

Modala hjälpverb i språkhistorisk belysning

MARIKA LAGERVALL

GÖTEBORGSSTUDIER I NORDISK SPRÅKVETENSKAP

REDAKTÖRER FÖR SERIEN: Elisabet Engdahl, Hans Landqvist, Benjamin Lyngfelt,
Andreas Nord, Lena Rogström, Barbro Wällgren Hemlin

1. Magnus Fernberg: *Kåseristil*. 2004.
2. Tore Otterup: ”*Jag känner mej begåvad bara*”. *Om flerspråkighet och identitetskonstruktion bland ungdomar i ett multietniskt förortsområde*. 2005.
3. Per Fröjd: *Att läsa och förstå svenska. Läsförmågan hos elever i årskurs 9 i Borås 2000–2002*. 2005.
4. Jenny Nilsson: *Adverb i interaktion*. 2005.
5. Susanna Karlsson: *Positioneringsfraser i interaktion. Syntax, prosodi och funktion*. 2006.
6. Thorwald Lorentzon: *Mellan frihet och jämlikhet. Jämförande studier av lexikala förändringar i moderaternas och vänsterpartiets valmanifest 1948–2002*. 2006.
7. Maia Andréasson: *Satsadverbial, ledföljd och informationsdynamik i svenskan*. 2007.
8. Sofia Tingsell: *Reflexivt och personligt pronomen. Anaforisk syftning hos ungdomar i flerspråkiga storstadsmiljöer*. 2007.
9. Claes Ohlsson: *Folkets fonder? En textvetenskaplig studie av det svenska pensionssparandets domesticering*. 2007.
10. Peter Andersson: *Modalitet och förändring. En studie av må och kunna i fornsvenska*. 2007.
11. Gudrun Rawoens: *Kausativa verbkonstruktioner i svenskan och nederländskan. En korpusbaserad syntaktisk-semantisk undersökning*. 2008.
12. Sven Lövfors: *Historiska angivelser i allmänna ordböcker med särskild hänsyn till Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. 2010.
13. Julia Prentice: *På rak sak. Om ordförbindelser och konventionaliserade uttryck bland unga språkbrukare i flerspråkiga miljöer*. 2010.
14. Roger Källström & Inger Lindberg: *Young urban Swedish. Variation and change in multilingual settings*. 2011.
15. Karin Helgesson: *Platsannonser i tiden. Den orubricerade platsannonsern 1955–2005*. 2011.
16. Mikael Nordenfors: *Skriftspråksutveckling under högstadiet*. 2011.
17. Ulrika Magnusson: *Skolspråk i utveckling. En- och flerspråkiga elevers bruk av grammatiska metaforer i senare skolar*. 2011.
18. Inga-Lill Grahn: *Tala om att tänka. Om processer och projekt vid användning av orden tänka och tanke i tre samtal*. 2012.
19. Rudolf Rydstedt: *En matchningsdriven semantisk modell. Mellan ordboken och den interna grammatiken*. 2012.
20. Karin Sandwall: *Att hantera praktiken. Om sfi-studerandes möjligheter till interaktion och lärande på praktikplatser*. 2013.
21. Karin Sheikhi: *Vägar till förståelse. Andraspråkstalar i samtal med en studie- och yrkesvägledare*. 2013.
22. Lotta Olvegård: *Herravälde. Är det bara killar eller? Andraspråkläsare möter lärobokstexter i historia för gymnasieskolan*. 2014

Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 23

Modala hjälpverb i språkhistorisk belysning

(English Summary)

av Marika Lagervall

GÖTEBORGS UNIVERSITET

TITLE: Modal auxiliaries from a diachronic perspective.
SWEDISH TITLE: Modala hjälpverb i språkhistorisk belysning.
LANGUAGE: Swedish (English summary)
AUTHOR: Marika Lagervall

Abstract

In this thesis, the syntactic and morphological characteristics of modal verbs in Swedish have been investigated in order to identify and examine the changes these verbs have undergone. The survey was conducted as a quantitative comparative study in corpus-based materials from both medieval and contemporary Swedish texts. The results show that some of the characteristic properties of modal verbs are connected to the origin of the verbs and to different language changes, e.g. that the verbs occur without the infinitive marker, while others are related to their development into more typical auxiliary verbs, i.e. losing their ability to be used independently.

In order to define the category of modal verbs, a combination of several criteria is required. The weighting of the criteria is important, as is to which extent a verb must fulfill a criterion in order to count as a modal verb. The results also show that the verbs evolve towards being more and more grammatical words. In this grammaticalization process, some of the changes apply to all verbs and are therefore predictable, whereas others apply only to certain verbs.

A comparison with modal verbs in other Germanic languages shows many similarities, which follow from their common origin in a Germanic inflection category called preterite-present verbs. The modal verbs have undergone similar changes in the different languages, but at different rates. In addition the verbs have, in varying degrees, been affected by other language changes.

KEYWORDS: Modal verbs, auxiliaries, modality, preterite-present verbs, Germanic languages, infinitive marker, language change, grammaticalization, Swedish.

© Marika Lagervall

DISTRIBUTION: Institutionen för svenska språket
Box 200
405 30 Göteborg

OMSLAGSBILD: Richard Bergh, Nordisk sommarkväll (1899-1900). Göteborgs konstmuseum.

FOTO PORTRÄTT: Kenneth Eriksson

ISSN: 1652-3105

ISBN: 978-91-87850-54-7

LÄNK TILL E-PUBLICERING: <http://hdl.handle.net/2077/36007>

SÄTTNING: Björn-Eric Abrahamsson

TRYCKNING: Repro Lorensberg, Göteborgs universitet

Förord

Om du läser detta betyder det att jag faktiskt blev klar! I fler år än jag vill tänka på har jag levt med detta arbete och nu håller du den färdiga boken i din hand. Det känns stort. Kanske blev den inte som jag hade tänkt från början, kanske inte lika banbrytande, spännande, intressant eller ens lättläst, men den blev klar och jag hoppas att mitt arbete ska vara till både nytta och glädje för andra. Det finns mycket jag kunde ha gjort på ett annat sätt och en hel del som kunde ha behövt en ytterligare genomarbetning, men nu sätter jag punkt och lämnar ytterligare arbete på detta till den som vill ta över.

Under vägens gång är det många som har bidragit på olika sätt och som därför förtjänar en tacksamhetens tanke. Allra viktigast är förstås min handledare Elisabet Engdahl. Utan dig hade denna avhandling aldrig blivit klar. Du har uppmuntrat, stöttat, svarat på alla möjliga konstiga frågor, resonerat med mig och fått mig att förstå och bli tydligare, hjälpt mig att formulera nya meningar när jag inte orkade ens det längre och alltid funnits tillgänglig när jag behövt hjälp. Jag blev din första doktorand när du började på institutionen och jag blev nästan den sista också. Ett tack är egentligen alldeles för lite, men allt som ryms på dessa sidor. Stort tack för den här tiden och för att du aldrig slutade att tro på mig!

Många andra har också bidragit längs vägen och till er vill jag också rikta ett stort kollektivt tack. Efter all denna tid har så många varit delaktiga på ett eller annat sätt att det är omöjligt att kunna tacka alla. Jag vill dock särskilt nämna några som har läst delar eller hela avhandlingen i olika skick längs vägen: Bo Ralph som var min förste handledare, Folke Josefsson som läste mitt språkhistoriska kapitel, Bo A. Wendt som läste det första nästan hela manus jag hade, Susanna Karlsson som läste den omarbetade versionen, Maia Andreasson som har läst delar av manuset samt Hans Landqvist och Lena Rogström som har läst i egenskap av re-

daktörer för serien. Björn-Eric Abrahamsson gjorde också en ovärderlig insats med sättningen. Jag vill också tacka Ron Propst för hjälp med slutläsning och olika frågor samt en gemensam utflykt in i de färöiska modalverben, Dagfinn Rødningen för hjälp med de norska modalverben och Peter Andersson som skrev om två av ”mina” verb, samt icke att förglömma alla övriga språkintresserade facebook-vänner som hjälpt mig med uppmuntran och snabba svar på allehanda små och stora frågor längs vägen. Ett stort tack även till Kenneth Eriksson som hjälpte mig med korrekturläsning på slutet och som har tagit fotot på baksidan. Dessutom vill jag nämna alla gamla kollegor som har hållit kontakten med mig, särskilt Maia och Karin som höll humöret uppe på mig med fika emellanåt. Tack också till alla er jag har glömt att nämna!

Under arbetets gång har jag fått ekonomisk och praktisk hjälp från olika håll. Här vill jag först och främst tacka institutionen för svenska språket som trodde på mig från början och som bidragit med bra handledare, olika slags anställningar, en bra arbetsmiljö och inte minst många trevliga kollegor. Ett kollektivt tack till er alla! Förutom stödet från institutionen fick jag bidrag från Filosofiska fakultetens donationsnämnder vid flera tillfällen, både donations- och resestipendier, och resebidrag från Letterstedtska föreningen och Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg. Jag fick också ett bidrag för fyra månaders avhandlingsskrivande från Helge Ax:son Johnsons stiftelse 2003. Under de senaste nästan åtta åren har jag arbetat utanför institutionen och jag vill också tacka tidigare och nuvarande chefer och kollegor på Dialekt-, ortnamns och folkminnesarkivet i Göteborg samt på nuvarande Kommunikationsenheten och Forsknings- och innovationskontoret vid Göteborgs universitet för att jag har kunnat sitta vid min arbetsplats och skriva på kvällarna, och för stöd och uppmuntran att bli klar. Jag ser fram emot att inte längre vara den som alltid går hem sist! Ett stort tack också till mina föräldrar som har stöttat mig när jag har behövt det som allra bäst. Utan er hade det aldrig gått. Tack alla!

Tack också till Göteborgs konstmuseum för att jag fick använda Richard Berghs ”Nordisk sommarkväll” på omslaget och till institutionen för hjälp att ordna det praktiska. Det är inte alldeles enkelt att illustrera modala hjälpverb, men jag tycker att den bilden ändå uttrycker mycket av det som man kan uttrycka med modalverben. Det är så mycket i bilden som är utsagt. De kanske *skulle vilja* prata med varandra? Eller så *måste* de stå där för att någon annan *vill* det. Kanske *borde* eller *tarvar* de prata med varandra, men *gitter* inte? De önskar kanske att kvällen inte *mätte* ta slut för vem *vet* vad som *tör* eller *mände* hända? Eller *kan* de bara inte slita sig från den vackra utsikten? Jag har också ett annat och mer personligt skäl till att vilja ha just den här bilden på omslaget. Ni som känner mig vet varför.

Det finns även många utanför institutionen och arbetet som har hjälpt och stöttat på många sätt. Jag tänker på gamla och nya vänner och bekanta från olika

sammanhang, min närmaste familj och andra släktingar. Tack för att ni lät mig hållas även när det gick dåligt, för att ni lyssnade artigt när jag försökte förklara storheten i de modala hjälpverben, för stöd, uppmuntran och hejarop, och – inte minst – mycket välbehövlig distraktion i form av trevligt umgänge, roliga brev, dans, sagoläsning, promenader, fikastunder och mycket annat. Ett särskilt tack också till Stefan som fortfarande inte har tröttnat på att dansa med mig och till Viveka som också hjälpte mig att hålla humöret uppe under den sista tiden av färdigställandet. Det har säkert ofta varit obegripligt vad jag gör och inte minst varför jag gör detta, men jag vet och gläds över att ni är stolta över mig ändå.

Det har varit arbetsamt, svårt, tålamodsprövande, stressigt, frustrerande och ensamt, men också kreativt, spännande, lärorikt, berikande och roligt. Ofta har det varit svårt att se målet i fjärran, men till sist kom jag dit ändå. Till sist vill jag också tillägga att jag är oerhört glad och tacksam för den uthållighet och envishet som tagit mig igenom detta och för att mitt brinnande intresse för ”mina” verb ännu inte har slocknat. Det sista tacket går till mig själv för att jag aldrig gav upp. Jag vet att ni är många som väntat på de här orden: Nu blir det fest!

Göteborg, juni 2014
Marika Lagervall

Innehåll

1. Inledning.....	1
1.1. Modala hjälpverb.....	1
1.2. Preterito-presentiska verb.....	2
1.3. Ämnesbeskrivning.....	2
1.4. Syfte och hypoteser.....	3
1.5. Disposition.....	4
1.6. Termförklaringar.....	5
1.7. Benämningar på äldre språkstadier.....	6
2. Nutida modala hjälpverb.....	9
2.1. Svenska hjälpverb och modala hjälpverb.....	10
2.1.1. Begreppen hjälpverb och modalverb.....	10
2.1.1.1. Den traditionella indelningen av hjälpverb.....	10
2.1.1.2. Problematiken hjälpverb – huvudverb.....	12
2.1.1.3. Jämförelse mellan några svenska grammatiska beskrivningar.....	13
2.1.1.4. Vidareutveckling av den traditionella indelningen av hjälpverben.....	17
2.1.2. De modala hjälpverbens typiska egenskaper.....	18
2.1.2.1. Typiska egenskaper enligt Sundman.....	19
2.1.2.2. Typiska egenskaper enligt SAG.....	20
2.1.3. Begreppet modalitet.....	22
2.1.3.1. Semantisk indelning av modalverb enligt Sundman.....	23
2.1.3.2. Semantisk indelning av modalverb enligt SAG.....	24
2.1.3.3. Futurum och modalitet.....	26
2.1.4. De modala hjälpverben i modern svenska.....	27
2.2. Hjälpverb och modalverb i övriga germanska språk.....	29
2.2.1. Norska.....	30
2.2.2. Danska.....	33
2.2.3. Isländska.....	34
2.2.4. Färöiska.....	36
2.2.5. Engelska.....	38
2.2.6. Tyska.....	41
2.3. Jämförelse mellan språken.....	42
2.3.1. Indelningen av hjälpverb.....	43
2.3.2. Icke-modala eller egentliga/primära hjälpverb.....	43
2.3.3. Modalverb, halvmodala och modifierande verb.....	44
2.3.4. Verbens typiska morfologiska egenskaper.....	45
2.3.5. Verbens typiska syntaktiska egenskaper.....	46

3. Språkhistoriskt perspektiv	49
3.1. Preterito-presentiska verb.....	50
3.1.1. Det germanska tempussystemet	51
3.1.2. Uppkomsten av de preterito-presentiska verben	52
3.1.3. Uppkomsten av modala hjälpverb	55
3.1.4. De preterito-presentiska verbens vidare utveckling	56
3.1.4.1. *aigan	57
3.1.4.2. *dugan	59
3.1.4.3. *durzan och *þurþan.....	59
3.1.4.4. *kunnan.....	61
3.1.4.5. *lizan, *ōgan och *nugan.....	62
3.1.4.6. *magan	63
3.1.4.7. *motan	64
3.1.4.8. *munan	65
3.1.4.9. *skulan	66
3.1.4.10. *unzan	67
3.1.4.11. *witan.....	68
3.1.4.12. *knegan	69
3.1.4.13. *wiljan.....	69
3.1.5. Översikt över verben i de moderna germanska språken.....	70
3.2. Från preterito-presentiska verb till modala hjälpverb	73
3.2.1. Principer för språkförändring som förklaringsmodell.....	73
3.2.1.1. Principerna om språkekonomi och systemberoende naturlighet.....	73
3.2.1.2. Utgångspunkter för en förklaring av verbens utveckling	74
3.2.1.3. Modalverbens utveckling enligt Birkmann	75
3.2.2. Grammatikalisering som möjlig förklaring.....	77
3.2.2.1. Kort om grammatikalisering	77
3.2.2.2. Grammatikalisering av verb.....	80
3.2.3. Utvecklingen av modala hjälpverb i engelska som exempel	82
3.2.3.1. Preterito-presentiska verb från fornengelsk tid och framåt	82
3.2.3.2. Teorier om modalverbens utveckling	83
3.2.3.3. Övergången till modalverb.....	84
3.2.3.4. Utmärkande syntaktiska och morfologiska drag	85
3.3. Från självständiga verb till hjälpverb.....	86
3.3.1. Infinitivformen	87
3.3.1.1. Infinitivens uppkomst.....	87
3.3.1.2. Belägg på former i dativ och genitiv i västgermanska språk	88
3.3.1.3. Infinitiv preteritum.....	89
3.3.2. Infinitivmärket	90
3.3.2.1. Infinitivmärkets uppkomst.....	90
3.3.2.2. Bruket av infinitivmärket i engelskan	91
3.3.2.3. Bruket av infinitivmärket i svenskan.....	92
3.3.2.4. Bruket av infinitivmärket i de övriga nordiska språken.....	95
3.3.3. Huvudverb i supinum/particip.....	97
3.3.3.1. Huvudverb i supinum i modern svenska med jämförelser.....	97
3.3.3.2. Dubbelsupinum eller parasitisk supinum	98
3.3.3.3. Parasitisk supinum i äldre svenska	100
3.3.3.4. Supinum/particip efter vissa särskilda verb	101
3.4. Utvecklingen av de svenska modalverben	101

3.4.1. De preterito-presentiska verben.....	102
3.4.2. Nya modala hjälpverb	103
3.4.3. Kommentarer om verbens användning.....	105
4. Metod och material	107
4.1. Verbens typiska egenskaper	108
4.1.1. Verbens användning.....	109
4.1.2. Verbens morfologi.....	110
4.1.3. Frekvens och antal belägg.....	111
4.2. Urval av verb	111
4.2.1. Urvalsmetod	111
4.2.2. Konkordanssökning som metod.....	113
4.2.2.1. Träffsäkerheten.....	113
4.2.2.2. Homonymer och feltagningar	114
4.2.3. Typiska och mindre typiska hjälpverb i PAROLE	116
4.2.3.1. PAROLE-sökningar	116
4.2.3.2. Verbens grad av typiskhet	120
4.2.3.3. Verbens böjning och former	121
4.2.4. Avgränsningar i verbgrupper	122
4.2.4.1. Typiska hjälpverb av preterito-presentiskt ursprung.....	123
4.2.4.2. Övriga verb av preterito-presentiskt ursprung.....	124
4.2.4.3. Typiska hjälpverb av annat ursprung	125
4.2.4.4. Mindre typiska hjälpverb av annat ursprung.....	126
4.3. Urval av textmaterial	127
4.3.1. Urvalsprinciper	127
4.3.2. Utvalda texter	129
4.3.2.1. Medeltiden	129
4.3.2.2. Nutid.....	131
4.3.2.3. Extra material	133
4.4. Undersökning och arbetsmetod	133
4.4.1. Översikt av materialet	133
4.4.2. Arbetsmetod	135
4.4.3. Ytterligare urval och kategoriseringar.....	135
4.4.4. Redovisning av resultat	138
5. Det medeltida materialet	139
5.1. Verbens frekvens	139
5.1.1. Grupp A	141
5.1.2. Grupp B	142
5.1.3. Grupp C.....	144
5.1.4. Grupp D	145
5.1.5. Samtliga verb.....	147
5.2. Verbens användning.....	148
5.2.1. Grupp A	149
5.2.2. Grupp B	151
5.2.3. Grupp C.....	154
5.2.4. Grupp D	157
5.2.5. Samtliga verb.....	158
5.3. Verbens morfologi	161

5.3.1. Grupp A.....	161
5.3.2. Grupp B.....	165
5.3.3. Grupp C.....	169
5.3.4. Grupp D.....	173
5.3.5. Samtliga verb.....	175
5.4. Sammanfattning.....	178
5.4.1. Verben.....	178
5.4.1.1. Grupp A.....	180
5.4.1.2. Grupp B.....	180
5.4.1.3. Grupp C.....	181
5.4.1.4. Grupp D.....	181
5.4.1.5. Samtliga verb.....	182
5.4.2. Texterna.....	183
6. Det moderna materialet.....	185
6.1. Verbens frekvens.....	185
6.1.1. Grupp A.....	186
6.1.2. Grupp B.....	188
6.1.3. Grupp C.....	189
6.1.4. Grupp D.....	190
6.1.5. Samtliga verb.....	191
6.2. Verbens användning.....	193
6.2.1. Grupp A.....	194
6.2.2. Grupp B.....	197
6.2.3. Grupp C.....	199
6.2.4. Grupp D.....	202
6.2.5. Samtliga verb.....	204
6.3. Verbens morfologi.....	205
6.3.1. Grupp A.....	206
6.3.2. Grupp B.....	209
6.3.3. Grupp C.....	211
6.3.4. Grupp D.....	216
6.3.5. Samtliga verb.....	219
6.4. Sammanfattning.....	222
6.4.1. Verben.....	222
6.4.1.1. Grupp A.....	224
6.4.1.2. Grupp B.....	224
6.4.1.3. Grupp C.....	224
6.4.1.4. Grupp D.....	225
6.4.1.5. Samtliga verb.....	226
6.4.2. Texterna.....	227
7. Jämförelse mellan tidsperioderna.....	229
7.1 Verben.....	229
7.1.1. Grupp A.....	230
7.1.1.1. Verbens frekvens.....	230
7.1.1.2. Verbens användning.....	231
7.1.1.3. Verbens morfologi.....	233
7.1.1.4. Sammanfattning.....	234

7.1.2. Grupp B	234
7.1.2.1. Verbens frekvens	235
7.1.2.2. Verbens användning.....	236
7.1.2.3. Verbens morfologi.....	236
7.1.2.4. Sammanfattning	237
7.1.3. Grupp C.....	238
7.1.3.1. Verbens frekvens	238
7.1.3.2. Verbens användning.....	240
7.1.3.3. Verbens morfologi.....	241
7.1.3.4. Sammanfattning	243
7.1.4. Grupp D	244
7.1.4.1. Verbens frekvens	244
7.1.4.2. Verbens användning.....	245
7.1.4.3. Verbens morfologi.....	246
7.1.4.4. Sammanfattning	247
7.1.5. Alla verb	247
7.1.5.1. Verbens frekvens	248
7.1.5.2. Verbens användning.....	251
7.1.5.3. Verbens former	253
7.1.5.4. Sammanfattning	255
7.2 Verbens egenskaper	257
7.2.1. Verbens frekvens	258
7.2.2. Verbens användning.....	262
7.2.2.1. Typiska egenskaper för hjälpverb	262
Infinitivkomplement	264
Verbkedjor.....	264
Infinitivmärket	267
Verbkomplement i particip/supinum	269
7.2.2.2. Typiska egenskaper för självständiga verb.....	271
Användning med objekt.....	273
Användning med bisats.....	274
7.2.3. Verbens morfologi.....	275
7.2.4. Sammanfattning, verbens egenskaper.....	278
7.3. Texterna.....	280
7.3.1. Frekvens	280
7.3.2. Användning.....	281
7.3.3. Morfologi	283
7.3.3. Sammanfattning, textberoende skillnader	284
7.4 Sammanfattning.....	285
8. De enskilda verbens utveckling.....	287
8.1. Grupp A.....	287
8.1.1. Kunna	287
8.1.2. Må.....	290
8.1.3. Månde.....	294
8.1.4. Skola	296
8.1.5. Vilja.....	301
8.2. Grupp B.....	304
8.2.1. Duga	304

8.2.2. Muna.....	305
8.2.3. Thorva–tarva	306
8.2.4. Unna	308
8.2.5. Veta	310
8.2.6. Äga.....	313
8.3. Grupp C.....	319
8.3.1 Bruka.....	319
8.3.2 Böra.....	320
8.3.3 Börja.....	322
8.3.4 Försöka.....	324
8.3.5. Gitta.....	325
8.3.6. Lär/lära.....	326
8.3.7. Måste.....	329
8.3.8. Pläga.....	331
8.3.9. Råka	332
8.3.10. Torde.....	333
8.3.11. Våga.....	336
8.4. Grupp D	337
8.4.1. Begära.....	337
8.4.2. Behöva.....	338
8.4.3. Glömma.....	339
8.4.4. Mena	340
8.4.5. Orka	341
8.4.6. Vänta.....	343
8.5. Sammanfattning.....	344
9. Slutdiskussion och sammanfattning	347
9.1. De modala hjälpverbens historia	348
9.1.1. Utvecklingen av preterito–presentiska verb och modalverb	348
9.1.2. Utvecklingen i de olika språken	349
9.1.3. Gemensamma drag i förändringarna	351
9.1.4. Slutsatser	352
9.2. Verbens egenskaper.....	353
9.2.1. Verbkomplement i infinitiv	354
9.2.2. Avsaknad av infinitivmärke	356
9.2.3. Självständiga användningar	358
9.2.4. Övriga egenskaper	359
9.2.5. Avgränsning av verben	361
9.2.6. Slutsatser	370
9.3. De modala hjälpverbens utveckling.....	371
9.3.1. Hur har verben förändrats?	372
9.3.2. Vilka andra faktorer påverkar?	374
9.3.3. Hur kan förändringarna förklaras?	377
9.3.4. Vilka pågående förändringar kan vi se?	381
9.3.5. Slutsatser	382
9.3.6. Framtida forskning	384
9.4. Avslutning.....	385
Summary.....	387

The category modal auxiliaries	387
The history of the modal auxiliaries.....	388
Investigation and results	390
Discussion.....	391
Material- och litteraturförteckning	395
Material.....	395
Ordböcker och ordlistor	397
Litteratur.....	398
Bilaga 1	407
Verblistor från PAROLE.....	407
Den första urvalslistan	407
Den första urvalslistan, sorterad i grupper.....	411
Bilaga 2	415
Verbformer och stavningsvarianter	415
Grupp A.....	416
Grupp B.....	418
Grupp C.....	420
Grupp D	423
Bilaga 3	425
Verbens frekvens	425

Figurer

FIGUR 3:1. <i>En typisk klin för verb enligt Hopper & Traugott (1993:7)</i>	78
FIGUR 3:2. <i>En typisk klin för grammatikalisering enligt Hopper & Traugott (1993:108)</i>	81
FIGUR 3:3. <i>En typisk klin för semantisk förändring enligt Gossens (1987:118)</i>	81
FIGUR 4:1. <i>Skala för verbens typiskhet</i>	120
FIGUR 4:2. <i>Indelning av undersökningsverb i grupper</i>	123
FIGUR 9:1. <i>Förändringar i fråga om böjning och former: minst → störst</i>	352
FIGUR 9:2. <i>Grammatikalisering av verb</i>	379
FIGUR 9:3. <i>Ungefärlig grad av grammatikalisering utifrån undersökningen</i>	380

Tabeller

TABELL 4:1. <i>Grupp A: Typiska hjälpverb av preterito-presentiskt ursprung</i>	123
TABELL 4:2. <i>Grupp B: Övriga verb av preterito-presentiskt ursprung</i>	124
TABELL 4:3. <i>Grupp C: Typiska hjälpverb av annat ursprung</i>	126
TABELL 4:4. <i>Grupp D: Mindre typiska verb av annat ursprung</i>	127
TABELL 4:5. <i>Utvalda medeltida texter</i>	130
TABELL 4:6. <i>Utvalda nutida texter</i>	131
TABELL 4:7. <i>PAROLE, översikt över ingående texter</i>	132
TABELL 4:8. <i>Översikt över antal belägg i samtliga källor</i>	134
TABELL 5:1. <i>Totalt antal belägg i det medeltida materialet, i absoluta tal och procent</i>	140
TABELL 5:2. <i>Grupp A-verb, antal belägg och frekvens i promille</i>	141
TABELL 5:3. <i>Grupp B-verb, antal belägg och frekvens i promille</i>	143
TABELL 5:4. <i>Grupp C-verb, antal belägg och frekvens i promille</i>	144
TABELL 5:5. <i>Grupp D-verb, antal belägg och frekvens i promille</i>	145
TABELL 5:6. <i>Samtliga verb, ordnade efter frekvens i promille</i>	147
TABELL 5:7. <i>Grupp A, de aktiva verbens användning, i absoluta tal och med andel i procent</i>	149
TABELL 5:8. <i>Grupp A-verbena efter användning i olika texttyper, i procent</i>	150
TABELL 5:9. <i>Grupp B, de aktiva verbens användning, i absoluta tal och med andel i procent</i>	152
TABELL 5:10. <i>Grupp B-verb efter användning i olika texttyper, i procent</i>	153
TABELL 5:11. <i>Grupp C, de aktiva verbens användning (enbart krönikor), i absoluta tal och med andel i procent</i>	155
TABELL 5:12. <i>Grupp D, de aktiva verbens användning (enbart krönikor), i absoluta tal och med andel i procent</i>	157
TABELL 5:13. <i>Samtliga verb, sorterade efter andel infinitivkomplement i procent</i>	159
TABELL 5:14. <i>Grupp A, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent</i>	162
TABELL 5:15. <i>Grupp A, förekomst av personböjning, i absoluta tal</i>	163
TABELL 5:16. <i>Grupp A, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent</i>	164
TABELL 5:17. <i>Grupp B, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent</i>	165

TABELL 5:18. Grupp B, förekomst av personböjning, i absoluta tal.	166
TABELL 5:19. Grupp B, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent.	168
TABELL 5:20. Grupp C, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent.	170
TABELL 5:21. Grupp C, förekomst av personböjning, i absoluta tal.	171
TABELL 5:22. Grupp C, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent.	172
TABELL 5:23. Grupp D, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent.	173
TABELL 5:24. Grupp D, förekomst av personböjning, i absoluta tal.	174
TABELL 5:25. Grupp D, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent.	175
TABELL 5:26. Böjningsformernas frekvens i procent, samtliga verb sorterade efter verbgrupp.	176
TABELL 5:27. Samtliga verb, skillnader mellan texttyperna i procent.	177
TABELL 5:28. Nyckeltal från det medeltida materialet.	179
TABELL 6:1. Totalt antal belägg i det moderna materialet, i absoluta tal och procent.	186
TABELL 6:2. Grupp A-verb, antal belägg och frekvens i promille.	187
TABELL 6:3. Grupp B-verb, antal belägg och frekvens i promille.	188
TABELL 6:4. Grupp C-verb, antal belägg och frekvens i promille.	189
TABELL 6:5. Grupp D-verb, antal belägg och frekvens i promille.	190
TABELL 6:6. Samtliga verb, ordnade efter frekvens i promille i PAROLE.	192
TABELL 6:7. Grupp A-verb, de aktiva verbens användning, i absoluta tal och med andel i procent.	194
TABELL 6:8. Grupp A-verb efter användning i olika texttyper, i procent.	196
TABELL 6:9. Grupp B-verb, de aktiva verbens användning, i absoluta tal och med andel i procent.	197
TABELL 6:10. Grupp B-verb efter användning i olika texttyper, i procent.	199
TABELL 6:11. Grupp C-verb, de aktiva verbens användning (enbart presstexter), i absoluta tal och med andel i procent.	200
TABELL 6:12. Grupp D-verb, de aktiva verbens användning (enbart presstexter), i absoluta tal och med andel i procent.	202
TABELL 6:13. De aktiva verbens användning, samtliga verb, sorterade efter andel infinitivkomplement i procent.	204
TABELL 6:14. Grupp A, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent.	206
TABELL 6:15. Grupp A, böjningsformernas förekomst i PAROLE, i absoluta tal och med andel i procent.	207

TABELL 6:16. <i>Grupp A, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent.</i>	208
TABELL 6:17. <i>Grupp B, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent.</i>	209
TABELL 6:18. <i>Grupp B, böjningsformernas förekomst i PAROLE, i absoluta tal och med andel i procent.</i>	210
TABELL 6:19. <i>Grupp B, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent.</i>	211
TABELL 6:20. <i>Grupp C, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent.</i>	212
TABELL 6:21. <i>Grupp C, böjningsformernas förekomst i PAROLE, i absoluta tal och med andel i procent.</i>	213
TABELL 6:22. <i>Grupp C, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent.</i>	215
TABELL 6:23. <i>Grupp D, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent.</i>	216
TABELL 6:24. <i>Grupp D, böjningsformernas förekomst i PAROLE, i absoluta tal och med andel i procent.</i>	217
TABELL 6:25. <i>Grupp D, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent.</i>	218
TABELL 6:26. <i>Böjningsformernas frekvens i procent, samtliga verb sorterade efter verbgrupp.</i>	219
TABELL 6:27. <i>Samtliga verb, böjningsformernas förekomst i procent i PAROLE, sorterat efter verbgrupp.</i>	220
TABELL 6:28. <i>Samtliga verb, skillnader mellan texttyperna i procent.</i>	221
TABELL 6:29. <i>Nyckeltal från det moderna materialet.</i>	223
TABELL 7:1. <i>Grupp A, verbens frekvens, värden i promille.</i>	230
TABELL 7:2. <i>Grupp A, de aktiva verbens användning, i procent och med totalsummor i absoluta tal.</i>	232
TABELL 7:3. <i>Grupp A, böjningsformernas förekomst, i procent och med totalsummor i absoluta tal.</i>	233
TABELL 7:4. <i>Grupp B, verbens frekvens, värden i promille.</i>	235
TABELL 7:5. <i>Grupp B, de aktiva verbens användning, i procent och med totalsummor i absoluta tal.</i>	236
TABELL 7:6. <i>Grupp B, böjningsformernas förekomst, i procent och med totalsummor i absoluta tal.</i>	237
TABELL 7:7. <i>Grupp C, verbens frekvens, värden i promille.</i>	239
TABELL 7:8. <i>Grupp C, de aktiva verbens användning, i procent och med totalsummor i absoluta tal.</i>	240
TABELL 7:9. <i>Grupp C, böjningsformernas förekomst, i procent och med totalsummor i absoluta tal.</i>	242

TABELL 7:10.	<i>Grupp D, verbens frekvens, värden i promille.</i>	244
TABELL 7:11.	<i>Grupp D, de aktiva verbens användning, i procent och med totalsummor i absoluta tal.</i>	245
TABELL 7:12.	<i>Grupp D, böjningsformernas förekomst, i procent och med totalsummor i absoluta tal.</i>	246
TABELL 7:13.	<i>Frekvens i promille för samtliga verb, ordnade efter verbgrupp.</i>	249
TABELL 7:14.	<i>Verbens frekvens, vanligaste verben, antal och andel i promille.</i>	250
TABELL 7:15.	<i>De aktiva verbens användning, samtliga verb med andelar i procent.</i>	251
TABELL 7:16.	<i>De aktiva verbens användning, de vanligaste användningarna, andelar i procent.</i>	253
TABELL 7:17.	<i>Verbens böjningsformer, samtliga verb.</i>	254
TABELL 7:18.	<i>Nyckeltal i båda materialen, förändringar över tid.</i>	256
TABELL 7:19.	<i>Verbens frekvens, förändringar mellan tidsperioderna.</i>	259
TABELL 7:20.	<i>Verbens frekvens i förhållande till andra egenskaper.</i>	260
TABELL 7:21.	<i>Typiska hjälpverbsegenskaper.</i>	263
TABELL 7:22.	<i>Verbkedjor.</i>	265
TABELL 7:23.	<i>Typiska egenskaper för självständiga verb.</i>	272
TABELL 7:24.	<i>Samtliga verb, tempusformernas frekvens.</i>	276
TABELL 7:25.	<i>Verbens passiva former.</i>	278
TABELL 7:26.	<i>Alla verb- och textgrupper, frekvens i promille.</i>	281
TABELL 7:27.	<i>Verbens användning i textgrupperna.</i>	282
TABELL 7:28.	<i>Verbens böjningsformer, uppdelade efter texter.</i>	283
TABELL 8:1.	<i>Presensformerna ska och skall i andra texter.</i>	300
TABELL 9:1.	<i>Verbens användning, de viktigaste egenskaperna. Andelar i procent.</i>	362
TABELL 9:2.	<i>Verbens användning, övriga egenskaper.</i>	365

Uppställningar

UPPSTÄLLNING 1:1. <i>Undersökningens syften.</i>	3
UPPSTÄLLNING 1:2. <i>Äldre språkstadier.</i>	7
UPPSTÄLLNING 2:1. <i>Verbens egenskaper enligt de grammatiska beskrivningarna.</i>	15
UPPSTÄLLNING 2:2. <i>Jämförelse mellan centrala verb i olika grammatiska beskrivningar.</i>	16
UPPSTÄLLNING 2:3. <i>Indelning av hjälpverben i grupper enligt SAG.</i>	17
UPPSTÄLLNING 2:4. <i>Modalverbens typiska egenskaper enligt Sundman.</i>	19
UPPSTÄLLNING 2:5. <i>Typiska hjälpverbsegenskaper enligt SAG.</i>	21
UPPSTÄLLNING 2:6. <i>Indelning av modalverben i klasser enligt Sundman.</i>	23
UPPSTÄLLNING 2:7. <i>Indelning av modalverben i grupper enligt SAG.</i>	25
UPPSTÄLLNING 2:8. <i>De mest typiska verben enligt uppräknningar i olika verk.</i>	28
UPPSTÄLLNING 2:9. <i>De modala hjälpverbens egenskaper i norska enligt NRG.</i>	31
UPPSTÄLLNING 2:10. <i>De modala hjälpverbens egenskaper i isländska.</i>	35
UPPSTÄLLNING 2:11. <i>Hjälpverbsegenskaper i engelskan.</i>	38
UPPSTÄLLNING 2:12. <i>Typiska egenskaper för modala hjälpverb i engelskan.</i>	40
UPPSTÄLLNING 2:13. <i>Icke-modala hjälpverb i germanska språk.</i>	44
UPPSTÄLLNING 2:14. <i>Modalverb, halvmodala och modifierande verb.</i>	45
UPPSTÄLLNING 2:15. <i>Jämförelse av morfologiska egenskaper hos de centrala modalverben.</i>	46
UPPSTÄLLNING 2:16. <i>Jämförelse av syntaktiska egenskaper hos de centrala verben.</i> ..	47
UPPSTÄLLNING 3:1. <i>Preterito-presentiska verb i äldre språkstadier.</i>	51
UPPSTÄLLNING 3:2. <i>Böjningsparadigm för gotiska verb.</i>	55
UPPSTÄLLNING 3:3. <i>Preterito-presentiska verb i dagens germanska språk.</i>	71
UPPSTÄLLNING 3:4. <i>Birkmanns utgångspunkter för en förklaring av verbens utveckling.</i>	74
UPPSTÄLLNING 3:5. <i>Principer för grammatikalisering enligt Hopper.</i>	79
UPPSTÄLLNING 4:1. <i>Utvalda egenskaper.</i>	109
UPPSTÄLLNING 4:2. <i>Verblistor.</i>	112
UPPSTÄLLNING 4:3. <i>Sökningar i PAROLE, första omgången.</i>	117
UPPSTÄLLNING 4:4. <i>Verblistor från PAROLE.</i>	118
UPPSTÄLLNING 4:5. <i>Sökningar i PAROLE, andra omgången.</i>	119
UPPSTÄLLNING 4:6. <i>Underlag för verburval.</i>	119

UPPSTÄLLNING 4:7. <i>Verb med oregelbunden böjning och saknade former i PAROLE.</i>	122
UPPSTÄLLNING 4:8. <i>Urvalsprinciper för texter.</i>	128
UPPSTÄLLNING 4:9. <i>Verbens användningar i kategorier.</i>	137
UPPSTÄLLNING 7:1. <i>Undersökta egenskaper.</i>	258
UPPSTÄLLNING 9:1. <i>De mest typiska verben utifrån de utvalda egenskaperna.</i>	364
UPPSTÄLLNING 9:2. <i>Verben: Gruppering efter typiskhet.</i>	367
UPPSTÄLLNING 9:3. <i>Jämförelse med Sundman och SAG.</i>	369
UPPSTÄLLNING 9:4. <i>Verbindelning efter historiska förändringar.</i>	383

1. Inledning

De modala hjälpverben är en lite besvärlig kategori i de svenska grammatiska beskrivningarna. Både vilka verb som anses höra dit och vilka egenskaper som utmärker kategorin varierar utan synbar förklaring. Det enda som går att säga säkert är att merparten av verben har egenskaper som tydligt skiljer dem från vanliga, självständiga verb.

1.1. Modala hjälpverb

De grammatiska beskrivningar som tar upp modala hjälpverb nämner i regel att kategorin har otydliga gränser, både mot andra hjälpverb och mot självständiga verb, men att de har några typiska egenskaper som utmärker dem. De som brukar tas med är att verben enbart eller nästan enbart förekommer med ett huvudverb i infinitiv, att de inte kan ta infinitivmärke och att de flesta av dem har defekt och/eller oregelbunden böjning. Dessa egenskaper är av mycket olika karaktär och det är inte helt uppenbart varför och på vilket sätt de utmärker just den här verbkategorin. Det kan i och för sig förefalla självklart att ett hjälpverb alltid står tillsammans med ett annat verb, men inget i själva begreppet hjälpverb säger något om varför just de här verben t.ex. inte kan ta infinitivmärke.

Till de verb som brukar vara med hör *böra, kunna, lär, må, måste, skola, torde* och *vilja*, men även en lång rad andra verb kan förekomma. En jämförelse mellan de här beskrivningarna och deras motsvarigheter, i språk som är nära besläktade med svenska, visar på stora likheter i både verb och egenskaper. Verb som brukar anses som centrala är i norskan *burde, kunne, måtte, skulle* och *ville*,

i danskan *kunne, måtte, skulle* och *ville* och i isländskan *kunna, mega, munu, skulu* och *vilja*. Tydliga likheter kan man även se mellan t.ex. *kunna* och *kunne* å ena sidan och engelskans *can* och *could* samt tyskans *können* å den andra. Det är tydligt att det finns en, åtminstone delvis, gemensam germansk grund för vilka verb som idag används som modala hjälpverb (se vidare kapitel 2).

1.2. Preterito-presentiska verb

En granskning av verbens historia visar att många av dem har sitt ursprung i en verbgrupp kallad *preterito-presentiska verb*, vilken utmärktes av sin speciella böjning med starka preteritumformer i presens och svaga preteritumformer i preteritum (se vidare avsnitt 3.1). Denna böjning finns fortfarande i hög grad bevarad i isländskan, medan Svenska Akademiens grammatik (SAG, 1999 II:573) i stället använder termen *halvsvaga verb* om de verb som har kvar rester av den här böjningen. Detta gäller hjälpverben *kunna, skola* och *vilja* och det självständiga verbet *veta*.

Kopplingen mellan den morfologiskt definierade gruppen med preterito-presentiska verb och den mer semantiskt/syntaktiskt definierade gruppen modala hjälpverb är inte uppenbar, men det faktum att de flesta av de preterito-presentiska verben också är modala hjälpverb, och omvänt, visar att det trots allt finns ett verkligt samband. Till undantagen hör verb som t.ex. det ovan nämnda *veta*, som är preterito-presentiskt men inte modalt, och *böra* och *torde*, som är modala men inte preterito-presentiska.

1.3. Ämnesbeskrivning

I denna avhandling vill jag ge en bild av hur dagens modala hjälpverb har uppstått, hur de har förändrats under historiens gång och hur de kan beskrivas och avgränsas idag. Särskilt intressanta är de förändringar som har skett och de processer som har påverkat verben längs vägen. I undersökningen har jag valt att i första hand koncentrera mig på de svenska verben, men gör jämförelser med flera andra germanska språk (se kapitel 2 och 8). För att kunna följa verben har jag gjort en kvantitativ studie på både äldre och moderna texter (se kapitel 5 och 6). Resultaten analyseras både diakront (se kapitel 7) och synkront, det senare främst för de moderna texterna (se kapitel 6). Resultaten jämför jag också med grammatisk (se kapitel 2) och språkhistorisk (se kapitel 3) forskning i ämnet. Materialet till undersökningen har jag valt att hämta från dataläsbara texter i konkordansform (se vidare kapitel 4).

1.4. Syfte och hypoteser

Det övergripande syftet är att beskriva och diskutera kategorin modala hjälpverb i svenskan i modernt och historiskt perspektiv. Särskilt vill jag lyfta fram hur kategorin kan definieras och avgränsas, hur de modala hjälpverbens typiska egenskaper har knutits till verben och hur sambandet ser ut mellan dagens modala hjälpverb och den gamla böjningskategorin preterito-presentiska verb.

Eftersom detta innehåller flera olika moment har jag avgränsat tre delsyften som förklaras närmare nedan. Till varje syfte har jag också formulerat en hypotes.

UPPSTÄLLNING 1:1. *Undersökningens syften.*

1. Att försöka förklara den preterito-presentiska kategorins betydelse för framväxten av de svenska modala hjälpverben med hjälp av den tidigare forskning som gjorts om de preterito-presentiska verben.

Hypotes: Det finns ett samband mellan preterito-presentiska verb och modala hjälpverb som kan förklara många av de nutida modala hjälpverbens särskilda egenskaper.

2. Att kartlägga hur gruppen modala hjälpverb ser ut i dagens svenska genom att utgå från deras typiska egenskaper, främst de morfologiska och syntaktiska.

Hypotes: De morfologiska och syntaktiska egenskaperna kan användas för att avgränsa vilka verb som hör till kategorin i högre eller lägre grad. För att definiera ett modalt hjälpverb är det nödvändigt att ta hänsyn till flera egenskaper i kombination. De verb som har egenskaperna i högst grad är mest typiska som modala hjälpverb.

3. Att undersöka kategorin modala hjälpverb i både modern och äldre svenska, belägga de skillnader som kan relateras till verbens utveckling och försöka förklara dessa skillnader.

Hypotes: En stor del av utvecklingen kan förklaras och i viss mån även förutsägas genom naturliga språkförändringar, t.ex. grammatikalisering. De mest typiska verben har inte förändrats särskilt mycket, medan mer atypiska verb har förändrats mer. Det finns en stabil kärngrupp redan i fornsvenskan.

Det första delsyftet är aktuellt redan i kapitel 4, när jag gör en första grundundersökning för att välja ut de verb som ska undersöka närmare, men också i kapitel 6 där jag redovisar resultaten från den moderna delen av min undersökning. I kapitel 5, 6 och 7 går jag in på det andra delsyftet när resultaten från alla delarna i undersökningen redovisas och analyseras. Det sista delsyftet, slut-

ligen, kommer jag in på delvis i kapitel 3 och sedan i kapitel 9 när jag knyter ihop avhandlingens olika delar och drar slutsatser utifrån mina syften och resultat. Som kommentar till det andra delsyftet är det värt att nämna att jag har valt att lägga fokus på verbens morfologiska och syntaktiska egenskaper och bara kommer att ta upp verbens semantik i de fall där det är särskilt intressant (se avsnitt 2.1.4).

1.5. Disposition

Avhandlingen är disponerad med en inledande teoridel som både omfattar forskning om modala hjälpverb i nutid (se kapitel 2) och forskning om den språkhistoriska utvecklingen och de preterito-presentiska verben (se kapitel 3). Här jämför jag också med andra germanska språk och tar upp engelskan som exempel på den språkhistoriska utvecklingen. Därefter följer ett kapitel där jag redogör för hur jag har valt ut metod och material till undersökningen, vilka avgränsningar jag har gjort och vilka problem jag har tagit hänsyn till längs vägen (se kapitel 4). Materialet har avgränsats för att passa undersökningens syfte genom urval inom tre olika områden, nämligen egenskaper, verb och texter. Jag har valt ut de egenskaper som verkar vara de viktigaste för de modala hjälpverben, ett urval verb som är både typiska och mindre typiska i förhållande till de valda egenskaperna, samt ett urval texter från olika tidsperioder som jag har hämtat exempel ur (kapitel 4).

Undersökningen presenteras sedan med ett kapitel för de äldre texterna (se kapitel 5) och ett för de moderna (se kapitel 6). Båda är likadant upplagda för att göra översikten enklare att följa. Resultaten från båda kapitlen jämförs i nästföljande kapitel med fokus på utveckling under tid, egenskapernas utveckling och skillnader mellan texter och texttyper (kapitel 7). Jag går också igenom resultaten för varje enskilt verb (se kapitel 8). Slutligen knyter jag ihop alla trådar genom att ge en översikt över hur de modala hjälpverben har utvecklats och använts genom den svenska språkhistorien med utgångspunkt i de syften och hypoteser jag har beskrivit ovan (kapitel 9). Många delar av undersökningen går in i varandra och för att ändå göra framställningen tydlig har jag valt att fokusera på en viktig aspekt i taget och sedan gå tillbaka till mina syften i slutet och sammanfatta mina resultat (kapitel 9).

1.6. Termförklaringar

I avhandlingen används en rad olika termer, varav några är ganska vaga och därför kräver närmare preciseringar. De flesta av dessa termer förklarar och preciserar jag i texten vid det första tillfället som de används, men inledningsvis ger jag ändå några korta förtydliganden.

Hjälpverb är en term som jag använder för alla verb som huvudsakligen (enbart eller mestadels) tar ett verbkomplement i infinitiv. Dessa verb förekommer aldrig eller nästan aldrig självständigt. Det viktiga här är dock att de främst konstrueras med ett infinitivkomplement och inte att verbet aldrig förekommer i andra konstruktioner.

Verb som i stället kan stå självständigt och ta komplement i form av t.ex. ett objekt eller en bisats kallar jag *självständiga verb*. Dessa kan också samtidigt vara *huvudverb* när de fungerar som infinitivkomplement till ett hjälpverb. Med den senare termen syftar jag enbart på verb som står tillsammans med ett eller flera hjälpverb och som står sist i denna verbkedja. Observera att vissa verb kan användas både självständigt och som hjälpverb beroende på kontext.

Termen *modala hjälpverb* används om typiska hjälpverb med modala betydelser. Gränserna för vilka verb som ska räknas dit är ganska oklara, vilket tas upp i kapitel 2. Termen har jag därför valt att använda främst om de s.k. traditionella modala hjälpverben, dvs. de som brukar räknas upp i olika grammatikböcker, men beroende på sammanhang kan termerna även användas i mer vid betydelse om de verb som passar in under den ovan löst formulerade definitionen.

Modalliknande eller *perifera verb* är verb som har många egenskaper och en del betydelser gemensamt med de modala hjälpverben, men som inte är lika typiska och vanligen inte brukar räknas till dessa.

Termen *modalverb* avser ett vidare begrepp och omfattar alla verb som kan användas med modal betydelse, oavsett om de bara används som hjälpverb eller om de kan räknas som mer perifera. De senare verben används ofta även självständigt, men de har modala betydelser och vissa gemensamma drag med de mer typiska modala hjälpverben. Med modalverb avses här både de typiska modala hjälpverben och de modalliknande eller perifera modalverben.

En *verbkedja* är en följd av flera verb, varav ett eller flera hjälpverb och ett huvudverb i infinitiv.

1.7. Benämningar på äldre språkstadier

Eftersom en del av avhandlingen rör äldre texter används en del benämningar på olika språkstadier för att lättare placera in ord och former i rätt tidsperiod (gäller framför allt kapitel 3). Nedan följer därför en förklaring över de språkstadier man brukar räkna med och med hänvisning till tidsintervall. Informationen har jag i första hand hämtat från Birkmann (1987), som jag också har utgått från i en stor del av kapitel 3. Vissa kompletterande upplysningar har hämtats från Nationalencyklopedin. Termerna anges med de nordiska språken först och sedan öst- och västgermanska språk. Notera att i de allra flesta fall är angivelserna högst ungefärliga, särskilt vad gäller de äldsta språkstadierna. Urganiska har inte getts någon uppskattning i tid, men kan antas ha splittrats upp på flera språkgrenar senast vid 200-talet e.Kr., då de äldsta runskrifterna på urnordiska antas ha skrivits.

Nordiska språk	År
• Urnordiska	200–750
• Fornisländska	1150–1350
• Medelisländska	1350–1550
• Fornfäröiska	1298–1350
• Fornnorska	fram till slutet av 1300-talet
• Runsvenska	800–1225
• Fornsvenska	1225–1375 (kallas även äldre eller klassisk fornsvenska),
• Medelsvenska	1375–1526 (kallas även yngre fornsvenska)
• Forndanska	1100–1350
• Medeldanska	1350–1550 (omfattar äldre och yngre medeldanska)

Öst- och västgermanska språk

• Gotiska	Wulfilas översättning av bibeln till gotiska anses vara från 300-talet. Silverbibeln, den mest berömda handskriften med Wulfilas text, är från ca 520. ¹
• Fornsaxiska/fornlågtyiska	800–1050 el. 1200 (1050–1200 bara latinsk litt.)
• Fornhögtyska	600–slutet av 1000-talet, texter fr. 800–1060
• Medelhögtyska	1050–ca 1500, omfattar ² <ul style="list-style-type: none">• Tidigmedelhögtyska 1050–1170• Högmedelfornntyska/klassisk medelhögtyska 1170–1250• Sen medelhögtyska 1250–1500
• Tidig nyhögtyska	1350–1650
• Fornfrisiska	1200–1400-talen
• Fornengelska	slutet av 600-talet – slutet av 1000-talet
• Medelengelska	slutet av 1000-talet – ca 1500

¹ Enligt Nationalencyklopedin [www].

² Fornhögtyska och medelhögtyska överlappar tidsmässigt varandra med tio år enligt Birkmanns beskrivningar.

2. Nutida modala hjälpverb

För att kunna göra en undersökning om modala hjälpverb behövs vissa antaganden och avgränsningar. Som jag redan har nämnt (se avsnitt 1.1) är detta en verbgrupp som har ganska flytande gränser och en vag definition. Olika grammatiska beskrivningar tar upp olika egenskaper som typiska och det finns en rad verb som ibland räknas som typiska, ibland som mer perifera. Vilka egenskaper är det då som gör att ett verb ska räknas som ett modalt hjälpverb och hur kommer det sig att just de här egenskaperna har blivit så utmärkande för verben? Detta är frågor som det finns omfattande diskussioner om, liksom det finns många olika sätt att definiera och avgränsa verbkategorin. I det följande redogör jag för de vanligaste uppfattningarna och går inte in i detalj på diskussionerna.

För att underlätta framställningen börjar jag med att gå närmare in på begreppen och den traditionella indelningen av olika hjälpverb. Därefter presenteras och jämförs några nyare sätt att se på problemområdet. För att ge en översikt över hur olika de grammatiska beskrivningarna kan vara redogör jag även för hur verben beskrivs i några olika grammatikböcker. Mitt syfte är inte att göra en fullständigt heltäckande studie av detta utan jag vill framför allt ge en översikt över problemområdet och olika sätt att finna lösningar på det, något som jag sedan bygger vidare på i min egen undersökning. I första hand utgår jag från modern svenska, men i slutet av kapitlet gör jag även jämförelser med några av de andra germanska språken och visar på likheter och skillnader mellan språken.

2.1. Svenska hjälpverb och modala hjälpverb

2.1.1. Begreppen hjälpverb och modalverb

Vad är det då som definierar ett hjälpverb i allmänhet och ett modalt hjälpverb i synnerhet? I det följande börjar jag med att se närmare på de olika begreppen och den traditionella indelningen av hjälpverb.

2.1.1.1. Den traditionella indelningen av hjälpverb

Hjälperben indelas traditionellt i temporala, passivbildande och modala hjälpverb (se t.ex. Hultman 2003:144ff). Dessa tre grupper skiljs enklast från varandra genom den form huvudverbet står i. Gruppen temporala hjälpverb består av de verb som används för att bilda perifrastiskt tempus, dvs. *ha*, *ska* och *kommer (att)*. Efter *ha* står huvudverbet i supinum, medan *ska* och *kommer att*, som bildar futurum när de står i presens, följs av ett huvudverb i infinitiv (se vidare 2.1.3.3). De passivbildande hjälpverben bildar på motsvarande sätt perifrastiskt passivum och omfattar *vara* och *bli(va)*.³ Efter de passivbildande hjälpverben står huvudverbet i particip. De modala hjälpverben, slutligen, följs av ett huvudverb i infinitivform, precis som de temporala hjälpverb som uttrycker futurum. Vilka verb som ingår i denna grupp är mer oklart, men till dem som brukar nämnas hör *böra*, *kunna*, *lära*, *må*, *måste*, *skola*, *torde* och *vilja* (se vidare i avsnitt 2.1.1.3).

Indelningen i dessa tre grupper bygger på antagandet att konstruktioner med hjälpverb ersätter böjda former av huvudverbet med liknande betydelser, såsom modus och passiv diates. Framför allt gäller det de passivbildande hjälpverben, som ersätter morfologiskt passiv, se exempel (1).

- (1) a. Musen **jagas** av katten.⁴ (Morfologiskt passiv, med passivform på verbet)
b. Musen **blir jagad** av katten. (Med passivbildande hjälpverb)

³ Hjälperbet *vara* kan även användas för att bilda perifrastiskt tempus i satser som *han är gången*. Ofta räknas dock *vara* som en egen verbkategori under benämningen *kopula* (se Ljung & Ohlander 1971:98).

⁴ I detta och följande exempel i detta kapitel markerar jag de intressantaste orden i exemplen med fetstil för att ytterligare förtydliga (se vidare i 4.4.3).

För de temporala hjälpverben gäller att de snarare kompletterar än ersätter morfologiskt tempus. Medan preteritum alltid uttrycks morfologiskt uttrycks perfekt och pluskvamperfekt perifrastiskt. Futurum har ingen särskild böjningsform i svenskan och uttrycks därför antingen med verbet i presens eller med hjälpverb, se (2):

- (2) a. Jag **reser** i morgon. (Med verbet i presens)
- b. Jag **kommer att resa** i morgon. (Med futuralt hjälpverb)

De modala hjälpverben, slutligen, både ersätter och kompletterar modus i form av konjunktiv och imperativ, som i exempel (3) och (4) nedan.

- (3) a. Jag **vore** glad om du kom. (Konjunktiv)
- b. Jag **skulle vara** glad om du kom. (Med modalt hjälpverb)

- (4) a. **Kom** hit! (Imperativ)
- b. Du **ska komma** hit! (Med modalt hjälpverb)

I det förstnämnda fallet, exempel (3), stod tidigare hjälpverbet vanligen i konjunktiv (Ljung & Ohlander 1971:87), men detta syns inte idag eftersom formerna för preteritum och konjunktiv hos många av de här verben sammanföll redan under medeltiden (Wessén 1965 III:142f).⁵ Detta är dock inte så intressant för modern svenska eftersom konjunktivböjningen ändå till största delen har fallit ur bruk.

De här två sätten att uttrycka samma sak, antingen med böjning eller med hjälpverb, kan också påverka varandra. Detta menar Wessén har skett under den svenska språkhistorien på så sätt att det senare har blivit betydligt vanligare på bekostnad av det förra (se även Mattsson 1933:7). Förändringen hänger, enligt Wessén, samman med svenskans utveckling från ett syntetiskt till ett mer analytiskt språk (1965 III:136). Särskilt gäller detta konjunktiv som i hög grad har kommit att ersättas av modala hjälpverb, men även av andra konstruktioner, t.ex. adverb som *nog*, *väl* och vissa uttryck som *det är troligt* (Ewerth 1993:11). Det är också tveksamt om alla de betydelser som man i dag finner hos de modala hjälpverben tidigare har kunnat uttryckas med konjunktiv.

⁵ Detta gällde särskilt verb med svaga preteritumformer, medan de starka verben i regel behöll konjunktivformerna längre (Wessén 1965 III:143).

2.1.1.2. Problematiken hjälpverb – huvudverb

De verb som normalt följs av supinum eller particip, dvs. temporala i förfluten tid och passivbildande, är endast några få (se avsnitt 2.1.1.2) och de är därför okomplicerade att avgränsa och räkna upp. Värre är det med de verb som tar huvudverb i infinitiv, dvs. modala och futurumbildande hjälpverb.

Det som framför allt komplicerar saken är att alla kombinationer av två verb inte nödvändigtvis är hjälpverb och huvudverb utan att det också kan röra sig om ett självständigt verb med ett komplement i form av en infinitivfras, se (5) nedan (Jørgensen & Svensson 1992:74). Det självständiga verbet tar då i regel, men inte alltid, infinitivmärke, vilket de typiska hjälpverben aldrig eller mycket sällan gör (Teleman 1994:362). Denna konstruktion är ofta svår att skilja från den med hjälpverb och huvudverb, eftersom det finns verb som i vissa användningar närmar sig hjälpverbens mer modifierande betydelse och förekommer både med och utan infinitivmärke, se (6 a och b).

(5) Han **undvek att tala** om saken.

(6) a. Han **börjar (att) springa**.
b. Han **försöker (att) läsa** boken.

Eftersom många verb på detta sätt förekommer i båda konstruktionerna blir gränsen mellan hjälpverb och huvudverb mycket svår att dra (se även Lagervall 1999). Dessutom tycks det finnas en pågående utveckling mot att allt fler verb utelämnar infinitivmärket. Denna tendens noteras redan av Mjöberg (1950) i texter från första halvan av 1900-talet och var då som starkast i tidnings-språk (se vidare i 3.3.2.3). Denna trend har även spridit sig till *kommer (att)* som främst används med futural betydelse, men som också kan användas med modal eller aspektuell betydelse. Från att *kommer* tidigare enbart förekom med infinitivmärke har det nu blivit allt vanligare att *att* utelämnas se (7)–(8).⁶ Exempelen nedan är alla autentiska belägg ur Språkbanken.⁷

(7) a. Han **lovade att komma** hem. (PAROLE)
b. Hon **lovade komma** och skura sommarsalen. (PAROLE)

⁶ Konstruktionen med *kommer* utan *att* verkar breda ut sig i både tal och skrift (se t.ex. Falk 2002, Hultman 2003:145, Olofsson 2008, SAG IV:244, not 2). Vanligen skriver man *kommer att* för att visa tydligt att infinitivmärket är obligatoriskt. Jag kommer i fortsättningen dock att skriva *kommer (att)* för att markera att bruket är mer varierat idag. Övriga verb skrivs utan *att* eller med valfritt sådant, dvs. (*att*).

⁷ För mer information om Språkbanken och PAROLE, se avsnitt 4.2.

- (8) a. Jag tror att du **kommer att bli** arg (PAROLE)
b. Knutsen **kommer bli** proffs, förmodligen i schweiziska Lugano (PAROLE)

Ibland förekommer det att ett hjälpverb står tillsammans med andra hjälpverb, men även sådana kombinationer måste avslutas med ett huvudverb, som i (9) nedan. Både huvud verbet och alla hjälpverb utom det första står då i infinitivform. Sådana kombinationer av ett eller flera hjälpverb och ett huvudverb brukar kallas *verbkedjor* (se t.ex. Jørgensen & Svensson 1992:74 och Lindberg 1980:77, samt avsnitt 2.1.2.1 och 7.2.2.1).⁸ I verbkedjor kan även hjälpverbsliknande verb med infinitivmärke förekomma, då alltid i slutet av kedjan, som t.ex. i (10)

- (9) Han **ska kunna läsa** boken.
(10) Han **vill kunna lova att läsa** boken.

Dessutom finns det verb som kan förekomma både som hjälpverb och som självständigt verb, se t.ex. *kunna* i (11), vilket gör att varje enskilt fall kan behöva bedömas separat för att man ska kunna göra en riktig bedömning.

- (11) a. Hon **kan** franska. (Självständigt verb)
b. Hon **kan lära** sig franska. (Hjälpverb)

Hjälpverben skiljer sig från de självständiga verben på en rad punkter, varav förekomst med infinitivmärke är en. Dessa egenskaper kan vara såväl semantiska som morfologiska och syntaktiska (se avsnitt 2.1.2–2.1.3) och vanligen används en kombination av alla dessa typer av egenskaper för att skilja ut hjälpverben. De modala hjälpverben utgörs i regel (se avsnitt 2.1.4) av de verb som är mest typiska, sett efter dessa egenskaper, av alla verb som kan fungera som hjälpverb tillsammans med ett huvudverb i infinitiv.

2.1.1.3. Jämförelse mellan några svenska grammatiska beskrivningar

Som redan nämnt (se avsnitt 1.1), anses de modala hjälpverben vara en ganska svår grupp att avgränsa och det varierar mellan olika grammatiska beskrivningar

⁸ Med verbkedja menar jag här en följd av flera verb utan förekomst av t.ex. preposition eller reflexiva verb (dvs. inte exempel som *Han ansåg sig tvingad* eller *Han avstod från att resa*), i enlighet med t.ex. Lindberg (1980:77).

vilka egenskaper som anses viktiga och vilka verb som anses vara mest typiska. Detta ser man särskilt tydligt om man lägger några olika grammatiska beskrivningar jämte varandra och jämför dem. I en tidigare undersökning (Lagervall 2001) har jag tittat på just detta och jämförde då tio svenska grammatikböcker från tiden 1971–1999. Av dessa är nio relativt kortfattade enbandsverk (se författarna efter uppställning 2:1 nedan), medan det sista, Svenska Akademiens grammatik (SAG), är en mycket utförlig grammatik i fyra band. Eftersom jag tar upp SAG betydligt grundligare längre fram (se avsnitt 2.1.2.2), har jag valt att här utesluta denna från jämförelsen och i stället låtit Svenska Akademiens språklära (Hultman 2003) ingå. Detta senare verk liknar de övriga mer i omfång och syfte än vad SAG gör, och det är dessutom det senast publicerade. SAG gör en betydligt utförligare genomgång (se vidare i avsnitt 2.1.2.2). Man kan inte säga att det blir en helt rättvis jämförelse eftersom grammatikböckerna har delvis olika målgrupper och olika syften med sina framställningar, men det är ändå intressant att se kortfattat på vilka typiska egenskaper och verb de räknar med. I två av grammatikböckerna (Holm & Larsson 1976 och Dahl 1982) ger författarna dock mycket kortfattade framställningar och nämner därför inga egenskaper alls, utan räknar bara upp några exempel på verb som kan räknas som typiska hjälpverb eller modalverb (se nedan).

Som typiska egenskaper för hjälpverb, som följs av ett huvudverb i infinitiv, nämns oftast att verben inte kan följas av infinitivmärke och att de har ore-gelbunden eller defekt böjning (se nedan). Dessutom tar några grammatiska beskrivningar upp ytterligare några egenskaper (se även Lagervall 2001:157). En sådan är att typiska verb som tillhör den här kategorin saknar vanlig tempusbetydelse, något som innebär att både presens- och preteritumformerna kan användas med presensbetydelse, dock oftast med någon liten betydelseskillnad (se t.ex. Lindholm 1974:127). På grundval av denna egenskap väljer några av författarna att räkna t.ex. *må* och *måtte* som två olika verb, eftersom det senare har presensbetydelse och egentligen inte längre används som preteritumform till *må* (se vidare uppställning 2:1). Detsamma gäller *torde* och dess numera mycket sällsynta, om alls existerande, presensform *tör*. Vidare nämns att vissa verb i preteritum kan utelämnas ett efterföljande *ha* framför supinum, att verben inte kan stå i passiv form och att de inte kan vara korrelerat åt *göra* (*det*) (se exempel i uppställning 2:5). En sammanfattning av egenskaperna följer i uppställning 2:1.

UPPSTÄLLNING 2:1. *Verbens egenskaper enligt de grammatiska beskrivningarna.*

Egenskap	Nämnd i:
Verben kan inte följas av ett infinitivmärke	L&O, Thor., Coll., H&N, Lb., J&S, Hult.
Verben har oregelbunden böjning	Thor., Lb., H&N, Hult. (vissa verb)
Typiska verb saknar vanlig presensbetydelse	Thor., Lh.
Vissa verb kan utelämna <i>ha</i> framför supinum	J&S
Verben står inte i passiv	Lb, Hult.
Verben kan inte vara korrelerat åt <i>göra (det)</i>	Hult.

Förkortningar: L&O 71 = Ljung & Ohlander 1971, Thor. 82 = Thorell 1982, Lh. 74 = Lindholm 1974, Coll. 74 = Collinder 1974, H&L 76 = Holm & Larsson 1976, H&N 79 = Holm & Nylund 1979, Lb. 80 = Lindberg 1980, Dahl 82 = Dahl 1982, J&S 86 = Jörgensen & Svensson 1992, Hult. 03 = Hultman 2003.

När de sedan gäller vilka verb som behandlas som modala har författarna bakom de grammatiska beskrivningarna lite olika principer för vilka de har tagit med. Som exempel kan nämnas att Jörgensen & Svensson (1992) främst behandlar typiska hjälpverb utan att ta upp om alla är modala eller inte, men beskrivningen skiljer sig egentligen bara från de andra genom att även ta med det futurala hjälp verbet *kommer att*. Dessutom räknar även Hultman (2003) de typiska morfologiska och syntaktiska egenskaperna som gällande för alla sorters hjälpverb, och använder i stället olika typer av modala betydelser för att definiera modala hjälpverb. I några fall tar grammatikböckerna även med några exempel på verb som liknar de modala hjälpverben, s.k. perifera eller modalliknande verb. Dessa har jag inte tagit med i jämförelsen nedan, men det ändå vara värt att nämna att de som oftast nämns är *behöva*, *bruka* och *börja* (Ljung & Ohlander 1971, Holm & Nylund 1979, Jörgensen & Svensson 1992). Dessutom räknas verben *få* och *låta* oftast som centrala, men ibland som perifera (t.ex. Holm & Nylund 1979). Hultman (2003) tar upp flera sådana exempel i samband med att han förklarar hjälpverbsegenskaperna, t.ex. *behöva*, *bruka*, *få* och *gitta* som bara förekommer med ren infinitiv. Han ger också en så vid definition av modala hjälpverb att några av de verb som räknas som perifera i andra verk kommer med bland de typiska, t.ex. *börja*, *bruka*, *låta* och *få*.

Nedan (se uppställning 2:2) följer en översikt över vilka typiska eller centrala verb som räknas upp i respektive grammatikbok. De verb som räknas som mer perifera är inte medtagna här och jag har även valt att utesluta de verb som bara tas upp i en av grammatikböckerna. Det gäller *ha att* (Lindholm 1974), *komma att* (Jörgensen & Svensson 1992) och *månde* och *tycks* (Collinder 1974), samt en rad verb i Hultman (2003), som alltså ger en vidare definition än de andra. Det gäller t.ex. *börja*, *bruka*, *hålla på med*, *råka*, *riskera* och *verka*. Däremot har jag tagit med de fall där de respektive formerna i *må-mätte* respektive *tör-torde* räknas som olika verb, och tagit upp dem på olika rader.

UPPSTÄLLNING 2:2. *Jämförelse mellan centrala verb i olika grammatiska beskrivningar.*⁹

L&O 71	Lh. 74	Coll. 74	H&L 76	H&N 79	Lb. 80	Thor.82	Dahl 82	J&S 92	Hult. 03
böra	böra	böra	böra	böra	böra	böra	böra	böra	böra
få	få		få		få	få	få	få	få
kunna	kunna	kunna	kunna	kunna	kunna	kunna	kunna	kunna	kunna
låta	låta							låta	låta
lär	lära	lär		lär		lär	lär	lär(a)	lär
må	må	må		må	må	må		må	
	måtte	måtte				måtte		måtte	
måste	måste		måste	måste	måste	måste	måste	måste	måste
skola	skola	skola	skola	skola	skola	skola	skola	skola	skola
	tör					tör			
	torde	torde		torde				torde	torde
vilja	vilja		vilja	vilja	vilja	vilja		vilja	vilja

Förkortningar av författarnamn: se under uppställning 2:1.

Endast tre verb förekommer alltså i alla de grammatiska beskrivningarna, nämligen *böra*, *kunna* och *skola*. Dessutom finns *få*, *lär*, *må* och *måste* med i nästan alla. Utifrån detta jämförande perspektiv kan man anta att dessa verb med all sannolikhet också är de mest centrala, men det är samtidigt slående att inte ens två av grammatikböckerna tar upp precis samma verb och att det bara är tre verb som alla är helt överens om.

Denna korta genomgång visar tydligt hur svårt det är att hitta en enkel och tydlig definition av de här verben som avgränsar en tydligt urskiljbar grupp. Gränsen mellan typiska och mindre typiska verb är flytande och man kan få olika resultat beroende på vilka egenskaper man utgår från. Utifrån de relativt korta beskrivningar som finns i dessa grammatikböcker får man heller ingen mer precis information om vilka verb som passar bäst in på varje egenskap och om dessa egenskaper verkligen ska användas för att avgränsa just modala hjälpverb, i stället för hjälpverb i allmänhet eller t.o.m. bara en mindre del av de modala hjälpverben. Det är t.ex. fullt möjligt att en egenskap bara finns hos några få verb och då spelar det stor roll om denna egenskap tas med som ett viktigt kriterium. För att man ska kunna avgöra vilka verb som ska räknas till de modala hjälpverben finns det alltså ganska många faktorer att ta ställning till.

⁹ Verb i uppställningar och tabeller är kursiverade när de är blandade med text, annars inte.

2.1.1.4. Vidareutveckling av den traditionella indelningen av hjälpverben

Ett sätt att bringa mer klarhet i detta presenteras av SAG som utökar den traditionella indelningen av hjälpverb med en tydligare definition och ytterligare några kategorier (SAG II:510ff, 512ff, IV:229, 382).

SAG definierar ett hjälpverb som ett verb som följs av en bestämning i form av en verb- eller participfras och som i regel inte kan ta någon annan bestämning än denna (1999 II:536f). Hjälpverben utmärks också av att de har formordskaraktär, dvs. ett enkelt och allmänt betydelseinnehåll, av den typ som ibland kan uttryckas med böjning av huvudverbet (se diskussionen om den traditionella indelningen i 2.1.1.1). SAGs kategorier följer i uppställningen nedan, 2:3. De första kategorierna är samma som i den traditionella indelningen, men SAG har också lagt till ytterligare några. Dessa senare omfattar verb som i de andra grammatiska beskrivningarna benämns perifera eller modalliknande verb (SAG II:536), jämför avsnitt (se avsnitt 2.1.1.3). SAG har också lagt till mer semantiskt orienterade definitioner.

UPPSTÄLLNING 2:3. *Indelning av hjälpverben i grupper enligt SAG.*

1. **Temporala** – verb som anger hur tiden för den underordnade verbfrasens aktion förhåller sig till tiden för hjälpverbets egen aktion. Dessa är antingen det perfektuella *ha* eller de futurella *skola* och *komma*, t.ex. *det **har** regnat*, *det **kommer** att regna*.
2. **Passivbildande** – verb som används för att bilda perifrastisk passiv, dvs. *bli* eller *vara* + ett perfektparticip, t.ex. *lusthuset **blev** vandaliserat*. Syntaktiskt och semantiskt finns stora likheter mellan *s*-passiv och perifrastisk passiv med *bli*. Däremot har *vara* ett mer begränsat användningsområde. Verb som inte kan bilda *s*-passiv kan inte heller ingå i perifrastisk passiv, t.ex. **Mannen **blir** passad av kostymen*, **Mannen **passas** av kostymen*.
3. **Modala** – omfattar epistemiska, deontiska, potentiella och intentionella verb (se vidare längre fram i avsnitt 2.1.3.2).
4. **Aktionella verb** – omfattar verb som modifierar eller preciserar tidsmässiga egenskaper hos den underordnade verbfrasens, som tidpunkt, varaktighet, regelbundenhet m.fl. Dessa verb har mer eller mindre tydlig hjälpverbskaraktär och många av dem kan vara subjektsautonoma. De kan delas in i grupperna: **fasala verb**, t.ex. *börja*, *fortsätta*, *sluta*; **usuella verb**, t.ex. *bruka* och *pläga*; **progressiva verb**, t.ex. *hålla på med*, *vara sysselsatt med* och *vara i gång med*; **accidentiella verb**, t.ex. *råka* och *komma*; samt **tendentiella verb**, t.ex. *tendera*, *riskera*, *hota* och *undgå*.

5. **Kausativa verb** – omfattar verb som anger att subjektreferenten är orsak till eller föranstaltar en aktivitet eller ett tillstånd hos (normalt) en annan referent. Flera av de kausativa verben har också andra, icke kausativa betydelser. Några exempel är: *komma* (ngn att göra ngt, t.ex. *Nyheten kom henne att le*), *få* (ngn att göra ngt), *låta*, *förmå*, *vålla*, *orsaka*, *göra*, *ha*, *hålla*.

* = Exemplet är inte möjligt i språket. Det anges på detta sätt här och i det följande.

Särskilt intressanta är de tre senaste kategorierna, dvs. modala, aktionella och kausativa, eftersom de alla omfattar hjälpverb som tar ett huvudverb i infinitivform. I det följande ska vi se närmare på hur dessa hjälpverb kan beskrivas och avgränsas, och i synnerhet på hur de modala hjälpverben kan avgränsas från och skiljas från de andra kategorierna.

2.1.2. De modala hjälpverbens typiska egenskaper

De egenskaper som används för att skilja modala hjälpverb från andra typer av hjälpverb kan vara antingen syntaktiska, morfologiska eller semantiska. I det följande går jag in på de syntaktiska och morfologiska genom att se närmare på ett par mer utförliga grammatiska beskrivningar och hur författarna till dessa har valt att använda verbens egenskaper för att definiera, gruppera och avgränsa dem. Jag har här valt att koncentrera mig dels på en artikel av Sundman (1983), dels på SAGs framställning (1999). Trots olika omfång, upplägg och delvis olika syften ger båda en betydligt djupare och tydligare överblick över hjälpverbens olika egenskaper, jämfört med grammatikböckerna ovan (se avsnitt 2.1.1.4). Det finns även en tidigare undersökning av Loman (1958), men den har jag valt att utelämna eftersom Sundman har tagit med den i sin framställning och gör en indelning av verben som är snarlik den Loman gör. Det finns också en artikel av Teleman (1994) och denna har utelämnats eftersom den ligger till grund för SAGs avsnitt om hjälpverb och modala hjälpverb.

2.1.2.1. Typiska egenskaper enligt Sundman

I sin genomgång av de svenska hjälpverbens egenskaper har Sundman (1983) valt att utgå från alla verb som tar infinitivkomplement, dvs. alla utom det temporala *ha* och de passivbildande verben. Dessa verb sammanfattas under termen modalverb och detta begrepp får då en vidare betydelse än brukligt (1983:321). Sundman menar också att det är osäkert om svenskan har någon speciell grupp av modalverb som kan räknas som hjälpverb. Snarare rör det sig om mer eller mindre hjälpverbsaktiga verb längs ett kontinuum (1983:328). De verb som är mest utpräglade som hjälpverb är då de som skiljer sig mest från självständiga verb.

Denna hjälpverbsaktighet visas av den placering verbet kan ha i en verbkedja på så sätt att hjälpverbsaktigheten är störst hos det första verbet och sedan minskar ju längre åt höger man kommer i kedjan (1983:322). Även verbens semantik spelar roll för hur typiska de är och i vilken position i verbkedjan de kan placeras (se avsnitt 2.1.1.2). Några av de mest typiska verben, t.ex. *må*, *lär* och *torde*, är så olika självständiga verb att det är möjligt att de håller på att övergå till partiklar, något som redan har skett med *männe* (1983:328).¹⁰

För att kunna överblicka vilka egenskaper de typiska modalverben har ställer Sundman upp ett antal kriterier som verben ska uppfylla (1983:329f). De mest hjälpverbsaktiga modalverben har alla, medan de mest självständiga verben inte har någon (se 2:4 nedan).

UPPSTÄLLNING 2:4. *Modalverbens typiska egenskaper enligt Sundman.*

1. Den ungefärliga andelen *att*-lösa infinitivkomplement. Ju högre andel desto mer typiskt är verbet.
2. Verbet kan inte konstrueras med nekande infinitiv (som förutsätter *att*), t.ex. **Han brukade att inte komma för sent*, men *Han lovade att inte komma för sent*.
3. Verbet kan inte stå i imperativ (som styrande verb), t.ex. **Få dansa här!*, men *Försök dansa här!*
4. Verbet kan förekomma i en existentialsats och i en subjektlös ("operosonlig") sats, t.ex. *Det kan sitta en hare i korgen*, men inte **Det vågar sitta en hare i korgen*.

¹⁰ Se vidare angående *männe* i avsnitt 3.1.4.8, 3.4.3 och 8.1.3 nedan.

5. Verbet är inte känsligt för subjektbyte, dvs. det förekommer i såväl aktiva som passiva satser utan att satserna har olika propositionella innehåll, t.ex. *De måste operera honom genast = Han måste opereras genast*. Jämför med: *De vägrar att operera honom – Han vägrar att bli opererad*.
6. Verbet kan inte få nominalt objekt, dvs. ett objekt bestående av en t.ex. en pronomen- eller substantivfras (förutom *det*, som bl.a. kan pronominalisera verbfraser), en prepositionsfras eller en underordnad sats. Av de olika hjälpverben är det bara *lär*, *må*, *torde*, *mätte*, *skall* och *måste* som inte kan konstrueras med ett nominalt objekt. Jämför t.ex. *Han brukar narkotika*, *Han kan engelska*, *Han planerar en resa till månen*, *Han vill att huset skall säljas*.¹¹

Den viktigaste egenskapen är den första, tendensen att utlämna *att*, och den korrelerar tydligt med verbens position i verbkedjan så att andelen *att* minskar ju längre åt höger vi kommer i verbkedjan (1983:328). Därefter följer de andra egenskaperna i uppställningen så att verb som uppfyller den sista även uppfyller de tidigare fem. De verb som uppfyller alla är de ovan nämnda (under punkt 6) *lär*, *må*, *mätte*, *måste*, *skall* och *torde* och dessa står således alltid först i verbkedjor.

2.1.2.2. Typiska egenskaper enligt SAG

Författarna till SAG (1999) ställer sig inte lika tveksamma till själva kategorin hjälpverb som Sundman gör, men menar också att gränsen mellan hjälpverb och huvudverb med infinitivfras är vag (1999 II:536). Liksom Sundman räknar SAG upp en rad egenskaper som gör verben mer eller mindre hjälpverbsaktiga. De mest typiska hjälpverben har alla egenskaperna, medan typiska huvudverb inte har några. Däremellan finns en rad verb som delar vissa egenskaper med de typiska verben, men som inte räknas dit (se 2.1.1.4).

SAG tar också upp verbens placering i verbkedjor, men gör ingen direkt koppling till verbens formella egenskaper. I stället menar författarna att det är verbets betydelse som avgör var i kedjan det placeras (1999 III:278f, se vidare i 2.1.3.2). En jämförelse av de uppräknade verben (se 2.1.3.2) med dem som nämns under verbens egenskaper nedan visar dock på en indirekt koppling, eftersom de verb som har flest typiska egenskaper i hög grad är samma som de som alltid eller nästan alltid står först i verbkedjor (se vidare i 2.1.3.2).

¹¹ Exempel på meningar med verb som inte kan ta nominalt objekt skulle kunna vara:
 **Han torde narkotika* och **Han måste engelska*.

De hjälpverbsegenskaper som SAG anger är (II: 508–510, 536–543, och 573f), något förkortat (se avsnitt 2:5):

UPPSTÄLLNING 2:5. *Typiska hjälpverbsegenskaper enligt SAG.*

1. Det typiska hjälp verbet kan inte ha någon annan bunden bestämning än den underordnade verbfrasen, t.ex. *Gräset bör klippas regelbundet.*
 2. Vid det typiska hjälp verbet har den underordnade infinitivfrasen få nominala karakteristika (svag objektskarakteristik).
 - a. Det typiska hjälp verbet kan inte i stället för infinitivfrasen ta en icke-pronominell nominalfras som bestämning, t.ex. *Han måste mäla verandan – *Han måste målningen.* Jämför huvudverb med infinitivfras, t.ex. *Han glömde att resa till Berlin* och *Han glömde resans/itt löftet boken.*
 - b. Infinitivfrasen vid de flesta typiska hjälp verb saknar *att*, vilket är obligatoriskt eller möjligt om infinitivfrasen är underordnad ett huvudverb, t.ex. *Han lär inte arbeta längre*, jämför med huvudverb *Han planerar (att)/tycker om att resa till Berlin.*
 - c. Det typiska hjälp verbet kan inte stå i passiv, t.ex. **Begripa förslaget kundes/villes/behövdes inte av styrelsens majoritet.* Jämför med huvudverb: *Att acceptera förslaget försöktes inte ens av styrelsens majoritet.*
 3. Det typiska hjälp verbet kan (tillsammans med sin underordnade infinitivfras) inte vara korrelerat åt *göra (det)*, t.ex. *Kan Olle ha hunnit hem än? – Nej, det kan/*gör han inte.*
 4. Det typiska hjälp verbet är subjektsautonomt, dvs. subjektsreferenten har ingen semantisk roll i den aktion som anges av hjälp verbet. För att urskilja ett subjektsautonomt verb kan man använda flera kriterier, t.ex. att verbet kan stå i en sats med ett subjekt som främst fungerar som platsbyllare, eller expletivt subjekt, främst *det*, t.ex. *Det hinner/kan komma många gäster innan maten är färdig* (jämför med **Det försökte komma många gäster före angivet klockslag*), samt även att det typiska hjälp verbet står före ett subjektsorienterat verb i en verbkedja, t.ex. *Han borde orka bli färdig till jul* (jämför **Han orkar böra bli färdig till jul*).
 5. Det typiska hjälp verbet har defekt och/eller oregelbunden böjning. Defekt böjning har *lär, torde (tör), skall, måste, må/mätte* och *vart* (inf. *varda*). Dessutom har *vara* suppletiv böjning och *ha, böra, töras, kunna, vilja* och *få* har en mer eller mindre unik sådan. Dessa hjälp verb saknar också imperativform (**bör!*) och bildar inte heller *s*-former (**böras*).
-

Som exempel på verb som har alla egenskaperna nämns *böra*, *kunna* (i vissa betydelser), *lära*, *må*, *måste*, *skola* och *torde*. Med undantag för *böra* och *kunna* är det samma verb som är mest typiska också enligt Sundmans lista över egenskaper (avsnitt 2.1.2.1). Bland mindre typiska verb här kan nämnas *behöva*, *bruka*, *börja*, *få*, *gitta*, *orka*, *råka*, *tyckas*, *töras*, *verka* och *ämnas*. Även bland egenskaperna råder stor samstämmighet mellan SAG och Sundman. Skillnaderna består främst i att SAG ger en mer detaljerad förklaring och att Sundman mer explicit rangordnar egenskaperna så att den viktigaste kommer först. Det finns också enstaka mindre skillnader, såsom att Sundman t.ex. inte tar med SAGs sista punkt, om defekt och/eller oregelbunden böjning.

Många av egenskaperna ovan är också mer eller mindre samma som i de tidigare visade grammatiska beskrivningarna (se avsnitt 2.1.1.3). Det som framför allt skiljer är att SAG och Sundman beskriver egenskaperna grundligare och även tar med sådana som har att göra med subjektets roll i satsen. Å andra sidan finns det egenskaper som bara tas upp de tidigare nämnda, mer kortfattade beskrivningarna, t.ex. att vissa verb, när de används i preteritum, kan utelämnas *ha* framför supinum (se avsnitt 2.1.1.3). Det skiljer sig alltså en del mellan alla jämförda beskrivningar i vilka egenskaper och verb som är de mest typiska för kategorin. De egenskaper det råder störst enighet om är andelen förekomster utan infinitivmärke, att verben inte förekommer med nominalt objekt, att de inte kan stå i imperativ eller passiv och att de ofta har oregelbunden eller defekt böjning. Det enda verb alla är överens om är *skola*, men även *böra*, *kunna*, *lära*, *må*, *måste* och *torde* tas upp i nästan alla.

2.1.3. Begreppet modalitet

Det som utmärker de modala hjälpverben och i första hand skiljer dem från andra hjälpverb är deras modala betydelser och dessa brukar sammanfattas under begreppet modalitet.

Med modalitet i vid mening brukar avses hur relationen mellan talaren och det sagda ser ut, dvs. hur talaren vill att det sagda ska uppfattas (Jörgensson & Svensson 1986:76). Till modalitet brukar räknas betydelser som 'nödvändighet', 'möjlighet', 'sannolikhet', 'förmåga', 'vilja', 'tillåtelse' m.fl. Dessa betydelser kan uttryckas på olika sätt och inte nödvändigtvis med ett verb. Andra vanliga sätt är med satsadverb som t.ex. *möjligen*, *sannolikt*, *kanske*, *ju*, *nog*, *väl* m.fl. (se t.ex. SAG 1999 I:198). Modala betydelser delas vanligen in i olika betydelsegrupper för att göra det lättare att avgränsa dem. Den vanligaste indelningen är mellan epistemiska och deontiska verb, där epistemisk modalitet omfattar betydelserna 'nödvändighet' och 'möjlighet' och deontisk omfattar 'tillåtelse' och 'tvång' (Lyons 1977:787ff). Till dessa två kan man också lägga

ytterligare grupper som då i regel omfattar mindre typiska hjälpverb. Både i Sundman (1983) och SAG (1999) finns en indelning av modalverb respektive modala hjälpverb efter deras betydelse, men de ser lite olika ut vilket visas nedan (avsnitt 2.1.3.1 och 2.1.3.2). Jag har här inte gått in i detalj på beskrivningarna utan lyft ut det som jag bedömt viktigast för att få en bra översikt över hur man kan beskriva de modala hjälpverben.

2.1.3.1. Semantisk indelning av modalverb enligt Sundman

Sundman delar in modalverben i nedanstående fyra betydelseklasser (1983:322ff):

UPPSTÄLLNING 2:6. *Indelning av modalverben i klasser enligt Sundman.*

1. **Epistemisk** – anger den talandes uppfattning om propositionens sannolikhet eller säkerhet, t.ex. *lära, kunna, må, måste, torde, verka*.
 2. **Aspekt** – anger en sådan aspekt hos handlingen som inte förorsakas av subjektets referent, t.ex. *bruka, börja, sluta, råka*.
 3. **Deontisk** – anger en nödvändighet, möjlighet eller tillåtelse för någon att utföra en viss handling, t.ex. *behöva, böra, måste, kunna, få*.
 4. **Dynamisk** – anger modala handlingar eller egenskaper som är beroende av subjektspersonen, t.ex. *besluta, orka, planera, undvika*.
Denna klass kan i sin tur delas in i fyra undergrupper:
 - a) Förutsättning hos subjektspersonen att utföra handlingen, t.ex. *hinna, kunna, orka, våga*.
 - b) Aspekt på handlingens utförande, t.ex. *börja, fortsätta, sluta*.
 - c) Avsikt att utföra eller att inte utföra en viss handling, t.ex. *besluta, försöka, tänka, vilja, önska*.
 - d) Attityd till handlingens utförande eller till handlingen, t.ex. *undvika, försumma, föredra*.
-

De första två klasserna innehåller verb som semantiskt står utanför den handling eller den situation som åsyftas i satsen, medan de två senare anger modala betydelser som influerar själva handlingen eller är en del av den (Sundman 1983:324). Det som framför allt skiljer de dynamiska verben från de andra grupperna är att de dynamiska är subjektstrollerade, dvs. beroende av sub-

jektspersonen (jämför punkt 4 och 5 i uppställning 2:4 och punkt 4 i 2:5). Notera också att några verb kan förekomma i flera olika betydelser och därför finns med i flera klasser, t.ex. *kunna* (epistemisk, deontisk och dynamisk) och *börja* (aspekt och dynamisk). Verb med typiska egenskaper är dock sällan enbart aspektverb eller dynamiska verb utan har också epistemiska och/eller deontiska betydelser. Gränserna mellan klasserna är dock något oklara och enligt Sundman finns det också verb som inte riktigt tycks passa in i någon av dessa grupper, t.ex. *lyckas* och *glömma* (1983:324).

Verbens semantik hänger också samman med verbens hjälpverbsegenskaper och därför är klasserna ovan grupperade på ungefär samma sätt, dvs. de mest typiska verben ingår i den första gruppen och de minst typiska bara i den sista. Det betyder att verb som har alla hjälpverbsegenskaperna i första hand återfinns bland de epistemiska verben och att de mest självständiga verben finns i den dynamiska klassen. Detta hör också samman med verbens placering i verbkedjor på så sätt att epistemiska verb står först i kedjan och om det finns fler hjälpverb så följer de enligt den givna ordningen ovan. Ett exempel på en verbkedja med ett verb från varje grupp (två från den dynamiska gruppen) finner vi i (12) (Sundman 1983:323):

- (12) Han **lär börja få fortsätta** att **tycka** om att dansa.

Som exempel på hur egenskaper och betydelse hänger samman kan man ta den första av Sundmans egenskaper (se 2.1.2.1), dvs. tendensen att utelämnas *att*. Denna ökar när man går från vänster till höger i verbkedjan och den egentliga variationen återfinns man först i grupp 4b (aspekt) eller 4c (avsikt) (se uppställning 2:4 och 1983:328f).

Den indelning Sundman gör av modalverben här omfattar avsevärt fler verb än de som traditionellt brukar räknas som modala hjälpverb. Sundman menar dock också att betydelsegrupper och egenskaper hör ihop och att man behöver ta med båda i bedömningen. De mest typiska verben återfinns därmed i de epistemiska och deontiska grupperna.

2.1.3.2. Semantisk indelning av modalverb enligt SAG

En delvis annorlunda indelning i betydelsegrupper finner man i SAG. Även här har indelningen gjorts i fyra grupper, varav epistemiska och deontiska verb är samma som i Sundmans indelning ovan (avsnitt 2.1.3.1). Dessutom har författarna tagit med vad de kallar potentiella och intentionella hjälpverb. De olika grupperna förklaras kortfattat i uppställningen nedan (1999 IV:282f):

1. **Epistemiska** hjälpverb – anger i vilken mån satsen enligt talaren är en sann beskrivning av den faktiska verkligheten, alltifrån logisk nödvändighet till subjektivt bedömd sannolikhet eller möjlighet, t.ex. *Rolf måste/kan/lär/verkar ha kommit tillbaka.*
 2. **Deontiska** hjälpverb – anger på liknande sätt om satsinnehållet är nödvändigt eller möjligt enligt samhälleliga eller funktionella normer eller enligt någons beslut (alltså inte från sanningssynpunkt): om det är en skyldighet, en befallning eller ett åtagande, om det är lämpligt, rätt, rimligt, önskvärt eller tillåtet etc., t.ex. *Hon måste/bör/skall be om ursäkt.*
 3. **Potentiella** hjälpverb – anger en latent möjlighet för något att hända. I första hand är det subjektsreferenten som har möjlighet eller förmåga att göra något, t.ex. *De kunde gå över bäcken i höga stövlar.* Även bl.a. *hinna, orka, våga, tåla.*
 4. **Intentionella** hjälpverb – anger att subjektsreferenten har för avsikt att, eller vill göra något, t.ex. *Hon ville inte bli fotograferad.* Även bl.a. *avse, tänka, skola.*
-

Sundmans (1983) och SAGs (1999) beskrivningar av de epistemiska och deontiska grupperna skiljer sig inte nämnvärt åt, bortsett från att SAG ger en lite utförligare förklaring. När det gäller de övriga grupperna är det dock större skillnad, och här är det inte bara frågan om en skillnad i fråga om benämningen, utan både definitionerna och de verb som nämns som exempel skiljer sig åt. SAGs potentiella och intentionella grupper har visserligen motsvarigheter hos den dynamiska gruppen hos Sundman, de potentiella med undergrupp a) och de intentionella med undergrupp c), men de motsvarar inte hela den dynamiska gruppen och utgör heller ingen parallell till Sundmans aspektverb. Förklaringen till detta ligger i att Sundman räknar alla verb som kan ta infinitivkomplement som modalverb, medan SAG inte gör det, och därmed har alltså Sundman en bredare definition, eller åtminstone semantisk spännvidd, för att ett verb ska räknas som modalt. Motsvarigheter till Sundmans aspektverb och andra grupper av dynamiska verb finner vi i stället i de aktionella och kausativa hjälpverbsgrupperna i SAG (se avsnitt 2.1.1.4).

Även hos SAG hör verbens betydelser och deras hjälpverbsegenskaper ihop, men det framställs inte lika konkret som hos Sundman. Kopplingen syns tydligast vid en jämförelse av vilka betydelsegrupper i uppställning 2:7 som de uppräknade verben i uppställning 2:5 tillhör. På så sätt ser vi t.ex. att många

av de mest typiska verben återfinns i den epistemiska betydelsegruppen, men några även i den deontiska. Liksom Sundman gör författarna till SAG en koppling mellan betydelsegrupp och placering i verbkedjor och i båda beskrivningarna är det de epistemiska verben som alltid kommer först. Eftersom de har delvis olika betydelsegrupper blir indelningen därefter olika. SAG gör här först en indelning mellan subjektsautonoma och subjektorienterade verb (se 2.1.3.1), där de subjektsautonoma alltid kommer före de subjektorienterade. Exempel på verbkedjor med flera subjektsautonoma finns i (13a) och med subjektorienterade verb i (13 b):

- (13) a. Tåget **skulle kunna** komma när som helst. (SAG III:279)
b. Han **försöker** inte ens **slippa** att äta. (SAG III:280)

Inom varje grupp kan dessutom flera verb kombineras. Av de subjektsautonoma står då de epistemiska verben först, t.ex. *lär*, *må*, *mätte*, *måste*, följda av accidentiella verb (undergrupp till aktionella hjälpverb) som *råka* och *komma*, deontiska verb som *behöva*, *böra*, *kunna* och *måste*, och därefter fasala verb (också undergrupp till aktionella hjälpverb) som *börja*, *fortsätta* och *sluta* (1999 III:279). Därefter följer de subjektorienterade verben dit intentionella och potentiella m.fl. verb hör. Det kan också tilläggas att åtskilliga epistemiska verb saknar infinitivform, t.ex. *lär* och *må*, och är därmed inte möjliga i någon annan placering. Det går dock inte här att bedöma om de epistemiska verben alltid står först i verbkedjorna för att de saknar infinitivform eller om de saknar infinitivform för att de alltid står först i verbkedjorna.

2.1.3.3. Futurum och modalitet

I detta sammanhang är det värt att närmare uppmärksamma, att ingen av de här två beskrivningarna av modalverb respektive modala hjälpverb gör någon tydlig distinktion mellan modalitet och futurumbetydelse. Detta är en relevant fråga eftersom futurum i svenskan kan uttryckas av det modala hjälp verbet *skola* i presens. En annan möjlighet är presens av *komma (att)* (SAG 1999 IV:228f, jämför fotnot 6 i 2.1.1.2), och detta förekommer numera också utan infinitivmärke (se t.ex. SAG 1999 IV:244, not 4).

Lyons (1977:809ff) argumenterar för att futurum i själva verket inte primärt har en temporal utan en modal betydelse. Vi vet ju sällan exakt vad som kommer att hända och kan sällan förutsäga ett visst händelseförlopp och p.g.a. denna osäkerhet hör futurum mer hemma bland modus än bland tempus (se 1977:815). Även Brandt räknar, för danskan, futural betydelse till de modala tillsammans med epistemiska, deontiska och dynamiska (1999:16).

Brandt stöder sig här mot Palmer (1990:160f) och menar att varken danskan eller engelskan har någon egentlig grammatisk kategori som kan kallas futurum (1999:16). Futurum som grammatisk kategori är också betydligt yngre än presens och preteritum och verkar inte ha funnits i det s.k. urgermanska språket. Kategorin har troligen i stället bildats i de enskilda språken och då som en perifrastisk konstruktion som uttryckte modal betydelse. Enligt Ramat (1981:154) var det i de äldre germanska språken vanligare att använda presensformen för att uttrycka futurum, något som även förekommer idag.

Enligt SAG är de futurumbildande hjälpverben sällan rent temporala i sin användning utan har mer eller mindre tydliga modala inslag (IV:229). För *ska* är gränsen mellan temporal och modal betydelse svår att dra, och den modala betydelsen är nästan alltid närvarande, särskilt som verbet används med futurumbetydelsen endast i presensformen (IV:228f). Något tydligare är det för *kommer* men även här är gränsen oklar. Jag kommer därför inte att göra någon distinktion mellan modala och futurala betydelser i min undersökning.

2.1.4. De modala hjälpverben i modern svenska

Efter jämförelsen av olika grammatiska beskrivningar ovan kan vi dra några slutsatser. Till att börja med är det tydligt att det finns några verb som är så typiska modala hjälpverb att de i princip alltid, och i alla beskrivningar, räknas dit, t.ex. *måste* och *skola*. Man kan kanske beskriva dem som prototypiska hjälpverb. Det finns också vissa egenskaper som alltid eller nästan alltid tas upp, t.ex. att verben inte tar infinitivmärke. Samtidigt är det också tydligt att gränserna för kategorin är mycket flytande. Av de beskrivningar jag har undersökt är det t.ex. inte två som räknar med exakt samma verb som typiska, se översikt i uppställning 2:8 nedan. Det är också tydligt att skillnaderna inte främst beror på olika sätt att beskriva eller tolka kategorin, utan på att gränserna är så oerhört vaga och att många verb därför är gränsfall.

Grammatiskt verk	Typiska verb
10 grammat. beskr. (2.1.1.3)	<i>böra, kunna</i> och <i>skola</i> samt <i>få, lär, måste</i> och <i>vilja</i>
Sundman (2.1.2.1)	<i>lär, må, måtte, måste, skall</i> och <i>torde</i>
SAG (2.1.2.2)	<i>böra, kunna</i> (i vissa betydelser), <i>lär, må, måste, skola</i> och <i>torde</i>

Av genomgången framgår att de mest typiska modala hjälpverben är sådana verb som enbart kan konstrueras med en verbfras och alltså inte kan ta objekt. De kan vidare inte ta infinitivmärke, inte förekomma i imperativ eller passiv och har ofta defekt och/eller oregelbunden böjning. Verben är subjektsautonoma och kan förekomma i opersonliga satser. Enligt vissa grammatiska beskrivningar kan de inte vara korrelerat åt *göra (det)*. Många av egenskaperna kan verben ha i olika grad, men det finns också egenskaper som bara vissa verb har, och som därför är lättare att avgränsa. Sådana är t.ex. defekt böjning och avsaknad av passivformer.

Många av de mest typiska verben har epistemisk betydelse, och dessa verb kan aldrig föregås av ett annat hjälpverb och saknar ofta infinitivform, t.ex. *lär, må, måste* och *torde*. Ibland saknar de även andra former och de preteritumformer som förekommer har i regel presensbetydelse, t.ex. *mätte, måste* och *torde*. Andra typiska verb kan vara deontiska, som t.ex. *böra* och *skola*, eller ha båda betydelserna. Därutöver varierar det vilka betydelser som anses vara modala, och här tar Sundman (1983) med betydelser som i SAG (1999) i stället räknas till andra typer av hjälpverb. Förutom de nämnda grupperna räknas i SAG även verb som *hinna, orka, våga, tänka* och *vilja* som modala hjälpverb medan Sundman räknar upp bl.a. *orka, planera, hinna, våga* och *fortsätta* som relativt typiska. Verb i andra betydelsegrupper än de epistemiska och deontiska är mindre typiska och står också längre till höger i verbkedjor. Många av dessa verb kan också förekomma som självständiga verb, och några av dem är mer eller mindre vanliga med infinitivmärke i konstruktioner med en efterföljande infinitiv. Även om inte alla de grammatiska beskrivningarna är överens om vilka verb som är mest typiska verkar det tämligen säkert att räkna åtminstone *böra, lär, må–mätte, måste, kunna, skola* och *tör–torde* dit.

Det går alltså att ringa in de modala hjälpverben på ett ungefär, med hjälp av en kombination av sinsemellan helt olika egenskaper. Genom att ta med verbens betydelser förstår man lättare vilka verb som är de mest typiska, men faktum är att man får fram ungefär samma verb även om man bara tar hänsyn till de formella egenskaperna och bortser från betydelsen. Dessa egenskaper (se avsnitt 2.1.2) verkar alltså vara oerhört viktiga för den här verbgruppen. Detta

är inte så svårt att förstå när det gäller att verben inte förekommer med objekt och det förefaller logiskt att verb som aldrig används i infinitivform har förlorat denna. Däremot är det inte helt genomskinligt hur egenskapen att förekomma utan infinitivmärke har kommit att bli så utmärkande för just de här verben, liksom att många av dem har oregelbunden böjning. Som vi såg redan i kapitel 1 har många av de här verben ursprungligen en preterito-presentisk böjning, men det är inget som tas upp i någon av de genomgångna beskrivningarna (se vidare i 3.1).

Enligt Teleman (1994) kan några av egenskaperna förklaras genom att hjälpverben historiskt sett har utvecklats ur självständiga verb och att de, i den processen, har grammatikaliserats från betydelseord till formord (se vidare i avsnitt 3.2.2 och i 9.2). Vissa egenskaper hos de modala hjälpverben har då sitt ursprung i den här processen. Förändringen pågår fortfarande och därför finner vi ett kontinuum där många hjälpverb befinner sig mellan huvudverb och hjälpverb (1994:360). Att kategorin är så vag kan då bero på att några hjälpverb betraktas som prototypiska för kategorin och att verb som på något sätt liknar dessa ansluts till kategorin (1994:360). Huruvida det då är själva verbkategorin som definieras av typiska drag i högre eller lägre utsträckning eller om det är de prototypiska verben som definierar kategorin är dock svårt att avgöra, se vidare Bylin (2013:61f) och kapitel 9.2.

Det jag valt att granska närmare här är den process verben går igenom när de grammatikaliseras och närmar sig de typiska modalverben och var man kan dra gränserna för vad ett modalt hjälpverb egentligen är. För att få ytterligare perspektiv på den här processen har jag också valt att jämföra med flera av de andra germanska språken för att se hur lika och olika språken är och vilka slutsatser man kan dra av det när det gäller verbgruppen och dess utveckling över längre tid. I det följande ska jag göra en kort översikt över hur verbgruppen ser ut i andra språk idag för att i nästa kapitel se närmare på verbens historia och utveckling innan jag går in på min egen undersökning.

2.2. Hjälpverb och modalverb i övriga germanska språk

Min nästa fråga är hur det ser ut i språk som är nära besläktade med svenska och hur specifik för svenskan den här problematiken med de modala hjälpverben är. Här har alla de nordgermanska språken tagits med, dvs. norska, danska, isländska och färöiska, och dessutom de västgermanska engelska och tyska. Övriga västgermanska språk, t.ex. holländska och afrikaans, och även ev. dialektala skillnader har utelämnats. Med all sannolikhet finns det stora likheter även här, men utrymmet medger inte en heltäckande undersökning av

alla språken och språkformerna. Äldre språkstadier tas upp i kapitel 3. Främst vill jag här beskriva huvuddragen och att ge en grund för jämförelser mellan språken. I detta delkapitel kommenterar jag inte de olika källornas pålitlighet utan återger bara kortfattat deras beskrivningar.

Språken tas upp i den ordning de nämns ovan, med de språk som är mest lika svenskan först. För varje språk tas först upp vad författarna skriver om hjälpverb i allmänhet och därefter vad som står om modala och modalliknande verb. I första hand har framställningen koncentrerats på de morfologiska och syntaktiska egenskaperna, medan verbens betydelse spelar mindre roll. Även om upplägget är densamma blir beskrivningarna något olika eftersom de verk jag refererar har haft olika fokus. Översikten över de olika språken följs av en jämförelse mellan dem av vilka verb och egenskaper som tas upp och vilka likheter och olikheter mellan beskrivningarna jag har uppmärksammat. Här går jag också närmare in på de mest centrala modalverben (se översikt i 2.3.3, uppställning 2:14).¹²

2.2.1. Norska

Enligt Norsk Referansegrammatikk (NRG), som omfattar både bokmål och nynorska, är hjälpverben i norska långtifrån någon klart avgränsad grupp (1997:517). Som det viktigaste skälet nämns att norskan gått från ett relativt böjningsrikt till ett böjningsfattigt språk varvid man börjat använda hjälpverb för sådant som tidigare uttrycktes med böjning. Som ett resultat av denna process har några verb fått status som rent grammatiska ord, medan andra skiftar mellan att vara lexikaliska och grammatiska ord.

De norska hjälpverben delas, precis som de svenska, vanligen upp i temporal, passivbildande och modala (1997:516f). De två första grupperna omfattar verben *ha* och *være* som används för att bilda sammansatta tempusformer, samt *bli* och *være* (i en annan betydelse) som bildar passiv. I den senare gruppen används i nynorska även verbet *verte* (NRG 1997:523, motsvaras på svenska av *varda*). För att bilda futurum används hjälpverben *skulle* och *ville* (1997:540f). Generellt utmärks hjälpverben av att de har grammatisk betydelse och att de tar huvudverb i infinitiv eller perfekt particip. Utmärkande är också att de inte kan upprepas med verbet *gjøre*, som i exempel (14) nedan, där det självständiga

¹² Här och i fortsättningen ger jag översättningar till verb och meningar på isländska, färöiska och tyska, medan exempel på övriga språk bör vara begripliga ändå. Verb som saknar motsvarighet i svenskan och fall där förtydliganden behövs kommenteras dock oavsett språk. I övrigt får betydelsen i stället framgå av exempelmeningarna och jämförelserna mellan språken. De centrala modalverben översätts bara när det särskilt behövs.

verbet *reiser* kan upprepas med *gjøre* men inte med hjälpverbet *skal*. Hjälpverbet *få* har dock en särställning eftersom det både kan förekomma med perfekt particip och infinitiv, och det kan upprepas antingen med *gjøre* eller med sig självt, se exempel (15) (1997:517).

- (14) a. **Skal** du **reise** i dag? – Ja, jeg **skal** det. (*Ja, jeg **gjør** det.)
b. **Reiser** du i dag? – Ja, jeg **gjør** det.
- (15) a. De **får kjøpt/kjøpe** sykkelen der. (Perfekt particip/infinitiv)
b. Fick du solgt huset? – Ja jeg **fikk/gjorde** det.

Inte heller de modala hjälpverben utgör någon klart avgränsad grupp. Till de egentliga, eller typiska, modalverben räknas enligt NRG (1997:526) verben *kunne*, *skulle*, *ville*, *måtte* och *burde* samt det specifikt nynorska *lyte*.¹³ Andra verb som kan ha modal funktion är i första hand det nämnda *få* samt *tore*, men också *behøve*, *slippe*, *trengje*, *greie*, *klare*, *makte*, *orke* och *gidde* (1997:528ff). Rønhovd (1993:71) nämner även *byrje*, *gjere*, *la*, *munel/monne* och *turve*.¹⁴ Dessa verb utmärks, liksom de svenska, av en rad egenskaper som skiljer dem från andra verb. Några av egenskaperna omfattar alla de nämnda verben, medan andra bara gäller några få av dem. I uppställning 2:9 nedan räknas de upp i den ordning de tas upp i NRG (1997:526ff).

UPPSTÄLLNING 2:9. *De modala hjälpverbens egenskaper i norska enligt NRG.*

1. Preterito-presentisk, eller oregelbunden svag, böjning, t.ex. *kunne* och *ville*. Dessa verb hade ursprungligen en stark preteritumform i presens och saknar därför den vanliga presensböjningen, t.ex. *eige* – *eig* och *kunne* – *kan*. De verb som hör hit är för bokmål *måtte*, *vite*, *kunna*, *skulle* och *ville* och i nynorsk även *eige* och *turve* samt det sällan använda *mune* 'kan hända att, vara möjlig' (1997:507). Av dessa är *kunne*, *skulle*, *ville* och *måtte* modala hjälpverb. Dock är *vilje* inte något preterito-presentiskt verb historiskt sett (1997:491).
2. De förekommer inte i imperativ.
3. De förekommer inte i passiv.
4. De kan inte fungera som självständiga verb med nominal utfyllnad.

¹³ Verbets *lyte* kan användas för att uttrycka olika former av nödvändighet, ibland även tillåtelse. Det används i färre kontexter än de andra modalverben (1999:621f).

¹⁴ Jämför de svenska *gitta* för *gidde*, *låta* för *la* och *tarva* för *turve*.

5. De tar infinitiv utan infinitivmärket *å* som utfyllnad.
6. Ett modalverb i preteritum kan också efterföljas av ett perfekt particip, men i sådana fall är alltid en infinitivform av *ha* eller *vere* underförstådd, t.ex. *Det ville (ha) vært en ulykke om det skulle (ha) skjedd*. Samma situation förekommer när modal verbet står i supinum, t.ex. *De hade skullet reist*.
7. De egentliga modalverben kan också uppträda utan huvudverb, men tar då i stället adverbial och frågeord som anger en riktning. Man kan då räkna med ett underförstått rörelseverb, t.ex. *Hun skal hjem* (= Hun skal reise hjem), *De må till byen*, *De bør ut for å se seg omkring*.
8. Flera modalverb kan kombineras före ett huvudverb, t.ex. *Det vil trolig kunne gå*, *De må ville gjøre en innsats selv*. Av de egentliga modalverben kan normalt bara *kunne*, *ville* och *måtte* förekomma efter ett annat modalverb. Före *måtte* kan dock bara *vil*, *kan* och i viss mån *skal* förekomma. Det förekommer också kombinationer med tre modalverb, t.ex. *Vi vil måtte kunne be om utsettelse*.

NRG räknar de verb som har alla egenskaperna i uppställningen som typiska modalverb. Hit hör framför allt *kunne*, *skulle*, *ville* och *måtte*. Verben *burde* och det nynorska *lyte* oppfyller alla kriterier utom den första och *få*, *tore*, *behøve*, *gidde* och *trenge* förekommer i imperativ och passiv när de används som huvudverb och användas både med och utan infinitivmärke (NRG 1997:529f). Av övriga verb används de flesta med *å* i olika utsträckning.

Enigheten om vilka kriterier som bör användas för norskan är dock inte mycket större än för svenskan och t.ex. Leirbukt (1999:69ff), som kommenterar NRGs framställning, argumenterar för att man kan avgränsa verb med en klar modalverbsstatus genom att bara använda kriterierna att verben inte förekommer i imperativ, att de inte förekommer i passiv och att de tar infinitiv utan *å*. Dock måste man göra ett undantag för *kunne* som ibland förekommer både med *s*-passiv, t.ex. *Dette må kunnes til neste time*, och ibland, särskilt i vissa dialekter, med infinitivmärke, t.ex. *Hun kan å synge* (1999:71). Resultatet blir då samma verb som NRG räknar upp som typiska (se ovan). Till dessa kan sedan läggas en grupp med bl.a. *trenge* och *tore* som varierar vad gäller infinitivmärke.

Värt att tillägga är att skillnaden mellan presens- och preteritumformerna enligt NRG snarare är modal än temporal. Det innebär också att preteritum kan ha en betydelse som ligger mycket nära presensformens. Enligt NRG är det därför nödvändigt att skilja mellan de två formerna när man talar om modalverbens användning, se exempel på användning av preteritumformen nedan (1997:587):

(16) Det **kunne** være sant.

(17) Vi **burde** finne på noe nytt.

Precis som på svenska kan de båda exemplen ovan tolkas med presensbetydelse, ungefär 'det är troligen sant' och 'vi behöver hitta på något nytt'.

2.2.2. Danska

Kategorin hjälpverb i danskan har skiljts från de modala hjälpverben i de grammatiska beskrivningar jag har jämfört, och omfattar bara temporala och passivbildande hjälpverb. Diderichsen (1957:62) räknar de fyra verben *have*, *få*, *være* och *blive* hit. Av dessa används *have* för att bilda tempus och *blive* för att bilda passiv, medan *være* kan bilda både och. Slutligen kan *få* användas för att uttrycka tempus i vissa fall, se (18) nedan (Jones & Gade 1990:146). Futurum kan uttryckas med hjälpverben *vil* och *skal*, men dessa implicerar då oftast talarrens vilja, nödvändighet, löfte eller intention. Mest av en ren futurumbetydelse har *vil*, t.ex. i (19) (Jones & Gade 1990:122ff).

(18) Når jeg **får** pudset de vinduer, er jeg færdig.

(19) Det **vil** aldrig ske.

De modala hjälpverben räknas som en egen kategori, ibland under benämningen modalverb (se t.ex. Allan et al. 2000:94f), och den omfattar dels några centrala verb, framför allt *kunne*, *måtte*, *skulle* och *ville* (Brandt 1999:17), dels några mer perifera verb som har modal betydelse och används på liknande sätt. Till dessa senare hör åtminstone *burde* och *turde* (Allan et al. 2000:94), men även *behøve* och *gide* brukar räknas dit (Brandt 1999:17). Tidigare har även *monne* och *få* kunnat användas som modalverb, men det förstnämnda verbet betraktas nu som arkaiskt och det andra har inte längre några modala betydelser (Brandt 1999:25).

Dessa verb utmärks av en rad formella egenskaper. Till att börja med har de regelbunden böjning och saknar den vanliga presensändelsen, t.ex. *måtte-må* och *skulle-skal*. Verben har dock alla temaformerna belagda och även *vide* böjs på detta sätt. Enligt Brandt spelar verbens preterito-presentiska ursprung ingen roll för definitionen, eftersom de skiljer sig så lite från andra danska verb (1999:24). Verben saknar även helt, eller förekommer mycket sällan, i passiv, imperativ, presens particip och predikativt eller attributivt bruk av perfekt particip. De utmärks också av att de tar ren infinitiv utan infinitivmärket *at*, (20), och att de inte kan upprepas med verbet *gøre* (Brandt 1999:24). Detta senare gäller dock också de temporala hjälpverben *have* och *være* (Jones & Gade

1990:12). De kan även förbindas med ett adverb eller en adverbfras utan infinitiv, se (21), dock med undantag av *kunne* och *turde*, se (22) (Jones & Gade 1990:134f). Liksom i svenska och norska förekommer vissa verb både med och utan infinitivmärke, t.ex. *behøve* (Jones & Gade 1990:137).

(20) Han **kan** ikke **cykle**.

(21) De **skulle** tidligt **hjem**.

(22) Du **kan** gå hjem nu. (*Du kan hjem nu.)

Värt att notera är också att verbet *kunne* har några särskilda drag som gör det mer självständigt än de andra verben. Detta verb kan både ta direkt objekt och stå i passiv form, se (23) och (24) nedan (Jones & Gade 1990:134 och 126f). Det senare kan även gälla *mätte*, även om det är ovanligt, se (25) (Brandt 1999:69).

(23) Han **kan** tysk.

(24) Lektierne **skal kunnes** ordentligt.

(25) Hun erindrede os om alt det der **skulles og mættes**.

Som vi ser av exempel (23) ovan kan modalverben även kombineras (se vidare Thráinsson & Vikner 1995).

2.2.3. Isländska

Ett hjälpverb i isländskan definieras av Friðjónsson (1978) som ett verb som tillsammans med ett annat verb, i infinitiv eller particip, bildar en syntaktisk och semantisk enhet. Detta ger en ganska vid definition som täcker alla möjliga typer av hjälpverb (1978:186). De vanligaste hjälpverben är *hafá*, *munu*, *vera* och *verða* (Einarsson 1945:135, Thráinsson 2007:10), varav *hafá* används temporalt, *munu* för att bilda futurum och *vera* och *verða* för att bilda passivum. Gränsen mellan futural och modal användning är dock flytande, eftersom *munu* även används som modalt hjälpverb.

De modala hjälpverben utgör en undergrupp av böjningskategorin preterito-presentiska verb. Den senare omfattar verben *eiga*, *kunna*, *mega*, *munu*, *skulu*, *vilja*, *þurfa*, *unna*, *muna* och *vita*. Dessa utmärks av att de bildar presens med former hämtade från den starka preteritumböjningen (Friðjónsson 1978:186f). Av dessa används *eiga* 'äga, ha', *kunna*, *mega* 'må', *munu* 'månde', *skulu*, *þurfa* 'behöva' och *vilja* som modala hjälpverb, medan *unna* 'älska',

muna 'minnas' och *vita* 'veta' används självständigt. Det finns också några verb som används som hjälpverb, men som inte böjs som de preterito-presentiska verben, särskilt *geta* 'kunna, ha förmåga till, må', men också *verða* 'vara tvungen' och *ætla* 'tänka, avse' (Thráinsson 2007:422, Einarsson 1945:164), samt *þora* 'våga', *fá* 'få', *láta* 'låta' och *hljóta* 'måste' (Friðjónsson 1978:224f).¹⁵ Även *byrja* 'börja' och *hætta* 'sluta' räknas ibland hit, men gör det oftast inte (Thráinsson 1986:261, not 7).

De isländska modalverben har en rad särskilda egenskaper som kan vara både morfologiska och syntaktiska, framför allt de följande (se 2:10):

UPPSTÄLLNING 2:10. *De modala hjälpverbens egenskaper i isländska.*

- Av de nämnda verben tar det temporala *hafja* samt även *geta*, i viss mån även *láta* och *fá*, huvudverb i participform, medan övriga verb tar huvudverb i infinitiv (Friðjónsson 1978:226).
 - Verben *mega*, *munu*, *skulu* och *vilja*, och även *láta*, står som regel alltid med ren infinitiv, medan de övriga modala hjälpverben tar infinitivmärke, dvs. *eiga*, *kunna* och *þurfa* (Friðjónsson 1978:226, Thráinsson 2007:422).
 - Verben *eiga*, *mega*, *skulu*, *verða*, *þurfa* och *vera* kan användas opersonligt, t.ex. *Hvað skal segja?* 'Vad ska jag säga?' (Einarsson 1945:171).
 - Böjningen inom den preterito-presentiska gruppen är ganska sammanhållen och verben böjs med full personböjning och även i konjunktiv. Till de oregelbundenheter som finns hör att *munu* och *skulu* har infinitivformer som slutar på *-u*, samt att dessa två verb varken har supinum- eller participformer. Dessutom saknar *skulu* preteritumformer i indikativ och har bara sådana i konjunktiv (Einarsson 1945:166).
 - Imperativ saknas hos alla preterito-presentiska verb utom de tre som inte räknas som modala, dvs. *vita*, *unna* och *muna* (Einarsson 1945:103).
-

Det är intressant att notera att den preterito-presentiska gruppen uppvisar en sammanhållen böjning trots att inte alla verben används som hjälpverb. Även inom den modala undergruppen går en skiljelinje mellan verb som alltid tar

¹⁵ Verbet *hljóta* motsvaras etymologiskt av nynorska *lyte*, som också räknas som modalverb (se 2.2.1, fotnot 13). I svenskan motsvaras de av det nu närmast utdöda *ljuta*, i en äldre betydelse 'vara tvungen att', och av substantivet *lott* (SAOB L999).

ren infinitiv och de som tar infinitivmärke, se (26). Till skillnad mot svenskan kan inget av de modala verb som har annan böjning än preterito-presentisk kan ta ren infinitiv, jämför t.ex. *hljóta* i (27). Av de preterito-presentiska verben utmärker sig vidare *skulu* och *munu* genom att sakna vissa böjningsformer och att inte kunna stå efter ett annat hjälpverb i en verbkedja, se exempel (28) nedan. Även *kunna* utmärker sig genom att i vissa fall kunna användas självständigt, se (29).

(26) Ég **kann að** lesa. 'Jag kan läsa.' (Friðjónsson 1978:187)

(27) Hann **hlýtur að** koma. 'Han måste komma.' (Friðjónsson 1978:225)

(28) a. Mig **skal vilja reka** á land. 'Jag kommer att driva i land.'

b. *Mig **vill skulu reka** á land. (Thráinsson 1986:243)

(29) Ég **kann íslensku**. 'Jag kan isländska.'

2.2.4. Färöiska

I färöiskan är de vanligaste hjälpverben *hava* 'ha' och *vera* 'vara', som båda används temporalt för att bilda sammansatta tempusformer, samt *verða* 'bli, varda' och *blíva* 'bli', som används för att bilda passiva former. Av de båda sistnämnda är *blíva* det vanligaste i talat språk (Thráinsson et al. 2004:66f). För att uttrycka futurum används ofta *fara*, t.ex. *Han fer at skriva eina bók* 'Han ska skriva en bok' (Thráinsson et al. 2004:73f).

Som modala hjälpverb räknas vanligen *eiga*, *kunna*, *mega*, *munna*, *skula*, *verða* och *vilja* (Thráinsson et al. 2004:75, 305f). I Lockwoods något äldre framställning nämns alla dessa utom *verða*, men där tas i stället även *lata* upp som ett modalt verb (1955:144). Även här utgörs kärngruppen modala hjälpverb av preterito-presentiska verb (se bl.a. Thráinsson 2004:149f). Denna böjning finns bevarad olika mycket hos olika verb. Till dagens preterito-presentiska verb räknas *skula*, *munna*, *kunna*, *mega*, *vita* och *vilja*, varav *vita* inte används som modalverb. Rester av den särskilda böjningen finns kvar i presensböjningen i andra person, *du skalt* 'du ska', och i plural i tredje person, *vit skulu* 'vi ska' (Werner 1970:342). Den gamla pluraländelsen på *-u* ersätts dock alltmer av den regelbundna på *-a* och några verb, främst *vilja* och *vita*, förekommer enbart med *-a*-ändelsen medan övriga varierar. De modala verben saknar också imperativ och i regel också en böjd perfekt particip (Thráinsson et al. 2004:149f). Vissa verb saknar eller är ovanliga i även andra former, såsom infinitiv och supinum hos *munna* (Lagervall 2002). Även *eiga* är preterito-presentiskt men böjs idag regelbundet, liksom *unna* och *tarva*, som idag är ovanliga (Werner 1970:334f).

En utmärkande egenskap för de modala verben är att de inte förekommer med infinitivmärke. Detta gäller dock bara *mega*, *munna*, *skula* och *vilja* som alltid följs av ett verbkomplement utan *at*, medan *eiga* och *verpa* alltid används med infinitivmärke. Det enda verb som kan variera i bruket av infinitivmärket är *kunna*, som oftast tar ren infinitiv, se (30), men i betydelsen 'veta hur, ha förmåga till' i regel tar infinitivmärke, se (31) nedan. Denna användning är dock ovanlig i modernt språk och ofta används här i stället verbet *duga*, se (32) (Thráinsson et al. 2004:308). Detta verb är vanligt i denna funktion, och alltid med infinitivmärke, men används också som självständigt verb (Lagervall 2002). Det räknas dock inte med bland de modala hjälpverben.

(30) Eg **kann** ikki koma. 'Jag kan inte komma.'

(31) Eg **kann** ikki **at** svimja. 'Jag kan inte simma.'

(32) Eg **dugi** ikki **at** svimja. 'Jag kan inte simma.'

Ytterligare en speciell egenskap är att hjälp verbet *hava* kan utelämnas efter modalverb i preteritum så att verbet följs direkt av ett supinum. Dessutom står *hava* också ofta i supinum när det står utsatt (Wiklund 2001:306, se vidare i 3.3.3 och 7.2.2.1). Detta förekommer även i svenska och norska och är inte unikt för färöiskan (Thráinsson et al. 2004:77). Däremot har färöiskan utvecklat en betydelseskilnad mellan komplement med bara supinum respektive med *hava* plus supinum. Jämför (33a) och (33b) nedan (Thráinsson et al. 2004:76 och 309) med och utan *hava*:

- (33) a. Hon **kundi farið**, um hon vildi. 'Hon kunde resa / ha rest om hon ville.'
 b. Hon **kundi havt farið**, um hon vildi. 'Hon kunde ha rest om hon ville.'

I det första fallet är satsen dubbeltydig utan mer kontext och den första betydelsen, som skiljer sig från den i (33b), motsvarar betydelsen hos *Hon kundi fara*, med infinitiv. Värt att notera är att detta förhållande gäller även för modalverb som obligatoriskt tar infinitivmärke, dvs. sådana verb kan både utelämnas *hava* och sätta det i supinum, se (34), men med infinitivmärke. Supinumformen utan *hava* kan också användas för att uttrycka artighet, se (35) (Thráinsson 2004:77).

(34) Vit **áttu at spurt** teg. 'Vi skulle ha frågat dig.'

(35) **Kundi** eg **spurt**, um 'Skulle jag kunna fråga om'

Förutom de centrala modalverben nämns också några verb som ligger nära de centrala modalverben i användningen. Hit hör t.ex. *royna* 'försöka', *lova*, *tvinga*, och *samtykkja* 'hålla med', vilka alla tar infinitivmärke och är subjektsorienterade (Thráinsson 2004:305). Det finns dock ett undantag i *biðja* 'fråga, be' som kan förekomma även utan infinitivmärke, som i (36):

(36) Eg **bað** hann **koma** við mér. 'Jag bad honom att komma med mig.'

2.2.5. Engelska

I engelskan utmärks ett hjälpverb av att det ändrar verbfrasens betydelse på olika sätt och att det inte används som ett självständigt verb. Det finns en lång rad typiska egenskaper som alla engelska hjälpverb har i högre eller lägre grad och som kan användas för att klassificera ett verb som hjälpverb. De mest centrala av dessa brukar sammanfattas under benämningen "NICE properties", där *NICE* står för *negation*, *inversion*, *code* och *emphasis* (se t.ex. Palmer 1974:18ff, Denison 1993:293). Dessa egenskaper innebär i korthet (se uppställning 2:11):

UPPSTÄLLNING 2:11. *Hjälpverbsegenskaper i engelskan.*

-
1. **Negation.** Hjälpverbet efterföljs av negationen *not* i negerade satser till skillnad från vanliga verb som måste omskrivas med *do*, t.ex. *She can not see the play* respektive *She did not see the play* (men inte **She saw not the play*). Negationen kan också vara enklitisk, t.ex. *can't*, *won't*, *wouldn't*. Hos vissa verb är dock de enklitiska formerna mycket sällsynta, t.ex. vid *shall* (*shan't*) och *may* (*mayn't* och *mighn't*).
 2. **Inversion.** I omvänd ordföljd står hjälpverbet utan *do*, t.ex. *can I?*, *must I?*, *Will they be there?* (jämför med **Want they to be there?*).
 3. **Code.** Infinitiven kan uteslutas vid elliptiska konstruktioner t.ex. *I can come and so can John* (jämför *I want to ask you and so does Bill* med *I want to ask you and so *wants Bill*) och *Can you come? – Yes, I can.*
 4. **Emphasis.** Hjälpverbet kan ta emfatisk betoning för att markera att en sats är positiv snarare än negativ, t.ex. *Won't you try again? – Yes, I **will** try again*, och för att ge extra emfas åt betydelse, t.ex. *You **must** see him.*
-

Ytterligare en egenskap som brukar nämnas är att kvantifierare som *all*, *both* och *each*, kan uppträda både före och efter hjälpverbet, som i exempel (37) nedan, och att verben är subjektsautonoma, se (38) (Quirk et al. 1985:126).

(37) **All** the boys **will** be there. – The boys **will all** be there.

(38) a. The man / The bus **ought** to be here at five. (*ought* = hjälpverb)

b. The man / *The bus **hopes** to be here at five. (*hope* = självständigt verb)

De verb som har dessa egenskaper räknas som typiska hjälpverb och dessa delas in i två grupper, dels primära hjälpverb, som omfattar *be*, *have* och *do*, dels modalverb (Quirk et al. 1985:120). Den senare gruppen omfattar de centrala modalverben *can*, *could*, *may*, *might*, *shall*, *should*, *will*, *would* och *must*, samt de mer perifera *dare*, *need*, *ought to* och *used to*, som bara har vissa av de nämnda egenskaperna. Dessutom brukar man räkna *have to*, *be to*, *be able to*, *get to*, *appear to*, *seem to* och några till som halvmodala verb (Quirk et al. 1972:67f, 1985:137). Gruppen centrala modalverb omfattar enbart verb som bara kan förekomma som hjälpverb. Hjälpverb som används för att bilda futurum ingår i den modala gruppen och utgörs av *will* och *shall*.

De modala verben utmärks, förutom av de ovan nämnda egenskaperna, av ytterligare några egenskaper (se t.ex. Quirk et al. 1985:127ff).

1. Modala hjälpverb konstrueras normalt med **ren infinitiv**, med undantag för de mer marginella verben *ought* och *used*. Verben *dare* och *need* används med ren infinitiv när de fungerar som modala hjälpverb och med infinitivmärke i andra användningar (Quirk et al. 1985:138).
 2. Modala hjälpverb har **bara finita former** och förekommer därmed inte i infinitiv eller particip. Som en följd av detta kan de bara förekomma först i verbkedjor. Undantag förekommer dock i vissa dialekter, t.ex. i skotsk engelska *He might would come* (Quirk et al. 1985:128).
 3. Modala hjälpverb **böjs inte med vanliga presensändelser**, vilket får till följd att de inte har någon *s*-form i tredje person singular, t.ex. *She must write* jämfört med *She likes to write* (Quirk 1985:128). Verben *dare* och *need* kan förekomma både med och utan *s*-ändelse beroende på användningen (se t.ex. Palmer 1974:27).
 4. Modala hjälpverb har en **annorlunda tidsreferens** jämfört med vanliga verb, vilket gör att preteritumformerna ofta används för att uttrycka presens- eller futurumbetydelse, t.ex. *I think he may/might retire next May* jämfört med **I think he retired next May* (Quirk et al. 1985:128). Därför räknas preteritumformerna i regel som egna verb vid uppräknning, t.ex. *can* och *could*.
-

Samtliga centrala modalverb uppfyller alla de ovan nämnda egenskaperna (se uppställning 2:12). Verben *dare* och *need* kan uppträda både som hjälpverb och som självständiga verb och då förekommer de både med och utan *s*-former i presens. De kan stå i infinitivformen och följas av både ren infinitiv och infinitivmärke beroende på användning, jämför (39) nedan (Palmer 1974:26f, Quirk et al. 1985:26f, 138f). Verbet *ought* skiljer sig främst från de centrala modalverben genom att det tar infinitivmärke. Detta kan dock utelämnas i vissa kontexter, t.ex. i ellipser, som exempel (40) nedan. Detsamma gäller även för *used to*, men detta verb är semantiskt mer ett temporalt och aspektuellt verb än ett modalt (Quirk et al. 1985:139f). I samband med verbens egenskaper nämns också att verben ofta används i sina enklitiska former, t.ex. *I'll = I will*.

- (39) a. He **daren't** escape. / **Need** he come? (hjälpverb)
b. He doesn't **dare** to escape. / Does he **need** to come? (sjlvständigt verb)

- (40) Yes, I think I **ought** (to).

2.2.6. Tyska

De tyska grammatiska beskrivningarna skiljer i regel mellan egentliga hjälpverb och modalverb. De egentliga hjälpverben omfattar de verb som används för att bilda perifrastiska verbformer i tempus och passiv, nämligen *haben* 'ha', *sein* 'vara' och *werden* 'bli' (se t.ex. Helbig & Buscha 2001:44, Drosdowski et al. 1984:94). Dessa verb kan även användas som självständiga verb. Verbet *werden* används också för att bilda futurum (Engel 2004: 246) och *haben* kan ha modala betydelser när det kombineras med infinitivmärke och infinitiv, se (41) nedan (Helbig & Buscha 2001:112). Samma gäller även t.ex. engelska *have* (se ovan) och finns även i svenska (se 2.1.1.3).

(41) Ich **habe** mit dir **zu reden**. 'Jag måste prata med dig.'

Nära denna grupp ligger modalverb och modifierande, eller kvasi-modala verb. Båda dessa senare grupper har det gemensamt att de modifierar betydelsen hos ett annat verb, men de skiljer sig från varandra genom att modalverben tar ren infinitiv och de modifierande verben tar infinitivmärke (Drosdowski et al. 1984:94).

Modalverben i tyskan omfattar *dürfen*, *können*, *mögen*, *müssen*, *sollen* och *wollen*, som alla används som hjälpverb (Helbig & Buscha 2001:44). Alla dessa verb är ursprungligen preterito-presentiska och har kvar rester av böjningen i form av vokalväxling mellan singular och plural i presens, en presensböjning som ser ut som preteritum hos de starka verben och svag böjning i preteritum. Denna böjning finns även kvar hos det mestadels självständiga verbet *wissen* (se vidare nedan). Ibland räknas även *brauchen* med bland modalverben. Detta verb har närmat sig modalverben genom att i dagligt tal användas med presensformen *brauch*, utan ändelsen *-t* i tredje person singular, och då användas med ren infinitiv (Engel 2004:244). Samtliga verb har full böjning i presens och preteritum, både indikativ och konjunktiv, men saknar former i passiv och imperativ (Helbig & Buscha 2001:114, Engel 2004:244f).

Flera av verben kan användas i mer eller mindre självständiga konstruktioner, t.ex. *mögen* i (42). Verben kan också stå ensamma i elliptiska konstruktioner och med ett efterföljande adverb. Det utelämnade verbet är då oftast ett rörelseverb eller verbet *tun* 'göra', se (43) och (44). Verben kan också förekomma i verbkedjor, som i (45) (Weinrich 1993:299, Durrell 1996:336). En annan särskild egenskap för de tyska verben är att de står i infinitiv i stället för i particip när de används i perfekt eller pluskvamperfekt, se (46a). Vissa modalverb kan användas självständigt och då står de däremot i participformen, se (46b) (Helbig & Buscha 2001:115). I dagligt tal förekommer dock den regelbundet bildade participformen med prefixet *ge-* även när verben används som hjälpverb, se (47) (Engel 2004:245).

- (42) Ich **mag** Regenwetter nicht. 'Jag tycker inte om regnväder.'
- (43) Ich habe meine Schlüssel verloren, jetzt **kann** ich nicht nach Hause.
'Jag har tappat min nyckel, nu kan jag inte (åka) hem.'
- (44) Was **soll** ich damit? 'Vad ska jag (göra) med det?'
- (45) **Rechnen muß** doch jeder **können**. 'Räkna måste dock alla kunna.'
- (46) a. Er hat das Lied nicht singen **können**. 'Han har inte kunnat sjunga den sången.'
b. Er hat das Lied nicht **gekonnt**. 'Han har inte kunnat sången.'
- (47) Ich hätte nicht rauchen **gesollt**. 'Jag skulle inte ha rökt.'

De modifierande verben utgörs av ett trettioal verb som används i liknande betydelser som de ovannämnda modalverben och dessa tar alltid infinitivmärket *zu* före infinitiv. Hit hör bl.a. *bekommen* 'få', *bleiben* 'bli', *drohen* 'hota', *pflügen* 'bruka, ha för vana' och *wissen* 'veta, kunna', se t.ex. (48) och (49) (Engel 2004:251, Helbig & Buscha 2001:44f). Några verb kan också förekomma både med och utan infinitivmärke, t.ex. *helfen* 'hjälpa', *lehren* 'lära (ut)' och *lernen* 'lära (sig)', se (50) (Durell 1996:266):

- (48) Der Junge **pflügt** zu spät **zu** kommen. 'Pojken brukar komma för sent.'
- (49) Der Autofahrer **weiß** sich **zu** helfen. 'Bilföraren kan hjälpa sig själv.'
- (50) a. Sie **lehrte** mich kochen. 'Hon lärde mig att laga mat.'
b. Sie **lehrte** mich, Suppe **zu** kochen. 'Hon lärde mig att koka soppa.'

2.3. Jämförelse mellan språken

Av de korta beskrivningarna ovan av hjälpverb och modalverb i de olika språken framgår tydligt att det finns stora likheter, framför allt vad gäller de mest centrala verben och deras egenskaper. I detta avsnitt jämför jag språken på olika sätt för att visa på likheter och skillnader och få en bättre översikt och jag inkluderar även de svenska verben (avsnitt 2.1).

2.3.1. Indelningen av hjälpverb

I alla de jämförda språken finns en uppdelning mellan primära eller egentliga hjälpverb, som omfattar undergrupperna temporala och passivbildande, respektive modala hjälpverb. Till de egentliga eller primära hjälpverben räknas verb som bildar sammansatt tempus i förfluten tid, dvs. perfekt och pluskvamperfekt, och verb som bildar passiv diates. Ibland räknas även hjälpverb som används för att bilda futurum hit, ibland räknas de som modala. Ofta är gränsen vag mellan futurumbildande och modala verb, och delvis samma verb används i båda funktionerna. Bara färöiskan bildar futurum med hjälp av ett verb som inte räknas till de typiska hjälpverben i övrigt.

De modala hjälpverben räknas vanligen som typiska hjälpverb och utmärks av en rad formella egenskaper som särskiljer dem från andra verb. Till egenskaperna hör i många fall rester av den preterito-presentiska böjningen, defekta böjningsmönster där imperativ, passiv och ibland vissa tempusformer saknas och en användning utan infinitivmärke. Vissa egenskaper finns eller nämns bara i något av språken, medan andra är gemensamma.

Det finns också en grupp verb som betecknas som *modalliknande*, *halv-modala* eller *kvasi-modala* verb. Dessa verb används på liknande sätt som de modala, men de har inte samma egenskaper i lika hög grad. I många fall är det svårt att dra gränsen mellan de modala och de modalliknande verben eftersom verben ofta har egenskaperna i olika hög grad. I vissa språk räknas bara några få verb hit, medan det rör sig om en större och mer svårdefinierbar grupp i andra. I sådana fall pratar man ofta om en central grupp av modalverb och en grupp med mer perifera vilka ändå båda används som modala hjälpverb.

2.3.2. Icke-modala eller egentliga/primära hjälpverb

I översikten nedan, uppställning 2:13, har jag räknat upp de verb som nämns i samband med tempus i förfluten tid och futurum, samt passiv diates i de grammatiska beskrivningar jag refererat ovan (se avsnitt 2.2.1–2.2.6).

Betydelse	Tempus – dåtid	Tempus – futurum	Passiv diates
svenska	<i>ha</i>	<i>ska, kommer att</i>	<i>bli, vara</i>
norska	<i>ha, være</i>	<i>skulle, ville</i>	<i>bli, være, nyno. verte</i>
danska	<i>have, være, få</i>	<i>skal, vil</i>	<i>være, blive</i>
isländska	<i>hafa</i>	<i>munu</i>	<i>vera, verða</i>
färöiska	<i>hava, vera</i>	<i>fara</i>	<i>verða, blíva</i>
engelska	<i>have, do</i>	<i>will, shall</i>	<i>be</i>
tyska	<i>haben, sein</i>	<i>werden</i>	<i>werden</i>

Det finns stora överensstämmelser mellan språken som visar på den nära släktskapen. Samtliga språk använder etymologiska motsvarigheter till svenska *ha* för att bilda tempus i förfluten tid, och alla utom engelska har motsvarigheter till svenska *bli* och *vara* samt det äldre *varda* för att bilda passiv. Flest olikheter finns bland de verb som används för att uttrycka futurum, något som troligen hänger samman med den oklara gränsen mellan futurum och modala hjälpverb. Vanligast är att motsvarigheter till de svenska modala hjälpverben *ska* och *vill* används (se även 8.1.5 om användningen av *vilja* i äldre svenska).

2.3.3. Modalverb, halvmodala och modifierande verb

De modala hjälpverben är, som vi sett, betydligt svårare att avgränsa än de temporala och passivbildande. I samtliga språk finns också verb som används modalt, men som inte räknas till de centrala modalverben. I nästa översikt, se uppställning 2:14, visar jag vilka verb som räknas till de mest centrala i varje språk, enligt de refererade grammatiska beskrivningarna. För svenskans del tar jag här med exempel på både verb som traditionellt räknas som modala (jämför avsnitt 2.1.1.4) och de som SAG och Sundman omnämner som mest typiska (se 2.1.2.1, 2.1.2.2). I översikten tar jag också med exempel på mindre typiska verb. De senare är ofta svåra att avgränsa och när det har funnits många exempel har jag nedan gjort ett urval (markerat med ”m.fl.”).

UPPSTÄLLNING 2:14. *Modalverb, halvmodala och modifierande verb.*

Verb	Typiska modalverb	Exempel på mindre typiska verb
svenska	<i>böra, kunna, få, måste, må, skola, vilja, torde, lär</i>	<i>bruka, råka, få, behöva, verka, orka, töras, ämna, gitta, börja, råka</i> m.fl.
norska	<i>kunne, skulle, ville, måtte, burde, lyte</i> (nynorsk)	<i>få, tore, behøve, slippe, trenge, greie, klare, makte, orke, gidde</i> m.fl.
danska	<i>kunne, måtte, skulle, ville</i>	<i>burde, turde, behøve, gide</i>
isländska	<i>eiga, kunna, mega, munu, skulu, þurfa, vilja</i>	<i>geta, verða, ætla, þora, fá, láta, hljóta</i>
färöiska	<i>kunna, eiga, mega, munna, skula, vilja, verða</i>	<i>lata, royna, lova, tvinga, samtykkja, biðja</i>
engelska	<i>can, could, may, might, shall, should, will, would, must</i>	Halvmodala: <i>dare, need, ought to, used to</i> . Modifierande: <i>have to, be to, be able to, get to</i> m.fl.
tyska	<i>dürfen, können, mögen, müssen, sollen, wollen</i>	Halvmodala: <i>brauchen</i> . Modifierande: <i>bekommen, bleiben, drohen</i> m.fl.

Likheterna mellan språken syns här tydligast i den vänstra kolumnen över de mest typiska verben. Vi ser att de gamla preterito-presentiska verben dominerar och att de etymologiska motsvarigheterna till svenska *kunna*, *må*, *skola* och *vilja* finns i alla språken (se en översikt över de preterito-presentiska verben i avsnitt 3.1.5). Det finns också några kopplingar mellan kolumnerna, som att motsvarigheten till isländska och färöiska *eiga* finns i det halvmodala engelska *ought to* och att tyska *dürfen* har en släkting i engelska *dare* (se avsnitt 3.1.4.3). Bland de verb som nämns och som inte är preterito-presentiska är skillnaderna större, men vi hittar här etymologiska motsvarigheter i t.ex. svenska *gitta*, norska *gidde*, danska *gide*, isländska *geta* och engelska *get*. Det finns också semantiska motsvarigheter som t.ex. isländska *þurfa*, engelska *need* och tyska *brauchen* som alla har samma betydelse som svenska *behöva*. Några verb räknas också som centrala modalverb i bara några av språken och står därför i olika spalter ovan. Det gäller framför allt motsvarigheterna till svenska *böra* och *torde*. Det förstnämnda räknas t.ex. som typiskt i svenska och norska (*burde*), men som mer perifert i danska.

2.3.4. Verbens typiska morfologiska egenskaper

Även vad gäller verbens typiska egenskaper finns det stora likheter mellan språken. I översikten nedan (se uppställning 2:15) visas vilka morfologiska egenskaper som, enligt de refererade verken, gäller för de respektive språken

som utmärkande för verbgruppen. Endast egenskaper som uttryckligen nämns tas upp här, även om fler kan finnas.

UPPSTÄLLNING 2:15. *Jämförelse av morfologiska egenskaper hos de centrala modalverben.*

	Sv.	No.	Da.	Is.	Fä.	En.	Ty.
Oregelbunden/pret.pres. böjning	+	+	+	+	+	(+)	+
Imperativ saknas helt	+	+	+	+	+		+
Passivformer saknas helt	+	+	+				+
Tempusformer saknas hos vissa verb	+			+	+	+	

+ = egenskapen noterad, tom ruta = uppgift saknas, () = böjning saknas idag nästan helt.

Även om uppställningen är en förenkling av de mer detaljerade beskrivningarna (se avsnitt 2.2.1–2.2.6), ser vi att överensstämmelserna är stora mellan språken i vilka egenskaper som anses utmärkande. Att verben saknar imperativ, passivformer och vissa tempusformer har också i hög grad att göra med deras användning som hjälpverb (jämför 2.1.2), medan böjningen beror på deras ursprung som preterito-presentiska verb. För några av språken nämns inget om passivformer. Detta kan bero på att dessa språk i hög grad bildar passiv på annat sätt än med *s*-passiv, t.ex. med passivbildande hjälpverb.

Till denna förenklade översikt finns en rad undantag. Ett sådant är att *kunna* kan förekomma i passiv form i bl.a. danska och att det finns verb som räknas som centrala modalverb, men som ändå böjs regelbundet, t.ex. *eiga* i färöiska. Samtliga språk utom engelska har också vissa verb som inte räknas till modalverben, men som ändå har kvar sin preterito-presentiska böjning. Hit räknas *äga–eiga* i de nordiska språken och engelska (se 8.2.6, 9.2.2). Detta kan användas som modalverb i vissa fall, men används oftast självständigt och har kvar rester av böjningen i isländska och norska. Hit räknas också *veta–vite–vita–wissen* som har kvar böjningen i alla språken utom i engelska, men som sällan används i modalliknande konstruktioner (se vidare i 8.2.5, 9.1.4). Flest bevarade verb med den här böjningen finns i isländskan, medan engelskan knappt kan sägas ha någon böjning kvar alls längre.

2.3.5. Verbens typiska syntaktiska egenskaper

Efter att ha sett närmare på verbens morfologiska egenskaper och vilka verb det rör sig om så ska vi i uppställning 2:16 också se på verbens mest utmärkande syntaktiska egenskaper enligt de grammatikböcker jag har refererat. Notera att egenskaperna i vissa fall kan omfatta bara de mest centrala modalverben och

i andra fall en betydligt större grupp där även modalliknande verb kan ingå. I jämförelsen har jag bara tagit med egenskaper som tas upp för mer än ett språk och därför utelämnat t.ex. flera egenskaper som har att göra med ordföljd i engelskan. Bland de typiska egenskaperna nämns på flera ställen även mer semantiska egenskaper, t.ex. att verben saknar tempusbetydelse (nämns för norska och engelska) men detta går jag inte närmare in på här.

UPPSTÄLLNING 2:16. *Jämförelse av syntaktiska egenskaper hos de centrala verben.*

	Sv.	No.	Da.	Is.	Fä.	En.	Ty.
Tar inte infinitivmärke	+	+	+	+/-	+	+	+
Kan i pret. ta supinum/particip utan <i>ha</i>	+	+			+		
Kan inte upprepas med <i>göra/do</i>	+	+	+			+	
Elliptiska konstruktioner, utan huvudverb, t.ex. <i>Ja, jag vill</i>	+	+	+			+	+
Elliptiska konstruktioner med riktningsadverbial, t.ex. <i>jag ska hem</i>	+	+	+				+
Kan kombineras i verbkedjor	+	+	+	+		-	+

+ = Gäller de flesta verben, +/- = endast vissa verb, tom ruta = uppgift saknas

Den mest utmärkande egenskapen är att typiska modalverb inte tar infinitivmärke. Denna nämns i alla språk och är den egenskap som också tydligast utmärker de halvmodala eller modifierande verben. De isländska modalverben är dock speciella genom att några tar infinitivmärke och några inte gör det. Anmärkningsvärt är att *kunna* tar infinitivmärke i isländska, varierar i färöiska och i norska och tar ren infinitiv i de övriga språken. Egenskapen är starkt knuten till verbgruppen, även om det inte finns några synbart logiska band mellan förekomst med infinitivmärke och verbens användning som hjälpverb (se vidare avsnitt 3.3.2). Att verben kan utelämnas *ha* vid supinum/particip, när de själva står i preteritum, är inte heller kopplat till statusen hjälpverb på ett logiskt sätt. Det gäller dessutom bara vissa verb och i vissa språk (se avsnitt 3.3.3 och 7.2.2.1).

Återstående egenskaper är mer logiskt knutna till kategorin hjälpverb och att de inte nämns i alla språk kan lika gärna bero på kortfattade framställningar som på att egenskaperna saknas. Den enda egenskap som de refererade verken uttryckligen säger saknas är de engelska verbens oförmåga att kombineras med varandra, något som beror på att alla verben saknar infinitivformen och de

därför bara kan stå på första plats i verbkedjor.¹⁶

Om man kombinerar framställningarna (se avsnitt 2.2.1–2.2.6) över typiska modalverb, typiska morfologiska egenskaper, preterito-presentiska verb och typiska syntaktiska egenskaper blir det tydligt att en språkhistorisk översikt förmodligen kommer att kunna förklara en hel del av de egenskaper modalverben har idag. Därför ger jag i följande kapitel en bakgrund till hur de modala hjälpverben kan antas ha uppstått, vilken roll de preterito-presentiska verben hade i denna process och vilka utvecklingsvägar för de germanska språken som är belagda i forskningen.

¹⁶ Vad beträffar verbens förmåga att kombineras finns en mer utförlig beskrivning av främst danska och engelska i Thráinsson & Vikner 1995.

3. Språkhistoriskt perspektiv

Av slutet på föregående kapitel (avsnitt 2.2 och 2.3) framgår att de modala hjälpverben i de olika germanska språken har påfallande många likheter. Det råder en stor samstämmighet mellan grammatikböckerna både vad gäller vilka verb som kan eller bör räknas som modala hjälpverb och vilka egenskaper som anses typiska för verben och verbkategorin. Därmed kan man på goda grunder anta att många av de egenskaper som idag utmärker gruppen har sitt ursprung i det språkstadium som föregick dagens germanska språk. Eftersom de flesta av de modala hjälpverb som har ett gemensamt ursprung ursprungligen är preterito-presentiska verb, kan man också anta att denna böjningskategori har spelat en stor, och kanske avgörande, roll för utvecklingen av dagens modala hjälpverb. Däremot är det ännu oklart hur en sådan böjningskategori har kommit att bli en semantiskt och syntaktiskt definierad verbgrupp i dagens germanska språk. Det är inte heller uppenbart hur verb från andra böjningsgrupper har anslutit sig till de modala verben, vilket gäller t.ex. *böra* och *lära*.

För att belysa detta närmare redogör jag i det följande för de preterito-presentiska verbens historia och utveckling såsom den beskrivs i litteratur om ämnet. Först följer en historisk bakgrund över de preterito-presentiska verben och deras uppkomst, utveckling och egenskaper och därefter olika sätt att förklara verbens utveckling och hur de modala hjälpverben har uppstått. De engelska modalverben lyfts här fram som exempel, eftersom de redan är väl undersökta. Därefter ser jag också närmare på de svenska modalverbens historia. Den tidigare forskningen får här tjäna som bakgrund till min egen undersökning.

3.1. Preterito-presentiska verb

Den verbgrupp man brukar kalla preterito-presentiska verb har sitt ursprung i en germansk böjningstyp som utmärks av att verben uppvisar starka preteritumformer i presens och svaga preteritumformer i preteritum. Denna böjning har funnits hos ganska få verb, från början kanske femton stycken (Birkmann 1987:3), och några verb med spår av denna böjning finns kvar i alla de germanska språken.

Nedan (se uppställning 3:1) följer en översikt över de verb som kan beläggas som preterito-presentiska och som har spår av preterito-presentisk böjning i minst ett germanskt språk. De visas med ungefärlig betydelse och med motsvarigheter i några av de germanska fornspråken. Som exempel har jag här valt att ta med ett vardera från de tre språkgrupper man brukar dela in de germanska språken i, nämligen öst-, väst- och nordgermanska, och då från respektive grupp valt gotiska, fornhögtyska och fornsvenska.

Verben anges i första hand med infinitivformen i den mån en sådan finns belagd. I urgermanska är alla former, av naturliga skäl, rekonstruerade och detsamma gäller några av infinitivformerna i gotiska, vilket markeras med asterisk i uppställningen. Ytterligare några gotiska verb var mycket ovanliga och för dem har det inte gått att rekonstruera en infinitivform med någon större säkerhet, t.ex. *daug* som totalt har två belägg (Birkmann 1987:104). Dessa verb representeras därför i stället av presensformen i indikativ singular satt i kursiv stil. Detsamma gäller några verb som endast finns belagda i avledda former, t.ex. *binah* och även några verb som saknar infinitivform i de andra språken. Betydelseerna är översatta direkt från Birkmann (1987:87) och verbformerna hämtade från respektive kapitel (1987:66ff, 91, 129 och 293). I några av språken finns de här verben endast belagda med regelbunden böjning och dessa anges inom klamrar. En översikt över de verb som finns kvar i dagens språk finns i uppställning 3:3 (avsnitt 3.1.5). Se vidare om de enskilda verben i avsnitt 3.1.4

Urgermanska	Ung. betydelse	Gotiska	Fornhögtyska	Fornsvenska
*aigan	'äga'	*aigan	eigan	äggha
*dugan	'duga, passa'	<i>daug</i>	dugan	[dughaj]
*durzan	'våga'	gadaursan	gudurran	[pora] **
*kunnan	'veta, känna'	kunnan	kunnan	kunna
*lizan	'förstå, veta'	<i>lais</i>	–	–
*magan	'kunna, förmå'	magan	mugan	magha
*motan	'ha frihet, kunna, få (lov till)'	*gamōtan	muazan	–
*munan	'tänka'	(ga)munan	–	mona/mun***
*nugan	'nä, uppnå'	<i>binah/ganah</i>	<i>ginah</i>	–
*ögan	'frukta'	*ögan	–	–
*skulan	'vara skyldig, skola, böra'	*skulan	sculan	skulu
*þurþan	'behöva'	*þaurþan	thurfan	þorva
*unna	'älska'	–	unnan	unna
*witan	'veta'	witan	wizzan	vita

* = Rekonstruerad eller omöjlig form, kursiv stil = presensform, [] = böjs regelbundet, – = form saknas.

** Detta verb har en något oklar härledning (se 3.1.4.3 för diskussion).

*** Notera delningen av verbet *munan i fornsvenska, där det ena verbet saknar belagd infinitivform (se vidare i avsnitt 3.1.4.8.).

3.1.1. Det germanska tempussystemet

För att finna ursprunget till den preterito-presentiska böjningstypen behöver vi gå ännu längre tillbaka än till urgermansk tid. Det rekonstruerade indoeuropeiska språket anses till att börja med inte ha något tempussystem utan i stället ett system som sannolikt har byggt mer på aspekt och aktionsart (se t.ex. Ramat 1981:153). Detta aspekt-/aktionsartssystem omfattade åtminstone de tre klasserna *presens*, *aorist* och *perfekt*. De två senare har ingen direkt motsvarighet i dagens germanska språk och skiljde sig från varandra, mycket förenklat, bl.a. genom att ange om en handling var momentan eller durativ och om den ägde rum i nutid eller i förfluten tid. Perfekt betecknade ursprungligen ett tillstånd i nutiden som var resultatet av handling i förfluten tid, medan aorist betecknade en momentan handling (Prokosch 1939:145f). Skillnaderna mellan de tre klasserna uttrycktes framför allt genom olika typer av vokalväxling i stamvokalen, s.k. *avljud*, samt genom upprepning av orddelar, s.k. *reduplikation*. Dessutom hade verben person- och numerusböjning liksom i vissa av

dagens germanska språk, och de kunde bildas med eller utan en temavokal (se vidare t.ex. Szemerényi 1990:266f).

I urgermanskan övergick detta system till ett mer renodlat tempussystem, förmodligen genom en process där ändelser kom att få större betydelse och aktionsartskillnaderna gradvis övergick till tempusskillnader. Birkmann menar t.ex. att perfekt övergick från att beteckna ett tillstånd till att beteckna ett resultat, och därefter utvecklades en mer utpräglad tempusbetydelse med fokus på förfluten tid (1987:63f). I denna process kom aorist och perfekt i germanska språk att smälta samman till dåtidstempuset preteritum. Detta skedde både till form och betydelse och, enligt Prokosch, på så sätt att de flesta singularformerna i den nya preteritumböjningen kom från perfekt och de flesta pluralformerna från aoristen (1939:145f). Verben kom på detta sätt att uppvisa olika typer av avljudsväxling, och denna sammansmälta böjning bildade den verbgrupp som senare kom att kallas starka verb (Prokosch 1939:159). De starka verben i urgermanskan delas vanligen upp i sju klasser efter vokalväxlingen mellan de olika tempusformerna, varav en har reduplicering (Prokosch 1939:160ff).

Den böjning de starka verben hade haft fortsatte dock inte att vara produktiv i urgermanskan, och nybildade verb kom därför att böjas på ett nytt sätt. Sådana verb, kallade svaga verb, saknade vokalväxling och kom i stället att bilda preteritum med ett dentalsuffix lagt till presensstammen av verbet (Ramat 1981:161). Hur detta suffix har uppstått och utvecklats till en preteritummarkör är ett av de mest omdebatterade ämnena inom den germanska grammatikforskningen. En vanlig uppfattning är att dentalsuffixet har bildats av ett germanskt hjälpverb, som i sin tur kommer från den indoeuropeiska roten **dhē-/dhō-*. Hjälpverbet är sannolikt identiskt med det som finns kvar i nutida engelska *do* och tyska *tun* 'göra' (Prokosch 1939:194, för vidare diskussion se även v. Friesen 1925). Många av de starka verben i de germanska språken har senare övergått till denna böjning i analogi med dessa verb, t.ex. eng. *help* och *laugh* (Prokosch 1939:187). Denna övergång till svag böjning pågår fortfarande och det finns verb som i dag befinner sig mitt i denna process och därför har två möjliga preteritumformer, en stark och en svag, t.ex. sv. *besluta* med stark böjning *beslöt-beslutit* och svag *beslutade-beslutat* och *frysa* med starka former *frös-frusit* och svaga *fryste-fryst* (se SAG II:62ff). Som vi redan vet har de preterito-presentiska verben också en böjning som innehåller både starka och svaga former, men den är inte bildad på detta sätt.

3.1.2. Uppkomsten av de preterito-presentiska verben

De preterito-presentiska verben, eller åtminstone flertalet av dem, anses ha bildats ur en särskild indoeuropeisk perfekttyp. Denna betonade det uppnådda

resultatet snarare än den handling som föregick den och skiljde sig från den vanliga perfekttypen genom att sakna reduplikation. Perfekttyperna verkar dock ha haft en i övrigt identisk morfologisk struktur (Prokosch 1939:187f, Birkman 1987:64). Vid övergången till det germanska tempussystemet kom, p.g.a. den här betydelskillnaden, perfektformerna att tolkas mer som presens än som preteritum. Den nya verbböjningen kom också att skilja sig från den hos de starka verben genom att ha rena perfektformer och inte en blandning med former från aoristen. Ett undantag finns dock i västgermanska språk där formen för andra person singular i presens kom från en aoristform, medan gotiska och nordgermanska språk i stället genomgående har former från perfektböjningen (Birkmann 1987:130f). En jämförelse av den fornhögtyska preteritumformen *grife*, av det starka verbet *grifan* 'gripa' med preteritumformen *weist*, av det preterito-presentiska verbet *wizzan* 'veta', visar tydligt att ändelserna skiljer sig åt (för vidare jämförelser av verbens böjning, se de gotiska motsvarigheterna i uppställning 3:2). De flesta skillnaderna försvann emellertid tidigt genom analogi.

Ett klassiskt exempel på hur denna verbtyp kom att tolkas i det germanska verbsystemet är det germanska **witan* 'veta', som har etymologiska motsvarigheter med liknande betydelse i bl.a. fornindiska *véda* och grekiska *οἶδα*. Den indoeuropeiska roten **ueid-/uoid-/uid-* betyder 'se' och den aspektuella betydelsen blir då 'jag har avslutat seendet'. Denna har alltså övergått till att betona det uppnådda resultatet av den handling som själva seendet är i betydelsen 'jag vet' (jag har sett, alltså vet jag), i stället för att betona själva handlingen och tempusbetydelsen i 'jag har sett' (Krahe 1965:132, Birkmann 1987:66f). Ett annat exempel är det germanska **kunnan* 'kunna', vars indoeuropeiska motsvarighet troligen har haft betydelsen 'ha lärt känna' (König & van der Auwera 1994:32). Att dessa gamla perfektformer kom att övergå till presens i det germanska verbsystemet innebär dock inte nödvändigtvis att ett tidigare sätt att uttrycka presens hos verben har trängts undan, åtminstone kan ingen sådan äldre presensböjning beläggas (Birkmann 1987:64).

Då de preterito-presentiska verben hade övergått till det germanska tempussystemet och de tidigare perfektformerna börjat att användas med presensbetydelse kom ett nytt preteritum att bildas efter samma mönster som de svaga verben. Det är dock oklart huruvida de preterito-presentiska verben har övertagit den svaga preteritumböjningen från de svaga verben eller om det möjligen kan vara tvärtom (Birkmann 1987:64). Hur detta gick till beror på vilken av kategorierna som bildades först, preterito-presentiska verb eller svaga preteritumböjning. Enligt Birkmann utgör de preterito-presentiska verben ett äldre skikt än de starka verbens preteritum och förmodligen även än den svaga böjningen (1987:64). Den svaga böjningen menar han uppkom omkring år 1500 f.Kr. (1987:89).

Liksom övergången till dagens tempussystem och utvecklandet av de starka

och svaga pretertiumböjningarna skedde bildandet av de preterito-presentiska verben antagligen under en avsevärd tidsrymd. Det är därför rimligt att anta att det bör finnas en del skillnader även mellan de preterito-presentiska verben. Det äldsta skiktet bör, enligt Birkmann, utgöras av de verb som även har etymologiska motsvarigheter i de flesta av de andra belagda indoeuropeiska fornspråken, såsom sanskrit, latin och grekiska. De vanligast förekommande verben är **witan*, **munan*, **kunnan*, **nugan* och **durzan*, medan de övriga troligen är yngre (se uppställning 3:1 över alla verb med betydelser). Inget av verben verkar vara urgermanska nybildningar, men två av de övriga verben,

**ōgan* och **lizan*, kan eventuellt vara bildade i gotiskan (Birkmann 1987:88). De germanska språken har bevarat denna verbtyp i en mycket högre grad än övriga indo-europeiska språk (Prokosch 1939:188).

För att visa hur böjningen av de preterito-presentiska verben kunde se ut i jämförelse med starka och svaga verb ges nedan en översikt (se uppställning 3:2) över personböjningen i presens och preteritum indikativ hos tre verb i gotiskan (ur Birkmann 1987:94). Här kan man tydligt se att ändelserna är samma för de preterito-presentiska verben i presens och de starka verben i preteritum, dvs. *-θ*, *-t*, *-θ*, *-um*, *-up*, *-un*. Det är också tydligt att preteritumböjningen hos de preterito-presentiska verben stämmer väl överens med den hos de svaga verben. Här ser vi också den särskilda form för andra person singular i presens som enbart finns i de västgermanska språken om man jämför fornhögtyska *grife* 'du grep' med den gotiska motsvarigheten *graipt*. Gotiskan har här en perfektform, till skillnad från fornhögtyskans ändelse som härstammar från en aoristform (Birkmann 1987:94).

Form	Person	Pret. pres.	Starkt	Svagt
Infinitiv		<i>witan</i>	<i>greipan</i>	<i>haban</i>
Presens ind.	1. sing.	<i>wait</i>	<i>greipa</i>	<i>haba</i>
	2. sing.	<i>waist</i>	<i>greipis</i>	<i>habais</i>
	3. sing.	<i>wait</i>	<i>greipip</i>	<i>habaip</i>
	1. plur.	<i>witum</i>	<i>greipam</i>	<i>habam</i>
	2. plur.	<i>witup</i>	<i>greipip</i>	<i>habaip</i>
	3. plur.	<i>witun</i>	<i>greipand</i>	<i>haband</i>
Pret. ind.	1. sing.	<i>wissa</i>	<i>graip</i>	<i>habaida</i>
	2. sing.	<i>wisseis</i>	<i>graipt</i>	<i>habaides</i>
	3. sing.	<i>wissa</i>	<i>graip</i>	<i>habaida</i>
	1. plur.	<i>wissedum</i>	<i>gripum</i>	<i>habaidedum</i>
	2. plur.	<i>wissedup</i>	<i>gripup</i>	<i>habaidedup</i>
	3. plur.	<i>wissedun</i>	<i>gripun</i>	<i>habaidedun</i>
Betydelse		'veta'	'gripa'	'ha'

3.1.3. Uppkomsten av modala hjälpverb

Ett viktigt skäl till att de preterito-presentiska verben har fått sin speciella böjning har sannolikt varit att de har haft en viss typ av betydelse, som underlättat omtolkningen av perfekt till presens och bidragit till att hålla samman klassen. Denna betydelse består, enligt Birkmann, av att alla preterito-presentiska verb betecknar ett tillstånd hos subjektet och beskriver egenskaper som subjektet har, t.ex. kunskap, kärlek, mod, rädsla och plikt (1987:87). Enligt Warner verkar de preterito-presentiska verben också ha haft fler semantiska begränsningar än de flesta andra verb (1993:143). Flera av de nämnda betydelserna ligger nära modala betydelser, såsom *kunna*, *måste* och *våga*, och flera av verben kom också senare att utvecklas till modala hjälpverb (Birkmann 1987:87). En anledning till att verben utvecklade mer modala betydelser kan också vara försvagningen av konjunktiv i många av språken (Warner 1993:194).

Det finns inga säkra belägg på hur tidigt det fanns modala hjälpverb i de germanska språken. Troligen var det redan i urgermanskan möjligt att komplettera ett finit verb med ett verb i infinitiv (Ramat 1981:158), men det är osäkert om det fanns hjälpverb i egentlig mening överhuvudtaget. Detta hänger också samman med utvecklingen av själva infinitivformen i verbalsystemet (se vidare avsnitt 3.3.1.1.). I gotiskan finns dock mer säkra belägg för att hjälpverb användes och för att en del av de preterito-presentiska verben redan fungerade

som modalverb (Birkmann 1987:53). Några verb, t.ex. *magan*, *lais*, **skulan* och *gadaursan* (jämför uppställning 3:1) användes där enbart som modala hjälpverb, medan t.ex. **aigan*, *witan* och **paurban* primärt användes som vanliga självständiga verb. Det fanns också verb, t.ex. *kunnan*, som förekom både som hjälpverb och som självständigt verb (Birkmann 1987:118). Vanligast var *magan*, *witan*, *kunnan* och **skulan* (Birkmann 1987:98). På liknande sätt ser det ut i alla de germanska fornspråken (se vidare 3.1.4.1–3.1.4.13).

Redan tidigt ska också verbens speciella semantik ha kommit att associeras med den särskilda preterito-presentiska morfologin (Warner 1993:143). Som en naturlig följd därav kom preterito-presentiska verb som saknade modal betydelse i många fall att övergå till regelbunden böjning eller helt falla ur bruk, t.ex. gotiska **aigan* respektive **nugan* (se 3.1.4). Omvänt kom också andra verb med modal betydelse att mer eller mindre övergå till den preterito-presentiska böjningen (Birkmann 1987:119). I denna process kom också många oregelbundenheter hos enskilda verb att försvinna genom analogi, dock i mindre utsträckning hos de mest frekventa verben (Birkmann 1987:119) (se vidare 3.2.).

3.1.4. De preterito-presentiska verbens vidare utveckling

De preterito-presentiska verben har alltså en särskild böjning, som uppstod mycket tidigt, och de har även gemensamma semantiska drag. Processen pågick antagligen under en avsevärd tidsperiod, men trots det förefaller detta vara en ganska väl sammanhållen och lätt urskiljbar verbklass i både urgermanskan och de tidiga enskilda germanska språken (Birkmann 1987:53). Däremot var det antagligen redan från början en mycket liten grupp verb (se uppställning 3:1).

Dessa verb fortsatte sedan att förändras i de enskilda germanska språken och utsattes för olika typer av påverkan på vägen. En del av verben föll ur bruk helt, medan andra övergick till svag böjning eller fick en mer oregelbunden morfologi (se uppställning 3:1). I flera språk bildades också varianter till verben, såsom gotiska *ufkunnan* 'erkänna' till *kunnan* (Birkmann 1987:105) och *gamunan* 'erinra sig, komma ihåg' till urgermanska **munan* 'tänka, mena, tro' och **munan* 'komma ihåg, vilja', det senare med svag böjning (se vidare i 3.1.4.8). Några av verben har också genomgått fonologiska förändringar, t.ex. urgermanska **motan* som i fornhögtyska förändrats till **muozan* (se Birkmann 1987:155f). Dessutom har det även tillkommit verb med modal funktion under denna tid, och några av de tidiga tillskotten har också övergått till preterito-presentisk böjning, t.ex. *vilja* (se 3.1.4.13).

I alla språken utgör de preterito-presentiska verben kärnan i kategorin modala hjälpverb (se 2.3.7.4.) och därför är det intressant att följa upp de enskilda verbens utveckling lite noggrannare innan vi fortsätter. Nedan följer därför en

redogörelse för vart och ett av de urgermanska verben från uppställning 3:1 och en översikt över deras utveckling i de olika germanska språken. Särskilt gäller det de nordgermanska språken, engelska och tyska (liksom i avsnitt 2.3), samt språkens äldre stadier.¹⁷ Andra språk och dialekter, liksom verbens indoeuropeiska härledning, kommer in där det är särskilt intressant. Verben följer i stort sett samma ordning som i uppställning 3:1, men några verb är av praktiska skäl redovisade tillsammans. Dessutom är två verb tillagda i slutet som inte är ursprungliga preterito-presentiska verb. Dessa två är urgermanska **knegan*, som bara finns i isländska, och **wiljan*, som båda tidigt övergick till preterito-presentisk böjning. Underlaget för genomgången har jag hämtat från Birkmann (1987) och jag har endast gjort några mindre kompletteringar till hans resultat. Därför gäller alla referenser till honom om inget annat anges. Märk dock att han inte redovisar verben på samma sätt som här, utan språk för språk. Nedan anges verben efter den rekonstruerade grundformen i urgermanska.

3.1.4.1. **aigan*

Verbet **aigan* (motvarande sv. *äga*) fungerar i gotiskan som ett självständigt verb och har en relativt låg frekvens. Det uppvisar också tendenser till en mer regelbunden böjning (Birkmann 1987:103), något som förmodligen underlättades av att detta verb saknade vokalväxling, både i gotiskan och av allt att döma i urgermanskan. Denna utveckling, bort från den preterito-presentiska gruppen, fortsatte i flertalet av de senare germanska språken, dock med något olika resultat.

I forn- och medelhögtyska böjs verbet visserligen som ett preterito-presentiskt verb men det har låg frekvens och sammanfaller både till funktion och betydelse med *haben* 'ha', som det senare kom att bli utkonkurrerat av (1987:40, 205). Verbet **aigan* finns inte kvar i dagens tyska, annat än i avledningar. I fornsaxiska hör *ēgan* till de medelfrekventa bland de preterito-presentiska verben, men det används enbart som självständigt verb och har ingen modal funktion (1987:168f). Däremot kunde verbet, *owe(n)*, i tidig engelska fungera både som självständigt verb och som modalverb, dock alltid med infinitivmärke (1987:344, Warner 1994:137). I tidig medelengelska finns hela böjningen kvar, utom i vissa dialekter där presens hade övergått till svag böjning. Den gamla preteritumformen *ought* började från 1200-talet att kunna uttrycka presensbetydelse, och den kom då att bli mer och mer skild från presensformen *owe* (Warner 1994:204). Verbet splittrades och presensformen kom i stället att

¹⁷ För språkens tidsperioder se uppställning 1:2 i kapitel 1.

bilda ett nytt preteritum, *owed*, efter mer regelbundet mönster. I betydelsen 'besitta' kom *owe* efter 1600-talet att ersättas av det nybildade *own*, som kan vara bildat antingen till adjektivet *own* 'egen' eller substantivet *owner* 'ägare' (1987:344, 352). I dagens engelska är det endast den gamla preteritumformen *ought* som används modalverb och då alltid med infinitivmärke.

I de nordgermanska språken kunde detta verb tidigt fungera både som självständigt verb och som modalverb, och det kan det fortfarande i flertalet av dagens språk. I både isländska och färöiska kan *eiga* förekomma i båda funktionerna, och det används alltid med infinitivmärke. Dock har verbet övergått till regelbunden böjning i presens i dagens färöiska. I dagens isländska finns den preterito-presentiska böjningen bevarad, och här finns också den sekundära vokalväxling mellan singular och plural (*á-eigum*) som sannolikt uppstod i urnordiska till följd av fonologisk förändring (1987:93). I svenska, norska och danska har övergången till regelbunden böjning gått ännu längre. I norska har singularformerna ombildats efter mönster av pluralformerna, men verbet böjs fortfarande oregelbundet. I svenskan har både singular och plural successivt övergått till svag böjning med början i pluralformerna. Singularformerna började förekomma med regelbunden böjning först omkring 1300 och i de äldsta svenska texterna, som t.ex. Äldre Västgötalagen, finns inga regelbundna former belagda. Enligt Birkmann spelade förmodligen inlånandet av *måste* runt 1500 en viktig roll för verbets utveckling, då det trängde ut *äga* i den modala betydelsen 'måste' (1987:301). Efter denna tidpunkt bildades ett nytt, regelbundet preteritum, *ägde*, och frekvensen gick ner ytterligare. Verbet kan användas i modal betydelse i fornsvenskan, men denna betydelse finns inte kvar i dagens svenska (1987:301). SAG noterar dock att deontisk modalitet i form av ett obligatoriskt krav kan uttryckas med *äga*, jämte mer typiska verb som *skola* och *måste*, men att det då har en mer formell stilkaraktär (1999 IV:287f).¹⁸ Även i danska övergick böjningen helt till regelbundna, svagt böjda, former och *eje* används i dag helt och hållet som ett självständigt verb.

¹⁸ Se vidare diskussion om *äga* i kapitel 5–7, samt i avsnitt 8.2.6.

3.1.4.2. *dugan

Det urgermanska **dugan* (motvarande sv. *duga*) kommer förmodligen från en indoeuropeisk rot med ursprunglig betydelse 'ge avkastning, nytta' (Meid 1971:24f, i Birkmann 1987:71). Verbet saknar belägg på modal funktion i alla språken och övergick till svag böjning i hela det germanska språkområdet. Det är också ganska lågfrekvent och finns t.ex. bara belagt två gånger i gotiska (1987:104).

Det är likaså mycket ovanligt i fornhögtyska och fornsaxiska texter. Övergången till svag böjning finns inte belagd i fornhögtyska utan började först i medelhögtyska och var inte avslutad förrän på 1600-talet (1987:142). Verbet finns kvar i tyska *taugen* 'duga, passa' och böjs idag helt efter den svaga böjningen. Samma process ägde rum i fornsaxiska och engelska. I medelengelska övergick böjningen till svag genom att singularformerna omformades efter plural och preteritumformen *doubte* sedan gick över till den mer regelbundna formen *dowed*. Detta skedde med början i de nordliga engelska dialekterna, men ganska snart därefter föll verbet helt ur bruk (1987:344).

I de nordgermanska språken finns verbet endast belagt med svag böjning så övergången var här redan fullföljd innan de tidigaste texterna kom till (1987:353). Verbet saknar modal funktion i alla språken utom färöiska (se 2.3.4) där det räknas som ett perifert modalverb som tar infinitivmärke och som kan ersätta *kunna* (1987:378f.).

3.1.4.3. *durzan och *þurþan

De två verben **durzan* 'våga' och **þurþan* 'kräva, behöva' kom relativt tidigt att förväxlas med varandra, både till form och betydelse, och därför är det svårt att beskriva det ena utan att också beakta det andra. Skälen till sammanblandningen är förmodligen en kombination av både ljudenliga likheter och semantisk närhet (Birkmann 1987:69, 80). Det första verbet, **durzan*, kan härledas till en indoeuropeisk rot med betydelsen 'våga, vara djärv' (1987:69), medan **þurþan* kan föras tillbaka på en rot med betydelsen 'mätta sig, glädja sig, njuta'. Etymologin för detta senare verb är dock, enligt Birkmann, problematisk (1987:80f.).

I gotiskan används bara **durzan* som modalverb och då i en försvagad betydelse som närmar sig 'böra, måste' (1987:107f). Verbet **þurþan* används självständigt och är vanligare. I fornhögtyska skedde en del morfologiska förändringar hos båda verben, men både *gidurran* 'våga' (av **durzan*) och *thurþan* 'behöva' (av **þurþan*) bevarade den preterito-presentiska böjningen ända in i medelhögtyska. Det senare verbet var där dock ganska ovanligt

och användes enbart som självständigt verb (1987:146f). Dessa båda verb genomgick också flera komplicerade betydelseförändringar. I medelhögtyska ersattes *turren* (av *gidurran*) delvis av *dürfen* (av *thurfan*) och delvis av det svaga verbet *wâgen* 'våga' och *turren* föll helt ur bruk i början av 1700-talet. Den gamla betydelsen hos *dürfen* 'behöva' togs senare över av andra verb, t.ex. *brauchen*, men verbet finns kvar i modern tyska (1987:129, 208ff) och används som ett modalt hjälpverb. I engelska finns ännu under den medelengelska perioden båda verben kvar i formerna *durre(n)* respektive *þurve(n)*, men de visade tydliga tecken till sammanfall och mot slutet av den medelengelska perioden föll fullverbet *þurve(n)* ur bruk och ersattes delvis av *durre(n)*, delvis av *needen* 'behöva'. Detta senare verb närmade sig också de preterito-presentiska verben genom att det uppstod en oböjd presensform *need* jämte *needs* (1987:346). Vidare förändringar skedde hos *durre(n)* som övergick till svag böjning. Verbet har i dag både regelbundna och preterito-presentiska presensformer, dvs. *dares* och *dare* (1987:346, jämför även 2.3.5).

I de nordiska språken finns det inga belägg på det preterito-presentiska verbet **durzan*, och Birkmann menar att det redan i förlitterär tid har omvandlats till det svaga verbet *þora* 'våga' (1987:69, 373), som finns kvar i svenska *törs* och *torde*. Författarna till flera etymologiska ordböcker är dock oeniga med honom och menar att det inte finns någon koppling mellan verben (se t.ex. Falk & Torp 1903, 1906 och Hellquist 1922:1052f). Det andra verbet (motsvarande **þurþan*) behöll sin preterito-presentiska böjning längre och finns kvar i fornisländska *þurfa* 'behöva', som än idag böjs preterito-presentiskt och används som ett självständigt verb (1987:223, 252). På samma sätt används verbet, *tørva*, i färöiska där det har svag böjning. Jämte *tørva* finns också ett annat svagt verb med liknande betydelse, *tarva*, som dock räknas som föråldrat idag. Stamvokalen i *tørva* anses ha kommit från danskan, som i sin tur fått den genom påverkan från medellågtyska. Verbet är relativt ovanligt och har ytterligare trängts undan av det från danskan inlånade *behøva* med samma betydelse (1987:266f).

Fornnorskan har samma former som fornisländska, och verbet visar tydliga tecken på sammanblandning med *þora*, t.ex. i presensformen *tar* i stället för den förväntade *tarf* (1987:286). I fornsvenska och forndanska finns inte de ljudenliga formerna kvar och verbet uppträder med både *-u-* och *-o-* som stamvokal, *þorvalthorva* och *þurvalthurva*. Senare övergick det helt till regelbunden böjning och blandades ihop med *thora*, både till form och till betydelse. Under medeltiden kom också *behøva* in i de nordiska språken från medellågtyska, och det trängde ut *thorva* i betydelsen 'behöva' (1987:304, 334). Verbet *thora* tog därmed över mer och mer och fick så småningom en modal funktion i både svenska och danska. I dagens danska uttrycker verbet också den gamla betydelsen 'våga', medan det i svenska har skett en lexemspaltning där

de aktiva formerna av verbet, *töra*, fungerar som ett modalt hjälpverb, medan de passiva, *töras*, har betydelsen 'våga' och räknas till de perifera modalverben (1987:334, 373).

3.1.4.4. *kunnan

Verbet **kunnan* (motsvarande sv. *kunna*) går troligen tillbaka på en rot med betydelsen 'känna igen' (Birkmann 1987:70). I gotiska är verbet ett av de vanligaste av de preterito-presentiska verben, och det kan användas både som modalverb och som självständigt verb (1987:118). Det finns också ett likalydande svagt verb som bara förekommer i komposita, t.ex. i *gakunnan* 'lära känna' och *ufkunnan* 'känna igen'. Det senare böjs dock som det preterito-presentiska *kunna* i preteritum (1987:105f).

I fornhögtyska texter är verbet, till skillnad från i gotiska, mycket ovanligt och det används bara som självständigt verb med betydelsen 'veta, förstå'. Det övergick sedan gradvis till att fungera som modalverb med betydelsen 'kunna, förmå'. Samtidigt blev det allt vanligare och redan i medelhögtyska var verbet högfrekvent. I nyhögtyska är *können* ett av de vanligaste modalverben, och dessutom ett av de vanligaste verben överhuvudtaget (1987:145f, 208). Det skedde också en anpassning av böjningen där t.ex. andra person presens indikativ anpassade ändelsen i analogi efter de andra preterito-presentiska verben så att ett *s*-inskott tillkom, t.ex. *canst*. Detta skedde både i fornhögtyska och i fornsaxiska (1987:170). I fornengelska böjs *cunne(n)* som ett oregelbundet verb, men det anpassades senare till mer regelbunden böjning. Singularformen *can* ersatte pluralformerna någon gång efter 1600-talet och preteritumformen *couth* anpassades till svag böjning i sen medelengelska och anslöt sig till *should* och *would* med ett *-l*-inskott, så att formen blev *could* (1987:346). Verbet användes här både självständigt och som modalt hjälpverb, men det ersattes i den självständiga betydelsen med *cnawan*, idag *know*, som står i avljudsförhållande till *cunne(n)* (jämför 3.1.4.13).

I fornisländska fungerar *kunna* både som modalverb och självständigt verb. Detsamma gäller i fornsvenska och i viss mån även i de andra nordiska språken (1987:252, 301, 325). Verbet är också vanligt i alla språken. I fornsvenska konkurrerade *kunna* i den modala betydelsen med *gita*, som följdes av perfekt particip, och trängde sedan undan detta verb (1987:301).¹⁹ En annan

¹⁹ Det fornsvenska verbet *gita* 'förmå sig till' är en biform till *geta* 'omtala, gissa', med motsvarigheter i da. *gide*, isl. *geta* och eng. *get*. Troligen härstammar det från urgermanska **getan* 'uppnå' (Hellquist 1902:188, Falk & Torp 1903,1906).

av verbets huvudbetydelser än idag är som självständigt verb, samma betydelse som i engelskan har ersatts av *know* (SAOB K3200). I färöiskan har den betydelsen delvis ersatts av *duga* (se avsnitt 2.2.4). Några morfologiska förändringar som har skett är att pluraländelsen *-u* ersattes av den mer regelbundna formen med *-a* redan tidigt i färöiska, svenska, norska och danska, och att preteritum i fornsvenska fick ett nytt dentalsuffix. Det suffix som troligtvis fanns i urgermanskan hade genom olika ljudförändringar försvunnit och ett nytt insattes i analogi med andra verb. Genom denna förändring blir *kunne* således *kunde* (1987:302). Samma preteritumvarianter finns i forndanska, men här blir det i stället den första varianten, *kunne*, den som tar över. I danska inträffade också ett sammanfall mellan preteritum indikativ, *kunne*, och infinitiv som är karakteristiskt för alla nudanska modalverb (1987:325).

3.1.4.5. *lizan, *ōgan och *nugan

Tre av de preterito-presentiska verben som är belagda i gotiska finns i dag inte kvar i något annat germanskt språk, annat än i olika avledda former, nämligen **lizan*, **ōgan* och **nugan*.

Det första verbet, **lizan*, finns bara belagt en gång i gotiska, i presensformen *lais*, och därför är en rekonstruktion av fler former till detta verb inte möjlig. Verbet beskriver en färdighet, särskilt en som subjektet förvärvat genom en tidigare lärandeprocess och det låg nära bl.a. gotiska *witan* och *kunnan* i betydelsen (1987:102). Besläktade ord finns i andra forngermanska språk, i form av t.ex. fornhögtyska *leren* 'lära' och svenska *lära*. Dessa är dock bildade till ett kausativt verb *laizian*, som i sin tur är bildad till *lais* (SAOB:L1688). Troligen är verbet ett ganska sent tillägg till den preterito-presentiska gruppen (Birkmann 1987:79).

Verbet **ōgan* antas komma från en indoeuropeisk rot med betydelsen 'bli förskräckt, förfäras', och betydelseövergången har då gått från 'jag har blivit förskräckt' till 'jag fruktar' när verbet blev preterito-presentiskt (1987:78). Detta är högfrekvent i gotiskan, men finns trots det endast kvar i avledda svaga verb och besläktade substantiv i de andra germanska språken (1987:78, 115). Som exempel kan nämnas fornisländska *óask* 'vara rädd' och fornengelska *onegan* 'frukta' (1987:115). Verbet finns belagt med infinitiv, men även som självständigt verb med direkt objekt eller bisats (1987:116).

Det tredje verbet, **nugan*, finns endast belagt i fornengelska och där bara i plural (1987:81). I gotiska finns bara de avledda verben *binah* 'vara tillåten' och *ganah* 'räcka till' belagda, och det senare är bara belagt fyra gånger (1987:81, 112). I fornhögtyska är *ginah* 'det räcker' belagt två gånger i mycket tidiga texter. Det föll sedan ur bruk och i stället används konstruktioner med adverbet *ginoug* eller det

svaga verbet *ginuogen*, idag *genug* 'nog, tillräckligt' respektive *genügen* 'vara tillräcklig' (1987:152). Ingetdera finns belagt i de nordgermanska språken.

3.1.4.6. *magan

Det urgermanska **magan* (motsvarande sv. *må*) har ett omstritt indoeuropeiskt ursprung och formerna är svåra att rekonstruera. I singular kan stammen **mag-* antas, men i plural är det osäkert om man kan anta **mag-* eller **mug-*. Man kan inte utesluta att vokalerna har påverkats av de andra preterito-presentiska verben (Birkmann 1987:72ff). Betydelsen bör ursprungligen ha varit 'ha kraft, färdighet, kunna, förmå' (1987:113, 179). I gotiskan är verbet det mest frekventa av de preterito-presentiska verben, och det fungerar enbart som modalverb. I morfologiskt avseende är verbet oregelbundet och saknar den vanliga preterito-presentiska vokalväxlingen mellan singular och plural.

Verbet *mugen/mügen* är också vanligt i fornhögtyska, men visar på en sjunkande frekvens i medelhögtyska, troligen p.g.a. semantisk konkurrens från *kunnen/künnen* (1987:215). Redan tidigt fanns en tendens att verbet närmade sig de andra preterito-presentiska verbens böjning och det slog igenom i bl.a. andra person presens indikativ där formen *maht* ofta fick ett *-s*-inscott och i stället skrevs *mahst* eller *magst* (1987:215). I fornsaxiska är verbet det näst vanligaste av de preterito-presentiska verben och det fungerar både som modalverb och som futurumbildande hjälpverb i en betydelse som närmar sig den hos **skulan* 'skola, böra'. Även här blev dock verbet till viss del undanträngt av *cunnan*, i viss mån även av *mōtan* (1987:178ff). I forn- och medelengelska uppträder *muge(n)* som ett oregelbundet verb. De stora förändringar som skedde här var att singularformen *may* trängde ut pluralformerna och att *might* och trängde ut varianterna *moghte* och *mought(e)* i preteritum (1987:347).

I fornisländska hör *mega* till den grupp preterito-presentiska verb som ännu idag både kan förekomma som modalverb och som självständigt verb. Verbet har här fått en sekundär vokalväxling, *má-megum* (i stället för germanska **mag-magum*). Denna finns dock inte i svenska, norska och danska. Dessutom har ordet förkortats i vissa former, t.ex. i presensformen som har förlorat konsonanten *-g-*, och därigenom blivit än mer oregelbunden (1987:253). Samma förkortningstendens finns i alla de andra nordiska språken (t.ex. 1987:276), liksom tendensen att ersätta den gamla pluraländelsen på *-u* med *-a* (1987:277, 311, jämför färöiska i avsnitt 2.2.4). I svenska hade verbet redan tidigt även betydelsen 'befinna sig, känna sig' och verbet kom att splittras så att verbet i den betydelsen fick svag böjning, medan verbet i modal betydelse behöll

den gamla böjningen (1987:311).²⁰ I forndanska skedde två andra utvecklingar som är karakteristiska för alla nudanska modalverb, nämligen sammanfall av infinitiv och singular presens indikativ och senare även sammanfall av infinitiv och preteritum, med resultatet *mätte*. Det senare sammanfallet underlättades av assimilationen av *-ld-* till *-ll-* hos *skulle* och *ville* och den spred sig sedan till de andra modalverben, även till *turde* och *burde* som inte hade någon preterito-presentisk böjning (1987:329f).

3.1.4.7. *motan

Det urgermanska **motan* (motsvarande svenska *måste*) har en problematisk etymologi och kan härledas till åtminstone två verb där den ena hade den konkreta betydelsen 'mäta, uppskatta' och den andra en mer abstrakt betydelse av 'tänka över, uppskatta, värdera' (Birkmann 1987:84). I gotiska finns verbet i formen *gamōtan*, som endast finns belagt tre gånger, i samtliga fall som självständigt verb (1987:114)

I de västgermanska språken är verbet däremot främst belagt som modalverb och här antas det ha skett en betydelseförändring mot en mer modal betydelse. I fornhögtyska var böjningen närmast oregelbunden, men redan tidigt fick verbet en sekundär vokalväxling mellan singular och plural och ett sekundärt dentalsuffix i preteritum som ändrade den ljudlagsenliga men oregelbundna *mouse* till *mouste* (1987:155ff, 215f). Verbet har ganska få belägg, men blev med tiden mer frekvent (1987:94, 114f). I fornsaxiska är *motan* ett av de vanligaste verben och användes dessutom som futurumbildande hjälpverb (1987:180). I engelska används verbet i dag enbart som modalverb. Liksom hos de andra preterito-presentiska verben sammanföll formerna i singular och plural tidigt, här till formen *moot*. Preteritum förkortades också till *must* och började mer och mer användas i med presensbetydelse, varefter det gamla presens så småningom föll ur bruk (1987:347). Enligt Birkmann kan *must* fortfarande användas i preteritumbetydelse, men i stället används ofta andra konstruktioner som t.ex. *to have to*, *to be obliged* (1987:347).

I de nordgermanska språken finns verbet inte belagt alls i äldre texter. I dag finns verbet i svenskan dit det lånades in från tyskan under medeltiden och då i preteritumformen *måste* (1987:94, 301). Verbet *måste* blev snabbt mycket vanligt och kan ha bidragit till att tränga ut *äga* i betydelsen 'måste', jämför under **aigan* ovan (se 3.1.4.1).

²⁰ Se vidare Andersson (2007) för en studie av betydelseutvecklingen hos de svenska modala hjälpverben *må* och *kunna*.

3.1.4.8. *munan

Det urgermanska **munan* (motsvarande sv. *månde*) kommer troligen av en indoeuropeisk rot med betydelsen 'vara mentalt aktiv' och det står betydelsemässigt nära det latinska verbet *memini* 'jag kommer ihåg' (Birkmann 1987:68). I gotiska finns belägg på såväl det preterito-presentiska **munan* 'tänka, mena, tro' och *gamunan* 'erinra sig, komma ihåg' med samma böjning som det svagt böjda **munan* 'komma ihåg, vilja' belagda, alla tre från samma rot. Av dessa har åtminstone det svaga verbet **munan* modalverbsfunktion, något som avviker från det mönster vi redan sett hos flera av de andra verben där det finns en nära koppling mellan morfologisk irregularitet och modalverbsfunktion (1987:109f).

I de västgermanska språken föll **munan* tidigt ur bruk. Verbet finns inte belagt alls i fornhögtyska (1987:130, 177). I fornsaxiska finns det däremot och där finns även belägg på det sammansatta verbet *farmunan* 'ringakta, förakta'. Detta senare verb används som självständigt verb och böjs preterito-presentiskt, även om det visar tecken på att övergå till mer regelbunden böjning (1987:177). I fornengelska är verbet belagt i enstaka former fram till tidig medelengelska. I vissa engelska dialekter finns andra former av verbet belagda, men dessa tros vara inlånade från nordiska språk. Även dessa föll dock ur bruk (1987:346).

I de nordgermanska språken är situationen däremot mer komplicerad, eftersom det här finns två preterito-presentiska verb med samma ursprung. I fornisländska finns både *munu* som används i modal betydelse, ungefär 'bli, komma att', och *muna* med betydelsen 'minnas'. Det troliga utvecklingen här är, enligt Birkmann, att det sistnämnda verbet kommer från det gotiska preterito-presentiska *munan* men har övertagit betydelsen 'komma ihåg' från *gamunan*. Hos *munu* visar bl.a. frånvaron av vokalväxling att det inte kan röra sig om ett gammalt preterito-presentiskt verb, och betydelsen ansluter sig närmast till det svaga *munan* i gotiska (se vidare diskussion i Birkmann 1987:243ff). Troligen har det svaga verbet tidigt anslutit sig till den preterito-presentiska böjningen p.g.a. funktionen som modalverb. Det har säkert också varit av betydelse att några av formerna hos *munu* och *muna* har sammanfallit ljudmässigt (1987:243f). I fornisländska används *munu* också som ett futurumbildande hjälpverb och var ett av de vanligaste verben, medan *muna* används som självständigt verb och är relativt lite belagt (1987:243f). I nyisländska har *munu* blivit än mer sällsynt, men i övrigt är skillnaderna mot tidigare ganska små (1987:248).

Inget av de andra nordgermanska språken har kvar både *munu* och *muna*. I färöiska har verben skenbart sammanfallit till det idag preterito-presentiska *munna*, som böjningsmässigt utgör en vidareutveckling av *muna*, men betydelsemässigt snarare ansluter sig till *munu*. Enligt Birkmann kan en möjlig utvecklingsväg vara en förväxling med ett tredje svagt verb, *muna*, som hänger

ihop med fornisländska *munr* 'skillnad'. Detta ska ha blandats ihop med *muna* som då har blivit mer regelbundet i böjningen (1987:271). I fornsvenska och forndanska finns både *munu* och *muna* belagda, men *muna* 'minnas' föll tidigt ur bruk i båda språken, troligen för att det hade trängts undan av andra verb med samma eller liknande betydelse, t.ex. *minnas* (1987:306, 326). Det andra verbet, *munu*, är inte så vanligt i forn- och medelsvenska, men finns kvar längre. Genom en assimilation uppstod i preteritum sidoformen *monnel/munne*, jämte *mānde*. Båda dessa former har levt kvar tack vare att sidoformen *mānne* utvecklades till en partikel (1987:306, se även 8.1.3). Samma sak har skett i danskan där presensformen *mon* har övergått till partikel. Den danska preteritumformen *monne* fortsatte att användas som verb i arkaiserande eller poetisk stil innan det slutligen föll ur bruk (1987:327). I fornnorska är *munu* som modalverb ett av de vanligaste verben, till skillnad från i svenska och danska. Även här har det dock blivit mer och mer ovanligt och används numera mycket sällan (Birkmann 1987:287f).

3.1.4.9. *skulan

Härledningen av urgermanska **skulan* (motsvarande sv. *skola*) är något problematisk. Det antas allmänt att verbet kommer från en indoeuropeisk rot med betydelsen 'skära, beskära', men den germanska grundbetydelsen är dock snarare 'vara skyldig, skola, böra'. Verbet kan fungera som modalverb i alla de enskilda germanska språken i betydelsen 'skola' eller 'måste', alltså som uttryck för någon form av förpliktelse. Oftast fungerar det också som futurumbildande hjälpverb och är, som sådant, mycket vanligt förekommande. Som en följd av denna höga frekvens tenderar verbet att reduceras i enskilda former i de flesta av de germanska språken, t.ex. fornhögtyska *sall/sulun/solda* och nusvenska *ska* (av *skall*) (Birkmann 1987:84f). Samma utveckling skedde också i forngutniska där båda de inledande konsonanterna reducerades och former som *al* och *ulu* finns belagda (1987:151).

I gotiska är grundbetydelsen 'vara förpliktad, skyldig', men denna utvecklas sedan till 'vara skyldig (pengar)' eller 'skola, böra, måste'. I den senare betydelsen används verbet som hjälpverb och denna användning dominerar i de texter som finns kvar (1987:111).

I fornhögtyska är verbet ett av de vanligaste verben överhuvudtaget. Här förekommer samma reduceringstendenser som nämndes ovan, framför allt bestående i att initialt *sk-* tenderar att reduceras till *s-*. Det började också förekomma varianter med stamvokal *-o-*, jämte de gamla formerna på *-a-* i singular presens indikativ (1987:149). I medelhögtyska har de kortare formerna slagit igenom i *suln/sültn*, och genom dessa förändringar har verbet också

förlorat vokalväxlingen mellan presens och preteritum (1987:211f). Även i fornsaxiska är verbet ett av de mest frekventa och fungerar både som modalt och futurumbildande hjälpverb (1987:174, 176). I äldre engelska uppträder *s(c)hulle(n)* som ett oregelbundet verb och här ersattes, liksom hos de andra verben, pluralformer av singularformer under medeltiden (1987:346).

Ungefär likadant ser det ut i fornisländska där *skulu* uteslutande fungerar som modalverb (1987:252). Här finns vokalväxlingen kvar och verbet har också, tillsammans med *munu*, behållit den gamla pluraländelsen *-u-* längre än de andra verben (1987:223). I de övriga nordgermanska språken ersattes denna ändelse av *-a-*, men i åtminstone fornsvenska skedde det förhållandevis sent (1987:308). I fornsvenska utvecklades parallella preteritumformer genom assimilation av *-ld-* till *-ll-*, alltså *skulde* och *skulle*. Detta skedde också hos *vilja* och båda verben har även i nusvenska de assimilerade formerna i preteritum, medan de övriga modalverben har dentalsuffix (1987:308). Samma assimilering skedde även i forndanska (1987:3319). I svenskan finns också en reducering av vissa former, såsom i tyska ovan. Detta märks i presens singular där *skall* förkortas till nusvenska *ska*. Det fanns också en variant *sku* i fornsvenskan som var relativt vanlig på 1600- och 1700-talen, men som sedan försvann ur skriftspråket (1987:309).

3.1.4.10. *unzan

Som grund för beläggen på urgermanska **unzan* (motsvarande sv. *unna*) i de germanska språken kan man anta roten **ann-/unn-* med grundbetydelsen 'älska', eller **anz-/unz-*, där *-s-* ännu inte försvunnit genom assimilation. Detta *-s-* finns kvar i flera nominala bildningar av samma ursprung, t.ex. isländska *ást* 'kärlek' och gotiska *ansts* 'glädje, gunst' (Birkmann 1987:82).

Verbet saknas helt i gotiska (1987:91) och är ganska sparsamt förekommande i de fornvästgermanska språken. I fornhögtyska finns förutom *unnan* 'unna' också avledningarna *giunnan* 'unna, tillåta' och *irbunnan* 'missunna', vilka alla tre enbart fungerade som självständiga verb. Verbet *unna* hade låg frekvens och det blev i medelhögtyska ersatt av *giunnan*, som sedan förkortades till *gunnen/günnen* och övergick till svag böjning (1987:143, 206). Den senare förändringen var inte fullbordad förrän i nyhögtyska när *gönne* hade ersatt *gan* i presens och *gönnte* hade ersatt *gönde* i preteritum (1987:207). I fornsaxiska finns former av **giunnan* 'unna' och **afunnan* 'missunna' endast belagda några få gånger (1987:173). Verbet finns fortfarande kvar i tidig medelengelska, men föll sedan ur bruk. Beläggen visar på en tendens att övergå till svag böjning (1987:346).

I fornisländska har *unna* preterito-presentisk böjning men används enbart

som självständigt verb (1987:252f), och ungefär likadant såg det ut även i de andra nordgermanska språken. Det finns belagt med preterito-presentisk böjning i de färöiska dansballaderna, i fornnorska texter från före 1300 och i fornsvenska och forndanska (1987: 268, 285, 302, 325). I fornsvenska finns dock ända från de tidigaste texterna regelbundna former belagda. I preteritum saknas den ljudenliga formen **unni* och i stället användes formen *unti*, med återinsatt svag ändelse, som dock senare övergick till formen *unnade* (1987:302). Senare övergick verbet helt till svag böjning i svenska, norska och danska. I danska har denna övergång medfört att infinitiv och preteritum hos detta verb inte har sammanfallit som hos de preterito-presentiska modalverben (1987:326, jämför *magan* i 3.1.4.6).

3.1.4.11. **witan*

Det urgermanska **witan* (motsvarande sv. *veta*), från roten **wait-/wit-*, kan härledas till en mycket utbredd indoeuropeisk rot med betydelsen 'se'. Detta verb används ofta som ett tydligt exempel på hur övergången mellan indoeuropeiskt perfekt och preterito-presentiska verb skedde, såsom vi redan sett (avsnitt 3.1.2.), i och med att det tydligt visar på en betydelseövergång från en handling i förfluten tid till ett tillstånd hos subjektet i nutiden som är ett resultat av denna handling (Birkmann 1987:66f). Bortsett från i engelskan finns verbet kvar i alla dagens germanska språk och överallt med betydelsen 'veta' (1987:66). I många av fornspråken är verbet dessutom ett av de mest frekventa, t.ex. gotiska och fornsaxiska (1987:100, 168).

I fornhögtyska har formen i andra person singular presens indikativ ändrats från **weis(s)* till *weist* i analogi med de andra preterito-presentiska verben (1987:137). En liknande förändring ägde rum något senare då de ljudlagsenliga preteritumformerna *wisse/wesse* fick återinsatt dentalsuffix till *wiste/weste*, också i analogi. Stamvokalerna förändrades dock inte, till skillnad från t.ex. *müezen* (se **mōtan*, avsnitt 3.1.4.7), och efter att *eigen* har fallit ur bruk är *wizzen* det enda av de preterito-presentiska verben som saknar vokalväxling (1987:204). Bortsett från detta har verbet preterito-presentisk böjning. Det skiljer sig dock från de övriga verben med denna böjning i dagens tyska genom att det enbart används självständigt (1987:204). Även i fornengelska är *witen* ett självständigt verb med bevarad preterito-presentisk böjning. Redan tidigt fanns dock tendenser till mer regelbunden böjning och t.ex. formerna i singular och plural i preteritum kom att sammanfalla (1987:344). På 1400-talet var *wite* det enda kvarvarande icke-modala av de preterito-presentiska verben i det framväxande standardspråket, och i tidig nyengelska ersattes verbet av *know* (1987:344, Warner 1993: 180) (jämför avsnitt 3.1.4.12).

Liknande morfologiska utvecklingar ägde också rum i de nordgermanska språken. I alla språken utom isländska återinsattes dentalsuffixet i preteritum, t.ex. svenska *visste*. Pluralformerna med *-u-* ersattes av former med *-a-*, liksom hos de andra verben i norska, svenska och danska (t.ex. 1987:275, 284, 297, 323). Trots den bevarade böjningen används verbet enbart som självständigt verb i alla de nordiska språken utom färöiska där *vita + at* kan fungera som modalverb och då närmar sig *kunna* i betydelse (1987:275).²¹

3.1.4.12. *knegan

Det fornisländska verbet **knega* (infinitivform ej belagd) 'kunna, förmå, böra' hör sannolikt inte till de ursprungliga preterito-presentiska verben utan har anpassats i böjningen efter dessa verb p.g.a. verbets betydelse och funktion som modalverb. Troligen är det särskilt det fornisländska *mega* (**magan*) som har utgjort en mall för anpassningen. Verbet omfattar också ungefär samma betydelseområde som *mega* och fungerar alltid som hjälpverb.

I isländskan föll verbet ur bruk redan under medeltiden, i prosa troligen under 1200-talet (Birkmann 1987:249f) och i övrig text något senare. Det finns i de nordiska språken i dag endast bevarat i färöiska *knáva*, som enbart används som självständigt verb och som böjs helt enligt svag böjning. Detta senare verb är dock inte särskilt vanligt (1987:256). I de andra germanska språken finns besläktade verb bara i fornhögtyska *irknaen* och *biknaen* 'känna' liksom i det fornengelska *cnāwan* med samma betydelse. Detta senare finns kvar i nyengelska *know* (1987:249, jämför 3.1.4.4).

3.1.4.13. *wiljan

Liksom **knega* är inte urgermanska **wiljan* (motsvarande sv. *vilja*) ett ursprungligt preterito-presentiskt verb utan har lagts till verbgruppen senare genom analogi. Verbets former går tillbaka på indoeuropeiska optativformer, vilket motsvarar konjunktivböjningen i gotiska. Det har också genomgått en liknande utveckling som de preterito-presentiska verben på så sätt att verbets presens indikativ motsvarar preteritum i konjunktiv hos de starka verben (Birkmann 1987:116). Senare kom nya konjunktivformer till detta verb att bildas, t.ex. fornhögtyska *welle* och fornsaxiska *willie* (Prokosch 1938:225). I gotiska är böjningen oregelbunden och har ännu inte anslutit sig till de preteri-

²¹ Se avsnitt 7.2.5 för vidare diskussion om verbets användning i svenska.

to-presentiska verben. Denna anpassning, som ägde rum i de senare germanska språken, hänger förmodligen samman med att verbet redan i gotiska fungerade som modalverb och där var ett av de vanligaste verben (1987:117).

Även i fornhögtyska är verbet högfrekvent och används som modalverb. Böjningen är oregelbunden men verbet hade börjat närma sig de preterito-presentiska verbens böjning, en process som fortsatte ända in i nyhögtyska (1987:157). Anpassningen av böjningen är inte lika tydlig i fornsaxiska och här saknas den vokalväxling mellan singular och plural i presens indikativ som finns i fornhögtyska (1987:182f). Samma utveckling skedde i engelska, där verbet *will* idag främst används som futuralt hjälpverb.

I alla de nordgermanska fornspråken användes verbet som modalverb, och även här finns tendensen hos verbet att ansluta sig till den preterito-presentiska böjningen. I fornisländska påminde böjningen mest om ett svagt verb, men preterito-presentiska former finns belagda tidigt (1987:251). I fornnorska, forndanska och fornsvenska har anpassningen gått längre, men det finns fortfarande oregelbundna former kvar. Som exempel kan nämnas att *vilja* anammade de preterito-presentiska verbens särskilda ändelse i andra person presens singular. I svenskan är formen *vilt/wilt* betydligt vanligare än *vil/wil* i t.ex. Flores och Blanceflor från 1400-talet och konsekvent genomförd i Gustaf Vasas bibel (Birkmann 1987:312). I färöiskan är däremot övergången till preterito-presentisk böjning helt fullföljd. Verbet saknar dock överallt vokalväxling (1987:279, 289, 312, 334). I modern svenska har *vilja* fortfarande den äldre, assimilerade preteritumformen *ville* och skiljer sig därmed från de flesta av de andra preterito-presentiska verben som i stället bildar preteritum med preteritumsuffix (1987:312). Förutom modalverbsanvändningen har verbet också utvecklat en användning som futurumbildande hjälpverb i norska och danska (se 2.3.2.), och har även kunnat användas på detta sätt i äldre svenska (1987:243), t.ex. i exemplet *Klockan will nu snart 10 slå* från tidigt 1600-tal (Hellquist 1980:1344).

3.1.5. Översikt över verben i de moderna germanska språken

För att underlätta jämförelserna mellan de enskilda verben och de olika språken följer här en uppställning, se 3:3, över de rekonstruerade urgermanska verbens motsvarigheter i de respektive nutida germanska språken. Birkmanns uppgifter (1997:91, 350ff) har kompletterats med sökningar i moderna ordböcker för

att få en så fullständig översikt som möjligt.²² I uppställningen noteras om verbet finns kvar och om det har bevarat något av den preterito-presentiska böjningen. Verb som helt har försvunnit i alla dagens språk, framför allt **lizan* och **ōgan*, tas inte med här, men däremot **wiljan*, som har tillkommit under utvecklingens gång. Några av verben är sällsynt förekommande idag, men alla verb som finns som uppslagsord i de refererade ordböckerna har tagits med. I fall där infinitivformen saknats har jag i stället noterat presens- eller, i andra hand, preteritumformen, i stället för rekonstruerade former. Verben är ordnade på samma sätt som i genomgången i avsnitt 3.1.4. Jämför även med uppställning 3:1 över de äldre språken.

UPPSTÄLLNING 3:3. *Preterito-presentiska verb i dagens germanska språk.*

Urgerm.	Got.	Sve.	Nor.	Dan.	Isl.	Fär.	Eng.	Tys.
*aigan	aih	[äga]	[eie/eige] ¹	[eje]	eiga	[eiga]	ought	–
*dugan	daug	[duga]	[duge]	–	[duga]	[duga]	–	[taugen]
*durzan	gadaursan	[tör/törs] ³	[tore]	[turde]	[bora]	[tora]	[dare]	–
*þurban	þarf	[tarva] ³	turve ¹	–	þurfa	[torva]	–	dürfen
*kunnan	kunnan	kunna	kunne	kunne	kunna	kunna	can	können
*nugan	ganah/ binah	–	–	–	–	–	–	[genügen]
*magan	magan	må	mätte	mätte	mega	mega	may	mögen
*motan	gamöt	[måste] ³	–	–	–	–	[must]	müssen
*munan	(ga)munan	[måde] ²	[monne] ²	[monne] ²	munu/ muna	munna	–	–
*skulan	skal	skola	skulle	skulle	skulu	skula	shall	sollen
*unzan	–	[unna]	[unne]	[unne]	unna	[unna]	–	[gönnen]
*witan	witan	veta	vite/vete	vide	vita	vita	–	wissen
*wiljan	wiljan	vilja	ville	ville	[vilja]	vilja	will	wollen

* = Rekonstruerad form, *kursiv stil* = presensform, [] = böjs regelbundet eller böjning saknas, – = form saknas, / = sidoförmer, ¹ = endast i nynorska, ² = sällsynt, ³ = se vidare kommentar nedan.

Mest påfallande i sammanställningen är att så många av de ursprungliga preterito-presentiska verben faktiskt finns kvar i ett eller flera av de moderna germanska språken, även om många av verben inte används som modala hjälpverb alls. Flest verb med den gamla böjningen finns kvar i isländskan och färst verb

²² Ordböcker: Nationalencyklopedins ordbok (1995), Bokmålsordboka (1986), Nynorskordboka (1986), Politikens Nudansk Ordbog (1992), Íslensk Orðabók (1983), Færøysk-norsk ordbok (1987) och Færøysk-donsk orðabók (1961).

totalt i engelskan. Några av dessa verb hör till de absolut vanligaste verben i alla språken, främst motsvarigheter till sv. *kunna* och *skola*. Några andra så ovanliga att det kan diskuteras om de överhuvudtaget hör till det levande språket, t.ex. det sv. *månde* med norska och danska motsvarigheter.

Några av verben tarvar ytterligare kommentarer. Till att börja med är härledningen från **durzan* till det fornsvenska *pora* inte helt klarlagd (se avsnitt 3.1.4.7), och jag har därför särskilt markerat *tör/törs* ovan. Även om Birkmann, (avsnitt 3.1.4.3 ovan), härleder *tör/törs* till **durzan*, finns det andra som inte gör den kopplingen, t.ex. Hellquist (1902:1052f) och Falk & Torp (1906). Verbet har under sin utveckling sammanblandats med fornsvenska *thorva* till både form och betydelse. Värt att notera här är också att fornsvenska *pora* har splittrats på två verb (se även 3.1.4.3), där de gamla aktivformerna nu bildar ett modalverb med formerna *tör* och *torde*, och de gamla passivformerna *törs–tordes* har kvar den gamla betydelsen 'våga'. Något motsvarande har inte skett i de andra nordiska språken utan t.ex. norska *tore* har båda betydelserna.

En oklar härledning har även det svenska *tarva* (se avsnitt 3.1.4.7 och vidare i 8.3.7). Detta verb uppvisar i stort sett de förväntade formerna efter en fullbordad övergång till regelbunden böjning hos det fornsvenska *thorva*, liksom den förväntade betydelsen. Verbet uppges dock i bl.a. Hellquist (1922:956) och NEO (1995) troligen vara bildat till substantivet *tarv* 'behov, nödvändighet', vilket i sin tur uppges vara en germansk avljudsbildning till **þurþan*, dvs. ursprunget till *thorva*. Enligt SAOB står verbet i ett avljudsförhållande till *torva* (T515). Som en jämförelse kan nämnas att det norska *turve* kan böjas både preterito-presentiskt och svagt och därför befinner sig mitt i en övergång till regelbunden böjning (Norsk Riksmålsordbok 1983).

Till sist bör även sägas något om det svenska *måste*. Detta verb kan härledas till **motan*, men det är inte ett ursprungligt verb i svenskan utan lånades in från lågtyska under medeltiden (se avsnitt 3.1.4.7 ovan). Längre uppträdde verbet enbart i preteritumformen, som främst används i presensbetydelse, men numera finns en supinumform *måst* belagd och regionalt även en infinitiv *måsta* (SAG II:573, not 3), se vidare i avsnitt 8.2.3.

3.2. Från preterito-presentiska verb till modala hjälpverb

Som vi redan har konstaterat uppstod tidigt en koppling mellan den preterito-presentiska morfologin och modala hjälpverb. Av allt att döma fick denna till följd att preterito-presentiska verb med icke-modal betydelse antingen helt försvann eller övergick till regelbunden böjning. Den nära associationen mellan preterito-presentisk böjning och modal betydelse ledde också till att andra verb anslöt sig till böjningen, sannolikt p.g.a. semantisk likhet, t.ex. *vilja*. För att ytterligare belysa verbens utveckling presenterar jag nedan några teorier som kan förklara hur utvecklingen har gått till och varför verben har utvecklats som de har gjort.

3.2.1. Principer för språkförändring som förklaringsmodell

Förutom genomgången av de preterito-presentiska verbens utveckling tar Birkmann (1987) upp vilka språkliga drivkrafter som kan antas ligga bakom verbens utveckling och hur de kan förklara utvecklingsgången, både i stora drag och i mindre detaljer. Den förklaring han lägger fram kombinerar flera olika modeller för beskrivning av språkförändring, där principerna om språkekonomi och systemberoende naturlighet är de viktigaste.

3.2.1.1. Principerna om språkekonomi och systemberoende naturlighet

Den förstnämnda principen, om språkekonomi (ty. Sprachökonomie), har beskrivits av Ronneberger-Sibold (1980, se Birkmann 1987:33ff). Denna går i korthet ut på att talare av ett språk tenderar att förkorta och lägga mindre tryck på vanliga ord för att kunna få fram sitt budskap med minsta möjliga tid och ansträngning. Ett typiskt exempel är förkortningen av *autobus* till *buss* (jfr Birkmann 1987:33). Fenomenet uppstår ursprungligen i talarnas språkbruk, där det med tiden sker förändringar, och det är i hög grad beroende av hög frekvens hos orden (Birkmann 1987:49). En konsekvens av denna princip är att högfrekventa ord och enheter kan förkortas så mycket att de inte längre kan sägas vara en del av böjningssystemet. Sådana ord har också en tendens att bevara oregelbundenheter i mycket högre grad än mindre vanliga (Birkmann 1987:50).

Den andra principen, om systemberoende naturlighet (ty. systembezogener Natürlichkeit), har utvecklats av Wurzel (1984, se Birkmann 1987:21ff), och den utgår från att det finns en latent konflikt mellan fonologi och morfologi. Medan fonologin strävar efter optimering i artikulation och perception, har

morfologiska förändringar målet att åstadkomma det morfologiskt mest lönsamma systemet och denna senare process leder ofta till förändringar som i stället ökar belastningen på artikulation och perception. Genom konflikten mellan dessa två krafter uppstår en permanent språkförändring, med målet att åstadkomma största möjliga systemberoende naturlighet (Birkmann 1987:22).

Denna kan yttra sig på framför allt två sätt, genom böjningsklasstabilitet (ty. Flexionsklassenstabilität) eller genom systemriktighet (ty. Systemangemessenheit) (Birkmann 1987:23). Böjningsklasstabilitet innebär att en grupp ord som böjs likadant utgör en böjningsklass och att en sådan är stabil när den hålls samman av andra skäl än de rent morfologiska, t.ex. av ordens semantik eller frekvens (Birkmann 1987:29, 55). När två eller flera böjningsklasser konkurrerar, är det i regel den vanligaste som utgör normen och det gäller även för underklasser. När t.ex. *brauchen* började användas som modalverb i tyskan, fanns där redan sex modalverb som saknade ändelse i tredje person presens indikativ. Därför kom *er braucht* 'han brukar' att förlora ändelsen *-t* genom analogi så att verbet stämde bättre överens med de andra (Birkmann 1987:28). Även konkurrensen mellan starka och svaga verb, där den senare gruppen dominerar alltmer över den förra, är ett exempel på detta. Systemriktighet anger i stället graden av överensstämmelse mellan ett paradigm (t.ex. en böjningsklass), en böjningsform eller en morfologisk markör och språkets struktur (Birkmann 1987:25). Denna drivkraft strävar mot morfologisk enhetlighet och en minskning av distinktioner som saknar egentlig funktion. Som exempel kan nämnas ändelser som sammanfaller p.g.a. fonologiska förändringar, t.ex. när nominativ och akkusativ smälte ihop i äldre västgermanska språk genom en förlust av ändelsen *-s* i nominativ singular, i t.ex. *fisk-s* > *fisk* (Birkmann 1987:26).

3.2.1.2. Utgångspunkter för en förklaring av verbens utveckling

För att beskriva de preterito-presentiska verbens utveckling väljer Birkmann att använda sig av en kombination av de ovan beskrivna principerna och ger sedan en förklaring baserad på punkterna i uppställning 3:4 nedan (se 1987:53).

UPPSTÄLLNING 3:4. *Birkmanns utgångspunkter för en förklaring av verbens utveckling.*

-
1. De preterito-presentiska verben bildar i urgermanska, och ännu i de enskilda forngermanska språken, i morfologiskt avseende en egen väldefinierad grupp.

2. Verbens böjningsmorfologiska egenskaper kan betecknas som oregelbundna jämfört med övriga verbs böjning.
 3. En del av de preterito-presentiska verben fungerade redan i gotiska som modalverb och genom morfologisk-syntaktiska och semantiska förändringar blir detta särskilda kännetecken allt viktigare för gruppen.
 4. De preterito-presentiska verb som används som modalverb hör till de vanligaste verben totalt sett i alla språken.
-

Birkmann behandlar sedan några av de mest framträdande morfologiska egenskaperna hos de tidiga modalverben och förklarar verbens utveckling med hjälp av de ovan nämnda principerna. Dessa egenskaper är de särskilda böjningsformerna i presens indikativ, i både singular och plural, vokalväxlingen mellan singular och plural i presens indikativ, samt formerna i preteritum indikativ.

3.2.1.3. Modalverbens utveckling enligt Birkmann

Den första egenskapen hos verben som Birkmann tar fasta på är de särskilda böjningsformerna i presens indikativ som härrör från preteritumböjningen. Att dessa har kunnat bevaras kan förklaras med hjälp av principen om språkekonomi och att formerna i regel är mycket vanligt förekommande. Vanliga former bevaras lättare, och de tenderar också lättare att förkortas ytterligare, t.ex. från fornhögtyska *scal* till nyhögtyska *soll* och från *skall* till *ska* i svenska (Birkmann 1987:54, jämför 3.1.4.9). Mindre vanliga verb, eller verb med fallande frekvens, visar i stället tydliga tendenser till att övergå till regelbunden böjning, såsom redan har hänt med t.ex. fornhögtyska *gönnen* där presensformen *gan* har övergått till det regelbundna *gönne* i nyhögtyska och svenska *unna* där presens har ändrats från *an* till *unnar*.

Samma princip förklarar också varför de mindre frekventa pluralformerna tenderar att övergå till regelbunden böjning eller helt falla bort (Birkmann 1987:57). Spår av detta kan vi se i t.ex. isländska som har kvar person- och numerusböjningen hos verben. Här finns de gamla pluralformerna kvar hos de verb som enbart fungerar som modalverb, alltså *skulu* (*skulum–skuluð–skulu*)²³ och *munu* (*munum–munuð–munu*), medan övriga preterito-presentiska verb har övergått till regelbundna former i plural, t.ex. *kunna* (*kunnum–*

²³ Presens plural 1, 2, 3 person.

kunnið–kunna) (1987:58f). Även i färöiska finns den gamla ändelsen kvar hos vissa verb (se 2.2.4). I tyskan, som också har bevarat den gamla person- och numerusböjningen, övergick pluralböjningen i presens dock tidigt till regelbunden böjning hos alla de preterito-presentiska (Birkmann 1987:58) Språk där numerusskillnaden i verbböjningen fallit bort helt har nu den tidigare singularformen även i plural, t.ex. sv. *jag ska – vi ska*, eng. *I can – we can*.

För att förklara varför även en del mindre frekventa verb har kvar den särskilda böjningen behövs även principen om böjningsklassstabilitet, dvs. att en böjningsklass är stabil om den hålls samman av något annat skäl än de rent morfologiska. I fallet med de preterito-presentiska verben är det, enligt Birkmann (1987:55), verbens modala betydelser som är den sammanhållande faktorn. Detta kan förklara t.ex. varför isländskan har kvar de gamla pluralformerna av *skulu* och *munu* (se ovan). Principen förklarar också varför även mindre vanliga preterito-presentiska verb kan behålla sin böjning, som t.ex. det lågfrekventa *mögen* i nyhögtyska. Även om *mögen* är ovanligt så bidrar den modala betydelsen till att bevara böjningen. Med samma princip kan man också förklara varför verb som inte används modalt tenderar att övergå till regelbunden böjning, såsom svenska *unna* och *äga*, och varför modalverb av annat ursprung tenderar att övergå till preterito-presentisk böjning (Birkmann 1987:55), t.ex. nyhögtyska *brauchen*.

Principerna ovan (se avsnitt 3.2.1.1) kan också användas för att förklara verbens vokalväxling mellan singular och plural i presens indikativ och mellan presens och preteritum, men här blir det lite svårare. Enligt principen om systemriktighet borde vokalväxlingen försvinna eftersom den är redundant och inte har någon motsvarighet hos andra verb (Birkmann 1987:56). Detta har dock inte skett i någon större utsträckning. Även enligt principen om böjningsklassstabilitet borde vokalväxlingen försvinna, eftersom alla preterito-presentiska verb då skulle böjas på samma sätt. Birkmann förklarar detta med att man kan betrakta gruppen preterito-presentiska verb som bestående av två undergrupper där den ena har vokalväxling och den andra saknar det. Detta antagande styrks av att nästan alla preterito-presentiska verb i gotiskan som har vokalväxling används som modalverb, t.ex. *kan–kunnum*, medan verb som används som självständiga verb i regel inte har det, t.ex. *aib–aigum*. De preterito-presentiska verbens historia visar också att de verb som saknar vokalväxling antingen faller ur bruk (t.ex. *ōgan*, se 3.1.4.5) eller ansluter sig till gruppen med vokalväxling och utvecklar en sekundär sådan, t.ex. got. *mag–magum* utan vokalväxling jämfört med fornisl. *má–megum* med sekundär vokalväxling. De senare verben är då i regel redan modalverb. Den undergrupp som har vokalväxling är på det sättet mer stabil än den andra p.g.a. att de flesta verben används modalt. Vokalväxlingen blir då ett utmärkande drag för både böjningsklassen preterito-presentiska verb och den semantiska gruppen

modalverb. Det enda problemfallet i det här sammanhanget är tyska *sollen*, som används modalt och är mycket vanligt, men som ändå saknar vokalväxling (Birkman 1987:56).

Även oregelbundenheterna i fråga om preteritumformerna kan förklaras med hjälp av principerna ovan (se avsnitt 3.2.1.1). Genom olika ljudförändringar har det uppstått oregelbundenheter i formerna hos de preterito-presentiska verben, och verbens höga frekvens har sedan bidragit till att bevara de oregelbundenheter som har uppstått, t.ex. preteritumformen *wissa* (av **witan*) i gotiska (jämför uppställning 3:2). Den språkekonomiska principen är dock så stark att dentalsuffixet senare har återinsatts hos många av de här verben för att göra dem mer regelbundna igen, t.ex. *muosta* som ersatte *mousa* i fornhögtyska (Birkmann 1987:59). Övergången tillbaka till ett regelbundet böjningsmönster fullföljdes för många av verben, t.ex. från fornsvenska *visse* till *viste*, senare *visste*, (av *veta*) i modern svenska, men inte för alla, t.ex. svenska *skulle* som hade skrivits *skulde* men där det skedde en assimilation av *-ld-* (se vidare om detta verb i 3.1.4.9. Formen kan sedan ha bevarats genom principen om böjningsklasstabilitet (Birkmann 1987:60).

3.2.2. Grammatikalisering som möjlig förklaring

Även andra forskare än Birkmann (1987) uppmärksammar utvecklingen av de här verben, men gör det utifrån andra utgångspunkter och med andra termer. Utgångspunkten är dock densamma som för Birkmann, dvs. att det har skett en sammankoppling mellan preterito-presentisk morfologi och den semantiska egenskapen ”modalverb” (se t.ex. Warner 1993:196). Enligt Hopper & Traugott rör det sig för de här verbens del om ett tydligt fall av grammatikalisering:

The development of the English auxiliaries was one of the first topics to draw the attention of generative linguists working on syntactic change [...]. Originally conceived as a prime example of syntactic change, it is clearly also an instance of the larger process of grammaticalization. (Hopper & Traugott 1993:45f)

3.2.2.1. Kort om grammatikalisering

Grammatikalisering handlar om ett språks grammatiska system och dess utveckling, och, mer specifikt, hur ett visst ordelement går från att vara ett innehållsord (substantiv, verb eller adjektiv) till att bli ett formord (t.ex. hjälpverb eller adverb) eller från ett formord till ett mer grammatikerat formord eller ett

affix. Vanligen kommer t.ex. kasusändelser ursprungligen från ord för kroppsdelar eller rörelseverb och ändelser som markerar tempus och aspekt från ord för vissa platsbestämningar (Traugott & Heine 1991:8) samt artiklar från demonstrativa pronomen. Det senare kan exemplifieras av den svenska ändelsen för bestämd form hos substantiv, *-en* och *-et*, som enligt Wessén (1941:77) utvecklats ur det fornnordiska demonstrativa pronomenet *þan*, svenska *den/det*. Utvecklingen går vanligen längs en förutsägbar linje eller *klin* (eng. *cline*) och i flera steg längs en glidande skala. Processen behöver dock inte fullföljas längs hela skalan utan kan stanna upp var som helst och kanske fortsätta igen långt senare. En typisk klin enligt Hopper och Traugott (1993:7).²⁴

innehållsord > formord > enklitisk form > böjningsaffix

FIGUR 3:1. En typisk klin för verb enligt Hopper & Traugott (1993:7)

Processen sker gradvis, och därför kan alla ord och ordelement sägas vara olika mycket grammatikaliserade (Lehmann 1995:12). Det sista steget i klinen innebär en sammansmältning av den grammatikaliserade formen med stammen av ett annat ord, vilket även kan kallas morfologisering (Hopper & Traugott 1993:130–132). Det grammatikaliserade ordet blir då ett affix (1993:135), som sedan kan komma att användas i ordbildningen. Utvecklingen kan också gå åt motsatt håll. En sådan utveckling, där ett ord eller ordelement blir mindre grammatiskt och mer självständigt kan kallas avgrammatikalisering eller lexikalisering. Denna process kan också ses som det sista stadiet i grammatikaliseringen (t.ex. Ramat 1998:120). Det finns flera fall där ett grammatiskt morfem har fått en ny funktion som en självständig lexikal enhet, t.ex. engelska *teens* 'tonår' (från *teenage*) (Ramat 1998:115). Det är dock omtvistat hur fall där utvecklingen på detta sätt verkar gå åt motsatt håll mot grammatikalisering ska beskrivas, och om sådana fall ska räknas som lexikalisering eller som avgrammatikalisering (se vidare t.ex. Ramat 1998:115, Hopper & Traugott 1993:94ff, Cabrera 1998:223f, Andersson 2007:49ff).

Ord som börjar grammatikaliserats är ofta mycket vanliga och i regel allmänna till sin betydelse. En viktig faktor i processen är omanalys (eng. *reanalysis*) som gör att ord och former kommer att uppfattas annorlunda än förut och tolkas på ett nytt sätt. En vanlig typ av omanalys är sammansmältning av två eller flera former till en enhet, s.k. fusion. Ett exempel är avledningsaffix som engelska *-hood* i *childhood* och *-dom* i *freedom* som ursprungligen var självständiga ord (Hopper & Traugott 1993:41). Även analogi är en viktig faktor,

²⁴ De svenska termer som presenteras här och i resten av avsnitt 3.2.2. är mina översättningar.

särskilt för att smälta samman olika böjningsformer hos substantiv (t.ex. nominativ och ackusativ) och verb (t.ex. presens och konjunktiv) och på så sätt reducera antalet existerande former (se t.ex. Hopper & Traugott 1993:56ff).

Grammatikaliseringen får en rad olika konsekvenser för de aktuella orden, varav de mest typiska är reduktion och förändring av betydelse och former (se t.ex. Lehmann 1995:126). Betydelsen blir mer generell och utvecklar ofta flera fall av polysemi. Det är också vanligt att betydelsen blir mer modal, dvs. i högre grad uttrycker talarens inställning till det sagda (Hopper & Traugott 1993:79). De formmässiga förändringarna består framför allt av reduktion av former, t.ex. att olika böjningsformer i ett verbs paradigm smälter samman till ett mindre antal, och ibland också av förkortning av former. Hopper (1991:22ff) anger fem olika principer som han menar är viktiga för grammatikalisering, och dessa återges i uppställning 3:5:

UPPSTÄLLNING 3:5. *Principer för grammatikalisering enligt Hopper.*

1. **Överlagring eller skiktning (Layering)**, innebär att gamla betydelser lever kvar jämte de nya och bildar olika lager av förändringar som kan fortleva vid sidan av varandra. Detta gäller särskilt funktioner snarare än ord såsom tempus, aspekt, kasus m.fl. Ett exempel är det germanska tempussystemet där den starka verb-böjningen lever kvar vid sidan av den svaga, vars dentalsuffix sannolikt kommer från ett tidigare självständigt hjälpverb besläktat med engelska *do*. Det senare verbet kan dock också användas i perifrastiska konstruktioner, t.ex. i frågor och negativa sats. Perifrastiska konstruktioner, främst med *have*, används också för att bestämma satsens tempus och utgör på så sätt ett tredje lager.
2. **Splittring (Divergence)**, innebär att en lexikal form genomgår en grammatikalisering till en enklitisk partikel eller ett affix, kan den ursprungliga formen finnas kvar som en självständig enhet och genomgå samma förändringar som alla andra sådana. Ett exempel är det latinska verbet *habere* 'ha', som i modern franska både finns som lexikalt verb *avoir* 'ha' och som futuronsuffix *-ai* i *je chanterai* 'jag ska sjunga'.
3. **Specialisering (Specialization)**, innebär att olika former med olika betydelsenyanser smälter samman eller reduceras på annat sätt så att det blir färre grammatiska former med mer generell betydelse. Ett känt exempel är utvecklingen av den franska negationen *ne...pas*. Negationen *ne* kombinerades tidigare med olika substantiv, varav *pas* 'steg' var ett, och dessa förstärkte negationen i kombination med ett rörelseverb. Med tiden kom dock antalet möjliga substantiv att reduceras till detta enda *pas*, och det kom att användas negerande i alla möjliga sammanhang och på så sätt bli en negation i kombination med *ne*.
4. **Kvadröjande (Persistence)**, innebär att spår av det grammatikaliserade ordets tidigare egenskaper blir kvar i betydelsen och den syntaktiska an-

vändningen. Ett exempel är det engelska hjälpverbet *will* som i dag används främst som futurumbildande hjälpverb, men som också har kvar andra betydelse som var viktigare i äldre språkskeden, t.ex. *Give us the name of someone who will sign for it (=is willing to)* där *will* uttrycker vilja.

5. **Avkategorialisering (De-categorialization)**, innebär att grammatikaliserade former tenderar att förlora morfologiska och syntaktiska egenskaper som är karakteristiska för innehållsordklasser och i stället utveckla egenskaper som är mer typiska för formordklasser. Ett substantiv kan t.ex. i vissa kontexter användas adverbialt eller prepositionellt, t.ex. i *Our thanks were accepted by the mayor – thanks to his generosity* (adverbialt) och *His face was pale – in (the) face of these new demands* (prepositionellt). I dessa nya roller har substantivet också förlorat en del kombinatoriska egenskaper. T.ex. så kan *thanks* i uttrycket *thanks to* inte föregås av ett possessivt pronomen som i **our thanks to* och *in (the) face of* kan inte bli *in that face of*.
-

Dessa fem principer är viktiga för att förstå grammatikalisering som process, men man bör notera att var och en av dem inte gäller exklusivt för grammatikalisering utan förekommer även i andra typer av språkförändring (Hopper 1991:19).

3.2.2.2. Grammatikalisering av verb

Ofta betraktas grammatikalisering av verb till hjälpverb och i synnerhet till modala hjälpverb som prototypisk för grammatikaliseringsteorin, eftersom denna illustrerar alla viktiga delar i grammatikaliseringsteorin, dvs. gradvis utveckling, överlappning, ofullständighet, förlust av semantiskt innehåll och förlust av morfologiska egenskaper (Ramat 1998:118). Verben har ofta flera betydelse av olika ålder vilka delvis överlappar varandra, betydelseerna är dessutom ofta mycket generella och abstrakta, gamla böjningsformer har reducerats till ett fåtal, det finns spår av gamla böjningsmönster och orden har förlorat många drag som är typiska för vanliga verb.

självständigt verb > (vektorverb >) hjälpverb > enklitiskt element > affix

FIGUR 3:2. *En typisk klin för grammatikalisering enligt Hopper & Traugott (1993:108)*

Även denna klin (figur 3:2) ska uppfattas som en flytande skala med ganska oklara gränser, från verb som enbart kan användas som självständiga verb, via verb som kan användas både självständigt och som hjälpverb och verb som enbart kan förekomma som hjälpverb, till enklitiska element och affix. De sista stadierna kan exemplifieras av engelska *have* som blivit enklitiskt i *we've built a new garage*.

Termen *vektorverb* används om ett mellanstadium mellan självständigt verb och hjälpverb där verbet står i finit form tillsammans med ett annat verb som bär verbfrasens huvudbetydelse (Hopper & Traugott 1993:109). Som ett alternativ till de sista två stegen i klinen ovan kan hjälpverb också utvecklas till adverb eller partikel, såsom skett med urgermanska **munan* i t.ex. danska och svenska till adverbet *mon* respektive *månne* (se vidare 3.1.4.8).

Ett led i grammatikaliseringen är, som vi sett, förlust av semantiskt innehåll varvid verbet förändrar sin betydelse. Även här kan utvecklingen beskrivas i form av en klin (se figur 3:3):

fakultativ > deontisk > epistemisk > futural, konditional med flera

FIGUR 3:3. *En typisk klin för semantisk förändring enligt Gossens (1987:118)*

Denna klin beskriver hur den semantiska förändringen, eller kanske snarare *blekningen*, går till när verb grammatikaliseras och ger samtidigt ett verktyg för att bedöma hur grammatikaliserat ett hjälpverb är i förhållande till andra typiska hjälpverb. Slutsatsen blir då att futurala hjälpverb ofta är de som är mest grammatikaliserade, följda av epistemiska och deontiska. Enligt Traugott är också de epistemiska betydelseerna yngre än de deontiska hos de engelska modalverben (1989:36, hänvisning till bl.a. Shepherd 1982). Hon menar också att betydelseutvecklingen hos de modala hjälpverben tenderar att gå mot starkare epistemisk betydelse och därmed mot större subjektivitet (Traugott 1989:43).

3.2.3. Utvecklingen av modala hjälpverb i engelska som exempel

De modala hjälpverben anses alltså vara typexempel på grammatikalisering. Detta gäller för alla de germanska språken och jag vill här ge ett konkret exempel på detta genom att närmare beskriva verbens utveckling i engelska. Just i engelskan är modalverben mer noggrant undersökta än i de andra germanska språken och därför passar det bra att ta upp dem här. Dessutom finns det enligt Beijering (2011:106) också goda skäl att betrakta engelskan som det mest grammatikaliserade av de germanska språken på det här området. Det som man kan anta framför allt skiljer sig åt mellan språken är hur snabbt förändringarna har gått, vilka andra språkförändringar som skett som har påverkat de här verben och hur långt verben har grammatikaliserats. I det följande refereras endast en del av den litteratur som finns om de engelska modalverbens utveckling.

3.2.3.1. Preterito-presentiska verb från fornengelsk tid och framåt

Från den fornengelska perioden, som börjar i slutet av 600-talet (se även uppställning 1:2 över tidsperioder, avsnitt 1.7), finns det elva preterito-presentiska verb belagda, nämligen *āgan*, *cunnan*, *dugan*, *durran*, *geneah* (*genugan*), *magan*, *mōtan*, *munan*, *sculan*, *þurfan*, *unnan* och *witan* (Birkmann 1987:342). Av dessa har *geneah*, *dugan*, *munan*, *þurfan*, *unnan* och *witan* idag helt fallit ur bruk, och de övriga finns kvar i de följande centrala och perifera modalverben (med den gamla infinitivformen inom parentes): *dare* (*durran*), *can*–*could* (*cunnan*), *may*–*might* (*magan*), *must* (*mōtan*), *ought* (*āgan*) och *shall*–*should* (*sculan*). Liksom i de andra germanska språken har också *wiljan* anslutit sig till gruppen, och finns kvar i modalverbet *will*–*would*. Av de nu försvunna verben fanns *witan* kvar längst och användes ända in på 1800-talet, i första hand som ett svagt verb (Nagle & Sanders 1998:257). Även *āgan* och delvis *dugan* övergick till svag böjning. Verbet *dugan* har idag helt fallit ur bruk medan *āgan* har splittrats och finns kvar i det självständiga och regelbundet böjda *owe* och det modala hjälpverbet *ought* (se 3.1.4.1). Största skälet till att så många av verben föll ur bruk var förmodligen att de blev utträngda av andra verb med liknande betydelser, i många fall andra modalverb. Som exempel kan nämnas *witan* som låg nära *cunnan* i betydelse och trängdes undan av *know*, som också övertog betydelser från *cunnan*. Andra exempel är *dugan* kan ha påverkats av *magan*, *þurfan* som troligen trängdes undan av *need* och *unnan* som minskade i frekvens samtidigt som *grant* kom in i språket (Plank 1984: 311f, Nagle & Sanders 1998:258). Verbet *need* har för övrigt gått åt motsatt håll och delvis anpassats till modalverbens morfologi (se 2.3.5.).

3.2.3.2. Teorier om modalverbens utveckling

När och hur övergången från självständiga verb till modala hjälpverb skedde har blivit omdiskuterat. Birkmann (1987) visar att det fanns verb som fungerade som modala hjälpverb redan i gotiskan (se t.ex. 3.1.3.). Att döma även av den germanska utvecklingen i övrigt är det rimligt att tro att en del av de här verben även användes som modalverb i tidig engelska. Även Warner är inne på samma linje och anser att det redan i fornengelskan fanns en koppling mellan preterito-presentisk morfologi och icke-prototypisk semantik, som dessutom förmodligen går tillbaka på ett äldre språkstadium, även om han inte vill gå så långt som att säga att det redan då fanns modalverb (1993:143).

Lightfoot (1979) anser i stället att dessa verb i allt väsentligt uppförde sig som vanliga självständiga verb under fornengelsk tid och att de genomgick merparten av utvecklingen till modalverb senare. Det som utlöste denna utveckling, hävdar han, ska ha varit att en rad andra förändringar i engelskan påverkade alla verb utom de blivande modalverben och att de sedan hade blivit så isolerade att de inte längre tolkades som vanliga verb av nya generationer talare. Till dessa förändringar hör särskilt en förändring av ordföljden i bl.a. frågesatser, jämför t.ex. *Will she come?* (modalverb) med *Does she want to come?* (vanligt självständigt verb och ny ordföljd). Övergången till modalverb dateras till 1500-talet och Lightfoot motiverar dateringen med en rad förändringar hos verben som ska ha inträffat vid denna tid, framför allt att de förlorade sina infinitivformer och därmed möjligheten att kombineras, att de förlorade möjligheten att stå i perfekt i och med att participformerna föll ur bruk, samt att de inte kunde stå i *-ing*-form (sammanfattat hos t.ex. Trask 1996:156ff).

Lightfoots teori har väckt kritik från andra forskare, såsom t.ex. Plank, som menar att förändringarna inträdde betydligt mer gradvis och under en längre tid (1984:314f). Den gradvisa förändringen gäller framför allt verben *mot* (i dag *must*) och *sceal* (*shall*), medan däremot *cann* (*can*), *mæg* (*may*) och *wile* (*will*) kunde kombineras i olika utsträckning ända fram till tidig modern engelska, som i exempel (1):

- (1) Also he **muste kunne** evacuener him þat is ful of yuel humouris
'Also he must know-how-to free him that is full of evil humours'
(a1400 Lanfranc 17.2, enligt Denison 1993:311)²⁵

²⁵ I detta och följande exempel i detta kapitel markerar jag de intressantaste orden i exemplet med fetstil för att ytterligare förtydliga (se vidare i 4.4.3).

Det förekom dock att verb fick nya infinitivformer efter att de gamla hade fallit ur bruk. Detta gäller t.ex. verbet *may* som finns belagt i infinitiv först under 1000-talet och verbet *dare* som inte finns i belagt i infinitiv förrän ännu senare (Warner 1993:101). Dessa nya former försvann senare igen.

3.2.3.3. Övergången till modalverb

Av allt att döma användes verben i den här gruppen i fornengelska ändå på många sätt som de flesta andra verb. Flera av dem kunde förekomma i självständiga användningar, t.ex. med objekt eller med bisats, t.ex. *magan* och *wiljan* i (2) och (3). Det fanns också verb, särskilt *sceal* (*shall*), som inte användes självständigt i varken de här tidiga eller i senare texter (Nagle & Sanders 1996:254). Av de verb som hade blandad användning var de flesta betydligt vanligare med enbart ett infinitivkomplement än i andra konstruktioner (Warner 1993:173).

- (2) Ðas VIII **magon** wið nygon attrum
'These 9 are-powerful against nine poisons'
(Metrical Charms 2.30, enligt Warner 1993:98)
- (3) Hu **wilt** þu þæt ic gelyfe ðæt Simon þis nyte
'How wilt thou that I should-believe that Simon does-not-know this?'
(BIHom 179.33, enligt Warner 1993:99)

Utvecklingen gick sedan långsamt i riktning mot att verben upphörde att kunna förekomma självständigt och enbart kunna användas med infinitivkomplement. Det skedde dock inte samtidigt för alla verben. Förutom att några verb, som tidigare nämnts, inte förekom i dessa självständiga användningar ens i fornengelska så förlorade flera andra verb denna förmåga relativt tidigt, särskilt *mot* (*must*) och *dearr* (*dare*). Verben *wile* (*will*) och *cann* (*can*) och troligen även *mæg* (*may*) fortsatte dock att kunna användas med direkt objekt ända in på 1600-talet (Plank 1984:310). Enligt Plank förlorade verben denna möjlighet först när de slutade att användas i dynamiska betydelse och begränsades till epistemiska och deontiska (1984:310, se även 2.1.3).

Samma slags utveckling genomgick verbet *need*, som inte har preterito-presentiskt ursprung, men som kom att närma sig denna kategori mer och mer, troligen på grund av betydelselikheten med det preterito-presentiska *þarf* som det troligen trängde undan. Utvecklingen är dock ännu inte avslutad, eftersom *need* i dag kan förekomma både som vanligt verb och som hjälpverb.

Det finns dock också exempel på att verb kunde gå den motsatta vägen. Detta skedde med *dare* som, från att varit starkt begränsad i sin användning

före 1500-talet, började övergå till att kunna användas som ett vanligt verb med objekt. Processen har dock bara nått halvvägs och *dare* kan, precis som *need*, i dag användas både som hjälpverb och som vanligt verb, som hjälpverb dock bara i negerad sats och i omvänd ordföljd (Warner 1993:202f, se även 2.2.5.). Ett annat verb som anpassades till gruppen var *uton* 'låt oss' som dock också föll ur bruk relativt tidigt. Detta verb, *uton* eller *wuton*, har ett lite oklart ursprung, men är troligen en sidoförm till *witan* och Warner räknar det som ett preterito-presentiskt verb trots att det saknar belagd böjning (1993:133 och 140).

3.2.3.4. Utmärkande syntaktiska och morfologiska drag

Ett mycket karakteristiskt drag som tidigt utmärkte den här verbgruppen var att de ingående verben tog ett infinitivkomplement utan infinitivmärke (se avsnitt 3.3.1). I fornengelska var det främst de preterito-presentiska verben *cann* (*cunnan*), *dearr* (*durran*), *mæg* (*magan*), *mot* (*mōtan*), *sceal* (*sculan*), *þearf* (*þurfan*), *uton* (*witan*, se 3.2.3.3) och *wile* (*wiljan*) som enbart kunde förekomma med ren infinitiv. Däremot tog dock *āgan* alltid infinitivmärke, och detta förklarar Warner med att verbet förmodligen inte tillhörde kärngruppen av blivande modala hjälpverb under den tid som bruket av infinitivmärket stabiliserades (1993:204). Ytterligare några verb var i fornengelskan vanligast med ren infinitiv, t.ex. *hear*, *let*, *like*, *come* och *go* (i de moderna formerna), medan det bland övriga verb fanns en viss variation. Under medelengelsk tid började allt fler av de övriga verben att användas enbart med infinitivmärke och gruppen modala verb skiljde sig mer och mer från verb i allmänhet. Även hos modalverben förekommer det dock enstaka fall med infinitivmärke, framför allt när den styrda infinitiven står långt från verbet. På 1500-talet såg situationen nästan ut som idag, även om det även då fanns fler verb än enbart de modala hjälpverben som förekom med ren infinitiv (Warner 1993:203, se även 3.3.2.).

Den mest uppenbara skillnaden mellan de preterito-presentiska verben och andra verb i fornengelskan var annars verbens böjning eftersom de preterito-presentiska verben hade en markant avvikande presensböjning. Under fornengelsk tid var det engelska böjningssystemet också rikare på former och de preterito-presentiska verben skiljde sig från vanliga verb inte bara i presensformen i tredje person singular, som än idag, utan hade också särskilda pluralformer i presens. Systemet var dock inte helt intakt, för några av verben förekom i medelengelska med en pluralform i presens som analogt med de vanliga verben i andra person slutade på *-eþ* i stället för det förväntade *-e(n)*, t.ex. *shulleþ* i stället för *shulle(n)* (Warner 1993:101, jämför isländska i 2.2.3). Verben kunde också böjas i konjunktiv (Warner 1993:98). Dessa böjningsformer har idag försvunnit hos samtliga verb. Hos de här verben finns det heller

inga passivformer (se t.ex. Traugott 1992:198ff).

Förekomsten av enklitiska former, såsom *'ll* av *will*, är dock ett relativt sent fenomen i engelskan och har ingen bakgrund i urgermanskan. Ett system med enklitiska former av verben *be*, *have* och *will* kan konstateras på 1500-talet, medan andra verb, t.ex. *shall*, följer efter senare. Möjligheten att även negationen fungerar som enklitisk partikel är ett ännu senare fenomen och inträffar först mot slutet av 1600-talet (Warner 1993:207ff).

3.3. Från självständiga verb till hjälpverb

Dagens modala hjälpverb har alltså sitt ursprung i den germanska böjningsklassen preterito-presentiska verb och de har utvecklats genom en koppling mellan den preterito-presentiska morfologin och de modala betydelseerna hos några av verben. Denna koppling har sedan gjort att verb med annan betydelse fallit bort samtidigt som verb med näraliggande betydelser har lagts till, och gruppen har med tiden blivit både relativt homogen och isolerad. Isoleringen från andra verb verkar i sin tur ha lett till att verben har begränsats ytterligare i fråga om både semantik och syntax och blivit till de modala hjälpverb vi idag finner i de olika germanska språken. I denna process har, av allt att döma, kopplingen mellan verbens säregna morfologi och modala betydelser både lett till att de preterito-presentiska verb som också ingår i gruppen modalverb har kvar sin gamla böjning i högre grad än andra verb av samma ursprung och att de modala betydelseerna både har bevarats och blivit än mer utmärkande för gruppen. Verben skiljer sig således från vanliga självständiga verb både morfologiskt och semantiskt.

Utöver detta har verben också genomgått en utveckling från åtminstone delvis vanliga självständiga verb till syntaktiskt relativt begränsade hjälpverb. Denna utveckling har jag bara kort berört tidigare, särskilt i samband med grammatikaliseringsteorin, men det är intressant att se lite närmare på hur denna utveckling har gått till och vilka konsekvenser den har fått. Kortfattat kan den beskrivas som att verben har gått från att kunna användas i en rad olika syntaktiska konstruktioner, t.ex. med nominalt och satsformat objekt, till att bli kraftigt syntaktiskt begränsade och mer eller mindre enbart kunna användas som hjälpverb. Som utpräglade hjälpverb används verben alltid tillsammans med ett huvudverb i infinitiv (som dock kan vara underförstått i vissa fall) och de kan inte längre användas självständigt. Denna utveckling har också i regel gått olika långt för olika verb, och bland dagens svenska modala hjälpverb finns hela skalan från verb som fortfarande kan användas självständigt, t.ex. *kunna*, till verb som enbart kan användas som hjälpverb och ibland dessutom

mestadels i vissa fasta uttryck, t.ex. *må*.

Som vi redan har sett (se avsnitt 2.2.7.5) anges det som en viktig utmärkande egenskap för de modala hjälpverben i alla de germanska språken att de inte tar infinitivmärke. I en del av språken, t.ex. svenska och norska, finns dock ytterligare några verb som inte heller gör det och därför kan det vara svårt att veta vilka verb som ska räknas till de modala hjälpverben och vilka som mer kan betraktas som modalliknande verb. Dessutom finns det ytterligare några verb som främst används självständigt som kan användas med ett efterföljande verb i infinitiv ibland, men de tar då i regel infinitivmärke.

3.3.1. Infinitivformen

För att reda ut begreppen kring konstruktionen med hjälpverb och huvudverb i infinitiv vill jag också se närmare in på infinitivformen och infinitivmärket, både för att översiktligt förklara bakgrunden till själva hjälpverbskonstruktionen och för att undersöka varför just egenskapen att inte kunna ta infinitivmärke har blivit så viktig för de modala hjälpverben. Här fokuserar jag främst på de funktioner som infinitivformen har när den fungerar som huvudverb tillsammans med ett hjälpverb och de som infinitivmärket har när det står mellan ett hjälpverb och ett huvudverb.

3.3.1.1. Infinitivens uppkomst

Infinitiven är från början en nominal form av verbet och kan inte med säkerhet föras tillbaka till indoeuropeisk tid. Enligt Ramat (1981:158) har den troligen införts som nybildning i germanska språk liksom i flera andra språkfamiljer. Konstruktioner med hjälpverb och infinitiv verkar dock, enligt Wessén (1965:145), ha funnits redan i tidig urgermansk tid. Infinitiven kan ytterst föras tillbaka på ett neutralt verbalsubstantiv med stamslut på *-ana* och är bildat av akkusativformen med ändelsen *-an*, t.ex. got. *bairan* 'bära' (Prokosch 1938:205). I samband med övergången till verbalsystemet upphörde ord som slutade på *-an(a)* att användas som verbalsubstantiv (Wessén 1965:145). Utöver den akkusativform som ligger bakom dagens infinitiv kunde verbalsubstantiv också böjas i dativ och genitiv. Dessa former förlorade dock senare sina ändelser och föll då samman med akkusativformen (se avsnitt 3.3.1.2).

Ursprungligen har verbalsubstantivet varit objekt till ett styrande finit verb och utvecklades, enligt Wessén (1965:145), till infinitiv främst i två konstruktioner, dels efter modala hjälpverb, dels i objekt med infinitiv. I båda dessa konstruktioner fungerade alltså verbalsubstantivet som objekt till det finita verbet.

Det har sedan skett en förskjutning så att huvudvikten har kommit att ligga på infinitiven i stället för på det finita verbet. Det senare har då omvandlats till ett hjälpverb medan infinitiven har blivit huvudverb (Wessén 1965:145).

När konstruktionen förekom i objekt med infinitiv var det tillsammans med andra verb än de modala hjälpverben och med infinitiven som direkt objekt i akkusativform. Dessa verb har än i dag ofta en försvagad betydelse i sådana konstruktioner och närmar sig hjälpverb i fråga om funktionen (Wessén 1965:145f), men de är inte lika entydiga hjälpverb som de modala hjälpverben. Hit hör verb som *börja*, *bruka*, *få*, *be* och *lova*, se (4). Liknande förändringar har skett hos verb som kan konstrueras med två objekt där det ena har utvecklats till en infinitiv. Till sådana verb kan särskilt räknas förnimmelseverb som *se* och *höra*, där det ena objektet anger person och det andra (infinitiven) handling, som i (5) (jämför Wessén 1965:145f):

(4) han **började** springa (ungefär: han började springandet)

(5) jag **hörde** honom sjunga (ungefär: jag hörde honom + jag hörde sjungandet)

Enligt Wessén (1965:311) är konstruktionen akkusativ med infinitiv mycket vanlig i latin och grekiska och det kan inte uteslutas att den har blivit vanligare i svenskan genom påverkan från dessa språk, framför allt genom översättningar. I gotiska, och framför allt i översättningen av Wulfilas gotiska bibel, är konstruktionen mycket frekvent och det antas bero till stor del på påverkan från det grekiska originalet.

Samma typ av utveckling har skett i alla de tidiga germanska språken, även om språken till en början skiljer sig något åt i användningen av infinitiv. I fornengelska t.ex. förekom konstruktionen med finit verb och verbalsubstantiv i akkusativ, särskilt efter förnimmelse- och orsaksverb (Los 1998:174), som i (6):

(6) Full oft ic frode menn fyrrn **gehyrde secggan** and **swerian** ymb sume wisan
(Msol 426, enligt Los 1998:174)
'I have very often heard wise men of old say and tell about certain things'
[min översättning]

Andra verb kunde dock följas av ett verbalsubstantiv i andra kasusformer, vilket jag behandlar i nästa avsnitt.

3.3.1.2. Belägg på former i dativ och genitiv i västgermanska språk

Den tidiga infinitiven är normalt oböjd, dvs. den står endast i den akkusativform som den är bildad från. I de västgermanska språken finns dock även ge-

nitiv- och dativformer belagda, t.ex. *berennes* respektive *tō berenne* 'bära' i fornengelska och *berannes* respektive *beranne* 'bära' i fornhögtyska. Dessa former brukar kallas *gerundium* (Prokosch 1938:205). Genitivformen försvann visserligen tidigt, men dativformen fanns kvar längre. Övergången till verbssystemet har här skett på liknande sätt som för akkusativformen, dvs. i konstruktioner där infinitiven har varit objekt till ett styrande finit verb. Skillnaden är dock att det tidigare verbalsubstantivet, för dativformens del, här har föregåtts av en preposition som har styrt ordets kasus, i det här fallet dativ. Denna preposition utvecklades senare till infinitivmärket (se vidare 3.3.2.1). Eftersom prepositionen uttryckte riktning hade förmodligen kombinationen av preposition och verbalsubstantiv en betydelse av riktning eller syfte (Warner 1993:136). Troligen föregicks denna kombination i början av ett rörelseverb, men den kom att sprida sig till andra verb som kunde uttrycka dativbetydelsen, som i följande fornsaxiska exempel med infinitivmärke och verbalsubstantiv/infinitiv i dativ med betydelsen 'syfte' (7):

- (7) gehiere sē ðē ēaran hæbbe tō **gehierenne** (Mk. 4,9, enligt Ramat 1981:158)
 'den hör som har öron (i syfte) att höra med' [min översättning]

I fornengelska förekom redan tidigt infinitiv utan dativändelse även efter nämnda preposition, den som kom att utvecklas till infinitivmärket *to*, och distinktionen mellan de två infinitivformerna blev då mindre tydlig. Med tiden kom den infinitiv som kom från akkusativformen att helt ta över, och i slutet av medelengelsk tid fanns bara enstaka belägg på dativformen kvar, t.ex. *to seyne* 'för att säga' (Mustanoja 1960:512f). Distinktionen försvann sedan helt och bara en infinitivform fanns kvar. Denna förlorade senare även den gamla akkusativändelsen, så att bara stammen finns kvar i nutida engelska, t.ex. *bairan* > *bear* 'bära'.

3.3.1.3. Infinitiv preteritum

I de nordgermanska språken finns inga belägg på de kasusböjda formerna av infinitivformen. Däremot antas det i fornnordiska ha funnits en preteritumform. Denna är troligen bildad i fornnordiska och finns bara belagd i fornisländska. I prosatexterna förekom den här formen bara hos de modala hjälpverben, medan skaldediktningen även hade andra verb i samma form (Birkmann 1987:238ff).

Denna särskilda infinitivform bildades av verbstammen i preteritum med ändelsen *-u* och var därmed i regel identisk med formen i tredje person plural i preteritum indikativ, t.ex. *vildu* av *vilja* (Birkmann 1987:238). Hos de modala hjälpverben, till skillnad från andra verb, hade infinitiv preteritum omljud och var

förmodligen bildad till stammen i preteritum konjunktiv. Hos dessa verb saknade också denna form temporal betydelse och användes enbart efter ett hjälpverb i preteritum (Birkmann 1987:239). Andra verb som förekom i denna infinitivform är t.ex. *föru* av *fara* och *skipto* av *skipa*, (Birkmann 1987:239, Ramat 1981:159). Exempel på respektive användning finns i *mundu* (8) och i *kómu* (9):

- (8) Skírnir kvezt ganga **mundu** (Nygaard 1905:235)
'Skírnir sa att han skulle gå' (med modalt hjälpverb) [min översättning]
- (9) hyg **kómu** son Tryggva
(Oláfs saga Tryggvasonar, Heimskringla, enligt Birkmann 1987:239)
'jag tänker att Trygges son kommer' [min översättning]

3.3.2. Infinitivmärket

Som vi redan har sett ovan har infinitivmärket sitt ursprung i en vanlig preposition som styrde riktning eller syfte (dvs. dativ). Omvandlingen skedde när det tidigare verbalsubstantiv som prepositionen styrde, övergick till verbssystemet och omvandlades till en infinitivform. Infinitivformen utvecklades först ur akkusativformen av verbalsubstantivet, men när den gamla kasusändelsen föll bort från dativformen och den fick samma form som akkusativformen tolkades även denna som infinitiv. Prepositionen övergick då till att bli en markör för den infinitivform som tidigare hade uttryckt riktning och syfte, ett infinitivmärke.

3.3.2.1. Infinitivmärkets uppkomst

Denna utveckling tog ganska lång tid och skedde olika snabbt i olika språk. Att infinitivmärket utvecklades betydligt senare än infinitiven kan man se av att de västgermanska och nordgermanska språken har utgått från olika prepositioner. Medan engelska och tyska använder de etymologiskt besläktade *to* respektive *zu*, har de nordgermanska språken i stället isländska *að*, färöiska och danska *at*, norska *å* och svenska *att* (Wessén 1965:146f). I äldre tid förekom dock även andra prepositioner sporadiskt före infinitiv, t.ex. *for*, *till* och *at* i medelengelska, det senare troligen beroende på skandinaviskt inflytande (Mustanoja 1960: 514f), se exempel (10):

- (10) þe hondes gonnen **at erne**. (Horn 906, MS 0, enligt Mustanoja 1960:515)
'dessa händer kommer att tjäna.' [min översättning]

Även om den tidigare prepositionen nu endast fungerar som grammatisk markör finns den ursprungliga betydelsen av riktning och syfte i viss mån kvar fortfarande, och kan uttryckas som i (11) på engelska och som i (12) på svenska. I svenskan lägger man ofta till en extra preposition för att få fram denna betydelse, som i (12 a), men även exempel utan preposition förekommer (SAG III:596), se (12 b). I båda dessa exempel är infinitivmärket obligatoriskt.

- (11) He is coming **to see** you. (Mustanoja 1960:514)
'Han kommer för att träffa dig.' [min översättning]

- (12) a. Han sprang **för att hinna** till tåget. (Wessén 1965:147)
b. Vi skickade Emil {att/* \emptyset } **köpa** cigaretter. (SAG III:596)

På grund av infinitivmärkets ursprungliga funktion att uttrycka riktning och syfte användes det först bara efter verb som kunde uttrycka denna betydelse och följas av en preposition. I takt med att kopplingen till denna preposition upphörde kom bruket att sprida sig även till andra verb. De verb som användes i de kontexter där verbalsubstantivet hade utvecklats till infinitiv i akkusativformen fortsatte dock att ta infinitiv utan infinitivmärke, s.k. ren infinitiv. Hit hör de modala hjälpverben och verb som används i konstruktionen objekt med infinitiv. Detta förhållande gäller för alla de germanska språken, men de skiljer sig däremot i hur stor gruppen med enbart ren infinitiv är och hur vanligt det är med verb som varierar vad gäller bruket. I det följande visar jag närmare på hur bruket ser ut i engelskan och svenskan med en kortare jämförelse av de andra nordiska språken (se avsnitt 3.3.2.2–3.3.2.4).

3.3.2.2. Bruket av infinitivmärket i engelskan

I fornengelskan användes de preterito-presentiska och modala *cann*, *dearr*, *mæg*, *mot*, *sceal*, *þearf*, *uton* och *wile* (jämför 3.2.3.1) enbart med ren infinitiv. Det mer självständiga *āgan* tog infinitivmärke, något det gör än idag i formen *ought* (Warner 1993:137). Därutöver användes heller aldrig verb i konstruktionen objekt med infinitiv, främst perceptionsverb och orsaksverb, med infinitivmärke. Dessutom fanns det verb som varierade i bruket, t.ex. *biddan* 'be, fråga', *geþafian* 'tillåta' och *hatan* 'befalla' (Los 1998:178).

Konstruktionen med infinitivmärke spred sig dock under sen fornengelsk och tidig medelengelsk tid (Mustanoja 1960:514). Bruket påverkades inte bara av det enskilda verbet utan också av kontexten. Ju kortare avståndet var mellan det finita verbet och infinitiven, desto vanligare med ren infinitiv och vice versa. Särskilt vanligt med infinitivmärke var det om verben separerades av flera ord (Mustanoja 1960:522). Avståndet kunde också påverka verb som normalt

endast förekom i ena konstruktionen, så att t.ex. modalverb kunde förekomma med infinitivmärke om hjälpverb och infinitiv stod längre ifrån varandra, särskilt vid det andra av två infinitiver som hörde till samma hjälpverb, som i (13). Modalverb med infinitivmärke förekommer också då infinitiven är spetsställd (Mustanoja 1960:522, Warner 1993:138, Visser 1969:1829f), som i (14):

- (13) She wold have ranne upon the swerd and **to have** slayne herself.
(Malory MD 368, enligt Mustanoja 1969:528)
'Hon skulle ha sprungit på svärdet och ha dödat sig själv.' [min översättning]
- (14) yow **to haten** shal I nevere (Ch.TC v 1079, enligt Mustanoja 1960:522)
'jag ska aldrig befalla dig' [min översättning]

I dagens engelska är bruket mer reglerat och de allra flesta verb tar infinitiv med infinitivmärke (se avsnitt 2.2.5). Utöver modalverben finns det dock ytterligare några verb kvar som tar ren infinitiv, åtminstone i vissa sammanhang. Det gäller särskilt perceptionsverb som i (15a). Ofta tar dock verben particip i stället, se (15b), och i vissa fall är den normala formen den med particip och verbet kan då inte följas av en infinitiv varken med eller utan infinitivmärke, se (16):

- (15) a. He saw her **come**. (Quirk et al. 1972:834)
b. He saw her **coming**. (Quirk et al. 1972:834)
- (16) He enjoys **visiting**/***to visit** his mother-in-law. (Quirk et al. 1972:834)

3.3.2.3. Bruket av infinitivmärket i svenskan

Även i svenskan finns en viss variation i bruket. I fornsvenska användes, enligt Wessén (1965), ren infinitiv i första hand efter modala hjälpverb och i objekt med infinitiv. Detta stämmer ganska väl överens med fornengelskan (se avsnitt 3.3.2.2.). Senare kom konstruktionen med *att* bre ut sig och då särskilt i konstruktionen objekt med infinitiv. En viss valfrihet i bruket av infinitivmärket verkar dock ha förekommit hela tiden (Wessén 1965:147). Det är möjligt att även avståndet mellan hjälpverb och infinitiv har spelat en viss roll, liksom även versmåttet i diktade texter då versmåttets krav på antal stavelser kan ha påverkat (se t.ex. Lundin 1920:15). Många av beläggen på infinitivmärke efter *kunna*, *må*, *skola* och *vilja* i kröniketexterna beror troligen på detta (jämför t.ex. (29) i 8.1.5). Det är dock svårt att säga hur stor påverkan versmåttet har haft, eftersom det också finns exempel som (17), där infinitivmärket utgör en extra stavelse i andra raden. Troligen har det här satts in p.g.a. avståndet mellan verben och inte för att det behövdes en stavelse till:

(17) huru thz framdeles wiil gaa / **kan** jak ey ythermeere **ath spaa** (Sturekrönikan)

Det finns således belägg i äldre svenska som avviker från dagens bruk, både där vi i dag skulle använda infinitivmärke, se (18), och där det i dag är omöjligt med ett sådant, se (19), båda exemplen från 1600-talet:

(18) sielfdött kött **doger** intet **äta**
(Columbus Ordesk. s. 23, enligt Hellquist 1902:194)

(19) Til ting och stämpna **wil** iagh **at gå**
(Forsius 160, Noreen-Meyer s. 78, enligt Hellquist 1902:195)

Även om det alltså förekom modalverb med infinitivmärke i äldre svenska så var detta aldrig särskilt vanligt. Liksom i fornengelskan har även andra prepositioner sporadiskt använts som infinitivmärke och i vissa dialekter förekommer det fortfarande, framför allt då *till* eller *till att* (SAG II:745, Hagren 2008:85ff).

Från den fornsvenska perioden och framåt verkar bruket ha förändrats så att det nu i stället främst är konstruktionen med ren infinitiv som används. Särskilt verkar denna utveckling ta fart från 1890-talet och en tid därefter, enligt en undersökning av Lundin (1919:179). Lundin visar här också att infinitivmärket vid 1900-talets början var omöjligt vid hjälpverben *böra, få, kunna, låta, lär, må, mände, måste, skola, tör* och *vilja* och vid verb i konstruktionen objekt med infinitiv, t.ex. perceptionsverb som *se* och *höra* och verb som t.ex. *säga, tycka, tro, tänka* och *veta*. Dessutom stod verb som *fortsätta, behöva, bruka, börja, förmå, gitta, glömma, orka, pläga, råka, sluta, töras, ämna* och *önska* också utan infinitivmärke hos de flesta författare och i talspråk (Lundin 1920:11f). Utöver det kunde infinitivmärket i allmänhet bara utelämnas efter verb som mycket ofta konstruerades med infinitiv utan preposition. Ju vanligare detta blev, desto mer närmade sig det finita verbet hjälpverben, och desto lättare kunde *att* utelämnas. Vid sådana verb kunde *att* uppträda om det var ett längre avstånd än vanligt mellan infinitivmärke och infinitivform (Lundin 1920:12f). Här fanns det också skillnader mellan olika stilarter. Medan talspråk och de flesta prosaförfattare visar ungefär samma bruk, hade tendensen att utelämnas *att* vid allt fler verb spridit sig mer till telegram-, affärs- och journalistspråk. Det fanns även enstaka författare, t.ex. Strindberg som gärna utelämnade *att* (Lundin 1920:14f).

Tendensen att särskilt telegram- och tidningsspråk utelämnade *att* mer än andra stilarter, fanns även vid mitten av 1900-talet enligt en studie av Mjöberg (1950:71f). Mjöberg hävdar också att utbredningen av konstruktionen med ren infinitiv till stor del kan skyllas på pressspråkets påverkan (1950:71f). Först spred sig bruket till verb som låg nära de modala hjälpverben i betydelse och dessa verb spred det i sin tur vidare till andra närbesläktade verb (Mjöberg

1950:72). En bidragande orsak var att många författare började dra sig för att använda två infinitivmärken nära varandra och därför utelämnade det ena, t.ex. i *Man kommer bli tvingad att vända sig till andra kraftkällor* (Mjöberg 1950:79). Denna utveckling har sedan resulterat i en situation där ett stort antal verb kan förekomma både med ren infinitiv och med infinitivmärke. Till verb som nästan bara förekommer med ren infinitiv hör t.ex. *behöva*, *bruka*, *börja* och *våga*, se t.ex. (20). Mer blandad användning har t.ex. *försöka*, *glömma*, *orka*, *pläga* och *äga*, se t.ex. (21). Blandad användning, men främst med infinitivmärke, har t.ex. *fortsätta*, *försumma*, *komma* (i futurumbetydelse), *planera*, *tillåta*, *unna* och *veta*, se t.ex. (22) och (23). Alla exemplen är hämtade ur Mjöberg (1950:74, 76).

(20) Han **brukade** vila länge efter måltiderna.

(21) Den härmed missnöjde **äger** (att) fullfölja talan hos rådhusrätten.

(22) Man **unnar** honom gärna (att) få en stunds vila.

(23) Franzén **visste** (att) skänka den femfotade trokén lätt rytm.

Det är intressant att notera här att flera av de gamla preterito-presentiska verben, som inte räknas som modala hjälpverb, finns med bland exemplen ovan, nämligen *äga*, *unna* och *veta*, alla tre med blandad användning med övervägande infinitivmärke.

Ungefär samma situation möter man i slutet av 1900-talet (Lagervall 1999). En undersökning i Språkbankens texter visade att de mest typiska modalverben hade en andel ren infinitiv på närmare 100 %, dvs. de förekom i praktiken aldrig med infinitivmärke, medan en rad modalliknande verb låg på över 85 %.²⁶ Några av verben nämns även av Lundin och Mjöberg och har ungefär samma användning av infinitivmärket i alla undersökningarna. Som exempel kan nämnas *behöva*, *bruka*, *börja* och *våga* som i alla undersökningarna ligger nära modalverben och sällan tar infinitivmärke. Lite längre ifrån ligger verb som *försöka*, *hinna*, *orka*, *råka* och *ämna* (Lagervall 1999:131). Hos Mjöberg nämns att dessa senare verb varierar mer i bruket än de tidigare nämnda medan Lundin anger att de främst står med ren infinitiv.

Det är svårt att dra långtgående slutsatser av en så här pass liten fördjupning i ämnet, men det verkar i alla fall inte ha skett någon påtaglig förändring av bruket under 1900-talet. Snarast har konstruktionen med ren infinitiv brett ut sig ytterligare något på bekostnad av den med infinitivmärke. Den har också

²⁶ Se 4.2.2 angående de enstaka sökträffar som finns på dessa verb med infinitivmärke.

spridit sig till verb som inte brukar räknas till de modala hjälpverben såsom *kommer* som börjat användas utan infinitivmärke, särskilt bland yngre språk-användare (Olofsson 2008, se även fotnot 6 i 2.1.1.2). Tillbakagången av infinitivmärket är dock specifikt för just hjälpverb och går inte att påvisa i språket generellt (Bylin (2013:98f).

Värt att nämna i detta sammanhang är också att infinitivmärket i svenskan ofta har blandats samman både med subjunktionen *att* och med konjunktionen *och* (se vidare t.ex. Östergren 1901, Wiklund 2005). Med subjunktionen *att* finns ett ortografiskt sammanfall, men orden har trots det inte samma ursprung. Medan infinitivmärket *att* kommer från en preposition (3.3.2) har subjunktionen *att* i stället sitt ursprung i det demonstrativa pronomenet *det*, fornisländska *þat*, som har förlorat den inledande konsonanten (Hellquist 1980). Detta speglas också delvis i uttalet då infinitivmärket, utom då det särskilt betonas, vanligen uttalas [å]. Samma åtskillnad finns i norska där infinitivmärket skrivs *å* medan subjunktionen skrivs *at*. Wiklund (2005:75) menar dock att uttalet [å] av infinitivmärket i svenskan inte är en försvagning av uttalet av *att* utan att det kommer från en sammanblandning med *och*. Sådana här sammanfall kan spåras ända tillbaka till fornsvenskan och finns även i norska och danska (Östergren 1901).

3.3.2.4. Bruket av infinitivmärket i de övriga nordiska språken

I de övriga nordiska språken finns det stora likheter med både engelska och svenska vad gäller bruket av infinitivmärke. Alla språken har ren infinitiv vid modala hjälpverb och objekt med infinitiv som regel, och infinitivmärke i andra konstruktioner. Liksom i svenskan finns dock en del gränsfall.

I isländskan är det färre verb som enbart förekommer med ren infinitiv än i svenskan. Inom gruppen modala hjälpverben tar de mest typiska, vilket är den största gruppen, ren infinitiv, medan några av de mer perifera tar infinitivmärke. Detta senare gäller *eiga*, vars engelska motsvarighet *ought* också tar infinitivmärke, samt *þurfa* och det mer typiska modal verbet *kunna* (se avsnitt 2.2.3, Birkmann 1987:377). Däremot utelämnas infinitivmärket som regel efter *láta* 'låta' och i objekt med infinitiv (Einarsson 1945:161). Bruket såg ungefär likadant ut i fornisländskan, men åtminstone *kunna* förekom både med och utan infinitivmärke i den äldre, poetiska, Eddan (Lagervall 2000), se exempel (24) (Lagervall 2000:17f):

- (24) a. ef þú ór heimi **kant** hveriom **at segia** alt, þat er ec vil vita.
(Alvissmál, Áldre Eddan)²⁷
'om du ur varje värld kan säga allt, vad jag vill veta.' [min översättning]
- b. fimbulfambi heitir, sá er fát **kann segia** (Hávamál, Áldre Eddan)
'Årkenöt heter den som lite kan säga' [min översättning]

På liknande sätt som i isländskan ser det ut i färöiskan. Här följs modalverben *mega*, *munna*, *skula* och *vilja* alltid av ren infinitiv, medan *eiga* alltid tar infinitivmärke och *kunna* är vanligast med ren infinitiv men förekommer i båda konstruktionerna (se 2.2.4). Även *verða* och *duga* tar alltid infinitivmärke när de används som modala hjälpverb (Thráinsson et al. 2004:149f). Detta bekräftas av en korpusundersökning som visade att verben *duga*, *eiga* och det icke-modala *vita*, enbart förekommer med infinitivmärke när de används som hjälpverb, medan de övriga verben tar ren infinitiv (Lagervall 2002). Både *duga* och *vita* förekommer även som självständiga verb och det senare fungerar ganska sällan som hjälpverb, se (25). Enstaka belägg med infinitivmärke finns dock för både *kunna* och *skula*, se (26) (Lagervall 2002).

- (25) Eingin **veit at siga**, hví Hiv smittan aftur er farin at spreidda seg. (Leitel tíðindi 2001)
'Ingen kan säga om Hiv-smittan åter har börjat att sprida sig.' [min översättning]
- (26) a. tað **kann** ikki **at vara** so galið. (Webbtext 2001)
'det kan inte vara så galet.' [min översättning]
- b. man **skal** jú **at sova** eitt sindur, ik? (Webbtext 2001)
'man ska ju sova en gång, inte sant?' [min översättning]

Norska och danska är mer lika svenska i det att alla modalverb alltid bara tar ren infinitiv (se 2.2.1 och 2.2.2.). Dock kan *kunne* i vissa norska dialekter ha betydelsen 'vara i stånd till' och tar då infinitivmärke, t.ex. *Kan du å smøre ski?* (NRG 1997:471). I norska finns även en viss variation hos andra verb och t.ex. verben *behøve*, *trengje*, *orke*, *gidde* och *freiste* förekommer både med och utan *å*, se (27) (NRG 1997:996):

- (27) a. Du **behøver/trenger** ikke (å) **gjøre** det. (NRG 1997:530)
b. Du **slipper gjøre** det. (NRG 1997:530)

Det är dock färre verb i norska än i svenskan som kan variera i bruket och de flesta icke-modala hjälpverbsliknande verb har obligatoriskt infinitivmärke,

²⁷ Se Språkbanken [www].

något som visas i en jämförande studie mellan svenska och norska av Joosten (1995:238ff). I danska är det främst de typiska modalverben *kunne*, *måtte*, *skulle* och *ville* som alltid tar ren infinitiv, samt även de mer perifera verben *burde*, *turde*, *behøve* och *gide* (jfr 2.2.2).

Mellan språken finns några intressanta likheter som är särskilt värda att uppmärksamma. En sådan är att motsvarigheterna till svenska *äga* tar infinitivmärke i alla språk, utom i svenskan där det kan variera (i den mån verbet används som hjälpverb överhuvudtaget). En annan är att *kunna* i den mer självständiga betydelsen 'vara i stånd till, ha lärt sig' kan ta infinitivmärke i färöiskan och i norska dialekter, medan det alltid tar infinitivmärke i isländskan och alltid ren infinitiv i svenskan. I färöiskan har verbet i den här betydelsen dock till stora delar ersatts av *duga* med infinitivmärke. Samma situation finns i engelskan där *ought* alltid tar infinitivmärke (se 3.3.2.2) och *can–could* har ersatts av *know* i vissa betydelser (se 3.1.4.4). Det rör sig alltså om gamla oregelbundenheter som levt kvar på detta sätt.

3.3.3. Huvudverb i supinum/particip

Som vi har sett utmärks alltså hjälpverb av att de förekommer med ett infinitivkomplement och att de är sällsynta i andra konstruktioner. Mindre typiska hjälpverb kan också förekomma med infinitivmärke, antingen obligatoriskt eller optionellt. För en del hjälpverb finns dock ytterligare en möjlighet och det är att verbet följs av ett verbkomplement i supinum/particip. Detta har jag kort berört i genomgången av svenska och andra nordiska grammatikböcker i kapitel 2 och vill här belysa detta ytterligare.

3.3.3.1. Huvudverb i supinum i modern svenska med jämförelser

För de verb som kan ta ett verbkomplement i supinum handlar det oftast om att hjälp verbet *ha* har utelämnats utan att det påverkar satsens betydelse. Enligt SAG (III:272f) sker detta främst efter hjälpverb som *behöva*, *böra*, *kunna*, *måste*, *måtte*, *skola*, *torde*, *verka* och *vilja*, alltså i första hand modala och modalliknande verb, se (28). Hjälp verbet står då som regel i preteritum. Utelämnning av *ha* efter hjälpverb i presens är sällsynt men förekommer (se vidare i SAG III:273 och i 7.2.2.1), se (29a). I de fall det förekommer är det främst efter verb som inte hör till de typiska modalverben, t.ex. *verka*, se (29b) (Julien 2002:81f). Det är också vanligt att utelämna *ha* i bisats, som i (30) (se även Andréasson et al. 2002). Dessa fall bör dock skiljas från fallen med hjälpverb och därför lämnar jag dem åt sidan i det följande.

- (28) a. Han **ville haft kaffe** i stället, tänkte jag. (SAG III:272)
 b. en bok jag **mätte** (ha) **läst redan** i ungdomen (SAG III:273)
- (29) a. *Han {**bör/kan**} inte **kommit** fram än. (SAG III:273)
 b. Han **verkar** (ha) **arbetat** hårt. (Julien 2002:81)
- (30) fastän han redan (hade) **sålt** gården (SAG III:272)

Denna strykning av *ha* kan dock inte ske överallt då det föregås av ett modalt hjälpverb i preteritum, utan bara när satsen har en viss betydelse. Som Wiklund visar kan en sats som (31) få två olika tolkningar, som kan kallas resultatstillståndstolkning och perifrastisk preteritum, och det är bara vid den andra tolkningen som hjälp verbet *ha* kan utelämnas (2001:310), se (32):

- (31) Olle skulle **ha läst** boken i lördags.
 a. Resultatstillståndstolkning: 'I lördags var när boken skulle vara **läst**.'
 b. Perifrastisk preteritum: 'I lördags var när boken skulle **läsas**.'
- (32) Olle skulle **läst** boken i lördags. = 'I lördags var när boken skulle **läsas**.'

I färöiskan, som har samma typ av konstruktion (se avsnitt 2.2.4), har det uppstått en betydelskillnad mellan en mening med bibehållet *ha* och en med utelämnat, jämför (33) (exempel (33) i 2.2.4, från Thráinsson et al. 2004:76 och 309):

- (33) a. Hon **kundi farið**, um hon vildi. 'Hon kunde resa/ha rest om hon ville.'
 b. Hon **kundi havt farið**, um hon vildi. 'Hon kunde ha rest om hon ville.'

Här kan det verb som står i supinum få en infinitivbetydelse när *hava* är utelämnat, något som inte är möjligt i svenskan. Färöiskan skiljer sig också från svenskan genom att tillåta utelämnning av *hava* även efter hjälpverb som tar infinitivmärke, såsom *eiga* (se exempel (34) i 2.2.4.). Förutom i svenska och färöiska finns möjligheten att utelämna hjälp verbet *ha* efter modala hjälpverb även i norska, men däremot inte i isländska och troligen inte heller i danska (se vidare i 3.3.3.2).

3.3.3.2. Dubbelsupinum eller parasitisk supinum

I en del fall står både det modala hjälp verbet och huvud verbet i supinum och den konstruktionen kallas vanligen dubbelsupinum (SAG II:273), eller parasitisk supinum (Wiklund 2001:305). Den senare är, enligt Wiklund, en bättre term eftersom verbfrasen ibland kan omfatta fler än två verb i supinum, se (34).

Konstruktionen förekommer efter de modala hjälpverben, precis som utelämnning av *ha* ovan, men också efter verb som *behöva*, *bruka*, *hinna*, *orka*, *råka*, *tänka* och *våga* och är särskilt vanligt när ett överordnat *hade* anger irrealitet, som i (35) (SAG III:273). I konstruktionen med två supinumformer tolkas komplementet på samma sätt som ett komplement i infinitiv, t.ex. (36):

(34) Han har länge **velat kunnat sett** på tv 3. (Wiklund 2001:305)

(35) Jag hade **kunnat gått** in i ensamheten. (SAG III:273)

(36) Han har **kunnat läst** förut. = Han har **kunnat läsa** förut.
(Wiklund 2001:305)

I likhet med konstruktionen med huvudverb i supinum finns bruket av dubbelsupinum även i färöiska och norska. Framför allt gäller detta när det finns en irrealisbetydelse, men det kan även förekomma i andra betydelser. Enligt Sandøy (2001:141) speglar detta konstruktionens ursprung då den sannolikt har uppstått som en ersättning för en äldre konjunktiv. Detta förklarar då sannolikt varför konstruktionen inte finns i isländska där konjunktiv fortfarande är en levande kategori i språket. I sådana här ”supinumkedjor” kan kedjan inte brytas med en infinitivform så att en supinumform kommer efter en infinitiv, jämför (37a) med ogrammatiska (37b) där en infinitiv kommer före den andra supinumformen (Sandøy 2001:141, 2003:91). Dubbelsupinum är inte belagt i nutida danska, men det finns äldre belägg på konstruktionen, t.ex. (38) och (39) (Wiklund 2001:305f, NRG 1997:526, se vidare i avsnitt 2.2.4 och 7.2.2.1.):

(37) a. Vi har **prøvd å hjelpt** honom **å teke** inn dei nye trollgarna
b. *Det **kunne vore** kjekt å **prøve** å **hjelpt** honom **å teke** inn trollgarna
(Sandøy 2001:141), (hjälpverb+supinum+infinitiv+supinum)

(38) Ja, det har jeg hele Tiden **villet spurgt** om. (Henrik Hertz, Udvalgte dramatiske Værker Bd. 3, s. 134, Arkiv för dansk litteratur)²⁸

(39) Derfor, ja, jeg har aldrig ret **villet sagt** min Mening, naar Eders Kone hørte paa det... (H.C. Andersen, Kun en Spillemand, s. 47, Arkiv för dansk litteratur)

²⁸ Både Henrik Hertz och HC Andersens texter finns i Arkiv för dansk litteratur [www].

3.3.3.3. Parasitisk supinum i äldre svenska

Dubbla, eller parasitiska, supinumkonstruktioner är inte nya i svenskan utan har funnits sedan åtminstone yngre fornsvenska, t.ex. i texter som Birgittas uppenbarelser och Själens tröst (Wiklund 2001:307f).²⁹ I de äldsta texterna förekom inga hjälpverb i participform, men detta blir vanligare under den yngre fornsvenska perioden och ännu mer under äldre nysvenska (Wiklund 2001:308).³⁰ I senare texter fortsätter verbens participformer att öka i frekvens. Förekomsten av dubbla participformer försvinner dock helt ur texterna under yngre nysvenska, troligen som en konsekvens av språknormeringen under 1700-talet (Wiklund 2001:309). I de äldre texterna står de dubbla participen bara i irrealiskontexter och skiljer sig därmed från beläggen i moderna texter som har en vidare användning (Wiklund 2001:311). Detta stämmer bra överens med tanken att irrealis är den ursprungliga användningen då denna konstruktion används för att ersätta konjunktiv (Sandøy 2001:141, se avsnitt 3.3.3.2).

Ett annat sätt att beskriva hur användningen av dubbla participformer har uppkommit har enligt Östergren (1901) varit en attraktion där ett hjälpverb i participform får ett efterföljande huvudverb att stå i particip i stället för i infinitiv genom att supinumformen ”smittar av sig”. Detta gällde särskilt de modala hjälpverben, se (40), men också verb som *låta*, *tänka*, *mena*, *akta* och *töras*, se (41) (Östergren 1901:103f). Vanligast tycks bruket ha varit vid *vilja* och *kunna* (Hellquist 1902:98).

(40) hadhe han [...] **welet sagdt** regementet ifrå sight
(Olaus Petris krönika, enligt Östergren 1901:103)

(41) som kong Hans haffuer **latit gjort**
(BSH 5,45 Stockholms borg. och råd 1505, enligt Östergren 1901:104)

En liknande konstruktion som denna med dubbla particip, kan återfinnas i medellågtyskan. Här har Magnusson (1939, enligt Wiklund 2001:312f) noterat att man i medellågtyska alltid använde hjälp verbet *hebben* ’ha’ i irrealiskontext även för verb som annars alltid tog *wesen* ’vara’ som hjälpverb. Samma användning av *ha* förekom också i fornsvenska och enligt Wiklund kan denna utökade användning av *ha* möjligen ha startat bruket av parasitiska particip i irrealiskontext. Wiklund anser att perfektens ”blir till ett slags irrealis-dåtid

²⁹ Någon särskild supinumform fanns inte vid denna tid utan den sammanföll med participformen, varför termen particip kommer att användas när det handlar om det medeltida materialet.

³⁰ Perfektparticips utveckling behandlas närmare i Larsson (2009).

som markerar fasthållande av den modala domän som skapats av exempelvis ett modalt hjälpverb” (Wiklund 2001:313). Se vidare angående resultaten från mitt eget material i avsnitt 7.2.2.1.

3.3.3.4. Supinum/particip efter vissa särskilda verb

Utöver möjligheten att låta modala hjälpverb följas av supinum/particip fanns det några verb i fornsvenskan som regelmässigt tog ett verbkomplement i particip, framför allt verben *gitta* och *få*. Det förstnämnda förekommer med efterföljande particip ända fram till slutet av den fornsvenska perioden, men övergår sedan till den vanliga konstruktionen med infinitiv. Även *förmå* och *orka* uppträder i äldre tid ibland med particip och då troligen p.g.a. betydelselikheter med *gitta*, se (42) (Östergren 1901:106f). Samma konstruktion används i modern isländska ofta efter verben *eiga*, *fá* och *geta*, se (43). Det sistnämnda, *geta*, tar alltid verbkomplementet i particip (Einarsson 1945:163f, se även fotnot 19 i 3.1.4.4).

(42) hon haffidhe näpliga thz **orkat lidhit** (Lg 3, 428, enligt Östergren 1901:107)

(43) Enginn **getur gizkað** á (Einarsson 1945:163) 'Ingen kan gissa' [min översättning]

I modern svenska används *få* fortfarande ofta med supinumfras och anger då något som subjektet lyckats uppnå, som i (44) (SAG III:274). På liknande sätt används *få* även i norska, se (45) (NRG:529):

(44) Vi **fick gett** henne presenterna. (SAG III:274)

(45) Jeg **fikk skiftet** olje på bilen. (NRG 1997:529)

3.4. Utvecklingen av de svenska modalverben

Vi har nu sett hur de preterito-presentiska verben har utvecklats till modala hjälpverb i de germanska språken och hur denna utveckling även har påverkat närliggande grammatiska fenomen som infinitivformen, infinitivmärket och olika slags hjälpverbsegenskaper. Innan jag går vidare med min undersökning vill jag först sammanfatta det som redan är känt om de modala hjälpverbens utveckling i svenskan.

3.4.1. De preterito-presentiska verben

I den äldsta fornsvenskan fanns de preterito-presentiska verben *kunna*, *magha*, *mona*, *mun* (infinitiven **munu* är ej belagd), *skulu*, *thorva*, *unna*, *vita* och *äga* kvar med mer eller mindre bevarad böjning (Birkmann 1987:293). Även *vilja* har här huvudsakligen preterito-presentisk böjning (se 3.1.4.13). Av dessa användes *mona* 'minnas', *unna* 'älska', *unna* och *vita* enbart som självständiga verb, medan de övriga kunde användas modalt (jämför isländska i 2.2.3). Verben *kunna*, *thorva* 'behöva' och *äga* kunde dock förekomma både som självständiga verb och som modalverb, medan bara *mun*, *magha* och *skulu* användes enbart som modalverb (Birkmann 1987:316). Enligt Wessén användes *skal* (*skulu*) och *mun* (**munu*) också för att bilda futurum (1965:125). Senare kom *mun* dock att förlora denna funktion och övergick så småningom till att bara användas som partikel (se vidare 3.4.3). Med tiden förlorade *äggha*, enligt Birkmann (1987:316f), egenskapen att kunna användas som modalt hjälpverb och övergick, liksom det självständiga *unna*, till svag böjning.³¹ Samma förändring i böjningen har även skett hos *duga*, men för detta verb var övergången fullföljt redan i förlitterär tid och det finns inga belägg på verbet i preterito-presentiska former. Formförändringar sker också hos *thorva*, som dock inte övergår successivt till svag böjning utan i stället delvis smälter samman med *thora* 'våga', och delvis ersätts av *tarva* (se 3.1.5). Verbet *thora* får i sin tur senare en lexemsplittring i *tör–torde* 'skulle, borde' och *töras* 'våga'. Verbet *mona* är sällsynt och verkar vara helt försvunnit ur språket redan på 1500-talet. Det har i stället ersatts av andra verb med liknande betydelse, som *komma ihåg*, *minnas* och *tänka på* (Birkmann 1987:304f).

De gamla preterito-presentiska verben uppvisar redan i de äldsta texterna en stor variation i de belagda formerna. Detta kan vi särskilt se i preteritum där det finns flera former belagda för vissa verb. Verben *vita*, *kunna*, *skulu* och *vilja* har två preteritumformer belagda, både en med återinsatt dentalsuffix och en äldre med assimilerad konsonantkombination, t.ex. *visti* respektive *vissi* (Birkmann 1987:293).³² Hos *skulu* och *vilja* har de assimilerade preteritumformerna tagit över, dvs. *skulle* och *ville*, men i övrigt har alla andra verb idag dentalsuffix i preteritum (Birkmann 1987:317). Vidare är *äggha* belagt med preteritum *atti*, som senare byts ut mot det regelbundet bildade *ägde*. Även presens uppvisar en stor variation i fråga om formerna, men här rör det sig i första hand om att det uppstår nya och kortare former av vissa verb. Främst gäller detta *skulu*, som i

³¹ Angående användningen av *äggha* och dess användning som modalverb i svenskan, se 8.2.6.

³² Angående dentalsuffixet, se vidare i slutet av avsnitt i 3.2.1.3. För fler exempel se även avsnitt 3.1.4.4 och 3.1.4.7.

presens *skall* reduceras till *ska*, men även *magha* som, också i presens, reduceras från *magh* till *ma*, senare *må* (Birkmann 1987:317).

Det finns även en variation vad gäller ändelsen för tredje person plural i presensformerna, där den gamla ändelsen *-u* varierar med *-a* som används hos både starka och svaga verb. De första verb som helt övergår till *-a*-ändelse här är de som bara uppträder som självständiga verb, dvs. *vita*, *unna* och *mona*, liksom även *thorva*. Stabilast är den gamla ändelsen på *-u* hos modalverben *skula* och *kunna*, men även dessa övergår så småningom till *-a*. Ändelserna för första och andra person plural hade däremot övergått till regelbunden böjning redan i förlitterär tid (Birkmann 1987:293). Spår av den preterito-presentiska böjningen hittar vi även i presens singular, där formen för andra person har kvar den särskilda formen från den starka preteritumböjningen i enstaka belägg. Den ersattes sedan av formen för tredje person (se vidare i avsnitt 5.3.5). Personböjningen genomgick sedan samma förändringar som hela verbssystemet och föll slutligen ur bruk, vanligen med formen för tredje person singular som enhetsform. Den sista övergången skedde dock inte i skriftspråket förrän i mitten på 1900-talet (se t.ex. Widmark 1986).

3.4.2. Nya modala hjälpverb

Gruppen modalverb i tidig fornsvenska bestod alltså främst av verben *magha*, *mun* och *skula*, samt *kunna*, *thorva*, *vilja* och *äga*, som även kunde förekomma självständigt. Alla dessa böjdes mer eller mindre preterito-presentiskt. Därefter har det tillkommit en rad andra verb som numera också kan användas modalt, i första hand verben *böra*, *lär*, *töra* och även *få* i vissa konstruktioner. Alla dessa följdes, liksom de tidigare nämnda, av infinitiv utan *att* (Wessén 1965:143f). Det har också tillkommit en rad mer eller mindre perifera modalverb, såsom *gitta*, *pläga* och *bruka* (se vidare i 8.3). Här ska jag särskilt koncentrera mig på de tre mest typiska av de nya modalverben.

Det första, *böra*, har tidigare använts som ett självständigt verb med betydelsen 'tillkomma, tillhöra', men senare övergått mer och mer till en modal betydelse, ungefär 'skola, måste'. Den gamla betydelsen finns kvar i uttrycket *Ära (ske) den som ära bör*, med betydelsen 'Ära ske den som äran tillkommer'. I samband med att *bör* har omtolkats till modalt hjälpverb har uttrycket ändrats till *Ära den som äras bör* (SAOB: B4889, se 8.3.2).

Det andra verbet, *lär*, har ett mer ovisst ursprung och kan antingen vara en utveckling av en specialanvändning av *lära* i presens, t.ex. från konstruktioner som *lär känna* där verbet förekommer med en efterföljande infinitiv (Björkstam 1919:70f, Hellquist 1922:439, se även 8.3.6), eller komma från verbet *låta*, där ett svagtonigt presens *lädher* förkortats till *lär* och sedan lånat

betydelsen 'se ut, synas' från medellågtyska (SAOB: L1684). Detta verb finns belagt från 1600-talet och kunde då användas som temporalt hjälpverb, men det används idag enbart som hjälpverb för att uttrycka förmodan och för att uttrycka vad man tror om något som ryktas eller påstås (SAOB: L1684). Den tidigare temporala betydelsen lever dock kvar i uttryck som *Han lär få sanna mina ord* (Hellquist 1922:440). Om man ansluter sig till den första teorin om ursprunget kan det vara intressant att notera att verbet *lära* härstammar från ett germanskt kausativ *laizian*, som i sin tur är bildat till det preterito-presentiska **lizan*, endast belagt i gotiska *lais* (se 3.1.4.5) (SAOB: L1684).³³

Etymologin för det tredje verbet, *töra*, har jag redan berört (se avsnitt 3.1.4.3). Verbet finns idag kvar som modalverb endast i den aktiva formen *torde*, medan de tidigare passiva formerna finns kvar i deponensverbet *töras* med betydelsen 'våga'. Ett skäl till denna lexemsplittning ska ha varit en sammanblandning i användning av de äldre *thorva* 'behöva' och *thora* 'våga', troligen på grund av en formmässig likhet i vissa former (se särskilt Birkmann 1987:371ff). Verbet *thorva* har finns idag kvar i det regelbundna *tarva*, (se vidare avsnitt 3.1.5, Hellquist 1922:956). Modalverbet *torde* har i äldre texter infinitivformen *töra* och presensformen *tör*, vilka nu båda har fallit ur bruk. Presensformen användes redan vid 1900-talets början huvudsakligen i ålderdomligt eller dialektfärgat språk (Hellquist 1902:192), och den används idag knappast alls (se 8.3.10). Den finns dock kvar i adverbet *törhända*, sammansatt av hjälpverbet *tör* och huvudverbet *hända* (NEO 1995).³⁴

Dessutom kan *måste* räknas till de verb som har lagts till gruppen modala hjälpverb sedan den fornsvenska perioden. Detta verb lånades in från medellågtyska omkring 1500 och är preteritumformen av det tyska preterito-presentiska verbet *müssen*, av germanska **motan* (Hellquist 1902:500f). Senare har en supinumform *mäst* och en infinitivform *måsta* nybildats, där den senare dock används mest regionalt (se t.ex. SAOB M1880 och SAG II:573, se även 3.1.5). Förutom dessa tillägg finns det ytterligare några verb som räknas som modala eller modalliknande hjälpverb i modern svenska, t.ex. *bruka*, *behöva*, *gitta* m.fl. (se även 2.1). Dessa verb kommer jag dock bara att uppmärksamma mer i detalj där det är intressant för min undersökning. Detsamma gäller verbet *få* som också används på en lång rad andra sätt än som modalt hjälpverb.

³³ Se vidare om *lära* i avsnitt 8.2.3.6.

³⁴ Se vidare om *tör* och *torde* i avsnitt 8.3.10

3.4.3. Kommentarer om verbens användning

De modala hjälpverbens utveckling och användning är inte en isolerad företeelse i språket utan hänger förmodligen tätt samman med många andra språkliga förändringar.

En sådan är att konjunktiven faller ur bruk i svenskan (Mattsson 1933:7) (se även 2.1.1.2). I många fall kunde hjälpverb användas för att uttrycka samma betydelse som konjunktiv, men hjälpverben hade den fördelen att de utgjorde ett mer flexibelt system än de böjda formerna. Ett exempel på det är att modalverben var enklare att bilda än konjunktiven när de personböjningen började försvinna. Modalverben kunde också uttrycka finare betydelseskiftningar (Mattsson 1933:26) och användas opersonligt, vilket gjorde att de fick en vidare användning (Ståhle 1958:72f). Särskilt i lagspråket kom modalverben av denna anledning att få en stor spridning. De användes där i första hand för att uttrycka en allmän, objektiv norm, medan konjunktiven begränsades till mer speciella situationsbundna rättsregler och vid lagar gällande själva tingsdomen (Ståhle 1958:178). I denna genre är det framför allt verben *skal* (*skula*), *ma* (*magha*) och *a* (*ägha*) i presens som används. Betydelseskilnaderna mellan dessa tre verb är inte klart upprätthållna, men ofta uttrycker *ma* en mildare grad av tvång än *skal*. Verbet *a* sammanfaller ofta i betydelsen med antingen *skal* eller *ma*, men spelar en ganska underordnad roll, särskilt i jämförelse med det vanliga *skal* (Ståhle 1958:1, 15, 18). Troligen beror växlingen mellan dessa verb också på en medveten stilsträvan (Ståhle 1958:18).

Även andra stilistiska överväganden som genre och versmått kan ha spelat en viktig roll för de modala hjälpverbens spridning (se avsnitt 7.3.2). Antalet betonade stavelser och rimord spelade t.ex. en viktig roll i knitteldiktningen för rytmen i texten.³⁵ Det var därför en fördel att kunna använda en perifrastisk konstruktion och på så sätt utöka antalet stavelser och få en infinitivform som rimord vid slutet av en fras eller versrad (Wessén 1965:125f). På samma sätt påverkades användningen av infinitivmärket då detta också vid behov kunde användas som en extra stavelse (se 3.3.2.3). Av de modala hjälpverben är det särskilt de relativt betydelselösa formerna *mon* och *monde* (presens och preteritum av **munu*, se 3.1.4.8 och 8.1.3) som på detta sätt användes som ersättning för konjunktiv, se (46). Sådana omskrivningar förekommer även i prosa, särskilt i frågesatser, se (47), men sällan i bibelspråk (Wessén 1965:125f):

³⁵ Se mer om knittel i Widoff (2013).

- (46) Iak veet ey, hwar hon **mon** wara
(Flores och Blanceflor, enligt Wessén 1965:125)
- (47) Swenin spordhe sin herra, hwat borgh thet **munde** wara
(Själens tröst, enligt Wessén 1965:126)

I frågesatser som dessa övergår *mon* efterhand till en ren frågepartikel, t.ex. genom *Mon han komma?* > *Mon han kommer?* (Wessén 1965:126). Verbet har på så vis genomgått en lexemsplittring, i likhet med *torde*, där den ena preteritumformen, *månne*, används som partikel och den andra, *månde*, som modalverb (SAOB: M1870). Presensformen finns bara kvar i sammansättningar som *månntro* (av *mån*+*tro*) som också används som partikel med samma betydelse som *månne*. Detta är dock också sällsynt idag (se också 3.1.4.8, 8.1.3).

De svenska modalverbens användning i både äldre och nyare ska jag även ta upp i min undersökning i kapitel 5 och framåt. Först följer dock en redogörelse för min metod och hur jag gjort urvalet av verb och texter till undersökningen.

4. Metod och material

Ämnet modala hjälpverb har många beröringspunkter med andra ämnen och flytande gränser mellan modalverb och andra typer av verb och behöver därför avgränsas. För att kunna uppfylla mina delsyften (se avsnitt 1.4) har jag behövt skapa en översikt över hur en grupp centrala och mindre centrala modala hjälpverb används idag, hur de har använts i äldre texter och vilka förändringar som har inträffat däremellan. Vilka val och avgränsningar som har gjorts går jag närmare in på i det följande.

Genom undersökningen vill jag få fram vilka verb som kan anses vara de mest centrala, vilka verb som har samma egenskaper under hela tidsperioden, och vilka verb som blir mer modala eller mer perifera. Undersökningen behöver omfatta ett stort tidsspänn för att kunna visa på utveckling över en längre tid och materialen från äldre och yngre texter ska kunna jämföras diakront, i viss mån även synkront. Vidare har jag valt att koncentrera mig på verbens morfologiska och syntaktiska egenskaper och inte gå närmare in på deras olika betydelser (se avsnitt 2.1.4), annat än där det är särskilt intressant. För att rymma ett flertal belägg även på de mest ovanliga verben behöver materialet vara stort och undersökas med i huvudsak kvantitativa metoder.

För att åstadkomma detta har jag valt att enbart arbeta med elektroniskt tillgängligt källmaterial i konkordansform och valt ut texter från olika tidpunkter (se vidare i avsnitt 4.3). I det utvalda materialet har modala och modalliknande verb (se avsnitt 4.2) excerperats och därefter analyserats utifrån de utvalda typiska egenskaperna (se avsnitt 4.1). Resultaten presenteras senare (se kapitel 5 och framåt) som enkel statistik i absoluta tal och i procent. Materialurvalet är av den karaktären att det är svårt att göra jämförbara statistiska undersökningar. Urvalet innehåller med nödvändighet en viss grad av subjektivitet och resultaten bör betraktas med det i minnet.

4.1. Verbens typiska egenskaper

Såsom jag har visat i kapitel 2 ovan karakteriseras kategorin modala hjälpverb av ett antal egenskaper som dessa verb har i högre eller lägre grad än andra verb. Ingen av egenskaperna förekommer endast hos de modala hjälpverben, och det är därför just kombinationen av dem som gör att man kan säga att enskilda verb är mer eller mindre centrala som modalverb. Vilka egenskaper man bedömer som viktiga spelar därför stor roll för vilka verb som kommer att räknas som centrala.

Man får dock inte glömma att egenskaperna i hög grad också definieras efter verben, dvs. kategorin har dessa egenskaper beroende på att de mest typiska verben uppvisar dem. Vissa egenskaper hör mer självklart ihop med en kategori som hjälpverb, t.ex. syntaktiska begränsningar som gör att ett verb inte kan ta objekt, medan andra hör ihop med verben på ett mindre självklart sätt, t.ex. egenskapen att inte kunna ta infinitivmärke (se avsnitt 3.3). Anledningen till att de aktuella egenskaperna har blivit så tätt förknippade med verbgruppen är då att det finns några prototypiska verb som har tillhört kategorin under en lång period och som har haft samma egenskaper hela tiden, dvs. preterito-presensiska verb med modal betydelse, såsom *skola* och *kunna* (se särskilt avsnitt 3.2).

Det är också intressant att studera verb som förändras i riktning mot eller från kategorin och som kanske bara kan räknas dit under en begränsad tidsperiod. Att komma åt de verb som en gång tillhört kategorin, men som inte längre gör det, är i princip omöjligt om man enbart utgår från de verb som är de mest centrala idag. Om man däremot tar med även verb som har de typiska egenskaperna i lägre grad, så bör man även kunna få med åtminstone en del verb som är på väg mot eller bort från kategorin, eller som inte alls kan räknas dit längre men ändå har bevarat någon eller några egenskaper i högre eller lägre utsträckning. Sammansättningen av egenskaper styr i hög grad vilket resultat undersökningen ger, men jag räknar med att svårigheten inte ligger i att ringa in de centrala modalverben utan att dra gränsen mellan dessa och de som är mindre typiska.

Som tidigare beskrivet (se avsnitt 1.4 och kapitel 2) har jag valt att fokusera på de egenskaper som rör verbens syntax och morfologi och som beskrevs närmare i kapitel 2 ovan. Verbens betydelser tar jag bara upp där det är särskilt intressant (se framför allt kapitel 8). För att kunna göra en kvantitativ undersökning har jag, av praktiska skäl, också begränsat mig till egenskaper som är möjliga att undersöka i ett större material. Det betyder att jag t.ex. har valt bort egenskapen att hjälpverben inte kan vara korrelerat åt *göra (det)* och den att de mest typiska verben ska vara subjektsautonoma (se dock Andersson 2007 om *må* och *kunna*), vilka förutsätter en mer detaljerad undersökning. De utvalda egenskaperna redovisas kortfattat i uppställning 4:1:

- Verbet tar enbart bestämning i form av ett verb i infinitiv. Verbfrasen kan endast överordna en annan verbfras, varvid verbkedjor med flera infinitivformer kan uppstå.
 - Verbet tar inte, eller endast i liten grad, infinitivmärke.
 - Verbet kan inte, eller sällan, stå i passiv. Verbet saknar också imperativform.
 - Verbet har defekt och/eller oregelbunden böjning. Ofta saknas infinitiv, ibland även andra former.
-

De två första egenskaperna berör verbens användning och de två andra verbens morfologi. Hur egenskaperna kan användas för att avgränsa de centrala modalverben återkommer jag till (se avsnitt 7.2, 9.2).

4.1.1. Verbens användning

När det gäller verbens användning undersöker jag vilka olika typer av konstruktioner verben kan förekomma i och hur vanliga dessa är. De viktigaste användningarna är de två förstnämnda i uppställning 4:1 ovan, dvs. om verben kan förekomma med något annat än en verbfras och om de kan ta infinitivmärke, medan övriga berörs mer kortfattat. Genom att undersöka verbens olika användningar får jag också med en del information om andra egenskaper hos verben än de jag valt att lägga mest vikt vid. En sådan är att hjälpverbet följs av ett huvudverb i supinum, som nämns av Jörgensen & Svensson (1992:74) i 2.1.1.3. Som vi såg i 2.2 finns denna egenskap inte bara hos de svenska verben utan också bl.a. hos de färöiska modalverben (se 2.3.4 och 3.3.3), och därför omnämns även denna egenskap i redovisningen av resultaten.

Verbens användning har undersökts genom en enkel syntaktisk analys där jag noterat om verbet används som hjälpverb eller inte och sedan delat in båda typerna i underkategorier. För de fall där verbet används som hjälpverb har jag noterat om verbet tar ren infinitiv eller infinitivmärke, om huvud verbet står i annan form än infinitiv eller om verbfrasen är elliptisk. För självständiga användningar noteras särskilt om verbet tar substantiviskt eller satsformat objekt, men också användningar med t.ex. adverbiala eller elliptiska konstruktioner (en mer detaljerad förklaring finns i avsnitt 4.4.3). Målet här är att få en över-

siktlig bild av verbens hela användning, och då främst användningar som är typiska för hjälpverb respektive självständiga verb, och inte att göra någon fullständig redovisning av alla olika typer av användningar.

4.1.2. Verbens morfologi

De två återstående utvalda egenskaperna i uppställning 4:1 ovan berör verbens böjning och former, och för att undersöka dessa har jag tagit med alla former av varje verb jag har kunnat hitta i det utvalda materialet. I första hand har jag koncentrerat mig på verbens temaformer i både aktiv och passiv diates, dvs. infinitiv, presens, preteritum och particip/supinum³⁶, men också sökt efter eventuella former i imperativ. För de äldre texterna är även personböjda former och konjunktiv medtagna.

Formerna är intressanta på flera sätt. Genom att undersöka frekvensen för dem kan man se vilka former som faller ur bruk eller nybildas. Jag vill också få fram vilka former som finns belagda och vilka skillnader som kan beläggas under undersökningsperioden. Framför allt är jag intresserad av att undersöka hur de preterito-presentiska verbens böjning ser ut och hur den förändras och om det förekommer regelbundna former eller böjningsmönster.

För att kunna göra en kvantitativ undersökning och där alla nämnda former ingår har jag anlagt ett strikt formmässigt perspektiv på den delen av undersökningen. Det betyder att jag inte har tagit hänsyn till om en form används på ett annat sätt än vad själva formen antyder utan bara noterat hur själva formen ser ut. Detta är inget problem för de nutida texterna, men i äldre texter förekommer det t.ex. att en singular verbform används med både singulara och plurala subjekt och att formerna för konjunktiv och preteritum används likadant. Jag har alltså inte tagit reda på om och i så fall i vilken mån formerna inte överensstämmer med subjektet utan bara noterat formerna som sådana. Dessutom har jag inte skiljt mellan presens och preteritum av konjunktiv, eftersom jag inte bedömde den skillnaden tillräckligt intressant för undersökningen.

I de äldre texterna finns ofta också en stor stavningsvariation som kan göra det svårt att bedöma vilken form det faktiskt är frågan om. I sådana fall har jag gjort stickprov bland exemplen för att se vilken form det verkar röra sig om i majoriteten av fallen. I fall där olika tempusformer, t.ex. infinitiv och tredje person plural i presens, är helt identiska har jag dock undersökt alla beläggen för att kunna skilja på alla tempus. Det är alltså viktigt att minnas att de former

³⁶ Termen supinum används i det moderna materialet och termen particip i det medeltida materialet om verbformen efter *har/hade* (se avsnitt 3.3.3).

som redovisas är de faktiska formerna och att jag inte har undersökt närmare hur dessa används, se vidare i redovisningen de medeltida texterna i kapitel 5.

4.1.3. Frekvens och antal belägg

Genom den beskrivna undersökningen ovan får jag också fram uppgifter om verbens antal belägg i förhållande till varandra och deras frekvens i de olika texterna och vill också se närmare på detta. Av särskilt intresse är det här att studera skillnader mellan olika textgenrer och förändringar i fråga om hur vanliga verben är genom tiden, t.ex. om de förändras i frekvens samtidigt som de blir mer eller mindre typiska modala hjälpverb. Det är också intressant att se i vilken mån verbens frekvens hänger samman med hur centrala de är som modala hjälpverb utifrån de utvalda egenskaperna. Som vi såg i avsnitt 3.2.1 kan frekvens spela roll för bevarandet av äldre böjningsformer och för att hålla kvar verben i gruppen modala hjälpverb. Därför är det särskilt intressant att undersöka möjliga samband mellan frekvensen och förändringar i verbens böjning och former.

4.2. Urval av verb

Nästa steg är då att välja ut ett lämpligt antal verb. Dessa ska omfatta både verb som räknas som modala hjälpverb idag och verb som är mindre typiska. För att få ett bra underlag till urvalet har jag gjort detta i flera steg.

4.2.1. Urvalsmetod

Eftersom jag vill undersöka själva kategorin modala hjälpverb är det intressant att ta med både verb som är typiska för den här kategorin idag och verb som kan antas ha varit det i äldre svenska. Nedan listas därför alla verb som räknas som typiska i de undersökta svenska grammatikböckerna (se avsnitt 2.1.1.4), alla som räknas som fornsvenska modala hjälpverb i avsnitt 3.4, och även alla de preterito-presentiska verb som förekommer i dagens svenska (se avsnitt 3.1.5). Listorna omfattar dessa verb:

Typiska hjälpverb:	<i>böra, få, kunna, låta, lär, må–måtte, måste, skola, tör–torde, vilja</i>
Modalverb i fornsvenska:	<i>böra, få, kunna, lär, må, månde, skola, tarval*thorva, torde, äga</i>
Preterito-presentiska verb:	<i>duga, kunna, må, (måste), månde, *muna, skulle, (tarva), (torde), unna, vilja, veta, äga</i>

() = Se särskilda kommentarer i 3.1.5. Notera att jag räknar *tarval*thorva* som preterito-presentiskt, men inte *torde* och *måste*.

Förutom de preterito-presentiska verb som fortfarande används idag har jag valt att här även ta med det idag utdöda preterito-presentiska **muna* (se 3.1.4.8) för att se om detta verb uppträder i mitt material. Det totala antalet verb blir då 17.

I undersökningen vill jag dock också ha med verb som kan räknas som modalliknande i någon aspekt, men som inte hör till de mest typiska verben. För att ta reda på vilka verb som kan komma i fråga har verblistan ovan kompletterats med sökningar i en stor och morfo-syntaktiskt taggad korpus för modern svenska, nämligen PAROLE (19 miljoner ord).³⁷ Denna har en bred blandning av texter (se tabell 4:7 i 4.3.2.2), med en övervikt mot presstexter och skönlitteratur, främst från slutet av 1900-talet. Sökningarna i PAROLE har först skett på alla verb som kan förekomma i hjälpverbsliknande konstruktioner och sedan på hur typiska verben är genom andra typer av sökningar. Utifrån dessa verb har jag sedan gjort ytterligare urval till undersökningen. Innan vi ser närmare på sökresultaten vill jag kort kommentera sökningarna och PAROLE som material.

Denna del av verburvalet görs alltså i nutida texter trots att de utvalda verben sedan undersöks även i äldre texter. Främsta skälet till det är att det saknas äldre texter som är morfo-syntaktiskt taggade som PAROLE och att det därför blir svårt att söka fram verb som används som hjälpverb. Därmed finns det en risk att jag har missat något eller några intressanta verb, men jag bedömer att det utifrån de valda verben ändå ska gå att få en bra bild av verbgruppens utveckling.

³⁷ PAROLE är en stor morfo-syntaktiskt taggad korpus med texter från perioden 1976–1997. Den ingår numera i den större korpusen Korp [www], som inte fanns när verburvalet gjordes.

4.2.2. Konkordanssökning som metod

För att hitta alla relevanta verb har jag sökt i PAROLE på taggar för verb som kan användas som hjälpverb (se uppställning 4:3 i 4.2.3.1). Listan över sådana verb har sedan har gått igenom och jag har sökt vidare på verben ett och ett. Det stora omfånget på PAROLE resulterar i att man får med även ganska ovanliga verb i sådana här sökningar. Det finns dock några faktorer man bör ta hänsyn till när man bedömer resultaten, och i det följande redogör jag kort för de viktigaste som jag har stött på.

4.2.2.1. Träffsäkerheten

En felkälla, som jag bara vill nämna helt kort, är att det finns fel i taggningen som gör att det kommer med enstaka verb som inte passar in i sökningen, t.ex. som i exempel (1) nedan där *ingetdera* tolkats som ett verb i infinitiv. Det förekommer också rena skrivfel och dialektala ord som kan ha feltolkats p.g.a. formsammanfall med ett verb, såsom i (2) där en dialektal form av *något* har tolkats som verbet *nå*. Även vissa konstruktioner kan vara feltaggade. För ovanliga verb spelar felet större roll, men där har jag också haft större möjligheter att kontrollera exemplen manuellt. De sökresultat jag får fram kan alltså innehålla vissa felaktiga belägg som jag inte upptäckt, men de bör vara så få att det ändå går att dra generella slutsatser utan problem.

(1) Oscar Hemer gör **ingetdera**. (PAROLE)³⁸

(2) Vill du veta **nå** mera? Det var som att höra en skata.

En annan möjlig felkälla är att jag har gjort sökningarna i två olika versioner av PAROLE som inte var exakt lika. Detta ledde till att jag kunde få en skillnad på något eller några belägg vid kontrollsökningar i båda. Detta är egentligen inget fel, men kan gjort att jag har förbisett enstaka intressanta belägg. Den version av PAROLE som fanns sökbar via hemsidan har ett maxantal på 20 000 träffar, vilket visade sig vara otillräckligt för att jag skulle få med totalt antal belägg på de vanligaste verben. Alla större siffror är därför hämtade från en särskild sökning där jag har kunnat söka utan begränsningar.³⁹

³⁸ I detta kapitel är alla exempel hämtade från PAROLE [www]. Alla markeringar i fetstil är mina (se vidare i 4.4.3).

³⁹ Tack till Daniel Ridings och dåvarande Lexicologic. Sökningarna är utförda under 2000 och 2001.

Ytterligare en svårighet var att det visade sig svårt att söka fram alla belägg på en viss konstruktion med hjälp av de morfo-syntaktiska taggarna. Genom att söka på verb + infinitiv kunde jag få fram alla fall där ett verb omedelbart följs av en infinitiv, men jag missade alla där det står ett eller flera ord emellan, liksom alla fall där huvud verbet står före hjälp verbet. Dessutom är det lätt att även få med vissa elliptiska konstruktioner och verb som inte hör ihop, men som står på var sin sida om en satsgräns utan skiljetecken, se exempel (3) och (4) nedan. Detta gäller även för kombinationer med infinitivmärke mellan verben där det kan se ut som om t.ex. verbet *kunna* förekommer med *att*, som i exempel (5). I det sistnämnda exemplet är det både en elliptisk konstruktion och en satsgräns som påverkar.

- (3) Jag beslöt mej att när lördan kom besöka Andreas
- (4) nu när formen börjar **komma hoppas** jag han ska hitta aktionen också.
- (5) Då är det dags för alla som **kan att** ge sig upp i bergen

Det går att göra mer specificerade sökningar än vad jag har gjort, men då ökar också antalet sådana här fel. Det viktiga var ändå att klarlägga vilka verb som kan användas som hjälpverb, och min bedömning är att jag ändå fick fram tillräckligt många verb för att kunna göra ett bra urval till undersökningen.

4.2.2.2. Homonymer och feltagningar

Även i sökningarna på enskilda verbformer kan det uppstå fel. Konkordansen är inte homonymseparerad och det kan spela stor roll för vissa verb. Det förekommer sammanfall både mellan olika verb och mellan verb och andra ordklasser. Detta kan också orsaka problem i sökningar efter verb + infinitiv i de fall homonyma verb kan förekomma i samma konstruktion. Som exempel kan nämnas att infinitivformen *skola* är homonym både med ett annat verb, det regelbundna *skola* 'bilda, dana', och med substantivet *skola*. En testsökning på *skola* + infinitiv gav 26 belägg, varav 12 med *skola* som hjälpverb, se exempel (6 a och b), och resten med *skola* som substantiv, se (7). Belägg på det regelbundna verbet *skola* saknas bland dessa. Av beläggen på *skola* som hjälpverb visar sig flera vara gamla pluralformer, se (6 a), och bara några få är infinitiv, se (6 b). Båda dessa exempel ger intryck av att vara citat från äldre texter, utdrag ur juridiska texter eller medvetet ålderdomligt formulerade:

- (6) a. Jag skulle tro att vi få överväga hur vi lämpligen **skola reglera** en dylik handel
 b. Seminariet sades **skola vara** en ”diskussion” om genusperspektiv i forskningen.
- (7) Därför får ingen **skola verka** ekonomiskt eller socialt segregerande, säger skolministern.

Dessutom är många supinumformer homonyma med participformer av samma verb som i exempel (8) respektive (9) nedan. Ibland kan supinumformen också förväxlas med ett homonymt adverb, som exempel (10):

- (8) Nu har de **bestämt** att ha Asiatiska Spelen år 2000.
- (9) Om det nu är så **bestämt** att han ska dö
- (10) Garbo och Hanson kunde **bestämt** ha gjort något för Hollywood

Bland homonyma och polysema verb är ofta bara en av betydelseerna intressant i detta sammanhang, se t.ex. *bruka* nedan. Det är bara i betydelsen ’ha för vana’ verbet förekommer som hjälpverb (11), men även användningen med objekt kommer med (12):

- (11) Vi **brukar** inte prata på det här sättet.
- (12) Ni **brukar** ju våld mot dem.

Problemet med homonymer har jag försökt att i någon mån kringgå genom att göra kompletterande sökningar för enskilda verb, t.ex. genom att söka på andra former av det homonyma ordet och genom att lägga in ett *har* eller *hade* framför en supinumform för att skilja den från particip och adverb. Om ett verb sammanfaller med ett annat verb i endast en form, kan man också få ledning av det totala antalet belägg på övriga former. Med hjälp av denna metod kan man t.ex. anta att de flesta av de 875 belägg som finns på formen *velat* i PAROLE hör till verbet *vilja*, eftersom detta är mycket vanligt och verbet *vela* bara har totalt 11 belägg i andra former. På samma sätt sammanfaller det vanliga hjälpverbet *lära* med presens av *lära*, vilket gör det svårt att veta vilka belägg som hör till vilket verb. Det händer också att båda homonymerna är ungefär lika vanliga, som t.ex. för *skola* i den lilla testsökningen ovan. Exakt hur många belägg som hör till vilket verb kan jag dock inte veta utan att gå igenom alla och ibland har beläggen varit för många för att det ska vara rimligt att göra.

Detta har jag löst genom att gå igenom alla homonymer med ett litet antal belägg, som *skola* ovan, och i övrigt inte räkna med de homonyma formerna i

verbens totala antal belägg. Detta medför naturligtvis att totalsiffrorna för de verben blir missvisande, men jag anser inte detta vara av någon stor betydelse för den typen av sökningar jag har gjort i PAROLE. Jag har markerat i senare tabeller vilka verb det gäller. En särskild sorts homonym är den där verben förekommer i fasta uttryck som ibland kan ha en lite annan betydelse än de ingående orden var för sig, t.ex. *äga rum*. Jag har inte undersökt dessa fall närmare, men noterar vilka vanliga fall som förekommer (se särskilt under de enskilda verben i kapitel 8).

När det gäller två verb med samma ursprung eller ett verb med olika användningar har jag för enkelhets skull helt utgått från verbens övriga former. I de fall där alla former är lika, som i *bruka* ovan, se (9) och (10), har jag räknat alla användningar som samma verb. När vissa former däremot skiljer sig åt har jag betraktat dem som olika verb, även om de har samma etymologiska ursprung, t.ex. *må-mätte* och *må-mådde-mått* (se avsnitt 3.1.4.6).⁴⁰ I den mån det finns intressanta skillnader mellan de olika användningar som jag räknat under samma verb tar jag upp dem under de enskilda verben i senare kapitel.

4.2.3. Typiska och mindre typiska hjälpverb i PAROLE

För att alltså hitta både typiska och mindre typiska hjälpverb har jag gjort sökningar i PAROLE på möjliga hjälpverb och sedan tagit reda på hur typiska de är relativt de utvalda egenskaperna.

4.2.3.1. PAROLE-sökningar

Till att börja med valde jag att utgå från aktiva verb, eftersom en av de utvalda egenskaperna är att typiska hjälpverb sällan eller aldrig förekommer i passiv (se uppställning 4:1). Deponensverb som enbart används med *s*-form valdes då bort. Många av deponensverben används i hjälpverbsliknande konstruktioner, men jag har nöjt mig med att endast omnämna sådana som varit speciellt intressanta (se särskilt avsnitt *töras* i 8.3.10). Därefter sökte jag efter godtyckligt aktivt verb följt av ett godtyckligt verb i infinitiv för att hitta alla verb som kan förekomma i den konstruktionen.

För att fånga upp så många intressanta verb som möjligt gjorde jag sedan

⁴⁰ Här räknar jag alltså med att *må* och *mätte* är böjningsformer av samma verb, något som inte överensstämmer med alla grammatikböcker (se t.ex. SAG II:573, anm. 3), men däremot med formernas ursprung (se avsnitt 3.1.4.8).

om samma sökning, men med det första verbet specificerat efter temaform, t.ex. verb i presens plus verb i infinitiv. På det sättet har jag fått med även många ganska ovanliga verb. För att också hitta verb som är mer perifera i det här sammanhanget har jag gjort om den första sökningen men med ett infinitivmärke mellan verben. Resultatet ser vi i uppställning 4:3. Eftersom det inte var lika viktigt att fånga upp alla även av de perifera verben, har jag här inte specificerat formen hos det första verbet närmare. De verb som ändå inte har kommit med i någon av sökningarna bör vara lågfrekventa i dessa konstruktioner och i det här materialet.

UPPSTÄLLNING 4:3. *Sökningar i PAROLE, första omgången.*

*Söksträngar*⁴¹

- Ospecificerat aktivt verb i ospecificerad form + ospecificerat verb i infinitiv
 - Ospecificerat aktivt verb i infinitiv, presens, preteritum eller supinum + ospecificerat verb i infinitiv (fyra olika sökningar)
 - Ospecificerat aktivt verb i ospecificerad form + *att* + ospecificerat verb i infinitiv
-

Genom dessa sökningar fick jag en lång rad verb som redovisas i uppställning 4:4 nedan. Här följer först resultaten från sökningarna enligt de två första punkterna tillsammans och sedan resultaten från den tredje punkten.

⁴¹ Söksträngar: Ospecificerat aktivt verb följt av ospecificerat verb i infinitiv: [msd=V@..A.*"] [msd="V@N.*"] och samma sökning med infinitivmärke [msd=V@..A.*"] [msd="CIS"] [msd="V@N.*"]

PAROLE, verb+infinitiv:

anse, anta, använda, avse, begära, behaga, behöva, besluta, bruka, böra, börja, fortsätta, få, förefalla, förmå, försöka, förtjäna, gitte, glömma, hinna, hota, höra, komma, kunna, lova, låta, lär, lära, må, måste, mäkta, orka, planera, pläga, pröva, riskera, råka, skola, slippa, sluta, söka, tåla, tänka, verka, vilja, våga, vägra, ämna, önska.

PAROLE, verb+att+infinitiv:

acceptera, anhölla, anse, använda, avböja, avse, avsky, avstå, be, begära, behaga, behöva, beräkna, besluta, bestämma, bli, börja, diskutera, drista, duga, eftersträva, fortfara, fortsätta, frukta, få, förakta, förbjuda, föredra, förefalla, föreslå, förmå, försumma, förstå, försöka, förtjäna, gilla, glömma, gå, gälla, ha, hata, hinna, hjälpa, hota, ingå, innebära, kalla, klara, komma, kosta, kräva, lova, längta, mena, missa, motstå, mäkta, neka, ogilla, orka, passa, planera, prova, pröva, riskera, räcka, slippa, sluta, sträva, stå, ta, tendera, testa, tiggå, tveka, tvinga, tåla, tänka, undgå, underlåta, undvika, upphöra, uppskatta, vara, verka, veta, våga, välja, vägra, vänta, återstå, älska, ämna, önska, överväga.

Som vi ser förekommer ganska många av verben i båda listorna, dvs. de finns belagda både med och utan infinitivmärke. Vi känner också igen många verb från de verben i uppställning 4:2, t.ex. *lär, kunna* och *veta*. Av de redan utvalda verben är det endast *månde, tarva, unna* och *äga* som inte har kommit med i de här PAROLE-sökningarna. Om vi sedan slår ihop uppställningarna 4:2 och 4:4 blir resultatet 118 verb, se bilaga 1.

För att sedan minska antalet verb har jag gått vidare och undersökt alla verben i listan (se bilaga 1) ytterligare för att få reda på hur typiska de är relativt de utvalda egenskaperna (se uppställning 4:5). För att göra detta så enkelt som möjligt har jag valt att börja med att titta på procentsiffror för ungefär hur vanliga verben är som hjälpverb, hur vanliga de är med ren infinitiv respektive med infinitivmärke, hur vanliga de är i passiv och antal belägg för varje form och totalt. Verbens former och böjning har jag också fått ut information om, eftersom jag har sökt på alla tänkbara former och därför kan se vilka som finns belagda. Här har jag även, för säkerhets skull, sökt på former som, enligt min egen språkkänsla, inte borde finnas, såsom passivformer av *skola* och *unna* och supinum av *torde*. Detta återkommer jag till längre fram. Hur vanliga verben är i andra konstruktioner än dessa, t.ex. med objekt, har jag inte kunnat undersöka här, men jag tar upp det senare för de utvalda verben (se kapitel 5 och 6).

Egenskaper som legat till grund för verburval

För varje enskild verbform har sökningar gjorts på:

- Antal belägg med ren infinitiv respektive med infinitivmärke och infinitiv
 - Antal belägg i aktiv respektive passiv diates/*s*-form
 - Antal belägg totalt på varje möjlig form
-

I sökningarna har jag inte undersökt närmare om de aktiva formerna har samma betydelse som *s*-formerna, men i fall med en uppenbar betydelseskilnad har jag bara sökt på de aktiva formerna, som för *torde* och *törs*.⁴² Jag har heller inte tagit hänsyn till feltagningar, felstavningar och liknande men har räknat bort tydligt felaktiga exempel i de fall där det lätt lät sig göras, främst vid sökningar med få belägg.

Efter sökningarna har jag räknat samma alla former för varje verb och räknat ut andel passivformer och andel ren infinitiv, se uppställning 4:6:

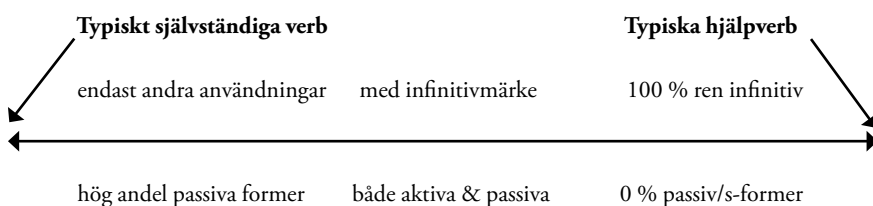
- **Andel passivformer/*s*-former i procent:** Totala antalet belägg för aktiva och passiva former av alla verb dividerat med antalet belägg för passivformerna/*s*-formerna.
 - **Andel ren infinitiv i procent:** Totala antalet belägg på alla verbens former med och utan infinitivformer dividerat med antalet belägg utan infinitivmärke.
-

Resultaten för alla de 118 verben, sorterade efter ren infinitiv och andel passivformer, redovisas i mer detalj i bilaga 1. För att välja ut verb till min undersökning har jag tittat på nyckeltalen ovan och även jämfört med verbens böjning och former (jämför uppställning 4:1) och därefter satt upp en gräns för hur typiska verben behöver vara för att jag ska ta med dem.

⁴² Angående *torde* och *törs*, se kommentar i 3.1.5, 6.3.3 samt 8.3.10.

4.2.3.2. Verbens grad av typiskhet

Det mest slående med resultaten av dessa sökningar är att det inte finns några skarpa gränser mellan verben utan att de i stort sett fördelar sig längs ett kontinuum från verb som har en egenskap till 100 % till verb som saknar den helt, se figur 4:1. För att ändå kunna använda dessa sökningar till att avgränsa en mindre grupp verb måste jag därför bestämma var gränsen ska gå för att ett verb ska kunna anses vara tillräckligt typiskt för att ingå i undersökningen.

FIGUR 4:1. Skala för verbens typiskhet

Eftersom jag har begränsat sökningarna till aktiva former ingår inga verb som enbart förekommer i *s*-form, alltså inte heller några deponensverb. Bara tre verb, *beräkna*, *tvinga* och *anhålla*, används i passiv i över 50 % av beläggen. Hela två tredjedelar av verben på listan har mindre än 10 % passivformer och en dryg tredjedel saknar sådana helt. Ser vi i stället till andelen ren infinitiv är det 15 verb på listan som inte tar infinitivmärke alls och ytterligare 12 som har en andel ren infinitiv på 90–99 %. Omvänt är 44 av verben inte belagda med ren infinitiv alls. De flesta verben ligger i den ena eller den andra änden av skalan och ganska få ligger i mitten. Det finns dock också några verb som är vanliga både med ren infinitiv och infinitivmärke, t.ex. *vägra* och *glömma*.

Det finns många verb som är sällsynta i såväl passiv som infinitivmärke, men också många som bara är ovanliga vad gäller det ena, t.ex. *behöva* med 26 % passivformer och 0 % infinitivmärke. För att kunna avgränsa verben utifrån dessa egenskaper behöver jag därför kombinera båda talen och välja verb som har en så låg andel passivformer och samtidigt en så hög andel ren infinitiv som möjligt. De allra mest typiska verben blir då de som bara används med ren infinitiv och som helt saknar *s*-former och detta gäller verben *böra*, *gitta kunna*, *låta*, *lära*, *må*, *månde*, *måste*, *pläga*, *skola*, *torde* och *vilja* (se bilaga 1). Alla utom *gitta* och *pläga* finns också med i uppställning 4:2 över de först utvalda verben.

4.2.3.3. Verbens böjning och former

Innan jag gör ytterligare urval av verb till undersökningen är det intressant att se närmare även på verbens böjning och former för att se hur väl dessa stämmer överens med resultaten från sökningarna. Som nämnt ovan har jag förutom nyckeltalen gjort sökningar på alla former av verben för att se vilka former som finns och hur vanliga de är (se avsnitt 4.2.3.1).

De allra flesta verben i listan böjs regelbundet enligt svag eller stark böjning, men det finns några verb som avviker. Särskilt märks här verben *kunna*, *må*, *skola*, *vilja* och *veta* som har kvar rester av preterito-presentisk böjning, vilket bl.a. visas av att presensformen saknar ändelse. Vi har också verben *lära*, *månade* och *torde* som alla bara finns belagda i en form i PAROLE och alltså saknar böjning. Dessutom har, enligt SAG (II:574), hjälpverben *böra*, *få*, *ha*, *töras* och *vara* en mer eller mindre unik böjning. Som redan nämnt har dock *töras* inte tagits med i de här inledande sökningarna (se 4.2.3.1, 8.3.10).

De verb som saknar en eller flera former sammanfaller till ganska stor del med de verb som har oregelbunden böjning (jämför t.ex. SAG II:574). Av de nyss nämnda verben saknas former i PAROLE hos *böra*, *lära*, *må*, *månade*, *skola* och *torde*. Dessutom saknas belägg för vissa temaformer även hos *gitta* (infinitiv och supinum), *måste* (infinitiv och presens)⁴³ och *pläga* (preteritum och supinum). För *gitta* och *pläga* kan avsaknaden av former bero på att verben är mycket ovanliga (10 respektive 14 belägg) och att vissa former därför inte kommit med i PAROLE. Övriga verb är dock betydligt vanligare och för dem kan man säga säkrare att formerna faktiskt saknas. En översikt över alla verb med oregelbunden eller defekt böjning följer i uppställning 4:7:

⁴³ Enligt SAG (II:573, anm. 3) används formen *måste* i både presens och preteritum. Eftersom formen dock både formellt och språkhistoriskt sett är en preteritumform bortser jag här från betydelsen och behandlar den som en preteritumform.

UPPSTÄLLNING 4:7. *Verb med oregelbunden böjning och saknade former i PAROLE.*

Verb	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
böra	<i>böra</i>	<i>bör</i>	<i>borde</i>	–
få	<i>få</i>	<i>får</i>	<i>fick</i>	<i>fått</i>
gitta	–	<i>gitter</i>	<i>gitte</i>	–
ha	<i>ha</i>	<i>har</i>	<i>hade</i>	<i>haft</i>
kunna	<i>kunna</i>	<i>kan</i>	<i>kunde</i>	<i>kunnat</i>
lär	–	<i>lär</i>	–	–
må	–	<i>må</i>	<i>måtte</i>	–
månde	–	–	<i>månde</i>	–
måste	–	–	<i>måste</i>	<i>måst</i>
pläga	<i>pläga</i>	<i>plägar</i>	–	–
skola	<i>skola</i>	<i>ska</i>	<i>skulle</i>	–
torde	–	–	<i>torde</i>	–
vara	<i>vara</i>	<i>är</i>	<i>var</i>	<i>varit</i>
veta	<i>veta</i>	<i>vet</i>	<i>visste</i>	<i>vetat</i>
vilja	<i>vilja</i>	<i>vill</i>	<i>ville</i>	<i>velat</i>

Alla de nämnda verben saknar dessutom imperativformer, liksom även *behöva*, *bruka* och *råka* (se SAG II:574).

Av de verb som helt saknar passivformer och belägg med infinitivmärke (se 4.2.3.2) finns *böra*, *gitta*, *kunna*, *lär*, *må*, *månde*, *måste*, *pläga*, *skola*, *torde* och *vilja* även med här. Bara *låta* har regelbunden böjning och alla former belagda. Omvänt finns det också några verb i listan ovan (uppställning 4:7) som inte uppfyller de andra kraven, t.ex. *få* och *veta*.

4.2.4. Avgränsningar i verbgrupper

Efter att ha tagit fram en stor grupp möjliga verb till undersökningen (enligt 4.2.3 ovan) och tagit reda på hur typiska de är utifrån de utvalda egenskaperna behöver jag avgränsa några mindre grupper av verb till undersökningen.

I undersökningen vill jag studera både verb med preterito-presentiskt ursprung och verb som är mer eller mindre typiska utifrån egenskaperna. De två viktiga indelningsaspekterna blir därför typiskhet som hjälpverb, efter de egenskaper jag har valt ut, och preterito-presentiskt ursprung. Detta ger mig fyra olika grupper, vilka visas i figur 4:2:

	Typiska	Atypiska
Preterito-presentiskt ursprung	A	B
Andra verb	C	D

A – Typiska hjälpverb av preterito-presentiskt ursprung

B – Övriga verb av preterito-presentiskt ursprung

C – Typiska hjälpverb av annat ursprung

D – Mindre typiska hjälpverb av annat ursprung

FIGUR 4:2. *Indelning av undersökningsverb i grupper.*

Störst vikt har jag lagt vid de verb som har preterito-presentiskt ursprung för att kunna följa de modala hjälpverbens ursprung och utveckling, och jag har därför undersökt grupp A och B mer noggrant än de andra två grupperna. Vilka verb som har valts ut till varje grupp redogör jag närmare för i det följande. De verb som saknar infinitivform anges i presens eller i den form som finns belagd.

4.2.4.1. Typiska hjälpverb av preterito-presentiskt ursprung

Den första gruppen utgörs då av de preterito-presentiska verb som också räknas till de mest typiska hjälpverben enligt min undersökning i PAROLE. Dessa verb är som följer (se även bilaga 1).

TABELL 4:1. *Grupp A: Typiska hjälpverb av preterito-presentiskt ursprung.*

Verb	Totalt antal	Passiv i %	Aktivt verb + (att) + infinitiv	Ren infinitiv i %
kunna	103 471	0%	61 948	100%
må	902	0%	458	100%
månde	33	0%	10	100%
skola*	104 145	0%	69 691	100%
vilja*	33 727	0%	19 205	100%

*= Homonyma former för *skola* och *vilja* är inte separerade (se 4.2.2.2).

Dessa fem verb är alla mycket typiska som hjälpverb utifrån mina kriterier, med 100 % ren infinitiv och 0 % passivformer. Alla fem har även idag oregelbunden böjning och tre av dem, dvs. *må*, *månde* och *skola*, saknar en eller flera temaformer. Alla hör också till den grupp verb som utgjorde de mest typiska modala hjälpverben i tidig fornsvenska (se avsnitt 3.4.2).

4.2.4.2. Övriga verb av preterito-presentiskt ursprung

Det finns ytterligare fyra verb av preterito-presentiskt ursprung belagda i dagens svenska, och dessa utgör grupp B. Här tillkommer också *tarval*/**thorva* (se avsnitt 3.1.5, 3.4.2) som inte kom med i sökningarna och för de äldre texterna även det idag försvunna **muna* (jämför uppställning 4:2 i 4.2.1 och 3.1.4.8).

TABELL 4:2. Grupp B: Övriga verb av preterito-presentiskt ursprung.

Verb	Totalt antal	Passiv i %	Aktivt verb + (att) + infinitiv	Ren inf. i %
duga	517	0%	5	0%
tarva	12	8,33%	0	0%
unna	139	0%	0	0%
veta	18 948	0%	66	16,67%
äga	2320	0,004%	0	0%

Verben i grupp B är, som synes, inte särskilt typiska som hjälpverb. Inget av verben är i och för sig särskilt vanligt i passiv, men de som överhuvudtaget används som hjälpverb har en låg andel ren infinitiv. Alla verben ovan utom *tarva* har alla temaformerna belagda men *tarva* är ett också ett mycket ovanligt verb med endast 12 belägg och det går därför inte säga om formerna saknas helt eller bara inte är belagda här. Den preterito-presentiska böjningen finns här endast bevarad hos *veta*, medan alla de andra verben böjs mer eller mindre regelbundet. Detta verb är också det enda som används med ren infinitiv, även om det är vanligare med infinitivmärke, se (13a) respektive (13b).

- (13) a. Han **vet berättat** att jag kommer att få en påminnelse.
 b. Han **vet att föra** sig, han är slagfärdig och lägmäld.

Som framgår i kapitel 3 användes flera av de här verben som modala hjälpverb i fornsvenskan, framför allt **thorva* och *äga* (se avsnitt 3.4).

4.2.4.3. Typiska hjälpverb av annat ursprung

Till den tredje gruppen (grupp C) med typiska verb av annat ursprung, har jag valt ut verb genom att kombinera de tidigare undersökta egenskaperna. Från de verb som räknades upp i slutet av 4.2.3.2 som mest typiska finns dessa kvar: *böra, gitta, låta, lär, måste, pläga* och *torde*. Alla utom *låta* har också defekt böjning eller saknade former. I denna grupp räknar jag med att hitta ganska stora förändringar och jag har därför valt att justera kriterierna något för att få med några fler och lite mindre typiska verb. Gränserna sattes i stället vid att verben ska ha mindre än 2 % passivformer och minst 95 % ren infinitiv. Denna förändring lade verben *bruka, börja, få, försöka, lära, råka* och *våga* till de andra i listan. Dessa har alla regelbunden böjning och belägg på alla temaformerna. Samtliga verb finns också belagda i fornsvenska, vilket har kontrollerats mot första belägg i NEO (1995) och de kan därför undersökas även i äldre texter. Vi vet också redan att verben *böra, lär* och *torde* användes som modala hjälpverb i fornsvenskan (se avsnitt 3.4.2, angående *torde* se även 3.1.5).

Från de här verben har jag sedan tagit bort *få* och *låta*, eftersom båda ofta förekommer i konstruktioner där de egentligen inte används som hjälpverb, men som ändå har kommit med i mina sökningar. Båda verben har egenskapen att de ofta konstrueras med objekt, dvs. *få någon att göra något* och *låta någon göra något*, där de båda verben inte har samma tankesubjekt. Många av de belägg som har kommit med i mina sökningar är sådana där det andra verbets subjekt har utelämnats och belägget därför missvisande ser ut som en konstruktion med hjälpverb och infinitiv, t.ex. i (14) nedan där det är meningens 'jag' som 'låter' och ordningsvakten som 'avvisar'.

(14) så måste jag kalla på ordningsvakten och **låta avvisa** er!

Stickprover i äldre texter bekräftar att verben används på samma sätt även i dessa. Dessa två verb är i stället värda egna undersökningar (för *få* se t.ex. Rawoens 2008).

Till grupp C har jag alltså valt ut följande verb:

TABELL 4:3. Grupp C: Typiska hjälpverb av annat ursprung.

Verb	Totalt antal	Passiv i %	Aktivt verb + (att) + infinitiv	Ren infinitiv i %
bruka	4472	1,1%	2518	100%
böra	11 744	0%	6697	100%
börja	16 844	0,03%	7983	98,89%
försöka	10 157	0,009%	7531	96,46%
gitta	25	0%	18	100%
lär*	2439	0%	731	100%
lära*	6612	0,58%	1023	100%
måste	24 790	0%	14 704	99,98%
pläga	14	0%	10	100%
råka	1289	0,69%	502	100%
torde	621	0%	294	100%
våga	2920	0%	1515	99,67%

* = Det går inte att separera *lär* och *lära* i PAROLE-sökningarna och värdena för *lär* är därför inräknade i totalsumman för *lära*, se 4.2.2.2.

Bland de verb som faller precis utanför den här gruppen finns t.ex. *verka*, *ämna*, *slippa*, *sluta*, *förefalla* och *mäkt* med lägre andel ren infinitiv och t.ex. *behaga*, *anse* och *önska* med högre andel passivformer (se bilaga 1).⁴⁴

4.2.4.4. Mindre typiska hjälpverb av annat ursprung

Till den sista gruppen, grupp D (se figur 4:2), har jag velat ha några mindre typiska verb som en jämförelsegrupp för att se hur mycket dessa skiljer sig från de verb som uppfyller hjälpverbsegenskaperna i högre grad. Här var det svårare att välja ut vilka egenskaper verben skulle ha för att ingå. För att få en så bred jämförelsegrupp som möjligt har jag valt ut några verb som ligger nära de typiska verben i en av de tidigare utvalda egenskaperna, några verb som ligger långt ifrån och några verb som hamnar någonstans i mitten. Ytterligare en begränsning är att alla utvalda verb ska kunna undersökas i äldre texter. Bland de mindre typiska verben förekom många lånord av senare datum och alla intressanta verb har därför slagits upp i NEO (1995) för att få tid för första belägg. De verb som sedan blev utvalda listas nedan:

⁴⁴ Se vidare Teleman (2007b) angående förändringen av *verka* till hjälpverb.

TABELL 4:4. Grupp D: Mindre typiska verb av annat ursprung.

Verb	Totalt antal	Passiv i %	Aktivt verb + (att) + infinitiv	Ren infinitiv i %
behöva	12 483	25,46%	3000	100%
orka	1440	0%	425	28,96%
begära*	1574	4,45%	102	0,1%
mena	7790	1,33%	9	11,11%
glömma	2258	6,64%	157	38,22%
vänta	8437	16,91%	11	18,18%

* = P.g.a. homonymer är siffrorna inte fullständiga

I tabellen ingår först två verb som ligger nära de typiska (se avsnitt 4.2.3 ovan) i fråga om en egenskap, *behöva* med 100 % ren infinitiv och *orka* med 0 % passivformer. Vidare har vi två verb som ligger långt ifrån de typiska verben, *begära* med nästan ingen ren infinitiv alls och *mena* med en andel på bara 11 %. Båda dessa har dock också en ganska liten andel passivformer, även om den är högre än hos verben i grupperna A–C. Jag har också lagt till två verb som varken är mycket lika i en egenskap eller mycket olika, utan som ligger lite mittemellan, *glömma* och *vänta*, som här både har en andel ren infinitiv och en andel passivformer som ligger mellan de andra två undergrupperna.

4.3. Urval av textmaterial

För att därefter kunna undersöka hur dessa verb används med avseende på de karakteristiska egenskaperna behövs också ett textmaterial som passar för ändamålet. Detta ska innehålla både nutida och medeltida material och finnas i digital form för att underlätta kvantitativa undersökningar.

4.3.1. Urvalsprinciper

För att underlätta urvalet av texter har jag ställt upp tre principer, som följer i uppställning 4:8:

Materialet ska:

1. täcka så lång tidsperiod som möjligt
 2. finnas i lättåtkomlig, dataläsbar form
 3. vara så homogent och lätt jämförbart som möjligt
-

Som första urvalsprincip vill jag ha ett material som täcker så lång tidsperiod som möjligt för att det ska gå lättare att kunna spåra förändringar över tid hos verben. För att få en stor tidsrymd och ändå kunna ha en större mängd material samt kunna dra någorlunda säkra slutsatser vad ytterpunkterna i intervallet, valde jag att koncentrera mig på de äldsta och de yngsta texterna. För att få ett tillräckligt stort textmaterial för de äldre texterna har dessa fått omfatta i stort sett hela den fornsvenska perioden fram till mitten av 1500-talet. För de yngsta texterna har urvalet inte begränsats av tillgång på lämpliga texter, utan i stället av PAROLE som jag velat ha som jämförelsematerial. Därför har jag valt texter som omfattar ungefär samma tidsperiod som PAROLE gör, dvs. 1976–1997. För den långa tidsperiod som inte är undersökt har jag gjort stickprov i en del 1700- och 1800-talstexter och tar upp dessa där det är särskilt intressant (se särskilt kapitel 8).

Den andra principen är av mer praktisk karaktär, nämligen att alla texterna ska vara lättillgängliga, dvs. finnas åtkomliga i dataläsbar form så att det går lätt att göra konkordanser av dem och hitta alla utvalda verb. Detta begränsade urvalet till viss del, men tack vare Källtext⁴⁵ och Fornsvenska textbanken⁴⁶ har det inte varit något större problem. Precis som i PAROLE bör man ha i minnet att det finns en del mindre fel, t.ex. tolkningsfel, avskrivningsfel och felaktigt upplösta förkortningar. Med största sannolikhet är de felen ändå inte tillräckligt många för att påverka de kvantitativa resultaten.

Som tredje princip, i uppställning 4:8 ovan, kommer urval av vilka texter som är intressanta för undersökningen. Här vill jag ha ett så homogent material som möjligt för att texterna ska bli lättare att jämföra med varandra och för att ge underlag för kunna dra så säkra slutsatser som möjligt. Därför har enbart texter skrivna på svenska tagits med, detta för att de inte ska vara påverkade av originalspråket och översättaren. Givetvis kan även originaltexter vara

⁴⁵ Källtext [www].

⁴⁶ Fornsvenska textbanken [www].

påverkade av ett annat språks stil, uttrycksätt m.m. och det är säkert fallet i t.ex. de tidiga diplomerna som haft förlagor på latin (se Johnson 2003, särskilt kapitel 3), men påverkan bör ändå vara mindre än för översatta texter. Texter på andra nordiska språk har också valts bort för att få ett mer enhetligt material (se i stället avsnitt 2.2 och kapitel 3). Även antalet genrer har begränsats, för att undvika att resultaten påverkas alltför mycket av genreberoende skillnader. Som huvudmaterial har jag valt två genrer för att kunna jämföra dem med varandra, en mer vardaglig och en mer bunden och konservativ. Den mer vardagliga genren motsvaras för den äldre tidsperioden av krönikor och för den yngre av presstexter. Dessa motsvarar inte helt varandra, men har det gemensamt att de har ett relativt vardagligt språk och en relativt fri stil jämfört med t.ex. lagtexter, religiösa texter eller brev. En del av krönikorna är dock skrivna på vers, vilket kan spela en viss roll för användning av hjälpverb (se avsnitt 3.4.3).⁴⁷ Den mer bundna och konservativa genren representeras här av lagtexter från respektive tidsperiod. Lagtext anses ofta vara en konservativ genre och därför vill jag se om det finns ålderdomliga drag hos verben som finns kvar i lagtexterna längre än i andra undersökta texter.

Förutom huvudmaterialet med krönikor/presstexter och lagtexter har jag valt att ta med ytterligare ett par textsamlingar. Dessa består av den samnordiska runtextdatabasen⁴⁸ och ett diplommaterial från 1300-talet⁴⁹ och här har syftet främst varit att få fler tidiga belägg. Runtextmaterialet omfattar både urnordisk tid, runsvensk och yngre fornsvensk tid (tiden fram till 1526, se avsnitt 1.7). Beläggen från den allra första tiden och från 1400-talet och senare är i jämförelse ganska få. För den yngre tidsperioden har även PAROLE använts som jämförelse främst vad gäller verbens frekvens och former.

4.3.2. Utvalda texter

4.3.2.1. Medeltiden

De utvalda texterna för den medeltida perioden är som följer i tabell 4:5. Vid hänvisningar i tabeller och exempel kommer förkortningarna att användas i första hand.

⁴⁷ Resultat från undersökningen i krönikorna finns också redovisade i Lagervall 2002a.

⁴⁸ Samnordisk runtextdatabas [www]

⁴⁹ Digitaliserat av Rakel Johnson, se Johnson 2003.

TABELL 4:5. *Utvalda medeltida texter.*

Text ¹	Tillkomsttid ²	Antal ord/text ³
Erikskrönikan (EK)	mitten av 1300-talet	28 430
Karlskrönikan (KK)	mitten av 1400-talet	58 405
Sturekrönikorna (SK)	sent 1400-tal	44 542
Per Brahes krönika (PBK)	1532–1541	26 380
Olaus Petris krönika (OPK)	ca 1550	108 040
Krönikor		265 797
Äldre Västgötalagen (ÅVgl)	ca 1220-tal	15 026
Magnus Erikssons Landslag (MEL)	ca 1350	45 239
Kristoffers Landslag (Krl)	1442	56 543
Lagtexter		116 808
Runtexter (RT)	ca 160–1600-tal	69 298
Diplomtexter (DT)	1330–1374	105 963
Övriga		17 526

¹ För information om varifrån texterna är hämtade, se källförteckningen.

² Med tillkomsttid menas jag här den tid då texten antas ha skrivits i sin första version. De textkällor vi har tillgång till är ofta av senare datum, vilket kan ha påverkat språket. Tidsangivelserna är hämtade från webbsidan för respektive text eller i en fil med själva texten eller en beskrivning av den.

³ Det totala antalet ord är beräknat automatiskt i Word på textfilerna. Däri ingår inledning och kommentarer till texten, men sådana korta delar bör inte påverka resultaten.

Krönikorna är utvalda främst för att de täcker en lång tidsperiod och utgör en relativt enhetlig genre. De tre äldsta är dock rimmade, vilket gör att stilen skiljer sig något mellan dessa och de två yngre krönikorna. Lagtexterna är främst utvalda för att täcka samma tidsperiod som krönikorna för att underlätta jämförelsen. De har dock lite olika karaktär med en landskapslag och två landslagar. Den tredje lagtexten, Kristoffers landslag, är i stora drag en bearbetning och modernisering av den omkring hundra år äldre Magnus Erikssons landslag. Detta kan göra de båda lagtexterna mycket lika, men också visa på vilka språkliga nyheter som slagit igenom under den tiden. Den tidsmässiga skillnaden kan t.ex. spela roll för frekvens och användning av många verb (se vidare i 5.4.2). De två övriga texterna är främst utvalda för att ge fler tidiga belägg att jämföra med och kommer inte att undersökas lika noggrant som krönikor och lagtexter.

4.3.2.2. Nutid

För den nutida delen av materialet har jag, som nämnt (se avsnitt 4.3.1), valt ut ett material bestående av presstexter och lagtexter. Här har det funnits många texter att välja på och jag har därför valt texter från samma tidsperiod som PAROLE. Eftersom jag här har kunnat anpassa texternas storlek i högre grad än för det äldre materialet, har jag valt ut delar av presstexterna och satt samman olika lagtexter för att få två ungefär lika stora textsamlingar som täcker samma tidsperiod. Jag har även tagit ut ett mindre material ur PAROLE och undersökt närmare som jämförelse och för att få mer material för de mest typiska verben. Materialet listas i tabell 4:6 nedan. Vid hänvisningar i tabeller och exempel kommer förkortningarna att användas i första hand.

TABELL 4:6. *Utvalda nutida texter.*

Text	Tillkomsttid	Antal ord
Press 95 (Pr. 95)	1995	102 251
GP 2003 (GP 03)	2003	102 166
Presstexter		204 417
Lagtexter 1975–1989 (LT 75–89)	1975–1989	124 039
Lagtexter 1990–2004 (LT 90–04)	1990–2004	102 236
Lagtexter		226 275
PAROLE	1976–1997	ca 19 000 000
PAROLE-utdrag	1976–1997	ca 47 000

Angående texter, tillkomsttid och antal ord, se kommentarer till tabell 4:5.

För presstexterna har jag valt två konkordanser, båda från Språkbankens webbsida⁵⁰, med ett tidsmässigt spann ungefär motsvarande PAROLE. Materialet har jag sedan tagit ut genom att göra slumpvis sökningar på det vanliga ordet *och*, klicka fram artikeln för en träff i taget och sedan kopiera över hela texten till ett dokument. Det är möjligt att samma text kommit med mer än en gång, men med tanke på konkordanserna originalstorlek bedömer jag att det i så fall har liten inverkan på resultaten.

Lagtextsamlingen är insamlad på liknande sätt. Alla texterna är hämtade från Notisums webbsida⁵¹ och här har jag tagit ut de första 5–10 texterna från varje år. I stället för att välja alla texter från bara några få år har jag gett även denna korpus en tidsmässig spännvidd som ungefär motsvarar de texter som ingår i

⁵⁰ Språkbankens konkordanser [www], se även KORP [www].

⁵¹ Notisum [www]

PAROLE och ett omfång som ungefär stämmer överens med presstexterna. Jag har också begränsat urvalet till lagar som fortfarande gäller.⁵² Därefter har materialet delats i en äldre och en yngre del för att göra dem lättare att jämföra med de två presstexterna.

Som jämförelsematerial tjänar här PAROLE, och de siffror jag redan tagit fram för verbens frekvens och former (se avsnitt 4.2.4). Hur verben används är svårare att söka fram och därför har jag i de flesta fall bara gjort stickprov på enstaka verb när fler belägg har behövts. Ett undantag har gjorts för grupp A för att få fler belägg på dessa verb och för att få ett jämförelsematerial till de andra texterna. För verben i grupp A har jag tagit med en textsamling omfattande 200 slumpvis utvalda belägg på varje böjningsform av de ingående verben med kontexter.⁵³ Denna mindre del kommer jag i fortsättningen att kalla *PAROLE-utdrag*, för att skilja den från hela PAROLE.

Eftersom PAROLE har en särställning i detta jämförelsematerial till min studie följer i tabell 4:7 en redovisning för vilka texter som ingår:⁵⁴

TABELL 4:7. PAROLE, översikt över ingående texter.

PAROLE	Text, tidsomfång	Antal löpord
Romaner	Bonniers Grafiska Industrier 1976–1981	4,4 miljon löpord
Dagstidningar	Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Göteborgs-Posten och Arbetet 1976–1997	13,6 miljon löpord
Tidskrifter	Forskning och Framsteg, 1995–1996	0,4 miljon löpord
Övriga	Webb-texter 1997	1 miljon löpord
Totalt		19,4 miljon löpord

Som synes består PAROLE till två tredjedelar av presstexter, vilket betyder att resultaten från mina sökningar i PAROLE med all sannolikhet kommer att ligga närmare resultaten från presstexterna än från lagtexterna i mitt material. Dessutom ingår Press 95 i PAROLE och denna textsamling blir därför på sätt och vis undersökt två gånger, om än på olika sätt.⁵⁵ Eftersom PAROLE omfattar så många andra texter tror jag inte att det spelar någon större roll för resultaten.

⁵² Urvalet gjordes under tiden december 2004 till januari 2005.

⁵³ Eftersom det inte gick att göra ett slumpvist urval i PAROLE fick jag hjälp med detta av Torgny Rasmak på Språkbanken vid Göteborgs universitet.

⁵⁴ PAROLE ingår numera i KORP [www].

⁵⁵ Press 95, drygt 100 000 ord, ingår som en del i PAROLE, 19 miljoner ord. Den innehåller texter från flera olika tidningar, bl.a. Dagens Nyheter, Göteborgs-Posten och Sydsvenskan.

4.3.2.3. Extra material

Förutom de texter som ingår i huvudmaterialet och i PAROLE, och som är redovisade i uppställning 4:7 ovan, har jag använt en rad andra källor för att göra stickprov och kontrollera vissa verb och användningar. Detta tar jag särskilt upp i kapitel 8 när jag redovisar de enskilda verben ett och ett.

Extramaterialet har främst hämtats ur Språkbankens övriga konkordanser och består av en korpus med texter från äldre svenska romaner och enstaka exempel från t.ex. bloggtexter och andra presstexter än de undersökta, samt ett mindre material med 1700-talstexter bestående av Carl Gyllenborgs verk *Swenska sprätthöken* (1737), Jon Stålhammars brev (1700–1708) och i viss mån även Olof von Dalins *Then Swänska Argus* (1732–1734). Jag har också hämtat enstaka exempel från bl.a. Oslokorpusen (www) och en mindre korpus med färöiska texter (Lagervall 2002).

4.4. Undersökning och arbetsmetod

Undersökningen omfattar alltså sammanlagt 29 verb uppdelade i fyra grupper och dessa har undersökts vad gäller verbens och verbgruppernas typiska egenskaper inom användning, morfologi och frekvens i sammanlagt 15 texter från två tidsperioder. Innan vi ser närmare på resultaten av undersökningen följer här också en översikt över hela materialet, följd av närmare beskrivningar av arbetsmetod och ytterligare urval och kategoriseringar i undersökningarna.

4.4.1. Översikt av materialet

I tabell 4:8 finns en översikt av hela materialet uppdelat på verbgrupper, tidsperioder och textgrupper för att ge en ungefärlig uppfattning om materialets storlek. Siffror för enskilda verb och texter kommer i följande kapitel. Notera att PAROLE har behandlats som ett referensmaterial och inte har räknats ihop med övriga nutida texter någonstans i undersökningen, detta på grund av sin speciella karaktär som databas.

TABELL 4:8. Översikt över antal belägg i samtliga källor.

Text	Tidsperiod	Antal ord	Grupp A	Grupp B	Grupp C	Grupp D	Summa:
Runttext	ca 160–1600-tal	69 298	110	236	1*	0	347
Svenska diplom	1330–1374	105 963	967	159	23*	1*	1150
Lagtexter	ca 1220–1442	116 808	2852	942	180*	60*	4034
Krönikor	1350–ca 1550	265 797	6626	497	636	306	8065
Medeltiden		557 866	10 555	1834	840	367	13 596
Lagtexter	1975–2004	226 275	3939	76	95*	431*	4541
Presstexter	1995, 2003	204 417	2285	201	672	269	3427
Nutid		430 692	6224	277	767	700	7968
Totalt		988 558	16 779	2111	1607	1067	21 564
Dessutom:							
PAROLE	1975–1997	ca 19 milj.	242 315	21 936	79 671	33 982	377 904
PAROLE-utdrag	"	ca 47 000	2474				2474

* = För dessa belägg har jag endast undersökt frekvens och former, ej verbens användning (se 4.3.2.2)

Den totala textkorporusen uppgår alltså till sammanlagt en knapp miljon ord och därtill tillkommer PAROLE och stickprovskontroller i andra texter. Ur materialet ovan har jag excerperat drygt 21 000 exempel på de verb jag vill undersöka. Detta låter mycket, men uppdelat på de olika verbgrupperna och olika textsamlingarna, ser man att beläggen är mycket ojämnt fördelade och att vissa texter har mycket få eller inga belägg för en del av verben, t.ex. grupp D-verbena i runttexterna.

Notera också att alla verb inte är lika noggrant undersökta i alla texter (se 4.2.4). Eftersom jag har valt att lägga störst vikt vid de preterito-presentiska verben har jag för den tidskrävande undersökningen av verbens användning valt att endast undersöka dessa verb, dvs. verben i grupperna A och B, i alla texter och de övriga, dvs. de i grupperna C och D, endast i krönikor och presstexter.

4.4.2. Arbetsmetod

För att exciperera beläggen har jag använt de medeltida texterna i sin helhet, medan de nutida texterna, som nämnt ovan, är utvalda ur större korpusar. Jag har sedan gått tillväga så att jag har gjort egna konkordanser på alla texterna i huvudmaterialet.⁵⁶ I dessa konkordanser har jag sedan letat fram exempel på de utvalda verben och fört över alla jag velat undersöka närmare till separata listor. Jag har därigenom ganska lätt kunnat hitta olika stavningsvarianter som finns i de medeltida texterna, även om jag givetvis kan ha förbisett några.

För varje exempel har jag sedan noterat verbets form och den syntaktiska kontexten (se avsnitt 4.4.3 för en lista över vilka kategorier jag har använt). På detta sätt har jag i hög grad kunnat rensa bort homonymer och felskrivningar. Sedan har jag sammanställt beläggen i listor med noteringar om form, användning och antal belägg och räknat samman på olika sätt. När det gäller verbformerna har jag enbart gått på själva formen och inte studerat satsens subjekt närmare (se avsnitt 4.1.2).

Det medeltida materialet har bitvis varit ganska svårtolkat och man får därför räkna med en viss felmarginal och subjektivitet i resultaten. Det finns förmodligen också en del andra tolkningsfel i det färdiga materialet, men jag bedömer att det inte ska ha någon direkt betydelse för materialet som helhet, utan i så fall enbart för enstaka verb. Detta går jag närmare in på vid behov.

Ett metodproblem som kan vara värt att notera är att det finns en slagsida i materialet mot de mest omfattande texterna och de verb jag har undersökt i flest texter, vilket gör att resultaten inte blir lika representativa för alla ingående verb och texter. Det finns t.ex. skillnader i fördelningen mellan skönlitteratur och lagtexter i medeltida och nutida texter som gör att det nutida materialet totalt sett blir mer påverkat av lagtexterna än det medeltida. Jag har också undersökt verbgrupperna A och B i fler texter än verbgrupperna C och D. Detta påverkar resultaten framför allt vid sammanställningar för hela tidsperioder och vid jämförelser mellan verbgrupper mellan t.ex. medeltid och nutid. I övrigt bör det inte ha någon mer påverkan på resultaten än att vissa resultat är underbyggda med fler exempel i fler texter.

4.4.3. Ytterligare urval och kategoriseringar

Vid undersökningen av de tre egenskaperna frekvens, användning och morfologi har jag gjort ytterligare en rad urval för att underlätta undersökningen.

⁵⁶ Genom konkordansprogrammet Conc (version 1.76).

Först valde jag att börja med antal belägg och verbens frekvens räknat i promille av det totala antalet ord, eftersom antalet belägg och hur vanliga verben är spelar roll för tolkningen av övriga resultat. Om t.ex. ett mycket vanligt verb saknar belägg i en viss användning kan man ganska säkert utgå från att verbet inte används på detta sätt under tidsperioden eller i den texttyp som avses, medan det är mindre säkert för ett ovanligt verb.

Därefter har jag redovisat verbens användning genom att dela upp beläggen i ett antal kategorier. Denna indelning har jag bara gjort för verbens aktiva former, eftersom dessa är mest relevanta i det här sammanhanget (se verburvalet i 4.2). De passiva formernas användning illustreras i stället med exempel på de vanligaste användningarna. För de aktiva formerna har jag först gjort en enkel syntaktisk analys där jag har noterat alla fall där hjälp verbet förekommer med en underordnad verbfras (utsatt eller underförstådd) och sedan delat in dessa efter om verbet i fråga förekommer med ren infinitiv, infinitivmärke eller verbkomplement i annan form än infinitiv, samt om verbkomplementet är utelämnat. Kvarvarande belägg har jag sedan delat in efter de mest framträdande komplementtyperna i materialet. Belägg som inte passade in i någon av kategorierna samlades under rubriken Övrigt. Här hamnade framför allt felskrivningar av olika slag, metaspråk som i ”han slits mellan idealitet och egoism, mellan ’böra’ och ’vilja’.” från Press 95 (min kursivering), och meningar jag inte har kunnat tolka.

Nedan följer en översikt (se uppställning 4:9) över alla kategorier jag har använt med förkortningar. De som är mest typiska för hjälpverb står först, dvs. de där verbet tar en underordnad verbfras, och sedan de som utmärker mer självständiga verb. I översikten finns också en kort beskrivning med exempel på varje kategori. Störst vikt läggs vid de egenskaper som är mest utmärkande för hjälpverb (inf, *att*+inf, sup/part) respektive de som är utmärkande för huvudverb (obj och bisats). Övriga kategorier tas särskilt upp vid intressanta exempel och avvikelser och även för att ge en mer överskådlig bild av verbens användning:

UPPSTÄLLNING 4:9. *Verbens användningar i kategorier.*

Förkortning	Beskrivning och exempel
inf	Verbet tar verbkomplement i infinitiv, s.k. ren infinitiv, t.ex. <i>Han ska gå hem.</i>
att+inf	Verbet tar verbkomplement i infinitiv med infinitivmärket <i>att</i> , t.ex. <i>Han glömmmer att gå hem.</i>
sup/part	Verbet tar verbfras med huvudverb i particip/supinum utan <i>ha</i> , t.ex. <i>Han skulle gått hem.</i> Supinum används som term för de moderna texterna och particip för de medeltida (se 3.3.3).
ellips	Verbet tar en elliptisk konstruktion med utlämnat huvudverb, t.ex. <i>Han kommer om han kan (komma)</i> eller <i>Gör som du vill (göra)</i> . Hit räknar jag även fall med flera samordnade hjälpverb, t.ex. <i>kan i Han kan och vill komma.</i>
adv	Verbet konstrueras med ett ensamt adverb eller en adverbfras som betecknar riktning eller tid, <i>Han kan bäst</i> , <i>Han ska dit</i> , <i>Han börjar tidigt</i> eller <i>Han måste till jobbet.</i>
obj	Verbet står med ett substantiviskt objekt, t.ex. <i>Han kan vägen</i> , eller ett bundet adverbial, t.ex. <i>Han väntar på dig</i> . Hit räknar jag även pronominella objekt, dvs. fall där objektet utgörs av pronomenet <i>det</i> , som då normalt syftar på ett verbkomplement, t.ex. <i>Det som vi vill och Vi vill det folket vill.</i>
bisats	Verbet står med ett satsformat objekt, t.ex. <i>Han vill att du kommer</i> och <i>Hon vet när det börjar.</i>
prep.	Verbet konstrueras med partikel eller preposition, t.ex. <i>Han vet om festen</i> och <i>Ska du med?</i> Även t.ex. <i>Han råkade ut för något</i> och <i>Han började med yoga.</i>
övr	Alla övriga fall som inte passar in i någon av de ovanstående, även felskrivningar av olika slag (se exempel i texten ovan)

Alla markeringar ovan i kursiv stil och fetstil är mina.

I kapitel 5 och 6 redovisar jag verbens fördelning över dessa kategorier för en verbgrupp i taget och sedan för alla verb och verbgrupper sammantagna.

Som tredje och sista punkt i undersökningen behandlar jag verbens morfologi, och här undersöker jag verbens böjning, och då särskilt om de har kvar rester av preterito-presentisk böjning, samt även om verbens böjningsscheman saknar belägg i någon form. De former jag främst har koncentrerat mig på är infinitiv, presens, preteritum och particip/supinum. För de medeltida texterna redovisar jag även belägg med konjunktiv och personböjning. Detta sista har jag valt att ta med främst för att lättare kunna hitta former med preterito-presentisk böjning, men också för att kunna se hur former sammanfaller och försvinner mellan de äldre och de yngre texterna. Jag har också undersökt förekomst av passivformer och imperativ.

Resultaten exemplifieras med utdrag ur texterna där det aktuella verbet förekommer i kontext. Eftersom texterna ser så olika ut har jag försökt hålla mig så nära den aktuella texten som möjligt i utdraget, men ändå så långt möjligt vara konsekvent. Citerade hela meningar anges med versal i början och punkt i slutet. Textutdrag där början av satsen utelämnats noteras med inledande gemen och sådana där slutet av satsen utelämnats står utan en avslutande punkt. Alla markeringar med fetstil och kursiv stil är mina. Hänvisning till källa ges i texten eller direkt i anslutning till utdraget, med undantag från egenkonstruerade exempel. Översättning ges till textutdrag på isländska, färöiska, tyska och fornengelska.

4.4.4. Redovisning av resultat

I de följande två kapitlen presenteras de kvantitativa resultaten med de medeltida texterna i ett kapitel (5) och de nutida i ett (6). Här går jag igenom verbens frekvens, användning och morfologi och för varje egenskap visar jag resultat för både de enskilda verben och verbgrupperna. De här två kapitlen syftar främst till att ge en översikt över resultaten och visa på övergripande tendenser.

Därefter följer i kapitel 7 ytterligare analyser där jag också ser närmare på förändringar mellan medeltid och nutid vad gäller verbgrupperna, verbens olika egenskaper var för sig och även texterna och eventuella genreskillnader. Detta kapitel utgör både en sammanställning av de viktigaste resultaten och slutsatserna i de tidigare kapitlen och en ytterligare fördjupning där detta är motiverat.

I kapitel 8 analyseras resultaten närmare, och då går jag in på de enskilda verben ett i taget. Här tar jag upp belysande exempel ur materialet samt jämför även med ytterligare material i fall där det är särskilt intressant. Detta extramaterial är, såsom redan nämnt (se avsnitt 4.3.3.3), i första hand hämtat från Språkbankens konkordanser samt en mindre samling med 1700-talstexter.

Till sist följer, i kapitel 9, en sammanfattning där jag knyter samman resultaten med avhandlingens syfte och teoribakgrund och där jag även visar på tydliga tendenser i de undersökta modala hjälpverbens utveckling.

5. Det medeltida materialet

Redovisningen av resultat för det äldre materialet har jag strukturerat på så sätt att jag behandlar verbens egenskaper utifrån de tre rubrikerna frekvens, användning och morfologi (se avsnitt 4.1 ovan). Under varje rubrik tar jag först upp varje verbgrupp för sig och sedan alla de undersökta verben tillsammans. En sammanställning av båda tidsperioderna ges i kapitel 7 och en mer utförlig redovisning av varje verb i kapitel 8.

5.1. Verbens frekvens

Det medeltida materialet fördelar sig över texter och verbgrupper som i tabell 5:1 nedan. Här och i följande tabeller markerar tomma celler, om inget annat särskilt påpekas, att belägg saknas. Vid decimaltal tar jag med en decimal vid redovisning i procent och två i redovisning i promille, såvida inte andelen är så liten att fler decimaler behövs för att visa den. I tabeller med både absoluta tal och procent står raderna med procent i kursiv stil.

TABELL 5:1. Totalt antal belägg i det medeltida materialet, i absoluta tal och procent.

Text	Tidsperiod	Antal ord	Grupp A	Grupp B	Grupp C	Grupp D	Totalt
EK	1350-talet	28 430	638	109	74	13	843
KK	1450-talet	58 405	1886	153	112	46	2197
SK	sent 1400-tal	44 542	1442	65	108	62	1677
PBK	1532–1541	26 380	488	31	33	35	587
OPK	1541–1558	108 040	2172	139	309	150	2770
Krönikor		265 797	6 626	497	636	306	8065
<i>i procent</i>			82,2%	6,2%	7,9%	3,8%	
ÄVgl	ca 1220-tal	15 026	592	116	15		723
MEL	ca 1350	45 239	1044	430	78	25	1577
KrL	1442	56 543	1216	396	87	35	1734
Lagtexter		116 808	2852	942	180	60	4034
<i>i procent</i>			75,2%	24,9%	4,7%	1,6%	
RT	ca 160–1600-tal	69 298	110	236	1		346
DT	1330–1374	105 963	967	159	23	1	1126
Övriga		175 261	1077	395	24	1	1472
<i>i procent</i>			73,2%	26,8%	1,6%	0,1%	
Totalt		557 866	10 555	1834	840	367	13 596
<i>i procent</i>			77,6%	13,5%	6,2%	2,7%	

Förkortningar: EK = Erikskrönikan, KK = Karlskrönikan, SK = Sturekrönikorna, PBK = Per Brahes krönika, OPK = Olaus Petris krönika, ÄVgl = Äldre Västgötalagen, MEL = Magnus Erikssons Landslag, KrL = Kristoffers landslag, RT = Runtexter, DT = Diplomtexter. För texternas ursprung och sammansättning, se 4.3.2.2.

Utifrån översikten ovan ser vi att verben i grupp A är vanligast med en andel om totalt ca 78 % i materialet som helhet. Andelen är högst i diplomtexterna med ca 86 % och lägst i runtexterna med 32 %. I krönikorna ligger andelen på drygt 80 %. Verben i grupp B är tvärtom vanligast i runtexterna med 68 % och ovanligast i krönikorna (6 %). Verben i grupp C är vanligare än de i grupp B i krönikorna (särskilt de senare texterna), men ovanligare i alla andra texter och grupp D har lägst andel i samtliga kategorier. För vissa av verbgrupperna är det alltså stora skillnader mellan texterna i fråga om frekvens.

För kommande tabeller i avsnitt 5.2 och 5.3 kan det vara värt att notera att antalet undersökta belägg är något lägre än ovan, eftersom grupp C och D inte är lika väl undersökta i lagtexter och övriga texter som i krönikorna.

5.1.1. Grupp A

Som vi tidigare har sett är verben i grupp A både typiska hjälpverb och av preterito-presentiskt ursprung, och alla räknas även som modala hjälpverb i fornsvenskan (se 3.4.2), vilket gör att vi kan förvänta oss en relativt homogen grupp.

Vi börjar med att se närmare på verbens antal belägg och frekvens i form av andel belägg i promille per antal ord i varje text. Det senare talet gör det enklare att jämföra texterna med varandra, och antalet belägg visar hur många förekomster av verben som döljer sig bakom andelarna. Detta kan variera ganska mycket eftersom texterna är olika långa. Texterna omnämns med ovan uppräknade förkortningar och är här ordnade både kronologiskt och efter texttyp så att de två extratexterna, som båda är tidiga, ligger först och därefter de tre lagtexterna (ÄVgl–KrL, ca 1220–1442) och sist de fem krönikorna (EK–OPK, ca 1350–1550). I tabell 5:2 och i följande tabeller använder jag de moderna stavningarna av verben. Verben är alfabetiskt ordnade.

TABELL 5:2. Grupp A-verb, antal belägg och frekvens i promille.

TEXT:	RT	DT	ÄVgl	ME	KrL	EK	KK	SK	PBK	OPK	MEDELTID
kunna	21	219		160	198	48	204	218	141	399	1608
<i>i promille</i>	0,30	2,07		3,54	3,50	1,69	3,49	4,89	5,34	3,69	2,88
må	6	69	47	155	181	90	177	163	43	131	1062
<i>i promille</i>	0,09	0,65	3,13	3,43	3,20	3,17	3,03	3,66	1,63	1,21	1,90
månade	23			3		8	194	247	3	1	479
<i>i promille</i>	0,33			0,07		0,28	3,32	5,55	0,11	0,01	0,86
skola	37	525	469	512	583	214	583	332	147	1074	4476
<i>i promille</i>	0,53	4,95	31,21	1,13	10,31	7,53	9,98	7,45	5,57	9,94	8,02
vilja	23	154	76	214	254	278	728	482	154	567	2930
<i>i promille</i>	0,33	1,45	5,06	4,73	4,49	9,78	12,46	10,82	5,84	5,25	5,25
Grupp A	110	967	592	1044	1216	638	1886	1442	488	2172	10 555
<i>i promille</i>	1,59	9,13	39,40	23,08	21,51	22,44	32,29	32,37	18,50	20,10	18,92

För antal ord/text, se tabell 5:1.

Med några få undantag är dessa verb belagda i alla de undersökta texterna och har ganska många belägg överallt. Det vanligaste verbet är *skola* med över 4 000 belägg och en frekvens på hela 8 promille. Detta är betydligt vanligare än *vilja*, som är näst vanligast, men trots det har *vilja* fler belägg än *skola* i alla krönikorna utom OPK. Ovanligast är *månade* som bara har några få belägg i alla texter utom KK och SK där det är ganska vanligt.

Fler skillnader mellan texttyperna hittar vi om vi ser på frekvensandelarna och

då särskilt för hela verbgruppen. Högst andelar har verbgruppen i ÄVgl, trots att det är *skola* som ensamt står för majoriteten av beläggen.⁵⁷ Hög frekvens totalt har även KK och SK, där särskilt *mån̄de* är vanligt. Övriga lagtexter och krönikor skiljer sig inte så mycket åt, men har alla betydligt högre andelar för de här verben än de två extra texterna RT och DT. Särskilt runtexterna har här en mycket låg andel av de här verben. Mest lika i fördelningen mellan beläggen är lagtexterna MEL och KrL och krönikorna KK och SK. Den tydligaste genreskillnaden vi ser här är att nästan alla krönikorna har *vilja* som vanligaste verb, medan övriga texter har *skola*.

5.1.2. Grupp B

Även verben i grupp B är av preterito-presentiskt ursprung, vilket gör att vi kan förvänta oss att de finns belagda långt tillbaka i tiden. I tabell 5:3 ser vi verbens antal belägg och andel i promille av det totala antal ord i respektive text.

⁵⁷ Bo A. Wendt (personlig kommentar) har påpekat att den höga andelen *skola* i ÄVgl troligen återspeglar förhållandet att götalogarna relativt sett uppvisar fler förekomster av hjälpverbskonstruktion (*skal bōta*) där svealagarna i stället använder konjunktiv (*bōti*) (se Ståhle 1958 och Wendt 1997).

TABELL 5:3. Grupp B-verb, antal belägg och frekvens i promille.

TEXT:	RT	DT	ÄVgl	ME	KrL	EK	KK	SK	PBK	OPK	MEDELTID
duga						5	12	2			19
<i>i promille</i>						0,18	0,21	0,04			0,03
*muna	5					2					7
<i>i promille</i>	0,07					0,07					0,01
thorva	4	2	3	5	10	20	8	1			53
<i>i promille</i>	0,06	0,02	0,20	0,11	0,18	0,70	0,14	0,02			0,10
unna	26	47	3	3	5	6	39	10		4	143
<i>i promille</i>	0,38	0,44	0,20	0,07	0,09	0,21	0,67	0,22		0,04	0,26
veta	3	10	5	74	45	64	77	47	31	126	482
<i>i promille</i>	0,04	0,09	0,33	1,64	0,80	2,25	1,32	1,06	1,18	1,17	0,86
äga	198	100	105	348	336	12	17	5		9	1130
<i>i promille</i>	2,86	0,94	6,99	7,69	5,94	0,42	0,29	0,11		0,08	2,03
Grupp B	236	159	116	430	396	109	153	65	31	139	1834
<i>i promille</i>	3,41	1,50	7,72	9,51	7,00	3,83	2,62	1,46	1,18	1,29	3,29

För antal ord/text, se tabell 5:1. * = *muna* föll ur bruk under den här perioden. Detta markeras med en stjärna framför verbet i detta och följande kapitel.

Som väntat finns de flesta av verben belagda och det även i de äldsta texterna. Bara de ovanliga *duga* och **muna* utgör undantag. Allra ovanligast är **muna* som föll ur bruk under denna tidsperiod och bara finns belagt i RT och EK. Även *thorva* är relativt ovanligt och finns inte belagt i de två senare krönikorna. Att hävda att vi här kan se när **muna* och *thorva* försvann ur språket är inte möjligt utifrån mitt material, men mina resultat stämmer i alla fall bra överens med det vi redan vet om dessa två verb (se avsnitt 3.1.4.8. respektive 3.1.4.3 ovan). Det vanligaste verbet är *äga*, med dubbelt så många belägg som *veta*, men medan *äga* dominerar stort i lagtexterna är *veta* vanligare i alla krönikorna där *äga* har få belägg. I extratexterna RT och DT är *unna* näst vanligast, men det är ganska ovanligt i de andra texterna.

Vad gäller skillnader mellan texterna är det mest påfallande att PBK saknar belägg på något annat av de här verben än *äga* och därigenom skiljer sig påtagligt från de andra krönikorna, som alla har *veta* som vanligaste verb. Högst frekvens, i promille räknat, har MEL men även de andra två lagtexterna har höga andelar och här är det främst det vanliga *äga* som ligger bakom värdena. Skillnaden är emellertid större mellan MEL och KrL, än mellan MEL och ÄVgl. Mellan krönikorna är skillnaderna ganska stora och frekvensen är lägre i de senare texterna. Den enda tydliga genreskillnad som går att se här är att lagtexterna skiljer sig från de andra texterna genom att ha högst frekvens och en stor dominans för *äga*.

5.1.3. Grupp C

Grupp C omfattar verb som används som typiska hjälpverb i moderna texter, men som inte har preterito-presentiskt ursprung. I denna grupp är flera av verben lånord och därför inte belagda i alla texterna.

TABELL 5:4. Grupp C-verb, antal belägg och frekvens i promille.

TEXT:	RT	DT	ÄVgl	ME	KrL	EK	KK	SK	PBK	OPK	MEDELTID
bruka					3		1	15	3	40	62
<i>i promille</i>					0,05		0,02	0,34	0,11	0,37	0,11
böra	1	10			23	6	7	6	3	32	88
<i>i promille</i>	0,01	0,09			0,41	0,21	0,12	0,13	0,11	0,30	0,16
börja			6	20	3	5	7	5			46
<i>i promille</i>			0,40	0,44	0,05	0,18	0,12	0,11			0,08
försöka						3	2		4	6	15
<i>i promille</i>						0,11	0,03		0,15	0,06	0,03
gitta		11	9	58	58	37	18	15			206
<i>i promille</i>		0,10	0,60	1,28	1,03	1,30	0,31	0,34			0,37
lär								1			1
<i>i promille</i>								0,02			0,002
lära									2	17	19
<i>i promille</i>									0,08	0,16	0,03
måste								2	11	106	119
<i>i promille</i>								0,04	0,42	0,98	0,21
pläga		2				11	13	26	3	105	160
<i>i promille</i>		0,02				0,39	0,22	0,58	0,11	0,97	0,29
råka							16	1			17
<i>i promille</i>							0,27	0,02			0,03
torde						11	40	27	7	3	88
<i>i promille</i>						0,39	0,68	0,61	0,27	0,03	0,16
våga						1	8	10			19
<i>i promille</i>						0,04	0,14	0,22			0,03
Grupp C	1	23	15	78	87	74	112	108	33	309	840
<i>i promille</i>	0,01	0,22	1,00	1,72	1,54	2,60	1,92	2,42	1,25	2,86	1,51

För antal ord/text, se tabell 5:1.

Det är stora skillnader mellan verben i tabellen och flera är ganska sparsamt belagda. Många verb saknas också helt i de äldsta texterna, vilket kan bero på att de då inte fanns i svenskan, antingen de är inlånade eller bildade senare. Lånorden i den här gruppen är *bruka*, *försöka*, *lära*, *måste*, *pläga*, *råka* och *våga* (NEO 1995) och alla utom *bruka* och *pläga* finns bara belagda i krönikorna. Verb av inhemskt ursprung finns i några fall, som *böra*, *börja* och *gitta*, belagda

utanför krönikorna, samtidigt som t.ex. *lär* bara finns i SK.

Det vanligaste verbet totalt sett är *gitta*, som är vanligast i lagtexterna och EK, I KK och SK är i stället *torde* vanligast och i PBK och OPK *måste*. Ser vi på varje enskilt verb råder så stora variationer att det är svårt att säga något om tendenser i verbens frekvens. Det som är tydligast är att *måste* ökar i frekvens ganska snabbt och att *torde* verkar gå motsatt väg fast långsammare.

Texterna skiljer sig åt påfallande mycket och det gör det svårt att se några tydliga samband. Högst frekvens totalt sett har krönikorna EK och SK, medan extratexterna och ÄVgl har lägst. Endast *gitta* når upp i en andel på över en promille och då bara i lagtexterna och EK. Det är svårt att se några tydliga skillnader mellan texttyperna här, och det enda som går att säga säkert är att fler verb finns belagda i krönikorna och att lagtexterna har högst frekvens för *gitta*.

5.1.4. Grupp D

Verben i grupp D är utvalda för att vara lika de typiska hjälpverben på olika punkter utan att totalt sett kunna räknas som typiska (se avsnitt 4.2.4.4 ovan). Vi kan därför vänta oss en grupp där verben har ganska lite gemensamt.

TABELL 5:5. Grupp D-verb, antal belägg och frekvens i promille.

TEXT:	RT	DT	ÄVgl	ME	KrL	EK	KK	SK	PBK	OPK	MEDELTID
begära					1		3	9	19	100	132
<i>i promille</i>					0,02		0,05	0,20	0,72	0,93	0,24
behöva							5	3	1	36	45
<i>i promille</i>							0,09	0,07	0,04	0,33	0,08
glömma						1	7		1	1	10
<i>i promille</i>						0,04	0,12		0,04	0,01	0,02
mena						2	18	45	12	6	83
<i>i promille</i>						0,07	0,31	1,01	0,45	0,06	0,15
orka				25	34	1		3	2		65
<i>i promille</i>				0,55	0,60	0,04		0,07	0,08		0,12
vänta		1				9	13	2		7	32
<i>i promille</i>		0,01				0,32	0,22	0,04		0,06	0,06
Grupp D		1		25	35	13	46	62	35	150	367
<i>i promille</i>		0,01		0,55	0,62	0,46	0,79	1,39	1,33	1,39	0,66

För antal ord/text, se tabell 5:1.

Även i denna grupp ingår några lånord som började användas i svenskan under den tid de undersökta texterna omfattar. Här gäller det *begära*, *behöva* och *mena* som alla är inlånade från tyskan före 1520 (NEO 1995). Inget av verben finns belagt i de tidiga texterna RT och ÄVgl och i DT finns bara ett belägg på *vänta*. I de senare lagtexterna finns *orka* och *begära*, det senare dock bara en gång. Detta betyder att de allra flesta beläggen finns i krönikorna, särskilt i SK och OPK som vi ser i tabell 5:5 ovan.

Det vanligaste verbet är *begära*, men det har flest antal belägg bara i PBK och OPK. I KK och SK är i stället *mena* vanligare och i EK har *vänta* flest belägg. I lagtexterna dominerar *orka*. Högst enskild frekvens har *mena* i SK, och detta är här det enda verbet i gruppen som når över en promille.

Av texterna har de tre senare krönikorna högst frekvens, medan lagtexterna har betydligt lägre andelar. Ännu lägre ligger dock EK, vilket gör att det är svårt att se några tydliga genreskillnader här. Liksom för grupp C har krönikorna dock fler verb belagda och det vanligaste verbet i lagtexterna, *orka*, är ovanligare i krönikorna.

5.1.5. Samtliga verb

Med detta är det tid att summera resultaten ovan för att se hur stora likheter och skillnader det finns mellan verben. I nästa tabell (5:6) ser vi endast verbens frekvens uttryckt i promille av antal ord/text för att de ska vara lättare att jämföra mellan texterna. För antal belägg hänvisas till avsnitt 5.1.1–5.1.4. Vilken verb-grupp varje verb tillhör anges med bokstav i en särskild kolumn efter verben.

TABELL 5:6. *Samtliga verb, ordnade efter frekvens i promille.*

TEXT:		RT	DT	ÄVgl	ME	KrL	EK	KK	SK	PBK	OPK	MEDEL-TID
skola	A	0,53	4,95	31,21	1,13	10,31	7,53	9,98	7,45	5,57	9,94	8,02
vilja	A	0,33	1,45	5,06	4,73	4,49	9,78	12,46	10,82	5,84	5,25	5,25
kunna	A	0,30	2,07		3,54	3,50	1,69	3,49	4,89	5,34	3,69	2,88
äga	B	2,86	0,94	6,99	7,69	5,94	0,42	0,29	0,11		0,08	2,03
må	A	0,09	0,65	3,13	3,43	3,20	3,17	3,03	3,66	1,63	1,21	1,90
mån-de	A	0,33			0,07		0,28	3,32	5,55	0,11	0,01	0,86
veta	B	0,04	0,09	0,33	1,64	0,80	2,25	1,32	1,06	1,18	1,17	0,86
git-ta	C		0,10	0,60	1,28	1,03	1,30	0,31	0,34			0,37
plä-ga	C		0,02				0,39	0,22	0,58	0,11	0,97	0,29
un-na	B	0,38	0,44	0,20	0,07	0,09	0,21	0,67	0,22		0,04	0,26
begä-ra	D					0,02		0,05	0,20	0,72	0,93	0,24
må-ste	C								0,04	0,42	0,98	0,21
böra	C	0,01	0,09			0,41	0,21	0,12	0,13	0,11	0,30	0,16
tor-de	C						0,39	0,68	0,61	0,27	0,03	0,16
mena	D						0,07	0,31	1,01	0,45	0,06	0,15
or-ka	D				0,55	0,60	0,04		0,07	0,08		0,12
bru-ka	C					0,05		0,02	0,34	0,11	0,37	0,11
thor-va	B	0,06	0,02	0,20	0,11	0,18	0,70	0,14	0,02			0,10
behö-va	D							0,09	0,07	0,04	0,33	0,08
bör-ja	C			0,40	0,44	0,05	0,18	0,12	0,11			0,08
vän-ta	D		0,01				0,32	0,22	0,04		0,06	0,06
lä-ra	C									0,08	0,16	0,03
dug-a	B						0,18	0,21	0,04			0,03
försö-ka	C						0,11	0,03		0,15	0,06	0,03
rå-ka	C							0,27	0,02			0,03
vå-ga	C						0,04	0,14	0,22			0,03
glöm-ma	D						0,04	0,12		0,04	0,01	0,02
*muna	B	0,07					0,07					0,01
lär	C								0,02			0,002
Totalt		5,0	10,9	48,1	34,9	30,7	29,3	37,6	37,6	22,3	25,6	24,4

För antal ord/text, se tabell 5:1.

Som framgår av tabell 5:6 dominerar verben i grupp A sett till frekvensen. Alla de fem verben i grupp A återfinns bland de sex vanligaste verben. Även några av verben från grupp B kommer ganska högt upp i tabellen. Redan på fjärde plats hittar vi *äga* och sedan *veta* på sjunde och *unna* på tionde. Dock finner vi också *duga*, **muna* och *thorva* ganska långt ner på listan. Av verben i grupp C är särskilt *böra*, *gitta*, *pläga*, *måste* och *torde* vanliga. Högst upp av grupp D-verben kommer *begära* på elfte plats. Längst ner på listan finner vi verb från i första hand grupperna B och D, men även några verb från grupp C, t.ex. *lära* och *våga*. Endast *må*, *skola*, *vilja* och *veta* finns belagda i alla texter. Det vanligaste verbet, *skola*, har en betydligt högre frekvens än det närmast följande verbet och uppvisar också, och med god marginal, den enskilt högsta frekvensen för något verb i ÄVgl.

Jämför vi sedan texterna ser vi att SK har flest verb belagda och därefter KK och EK, medan ÄVgl ligger i andra änden av skalan med bara nio verb. Det hör säkert delvis ihop med att ÄVgl är den minsta texten räknat i antal ord (se tabell 5:1). Trots detta är det ÄVgl som har den högsta frekvensen totalt sett, beroende på att *skola* är så vanligt i denna text. Näst högst frekvens hittar vi hos KK och SK. Även de sena krönikorna PBK och OPK, liksom EK och KrL ligger nära varandra. Det är svårt att utläsa några tydliga genreskillnader, men det vi kan se är att de två extratexterna RT och DT har betydligt lägre frekvens än lagtexter och krönikor och att lagtexterna har färre verb belagda än krönikorna.

5.2. Verbens användning

Vi fortsätter med att undersöka verbens användning, fördelat över de syntaktiska kategorier jag har introducerat tidigare (se 4.4.3 för förklaringar). Redovisningen syftar främst till att ge en överblick över hur de olika verben grovt räknat fördelar sig över olika typer av användningar och hur typiska de är som hjälpverb. Mer ingående analyser av enskilda verb kommer i kapitel 8. För att kunna ha ett så stort material har vissa begränsningar i undersökningen införts och en av dem är att verben i grupp C och D i det här delkapitlet bara är undersökta i krönikorna. Vidare redovisas här bara resultat om verbens aktiva former. Exempel på de passiva formerna med kontext tas upp i avsnitt 5.3 och en översikt ges i tabell 7:25 i avsnitt 7.2.3.

5.2.1. Grupp A

Verben i grupp A fördelar sig över de olika kategorierna som följer i tabell 5:7. Här redovisas antal belägg i varje användning och användningens andel i procent av varje verb. För de här verben finns inga passivformer belagda.

TABELL 5:7. Grupp A, de aktiva verbens användning, i absoluta tal och med andel i procent.

Kategori	inf.	att+ inf.	part.*	ellips	adv.	obj.	bi-sats	prep.	övr.	Totalt
kunna	1472	10	9	76	25	8		2	6	1608
<i>i procent</i>	91,5%	0,6%	0,6%	4,7%	1,6%	0,5%		0,1%	0,4%	100%
må	995	11	9	25	14			1	7	1062
<i>i procent</i>	93,7%	1,0%	0,8%	2,4%	1,3%			0,1%	0,7%	100%
månade	473	2			1				3	479
<i>i procent</i>	98,7%	0,4%			0,2%				0,6%	100%
skola	4396	19	18	19	10			1	13	4476
<i>i procent</i>	98,2%	0,4%	0,4%	0,4%	0,2%			0,02%	0,3%	100%
vilja	2555	16	22	171	55	11	72	13	15	2930
<i>i procent</i>	87,2%	0,5%	0,8%	5,8%	1,9%	0,4%	2,5%	0,4%	0,5%	100%
Grupp A	9891	58	58	291	105	19	72	17	44	10 555
<i>i procent</i>	93,7%	0,5%	0,5%	2,8%	1,0%	0,2%	0,7%	0,2%	0,4%	100%

För förklaringar till kategorierna, se 4.4.3.

* Här och i resten av detta kapitel använder jag termen particip, som här står för perfekt particip, i stället för supinum (angående particip, se även avsnitt 3.3.3 och Larsson 2009).

I den här gruppen verb dominerar användningen med verbkomplement i infinitiv, s.k. ren infinitiv, med procentandelar på mellan 87 % och 99 %. Alla andra användningar har ganska små andelar och bara ellips och adverb når över en procent. Alla de här verben förekommer med infinitivmärke även om beläggen är ganska få, se (1). De flesta kan även ta verbkomplement i particip (2), medan bara några få förekommer med objekt (3) eller bisats (4):

- (1) ther **kan** man nw ey en sten **at fynna** (EK)⁵⁸
- (2) Vtan the wille at han **skulle taghit** itt slott, Åbo heller något annat (OPK)
- (3) Then bezst **kunne weghin** aff allom them (EK)
- (4) the sätte ther eeldh wthy / och **wille** ath ryzer sculle aff tornith fly (SK)

⁵⁸ Angående återgivning av exempel, se avsnitt 4.4.3. Alla markeringar i fetstil är mina.

Mest typiskt som hjälpverb, om vi bara ser till värdena i tabell 5:7 ovan, är *mån*de som nästan enbart förekommer med verbkomplement i infinitiv. Även *skola* och *må* får betraktas som typiska med nästan inga förekomster i objekt eller bisats och höga andelar ren infinitiv. Minst hjälpverbsaktigt är *vilja*, som har den lägsta andelen verbkomplement i infinitiv och är det enda verbet som används med bisats.

Även här är det intressant att se närmare på skillnaderna mellan de olika texttyperna. Jag redovisar i tabell 5:8 enbart uppgifterna i procent, men med totalsummorna för varje verb i absoluta tal som jämförelse. De två extratexterna redovisas sist, men här var för sig eftersom de utgör så olika typer av texter.

TABELL 5:8. Grupp A-verbena efter användning i olika texttyper, i procent.

Kategori	inf.	at+ inf.	part.	ellips	adv.	obj.	bi-sats	prep.	övr.	Totalt
kunna	88,9%	0,7%	0,9%	6,4%	2,4%	0,5%			0,2%	1010
må	92,2%	1,0%	1,5%	2,5%	2,3%				0,5%	604
mån	99,6%	0,4%								453
skola	98,4%	0,2%	0,7%	0,1%	0,3%			0,04%	0,1%	2350
vilja	90,0%	0,6%	0,6%	3,8%	2,3%	0,2%	1,6%	0,6%	0,3%	2209
Krönikor	93,7%	0,5%	0,7%	2,5%	1,5%	0,1%	0,5%	0,2%	0,2%	6626
kunna	96,9%	0,6%		2,5%						358
må	97,4%	1,0%		1,3%					0,3%	383
mån	100%									3
skola	98,7%	0,6%		0,3%	0,1%				0,3%	1564
vilja	81,3%		1,5%	13,1%	0,2%	0,9%	1,7%		1,5%	544
Lagtexter	95,0%	0,6%	0,3%	3,1%	0,1%	0,2%	0,3%		0,5%	2852
kunna	61,9%			4,8%	4,8%	14,3%			14,3%	21
må	66,7%			33,3%						6
mån	82,6%				4,3%				13,0%	23
skola	86,5%								13,5%	37
vilja	69,6%				13,0%	4,3%	8,7%		4,3%	23
Runtexter	76,4%			2,7%	4,5%	3,6%	1,8%		10,9%	110
kunna	97,7%	0,5%		0,5%				0,9%	0,5%	219
må	88,4%	1,4%		4,3%				1,4%	4,3%	69
skola	96,8%	0,8%	0,2%	2,3%						525
vilja	70,1%	1,3%		11,0%		0,6%	16,9%			154
Diplom	92,1%	0,8%	0,1%	3,4%		0,1%	2,7%	0,3%	0,4%	967
Krönikor	93,7%	0,5%	0,7%	2,5%	1,5%	0,1%	0,5%	0,2%	0,2%	6626
Lagtexter	95,0%	0,6%	0,3%	3,1%	0,1%	0,2%	0,3%		0,5%	2852
Runtext	76,4%			2,7%	4,5%	3,6%	1,8%		10,9%	110
Diplom	92,1%	0,8%	0,1%	3,4%		0,1%	2,7%	0,3%	0,4%	967
Grupp A	93,7%	0,5%	0,5%	2,7%	1,0%	0,2%	0,7%	0,2%	0,4%	10 555

Om vi börjar med användningarna har krönikor, lagtexter och diplom alla höga andelar infinitivkomplement, medan runtexterna har betydligt lägre. I runtexterna har de här verben också högre andelar med adverb och objekt, men framför allt finns här en ganska stor andel belägg som placerats i kategorin övrigt eftersom sammanhanget i texten inte räckt till. Vi ser också att krönikorna har flest användningar belagda och därefter diplomerna. Den enda påtagliga skillnaden mellan texttyperna är att verben i krönikorna uppvisar större spridning i användningen, medan de andra texterna har en mindre spridning och en högre andel belägg för mer typiska hjälpverbskontexter som konstruktion med infinitiv och ellips. I runtexterna används en större andel av verben med objekt och bisats.

Vad gäller de enskilda verben så har *må*, *månde* och *skola* sin högsta andel med verbkomplement i infinitiv i lagtexterna, medan *kunna* har en högre andel i diplomerna och *vilja* i krönikorna. Högst användning med objekt har *kunna* i runtexterna, följt av *vilja* i samma text. Det senare verbet är det enda som förekommer med bisats och andelen är högst i diplomerna. Vi ser också att *vilja* har en betydligt högre andel ellips i flera texter, särskilt i lagtexterna, än de andra verben, undantaget *må* i runtexterna.

5.2.2. Grupp B

Även verben i grupp B är undersökta i alla texter och de fördelar sig över de olika syntaktiska konstruktionerna som följer. I den här gruppen finns ett fåtal passiva former belagda, bestående av fem belägg på *unnas*. Dessa är inte medtagna i tabell 5:9 nedan, men användningen exemplifieras i avsnitt 5.3.2 (se även avsnitt 8.2.4).

TABELL 5:9. Grupp B, de aktiva verbens användning, i absoluta tal och med andel i procent.

Kategori	inf.	att+ inf.	part.	ellips	adv.	obj.	bi-sats	prep.	övr.	Totalt
duga	3			1	9	4		1	1	19
<i>i procent</i>	15,8%			5,3%	47,4%	21,1%		5,3%	5,3%	100%
*muna						7				7
<i>i procent</i>						100%				100%
thorva	17	1			4	13	1	16	1	53
<i>i procent</i>	32,1%	1,9%			7,5%	24,5%	1,9%	30,2%	1,9%	100%
unna	16	4		2	17	94	1		4	138
<i>i procent</i>	11,6%	2,9%		1,4%	12,3%	68,1%	0,7%		2,9%	100%
veta	40	9		1	12	214	171	26	9	482
<i>i procent</i>	8,3%	1,9%		0,2%	2,5%	44,4%	35,5%	5,4%	1,9%	100%
äga	448	19	1	10	24	613	0	2	13	1130
<i>i procent</i>	39,6%	1,7%	0,1%	0,9%	2,1%	54,2%	0 %	0,2%	1,2%	100%
Grupp B	524	33	1	14	66	945	173	45	28	1829
<i>i procent</i>	28,6%	1,8%	0,1%	0,8%	3,6%	51,7%	9,5%	2,5%	1,5%	100%

Jämfört med grupp A är andelen infinitivkomplement betydligt lägre och i stället är det användningen med objekt som dominerar, för övrigt också den enda konstruktion där samtliga verb finns belagda. För det ovanliga **muna* är detta den enda användningen, se (5), och den är särskilt vanlig också för *unna* och *äga*. Även användning med bisats finns belagt, men är bara vanlig för *veta*. Användningar som är mer typiska för hjälpverb finns också belagda, särskilt hos *äga* som har en ganska hög andel verbkomplement i infinitiv. Även *thorva* har en relativt hög andel här, se (6). Användning med verbkomplement i particip finns dock bara belagt hos *äga*, se (7), och bara en gång. Belägg med infinitivmärke förekommer också, se (8), men de är i sammanhanget relativt ovanliga:

- (5) liwer noghor man thz **mon** / thz barn war konungsins förste (EK)
- (6) sa dana sorg **torfwe** i aldre **bära** (KK)
- (7) vm tw **atte** aldreg **skiilt** wid them (EK)
- (8) Præstær **a** meþ laghum en hæst i garþi **at havæ** (ÄVgl)

Mest hjälpverbsaktigt av dessa verb är *äga*, även om detta är vanligare som självständigt verb. Av de övriga kan de flesta användas med verbkomplement i infinitiv, men bara *thorva* har en högre andel med huvudverb i infinitiv än med objekt.

I tabell 5:10 redovisas krönikor, lagtexter och de övriga texterna separerade och

i procent för att underlätta jämförelsen. Endast verb som är belagda i respektive text är medtagna.

TABELL 5:10. Grupp B-verb efter användning i olika texttyper, i procent.

Kategori	inf.	at+ inf.	part.	ellips	adv.	obj.	bi-sats	prep.	övr.	Totalt
duga	15,8%			5,3%	47,4%	21,1%		5,3%	5,3%	19
*muna						100%				2
thorva	24,1%	3,4%			10,3%	10,3%		51,7%		29
unna	25,4%	5,1%			25,4%	42,4%			1,7%	59
veta	7,0%	2,6%		0,3%	3,5%	40,0%	38,0%	7,2%	1,4%	345
äga			2,3%	9,3%	9,3%	79,1%				43
Krönikor	9,9%	2,6%	0,2%	1,2%	8,7%	41,4%	26,4%	8,2%	1,4%	497
thorva	44,4%				5,6%	44,4%		5,6%		18
unna					16,7%	66,7%			16,7%	6
veta	11,3%					55,6%	29,0%	0,8%	3,2%	124
äga	56,0%	2,0%		0,6%	2,5%	37,8%		0,3%	0,8%	789
Lagtexter	49,5%	1,7%		0,5%	2,3%	40,4%	3,8%	0,4%	1,2%	937
*muna						100%				5
thorva	25,0%					50,0%			25,0%	4
unna					3,8%	92,3%			3,8%	26
veta						100%				3
äga		0,5%				99,0%			0,5%	198
Runtexter	0,4%	0,4%			0,4%	97,5%			1,3%	236
thorva	50,0%						50,0%			2
unna	2,1%	2,1%		4,3%		87,2%	2,1%		2,1%	47
veta	20,0%					40,0%	40,0%			10
äga	6,0%	2,0%		1,0%		85,0%			6,0%	100
Diplom	6,2%	1,9%		1,9%		80,7%	3,7%		4,3%	161
Krönikor	9,9%	2,6%	0,2%	1,2%	8,7%	41,4%	26,4%	8,2%	1,4%	497
Lagtexter	49,5%	1,7%		0,5%	2,3%	40,4%	3,8%	0,4%	1,2%	937
Runtexter	0,4%	0,4%		0,0%	0,4%	97,5%			1,3%	236
Diplom	6,2%	1,9%		1,9%		80,7%	3,7%		4,3%	161
Grupp B	28,6%	1,8%	0,1%	0,8%	3,6%	51,7%	9,5%	2,5%	1,5%	1829

Även i denna verbgrupp finns det stora skillnader mellan texterna, och här är det framför allt lagtexterna som sticker ut. I lagtexterna finns fler verb belagda än i de andra texterna och andelen belägg med verbkomplement i infinitiv är betydligt högre. Andelen objekt är omvänt den lägsta, men skillnaden mot krönikorna är här ganska liten. I stället har krönikorna många belägg i andra konstruktioner, särskilt med bisats, där andelarna är låga i lagtexterna. I RT och DT är andelarna objekt höga och övriga användningar har ganska låga andelar. Precis som för verben i grupp A har alltså RT högre andelar hos verben för objekt och bisats och krönikorna har en något större spridning över fler användningar än övriga texter.

Ser vi även till de enskilda texterna hittar vi också ganska stora skillnader, särskilt hos *äga* som används påfallande olika i texterna. I lagtexterna har verbet en hög andel ren infinitiv och en låg sådan i diplomerna, medan *äga* i krönikor och runtexter inte används med verbkomplement överhuvudtaget. På liknande sätt används *unna* med verbkomplement bara i krönikor och diplom, men andelarna är här ganska låga. Det enda verbet som förekommer med verbkomplement i alla texterna är *thorva* och detta verb används på ett mer likartat sätt i texterna. Antalet belägg är dock ganska litet.

5.2.3. Grupp C

Vi fortsätter med verben i grupp C och ser på fördelningen över användningar i följande tabell (se 5:11). Liksom för grupp B är endast de aktiva formerna av verben medtagna. De passiva former som finns, totalt fyra belägg i krönikorna på *börja* och *pläga* finns exemplifierade i avsnitt 5.3.3 (se även avsnitt 8.3.3 respektive 8.3.8). För denna grupp är verben endast undersökta i krönikorna, och användningen i de andra texterna endast belyst med enstaka exempel.

TABELL 5:11. Grupp C, de aktiva verbens användning (enbart krönikor), i absoluta tal och med andel i procent.

Kategori	inf.	at+ inf.	part.	ellips	adv.	obj.	bi-sats	prep.	övr.	Totalt
bruka				6	1	49		3		59
<i>i procent</i>				10,2%	1,7%	83,1%		5,1%		100%
böra	29	4		11		2		8		54
<i>i procent</i>	53,7%	7,4%		20,4%		3,7%		14,8%		100%
börja	6	1			1	5			1	14
<i>i procent</i>	42,9%	7,1%			7,1%	35,7%			7,1%	100%
försöka						10	2	1	2	15
<i>i procent</i>						66,7%	13,3%	6,7%	13,3%	100%
gitta	2	1	26	22	10	4		5		70
<i>i procent</i>	2,9%	1,4%	37,1%	31,4%	14,3%	5,7%		7,1%		100%
lär	1									1
<i>i procent</i>	100%									100%
lära	7					8	1	3		19
<i>i procent</i>	36,8%					42,1%	5,3%	15,8%		100%
måste	117			1	1					119
<i>i procent</i>	98,3%			0,8%	0,8%					100%
pläga	139	11		5		2				157
<i>i procent</i>	88,5%	7,0%		3,2%		1,3%				100%
råka				5	2	6	1		3	17
<i>i procent</i>				29,4%	11,8%	35,3%	5,9%		17,6%	100%
torde	70	1		2	11	2			2	88
<i>i procent</i>	79,5%	1,1%		2,3%	12,5%	2,3%			2,3%	100%
våga				1	1	16			1	19
<i>i procent</i>				5,3%	5,3%	84,2%			5,3%	100%
Grupp C	371	18	26	53	27	104	4	20	9	632
<i>i procent</i>	58,7%	2,8%	4,1%	8,4%	4,3%	16,5%	0,6%	3,2%	1,4%	100%

I kapitel 4 såg vi att dessa verb används ganska likartat i modern svenska (se avsnitt 4.2.4.3), men i de äldre texterna är skillnaderna större. Andelen belägg med verbkomplement i infinitiv är betydligt lägre än för verben i grupp A och varierar stort mellan de enskilda verben. Andelen objekt är inte så hög totalt sett, men variationen mellan verben är även här stor. Den stora variationen gör att det är svårt att bedöma den här gruppen som helhet och givande att se mer till de enskilda verben.

Bland verben hittar vi fyra, *lär*, *måste*, *pläga* och *torde*, som är vanliga med huvudverb i infinitiv. Dessa har alla också låga andelar med objekt och bisats

och får anses vara de mest typiska av de här verben. Ett par av dem förekommer med infinitivmärke, men bara *pläga* har mer än ett belägg, se (9). Mest hjälpverbaktiga är *lär* och *måste*, som nästan enbart finns belagda med ren infinitiv. Det förstnämnda är dock bara belagt en gång i krönikorna. Ganska nära de här verben ligger *gitta*, som visserligen inte är så vanligt med infinitiv, men däremot med verbkomplement i particip, se (10). Vi hittar också några verb som är vanligast i mer huvudverbsaktiga användningar, såsom *bruka*, *försöka*, *lära*, *råka* och *våga* som är vanligast med objekt. Verben *försöka*, *råka* och *våga* finns inte belagda med verbkomplement överhuvudtaget. I någon slags mellangrupp återfinns *böra* och *börja* som är vanligast med verbkomplement, men som också har många belägg i andra användningar, t.ex. med ellips, se (11).

(9) manga bade rijdha och rænna / mangär fattigha **pläghar** kooll **ath brænna** (SK)

(10) thz **giter** engin twnga **sakt** (EK)

(11) han vigdes tha oc hylladis tär / rät som norigis konung **bör** (KK)

I de övriga texterna är *gitta* vanligast. Detta används i de allra flesta fall i betydelsen 'kunna, förmå' och med en efterföljande supinum, som i (12). Näst vanligast är *böra*, som förekommer i RT, DT och KrL. Detta används oftast med en efterföljande infinitiv, som i (13) (se vidare i 8.3.2). Även *börja* är ganska vanligt i dessa texter och används nästan enbart i passiv, men ett belägg med aktiv form och objekt förekommer också, se (14). Dessutom förekommer *pläga* i DT, se (15), här med infinitivmärke och infinitiv:

(12) Slar man ko, æt hon **giter** ei **molkat**, böte haluan öre. (MEL)

(13) a. Hværr sum thetta less: Thenna kirkia häitiR Runastäinn. That **bör** sok narherran **kunna**, runaR lesa ok skrifa. (RT, sentida exempel)
b. swa som winum **bör** them wini **göra** (DT)

(14) tha scal han giptomann oc skyldasta fränder henna at hitta, och bön sina **böria** (KrL)

(15) Uäsgözkom laghum man **pläghär** iorth **at säliä** (DT)

5.2.4. Grupp D

Fördelningen över olika användningarna i grupp D redovisas i nästa tabell. Även här redovisas endast de aktiva formerna och de passiva formerna *begäras* (2 st.) och *behövas* (19 st.) är därför inte medtagna (se avsnitt 5.3.4.2). Verben är endast undersökta i krönikorna, men exempel tas med från övriga texter. I tabellen nedan redovisas värdena både i absoluta tal och i procent, på samma sätt som för de tidigare verbgrupperna.

TABELL 5:12. Grupp D, de aktiva verbens användning (enbart krönikor), i absoluta tal och med andel i procent.

Kategori	inf.	at+ inf.	part.	ellips	adv.	obj.	bi-sats	prep.	övr.	Totalt
begära	6	1			1	81	38	2		129
<i>i procent</i>	4,7%	0,8%			0,8%	62,8%	29,5%	1,6%		100%
behöva	6	1	1		2	16				26
<i>i procent</i>	23,1%	3,8%	3,7%		7,7%	61,5%				100%
glömma						10				10
<i>i procent</i>						100%				100%
mena	38	2	1			10	29	3		83
<i>i procent</i>	45,8%	2,4%	1,2%			12,0%	34,9%	3,6%		100%
orka	4				2					6
<i>i procent</i>	66,7%				33,3%					100%
vänta		3				11	16	1		31
<i>i procent</i>		9,7%				35,5%	51,6%	3,2%		100%
Grupp D	54	7	2		5	128	83	6		285
<i>i procent</i>	18,9%	2,5%	0,7%		1,6%	46,7%	28,1%	2,0%		100%

Denna grupp är utvald genom flera olika kriterier och därför är det inte förvånande att verben uppvisar en ganska stor spridning i fråga om andelarna. Trots det är variationen inom gruppen mindre än i grupp C. Totalt sett är användningen med objekt den vanligaste, följt av användning med bisats. Verbkomplement i infinitiv har en ganska låg andel, men är ändå den tredje vanligaste användningen.

Om vi ser till de enskilda verben är hälften av verben, *begära*, *behöva* och *glömma*, vanligast med objekt, se (16). Ett verb, *vänta*, är vanligast med bisats. Även *mena* är vanligt med bisats, men ändå något vanligare med infinitiv, (17a), eller objekt med infinitiv (17b), båda här räknade som infinitiv. Verbet *orka* sticker ut lite genom att ha en ganska hög andel infinitivkomplement. Det är dock belagt så få gånger att det är svårt att bilda sig en uppfattning om hur hjälpverbsaktigt *orka* är. I tabellen finns det också några få belägg på konstruktion med infinitivmärke, se (18), och med particip, se (19):

- (16) Och thå biscopen haffuer **behöfft theras rådh** så haffuer han kallat them til hopa (OPK)
- (17) a. han thz fik gren hade kostlich skip oc swäna / ther mz **meenten** konung cristiern **tyäna** (KK)
 b. ha k Hans min ffader gik döden oppo / **meente** iak thenne iij [3] rike **faa** (SK)
- (18) han **wenthe** sigh mera hielp **at ffa** (KK)
- (19) a. Och må man doch här altijdh see, hwad obestond, twist och twedreght wora fädher haffua warit bekymbrade med, så at wij icke **behöffue förundrat** om i wår tijdh illa tilgåår (OPK)
 b. Tå rychte öffuarsten wp med hela lägredt wtaff Wadstena någett efter midnatt och **mente** så wthj dagningen **wacht** them wp wtaff sömpnen wthj theras legir. (PBK)

I lagtexter och övriga texter är ganska få av de här verben belagda och bara *orka* har mer än något enstaka belägg. Detta finns bara i MEL och KrL och används främst i betydelsen ‘förmå, kunna klara av’ och i konstruktioner med objekt som i (20). Det finns också enstaka belägg där *orka* förekommer med verbkomplement i infinitiv, se (21). Förutom *orka* finns ett belägg vardera av *begära* och *vänta*, se (22) och (23):

- (20) **orkar** han ei **botum**, þa skal hæræzhöfþonge a þinge stinga knif ginum hand hans. (MEL)
- (21) ath the **orka** ey edin **gangha** (KrL)
- (22) skall han tå **begeera** wenskap igen (KrL)
- (23) styra oc skipa äpte thy som the **vänta** älla vita them kloster oc stadh nyttelikt vara (DT)

5.2.5. Samtliga verb

Efter denna genomgång är det också intressant att se på alla de undersökta verben tillsammans och se hur typiska de är som hjälpverb relativt varandra. I tabell 5:13 följer samtliga verb med procentandelar för olika användningar och sorterade efter andel verbkomplement i infinitiv. Även antalet belägg för varje verb redovisas för att visa hur säkra procentandelarna kan anses vara. Även här anges i en särskild kolumn vilken verbgrupp verben tillhör.

TABELL 5:13. *Samtliga verb, sorterade efter andel infinitivkomplement i procent.*

Kategori		inf.	at+ inf.	part.	ellips	adv.	obj.	bisats	prep.	övr.	Totalt
lär	C	100%									1
månde	A	98,7%	0,4%			0,2%				0,6%	479
skola	A	98,2%	0,4%	0,4%	0,4%	0,2%			0,0%	0,3%	4476
må	A	93,7%	1,0%	0,8%	2,4%	1,3%			0,1%	0,7%	1062
kunna	A	91,5%	0,6%	0,6%	4,7%	1,6%	0,5%		0,1%	0,4%	1608
måste	C	98,3%			0,8%	0,8%					129
pläga	C	88,5%	7,0%		3,2%		1,3%				157
vilja	A	87,2%	0,5%	0,8%	5,8%	1,9%	0,4%	2,5%	0,4%	0,5%	2930
torde	C	79,5%	1,1%		2,3%	12,5%	2,3%			2,3%	88
orka	D	66,7%				33,3%					6
böra	C	53,7%	7,4%		20,4%		3,7%		14,8%		54
mena	D	45,8%	2,4%	1,2%			12,0%	34,9%	3,6%		83
börja	C	42,9%	7,1%			7,1%	35,7%			7,1%	14
äga	B	39,6%	1,7%	0,1%	0,9%	2,1%	54,2%		0,2%	1,2%	1130
lära	C	36,8%					42,1%	5,3%	15,8%		19
thorva	B	32,1%	1,9%			7,5%	24,5%	1,9%	30,2%	1,9%	53
behöva	D	23,1%	3,8%	3,7%		7,7%	61,5%				26
duga	B	15,8%			5,3%	47,4%	21,1%		5,3%	5,3%	19
unna	B	11,6%	2,9%		1,4%	12,3%	68,1%	0,7%		2,9%	138
veta	B	8,3%	1,9%		0,2%	2,5%	44,4%	35,5%	5,4%	1,9%	482
begära	D	4,7%	0,8%			0,8%	62,8%	29,5%	1,6%		129
bruka	C				10,2%	1,7%	83,1%		5,1%		59
gitta	C	2,9%	1,4%	37,1%	31,4%	14,3%	5,7%		7,1%		70
vänta	D		9,7%				35,5%	51,6%	3,2%		31
våga	C				5,3%	5,3%	84,2%			5,3%	19
råka	C				29,4%	11,8%	35,3%	5,9%		17,6%	17
försöka	C						66,7%	13,3%	6,7%	13,3%	15
glömma	D						100%				10
*muna	B						100%				7
Totalt		81,5%	0,9%	0,7%	2,7%	1,5%	9,0%	2,5%	0,7%	0,6%	13301

Denna tabell visar framför allt att det är stor spridning mellan verben vad gäller hur de används. Andelen verbkomplement i infinitiv är totalt sett hög, men det finns några verb som inte förekommer i den konstruktionen alls. Det är tydligt att de egenskaper som är mest typiska för hjälpverb, och då särskilt verbkomplement i infinitiv, har högst andelar hos verb som har låg eller ingen förekomst av mer självständiga användningar, såsom med objekt. I övrigt är det

svårt att se så tydliga mönster och användningar. När det gäller andel verbkomplement i infinitiv fördelar sig verben i stort sett längs ett kontinuum från verb som bara används på detta sätt till verb som inte gör det alls. De verb som inte har några belägg i den här konstruktionen har bara några få belägg och är därför ganska svårbedömda.

De mest typiska hjälpverben, utifrån dessa egenskaper, hittar vi överst på listan och de utgörs av alla verben i grupp A, utom möjligen *vilja*, och av några av verben i grupp C. Verbet *lär* uppträder dock bara med ett belägg. Många verb har en ganska hög andel infinitivkomplement, såsom *månde* och *skola*. Användning med infinitivmärke är här ganska vanligt och förekommer hos mer än hälften av verben. Andelen är i de flesta fall låg och högst för *vänta*, *pläga*, *böra* och *börja*. Det finns också några verb som tar verbkomplement i particip och de är ganska jämnt fördelade över listan. Förutom *kunna*, *må*, *skola* och *vilja* från grupp A gäller det *mena*, *äga*, *behöva* och *gitta*. Särskilt det sistnämnda har en hög andel (se vidare i avsnitt 3.3.3.3, 8.3.5). Användning med bisats är också ganska spridd och finns inte hos så många verb, men här finns det några verb som har ganska höga andelar, framför allt *vänta*, *mena*, *veta* och *begära*. Högst andel objekt hittar vi hos *försöka*, **muna*, *våga* och *bruka*.

Någon jämförelse av genreskillnader är svår att göra för hela verbgruppen samtidigt, eftersom bara grupp A och B är undersökta i alla texterna. Från avsnitten ovan kan vi i alla fall sammanfatta att spridningen mellan de olika texterna inom en genre, särskilt vad gäller krönikorna, oftast är större än mellan genrererna. Det man kan se tydligast är att krönikorna har en större variation i användningen av verben, med fler verb och fler användningar belagda, och en lägre andel ren infinitiv. Intressant att särskilt notera är verbet *äga*, som används påfallande olika i olika texttyper. I lagtexterna har verbet en hög andel verbkomplement i infinitiv, medan det i krönikor och runtexter inte används på det sättet överhuvudtaget, se vidare i avsnitt 8.2.6.

5.3. Verbens morfologi

Efter redovisningen av verbens frekvens och användning vill jag också närmare gå in på verbens former och böjning. I de följande avsnitten sammanfattas först för en verbgrupp i taget vilka former som finns och hur många belägg de uppvisar. Förutom tempusformerna tar jag med konjunktiv, imperativ och passiva former. Därefter går jag närmare in på verbens böjningsformer och redovisar de personböjda former som förekommer.

Här är det viktigt att hålla i minnet att jag endast redovisar de faktiska formerna och inte tar någon hänsyn till hur de används. En verbform för tredje person singular räknas alltid som sådan även om den ibland används med plurala subjekt. Detsamma har jag gjort för konjunktiv, även om detta är mer diskutabelt då konjunktiv och preteritum många gånger blandats samman både morfologiskt och semantiskt (se avsnitt 4.1.2). För vissa verb blir värdena tydligt missvisande. Detta gäller särskilt *skola* och *vilja* där formerna *skulle* och *ville* har räknats som konjunktiv, medan *skulde* och *vilde* räknats som preteritum, även om det är de förstnämnda formerna som finns kvar idag. Också värt att notera är att jag har räknat samman alla stavningsvarianter som förekommer och normaliserat formerna. Som exempel kan nämnas att jag har räknat samman de belagda formerna *skulle*, *skule*, *skuli*, *skulle*, *skole* *schulle*, *scule* och *sculle* under formen *skulle*. Se vidare om formerna i bilaga 2.

I undersökningen av verbens användning togs också de enskilda formerna av varje verb med, i syfte att jämföra deras användning. Det visade sig dock att det inte fanns några tydliga skillnader mellan formerna hos respektive verb och dessa värden tas därför inte med här. Några enstaka iakttagelser tas i stället upp i avsnittet om verbens morfologi i avsnitt 7.2.3.

5.3.1. Grupp A

Vi börjar med att se på antal belägg för verbens former i tabell 5:14. I grupp A har det, som nämnt, inte gått att skilja mellan preteritum och konjunktiv på något enkelt sätt eftersom de har blandats samman i användningen (se avsnitt 4.1.2). För enkelhetens skull har jag därför räknat former med dubbel konsonant såsom *skulle*, *kunne* och *månne* som konjunktivformer, medan former med dentalsuffix såsom *skulde*, *kunde* och *mände* har räknats som preteritum (se även avsnitt 3.1.2 och respektive verb i 3.1.4). I denna grupp förekommer varken imperativ- eller passivformer. Liksom tidigare visas både antalet belägg och andel i procent i tabellen.

TABELL 5:14. Grupp A, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Konjunktiv	Preteritum	Particip	Totalt
kunna	38	821	156	579	14	1608
<i>i procent</i>	2,4%	51,1%	9,7%	36,0%	0,9%	100%
må	2	651	20	386	3	1062
<i>i procent</i>	0,2%	61,3%	1,9%	36,3%	0,3%	100%
månde		45	4	430		479
<i>i procent</i>		9,4%	0,8%	89,8%		100%
skola	9	2515	1597	355		4476
<i>i procent</i>	0,2%	56,2%	35,7%	7,9%		100%
vilja	52	1232	1455	185	6	2930
<i>i procent</i>	1,8%	42,0%	49,7%	6,3%	0,2%	100%
Grupp A	101	5264	3232	1935	23	10 555
<i>i procent</i>	1,0%	49,9%	30,6%	18,3%	0,2%	100%

Nästan alla verben har belägg i alla formerna. De för presens, konjunktiv och preteritum är dock vanligt förekommande, medan infinitiv och particip har betydligt färre belägg hos alla de här verben. Det ovanliga *månde* saknar både infinitiv och particip och det vanligaste verbet, *skola*, saknar belägg i particip. Totalt sett är presens den vanligaste formen, men det råder ganska stor variation mellan verben. Medan *kunna*, *må* och *skola* har flest belägg i presens, har *månde* flest belägg i preteritum och *vilja* i konjunktiv. När det gäller konjunktiv och preteritum ser vi att de vanligaste formerna är samma som används som preteritum idag, dvs. *kunde*, *månde*, *mätte*, *skulle* och *ville*.

I nästa tabell (5:15) ser vi en översikt där även de personböjda formerna ingår. Särskilt värt att notera här är förekomsten av den särskilda form i andra person singular i presens, som är speciell för de preterito-presentiska verben (se 3.1.2).

TABELL 5:15. Grupp A, förekomst av personböjning, i absoluta tal.

Verb/ Form	inf.	Pres. sg		Pres. plur.			Konj.		Pret	Pret. plur.			part	Tot
		1+3	2	1	2	3	sing.	plur.	sing.	1	2	3		
kunna	38	682	5	17	5	112	156		507			72	14	1608
månde		36				9	4		425			5		479
må	2	507	2	13	33	96	15	5	364	3	5	14	3	1062
skola	9	1879	18	46	40	532	1523	74	312	2	1	40		4476
vilja	52	853	11	66	77	225	1355	100	165	1	3	16	6	2930
Grupp A	101	3957	36	142	155	974	3053	179	1773	6	9	147	23	10 555

Vi ser att flera av verben finns belagda i många olika former, men att formerna för tredje person har betydligt fler belägg än de för första och andra person. Det går därmed att se att dessa former har börjat försvinna, särskilt i preteritum. Den särskilda formen i andra person singular finns belagd hos samtliga verb utom *månde*, även om antalet belägg är litet, se (24 a och b). Andra former som finns belagda här, men som saknas i modern svenska, är presensformen av *månde*, se (25), och infinitiv av *må*, se (26).

(24) a. Tha **kant** tw ey myn dotter fanga (EK)

b. mon thz nw tiidh wara / at thu **scalt** swa fra mich fara (KK)

(25) han sagde til henne **mon** thz wara gudz wilia / at jac skal mik wid riket skilia (KK)

(26) **Tha skildis hertogh waldemar** widher sina husfrwo / som the skilias ther ey **mogha** / Saman wara fore the faall (EK)

Efter denna översikt ska vi se närmare på hur böjningsformerna används i de olika texttyperna, se tabell 5:16. Endast belagda verb är medtagna.

TABELL 5:16. Grupp A, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/Form	inf.	PRES. sg		PRES. plur.			KONJ.		PRET	PRET. plur.			part	Tot
		1+3	2	1	2	3	sing.	plur.	sing.	1	2	3		
kunna	37	266	5	6	4	51	122		504			2	13	1010
må	2	157	2	11	31	26	3	5	343	3	5	13	3	604
månade		16				3	4		425			5		453
skola	7	311	13	17	31	79	1507	72	280		1	32		2350
vilja	49	404	7	65	34	68	1334	93	139	1	1	9	5	2209
Krönikor	95	1154	27	99	100	227	2970	170	1691	4	7	61	21	6626
<i>i procent</i>	<i>1,4</i>	<i>17,4</i>	<i>0,4</i>	<i>1,5</i>	<i>1,5</i>	<i>3,4</i>	<i>44,8</i>	<i>2,6</i>	<i>25,5</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,9</i>	<i>0,3</i>	<i>100</i>
kunna		294				54	6		3				1	358
må		302				63	4		13			1		383
månade		3												3
skola		1195		5		340	2	2	15	1		4		1564
vilja	1	379		1		122	15	7	15			3	1	544
Lagtexter	1	2173		6		579	27	9	46	1		8	2	2852
<i>i procent</i>	<i>0,04</i>	<i>76,2</i>		<i>0,2</i>		<i>20,3</i>	<i>1</i>	<i>0,3</i>	<i>1,6</i>	<i>0,04</i>		<i>0,3</i>	<i>0,1</i>	<i>100</i>
kunna	1	11				1	8							21
må		5					1							6
månade		17				6								23
skola		26	4		1	2			4					37
vilja		11	3		1				7			1		23
Runtexter	1	70	7		2	9	9		11			1		110
<i>i procent</i>	<i>0,9</i>	<i>63,6</i>	<i>6,4</i>		<i>1,8</i>	<i>8,2</i>	<i>8,2</i>		<i>10,0</i>			<i>0,9</i>		<i>100</i>
kunna		111		11	1	6	20					70		219
må		43		2	2	7	7		8					69
skola	2	347	1	24	8	111	14		13	1		4		525
vilja	2	59	1		42	35	6		4		2	3		154
Diplom	4	560	2	37	53	159	47		25	1	2	77		967
<i>i procent</i>	<i>0,4</i>	<i>57,9</i>	<i>0,2</i>	<i>3,8</i>	<i>5,5</i>	<i>16,4</i>	<i>4,9</i>		<i>2,6</i>	<i>0,1</i>	<i>0,2</i>	<i>8,0</i>	<i>0,41</i>	<i>100</i>
Grupp A	101	3957	36	142	155	974	3053	179	1773	6	9	147	23	10 555
<i>i procent</i>	<i>1</i>	<i>37,6</i>	<i>0,3</i>	<i>1,4</i>	<i>1,5</i>	<i>9,3</i>	<i>29</i>	<i>1,7</i>	<i>16,8</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>	<i>1,4</i>	<i>0,2</i>	<i>100</i>

Som framgår av tabellen (5:16) är det många fler former som är belagda i krönikorna än i de andra texterna, men krönikorna har också flest belägg. Av de former som ändå finns belagda i de andra texterna kan vi se att presensformen dominerar i både runtexter, diplom och lagtexter, följt av konjunktiv och preteritum, och att infinitiv och particip har ett mycket litet antal belägg i dessa texter. I krönikorna dominerar i stället konjunktiv och därefter preteritum. Skillnaden mellan texterna här beror troligen på deras olika karaktär, där krönikorna innehåller berättelser om händelser i det förflutna, medan lagtexterna föreskriver vad som händer eller kan hända. Den särskilda formen för andra person singular i presens finns belagd överallt utom i lagtexterna, och den är vanligast i runtexterna.

Vad gäller de enskilda verben finns inga stora skillnader. Alla de undersökta verben är vanligast i presensformen i lagtexter, diplom och runtexter och i konjunktiv eller preteritum i krönikorna.

5.3.2. Grupp B

Verben i grupp B är också undersökta i alla texter men de är mindre frekventa än verben i grupp A. Nedan följer en översikt av hur beläggen på verben fördelar sig över olika tempusformer och konjunktiv, se tabell 5:17. I den här gruppen finns ett verb, *unna*, belagt i passiv, här redovisat i en egen kolumn. Även imperativ är belagt och redovisas på samma sätt.

TABELL 5:17. Grupp B, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/ Form	Infinitiv	Presens	Konjunktiv	Preteritum	Particip	Passiv	Imperativ	Totalt
duga	9	8		2				19
<i>i procent</i>	47,4%	42,1%		10,5%				100%
*muna		5	2					7
<i>i procent</i>		71,4%	28,6%					100%
thorva	2	29	2	20				53
<i>i procent</i>	3,8%	54,7%	3,8%	37,7%				100%
unna	22	36	13	33	33	5	1	143
<i>i procent</i>	15,4%	25,2%	9,1%	23,1%	23,1%	3,5%	0,7%	100%
veta	186	157	3	131	5			482
<i>i procent</i>	38,6%	32,6%	0,6%	27,2%	1,0%			100%
äga	23	910	37	160				1130
<i>i procent</i>	2,0%	80,5%	3,3%	14,2%				100%
Grupp B	242	1145	57	346	38	5	1	1834
<i>i procent</i>	13,2%	62,4%	3,1%	18,9%	2,1%	0,3%	0,1%	100%

I den här gruppen är det framför allt formerna i infinitiv och presens som dominerar, medan särskilt particip har ganska få belägg. Belägg i alla former finns för de relativt vanliga *unna* och *veta*, medan det allra vanligaste verbet, *äga*, saknar belägg i particip. En annan skillnad mellan verben är att **muna*, *thorva*, *unna* och *äga* är vanligast i presens medan *duga* och *veta* är vanligare i infinitiv. Preteritum och konjunktiv har varit lättare att separera än i grupp A och här är konjunktivformer, med former som *unne* och *vissi* betydligt ovanligare än preteritumformer som *unte* och *visste* (se bilaga 2 för formerna).

Vi fortsätter med att se närmare på de personböjda formerna i tabell 5:18. Imperativformen har av utrymmesskäl inte fått en egen kolumn, utan har i stället noterats i den i övrigt nästan tomma kolumnen för presens andra person singular och markerats med asterisk. Beläggen på passiva former av *unna* har också medtagits och dessa har placerats på en egen rad och markerats med kursiv stil i denna och följande tabeller. Även procentandelar har satts i kursiv, men de står på egna rader så risken för sammanblandning bör vara mycket liten.

TABELL 5:18. Grupp B, förekomst av personböjning, i absoluta tal.

Verb/ Form	Inf.	Pres. sg		Pres. plur.			Konj.		Pret.	Pret. plur.			Part.	Totalt
		1+3	2	1	2	3	sing.	plur.	sing.	1	2	3		
duga	9	7				1			2					19
*muna		4				1	2							7
thorva	2	13		1	3	12		2	19			1		53
unna	22	26	1*	5	1	4	12	1	31		1	1	33	138
<i>unnas</i>	4					1								5
veta	186	121	2	5	8	21	1	2	119			12	5	482
äga	23	739		1	3	167	18	19	145	1		14		1130
Grupp B	246	910	2+1	12	15	207	33	24	316	1	1	28	38	1834

* = Imperativ.

Precis som för verben i grupp A är det här tydligt att formerna för första och andra person håller på att försvinna, medan de för tredje person är mycket vanliga. Det finns några få belägg på den särskilda formen i andra person singular i presens, se (27), men bara för verbet *veta*. Andra former som har försvunnit är gamla preterito-presentiska böjningsformer hos *unna*, *thorva* och *äga*, se (28) och (29). Nedan ser vi också belägg på passiv och imperativ i kontext, se (30) och (31):

- (27) tw **weyst** wäl hwat han hauer sakt / om han haffde ther til makt (EK)
- (28) **Unn** thú mér, **ann** ek thér (RT)
- (29) Þa skal han landfæstu köpæ af þem ær þær a iorþ i by. (ÄVgl)
- (30) agher frælse **vnnas** oskaddum allum almoghans ræt (MEL)
- (31) Byrli minn! **Unn** mér! Ann ek thér af ástum ok af öllum huga. (RT)

Vi fortsätter med att i tabell 5:19 även se något på skillnaderna mellan böjningsformerna i de olika texttyperna. Endast belagda verb är här medtagna.

TABELL 5:19. Grupp B, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/ Form	Inf.	Pres. sg		Pres. plur.			Konj.		Pret sing.	Pret. plur.			Part	Tot
		1+3	2	1	2	3	sing.	plur.		sing.	1	2		
duga	9	7				1			2					19
*muna		1				1								2
thorva		2		1	3	1		2	19			1		29
unna	13	11			1	1	4	1	26		1	1		59
veta	114	88	2	5	8	9		2	100			12	5	345
äga	1	1						1	36			4		43
Krönikor	137	110	2	6	12	13	4	6	183		1	18	5	497
<i>i procent</i>	27,6	22,1	0,4	1,2	2,4	2,6	0,8	1,2	36,8		0,2	3,6	1,0	100
thorva	2	9				7								18
unna	5												1	6
unnas	4					1								5
veta	66	32				7			19					124
äga	18	533		1	3	162	18	18	34			2		789
Lagtexter	95	574		1	3	177	18	18	53			2	1	942
<i>i procent</i>	10,1	60,9		0,1	0,3	18,8	1,9	1,9	5,6			0,2	0,1	100
*muna		3					2							5
thorva		2				2								4
unna	3	12	1*			3	7							26
veta	1	1					1							3
äga		165							31			2		198
Runtexter	4	183	1*			5	10		31			2		236
<i>i procent</i>	1,7	77,5	0,4*			2,1	4,2		13,1			0,9		100
thorva						2								2
unna	1	3		5			1		5				32	47
veta	5					5								10
äga	4	40				5			44	1		6		100
Diplom	10	43		5		12	1		49	1		6	32	159
<i>i procent</i>	6,3	27,0		3,1		7,6	0,6		30,8	0,6		3,8	20,1	100
Grupp B	246	910	2	12	15	207	33	24	316	1	1	28	38	1834
<i>i procent</i>	13,4	49,6	0,2	0,7	0,8	11,3	1,8	1,3	17,2	0,1	0,1	1,5	2,1	100

* = Imperativ.

Liksom för verben i grupp A är det inte oväntat krönikorna som har flest former belagda. Att vissa former inte alls finns belagda i de andra texterna kan bero på det relativt låga antalet belägg, men man kan ändå notera vissa skillnader mellan texterna. Precis som i grupp A dominerar preteritumformen i krönikorna och presensformen i lagtexterna. Preteritumformerna är vanligast även i diplomtexterna. Runtexterna har en hög andel presensformer, men det beror på ett enda verb, det vanliga *äga*.

Flera verb finns här bara belagda i vissa av texterna, t.ex. *duga*, som bara finns i krönikorna i några få belägg. Av de vanligaste verben ser vi att *veta* är vanligast i infinitiv i alla de äldre texterna, medan det varierar för *unna* och *äga*. Särskilt tydlig skillnad ser vi för *äga* som är vanligast i presens i lagtexter och runtexter och i preteritum i krönikor.

5.3.3. Grupp C

I grupp C ingår en rad verb som i dagens svenska används på ett sätt som är mycket likt användningen av verben i grupp A. Två av verben, *börja* och *pläga*, förekommer i passiv och dessa former tas upp i en egen kolumn. Några imperativformer finns inte belagda här.

TABELL 5:20. Grupp C, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/ Form	Infinitiv	Presens	Konjunktiv	Preteritum	Particip	Passiv	Totalt
bruka	18	6	1	22	15		62
<i>i procent</i>	29,0%	9,7%	1,6%	35,5%	24,2%		100,0%
böra	20	28		40			88
<i>i procent</i>	22,7%	31,8%		45,5%			100,0%
börja	6	3		10		27	46
<i>i procent</i>	13,0%	6,5%		21,7%		58,7%	100,0%
försöka	4	1		2	8		15
<i>i procent</i>	26,7%	6,7%		13,3%	53,3%		100,0%
gitta	4	148	6	47	1		206
<i>i procent</i>	1,9%	71,8%	2,9%	22,8%	0,5%		100,0%
lär		1					1
<i>i procent</i>		100,0%					100,0%
lära	12			1	6		19
<i>i procent</i>	63,2%			5,3%	31,6%		100,0%
måste				117	2		119
<i>i procent</i>				98,3%	1,7%		100,0%
pläga	4	101		53	1	1	160
<i>i procent</i>	2,5%	63,1%		33,1%	0,6%	0,6%	100,0%
råka	12	4		1			17
<i>i procent</i>	70,6%	23,5%		5,9%			100,0%
töra	1	12	3	72			88
<i>i procent</i>	1,1%	13,6%	3,4%	81,8%			100,0%
våga	12	1		2	4		19
<i>i procent</i>	63,2%	5,3%		10,5%	21,1%		100,0%
Grupp C	93	305	10	367	37	28	840
<i>i procent</i>	11,1%	36,3%	1,2%	43,7%	4,4%	3,3%	100,0%

I den här gruppen är preteritumformen den vanligaste och samtliga verb utom *lär* har belägg i denna form. Konjunktiv är här mycket ovanligt och förekommer bara hos *bruka*, *gitta* och *töra*. De två förstnämnda tillsammans med *försöka*, *pläga* och *våga* är också de enda som är belagda i alla tempusformerna. Flertalet verb är vanligast i preteritum, men *pläga* har flest belägg i presens, *lära*, *råka* och *våga* i infinitiv samt *försöka* i particip.

Vi ska även se på hur de här verben fördelar sig över olika personböjda former. Här har de passiva formerna tagits med på egna rader och satts i kursiv stil. Vårt att notera här är att många av de verb som finns belagda i passiv har sammanfall mellan passivformerna för infinitiv och presens. I tabell 5:21 har alla dessa fall räknats in i presenskolumnen.

TABELL 5:21. Grupp C, förekomst av personböjning, i absoluta tal.

Verb/ Form	Inf.	Pres. sg		Pres. plur.			Konj.		Pret	Pret. plur.			part.	Tot
		1+3	2	1	2	3	sing.	plur.	sing.	1	2	3		
bruka	18	4				2		1	22				15	62
böra	20	28							40					88
börja	6	2				1			10					19
<i>börjas</i>		24							3					27
försöka	4					1			2				8	15
gitta	4	126		5		17	6		36		1	10	1	206
lär		1												1
lära	12								1				6	19
måste									117				2	119
pläga	4	77			2	22			52			1	1	159
<i>plägas</i>		1												1
råka	12					4			1					17
torde	1	8		1	2	1	1	2	64			8		88
våga	12	1							2				4	19
Grupp C	94	271		6	4	48	7	3	350		1	19	37	840

Även här är det tydligt att formerna för andra och tredje person är på väg att falla ur bruk och vi ser även att singularformen tar över. I denna grupp finns inga verb med preterito-presentiskt ursprung och därmed heller inga belägg på verbformer i presens andra person singular. Alla verben böjs på samma sätt idag, och därmed finns inte så många annorlunda former att notera. Dock kan påpekas att *torde* här förekommer i både infinitiv och presens, se (32). Några få passivformer finns belagda, för *börja*, se (33) och *pläga*, se (34):

- (32) a. tā skulle rysserna få stor förskräckilse och ingen **thöra** lätta finna sig thil någon motvärn. (PBK)
 b. Fare wii hädhen, iag thz segia **tör** / the göra skade sydhen som för (SK)

(33) Her **byriarz** laghbok væsgöta (ÄVgl)

(34) thz faar man thaa höra / naar saa dana ärende **pläges** ath röra (SK)

När det gäller skillnaderna mellan de olika texttyperna är endast belagda verb medtagna. Vidare är beläggen för RT och DT sammanräknade, eftersom RT endast har ett belägg på dessa verb (se under tabell 5:22).

TABELL 5:2.2. Grupp C, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/Form	inf.	Pres. sg		Pres. plur.			Konj.		Pret	Pret. plur.			part	Tot
		1+3	2	1	2	3	sing.	plur.	sing.	1	2	3		
bruka	16	4				2		1	21				15	59
böra		22							32					54
börja	1	2				1			10					14
<i>börjas</i>									3					3
försöka	4					1			2				8	15
gitta	2	14		2		2	2		36		1	10	1	70
lär		1												1
lära	12								1				6	19
måste									117				2	119
pläga	4	75			2	22			52			1	1	157
<i>plägas</i>	1													1
råka	12					4			1					17
torde	1	8		1	2	1	1	2	64			8		88
våga	12	1							2				4	19
Krönikor	65	127		3	4	33	3	3	341		1	19	37	636
<i>i procent</i>	<i>10,2</i>	<i>20,0</i>		<i>0,5</i>	<i>0,6</i>	<i>5,2</i>	<i>0,5</i>	<i>0,5</i>	<i>53,6</i>		<i>0,2</i>	<i>3,0</i>	<i>5,8</i>	<i>100</i>
bruka	2								1					3
böra	20								3					23
börja	5													5
<i>börjas</i>		24												24
gitta	1	108				12	4							125
Lagtexter	28	132				12	4		4					180
<i>i procent</i>	<i>15,6</i>	<i>73,3</i>				<i>6,7</i>	<i>2,2</i>		<i>2,2</i>					<i>100</i>
böra		6							5					11
gitta	1	4		3		3								11
pläga		2												2
RT+DT*	1	12		3		3			5					24
<i>i procent</i>	<i>4,2</i>	<i>50,0</i>		<i>12,5</i>		<i>12,5</i>			<i>20,8</i>					<i>100</i>
Krönikor	10,2	20,0		0,5	0,6	5,2	0,5	0,5	53,6		0,2	3,0	5,8	100
Lagtext	15,6	73,3				6,7	2,2		2,2					100
RT+DT*	4,2	50,0		12,5		12,5			20,8					100
Grupp C	94	271		6	4	48	7	3	350		1	19	37	840
<i>i procent</i>	<i>11,2</i>	<i>32,3</i>		<i>0,7</i>	<i>0,5</i>	<i>5,7</i>	<i>0,8</i>	<i>0,4</i>	<i>41,7</i>		<i>0,1</i>	<i>2,3</i>	<i>4,4</i>	<i>100</i>

* = RT innehåller endast ett belägg på *böra* i presens och har därför räknats samman med DT.

Återigen är den största skillnaden att krönikorna innehåller många fler belägg och fler former än de andra texterna. Bortsett från det kan vi se att krönikorna har en tydlig dominans för preteritumformer, medan lagtexter och extratexterna har mest presensformer. I lagtexterna beror den höga andelen dock främst på verbet *gitta*, medan de mer ovanliga *bruka*, *böra* och *börja* helt saknar belägg i presens.

5.3.4. Grupp D

I den sista gruppen fördelar sig verben över de olika formerna som följer i tabell 5:23. Två verb, *begära* och *behöva*, används i passiv. Inga belägg på imperativ finns:

TABELL 5:23. Grupp D, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Konjunktiv	Preteritum	Particip	Passiv	Totalt
begära	21	2	4	95	8	2	132
<i>i procent</i>	15,9%	1,5%	3,0%	72,0%	6,1%	1,5%	100%
behöva		11	1	12	2	19	45
<i>i procent</i>		24,4%	2,2%	26,7%	4,4%	42,2%	100%
glömma	3			5	2		10
<i>i procent</i>	30,0%			50,0%	20,0%		100%
mena	2	28		52	1		83
<i>i procent</i>	2,4%	33,7%		62,7%	1,2%		100%
orka	1	61		3			65
<i>i procent</i>	1,5%	93,8%		4,6%			100%
vänta		19	13				32
<i>i procent</i>		59,4%	40,6%				100%
Grupp D	27	121	18	167	13	21	367
<i>i procent</i>	7,4%	33,0%	4,9%	45,5%	3,5%	5,7%	100%

Många verb har här ganska få belägg och är därför svårbedömda. Tydligt är i alla fall att samtliga verb utom *orka* och *vänta* är vanligast i preteritum, medan participformen har betydligt färre belägg. Endast *begära* finns belagt i alla former, men *behöva* finns i alla utom infinitiv och *mena* i alla utom konjunktiv. Bara tre verb, *begära*, *behöva* och *vänta* förekommer i konjunktivformer.

Vi fortsätter med att se närmare även på de personböjda formerna. Passiva former står som ovan på de egna rader och markerade med kursiv stil:

TABELL 5:24. Grupp D, förekomst av personböjning, i absoluta tal.

Verb/Form	inf.	Pres. sg		Pres. plur.			Konj.		Pret	Pret. plur.			part.	Tot
		1+3	2	1	2	3	sing.	plur.	sing.	1	2	3		
begära	21	1		1			4		95				8	130
<i>begäras</i>	1								1					2
behöva		5		2		4		1	12				2	26
<i>behövas</i>	6								13					19
glömma	3								5				2	10
mena	2	17				11			52				1	83
orka	1	57				4			3					65
vänta		12				7	13							32
Grupp D	34	92		3		26	17	1	181				13	367

I denna grupp är verben inte så vanliga, och det finns inte heller så många personböjda former belagda. Verbet *vänta* är ganska vanligt i konjunktiv, men saknar belägg i preteritum, men det betyder inte att verbet inte används i preteritum, se (35), utan bara att formen har räknats som konjunktiv. Passivformer förekommer för *begära* och *behöva* och de används som i (36) och (37). Nästan alla passiva former är för övrigt belagda från OPK, vilket är en av de yngsta texterna. Precis som i grupp C böjs de här verben på samma sätt idag:

- (35) Men effter thet at the Danske hadhe förnummet, at the som i Stocholm woro **wente** sigh vndsetning ifrå Städerna (OPK)
- (36) Och all then deel som ther **behöffdes** thet bestelte marsken (OPK)
- (37) Och jw så offta the wordo beskattadhe bleff them loffuat at sådana skulle ey meer **begiäras** aff them (OPK)

Vad gäller eventuella skillnader mellan texttyperna ser vi fördelningen i tabell 5:25. Liksom tidigare är endast belagda verb medtagna och passiva former står på egna rader. Här är beläggen för lagtexter, RT och DT sammanräknade, eftersom RT helt saknar belägg på dessa verb och DT bara har ett belägg på *vänta*.

TABELL 5:25. Grupp D, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/ Form	inf.	Pres. sg		Pres. plur.			Konj.		Pret	Pret. plur.			part.	Tot
		1+3	2	1	2	3	sing.	plur.	sing.	1	2	3		
begära	20	1		1			4		95				8	129
<i>begäras</i>	1								1					2
behöva		5		2		4		1	12				2	26
<i>behövas</i>	6								13					19
glömma	3								5				2	10
mena	2	17				11			52				1	83
orka	1	2							3					6
vänta		12				6	13							31
Krönikor	33	37		3		21	17	1	181				13	306
<i>i procent</i>	<i>10,8</i>	<i>12,1</i>		<i>1,0</i>		<i>6,9</i>	<i>5,6</i>	<i>0,3</i>	<i>59,2</i>				<i>4,2</i>	<i>100</i>
begära	1													1
orka		55				4								59
vänta						1								1
Övriga*	1	55				5								61
<i>i procent</i>	<i>1,6</i>	<i>90,2</i>				<i>8,2</i>								<i>100</i>
Krönikor	10,8	12,1		1,0		6,9	5,6	0,3	59,2				4,2	100
Övriga*	1,6	90,2				8,2								100
Grupp D	34	92		3		26	17	1	181				13	367
<i>i procent</i>	<i>9,3</i>	<i>25,1</i>		<i>0,8</i>		<i>7,1</i>	<i>4,6</i>	<i>0,3</i>	<i>49,3</i>				<i>3,5</i>	

* = RT saknar belägg här och DT har endast ett belägg på *vänta*. Därför är detta belägg här i hopräknat med lagtexterna.

Som vi ser är den största skillnaden att det finns betydligt färre verb och färre former belagda i lagtexterna och extratexterna. Den vanligaste formen i krönikorna, dvs. preteritum singular, finns inte belagd i de övriga texterna överhuvudtaget. Däremot har *orka* betydligt fler belägg i lagtexter än i krönikor. Detta verb är vanligast i presens i lagtexterna och det gör att kategorin övriga texter här får en mycket hög andel belägg för presens singular.

5.3.5. Samtliga verb

Efter redovisningen av grupperna A–D ovan visas i tabell 5:26 alla de undersökta verben tillsammans och sorterade efter verbgrupp. För att underlätta jämförelsen anges här verben med formerna i procentandelar och med bara det totala antalet belägg i absoluta tal.

TABELL 5:26. Böjningsformernas frekvens i procent, samtliga verb sorterade efter verbgrupp.

Verb/Form		Infinitiv	Presens	Konjunktiv	Preteritum	Particip	Passiv	Imper.	Totalt
kunna	A	2,4%	51,1%	9,7%	36,0%	0,9%			1608
må	A	0,2%	61,3%	1,9%	36,3%	0,3%			1062
månade	A		9,4%	0,8%	89,8%				479
skola	A	0,2%	56,2%	35,7%	7,9%				4476
vilja	A	1,8%	42,0%	49,7%	6,3%	0,2%			2930
duga	B	47,4%	42,1%		10,5%				19
*muna	B		71,4%	28,6%					7
thorva	B	3,8%	54,7%	3,8%	37,7%				53
unna	B	15,4%	25,2%	9,1%	23,1%	23,1%	3,5%	0,7%	138
veta	B	38,6%	32,6%	0,6%	27,2%	1,0%			482
äga	B	2,0%	80,5%	3,3%	14,2%				1130
bruka	C	29,0%	9,7%	1,6%	35,5%	24,2%			62
böra	C	22,7%	31,8%		45,5%				88
börja	C	13,0%	6,5%		21,7%		58,7%		46
försöka	C	26,7%	6,7%		13,3%	53,3%			15
gitta	C	1,9%	71,8%	2,9%	22,8%	0,5%			206
lär	C		100,0%						1
lära	C	63,2%			5,3%	31,6%			19
måste	C				98,3%	1,7%			119
pläga	C	2,5%	63,1%		33,1%	0,6%	0,6%		160
råka	C	70,6%	23,5%		5,9%				17
töra	C	1,1%	13,6%	3,4%	81,8%				88
våga	C	63,2%	5,3%		10,5%	21,1%			19
begära	D	15,9%	1,5%	3,0%	72,0%	6,1%	1,5%		132
behöva	D		24,4%	2,2%	26,7%	4,4%	42,2%		45
glömma	D	30,0%			50,0%	20,0%			10
mena	D	2,4%	33,7%		62,7%	1,2%			83
orka	D	1,5%	93,8%		4,6%				65
vänta	D		59,4%	40,6%					32
Totalt		3,4%	50,3%	24,4%	20,7%	0,8%	0,4%	0,01%	13 596

Av tabell 5:26 framgår att presens är den form som har flest belägg, men också att det är preteritum som är den vanligaste formen hos flest verb. Verb som är vanligast i presens hittar vi framför allt i grupp A och B, medan verben i grupp C och D ofta är vanligast i preteritumformen. I grupp A och B är det bara *månade* som är vanligast i preteritum medan *vilja* är vanligast i konjunktiv, och i grupp C och D är det omvänt bara *pläga* och *vänta* som är vanligast i presens.

Betydligt mindre vanliga är infinitiv och particip, även om det finns verb som är vanligast i dessa former också, t.ex. *veta* respektive *försöka*. Konjunktiv förekommer hos relativt få verb, men dessa har i gengäld ofta många belägg,

särskilt för *skola* och *vilja* där de har blandats ihop med preteritumformen. De flesta verben finns belagda i mer än en form och de som inte gör det har ganska få belägg, som t.ex. *lär* med ett enda. Verb med alla temaformerna belagda är relativt frekventa, medan de minst frekventa verben saknar belägg på en eller flera former. Värt att notera är dock att även vissa mycket vanliga verb saknar belägg i framför allt particip, såsom *skola* och *äga*. Passiva former förekommer framför allt hos verben i grupp D, och i mindre utsträckning i grupp C och B.

När det gäller verbens personböjda former, har vi sett att frekventa verb vanligen har fler personböjda former belagda även om det finns undantag, såsom att *skola* saknar belägg på participform. Personböjningen minskar tydligt och den särskilda preterito-presentiska formen för andra person singular finns belagd hos *kunna*, *må*, *skola*, *vilja* och *veta* men är generellt sett ganska ovanlig. De flesta verb böjs likadant som idag, men *unna* och *äga* har övergått till regelbunden böjning, och *thorva* har bytts mot *tarva*. För dessa tre finns preterito-presentiska böjningsformer belagda. Det finns också former hos *månde*, *må* och *torde* som inte finns kvar idag.

Vi ska också kort jämföra de olika texttyperna. I nästa tabell (5:27) ser vi varje texttyp med formerna i andelar för verbgrupperna och totalt. Eftersom fokus ligger på krönikor och lagtexter, och runtexter och diplom har betydligt färre belägg på dessa verb redovisas de senare texterna tillsammans.

TABELL 5:27. *Samtliga verb, skillnader mellan texttyperna i procent.*

Verb/ Form	inf.	Pres. sg		Pres. plur.			Konj.		Pret	Pret. plur.			part.	Tot
		1+3	2	1	2	3	sing.	plur.	sing.	1	2	3		
Grupp A	1,4	17,4	0,4	1,5	1,5	3,4	44,8	2,6	25,5	0,1	0,1	0,9	0,3	6626
Grupp B	27,6	22,1	0,4	1,2	2,4	2,6	0,8	1,2	36,8		0,2	3,6	1,0	497
Grupp C	10,2	20,0		0,5	0,6	5,2	0,5	0,5	53,6		0,2	3,0	5,8	636
Grupp D	10,8	12,1		1,0		6,9	5,6	0,3	59,2				4,2	306
Krönikor	4,1	17,7	0,4	1,4	1,4	3,6	37,1	2,2	29,7	0,05	0,1	1,2	0,9	8065
Grupp A	0,04	76,2		0,2		20,3	0,9	0,3	1,6	0,04		0,3	0,1	2852
Grupp B	10,1	60,9		0,1	0,3	18,8	1,9	1,9	5,6			0,2	0,1	942
Grupp C	15,6	73,3				6,7	2,2		2,2					180
Grupp D	1,7	91,7				6,7								60
Lagtexter	3,1	72,7		0,2	0,1	19,1	1,2	0,7	2,6	0,02		0,2	0,1	4034
Övriga	1,3	58,0	0,7*	3,0	3,7	12,6	4,5		8,1	0,1	0,1	5,7	2,1	1497

* = Imperativ.

I denna översikt ser vi att det finns större skillnader mellan texterna än mellan verbgrupperna. På så vis kan vi slå fast att det finns tydliga skillnader mellan genrer även vad gäller vilka former verben används i. I krönikorna används verben i första hand i preteritum eller konjunktiv, med lägre andel i presens, medan lagtexterna har en påfallande stor dominans för presensformen och låga andelar i alla andra former. De övriga texterna ligger lite mittemellan, men har högst andel presensformer.

5.4. Sammanfattning

Slutligen ska jag kort sammanfatta de viktigaste resultat som har framkommit i det här kapitlet och hur jag tolkar dem. För att senare enkelt kunna jämföra med resultaten i kapitel 6 har jag tagit fram en tabell med nyckeltal, dvs. de resultat jag bedömer vara de viktigaste för jämförelsen och verbens status som hjälpverb (se avsnitt 6.4, 7.1.5). Därefter följer också en sammanfattning av skillnaderna mellan de olika texterna och hur de kan påverka resultaten.

5.4.1. Verben

I följande tabell, 5:28, visar jag de nyckeltal jag har valt ut för att enklare kunna jämföra verben. Det handlar om verbens antal belägg i absoluta tal, frekvens i promille, andel belägg i procent för konstruktioner med infinitiv, infinitivmärke, particip, objekt och bisats, samt även andel passivformer, vilka former som saknas och vilken böjning verben har. Verben är sorterade efter verbgrupp.

I fråga om vissa egenskaper kan en hög andel vara typiskt för hjälpverb, medan det hos andra är tvärtom, t.ex. hos användning med infinitivkomplement respektive objekt. Notera att jag här anger vilka temaformer som saknas (inte vilka som finns) och att verb med en tom tabellcell här alltså har alla temaformerna belagda. Resultaten redovisas också i text efter tabellen. Något som inte redovisas i den här tabellen är skillnaderna mellan texttyperna, men detta tas upp i tidigare tabeller och även i avsnitt. 5.4.2.

TABELL 5:28. Nyckeltal från det medeltida materialet.

TEXT*		Antal	Frekv. i %	+ inf.	at+ inf.	part.	obj.	bisats	Passiv	Sakn. former	Böjn.
kunna	A	1608	2,88	91,5%	0,6%	0,6%	0,5%				pp
må	A	1062	1,90	93,7%	1,0%	0,8%					pp
månde	A	479	0,86	98,7%	0,4%					in, pa	pp
skola	A	4476	8,02	98,2%	0,4%	0,4%				pa	pp
vilja	A	2930	5,25	87,2%	0,5%	0,8%	0,4%	2,5%			pp
*muna	B	7	0,01				100%			in, pa	pp
duga	B	19	0,03	15,8%			21,1%			k, pa	st
thorva	B	53	0,10	32,1%	1,9%		24,5%	1,9%		pa	pp
unna	B	138	0,26	11,6%	2,9%		68,1%	0,7%	3,5%		pp+sv
veta	B	482	0,86	8,3%	1,9%		44,4%	35,5%			pp
äga	B	1130	2,08	39,6%	1,7%	0,1%	54,2%			pa	pp+sv
bruka	C	59	0,11				83,1%				sv
böra	C	54	0,16	53,7%	7,4%		3,7%			k, pa	st
börja	C	17	0,08	35,3%	5,9%		47,1%		17,6%	k, pa	sv
försöka	C	15	0,03				66,7%	13,3%		k	sv
gitta	C	206	0,37	2,9%	1,4%	37,1%	5,7%				sv
lär	C	1	0,002	100%						in, k, pt, pa	
lära	C	19	0,03	36,8%			42,1%	5,3%		ps, k	sv
måste	C	129	0,21	98,3%						in, ps, pa	(pp)
pläga	C	158	0,29	88,0%	7,6%		1,3%		0,6%	k	sv
råka	C	17	0,03				35,3%	5,9%		k, pa	sv
torde	C	88	0,16	79,5%	1,1%		2,3%			pa	st
våga	C	19	0,03				84,2%			k	sv
begära	D	129	0,24	4,7%	0,8%		62,8%	29,5%	1,5%		sv
behöva	D	27	0,08	23,1%	3,8%	3,7%	61,5%		42,2%	in	sv
glömma	D	10	0,02				100%			pr, k	sv
mena	D	83	0,15	45,8%	2,4%	1,2%	12,0%	34,9%		k	sv
orka	D	6	0,12	66,7%						k, pa	sv
vänta	D	31	0,06		9,7%		35,5%	51,6%		in, pt, pa	sv
Totalt		13305	24,4	81,5%	0,9%	0,7%	9,0%	2,5%	0,4%		

Förkortningar av former och böjning: in = infinitiv, ps = presens, pt = preteritum, k = konjunktiv, pa = passiv, pp = preterito-presentisk böjning, sv = svag böjning, st = stark böjning

5.4.1.1. Grupp A

Samtliga verb i grupp A hör till de vanligaste verben av de undersökta. Vanligast totalt sett är *skola* och därefter *vilja*. Samtliga verb har en hög andel användning med verbkomplement i infinitiv. Den högsta andelen finns hos *månde* och den lägsta hos *vilja*. Andelen infinitivmärke är låg men förekommer hos alla de här verben och alla utom *månde* förekommer med verbkomplement i particip. Några verb, främst *kunna* och *vilja*, förekommer även i mer huvudverb-saktiga användningar med objekt och ett, *vilja*, även med bisats. Andelarna är dock låga i alla fallen. Inget av verben förekommer i passiva former och alla har spår av preterito-presentisk böjning. Två av verben, *månde* och *skola*, saknar former. Dessa två är också de som är mest typiska som hjälpverb, medan *vilja* är minst typiskt.

5.4.1.2. Grupp B

Grupp B är en ganska heterogen grupp med stor variation både vad gäller frekvens och användning. Det verben har gemensamt är att de har ganska låg andel användning med ren infinitiv och relativt hög andel med objekt och att alla antingen har avvikande böjning eller saknade former. Spännvidden i fråga om frekvens sträcker sig från *äga*, som är det fjärde vanligaste verbet totalt sett, till **muna*, som bara har ett fåtal belägg. Två av de verben, **muna* och *thorva*, finns enbart belagda i de tidiga texterna. Högst andel med verbkomplement i infinitiv har *äga* och detta verb är också det enda som har belägg med verbkomplement i particip. Trots det har verbet också den här näst högsta andelen med objekt. Näst vanligast med infinitivkomplement är *thorva*, som har en betydligt lägre andel objekt än *äga* och som också saknar belägg med bisats. Samtliga verb utom de två ovanligaste, *duga* och **muna*, finns belagda med infinitivmärke. Vad gäller formerna finns bara *unna* belagt i passiv. Samtliga verb utom *duga* har preterito-presentiska former belagda, men *unna* och *äga* börjar under perioden att övergå till svag böjning. Temaformer saknas hos samtliga verb utom *unna* och *veta*. Mest typiska som hjälpverb är här *äga* och *thorva*, där *äga* visserligen har en högre andel belägg med infinitivkomplement och belägg med komplement i particip, men också en högre andel objekt än *thorva*. Minst hjälpverbsaktigt är **muna* som bara förekommer med objekt.

5.4.1.3. Grupp C

Även grupp C är en heterogen grupp, och det i betydligt högre utsträckning än grupp B. Frekvensen är i och för sig överallt ganska låg och mycket få verb förekommer med komplement i particip eller i passivformer, men i övrigt finns här en stor variation. Det vanligaste verbet är *pläga* följt av *måste* medan *lär* är ovanligast. Användningen med infinitivkomplement är hos vissa verb mycket hög, främst för *lär*, *måste* och *pläga*, men saknas helt för t.ex. *försöka* och *råka*. Ungefär hälften av verben förekommer med infinitivmärke och här har *böra*, *börja* och *pläga* relativt höga andelar. Användning med huvud verbet i particip finns bara hos *gitta*, men är där mycket vanlig (se avsnitt 8.3.5). Användning med objekt finns hos samtliga verb utom hos *lär* och *måste*, vilka har den högsta andelen med infinitivkomplement. Högst andel med objekt har *våga* och *bruka*. Endast några få av verben, alla med hög andel objekt, förekommer med bisats. Vad gäller formerna finns bara *börja* och *pläga* belagda i passiva former, varav det senare har en mycket låg andel. Alla de här verben utom *bruka* och *gitta* saknar en eller flera former och alla utom *böra* och *torde* har svag böjning. Mest hjälpverbsaktiga här är *måste* och *lär*, det senare dock bara med ett belägg. Även *pläga* och *torde* har en ganska hög andel infinitivkomplement, men båda förekommer med objekt och *pläga* dessutom i passiv. Minst hjälpverbsaktiga är *bruka* och *försöka* med höga andelar objekt.

5.4.1.4. Grupp D

Verben i grupp D är alla relativt ovanliga och används främst som självständiga verb. Högst frekvens har *begära*, medan *orka* har lägst. Användningen med verbkomplement i infinitiv varierar stort från två tredjedelar hos *orka* till inga förekomster alls hos *försöka* och *vänta*. Två av verben, *orka* och *försöka*, tar aldrig infinitivmärke, medan *vänta* å andra sidan har den högsta andelen totalt sett. Två andra verb, *behöva* och *mena*, är belagda med verbkomplement i particip en gång vardera. Samtliga verb utom *orka* tar objekt, och så särskilt *glömma*, *behöva* och *begära*. Även bisats förkommer hos några verb. Vad gäller formerna böjs alla de här verben svagt och passivformer finns bara belagda för *begära* och *behöva*. Bara *begära* är belagt i alla former. Resultaten är ganska spridda, men vi kan se att det mest typiska hjälp verbet här är *orka*, som bara finns belagt med infinitivkomplement, medan *glömma*, som bara förekommer med objekt, kan sägas vara det mest självständiga.

5.4.1.5. Samtliga verb

Till sist vill jag också kort sammanfatta alla uppgifter som avser samtliga de undersökta verben.

I fråga om frekvensen finner vi i första hand verb från grupp A och B i toppen. De fem vanligaste verben är *skola*, *vilja*, *kunna*, *äga* och *må*. Här utmärker sig *skola* och *vilja* genom att ha en betydligt högre frekvens än *kunna* och *äga*. Ovanligast är *lär*, *orka*, **muna*, *glömma* och *börja*.

Även vad gäller användning med verbkomplement i infinitiv har verben i grupp A högst andelar, men sedan kommer en rad verb från grupp C, särskilt *lär*, *måste* och *pläga*. Inget av de fyra verb som har högst andel infinitivkomplement, *lär*, *mände*, *måste* och *skola* finns belagt med objekt och ytterligare en rad verb saknar belägg med bisats. Infinitivmärke förekommer dock både vid verb med hög andel verbkomplement i infinitiv och vid verb med betydligt lägre andel, såsom t.ex. *må* respektive *mena* och *äga*. Samtliga verb som tar verbkomplement, t.ex. *våga*, *råka* och *försöka* förekommer med både ren infinitiv och infinitivmärke med undantag för *vänta*. Användning med verbkomplement i particip förekommer hos verb i samtliga verbgrupper och ser inte ut att ha någon uppenbar koppling till verbens övriga typiskhet som hjälpverb, men de flesta av dessa verb har preterito-presentisk böjning. Något oväntad är ändå denna användning hos *behöva* och *mena*, som inte är särskilt typiska som hjälpverb, men det rör sig bara om ett belägg för varje verb (se (19) i 5.2.4.). En tydligare koppling hittar vi mellan användningarna med objekt och användningarna med andel belägg med infinitivkomplement på så sätt att verb med låg andel infinitivkomplement har hög andel objekt och vice versa. Inget verb förekommer med bisats om det inte också förekommer med objekt. Andelen verb med bisats är i regel lägre.

Vad gäller formerna finns verb med saknade former i samtliga verbgrupper, men framför allt hos ganska ovanliga verb. Frekventa verb som saknar former är *skola*, *äga* och *mände*. Dessa tre har alla preterito-presentiskt ursprung och används som mer eller mindre typiska hjälpverb. Särskilt är det participformen som saknas, och den är, som vi sett ovan, också den ovanligaste av formerna hos de flesta av verben. Många verb saknar även konjunktivformer. Passivformer förekommer bara hos *behöva*, *börja*, *unna*, *begära* och *pläga* och är bara vanliga hos de två förstnämnda. Det enda av dessa som kan räknas som ett någorlunda typiskt hjälpverb är *pläga*. Vad gäller böjningen kan vi notera att två verb, *unna* och *äga*, byter böjningsmönster under tidsperioden och övergår från preterito-presentisk till svag böjning. Ett verb, *lär*, saknar helt böjning.

De mest typiska hjälpverben, om vi ser till hög andel verbkomplement i infinitiv, låg andel objekt och bisats, låg andel infinitivmärke, avsaknad av passivformer och avvikande böjning, är *lär*, *måste*, *mände*, *skola* och *må*.

5.4.2. Texterna

Även om det finns stora skillnader mellan texterna inom varje genre finns det också tydliga genreberoende skillnader. Här ska vi se kort på dessa för att sedan återkomma till temat (se avsnitt 7.3).

I fråga om frekvens har verben en betydligt högre andel i lagtexter och krönikor än i övriga undersökta texter. Allra högst är frekvensen i lagtexterna och då särskilt i ÄVgl. Här råder dock stor variation för näst efter ÄVgl kommer krönikorna KK och SK och först därefter de andra två lagtexterna. Ett skäl till variationen är att många verb är olika frekventa i olika texttyper, särskilt då *skola* och *äga* som är betydligt vanligare i lagtexter än i de övriga och *vilja* och *veta* som är vanligast i krönikorna. Vi ser också att lagtexterna har betydligt färre verb belagda än krönikorna, men att de verb som finns har en högre frekvens. Vi kan också tillägga här att skillnaden mellan MEL och KrL, som bygger på den förstnämnda texten (se 4.3.2.1), inte är så påtaglig att texterna verkar mer eller mindre identiska. Vad gäller verbens frekvens skiljer de sig från varandra en hel del, men det går inte att avgöra riktigt hur lika texterna är utan ett större jämförelsematerial med andra samtida lagtexter.

Även vad gäller verbens användning är variationen mindre i lagtexterna och färre användningar finns belagda här. Krönikorna har i jämförelse fler användningar, men lägre andel belägg för dem som finns, särskilt för konstruktionen med verbkomplement i infinitiv. Andelen användning med objekt är också betydligt lägre i lagtexterna än i krönikorna. Även bland verben finns det skillnader vilka som är vanligast. I grupp B har t.ex. *thorva* och *äga* högre andel i lagtexter och *veta* högre i krönikor. Diplom och runtexter har lägre andelar hjälpverbskonstruktioner och höga andelar med objekt och bisats, särskilt runtexterna.

Tendensen att spridningen är störst i krönikorna gäller även för verbens former. Här har krönikorna fler former belagda än någon annan text. Det finns också en skillnad i fråga om vilken form som är vanligast, på så sätt att konjunktiv och preteritum dominerar i krönikorna, medan presensformer dominerar i lagtexterna. Skillnaden mellan texterna här beror troligen på deras olika karaktär, där krönikorna innehåller berättelser om händelser i det förflutna, medan lagtexterna föreskriver vad som händer eller kan hända. Runtexterna har flest presensformer och diplomerna mest preteritumformer. Bara för *äga* finns det en tydlig skillnad mellan texterna på så sätt att det är vanligast i presens i lagtexter och runtexter och vanligast i preteritum i krönikor.

Vi kan sammanfatta detta med att den stora skillnaden mellan krönikor och lagtexter består i att det finns en mycket större variation i krönikorna, vad gäller antal belagda verb, verbens frekvens och verbens användning, såväl som vilka former som finns belagda och fördelningen mellan dem. Lagtexterna har ett mer specialiserat språk där de verb som är vanliga används entydigt och nästan enbart

som hjälpverb. Båda dessa textmaterial skiljer sig från runtexter och diplom genom att såväl krönikorna som lagtexterna har betydligt fler belagda hjälpverb och fler belägg av de belagda verben.

6. Det moderna materialet

Det moderna materialet redovisas i det följande med samma upplägg som för det medeltida materialet i kapitel 5, dvs. under rubrikerna frekvens, användning och morfologi. En sammanställning över resultaten för båda tidsperioderna följer i kapitel 7 och en mer noggrann genomgång av de enskilda verben i kapitel 8.

6.1. Verbens frekvens

Det moderna materialet redovisas i tabell 6:1 med fördelning av antal belägg och andelar i procent i press- och lagtexterna. Dessutom visas antal belägg i hela PAROLE samt antal verb i grupp A i PAROLE-utdraget (se 4.3.2.2). Liksom i kapitel 5 markerar tomma celler att belägg saknas och i tabeller med blandade typer av värden står rader med procentandelar i kursiv stil. Vid decimaltal tar jag med en decimal vid redovisning i procent och två i redovisning i promille, såvida inte andelen är så liten att fler decimaler behövs för att visa den.

TABELL 6:1. Totalt antal belägg i det moderna materialet, i absoluta tal och procent.

Text	Tidsperiod	Antal ord	Grupp A	Grupp B	Grupp C	Grupp D	Totalt
Pr. 95	1995	102 251	1009	94	318	126	1547
GP 03	2003	102 166	1276	107	354	143	1880
Presstexter	1995+2003	204 417	2285	201	672	269	3427
<i>i procent</i>			66,7%	5,9%	19,6%	7,8%	
LT 75–89	1975–1989	124 039	2448	66	68	279	2861
LT 90–04	1990–2004	102 263	1491	10	27	152	1680
Lagtexter	1975–2004	226 275	3939	76	95	431	4541
<i>i procent</i>			86,7%	1,7%	2,1%	9,5%	
Totalt	1975–2004	430 692	6224	277	767	700	7968
<i>i procent</i>			78,1%	3,5%	9,6%	8,8%	
PAROLE	1975–1997	ca 19 milj	242 315	21936	79671	33982	377 904
<i>i procent</i>			64,1%	5,8%	21,1%	9,0%	
PAROLE- utdraget	1975–1997	ca 47 000	2474	–	–	–	2474

Förkortningar: Pr. 95 = Press 95, GP 03 = Göteborgsposten 2003, LT = Lagtexter.
För texternas ursprung och sammansättning, se avsnitt 4.3.2.2.

Av denna tabell kan man snabbt konstatera att grupp A har högst frekvens och dessutom avsevärt mycket vanligare än de andra grupperna med en andel på nästan 80 % i press- och lagtexter och 60 % i PAROLE. Av de andra tre grupperna är det grupp C som är näst vanligast, följd av grupp D och B. Skillnaderna är i övrigt ganska stora mellan presstexter, lagtexter och PAROLE. Medan lagtexter har en högre andel verb i grupp A än övriga texter, har presstexter och PAROLE betydligt högre andelar av grupp C.

Notera att antalet undersökta belägg i avsnitt 6.2 och 6.3 nedan är något lägre än i tabell 6:1 ovan, eftersom grupp C och D inte är lika väl undersökta i lagtexter och övriga texter som de är i presstexterna.

6.1.1. Grupp A

Grupp A består av de fem verb som uppfyllde alla mina kriterier vid verburvalet, vilket innebär att de både har preterito-presentiskt ursprung och uppfyller mina kriterier för typiska hjälpverb (se 4.2).

I tabell 6:2 redovisas verbens antal belägg och frekvens uttryckt i andel promille per antal ord i varje text. Med hjälp av det senare kan vi enkelt jämföra texterna. Texterna är här ordnade både kronologiskt och efter texttyp så att de

två presstexterna kommer först, därefter lagtextutdragen och summan för dessa material under rubriken 'nutid'. Sist står verbens frekvens i PAROLE, och det för att markera att det rör sig om ett jämförelsematerial och att det inte är inräknat i hela det nutida materialet. Här och i fortsättningen omnämns texterna med förkortningarna nedan. Tomma celler här och i följande tabeller markerar att verbet saknar belägg i texten.

TABELL 6:2. Grupp A-verb, antal belägg och frekvens i promille.

TEXT	Pr. 95	GP 03	LT 75–89	LT 90–04	NUTID	PAROLE
ord/text	102 251	102 166	124 039	102 263	430 692	19 milj.
kunna	467	483	369	240	1559	103 507
i promille	4,57	4,73	2,97	2,35	3,62	5,45
må	2	4			6	902
i promille	0,02	0,04			0,01	0,05
månde						34
i promille						0,002
skola	401	567	2063	1238	4269	104 145
i promille	3,92	5,55	16,63	12,11	9,91	5,48*
vilja	139	222	16	13	390	33 727
i promille	1,36	2,17	0,13	0,13	0,91	1,78*
Grupp A	1009	1276	2448	1491	6224	242 315
i promille	9,87	12,49	19,74	14,58	14,45	12,75

*= Homonyma former för *skola* och *vilja* är inte separerade (se 4.2.2.2).

Det vanligaste verbet är *skola*, utom i Press 95 där *kunna* i stället är vanligare. Skillnaden mellan *kunna* och *skola* är dock inte särskilt stor i någon av presstexterna, och inte heller i PAROLE. Däremot är det påfallande stor skillnad i frekvens mellan dessa två verb i lagtexterna, särskilt i den äldre delen där *skola* dominerar. Slutligen intar *vilja* en tredjeplacering efter de två vanliga *skola* och *kunna* och före de två ovanliga *må* och *månde* i alla texter. Totalt sett dominerar *skola* och *kunna* i materialet och *skola* är tio gånger vanligare än det tredje vanligaste verbet *vilja*. Två av verben, *må* och *månde*, saknas helt i lagtexterna och är sällsynta även i övriga texter. Det ovanligaste av dem, *månde*, finns bara belagt i PAROLE och är ovanligt även där.

En ytterligare skillnad mellan texttyperna är att verben i grupp A är vanligare i lagtexterna än i övriga texter och allra vanligast i den äldre delen. Detta beror till största delen på *skola*, som här uppvisar den högsta andel som ett enskilt verb har i någon text. Man kan också se att det sker en påfallande minskning mellan den äldre och den yngre delen av lagtexterna, särskilt vad gäller just *skola*. Bland presstexterna ser vi omvänt en ökning i frekvens från Press 95 till GP 03 och den senare texten ligger närmast det stora PAROLE-materialet i frekvens.

6.1.2. Grupp B

Grupp B består av verb med preterito-presentiskt ursprung som inte används som hjälpverb i någon större utsträckning i PAROLE (se avsnitt 4.2.4.1). Nedan (tabell 6:3) redovisas verbens antal belägg och frekvens i promille.

TABELL 6:3. *Grupp B-verb, antal belägg och frekvens i promille.*

TEXT:	Pr. 95	GP 03	LT 75-89	LT 90-04	NUTID	PAROLE
ord/text	102 251	102 166	124 039	102 263	430 692	19 milj.
duga	5				5	517
<i>i promille</i>	0,05				0,01	0,03
tarva						12
<i>i promille</i>						0,001
unna						139
<i>i promille</i>						0,01
veta	71	97	1	1	170	18 948
<i>i promille</i>	0,69	0,95	0,01	0,01	0,39	1,00
äga	18	10	65	9	102	2320
<i>i promille</i>	0,18	0,10	0,52	0,09	0,24	0,12
Grupp B	94	107	66	10	277	21 936
<i>i promille</i>	0,92	1,05	0,53	0,10	0,64	1,15

Vanligast är, med god marginal, *veta* och detta verb, liksom det näst vanligaste *äga*, är de enda som förekommer i alla texter. Mellan dessa två verb råder det intressanta förhållandet att *äga* är vanligare i lagtexterna än *veta*, medan det omvända råder för presstexterna.⁵⁹ Här verkar genren alltså spela en viktig roll (se vidare i 7.3.3). Totalt sett är *veta* bara lite vanligare, men ser vi på PAROLE är skillnaden betydligt större. Två av verben i denna grupp, *unna* och *tarva*, finns överhuvudtaget inte belagda i de nutida texter jag har undersökt utan bara i PAROLE, och även där är de ganska ovanliga. Av de övriga finns *duga* bara belagt i Press 95 och PAROLE och är också ganska lågfrekvent.

Av texterna är det PAROLE som har högst frekvens, följt av GP 03, medan lagtexterna ligger betydligt lägre. Det sker en tydlig nedgång i frekvensen mellan de två lagtextdelarna och en uppgång mellan presstexterna, men båda dessa förändringar beror på att *äga* blir ovanligare i lagtext och *veta* blir vanligare i presstext. Man kan också tydligt se att det är presstexterna som ligger närmast PAROLE när det gäller verbens frekvens, och även här är det GP 03 som ligger allra närmast.

⁵⁹ För vidare diskussion om *äga*, se 8.2.6.

6.1.3. Grupp C

Grupp C omfattar verb som inte har preterito-presentiskt ursprung, men som har lika låga andelar infinitivmärke och passivformer som verben i grupp A (se avsnitt 4.2.3.4.). Hur de fördelar sig över texterna visas i tabell 6:4.

TABELL 6:4. *Grupp C-verb, antal belägg och frekvens i promille.*

TEXT:	Pr. 95	GP 03	LT 75-89	LT 90-04	NUTID	PAROLE
ord/text	102 251	102 166	124 039	102 263	430 692	19 milj.
bruka	9	30			39	4472
<i>i promille</i>	0,09	0,29			0,09	0,24
böra	41	49	48	17	155	11 744
<i>i promille</i>	0,40	0,48	0,39	0,17	0,36	0,62
börja	53	80	17	4	154	16 844
<i>i promille</i>	0,52	0,78	0,14	0,04	0,36	0,89
försöka	38	57			95	10 157
<i>i promille</i>	0,37	0,56			0,22	0,53
gitta						25
<i>i promille</i>						0,001
lär	6	9			15	se lära
<i>i promille</i>	0,06	0,09			0,03	se lära
lära	26	20			46	*6612
<i>i promille</i>	0,25	0,20			0,11	0,35*
måste	115	81	3	5	204	24 778
<i>i promille</i>	1,12	0,79	0,02	0,05	0,47	1,30
pläga						14
<i>i promille</i>						0,001
råka	8	8		1	17	1298
<i>i promille</i>	0,08	0,08		0,01	0,04	0,07
torde	8	2			10	807
<i>i promille</i>	0,08	0,02			0,02	0,04
våga	14	18			32	2920
<i>i promille</i>	0,14	0,18			0,07	0,15
Grupp C	318	354	68	27	767	79 671
<i>i promille</i>	3,11	3,46	0,55	0,26	1,78	4,19

** = Omfattar både *lär* och *lära*, se 4.2.2.2 och 4.2.4.3.

Det vanligaste verbet är *måste* som i GP 03 också uppvisar den enskilt högsta frekvensen för något verb. Vanliga är också *böra* och *börja*, medan framför allt *torde*, *råka* och *våga*, är ovanliga. Dessutom finns *gitta* och *pläga* bara belagda i PAROLE och är även där mycket ovanliga.

Den mest påfallande skillnaden mellan texterna är att merparten av verben helt saknas i lagtexterna, medan alla utom de ovanliga *gitta* och *pläga* finns med i båda presstexterna. De verb som förekommer i lagtexterna är alla också ganska ovanliga där. Högst frekvens av texterna har PAROLE och därefter GP 03, men skillnaden mellan presstexterna är liten. Liksom för grupp B ser vi en liten tendens till att frekvensen minskar mellan lagtexterna och ökar mellan presstexterna.

6.1.4. Grupp D

Verben i grupp D är utvalda på grundval av flera olika egenskaper och de utgör därför en heterogen grupp som främst ska tjäna som jämförelse till de andra verben. Nedan ser vi antal belägg och frekvens för dessa verb.

TABELL 6:5. Grupp D-verb, antal belägg och frekvens i promille.

TEXT:	Pr. 95	GP 03	LT 75-89	LT 90-04	NUTID	PAROLE
ord/text	102 251	102 166	124 039	102 263	430 692	19 milj.
begära	5	3	79	24	111	1574
<i>i promille</i>	0,05	0,03	0,64	0,23	0,26	0,08
behöva	43	51	197	128	419	12 483
<i>i promille</i>	0,42	0,50	1,59	1,25	0,97	0,66
glömma	8	7			15	2258
<i>i promille</i>	0,08	0,07			0,03	0,12
mena	32	30			62	7790
<i>i promille</i>	0,31	0,29			0,14	0,41
orka	3	5			8	1440
<i>i promille</i>	0,03	0,05			0,02	0,08
vänta	35	47	3		85	8437
<i>i promille</i>	0,34	0,46	0,02		0,20	0,44
Grupp D	126	143	279	152	700	33 982
<i>i promille</i>	1,23	1,40	2,25	1,49	1,63	1,79

Inget av verben är här så vanligt att det kan mäta sig med de tre vanligaste i grupp A, men det finns heller inga riktigt ovanliga verb som i grupperna B och C, och samtliga finns belagda i åtminstone en text utöver PAROLE. Vanligast totalt sett är *behöva*, följt av *vänta* och *mena* i både presstexter och PAROLE. I lagtexterna finns bara tre verb belagda, men *behöva* är vanligast även här och har i den tidiga lagtexten den enskilt högsta frekvensen.

Den största skillnaden mellan texttyperna är att lagtexterna har färre verb belagda, och att de två vanligaste här, *behöva* och *begära*, har en betydligt högre andel än något verb har i presstexterna. Detta gör att den tidiga delen av lagtexterna har den högsta frekvensen av texterna. Liksom för de övriga verbgrupperna är det också en påtaglig nedgång från de tidiga till de sena lagtexterna. I övrigt är verben något vanligare i PAROLE än i båda presstexterna och de sena lagtexterna. Den lägsta andelen finns i Press 95.

6.1.5. Samtliga verb

Efter genomgången av verben i grupperna A–D ska vi även lite kort se på verben tillsammans och enklare kunna jämföra deras frekvens. I nästa tabell (6:6) redovisas verbens frekvens i promille. För antal belägg hänvisas till avsnitt 6.1.1–6.1.4. Verbgruppen visas i en särskild kolumn. Verben har ordnats efter belägg i PAROLE eftersom detta är den enda text där samtliga verb finns belagda.

TABELL 6:6. *Samtliga verb, ordnade efter frekvens i promille i PAROLE.*

TEXT:		Pr. 95	GP 03	LT 75-89	LT 90-04	NUTID	PAROLE
ord/text		102 251	102 166	124 039	102 263	430 692	19 milj.
skola	A	3,92	5,55	16,63	12,11	9,91	5,48*
kunna	A	4,57	4,73	2,97	2,35	3,62	5,45
vilja	A	1,36	2,17	0,13	0,13	0,91	1,78*
måste	C	1,12	0,79	0,02	0,05	0,47	1,30
veta	B	0,69	0,95	0,01	0,01	0,39	1,00
börja	C	0,52	0,78	0,14	0,04	0,36	0,89
behöva	D	0,42	0,50	1,59	1,24	0,97	0,66
böra	C	0,40	0,48	0,39	0,17	0,36	0,62
försöka	C	0,37	0,56			0,22	0,53
vänta	D	0,34	0,46	0,02		0,20	0,44
mena	D	0,31	0,29			0,14	0,41
lär	C	0,06	0,09			0,03	se lära**
lära	C	0,25	0,20			0,11	0,35**
bruka	C	0,09	0,29			0,09	0,24
våga	C	0,14	0,18			0,07	0,15
äga	B	0,18	0,10	0,52	0,09	0,24	0,12
glömma	D	0,08	0,07			0,03	0,12
begära	D	0,05	0,03	0,64	0,27	0,27	0,08
orka	D	0,03	0,05			0,02	0,08
råka	C	0,08	0,08		0,01	0,04	0,07
må	A	0,02	0,04			0,01	0,05
torde	C	0,08	0,02			0,02	0,04
duga	B	0,05				0,01	0,03
unna	B						0,01
månade	A						0,002
tarva	B						0,001
gitta	C						0,001
pläga	C						0,001
Totalt		15,1	18,4	23,1	16,4	18,5	19,9

* = Homonyma former för *skola* och *vilja* är inte separerade (se 4.2.2.2).

** = Omfattar både *lär* och *lära*, se 4.2.2.2 och 4.2.4.3.

Av tabell 6:6 framgår att grupp A dominerar toppen på listan med de tre vanliga verben *skola*, *kunna* och *vilja*, men att även verb i grupp B, särskilt *veta*, och grupp C, särskilt *måste* och *börja*, kommer högt upp. Det vanligaste verbet i grupp D, *behöva*, kommer på sjunde plats. Med undantag för toppen av listan råder en stor spridning mellan verbgrupperna på så sätt att det inte går att utläsa några tydliga skillnader. Ser vi till de enskilda texterna, varierar ordningen mellan verben en del, men det är i regel bara någon placering upp eller ner. De två översta verben, *skola* och *kunna*, är vanligast i alla texter och byter faktiskt plats mellan texttyperna så att *skola* är vanligast i lagtexter och *kunna* i presstexter. De verb som är belagda i flest texter finns med några undantag överst på listan och utgörs av de åtta verb som är vanligast i PAROLE. Dessutom har *äga* och *begära* också belägg i alla texter. De fem verben längst ned finns bara belagda i PAROLE och är mycket ovanliga även där. De fyra sista har alla under 40 belägg.

I fråga om de olika texterna är det Press 95 som har flest verb belagda, men skillnaden mellan presstexterna är här marginell. Däremot saknas betydligt fler verb i lagtexterna. I de senare hittar vi dock enskilt högsta frekvensen hos *skola* i LT 75–89. Av texterna totalt sett är det också de tidiga lagtexterna som har högst frekvens, men därefter följer inte de senare lagtexterna, utan PAROLE och sedan GP 03. Det sker alltså en tydlig nedgång i frekvens mellan lagtexterna, inte bara för enskilda verb utan även totalt sett. Detta beror inte på något enstaka verb utan gäller alla utom *måste* som ökar och *vilja* som ligger kvar på samma andel. PAROLE visar inte oväntat stora likheter med presstexterna.

6.2. Verbens användning

När det gäller verben användning, redovisar jag dem i det följande fördelade över de syntaktiska kategorier jag valt ut tidigare (se avsnitt 4.4.3). Liksom för de äldre texterna syftar redovisningen främst till att ge en överblick över hur de olika verben och verbgrupperna grovt räknat fördelar sig över olika typer av användningar. En mer detaljerad redovisning ges i nästa kapitel i de fall där jag bedömer det vara relevant. Observera att verben i grupp C och D endast är undersökta i presstexterna, varför värdena för dessa verb blir lägre än i tabell 6:1. I tabellerna redovisas enbart hur de aktiva formerna används. Verbens passiva former är inte medtagna här, men deras användning belyses helt kort med exempel ur texterna i 6.3 och med en översikt i tabell 7:25 i avsnitt 7.2.3. I grupp A har jag i detta delkapitel med ett extra material i form av ett utdrag ur PAROLE (se 4.3.2.2.) för att ytterligare belysa verbens användning.

6.2.1. Grupp A

Hur de fem verben i grupp A fördelar sig på de olika konstruktionerna visas i tabellen nedan i både absoluta tal och procentandelar. Här är även resultaten från PAROLE-utdraget inräknade, och summorna blir därför något högre för verben och verbgruppen än i t.ex. 6.1.1. Inga passiva former finns belagda i denna grupp (se även 6.3.1):

TABELL 6:7. *Grupp A-verb, de aktiva verbens användning, i absoluta tal och med andel i procent.*

Kategori	inf.	att+ inf.	sup.	ellips	adv.	obj.	bi-sats	prep.	övr.	Totalt
kunna	2237		9	34	4	55		6	14	2359
<i>i procent</i>	94,8%		0,4%	1,4%	0,2%	2,3%		0,3%	0,6%	100%
må	302		9							311
<i>i procent</i>	97,1%		2,9%							100%
månade	34									34
<i>i procent</i>	100%									100%
skola	4815		23	3	15	4		8		4868
<i>i procent</i>	98,9%		0,5%	0,1%	0,3%	0,1%		0,2%		100%
vilja	874		2	75	28	34	85	1	27	1126
<i>i procent</i>	77,6%		0,2%	6,7%	2,5%	3,0%	7,5%	0,1%	2,4%	100%
Grupp A	8262		43	112	47	93	85	15	41	8698
<i>i procent</i>	95,0%		0,5%	1,3%	0,5%	1,1%	1,0%	0,2%	0,5%	100%

För förklaringar till kategorierna, se avsnitt 4.4.3.

Konstruktionen med verbkomplement i infinitiv är inte oväntat den absolut vanligaste och har andelar på minst 94 % för samtliga verb utom *vilja*. Samtliga verb utom *månade*, se (1), förekommer även i andra konstruktioner och då framför allt med supinum, se (2), och ellips. Inga belägg med infinitivmärke förekommer. Det finns även ganska många belägg med objekt för *kunna*, *skola* och *vilja*, se (3), och med bisats för *vilja*, se (4), för *skola* handlar det dock bara om pronominella objekt (se avsnitt 4.4.3).

- (1) Han fick inte mottaga besök, av vem det vara månde. (PAROLE)⁶⁰
- (2) Nätet är ett enkelt, roligt och spännande alternativ där man kan träffa otroligt många människor som man inte **skulle träffat** annars. (GP 03)
- (3) Deras kläder är lika, de **kan samma låtar**, de äter samma hamburgare och ser på samma TV-program. (Pr. 95).
- (4) Årets jury **ville** gärna **att** en diktsamling skulle nomineras. (Pr. 95)

Samtliga verb konstrueras med verbkomplement i infinitiv som den vanligaste konstruktionen, men det varierar mellan verben vilken konstruktion som är näst vanligast. Medan *kunna* är näst vanligast med objekt, följs *skola* i andra hand av supinum och *vilja* av bisats. Mest typiskt som hjälpverb är *månde* som bara förekommer med ren infinitiv, följt av *må* och *skola* med få förekomster med objekt/bisats och sist *kunna* och *vilja* som båda har relativt många belägg med objekt/bisats.

Eftersom vi tidigare har noterat skillnader mellan de olika texterna vad gäller frekvensen hos de här verben är det intressant att se om det finns några skillnader även när det gäller verbens användning. I tabell 6:8 nedan redovisar jag resultaten för presstexter, lagtexter och PAROLE-utdraget, dvs. de texter som utgör grunden för tabell 6:7 ovan. För att underlätta jämförelsen visar jag resultaten för de olika texttyperna enbart i procent, men med summan för varje verb i absoluta tal för att ge en uppfattning om hur många belägg det rör sig om. Endast belagda verb är medtagna.

⁶⁰ Angående återgivning av exempel, se avsnitt 4.4.3. Alla markeringar i fetstil är mina.

TABELL 6:8. Grupp A-verb efter användning i olika texttyper, i procent.

Kategori	inf.	att+ inf.	sup.	ellips	adv.	obj.	bi-sats	prep.	övr.	Totalt
kunna	96,0%		0,21%	1,68%		1,89%		0,11%	0,11%	950
må	100%									6
skola	98%		0,52%	0,21%	0,83%	0,21%		0,21%		968
vilja	81,7%			3,32%	1,66%	3,60%	6,93%	0,28%	2,49%	361
Presstexter	94,6%		0,31%	1,31%	0,61%	1,44%	1,09%	0,18%	0,44%	2285
kunna	99,8%			0,16%						609
skola	100%									3301
vilja	96,6%			3,45%						29
Lagtexter	99,95%			0,05%						3939
kunna	97,5%		0,1%	1,1%		1,2%		0,1%	0,1%	1559
må	100%									6
månade										0
skola	99,6%		0,1%	0,05%	0,2%	0,05%		0,05%		4269
vilja	82,8%			3,3%	1,5%	3,3%	6,4%	0,3%	2,3%	390
Lag+press	98,0%		0,1%	0,5%	0,2%	0,5%	0,4%	0,1%	0,2%	6224
kunna	89,6%		0,88%	2,13%	0,50%	4,63%		0,63%	1,63%	800
må	97,1%		2,95%							305
månade	100%									34
skola	94,3%		3,01%	0,17%	1,17%	0,33%		1,00%		599
vilja	74,9%		0,27%	8,42%	2,99%	2,85%	8,15%		2,45%	736
PAROLE- utdrag	87,4%		1,46%	3,23%	1,33%	2,43%	2,43%	0,44%	1,25%	2474
Lag+Press	98,0%		0,1%	0,5%	0,2%	0,5%	0,4%	0,1%	0,2%	6224
PAROLE- utdrag	87,4%		1,46%	3,23%	1,33%	2,43%	2,43%	0,44%	1,25%	2474
Grupp A	95,0%		0,5%	1,3%	0,5%	1,1%	1,0%	0,2%	0,5%	8698

Vi ser att användningen med verbkomplement i infinitiv dominerar överallt. Högst andelar hittar vi i lagtexterna och lägst i PAROLE-utdraget. Omvänt har användningarna med objekt och bisats högst andelar i PAROLE-utdraget och minst i lagtexterna. Av övriga användningar finns ganska många belagda i både presstexter och PAROLE-utdraget, medan lagtexterna endast har belägg på ellips och då bara för *kunna* och *vilja*.

I lagtexterna saknas också båda de ovanligaste verben *må* och *månade*, medan *må* har belägg i presstexterna och *månade* bara i PAROLE. Vi kan dra slutsatsen att verb från grupp A som förekommer i lagtexterna gör det i mer begränsade kontexter och då främst som hjälpverb. De belägg på elliptiska konstruktioner som finns i lagtexterna utgörs av två fall av samordnade hjälpverb,

som i (5). Mellan presstexterna och PAROLE är det däremot ingen större skillnad, men PAROLE-utdraget har en lite lägre andel konstruktioner med infinitivkomplement och i gengäld lite högre andelar av övriga konstruktioner än presstexterna:

- (5) det finns anledning för Länsarbetsnämnden att förmoda att sökanden inte **vill** eller **kan anta** något som helst arbete (LT 90–04)

6.2.2. Grupp B

De fem verben i grupp B är undersökta i alla texter utom PAROLE och fördelar sig över de olika användningarna som visas i tabellen. I denna grupp finns sex belägg på passiva former, alla på *ägas*, och dessa visas närmare i 6.3.2.

TABELL 6:9. Grupp B-verb, de aktiva verbens användning, i absoluta tal och med andel i procent.

Kategori	inf.	att+ inf.	sup.	ellips	adv.	obj.	bi-sats	prep.	övr.	Totalt
duga									5	5
<i>i procent</i>									100%	100%
tarva										0
<i>i procent</i>										0%
unna										0
<i>i procent</i>										0%
veta		2			29	52	75	5	7	170
<i>i procent</i>		1,2%			17,1%	30,6%	44,1%	2,9%	4,1%	100%
äga	4				1	91				96
<i>i procent</i>	4,2%				1,0%	94,8%				100%
Grupp B	4	2			30	143	75	5	12	271
<i>i procent</i>	1,5%	0,7%			11,1%	54,6%	27,7%	1,8%	2,6%	100%

Även om det totala antalet belägg är ganska litet finns det några tydliga tendenser som är värda att notera. Den tydligaste är att konstruktioner med verbkomplement spelar en mycket underordnad roll för dessa verb. I stället används *äga* vanligtvis med nominalt objekt, se (6), och *veta* med satsformat objekt (bisats), se (7). Beträffande *äga* kan nämnas att detta verb i de flesta fall tar ett konkret objekt, som i (6 a). I lagtexterna används detta verb även som ett funktionsverb, se (6 b, *äga giltighet* ≈ 'vara giltig'). Detta verb är också det enda här som överhuvudtaget förekommer med ren infinitiv och det bara med fyra belägg, alla i de äldre lagtexterna, se (8). Dessutom finns två belägg på *veta* med

infinitivmärke och infinitiv, se (9). Det relativt ovanliga *duga* förekommer bara i konstruktioner konstruktioner med *får*, här placerat i kolumnen för övrigt, se (10). Verben *unna* och *tarva* förekommer här bara i PAROLE och används som i (11) och (12), dvs. med objekt. Sett till den låga andelen användning med verbkomplement finns det goda skäl att räkna alla de här verben som i första hand självständiga verb.

- (6) a. LKAB ska **äga 51 procent av det nya bolaget**. (Pr. 95)
b. Intyget skall **äga giltighet** för den längsta tid som anges däri (LT 75–89)
- (7) Många av oss har ett knep när vi inte **vet** hur ett ord ska stavas. (Pr. 95)
- (8) Myndigheten **äger** dock med beaktande av tillgången på skyddsrum till arbetsmöjligheter och andra förhållanden **besluta** att verksamhet (LT 75–89)
- (9) Mörkrädslan minskar med åren, men är lätt att lura fram, vilket varje skräckfilmsregissör **vet att utnyttja**. (Pr. 95)
- (10) Turisternas **saltvattenspooler** får **duga** och hit kommer regionens crème de la crème. (Pr. 95)
- (11) a. En flodhäst i fångenskap i Sverige **tarvar** specialbehandling. (PAROLE)
b. Det där med ”musiken som hobby” **tarvar** kanske en förklaring av den som har mer än 2 000 låtar på sitt samvete. (PAROLE)
- (12) a. På hemvägen **unnar** han sig ännu en cocosboll, äggvitan hårdvispad, ljuvlig aromen. (PAROLE)
b. Peter är en go’ gubbe, så jag **unnar** honom stålarna, förklarar Hasse. (PAROLE)

Även för grupp B fortsätter vi med att se hur beläggen i de olika texttyperna fördelar sig över olika användningar. I tabellen nedan följer resultaten i procent, med totalsummorna för verben i absoluta tal, för press- och lagtexter. Notera att jag endast tagit med belagda verb och då inte vare sig *tarva* och *unna*, eftersom de bara finns belagda i PAROLE-materialet.

TABELL 6:10. Grupp B-verb efter användning i olika texttyper, i procent.

Kategori	inf.	att+ inf.	sup.	ellips	adv	obj.	bisats	prep.	övr.	Totalt
duga									100%	5
veta		1,2%			17,3%	30,4%	44,6%	2,4%	4,2%	168
äga					4,0%	96,0%				25
Presstexter		1,0%			15,2%	37,9%	37,9%	2,0%	6,1%	198
veta						50,0%		50,0%		2
äga	5,6%					94,4%				71
Lagtexter	5,5%					93,2%		1,4%		73
Presstexter		1,0%			15,2%	37,9%	37,9%	2,0%	6,1%	198
Lagtexter	5,5%					93,2%		1,4%		73
Grupp B	1,5%	0,7%			11,1%	54,6%	27,7%	1,8%	4,4%	100%

En jämförelse mellan procenttalen för textsamlingarna ser ut att visa på tydliga skillnader, men här är antalet belägg lågt i de flesta fall och slutsatserna blir därför mindre säkra. Mellan texterna finns framför allt två skillnader. Den ena är att det finns fler användningar belagda i presstexterna och den andra att bara lagtexterna har belägg på användning med infinitivkomplement.

Vi såg av grupp A att det finns en skillnad mellan texterna när det gäller vilket verb som är vanligast, men eftersom *veta* bara förekommer med två belägg i lagtexterna är det svårt att säga något mer om dem. Det mest intressanta är att *äga* förekommer med verbkomplement enbart i lagtexterna.

6.2.3. Grupp C

Verben i grupp C är inte lika noggrant undersökta i alla texterna som de i grupp A och B, och värdena i tabell 6:11 nedan gäller därför enbart presstexterna. Däremot ges exempel från lagtexterna efter tabellen för att ge en uppskattning om verbens användning även där. Här finns alla de undersökta verben belagda utom två som bara finns i PAROLE (se 6.1.3). I denna grupp, liksom i grupp A, finns inga passiva former belagda.

TABELL 6:11. Grupp C-verb, de aktiva verbens användning (enbart presstexter), i absoluta tal och med andel i procent.

Kategori	inf.	att+ inf.	sup.	ellips	adv.	obj.	bisats	prep.	övr.	Totalt
bruka	37			2						39
<i>i procent</i>	94,9%			5,1%						100%
böra	87		2						1	90
<i>i procent</i>	96,7%		2,2%						1,1%	100%
börja	85				17	11		13	7	133
<i>i procent</i>	63,9%				12,8%	8,3%		9,8%	5,6%	100%
försöka	82	5			3			4	1	95
<i>i procent</i>	86,3%	5,3%			3,2%			4,2%	1,1%	100%
gitta										0
<i>i procent</i>										0%
lär	15									15
<i>i procent</i>	100%									100%
lära	11	6			6	11	7	5		46
<i>i procent</i>	23,9%	13,0%			13,0%	23,9%	15,2%	10,9%		100%
måste	190		2	1	2				1	196
<i>i procent</i>	96,9%		1,0%	0,5%	1,0%				0,5%	100%
pläga										0
<i>i procent</i>										0%
råka	10							6		16
<i>i procent</i>	62,5%							37,5%		100%
torde	10									10
<i>i procent</i>	100%									100%
våga	26			1	2			1	2	32
<i>i procent</i>	81,3%			3,1%	6,3%			3,1%	6,3%	100%
Grupp C	553	11	4	4	30	22	7	29	12	672
<i>i procent</i>	82,2%	1,6%	0,6%	0,6%	4,5%	3,3%	1,0%	4,3%	1,8%	100%

Verben i grupp C ligger totalt sett nära de i grupp A. Andelen för konstruktion med infinitiv är drygt 82 %, vilket är högre än andelen för *vilja*, men lägre än för de andra verben i grupp A. I övrigt fördelar sig verbgruppens belägg ganska jämnt på alla de andra kategorierna och uppgår där till mellan 0,6 % och 4,5 %. Näst vanligast totalt sett är konstruktion med adverb och därefter med objekt.

Av de enskilda verben har flertalet en hög andel med verbkomplement i infinitiv, särskilt *lär* och *torde* på 100 % och *bruka*, *böra* och *måste* på över 90 %. Läst andel finner vi hos *råka* med drygt 60 % och *lära* med drygt 20 %.

Detta är den vanligaste konstruktionen för alla de här verben och endast *lära* med objekt och *råka* i konstruktioner med preposition når upp över 20 %. Överhuvudtaget är fördelningen på de andra kategorierna varierad och det går inte att se några särskilda likheter mellan verben här. Antalet belägg är för många verb också ganska litet, vilket försvårar jämförelser.

Två av verben, *försöka* och *lära*, förekommer med infinitivmärke, se (13), två, *böra* och *måste*, med huvud verbet i supinum, se (14), och tre, *bruka*, *måste* och *våga*, i elliptiska konstruktioner, se (15), det sistnämnda dock bara en gång. Det finns också några verb som är relativt vanliga i mer typiska huvudverbsanvändningar, i första hand *börja* och *lära*, se (16) och (17). Ytterligare två verb, *gitta* och *pläga*, finns endast belagda i PAROLE och där främst med ren infinitiv, se (17) och (18):

- (13) Jag dansar ju det finaste jag kan, men jag har velat få fram mer av dansglädjen, och jag har **försökt att** inte **vara** så smart. (GP 2003)
- (14) många idéer och tankar som redan **borde varit** illustrerade och presenterade. (GP 2003)
- (15) Nja, underklädesreklamen satt där den **brukade** före jul. (GP 2003)
- (16) För fler och fler **börjar lösningen** med tre bokstäver: www. (GP 2003)
- (17) a. Nu **gitter** hon inte **vänta** längre. (PAROLE)
b. jag berättar det gärna för envar som **gitter lyssna**. (PAROLE)
- (18) a. Ty det är bara i drivhuset sådana plantor **plägar trivas**. (PAROLE)
b. Man **plägar mena** att hoppet är det sista som överger människan. (PAROLE)

Några av de här verben, *böra*, *börja*, *måste* och *råka*, finns också i lagtexterna. Två av dem, *börja* och *måste*, används precis som i presstexterna enbart eller nästan enbart med verbkomplement i infinitiv, se (19) och (20). De andra två har en något mer spridd användning i tabellen ovan och *börja* har det även i lagtexterna där verbet förekommer både med objekt och med ren infinitiv, se (21). Användningen med infinitivkomplement verkar dock utgöra en större andel. Svarare är det att säga något om *råka* som bara förekommer en gång i lagtexterna, se (22):

- (19) Beredskap **bör** företrädesvis fullgöras av ordinarie domare (LT 75–89)
- (20) Förutsättningar som avfall måste uppfylla för att få deponeras (LT 90–04)
- (21) a. Försäkringstiden **börjar** vid den tidpunkt som har avtalats (LT 75–89)
 b. 7 mom., om livräntan ej har **börjat utgå** före den 1 februari 1977 (LT 75–89)
- (22) har sådan inbördes anknytning att någon eller samtliga av de övriga kan befaras **råka** i betalningssvårigheter om en av dem drabbas av finansiella problem. (LT 90–04)

6.2.4. Grupp D

Grupp D är den verbgrupp som troligen uppvisar den största spridningen i användning med tanke på att den inte utgör någon sammanhållen grupp (se avsnitt 4.2.4.2). Hur verben fördelar sig på olika konstruktioner visas i tabell 6:12. På samma sätt som med verben i grupp C är dessa verb bara noggrant undersökta i presstexterna och användningen i lagtexterna visas bara genom exempel efter tabellen. I tabellen nedan redovisas värdena både i absoluta tal och i procent, på samma sätt som för de tidigare verbgrupperna. Alla de här verben utom *orka* förekommer i passivformer men dessa är inte medtagna nedan. Inte heller är de fyra beläggen på imperativ av *glömma* med (se vidare i avsnitt 6.3.4). Därför innehåller tabellen färre belägg än man skulle förvänta sig med tanke på tabell 6:5 i avsnitt 6.1.4 ovan.

TABELL 6:12. *Grupp D-verb, de aktiva verbens användning (enbart presstexter), i absoluta tal och med andel i procent.*

Kategori	inf.	att+ inf.	sup.	ellips	adv.	obj.	bisats	prep.	övr.	Totalt
begära						6	2			8
<i>i procent</i>						75,0%	25,0%			100%
behöva	38					25			2	65
<i>i procent</i>	58,5%					38,5%			3,1%	100%
glömma		1			1	7				9
<i>i procent</i>		11,1%			11,1%	77,8%				100%
mena						9	51	1		61
<i>i procent</i>						14,8%	83,6%	1,6%		100%
orka	5			1	2					8
<i>i procent</i>	62,5%			12,5%	25,0%					100%
vänta		1			14	33	12	2	6	68
<i>i procent</i>		1,5%			20,6%	48,5%	17,6%	2,9%	8,8%	100%
Grupp D	43	2		1	17	80	65	3	8	219
<i>i procent</i>	19,6%	0,9%		0,5%	7,8%	36,5%	29,7%	1,4%	3,7%	100%

Totalt sett uppvisar den här verbgruppen en relativt låg andel konstruktion med infinitiv och en betydligt högre andel med objekt eller bisats och placerar sig därmed mellan grupp C och grupp B vad gäller användningen. De enskilda verben uppvisar som väntat en stor spridning. Det går inte att dra så stora slutsatser utifrån så få belägg, men det man kan utläsa är att de flesta verben har sin högsta andel i konstruktion med objekt, se (23). Undantag är *mena* som är vanligare med bisats, se (24), och *orka* som främst konstrueras med ren infinitiv, se (25). Förutom det senare förekommer också *behöva* och *vänta* med ren infinitiv, se (26), medan *glömma* har tre belägg med infinitiv och infinitivmärke, se (27). Flest belägg på användning som hjälpverb har *orka* och *behöva*, medan sådana saknas helt för *begära* och *mena*. Alla konstruktioner utom den med verbkomplement i supinum är belagda, men i några fall rör det sig bara om några få belägg.

- (23) Först sedan anbudstiden var slut **begärde** AB Ryco in **underlag** till anbudet. (Pr. 95)
- (24) Parallellerna är tyvärr många, **menar** teatergruppens informationschef (Pr. 95)
- (25) Bra design **orkar leva** länge och speglar det man bestämt att den ska spegla. (Pr. 95)
- (26) När han målar landskap **behöver** han inte **göra** det av politiska motiv. (GP 03)
- (27) Till slut **glömmer** man **att söka** jobb. (Press 95)

I lagtexterna finns bara två av de här verben, *behöva* och *begära*, belagda. Av dessa är *behöva* något lite vanligare än i presstexterna. Detta verb används både med verbkomplement i infinitiv, se (28a) och som självständigt verb, se (28b), men stickprov visar att det, liksom i presstexterna, är användningen som hjälpverb som dominerar. Betydligt mindre hjälpverbsaktigt är *begära*, som inte förekommer med verbkomplement alls i vare sig presstexter eller lagtexter utan främst används som självständigt verb, jämför (29 a och b):

- (28) a. Uppgift om myndighets särskilda krigsuppehållsplats får endast lämnas till den som oundgängligen **behöver uppgiften** i och för sin tjänst. (LT 75–89)
- b. Tjänster som Sjöfartsverket tillsätter **behöver** inte kungöras lediga till ansökan. (LT 75–89)
- (29) a. Ordföranden eller sekreteraren får **begära** in förklaringar, upplysningar eller yttranden i ärendena. (LT 75–89)
- b. Om en tillsynsmyndighet **begär** det skall en tillståndshavare lämna tillträde (LT 90–04)

6.2.5. Samtliga verb

Efter redovisningen av verben i grupperna A–D fortsätter vi med en översikt över samtliga verb. I nästa tabell följer alla undersökta verb med procentandelar för olika användningar och sorterade efter andel konstruktion med infinitiv. Antal belägg är medtaget för att visa hur många fall som döljer sig bakom procentsiffran och hur säkra slutsatser man därför kan dra av den. Vilken verbgrupp respektive verb tillhör anges i separat kolumn. Verben *tarva* och *unna* från grupp B, och *gitta* och *pläga* från grupp C finns bara belagda i PAROLE och har därför inte medtagits i den här tabellen. Däremot har PAROLE-utdraget för grupp A medtagits:

TABELL 6:13. *De aktiva verbens användning, samtliga verb, sorterade efter andel infinitivkomplement i procent.*

Kategori		inf.	att+ inf.	sup.	ellips	adv.	obj.	bisats	prep.	övr.	Totalt
lär	C	100%									15
månade	A	100%									34
torde	C	100%									10
skola	A	98,9%		0,5%	0,1%	0,3%	0,1%		0,2%		4868
må	A	97,1%		2,9%							311
måste	C	96,9%		1,0%	0,5%	1,0%				0,5%	196
böra	C	96,7%		2,2%						1,1%	90
bruka	C	94,9%			5,1%						39
kunna	A	94,8%		0,4%	1,4%	0,2%	2,3%		0,3%	0,6%	2359
försöka	C	86,3%	5,3%			3,2%			4,2%	1,1%	95
våga	C	81,3%			3,1%	6,3%			3,1%	6,3%	32
vilja	A	77,6%		0,2%	6,7%	2,5%	3,0%	7,5%	0,1%	2,4%	1126
börja	C	63,9%				12,8%	8,3%		9,8%	5,6%	133
råka	C	62,5%							37,5%		16
orka	D	62,5%			12,5%	25,0%					8
behöva	D	58,5%					38,5%			3,1%	65
lära	C	23,9%	13,0%			13,0%	23,9%	15,2%	10,9%		46
äga	B	4,2%				1,0%	94,8%				96
glömma	D		11,1%			11,1%	77,8%				9
vänta	D		1,5%		0,0%	20,6%	48,5%	17,6%	2,9%	8,8%	68
veta	B		1,2%			17,1%	30,6%	44,1%	2,9%	4,1%	170
duga	B									100%	5
begära	D						75,0%	25,0%			8
mena	D						14,8%	83,6%	1,6%		61
Totalt		89,9%	0,2%	0,5%	1,2%	1,3%	3,4%	2,4%	0,5%	0,7%	9860

Den vanligaste konstruktionen är inte oväntat den med verbkomplement i infinitiv, och det beror till stora delar på att vissa verb nästan inte alls förekommer i andra användningar och att mer än hälften av verben har en hög andel i denna användning än i någon annan. Några verb förekommer med infinitivmärke, men de är inte många, och bara två av dem, *försöka* och *lära*, finns också belagda med ren infinitiv. Det enda verbet som är någorlunda vanligt med infinitivmärke är *glömma* med 23 %. De sista tre verben i listan förekommer enbart i självständiga konstruktioner som med objekt och bisats. Det verb som är vanligast med objekt finns dock inte bland dessa utan det är *äga* som dock också har några belägg med ren infinitiv. Drygt hälften av verben förekommer med objekt, men andelen varierar stort. Användningar med bisats är något mindre vanlig, men ändå den tredje vanligaste konstruktionen efter verbkomplement och objekt. Användning med supinum finns bara hos *kunna*, *må*, *skola*, *vilja*, *böra* och *måste*, som alla har hög andel verbkomplement i infinitiv och även ganska många belägg.

Inte oväntat är det främst verb tillhörande grupp A som kommer högst upp i denna sammanställning och därmed också är i hög grad typiska som hjälpverb, men i toppen på listan finns också några verb från grupp C, främst *böra*, *torde*, *måste*, *lära* och *bruka*. Sist i listan hittar vi verb som främst förekommer med objekt eller bisats, t.ex. *veta*, *begära*, *glömma* och *mena* från grupp B och D. Någon tydlig gräns mellan de olika verbgrupperna finns inte, men det är tydligt att det främst är verb från grupperna A och C som återfinns på den övre halvan av tabellen och verb från B och D på den nedre halvan.

Någon genremässig jämförelse är svår att göra för hela materialet eftersom grupp C och D bara är noggrant undersökta i presstexterna och många av verben dessutom har ett litet antal belägg. Av de stickprov jag har gjort i lagtexterna verkar det dock som om variationen i användningen är större i presstexter än i lagtexter och att presstexterna har fler verb belagda. Värt att notera är också att *äga* bara används med infinitivkomplement i lagtexterna (se vidare i 8.2.6).

6.3. Verbens morfologi

Efter att ha behandlat verbens frekvens och användning går vi vidare till att se närmare på deras morfologi. Under denna rubrik har jag sammanfattat verbens böjning och former, och då med särskilt fokus på vilka böjningsformer som förekommer och/eller är vanliga och om verben förekommer i passiv och imperativ. Under varje verbgrupp presenterar jag först vilka former som finns och hur hög frekvens de har. Förutom tempusformerna infinitiv, presens, pretéritum och supinum, tar jag med imperativ och passiva former. De senare anges

dock bara med antal, inte vilka former det rör sig om. Konjunktivformer finns inte belagda för de här verben i det här materialet.

I ett tidigt skede av undersökningen undersökte jag även hur de enskilda formerna används för att belägga eventuella skillnader mellan formerna hos ett och samma verb. Det visade sig dock inte finnas några tydliga skillnader och därför har dessa resultat utelämnats ur redovisningen (se vidare i 7.2.3).

6.3.1. Grupp A

Verben i grupp A förekommer normalt inte i vare sig passiv eller imperativ och redovisas därför nedan bara efter böjningsformerna. Verben är här undersökta även i PAROLE, och dessa värden visas i en separat tabell (6:15) längre ned.

En intressant sak som är värd att påpeka är att *skola* i de här texterna finns belagd i två presensformer, *ska* och *skall*. Fördelningen mellan dessa kommer jag att redovisa i avsnitt 8.1.4 och därför behandlar jag dem tillsammans här. Dock kan det vara intressant att veta att det totala antalet belägg på *ska* är 468 och på *skall* 3443. Liksom tidigare visas både antalet belägg och andel i procent i tabellen.

TABELL 6:I4. Grupp A, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum	Totalt
kunna	190	1222	112	35	1559
<i>i procent</i>	12,2%	78,4%	7,2%	2,2%	100%
måde					0
<i>i procent</i>					
må		6			6
<i>i procent</i>		100,0%			100%
skola		3911	358		4269
<i>i procent</i>		91,6%	8,4%		100%
vilja	16	314	55	5	390
<i>i procent</i>	4,1%	80,5%	14,1%	1,3%	100%
Grupp A	206	5453	525	40	6224
<i>i procent</i>	3,3%	87,6%	8,4%	0,6%	100%

Av tabellen ser vi att presensformen dominerar totalt sett och att den är vanligast hos alla de här verben. Man kan notera att *kunna* används oftare i infinitiv än i preteritum, medan det omvända råder för *vilja*. Tre av de här verben är vanliga och två av dem, *kunna* och *vilja*, finns belagda i alla böjningsformerna.

Trots att *skola* är det vanligaste verbet finns de bara belagt i presens- och preteritumformerna. Av de två ovanligaste verben finns *må* bara belagt i presensformen och *månde* saknas helt.

Nedan redovisas också samma former med antal belägg i hela PAROLE:

TABELL 6:15. Grupp A, böjningsformernas förekomst i PAROLE, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum	Totalt
kunna	13 351	69 213	17 966	2977	103 507
<i>i procent</i>	12,9%	66,9%	17,4%	2,9%	100%
månde			34		34
<i>i procent</i>			100,0%		100%
må		755	147		902
<i>i procent</i>		83,7%	16,3%		100%
skola	2	59 269	44 874	*	104 145
<i>i procent</i>	0,002%	56,9%	43,1%	*	100%
vilja	2919*	25 514	8213	875*	33 727
<i>i procent</i>	*	75,6%	24,4%	*	100%
Grupp A	13 353	154 751	71 234	2977	242 315
<i>i procent</i>	5,5%	63,9%	29,4%	1,2%	100%

*= Homonyma former för *skola* och *vilja* är inte separerade (se 4.2.2.2).

Även här dominerar presensformen och den är vanligast hos samtliga verb utom *månde*. Bara *kunna* och *vilja* har belägg i alla former, men *skola* finns här belagt även i infinitiv och *må* även i preteritum. Dessa former är dock ovanliga. Fördelningen mellan presensformerna *ska* och *skall* är här 38 366 belägg för *ska* och 20 903 för *skall*. Intressant nog är förhållandet omvänt mot i press- och lagtexterna ovan där formen *skall* är vanligast med god marginal (se vidare om dessa former i avsnitt 8.1.4).

I nästa tabell (6:16) ges också en översikt av de olika formernas frekvens i de olika texttyperna. Här är endast belagda verb medtagna, t.ex. *månde* som endast är belagt i PAROLE:

TABELL 6:16. Grupp A, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum	Totalt
kunna	130	692	109	19	950
må		6			6
skola		655	313		968
vilja	16	286	54	5	361
Presstexter	146	1639	476	24	2285
i procent	6,39%	71,73%	20,83%	1,05%	2285
kunna	60	530	3	16	609
skola		3256	45		3301
vilja		28	1		29
Lagtexter	60	3814	49	16	3939
i procent	1,52%	96,83%	1,24%	0,41%	3939
Grupp A	206	5453	525	40	6224
i procent	3,31%	87,61%	8,44%	0,64%	6224
kunna	13 351	69 213	17 966	2977	103 507
månade			34		34
må		755	147		902
skola	2	59 269	44 874	*	104 145
vilja	2919*	25 514	8213	875*	33 727
PAROLE	13 353	15 4751	71 234	2977	242 315
i procent	5,5%	63,9%	29,4%	1,2%	100%

*= Homonyma former för *skola* och *vilja* är inte separerade (se 4.2.2.2).

I alla tre textsamlingarna är det presensformen som dominerar, men de skiljer sig tydligt åt i hur stor dominans denna form har. I lagtexterna uppgår den till hela 96,8 %, medan PAROLE bara har 64 %. Presstexterna ligger ungefär mitt emellan. Skillnaderna beror i första hand på att de frekventa *kunna* och *skola* är betydligt vanligare i preteritum i PAROLE än i de andra texterna. I lagtexterna finns också färre verb och färre former belagda.

Trots att de här verben normalt inte förekommer i passiv förekommer enstaka belägg ändå med passivformer:

- (30) många av dessa cancerfall skall **kunnas** förebyggas (PAROLE)
- (31) Vilka känslor **kundes** spåras i hans allt mer tärda, spända ansikte (PAROLE)
- (32) Denne Rosenbluth fick prompt ett besök av Kron som undrade vad som **villes**. (PAROLE)

Exempel (30) och (31) är antagligen felskrivningar där passivändelsen från huvud verbet även har hamnat på hjälp verbet. Däremot är användningen i (32) troligen medveten och ett exempel på en tilltalsundvikande strategi. Dessa former är dock inte medräknade i några totalsummor.

6.3.2. Grupp B

Vi går vidare till verben i grupp B, som jag har ställt upp på samma sätt som grupp A-verben ovan. Verben *tarva* och *unna* saknar här belägg och har därför inte tagits med i tabell 6:17. Nedan syns hur de här verben fördelar sig över olika former i press- och lagtexterna. Ett av verben, *äga*, förekommer här även i passiv, vilket har tagits upp i en egen kolumn:

TABELL 6:17. Grupp B, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum	Passiv	Totalt
duga	3	2				5
<i>i procent</i>	60,0%	40,0%				100%
veta	50	95	17	8		170
<i>i procent</i>	29,4%	55,9%	10,0%	4,7%		100%
äga	19	67	3	7	6	102
<i>i procent</i>	18,6%	65,7%	2,9%	6,9%	5,9%	100%
Grupp B	72	164	20	15	6	277
<i>i procent</i>	26,0%	59,2%	7,2%	5,4%	2,2%	100%

Totalt sett är presensformen den vanligaste och därefter infinitiv, men det är bara två av verben som har alla tempusformerna belagda. Det ganska ovanliga *duga* finns bara belagt i infinitiv och presens, men med mycket få belägg i varje. I gruppen finns det också några belägg på *äga* i passiv, i formen *ägs*, se (33):

- (33) Även Scania, som **ägs** av Investor, presenterade en halvårsrapport. (Pr. 95)

Vi fortsätter med att på samma sätt jämföra med hur fördelningen ser ut i hela PAROLE.

TABELL 6:18. Grupp B, böjningsformernas förekomst i PAROLE, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum	Passiv	Totalt
duga	113	306	91	7		517
<i>i procent</i>	21,9%	59,2%	17,6%	1,4%		100%
tarva		11			1	12
<i>i procent</i>		91,7%			8,3%	100%
unna	70	32	24	13		139
<i>i procent</i>	50,4%	23,0%	17,3%	9,4%		100%
veta	3373	11 475	3772	327	1	18 948
<i>i procent</i>	17,8%	60,6%	19,9%	1,7%	0,01%	100%
äga	324	1056	521	418	1	2320
<i>i procent</i>	14,0%	45,5%	22,5%	18,0%	0,04%	100%
Grupp B	3880	12 880	4408	765	3	21 936
<i>i procent</i>	17,69%	58,72%	20,09%	3,49%	0,01%	100%

Här har vi betydligt fler verb och former belagda än i press- och lagtexterna och alla de här verben utom *tarva* har belägg på alla temaformerna. Liksom ovan är det presensformen som är den vanligaste, men här följs den av preteritum i stället för infinitiv. Samma gäller för de flesta av verben, men *unna* är vanligast i infinitiv och för *duga* kommer infinitiv på andra plats efter presensformen. Passivformer finns här hos *äga* liksom ovan, men även hos *tarva* och *veta*, se (34), om än bara med ett exempel vardera:

- (34) a. Att bli omtyckt, det är detsamma som att bli förstådd; till att bli förstådd **tarvas** att man själv förstår, och, logiskt, tycker om. (PAROLE)
 b. Även där tycktes filosofen vara fullt hemmastadd och veta allt som kunde **vetas**. (PAROLE)

Vi fortsätter med att undersöka om det finns några skillnader mellan texttyperna i mitt material, se tabell 6:19. Enbart belagda verb är medtagna.

TABELL 6:19. Grupp B, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum	Passiv	Totalt
duga	3	2				5
veta	48	95	17	8		168
äga	6	17	2		3	28
Presstexter	57	114	19	8	3	201
<i>i procent</i>	28,4%	56,7%	9,5%	4,0%	1,5%	201
veta	2					2
äga	13	50	1	7	3	74
Lagtexter	15	50	1	7	3	76
<i>i procent</i>	19,7%	65,8%	1,3%	9,2%	3,9%	76
Grupp B	72	164	20	15	6	277
<i>i procent</i>	26,0%	59,2%	7,2%	5,4%	2,2%	277
duga	113	306	91	7		517
tarva		11			1	12
unna	70	32	24	13		139
veta	3373	11 475	3772	327	1	18 948
äga	324	1056	521	418	1	2320
PAROLE	3880	12 880	4408	765	3	21 936
<i>i procent</i>	17,69%	58,72%	20,09%	3,49%	0,01%	100%

Såsom tabellen visar har PAROLE fler verb och fler former belagda än de andra texterna. Längst ifrån ligger lagtexterna där bara två verb finns belagda och bara ett av dem, *äga*, finns belagt i alla former. Den vanligaste formen är överallt presens, men lagtexterna har en betydligt högre andel än presstexter och PAROLE. En annan tydlig skillnad mellan texterna är att *äga* dominerar stort över *veta* i lagtext, medan det omvända råder i de andra texterna. PAROLE skiljer sig också från de andra genom att ha en betydligt högre andel preteritumformer. I lagtexterna finns däremot fler former som står i supinum än i preteritum, till skillnad från de två andra texterna. Passiva former finns belagda i alla texterna, men med ganska få belägg.

6.3.3. Grupp C

Verben i grupp C fördelar sig på böjningsformerna som visas i tabell 6:20 nedan. Inget av verben förekommer här i passiv. Som vi sett tidigare är det två

verb som helt saknar belägg i press- och lagtexter, nämligen *gitta* och *pläga*, och dessa har inte tagits med nedan.

TABELL 6:20. Grupp C, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum	Totalt
bruka		31	8		39
<i>i procent</i>		79,5%	20,5%		100%
böra	1	105	48	1	155
<i>i procent</i>	0,6%	67,7%	31,0%	0,6%	100%
börja	27	62	50	15	154
<i>i procent</i>	17,5%	40,3%	32,5%	9,7%	100%
försöka	24	42	15	14	95
<i>i procent</i>	25,3%	44,2%	15,8%	14,7%	100%
lär		15			15
<i>i procent</i>		100,0%			100%
lära	15	24	2	5	46
<i>i procent</i>	32,6%	52,2%	4,3%	10,9%	100%
måste			204		204
<i>i procent</i>			100,0%		100%
råka	3	5	6	3	17
<i>i procent</i>	17,6%	29,4%	35,3%	17,6%	100%
torde			10		10
<i>i procent</i>			100,0%		100%
våga	5	18	5	4	32
<i>i procent</i>	15,6%	56,3%	15,6%	12,5%	100%
Grupp C	75	302	348	42	767
<i>i procent</i>	9,8%	39,4%	45,3%	5,5%	100%

Totalt sett är det preteritumformen som är den vanligaste i den här verbgruppen, men även presens är vanligt och det råder en stor variation mellan verben. Minst vanligt är supinum som bara finns belagt hos ungefär hälften av verben. Endast fem verb, *böra*, *börja*, *försöka*, *lära*, *råka* och *våga*, har belägg i alla former. Hos alla dessa utom *råka* är presens den vanligaste formen. De verb som är vanligast i preteritum är, förutom just *råka*, de två som inte förekommer i någon annan form, dvs. *måste* och *torde*. Att preteritum är vanligast totalt sett beror till stor del på just *måste* som här är det vanligaste verbet och därför påverkar totalsummorna.

Vi går vidare till att jämföra med PAROLE och ser nedan antalet belägg för varje form i antal och andelar. Här finns flera av verben belagda i passiv och liksom tidigare redovisas dessa former upp i en särskild kolumn.

TABELL 6:21. Grupp C, böjningsformernas förekomst i PAROLE, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum	Passiv	Totalt
bruka	73	3201	1095	54	49	4472
<i>i procent</i>	1,6%	71,6%	24,5%	1,2%	1,1%	100%
böra	16	6013	5715			11 744
<i>i procent</i>	0,1%	51,2%	48,7%			100%
börja	2936	4619	7104	2180	5	16 844
<i>i procent</i>	17,4%	27,4%	42,2%	12,9%	0,03%	100%
försöka	2927	3318	2625	1286	1	10 157
<i>i procent</i>	28,8%	32,7%	25,8%	12,7%	0,01%	100%
gitta		16	9			25
<i>i procent</i>		64,0%	36,0%			100%
lär+lära*	2348	2438	731	1057	38	6612
<i>i procent</i>	35,5%	36,9%	11,1%	16,0%	0,6%	100%
måste			24 709	69		24 778
<i>i procent</i>			99,7%	0,3%		100%
pläga	1	13				14
<i>i procent</i>	7,1%	92,9%				100%
råka	151	408	455	275	9	1298
<i>i procent</i>	11,6%	31,4%	35,1%	21,2%	0,7%	100%
torde			621		186**	807
<i>i procent</i>			77,0%		23,0%	100%
våga	592	1181	827	320		2920
<i>i procent</i>	20,3%	40,4%	28,3%	11,0%		100%
Grupp C	9044	21 207	43 891	5241	288	79 671
<i>i procent</i>	11,4%	26,6%	55,1%	6,6%	0,4%	100%

* = Omfattar både *lär* och *lära*, se 4.2.2.2 och 4.2.4.3.

** = passiv av *torde* är *törs-tordes*, vilket vanligen räknas som ett eget verb (se nedan och avsnitt 4.2.3.1, 8.3.10).

Även i PAROLE är det preteritum som har den högsta andelen totalt av formerna, och det beror precis som ovan, se tabell 6:20, till stor del på det vanliga verbet *måste*. Även *torde* är, av naturliga skäl, vanligast i preteritum, medan de flesta av de andra verben är vanligast i presensformen. Den största skillnaden mot tabellen över press- och lagtexter (6:20) är annars att fler verb och former finns belagda. Ytterligare ett verb, *bruka*, finns belagt i alla former och de ovanliga *gitta* och *pläga* finns med om än med få belägg och bara i vissa former. Det vanliga *måste* finns här belagt i supinumformen till skillnad från i press- och lagtexterna, se (35a). Det finns i PAROLE också några belägg på

vad som ser ut som infinitiv, *måsta*, men dessa är alla vara felskrivningar för *måste* (35b) och har inte tagits med här. En form som inte finns belagd här är supinum av *borde*, alltså *bort*. Den är dock inte helt försvunnen utan finns i ett belägg i lagtexterna, se (36a) och kan påträffas i andra texter, som i (36b) hämtat ur en lärobok om offentlighetsprincipen i Sverige. I PAROLE sammanfaller supinumformen *bort* med adverbet *bort* och jag har därför gjort kontrollsökningar på kombinationerna *har bort* och *hade bort*. Dessa gav inga resultat och jag har därför inte tagit med någon supinumform här.

- (35) a. Där fanns ingen gemenskap mellan dem som hade **måst** fly när landet blev fritt. (PAROLE)
b. Man **måsta** organisera, planera och samarbeta. (PAROLE)
- (36) a. om inte överlåtaren vid överlåtelsen upplyst om åtgärden eller förvärvaren annars känt till eller **bort** känna till denna. (LT 75–89)
b. JO fann visserligen i detta fall att övervägande skäl talade för att brevet hade **bort** behandlas som allmän handling hos kommunen (Bohlin 2001:69)

Ungefär hälften av verben finns belagda i passiv form, men bara *bruka* och *lära* kommer upp i något större antal belägg. Notera att jag här tagit med formerna *törs* och *tordes* som passiv av *torde*, vilket inte är helt korrekt. Även om de har samma ursprung räknas de idag som olika verb (se avsnitt 3.1.4.3, 4.2.3.2). Här har dock det språkhistoriska perspektivet varit viktigt och jag har velat ha med även *s*-formerna för att få mer information om hur vanliga de är, se vidare i avsnitt 8.3.10. Övriga verb som här saknar belägg i passivformer är *böra*, *gitta*, *måste* och *pläga*.

Även här ser vi nedan helt kort på skillnaden mellan texterna. I tabell 6:22 följer formerna i absoluta tal och i procent för press-, lagtexter och PAROLE.

TABELL 6:2.2. Grupp C, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum	Passiv	Totalt
bruka		31	8			39
böra	1	47	42			90
börja	22	53	49	9		133
försöka	24	42	15	14		95
lär	15					15
lära	15	24	2	5		46
måste			196			196
råka	2	5	6	3		16
torde			10			10
våga	5	18	5	4		32
Presstexter	69	235	333	35		672
<i>i procent</i>	<i>10,3%</i>	<i>35,0%</i>	<i>49,6%</i>	<i>5,2%</i>		<i>672</i>
böra		58	6	1		65
börja	5	9	1	6		21
måste			8			8
råka	1					1
Lagstexter	6	67	15	7		95
<i>i procent</i>	<i>6,3%</i>	<i>70,5%</i>	<i>15,8%</i>	<i>7,4%</i>		<i>95</i>
Grupp C	75	302	348	42		767
<i>i procent</i>	<i>9,8%</i>	<i>39,4%</i>	<i>45,3%</i>	<i>5,5%</i>		<i>767</i>
bruka	73	3201	1095	54	49	4472
böra	16	6013	5715			11 744
börja	2936	4619	7104	2180	5	16 844
försöka	2927	3318	2625	1286	1	10 157
lär+lära*	2348	2438	731	1057	38	6612
måste			24 709	69		24 778
plåga	1	13				14
råka	151	408	455	275	9	1298
torde			621		186**	807
våga	592	1181	827	320		2920
PAROLE	9044	21 207	43 891	5241	288	79 671
<i>i procent</i>	<i>11,4%</i>	<i>26,6%</i>	<i>55,1%</i>	<i>6,6%</i>	<i>0,4%</i>	<i>100%</i>

* = Omfattar både *lär* och *lära*, se 4.2.2.2 och 4.2.4.3.

** = passiv av *torde* är *törs-tordes*, se vidare avsnitt 8.3.10.

När vi granskar texterna åtskilda på detta sätt blir det tydligt att det är ganska stora skillnader mellan olika texttyper. Lagtexterna har ganska få belägg för många av verben och det blir därför svårare att se tydliga skillnader mellan texttyperna. Tabell 6:22 visar i alla fall att lagtexterna har en hög andel presensformer, medan både presstexter och PAROLE har en högre andel preteritumformer, dock inte lika dominerande. I lagtexterna har dock de flesta av de enskilda verben presens som vanligaste form, och det faktum att preteritum är vanligast totalt sett beror till största delen på det vanliga *måste*. Den ovanligaste formen är infinitiv i lagtexter och particip i presstexter och PAROLE. Endast *björja* har här belägg i alla böjningsformerna.

6.3.4. Grupp D

I grupp D finner vi den största variationen mellan olika former som vi kan se i tabell 6:23. Här finns både imperativ och passiv belagda och dessa former redovisas i egna kolumner:

TABELL 6:23. Grupp D, böjningsformernas förekomst, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/ Form	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum	Passiv	Imper.	Totalt
begära	32	52	2	11	14		111
<i>i procent</i>	28,8%	46,8%	1,8%	9,9%	12,6%		100%
behöva	12	127	10	5	265		419
<i>i procent</i>	2,9%	30,3%	2,4%	1,2%	63,2%		100%
glömma	4	4		1	2	4	15
<i>i procent</i>	26,7%	26,7%		6,7%	13,3%	26,7%	100%
mena	1	49	10	1	1		62
<i>i procent</i>	1,6%	79,0%	16,1%	1,6%	1,6%		100%
orka		6	1	1			8
<i>i procent</i>		75,0%	12,5%	12,5%			100%
vänta	14	32	9	13	17		85
<i>i procent</i>	16,5%	37,6%	10,6%	15,3%	20,0%		100%
Grupp D	63	270	32	32	299	4	700
<i>i procent</i>	9,0%	38,6%	4,6%	4,6%	42,7%	0,6%	100%

I denna grupp är samtliga verb ganska lågfrekventa, och det gör att det är svårt att dra lika säkra slutsatser om dem som om många tidigare verb. Den vanligaste temaformen är presens, särskilt för *mena*, *begära* och *behöva*, medan övriga verb har en något jämnare fördelning. Den näst vanligaste formen är

infinitiv, medan både preteritum och supinum är relativt ovanliga. Ännu vanligare än presensformerna är faktiskt passiva former, och här är det *behöva* som drar upp andelen med betydligt fler belägg i passiva än i aktiva former, se (37). I materialet finns också några belägg på imperativ av *glömma*, se (38):

(37) För att motverka det senare **behövs** reformer som sätter fler i arbete (GP 03)

(38) Var inte rädda, men **glöm** inte att ta hjälp av Exportrådet eller någon annan (GP 03)

För att få lite större underlag fortsätter vi med att se hur de här verben fördelar sig över olika former i PAROLE. Här har jag dock inte tagit med imperativ. Tabell 6:24 är uppställd på samma sätt som för de övriga verbgrupperna med böjningsformer och passiva former i olika kolumner.

TABELL 6:24. Grupp D, böjningsformernas förekomst i PAROLE, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum	Passiv	Totalt
begära	466	384	298	356	70	1574
<i>i procent</i>	29,6%	24,4%	18,9%	22,6%	4,4%	100%
behöva	1603	6074	1336	292	3178	12 483
<i>i procent</i>	12,8%	48,7%	10,7%	2,3%	25,5%	100%
glömma	713	428	302	665	150	2258
<i>i procent</i>	31,6%	19,0%	13,4%	29,5%	6,6%	100%
mena	78	6167	1322	119	104	7790
<i>i procent</i>	1,0%	79,2%	17,0%	1,5%	1,3%	100%
orka	237	694	437	72		1440
<i>i procent</i>	16,5%	48,2%	30,3%	5,0%		100%
vänta	2085	2252	1480	1193	1427	8437
<i>i procent</i>	24,7%	26,7%	17,5%	14,1%	16,9%	100%
Grupp D	5182	15 999	5175	2697	4929	33 982
<i>i procent</i>	15,2%	47,1%	15,2%	7,9%	14,5%	100%

Av tabellen framgår att det i grupp D finns betydligt fler olika former belagda än i de andra grupperna. Den enda form som saknas är passiv hos *orka*. Vanligast är presens, följt av infinitiv och preteritum på ungefär samma nivå. De flesta verb är vanligast i presens, men *begära* och *glömma* har flest belägg i infinitiv. Fördelningen över böjningsformerna är relativt jämn för de flesta verben. Högst andel för något verb har presens hos *mena*. Det finns ganska många belägg för passivformerna och flest har *behöva*. Lägst andel passivformer, förutom *orka*, har *mena*.

Liksom för de övriga grupperna ska vi också se lite kort på skillnaden mellan texttyperna vad gäller verbens former:

TABELL 6:25. Grupp D, böjningsformer i olika texttyper, i absoluta tal och med andel i procent.

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum	Passiv	Imper.	Totalt
begära	3	2	2	1			8
behöva	11	39	10	5	29		94
glömma	4	4		1	2	4	15
mena	1	49	10	1	1		62
orka		6	1	1			8
vänta	14	32	9	13	14		82
Presstexter	33	132	32	22	46	4	269
<i>i procent</i>	<i>12,3%</i>	<i>49,1%</i>	<i>11,9%</i>	<i>8,2%</i>	<i>17,1%</i>	<i>1,5%</i>	<i>269</i>
begära	29	50		10	14		103
behöva	1	88			236		325
vänta					3		3
Lagtexter	30	138		10	253		431
<i>i procent</i>	<i>7,0%</i>	<i>32,0%</i>		<i>2,3%</i>	<i>58,7%</i>		<i>431</i>
Grupp D	63	270	32	32	299	4	700
<i>i procent</i>	<i>9,0%</i>	<i>38,6%</i>	<i>4,6%</i>	<i>4,6%</i>	<i>42,7%</i>	<i>0,6%</i>	<i>700</i>
begära	466	384	298	356	70		1574
behöva	1603	6074	1336	292	3178		12 483
glömma	713	428	302	665	150		2258
mena	78	6167	1322	119	104		7790
orka	237	694	437	72			1440
vänta	2085	2252	1480	1193	1427		8437
PAROLE	5182	15 999	5175	2697	4929		33 982
<i>i procent</i>	<i>15,2%</i>	<i>47,1%</i>	<i>15,2%</i>	<i>7,9%</i>	<i>14,5%</i>		<i>100%</i>

Förklaring: Imper. = Imperativ

Även här är det ganska stora skillnader mellan lagtexter och presstexter, men i båda är presens den vanligaste böjningsformen. I lagtexterna är dock passivformerna ännu vanligare. PAROLE ligger nära presstexterna, men har en något lägre andel presens och något högre andelar infinitiv och preteritum. Den största skillnaden mellan texterna är annars att bara tre av verben finns belagda i lagtextmaterialet.

6.3.5. Samtliga verb

Efter genomgången av verben i grupperna A–D återstår att även se på verben tillsammans i press- och lagtexter. I tabell 6:26 följer för varje verb procentandelar för varje form. Även totalt antal belägg för varje verb har tagits med. De få imperativformer som finns har däremot inte tagits med här, liksom inte heller de verb som saknas i press- och lagtexter (*mände, gitta, pläga, tarva* och *unna*). Verben är som tidigare sorterade efter verbgrupp.

TABELL 6:26. Böjningsformernas frekvens i procent, samtliga verb sorterade efter verbgrupp.

Verb/Form		Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum	Passiv	Totalt
kunna	A	12,2%	78,4%	7,2%	2,2%		1559
må	A		100,0%				6
skola	A		91,6%	8,4%			4269
vilja	A	4,1%	80,5%	14,1%	1,3%		390
duga	B	60,0%	40,0%				5
veta	B	29,4%	55,9%	10,0%	4,7%		170
äga	B	18,6%	65,7%	2,9%	6,9%	5,9%	102
bruka	C		79,5%	20,5%			39
böra	C	0,6%	67,7%	31,0%	0,6%		155
börja	C	17,5%	40,3%	32,5%	9,7%		154
försöka	C	25,3%	44,2%	15,8%	14,7%		95
lär	C		100,0%				15
lära	C	32,6%	52,2%	4,3%	10,9%		46
måste	C			100,0%			204
råka	C	17,6%	29,4%	35,3%	17,6%		17
torde	C			100,0%			10
våga	C	15,6%	56,3%	15,6%	12,5%		32
begära	D	28,8%	46,8%	1,8%	9,9%	12,6%	111
behöva	D	2,9%	30,3%	2,4%	1,2%	63,2%	419
glömma	D	26,7%	26,7%		6,7%	13,3%	15*
mena	D	1,6%	79,0%	16,1%	1,6%	1,6%	62
orka	D		75,0%	12,5%	12,5%		8
vänta	D	16,5%	37,6%	10,6%	15,3%	20,0%	85
Totalt		5,2%	77,7%	11,6%	1,6%	3,8%	7968

* = Totalsumman för *glömma* inkluderar 4 belägg på imperativformen *glöm*.

Som vi se i tabellen är det presensformen som dominerar både totalt och för nästan samtliga verb. Undantagen utgörs av *måste* och *torde* som bara finns

belagda i preteritumformen, det ovanliga *duga* som har något fler belägg i infinitiv, *råka* som är vanligare i preteritum och *behöva* som har högst andel passivformer av alla de här verben. Presens är också den form som finns belagd hos flest verb. Minst vanlig är supinumformen. Passiva former förekommer främst hos verben i grupp D, men också hos *äga* i grupp B. Det går inte att se någon koppling mellan verbens frekvens och hur många former de finns belagda i, mer än att de verb som saknar flest former i regel är ganska ovanliga. Det allra vanligaste verbet, *skola*, saknar här dock helt belägg på både infinitiv och participformerna.

Som jämförelse, och även för att komplettera när det gäller de verb som saknas i mitt material, följer här även formernas andelar i PAROLE. Som ovan är tabell 6:27 sorterad efter verbgrupp och imperativ har inte tagits med.

TABELL 6:27. *Samtliga verb, böjningsformernas förekomst i procent i PAROLE, sorterat efter verbgrupp.*

Verb/Form		Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum	Passiv	Totalt
kunna	A	12,9%	66,9%	17,4%	2,9%		103 507
må	A		83,7%	16,3%			902
månade	A			100,0%			34
skola	A	0,002%	56,9%	43,1%	*		104 145
vilja	A	*	75,6%	24,4%	*		33 727
duga	B	21,9%	59,2%	17,6%	1,4%		517
tarva	B		91,7%			8,3%	12
unna	B	50,4%	23,0%	17,3%	9,4%		139
veta	B	17,8%	60,6%	19,9%	1,7%	0,01%	18 947
äga	B	14,0%	45,5%	22,5%	18,0%	0,04%	2319
bruka	C	1,6%	71,6%	24,5%	1,2%	1,1%	4472
böra	C	0,1%	51,2%	48,7%			11 744
börja	C	17,4%	27,4%	42,2%	12,9%	0,03%	16 844
försöka	C	28,8%	32,7%	25,8%	12,7%	0,01%	10 157
gitta	C		64,0%	36,0%			25
lärlära**	C	35,5%	36,9%	11,1%	16,0%	0,6%	6612**
måste	C			99,7%	0,3%		24 778
plåga	C	7,1%	92,9%				14
råka	C	11,6%	31,4%	35,1%	21,2%	0,7%	1298
torde	C			77,0%		23,0%	807
våga	C	20,3%	40,4%	28,3%	11,0%		2920
begära	D	29,6%	24,4%	18,9%	22,6%	4,4%	1574
behöva	D	12,8%	48,7%	10,7%	2,3%	25,5%	12 483
glömma	D	31,6%	19,0%	13,4%	29,5%	6,6%	2258
mena	D	1,0%	79,2%	17,0%	1,5%	1,3%	7790
orka	D	16,5%	48,2%	30,3%	5,0%		1440
vänta	D	24,7%	26,7%	17,5%	14,1%	16,9%	8437
PAROLE		8,3%	54,2%	33,0%	3,1%	1,4%	377 904

* = Homonyma former för *skola* och *vilja* är inte separerade (se 4.2.2.2).

** = Omfattar både *lära* och *lära*, se 4.2.2.2 och 4.2.4.3.

Även i PAROLE är presens den vanligaste formen, både totalt och för de flesta verben. Totalt sett är andelen dock ganska mycket lägre än i press- och lagtexterna och det gäller även en del av de enskilda verben. Tydligast är det för *skola* som har över 90 % presensformer i press- och lagtexter, men bara 57 % av samma form i PAROLE. Även *äga* är betydligt vanligare i presensformen i press- och lagtexterna. Några få verb är inte vanligast i presens och dessa utgörs av de tre verb, *månde*, *måste* och *torde*, som helt saknar presensform, två verb som är vanligast i preteritum, *börja* och *råka*, och dessutom *begära* och *glömma* som är vanligast i infinitiv. Verb som saknar former är oftast ganska ovanliga, men hit hör också det vanliga *måste* och det allra vanligaste verbet, *skola*. Det senare har dock infinitiv belagt här, till skillnad från i press- och lagtexterna. Passivformer förekommer även här främst hos verben i grupp D, men även hos flera av verben i grupperna B och C. Högst andel har även här *behövas*, men det finns också relativt många belägg på *törs-tordes*.

Vi fortsätter med att även kort se på eventuella genreskillnader i materialet som helhet:

TABELL 6:28. *Samtliga verb, skillnader mellan texttyperna i procent.*

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum	Passiv	Totalt
Grupp A	6,39%	69,10%	20,83%	1,05%		2285
Grupp B	28,4%	56,7%	9,5%	4,0%	1,5%	201
Grupp C	10,3%	35,0%	49,6%	5,2%		672
Grupp D	12,3%	49,1%	11,9%	8,2%	17,1%	269
Presstexter	8,9%	60,1%	25,1%	2,6%	1,4%	3427
Grupp A	1,52%	96,83%	1,24%	0,41%		3939
Grupp B	19,7%	65,8%	1,3%	9,2%	3,9%	76
Grupp C	6,3%	70,5%	15,8%	7,4%		95
Grupp D	7,0%	32,0%		2,3%	58,7%	431
Lagtexter	2,4%	89,6%	1,4%	0,9%	5,6%	4541
Grupp A	5,5%	63,9%	29,4%	1,2%		242 315
Grupp B	17,7%	58,7%	20,1%	3,5%	0,01%	21 936
Grupp C	11,4%	26,6%	55,1%	6,6%	0,4%	79 671
Grupp D	15,2%	47,1%	15,2%	7,9%	14,5%	33 982
PAROLE	8,3%	54,2%	33,0%	3,1%	1,4%	377 904

Av tabell 6:28 kan vi se tydliga skillnader mellan de olika texttyperna, men vi ser också att skillnaden är ännu större mellan verbgrupperna inom varje text. Lagtexterna har exempelvis den högsta andelen presensformer totalt sett, men mellan verbgrupperna varierar andelen mellan 32 % och 97 %. Även

om textskillnaderna därmed inte är så påtagligt stora kan vi sluta oss till att verben används oftare i presens i lagtexterna och att preteritum har högst andel i PAROLE. Vi ser att presstexter och PAROLE ligger ganska nära varandra, men att presstexterna ändå ligger något närmare lagtexterna. I alla texterna är dock presensformen vanligast och supinumformen ovanligast. Passivformer förekommer i alla grupper utom grupp A, men de är vanligast i grupp D.

6.4. Sammanfattning

Efter att ha visat och kommenterat resultat för verbens frekvens, användning och morfologi vill jag också kort sammanfatta de viktigaste resultat som framkommit i några nyckeltal nedan, se tabell 6:29. Dessa nyckeltal är samma som jag har använt för det äldre materialet, se avsnitt 5.4. En jämförelse mellan tidsperioderna finns i avsnitt 7.1.5.

6.4.1. Verben

I den följande tabellen (6:29) ser vi de utvalda nyckeltalen i form av verbens antal belägg, frekvens i promille, andel belägg i procent för konstruktioner med infinitiv, infinitivmärke, particip, objekt och bisats, samt även andel passivformer, vilka temaformer som saknas och vilken böjning verben har (jämför även avsnitt 5.4.1 ovan). Skillnader mellan texttyperna tas upp i 6.4.2 nedan.

Värdena är hämtade från press- och lagtexterna utom för de verb som saknas där. Verben *mände*, *unna*, *tarva*, *gitta* och *pläga* har i stället värden från PAROLE för antal och andelar samt noteringar om former. Dessa värden har kursiverats i tabellen. De fyra beläggen på imperativ av *glömma* är inte medtagna här.

TABELL 6:29. Nyckeltal från det moderna materialet.

		Antal	Frekv.	+ inf.	at+ inf.	sup.	obj.	bisats	Passiv	Former	Böjn.
kunna	A	1559	3,62	94,8%		0,4%	2,3%				pp
må	A	6	0,01	97,1%		2,9%				in, pt, su	pp
månade	A	34	0,002	100%						in,ps,su	-
skola	A	4269	9,91	98,9%		0,5%	0,1%			in, su	pp
vilja	A	390	0,91	77,6%		0,2%	3,0%	7,5%			pp
duga	B	5	0,01							pt, su	st
tarva	B	12	0,001							in, pr, su	-
unna	B	139	0,01								sv
veta	B	170	0,39		1,2%		30,6%	44,1%			pp
äga	B	102	0,24	4,2%			94,8%		5,9%		sv
bruka	C	39	0,09	94,9%						in, su	sv
böra	C	155	0,36	96,7%		2,2%					st
börja	C	154	0,36	63,4%			8,3%				sv
försöka	C	95	0,22	86,3%	5,3%						sv
gitta	C	25	0,001							inf, su	sv
lär	C	15	0,03	100%						in,pt,su	-
lära	C	46	0,11	23,9%	13,0%		23,9%	15,2%			sv
måste	C	204	0,47	96,9%		1,0%				in, pr, su	-
pläga	C	14	0,001							pt, su	sv
råka	C	17	0,04	62,5%							sv
torde	C	10	0,02	100%						in,pr,su	-
våga	C	32	0,07	81,3%							sv
begära	D	111	0,27				75,0%	25,0%	12,6%		sv
behöva	D	419	0,97	58,5%			38,5%		63,2%		sv
glömma	D	15	0,03		11,1%		77,8%		13,3%	pt	sv
mena	D	62	0,14				14,8%	83,6%	1,6%		sv
orka	D	8	0,02	62,5%						in	sv
vänta	D	85	0,20		1,5%		48,5%	17,6%	20,0%		sv
Totalt		7968	18,5	89,8%	0,2%	0,5%	3,4%	2,4%	3,8%		

Förkortningar av former och böjning: in = infinitiv, ps = presens, pt = preteritum, k = konjunktiv, su = supinum, pp = preterito-presentisk böjning, sv = svag böjning, st = stark böjning

6.4.1.1. Grupp A

Grupp A innehåller både de allra vanligaste verben och några mycket ovanliga, men samtliga verb har en mycket hög andel användning med verbkomplement i infinitiv. Högst andel har det ovanliga *månde*, och lägst har *vilja*. Inget av verben förekommer med infinitivmärke och alla utom *månde* finns belagda med verbkomplement i supinum. Mer självständiga användningar med objekt och bisats förekommer också, främst hos *vilja* som tar båda medan *kunna* bara förekommer med objekt. Inget av verben förekommer i passiva former, och alla visar spår av preterito-presentisk böjning utom *månde* som helt saknar andra böjningsformer. Flera av verben, här *må*, *månde* och *skola*, saknar former. Det senare är det allra vanligaste verbet totalt sett, men saknar här belägg i både infinitiv och supinum. Mest typiskt som hjälpverb är *månde* och *skola*, medan *vilja* med sin höga andel bisats är det minst typiska.

6.4.1.2. Grupp B

Verben i grupp B är inte lika lätta att bedöma som de i grupp A, eftersom tre av verben är mycket ovanliga och två dessutom bara finns i PAROLE där användningen inte är undersökt. Av allt att döma är detta i alla fall en grupp med verb som är i hög grad självständiga. Det vanligaste verbet, *veta*, är det sjätte vanligaste verbet totalt, men det ligger ändå långt ifrån det vanliga *skola* i fråga om antal belägg. Endast *äga* förekommer med verbkomplement i infinitiv, även om antalet belägg är litet. Detta verb finns dock inte belagt med infinitivmärke, vilket däremot *veta* gör, dock även här med mycket få belägg. Den preterito-presentiska böjningen finns endast kvar hos *veta*. De två ovanliga *duga* och *tarva* saknar flera former, men annars har de verben belagda i alla former. Det enda verb som kan sägas ens användas lite grann som hjälpverb här är *äga*, men även det är i första hand ett självständigt verb.

6.4.1.3. Grupp C

Grupp C uppvisar också en ganska stor spridning i fråga om värdena i tabell 6:29, men gruppen är ändå mer homogen än grupp A och B. Frekvensen spannar mellan vanliga *måste*, följt av *böra* och *börja*, och ovanliga *gitta* och *pläga* i PAROLE och *torde* i press- och lagtexterna. Samtliga undersökta verb förekommer med verbkomplement i infinitiv och de flesta har en ganska hög andel. Högst har *lär*, *torde*, *måste* och *böra*, medan *lära* har lägst med god marginal (se avsnitt 8.3.5 respektive 8.3.8 för användningen av *gitta* och *pläga*).

Endast två av verben, *försöka* och *lära*, tar infinitivmärke och inget av dem hör till de verb som är riktigt vanliga med verbkomplement, även om *försöka* har en relativt hög andel. I denna grupp finns det också två verb som tar verbkomplement i supinum, nämligen *böra* och *måste*, vilka båda två är mycket vanliga med verbkomplement i infinitiv och saknar användning med objekt och bisats. Sådana mer självständiga användningar, alltså med objekt och bisats, finns också bara hos två verb, *börja* och *lära*. Hos *lära* är användningen med objekt lika vanlig som användningen med verbkomplement, men *börja* är vanligare med infinitivkomplement. Vad gäller formerna finns inget av de här verben belagda i passiv i press- och lagtexterna. Som vi sett ovan finns det dock passivformer, om än i litet antal, hos nästan alla de här verben i PAROLE. De flesta av verben finns belagda i alla former, och undantagen utgörs endast av *bruka*, de ovanliga *gitta* och *pläga* samt *lär* och *torde*. Det första verbet, *bruka*, är även det ganska ovanligt, även om det finns ovanligare verb med belägg på alla formerna. Böjningen är svag hos de flesta verben, medan *böra* har en stark böjning och *lär* och *torde* helt saknar böjning. Mest typiskt som hjälpverb i denna grupp är *lär*, *torde*, *måste* och *böra*. Mest självständiga är *lära* och *börja*.

6.4.1.4. Grupp D

Av verben i grupp D är de flesta ganska ovanliga utom *behöva*, som är det tredje vanligaste verbet totalt sett. I denna grupp är de självständiga användningarna vanligast, och samtliga verb utom *orka* förekommer med objekt. Verben *begära*, *mena* och *vänta* är dessutom belagda med bisats. Högst andel med objekt har *begära* och lägst har *mena*. Bara två av verben förekommer med verbkomplement i infinitiv, *behöva* och *orka*, och båda har det som den vanligaste användningen. Inget av dem förekommer med infinitivmärke, men det gör däremot *glömma* och *vänta*, i båda fallen dock med ganska litet antal belägg. Inget verb förekommer med verbkomplement i supinum. Vad gäller formerna förekommer alla de här verben utom *orka* i passiv och alla utom *glömma* och *orka* finns belagda i alla formerna. Böjningen är svag rakt igenom, och de två verb som saknar former saknar bara en vardera. Mest typiskt som hjälpverb är *orka*, som är relativt vanligt med verbkomplement och som saknar självständiga användningar och passivformer, och därefter *behöva*. De övriga verben är ungefär lika typiska som självständiga verb.

6.4.1.5. Samtliga verb

Efter denna genomgång vill jag också sammanfatta alla de undersökta verben tillsammans. Vad gäller frekvensen finns det ett eller några få vanliga verb i varje grupp. De allra vanligaste är *skola* och *kunna* i grupp A, och därefter följer *behöva* i grupp D, *vilja* i grupp A, *måste* i grupp C och *veta* i grupp B. Alla grupperna innehåller också ett eller flera mycket ovanliga verb som *månde*, *duga*, *gitta* och *orka*.

Många av de här verben används som mer eller mindre typiska hjälpverb. Inte bara verben i grupp A är mycket vanliga med verbkomplement i infinitiv utan också nästan samtliga verb i grupp C. Högst andel totalt sett har *månde*, *lär* och *torde* som alla tre bara finns belagda i en form och som enbart förekommer med verbkomplement. Därefter följer *skola*, *må*, *måste* och *böra* som alla också förekommer med verbkomplement i supinum och saknar en eller flera former. Infinitivmärke förekommer för några verb, varav nästan alla saknar belägg eller är ovanliga med infinitivkomplement. Enda undantaget är *försöka* som har en ganska hög andel med ren infinitiv. Användning med supinum förekommer hos *kunna*, *må*, *skola*, *vilja*, *böra* och *måste*, vilka alla har en hög andel verbkomplement i infinitiv och mycket låga andelar i självständiga användningar. Mer självständiga användningar förekommer främst hos verben i grupp B och D, men även i lägre grad hos mer typiska hjälpverb. Exempel på det senare är *kunna* och *skola* som förekommer med objekt, om än i få exempel (se vidare 8.1.1 respektive 8.1.4). Högst andel med objekt har *äga* följt av *begära* och högst andel med bisats har *mena* följt av *veta*. Verb som tar bisats förekommer alltid även med objekt.

Vad gäller verbens former är det ganska få som uppträder i passivformer. Förutom alla verb i grupp D, utom *orka*, är det bara *äga* som finns belagt i sådana former. Högst andel har *behöva* som är vanligare i *s*-former än i aktiva former. Många verb saknar också tempusformer, och dessa är utspridda på alla fyra verbgrupperna. Främst rör det sig här om ovanliga verb som *må*, *duga*, *gitta*, *torde* och *orka*, där man kan anta att formbristen åtminstone till viss del beror på den låga frekvensen. Det finns dock även vanliga verb som saknar former, t.ex. *skola* och *måste* (se vidare i 8.1.4 respektive 8.3.7). Spår av preterito-presentisk böjning finns kvar hos *kunna*, *må*, *skola*, *vilja* och *veta*. Dessutom finns *lär*, *månde*, *måste* och *torde* bara belagda i en form och kan sägas sakna böjning. Det är enbart *duga* och *böra* som har stark böjning medan alla övriga verb böjs svagt.

De mest typiska hjälpverben, om vi ser till hög andel verbkomplement i infinitiv, låg andel objekt och bisats, låg andel infinitivmärke, avvikande böjning och avsaknad av passivformer, är då *månde*, *lär* och *torde* samt, med något lägre andel ren infinitiv *kunna*, *må*, *skola*, *vilja*, *böra* och *måste*.

6.4.2. Texterna

Det är också intressant att kort se närmare på skillnaderna mellan texterna för den här tidsperioden (se vidare avsnitt 7.3). Vad gäller verbens frekvens har vi sett att lagtexterna har betydligt färre verb belagda, och att dessa dessutom ofta har lägre frekvens än i presstexterna. Eftersom samlingarna med lagtexter och presstexter är ungefär lika stora i ord räknat, kan skillnaden inte bero på att lagtextmassan är för liten. Bara några få verb har högre frekvens i åtminstone den ena delen av lagtextsamlingen än i presstexterna och dessa är *begära*, *äga*, *behöva* och *skola*. Dessa fyra verb är också så vanligt förekommande i lagtext att de gör att lagtexterna totalt sett har högre frekvens än presstexterna. Framför allt beror det på det vanliga *skola* som här har den enskilt högsta frekvensen. PAROLE uppvisar ganska små skillnader gentemot presstexterna.

Vad gäller verbens användning har vi bara resultat för verbgrupperna A och B i alla texter, men i dessa är det tydligt att presstexterna har betydligt fler användningar belagda, medan lagtexterna har en tydlig koncentration till användningar med verbkomplement. Det självständiga verbet *äga*, som är mycket vanligt just i lagtexterna, förekommer som hjälpverb i lagtext och bara där. Verb som inte förekommer som hjälpverb i någon särskild utsträckning har även de betydligt färre användningar än i presstexterna.

Att det finns färre verb belagda i lagtexterna märks även när vi ser närmare på verbens former och många av verben inte kan jämföras, eftersom de saknas i lagtexterna. De verb som finns har färre former belagda i lagtexterna, men det är svårt att säga om det beror på genreskillnader eller om det beror på att många verb har så pass få belägg här. Ser vi till varje form totalt sett finns det ganska stora skillnader, men det är presensformen som dominerar i både press- och lagtexterna. Tydligast dominans har presensformerna i lagtexterna, medan presstexterna också har en relativt hög andel preteritumformer. Resultatet stämmer ändå bra överens med texternas karaktär då båda ofta handlar om tillstånd eller händelser i nuet. Vi kan notera också att grupp C avviker från de här resultaten genom att ha högst andel preteritumformer i presstexterna, medan alla andra verbgrupper har högst andel presensformer överallt. Vad gäller passivformer hittar vi dem framför allt i grupp D och andelen är betydligt högre i lag- än i presstexterna.

Sammanfattningsvis finns det tydliga skillnader mellan press- och lagtexterna genom att presstexterna har fler verb och något fler former belagda och en betydligt större spridning i användningen än lagtexterna. I presstexterna är också spridningen över tempusformerna större än i lagtexterna, även om presens är vanligast i båda, medan lagtexterna har en högre andel belägg i passiv. PAROLE ligger nära presstexterna men har högre frekvens totalt sett och lägre andel presensformer.

7. Jämförelse mellan tidsperioderna

Efter att resultaten presenterats i kapitel 5 och 6 är det dags att även granska och analysa dem från andra perspektiv. I det följande följer först en jämförelse mellan tidsperioderna (se 7.1) och därefter en närmare granskning av egenskaperna (se 7.2) och texterna för hela materialet (se 7.3). Målet är här att visa hur verben har utvecklats från medeltida svenska fram till idag (jämför mitt tredje delsyfte i avsnitt 1.4), på vilket sätt egenskaperna varit viktiga för verben i den här processen och vilka genreskillnader det finns i äldre och yngre texter, samt även att lyfta fram vissa ytterligare resultat för att kunna dra säkrare slutsatser om verbens utveckling. I nästa kapitel fortsätter jag sedan med att se närmare på de enskilda verben för att i kapitel 9 dra ihop alla trådar och sammanställa resultaten.

7.1 Verben

I det följande tar jag upp de skillnader som går att utläsa mellan det medeltida och det moderna materialet vad avser verbens frekvens, användning och former. Här har jag koncentrerat mig på lagtexter, krönikor och presstexter (jämför 4.3.2), och bara tagit med värden från PAROLE för verbens frekvens och för verb som bara finns belagda där. För grupp A är dock utdraget ur PAROLE medtaget i jämförelsen av verbens användning (jämför 6.2.1). När det gäller mer detaljerade resultat hänvisar jag till kapitel 5 och 6. Nedan jämför jag resultaten för en verbgrupp i taget och tar då upp verbens alla egenskaper. En tabell över hela materialet finns i 4.4.1 (jämför även tabellerna i 5.1 och 6.1 ovan).

7.1.1. Grupp A

Verben i grupp A hör alla till de mest typiska verben i min undersökning, både i det äldre och i det nutida materialet. Som framgår i både kapitel 5 och 6 finns nästan alla de verb som är vanligast totalt sett i den här gruppen, och alla de här verben används nästan enbart med infinitivkomplement, i stort sett alltid utan infinitivmärke. För flera av verben saknas former, och alla har antingen preterito-presentisk böjning eller saknar böjning helt. Här ska vi se närmare på de skillnader som går att belägga mellan tidsperioderna.

7.1.1.1. Verbens frekvens

Verbens frekvens visas i följande tabell i form av verbens andelar i promille för respektive textgrupp. Texterna redovisas alltså i grupper i stället för varje text för sig, framför allt för att underlätta en genrejämförelse och göra resultaten mer överskådliga. En liknande tabell med absoluta tal finns i bilaga 3. PAROLE-utdraget är inte medtaget här, eftersom det innehåller ett fast antal av varje verb (se avsnitt 4.3.2.2) och andelarna därför inte blir rättvisande för textsamlingen som helhet. Antal ord per textgrupp anges under tabellen (se även avsnitt 4.4.1, tabell 4:8). Verbens andelar i promille anges här och i följande tabeller med två decimaler:

TABELL 7:1. Grupp A, verbens frekvens, värden i promille.

	RT+DT	LT	KT	MEDELTID	LT	PT	NUTID	PAROLE
kunna	1,37	3,06	3,80	2,88	2,69	4,65	3,62	5,45
må	0,43	3,28	2,27	1,90		0,03	0,01	0,05
månade	0,13	0,03	1,70	0,86				0,002
skola	3,21	13,39	8,84	8,02	14,59	4,74	9,91	5,48*
vilja	1,01	4,66	8,31	5,25	0,13	1,77	0,91	1,78*
Grupp A	6,15	24,42	24,93	18,92	17,41	11,18	14,45	12,75

* = Ungefärliga värden p.g.a. homonymi (se avsnitt 4.2.2.2, 4.2.4.1).

Medeltida texter: RT+DT = 175 261, LT = 116 808, KT = 265 797, alla = 557 866

Nutida texter: LT = 226 275, PT = 204 417, alla = 430 692

Om vi jämför verben och textgrupperna mellan de två tidsperioderna hittar vi en del intressanta skillnader. Av verben har *skola* och *kunna* blivit vanligare i nutida texter, medan de andra tre blivit mindre vanliga. Särskilt märks detta på *månade*, som i dag nästan har fallit ur bruk, men även *må* är idag ovanligt. Detta gör att skillnaden mellan *skola* och *kunna* och de andra verben i grupp A har

blivit betydligt större. I PAROLE är dock skillnaden inte lika påfallande stor, och här är *skola* bara obetydligt vanligare än *kunna*. Värt att notera är också att *kunna* har "gått om" *vilja* som det näst vanligaste verbet. Skillnaderna mellan *skola* och *kunna* är annars mycket små i både presstexter och PAROLE. Den högsta frekvensen hos något verb finner vi för *skola* i de nutida lagtexterna, följt av samma verb i de äldre lagtexterna.

Av textgrupperna är det de medeltida krönike- och lagtexterna som har högst frekvens totalt sett. Allra lägst är den i run- och diplomtexter. Totalt sett har de medeltida texterna en högre frekvens än de nutida. Inom den nutida textgruppen har lagtexterna högst frekvens, och det största skälet till det är *skola*, som har en påfallande hög frekvens där, något som drar upp frekvensen för hela textgruppen.

7.1.1.2. Verbens användning

Vi fortsätter med att se närmare på verben användning under de två tidsperioderna. I tabellen nedan följer en översikt med det medeltida materialet först och med procentandelar av varje användning. De enskilda texterna och textgrupperna är inte åtskilda här, utan jag återkommer i stället till skillnader mellan dem i avsnitt 7.3. I tabellen nedan är även PAROLE-utdraget för grupp A (se 4.3.2.2) medtaget för att åtminstone i någon mån visa på skillnaden mellan PAROLE och övriga texter (se 4.3.2.2 och 6.2). Dessa värden står nedan på egna rader. Verbens procentandelar visas här och i följande tabeller liksom tidigare med en decimal:

TABELL 7:2. Grupp A, de aktiva verbens användning, i procent och med totalsummor i absoluta tal.

	inf.	att+ inf.	part./ sup.	ellips	adv.	obj.	bisats	prep.	övr.	Totalt
kunna	91,5%	0,6%	0,6%	4,7%	1,6%	0,5%		0,1%	0,4%	1608
må	93,7%	1,0%	0,8%	2,4%	1,3%			0,1%	0,7%	1062
månade	98,7%	0,4%			0,2%				0,6%	479
skola	98,2%	0,4%	0,4%	0,4%	0,2%			0,02%	0,3%	4476
vilja	87,2%	0,5%	0,8%	5,8%	1,9%	0,4%	2,5%	0,4%	0,5%	2930
MEDEL.T.	93,7%	0,5%	0,5%	2,8%	1,0%	0,2%	0,7%	0,2%	0,4%	10 555
kunna	97,5%		0,1%	1,1%		1,2%		0,1%	0,1%	1559
må	100%									6
skola	99,6%		0,1%	0,05%	0,2%	0,05%		0,05%		4269
vilja	82,8%			3,3%	1,5%	3,3%	6,4%	0,3%	2,3%	390
NUTID	98,0%		0,1%	0,5%	0,2%	0,5%	0,4%	0,1%	0,2%	6224
kunna	89,6%		0,9%	2,1%	0,5%	4,6%		0,6%	1,6%	800
må	97,0%		3,0%							305
månade	100%									34
skola	94,3%		3,0%	0,2%	1,2%	0,3%		1,0%		599
vilja	74,9%		0,3%	8,4%	3,0%	2,9%	8,2%		2,4%	736
PAROLE- utdrag	87,4%		1,5%	3,2%	1,3%	2,4%	2,4%	0,4%	1,3%	2474

Av tabellen framgår att skillnaden mellan tidsperioderna inte är särskilt stor om man ser på verben tillsammans. Det mest påfallande är att de belägg på verben med infinitivmärke som fanns i det medeltida materialet helt saknas i det nutida. Andelen verbkomplement med infinitiv har blivit lite högre totalt sett och detsamma gäller användning med objekt. De medeltida och nutida texterna är dock intressant nog mer lika än någon av dem är med PAROLE som har en lägre andel användning med infinitivmärke än de medeltida texterna och en högre andel objekt än de nutida texterna.

Ytterligare skillnader hittar vi bland de enskilda verben, där *må* har ökat sin andel infinitivkomplement och minskat i övriga användningar, medan *vilja* i stället har gått den omvända vägen och ökat i användningar med objekt och bisats. Det ovanliga *månade* har gått samma väg som *må*, och finns i det nutida materialet bara belagt i PAROLE. Verben *kunna* och *skola* har förändrat sig minst, men båda har blivit något lite vanligare med infinitivkomplement i de nutida lag- och presstexterna, dock inte i PAROLE. Anmärkningsvärt är dock att *kunna* också har ökat i användning med objekt, särskilt i PAROLE, medan användningar med t.ex. ellips och adverb har minskat. Verbet *kunna* har alltså både

blivit mer typiskt som hjälpverb och något mer använt som självständigt verb.

7.1.1.3. Verbens morfologi

Vi fortsätter med att även jämföra verbens former och böjning mellan det medeltida och det moderna materialet. Här har värden från PAROLE-sökningar bara medtagits för verb som saknats i det moderna huvudmaterialet, dvs. *mån*de av verben nedan (se avsnitt 6.3.1). Detta har markerats med kursiv stil. I grupp A förekommer inga former i passiv eller imperativ:

TABELL 7:3. Grupp A, böjningsformernas förekomst, i procent och med totalsummor i absoluta tal.

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Konjunktiv	Preteritum	Particip	Totalt
kunna	2,4%	51,1%	9,7%	36,0%	0,9%	1608
må	0,2%	61,3%	1,9%	36,3%	0,3%	1062
mån		9,4%	0,8%	89,8%		479
skola	0,2%	56,2%	35,7%	7,9%		4476
vilja	1,8%	42,0%	49,7%	6,3%	0,2%	2930
MEDELT.	1,0%	49,9%	30,6%	18,3%	0,2%	10 555
kunna	12,2%	78,4%		7,2%	2,2%	1559
må		100,0%				6
<i>mån</i> de				100%		34
skola		91,6%		8,4%		4269
vilja	4,1%	80,5%		14,1%	1,3%	390
NUTID	3,3%	87,6%		8,4%	0,6%	6224

Kursiv stil = värdena är hämtade från PAROLE.

Det som framstår som tydligast i tabellen är att konjunktivformerna helt har försvunnit och att några verbformer som finns i de äldre texterna helt saknas i de moderna. Detta senare gäller främst för verben *mån*de och *må*, men även för *skola* som i det nutida materialet också saknar infinitivform. Som vi redan vet (se 6.3.1) finns dock några få belegg på den i PAROLE, liksom på preteritum av *må*, dvs *måt*te. I de nutida texterna har presens blivit mycket vanligare och dominerar för alla verben utom *mån*de. Det verkar alltså finnas en allmän tendens hos de här verben att bli allt vanligare i presens på bekostnad av mindre vanliga former, särskilt infinitiv och supinum. Undantaget är *mån*de, där presens helt fallit ur bruk. I PAROLE är dominansen för presens inte lika stor, så därför spelar troligen texttyp också en viss roll (se 6.3.5). Värt att notera

är också att det vanliga *skola* verkar vara på väg att förlora infinitivformen, som bara finns belagd i PAROLE (se avsnitt 6.3.1).

7.1.1.4. Sammanfattning

Grupp A omfattar fem verb som alla hör till de mest typiska bland de modala hjälpverben, och det i båda tidsperioderna. Förändringarna för hela gruppen är ganska små, men för de enskilda verben har det hänt mer. Två av verben, *kunna* och *skola*, blir vanligare medan de andra minskar i frekvens. Det ovanligaste av verben, *månde*, finns i dag bara med ett fåtal belägg i PAROLE, men även det vanliga *vilja* har minskat ganska påtagligt. Ser vi till användningen blir alla verben utom just *vilja* vanligare med verbkomplement i infinitiv. Det senare verbet blir i stället vanligare med objekt och bisats, men även *kunna* blir anmärkningsvärt nog lite vanligare med objekt. Användning med infinitivmärke har helt försvunnit, medan användning med verbkomplement i particip/supinum finns kvar hos samma verb, dvs. alla utom *månde*. Alla verben har kvar den preterito-presentiska böjningen i de äldre texterna och har kvar dessa former även i de moderna texterna, med undantag för *månde* som har förlorat alla former utom den ursprungliga preteritumformen och därför inte har någon böjning längre.

7.1.2. Grupp B

Verben i grupp B är alla utvalda för att de har ett preterito-presentiskt ursprung och inte används lika mycket som hjälpverb som verben i grupp A. I denna grupp är det särskilt intressant att se i vilken grad verben används som typiska hjälpverb och hur de förändras i böjningen. Som vi sett tidigare blir verben i grupp B mer självständiga, och deras böjning ändras i flera fall till svag böjning.

7.1.2.1. Verbens frekvens

Liksom för grupp A, i avsnitt 7.1.1.1 ovan, redovisar jag först verbens andelar för texterna i textgrupper och värdena för respektive textgrupp i promille. En liknande tabell med absoluta tal finns i bilaga 3. Antal ord per textgrupp finns under tabellen nedan (se även avsnitt 4.4.1, tabell 4:8). Angående *tarva* och **muna*, se kommentarer under tabellen.

TABELL 7:4. Grupp B, verbens frekvens, värden i promille.

	RT+DT	LT	KT	MEDELTID	LT	PT	NUTID	PAROLE
duga			0,07	0,03		0,02	0,01	0,03
*muna	0,03		0,01	0,01				
tarva**	0,03	0,15	0,11	0,10				0,001
unna	0,42	0,09	0,22	0,26				0,01
veta	0,07	1,06	1,13	0,86	0,01	0,82	0,39	1,00
äga	1,70	6,76	0,16	2,03	0,33	0,14	0,24	0,12
Grupp B	2,25	8,06	1,87	3,29	0,34	0,98	0,64	1,15

* = markerar här att *muna* har fallit gått ur bruk, används här och i följande tabeller och avsnitt. ** = *tarva* inkluderar *thorva* i hela detta kapitel.

Medeltida texter: RT+DT = 175 261, LT = 116 808, KT = 265 797, alla = 557 866

Nutida texter: LT = 226 275, PT = 204 417, alla = 430 692

Mest påfallande i tabellen är att bara *veta* och *äga* har mer än enstaka belägg i de nutida texterna. Verben *tarva* och *unna* saknas i både presstexter och nutida lagtexter och har betydligt lägre frekvens i PAROLE än i de medeltida texterna. I de äldre texterna är *äga* vanligast, men det har sedan sjunkit ganska kraftigt i frekvens och är nu ovanligare än *veta* i både mitt nutida material och PAROLE. Särskilt stor är skillnaden för *äga* mellan de äldre och de yngre lagtexterna.

Vad gäller texterna är det de medeltida lagtexterna som uppvisar högst frekvens, och det till största delen beroende på det vanliga *äga*. En ganska hög frekvens hittar vi även i RT+DT, och även här beror det i hög grad på *äga*. I de nutida texterna har verben en betydligt högre frekvens i PAROLE än i press- och lagtexterna, och det beror troligen på textsammansättningen i PAROLE (se 4.3.2.2).

7.1.2.2. Verbens användning

Vi fortsätter med att se närmare på hur verben används under de två tidsperioderna. I tabellen nedan följer en översikt med det medeltida materialet först och med andelarna av varje användning angivna i procent:

TABELL 7:5. Grupp B, de aktiva verbens användning, i procent och med totalsummor i absoluta tal.

	inf.	att+ inf.	part./ sup.	ellips	adv.	obj.	bisats	prep.	övr.	Totalt
duga	15,8%			5,3%	47,4%	21,1%		5,3%	5,3%	19
muna						100%				7
thorva	32,1%	1,9%			7,5%	24,5%	1,9%	30,2%	1,9%	53
unna	11,6%	2,9%		1,4%	12,3%	68,1%	0,7%		2,9%	138
veta	8,3%	1,9%		0,2%	2,5%	44,4%	35,5%	5,4%	1,9%	482
äga	39,6%	1,7%	0,1%	0,9%	2,1%	54,2%		0,2%	1,2%	1130
MEDELT.	28,6%	1,8%	0,1%	0,8%	3,6%	51,7%	9,5%	2,5%	1,5%	1829
duga									100%	5
veta		1,2%			17,1%	30,6%	44,1%	2,9%	4,1%	170
äga	4,2%				1,0%	94,8%				96
NUTID	1,5%	0,7%			11,1%	52,8%	27,7%	1,8%	4,4%	271

Den tydligaste skillnaden i tabellen är att verben förekommer i fler användningar i de äldre texterna där verben också har högre frekvens. Belägg med particip/supinum finns bara för *äga* och gäller bara ett enda belägg (se avsnitt 5.2.2). Andelen med objekt är ungefär densamma för båda tidsperioderna, medan andelen förekomster med infinitivkomplement har minskat kraftigt och andelen med bisats har ökat. Tydligast är förändringarna hos *äga* där andelen infinitivkomplement har minskat kraftigt och andelen objekt i stället ökat. Verbet har heller inga nutida belägg med infinitivmärke eller med verbkomplement i supinum. Även *veta* har minskat i användningar med infinitivkomplement i de nutida texterna.

7.1.2.3. Verbens morfologi

Vi ska även se på formerna för verben i grupp B för de medeltida och de nutida texterna. Nedan är även passiva former medtagna och dessa former redovisas i en egen kolumn i tabell 7:6. Verben *unna* och *tarva* finns i det nutida materialet endast belagda i PAROLE, och för dem har värdena från PAROLE tagits med nedan. Dessa är markerade med kursiv stil.

TABELL 7:6. Grupp B, böjningsformernas förekomst, i procent och med totalsummor i absoluta tal.

Verb/ Form	Infinitiv	Presens	Konjunktiv	Preteritum	Particip	Passiv	Imperativ	Totalt
duga	47,4%	42,1%		10,5%				19
muna		71,4%	28,6%					7
thorva	3,8%	54,7%	3,8%	37,7%				53
unna		25,2%	9,1%	23,1%		3,5%	0,7%	143
veta	38,6%	32,6%	0,6%	27,2%	1,0%			482
äga	2,0%	80,5%	3,3%	14,2%				1130
MEDELT.	13,2%	62,4%	3,1%	18,9%	2,1%	0,3%	0,1%	1834
duga	60,0%	40,0%						5
tarva		91,7%			8,3%			12
unna	50,4%	23,0%		17,3%	9,4%			139
veta	29,4%	55,9%		10,0%	4,7%			170
äga	18,6%	65,7%		2,9%	6,9%	5,9%		102
NUTID	26,0%	59,2%		7,2%	5,4%	2,2%		277

Kursiv stil = värdena är hämtade från PAROLE.

Det mest påfallande är här, liksom för grupp A, att konjunktiv helt har försvunnit. De vanligaste verben, *äga* och *veta*, finns belagda i alla tempusformerna i båda tidsperioderna. Även *duga* finns belagt, men bara med några belägg och då bara i infinitiv och presens. Fler former finns dock i PAROLE där även *tarva* och *unna* finns belagda (se 6.3.2).

Totalt sett är det inga större skillnader mellan frekvensen för olika formerna. Presensformerna har omkring 60 % i både de äldre och moderna texterna medan preteritum har 17–18 %. För *veta* kan vi se en uppgång i andelen presensformer och hos *äga* en nedgång. Även i denna verbgrupp uppvisar PAROLE en något högre andel preteritumformer än lag- och presstexterna (jämför 7.1.1.3).

7.1.2.4. Sammanfattning

Verben i grupp B uppvisar betydligt större skillnader över tid än de i grupp A. Om vi börjar med frekvensen, ser vi tydligt att alla verben blir ovanligare, framför allt *äga* som var det vanligaste verbet av dessa i de medeltida texterna. Alla verben har också minskat kraftigt vad gäller användning med verbkomplement. De enda beläggen som finns kvar i dag är några belägg på *äga* i lagtext,

vilka följs av ren infinitiv. Även användning med infinitivmärke har försvunnit hos flera av verben, och användning med particip/supinum förekommer inte alls i det moderna materialet. Användning med objekt har ökat ganska mycket för *äga*, medan *veta* har gått upp mer med bisats och adverb.

Verben har många preterito-presentiska former belagda i det äldre materialet och det bara *duga* som helt saknar sådana former. Mellan tidsperioderna övergår dock både *unna* och *äga* helt till regelbunden böjning och *thorva* byts mot *tarva* som här bara finns belagt i en form. Det enda kvarvarande verbet med preterito-presentisk böjning är *veta* (se vidare i avsnitt 8.2.5). Flera verb saknar former, men samtidigt är verben inte så vanliga. Några former till finns också belagda i PAROLE. Passivformer är sällsynta här, men förekommer för *unna* i de äldre texterna och för *äga* i de nyare.

7.1.3. Grupp C

Verben i grupp C är utvalda för att de används mer eller mindre enbart som typiska hjälpverb i dag, men inte har preterito-presentisk böjning. Här är det intressant att se hur verben förändras mot att bli mer typiska och hur dessa förändringar ser ut för respektive verb.

7.1.3.1. Verbens frekvens

Vi börjar med att se på verbens frekvens i promille i tabellen nedan (se bilaga 3 för absoluta tal). Liksom ovan (se avsnitt 7.1.1.1 och 7.1.2.1) redovisas texterna i grupper och antal ord per textgrupp finns under tabellen (7:7) (se även avsnitt 4.4.1, tabell 4:8):

TABELL 7:7. Grupp C, verbens frekvens, värden i promille.

	RT+DT	LT	KT	MEDELTID	LT	PT	NUTID	PAROLE
bruka		0,03	0,22	0,11		0,19	0,09	0,24
böra	0,06	0,20	0,20	0,16	0,28	0,44	0,36	0,62
börja		0,25	0,06	0,08	0,09	0,65	0,36	0,89
försöka			0,06	0,03		0,46	0,22	0,53
gitta	0,06	1,07	0,26	0,37				0,001
lär			0,004	0,002		0,07	0,03	0,35*
lära			0,07	0,03		0,23	0,11	0,35*
måste			0,45	0,21	0,04	0,96	0,47	1,30
pläga	0,01		0,59	0,29				0,001
råka			0,06	0,03	0,004	0,08	0,04	0,07
torde			0,33	0,16		0,05	0,02	0,04
våga			0,07	0,03		0,16	0,07	0,15
Grupp C	0,14	1,54	2,39	1,51	0,42	3,29	1,78	4,19

* = Verben *lär* och *lära* har inte kunnat separeras vid sökning i PAROLE (se 4.2.4.3).

Medeltida texter: RT+DT = 175 261, LT = 116 808, KT = 265 797, alla = 557 866

Nutida texter: LT = 226 275, PT = 204 417, alla = 430 692

Till skillnad från i grupp A och B visar verben i grupp C inte upp några påfallande stora skillnader mellan tidsperioderna totalt sett. En del verb har blivit vanligare, t.ex. *böra*, *börja* och *måste*, medan andra har blivit ovanligare, t.ex. *bruka*, *gitta* och *torde*. Den högsta frekvensen totalt sett har *måste* i presstexterna, medan *gitta* och *pläga* har den lägsta för den nutida perioden. Dessa två verb finns bara i PAROLE.

Fler verb finns belagda i krönikorna respektive presstexterna än i lagtexterna, vilket stämmer väl överens med verbgrupperna A och B ovan. Endast två verb, *böra* och *börja*, finns i både de medeltida och de moderna lagtexterna. I presstexterna återfinns alla de verb som är belagda i krönikorna, utom verb som i nutid bara finns belagda i PAROLE, dvs. *gitta* och *pläga*. I fråga om textgrupperna uppvisar PAROLE den högsta frekvensen, följd av presstexterna. Både i det nutida och i det medeltida materialet har lagtexterna en betydligt lägre frekvens än krönikorna respektive presstexterna. Mellan de medeltida och de nutida materialen minskar frekvensen i lagtexterna, medan den ökar mellan krönikor och presstexter.

7.1.3.2. Verbens användning

Vi fortsätter med att se närmare på hur verben används under de två tidsperioderna. I tabell 7:8 nedan följer en översikt med andelarna av varje användning angivna i procent och med tidsperioderna separerade. För grupp C är verbens användning endast undersökt i krönikor och presstexter.

TABELL 7:8. Grupp C, de aktiva verbens användning, i procent och med totalsummor i absoluta tal.

	inf.	att+ inf.	part./ sup.	ellips	adv.	obj.	bisats	prep.	övr.	Totalt
bruka				10,2%	1,7%	83,1%		5,1%		59
böra	53,7%	7,4%		20,4%		3,7%		14,8%		54
börja	42,9%	7,1%			7,1%	35,7%			7,1%	14
försöka						66,7%	13,3%	6,7%	13,3%	15
gitta	2,9%	1,4%	37,1%	31,4%	14,3%	5,7%		7,1%		70
lär	100%									1
lära	36,8%					42,1%	5,3%	15,8%		19
måste	98,3%			0,8%	0,8%					119
pläga	88,5%	7,0%		3,2%		1,3%				157
råka				29,4%	11,8%	35,3%	5,9%		17,6%	17
torde	79,5%	1,1%		2,3%	12,5%	2,3%			2,3%	88
våga				5,3%	5,3%	84,2%			5,3%	19
MEDELT.	58,7%	2,8%	4,1%	8,4%	4,3%	16,5%	0,6%	3,2%	1,4%	632
bruka	94,9%			5,1%						39
böra	96,7%		2,2%						1,1%	90
börja	63,9%				12,8%	8,3%		9,8%	5,3%	133
försöka	86,3%	5,3%			3,2%			4,2%	1,1%	95
lär	100%									15
lära	23,9%	13,0%			13,0%	23,9%	15,2%	10,9%		46
måste	96,9%		1,0%	0,5%	1,0%				0,5%	196
råka	62,5%							37,5%		16
torde	100%									10
våga	81,3%			3,1%	6,3%			3,1%	6,3%	32
NUTID	82,3%	1,6%	0,6%	0,6%	4,5%	3,3%	1,0%	4,3%	1,8%	672

Tabell 7:8 ovan visar att det har skett relativt stora förändringar mellan medeltid och nutid, framför allt genom att användningen förskjutits från en ganska hög andel objekt till en betydligt högre andel användning med verb-

komplement i infinitiv. Störst är skillnaden för *försöka*, *råka* och *våga* som alla har gått från att knappt användas med verbkomplement alls till att vara ganska typiska hjälpverb. Alla verben i grupp C blir vanligare med verbkomplement i infinitiv mellan textperioderna, utom *lära* och *måste* som minskar lite i andel. Det senare, *måste*, har i stället börjat användas mer i några andra användningar, bl.a. med supinum. Andelarna med infinitivmärke och supinum har också minskat och båda är nu bara belagda för vissa verb. I det moderna materialet är det bara *försöka* och *lära* som finns belagda med infinitivmärke och bara *böra* och *måste* som tar verbkomplement i supinum. Som nämnts har andelen objekt minskat kraftigt liksom antalet verb som förekommer med konstruktionen. I de äldre texterna tog alla verb utom *lär* och *måste* objekt, men i de moderna återstår bara *börja* och *lära* medan övriga verb i grupp C har blivit mer hjälpverbsaktiga. Verben *börja* och *lära* är också de enda som tar bisats.

7.1.3.3. Verbens morfologi

Vi fortsätter med att se närmare på skillnaderna mellan de äldre och yngre texterna när det gäller verbens former. Verben är här undersökta i alla texter, men resultaten redovisas med texttyperna sammanräknade. Passivformer förekommer bara i det medeltida materialet, och dessa redovisas i en egen kolumn i tabell 7:9. Precis som för de övriga grupperna är de verb som i det nutida materialet endast finns i PAROLE, dvs. *gitta* och *pläga*, medtagna nedan och markerade med kursiv stil.

TABELL 7:9. Grupp C, böjningsformernas förekomst, i procent och med totalsummor i absoluta tal.

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Konjunktiv	Preteritum	Particip	Passiv	Totalt
bruka	29,0%	9,7%	1,6%	35,5%	24,2%		62
böra	22,7%	31,8%		45,5%			88
börja	13,0%	6,5%		21,7%		58,7%	46
försöka	26,7%	6,7%		13,3%	53,3%		15
gitta	1,9%	71,8%	2,9%	22,8%	0,5%		206
lär		100%					1
lära	63,2%			5,3%	31,6%		19
måste				98,3%	1,7%		119
pläga	2,5%	63,1%		33,1%	0,6%	0,6%	160
råka	70,6%	23,5%		5,9%			17
töra	1,1%	13,6%	3,4%	81,8%			88
våga	63,2%	5,3%		10,5%	21,1%		19
MEDEL.T.	11,1%	36,3%	1,2%	43,7%	4,4%	3,3%	840
bruka		79,5%		20,5%			39
böra	0,6%	67,7%		31,0%	0,6%		155
börja	17,5%	40,3%		32,5%	9,7%		155
försöka	25,3%	44,2%		15,8%	14,7%		95
<i>gitta</i>		<i>64,0%</i>	<i>36,0%</i>				<i>25</i>
lär		100,0%					15
lära	32,6%	52,2%		4,3%	10,9%		46
måste				100,0%			196
<i>pläga</i>	<i>7,1%</i>	<i>92,9%</i>					<i>14</i>
råka	17,6%	29,4%		35,3%	17,6%		17
torde				100,0%			10
våga	15,6%	56,3%		15,6%	12,5%		32
NUTID	9,8%	39,4%		45,4%	5,5%		768

Kursiv stil = värdena är hämtade från PAROLE.

Tabell 7:9 ovan visar att skillnaden mellan tidsperioderna inte är så stor när det gäller former. Konjunktiv har försvunnit, liksom för de andra verbgrupperna, men var här inte särskilt vanligt i de medeltida texterna heller. Inget av verben i den här gruppen finns belagt i imperativ endast två verb, *börja* och *pläga*, i passiv. I PAROLE (se avsnitt 6.3.3) finns dock passivformer belagda för ytterligare några verb, nämligen *bruka*, *böra*, *lära*, *råka* och *torde*. Det enda verb som har mer än några enstaka belägg är *torde* och det beror på att formen *tordes*, som i dag har en annan betydelse, har räknats med här (se avsnitt 3.1.5).

Vad gäller böjningsformerna böjs alla verb som finns belagda i minst en form regelbundet. Det är dock bara *försöka* och *våga* som har belägg på alla tempusformerna under båda tidsperioderna. Tar vi med även PAROLE tillkommer *bruka*. Många verb saknar former och här kan vi särskilt notera att *måste* har en participform som endast finns belagd i de medeltida texterna och i PAROLE och att *torde* saknar nutida belägg på former i presens och infinitiv. Flertalet verb är ovanliga och därför svåra att dra slutsatser om när det gäller saknade former. Några tendenser för gruppen som helhet är svår att belägga. Andelen presensformer är visserligen något högre i de nutida texterna jämfört med de medeltida, men det rör sig om ganska små skillnader. En jämförelse med avsnitt 6.3.3 visar också att det är vanligare med preteritumformer i PAROLE, vilket även gäller för alla de andra verbgrupperna.

7.1.3.4. Sammanfattning

Grupp C visar betydligt större skillnader mellan tidsperioderna än de tidigare grupperna, och här ökar nästan alla verben i frekvens. Bara *bruka*, *gitta*, *pläga* och *torde* är ovanligare i den moderna texterna än i de äldre, och av dem finns *gitta* och *pläga* bara i de medeltida texterna och PAROLE. Störst ökning hittar vi hos *börja* och *måste*. Ännu större skillnader finns i verbens användning där andelen belägg med verbkomplement i infinitiv ökar markant för många av verben, särskilt för *bruka*, *försöka*, *råka* och *våga*. De enda verb som blir mer ovanliga som hjälpverb är *lära* och *måste*, men för det senare verbet rör det sig om en mycket liten skillnad mellan tidsperioderna. Användningen med infinitivmärke försvinner helt för de verb som är belagda med den i de äldre texterna. Däremot börjar *försöka* och *lära* att användas i denna konstruktion. Endast *gitta*, *böra* och *måste* finnas belagda med huvudverb i particip/supinum, och de två senare bara i de moderna texterna. Andelen objekt har minskat kraftigt och i det nutida materialet är det bara två verb som finns belagda i denna konstruktion, nämligen *börja* och *lära*. Båda dessa minskar dessutom sett i andel belägg i procent. Användning med bisats är inte så vanlig bland de här verben i de äldre texterna och skillnaden mot de nutida är ganska liten. Böjningen är svag för de flesta verben under båda tidsperioderna och det sker inga tydliga förändringar här. När det gäller formerna ser vi att det är fler verb som saknar former i de äldre texterna än i de nyare. Här är det svårt att säga vad som beror på reella förändringar och vad som är en konsekvens av att verben är relativt ovanliga. De verb som saknar former i båda de undersökta tidsperioderna, och där man kan utgå från att formerna faktiskt saknas, är *lär*, *måste* och *torde*.

7.1.4. Grupp D

Verben i grupp D har valts som jämförelseverb och har bara någon enstaka egenskap gemensam med de typiska hjälpverben (se avsnitt 4.2.4.4).

7.1.4.1. Verbens frekvens

Verbens frekvens redovisas i nästa tabell, där jag ger en översikt över totalt antal belägg för varje verb och tidsperiod med andelarna i promille (se bilaga 3 för absoluta tal). Antal ord per textgrupp finns under tabell 7:10 nedan (se även avsnitt 4.4.1, tabell 4:8):

TABELL 7:10. Grupp D, verbens frekvens, värden i promille.

	RT+DT	LT	KT	MEDELTID	LT	PT	NUTID	PAROLE
begära		0,009	0,49	0,24	0,46	0,04	0,26	0,08
behöva			0,17	0,08	1,44	0,46	0,97	0,66
glömma			0,04	0,02		0,07	0,03	0,12
mena			0,31	0,15		0,30	0,14	0,41
orka		0,51	0,02	0,12		0,04	0,02	0,08
vänta	0,006		0,12	0,06	0,01	0,40	0,20	0,44
Grupp D	0,006	0,51	1,15	0,66	1,90	1,32	1,63	1,79

Medeltida texter: RT+DT = 175 261, LT = 116 808, KT = 265 797, alla = 557 866

Nutida texter: LT = 226 275, PT = 204 417, alla = 430 692

Av tabell 7:10 framgår att skillnaderna är relativt små för de flesta av verben. Störst skillnad mellan medeltid och nutid hittar vi hos *behöva*, som ökar i frekvens och som i de moderna lagtexterna har den enskilt högsta frekvensen. Även *orka* i medeltida lagtexter och *begära* i kröniketexterna har relativt höga andelar. För det sistnämnda verbet är det värt att påpeka att det är vanligast i krönikorna i det medeltida materialet, men i lagtexterna i det nutida. Detta verb är också det enda som finns belagt i både de äldre och nyare lagtexterna. I övrigt kan vi se att de flesta verben har blivit vanligare mellan tidsperioderna. Bara *mena* och *orka* har minskat i frekvens.

Av texterna har de nutida högst andel totalt sett, och allra högst har de nutida lagtexterna, trots att bara tre av verben finns belagda där. Främst beror den höga andelen på det relativt vanliga *begära*. Lägst andel har RT+DT, medan PAROLE ligger mellan de nutida lagtexterna och presstexterna.

7.1.4.2. Verbens användning

Vi fortsätter med att se närmare på hur verben användes under de två tidsperioderna. I tabell 7:11 nedan följer en översikt över tidsperioderna och med verbens användning angivna i procentandelar. Verbens användning är för grupp D endast undersökt i krönikor och presstexter, vilket gör att antalet belägg är färre här än för verbens frekvens och former (se avsnitt 7.1.4.1 respektive 7.1.4.3).

TABELL 7:11. Grupp D, de aktiva verbens användning, i procent och med totalsummor i absoluta tal.

	inf.	att+ inf.	part./ sup.	ellips	adv.	obj.	bisats	prep.	övr.	Totalt
begära	4,7%	0,8%			0,8%	62,8%	29,5%	1,6%		129
behöva	23,1%	3,8%	3,7%		7,7%	61,5%				26
glömma						100%				10
mena	45,8%	2,4%	1,2%			12,0%	34,9%	3,6%		83
orka	66,7%				33,3%					6
vänta		9,7%				35,5%	51,6%	3,2%		31
MEDELT.	18,9%	2,5%	0,7%		1,8%	44,9%	29,1%	2,1%		285
begära						75,0%	25,0%			8
behöva	58,5%					38,5%			3,1%	65
glömma		11,1%			11,1%	77,8%				9
mena						14,8%	83,6%	1,6%		61
orka	62,5%			12,5%	25,0%					8
vänta		1,5%			20,6%	48,5%	17,6%	2,9%	8,8%	68
NUTID	19,6%	0,9%		0,5%	7,8%	36,5%	29,7%	1,4%	3,7%	219

I grupp D är skillnaderna mellan de medeltida och de nutida texterna ganska små. Användningen med objekt dominerar under båda tidsperioderna, men är lite vanligare i de äldre texterna. Skillnaderna är dock något större för de enskilda verben. Vi kan t.ex. se att *begära* och *mena* har slutat användas med infinitivkomplement och att båda i stället har blivit vanligare med objekt och bisats. Vi ser också att *behöva* omvänt har blivit betydligt vanligare med verbkomplement. Vanligast med verbkomplement är dock *orka*, som är ungefär lika vanligt i denna konstruktion under båda tidsperioderna. Användning med particip förekommer med enstaka belägg hos *behöva* och *mena*, men bara i de medeltida texterna (se 6.2.3). Även användning med infinitivmärke har försvunnit hos några av verben och finns nu bara hos *glömma* och *vänta*. Värt att

notera här är att *glömma* enbart användes med objekt i de äldre texterna och att detta verb först på senare tid har börjat användas med infinitivmärke (se även 8.4.3).

7.1.4.3. Verbens morfologi

Liksom för verbgrupperna A, B och C ovan fortsätter vi med att se på skillnader över tid när det gäller verbens former. Verben är här undersökta i alla texter, men redovisas med textyperna sammanräknade. Passivformer förekommer i det medeltida materialet och dessa redovisas i en egen kolumn i tabell 7:12:

TABELL 7:12. Grupp D, böjningsformernas förekomst, i procent och med totalsummor i absoluta tal.

Verb/ Form	Infinitiv	Presens	Konj.	Preteritum	Particip	Passiv	Imperativ	Totalt
begära	15,9%	1,5%	3,0%	72,0%	6,1%	1,5%		132
behöva		24,4%	2,2%	26,7%	4,4%	42,2%		45
glömma	30,0%			50,0%	20,0%			10
mena	2,4%	33,7%		62,7%	1,2%			83
orka	1,5%	93,8%		4,6%				65
vänta		59,4%	40,6%					32
MEDELT.	7,4%	33,0%	4,9%	45,5%	3,5%	5,7%		367
begära	28,8%	46,8%		1,8%	9,9%	12,6%		111
behöva	2,9%	30,3%		2,4%	1,2%	63,2%		419
glömma	26,7%	26,7%			6,7%	13,3%	26,7%	15
mena	1,6%	79,0%		16,1%	1,6%	1,6%		62
orka		75,0%		12,5%	12,5%			8
vänta	16,5%	37,6%		10,6%	15,3%	20,0%		85
NUTID	9,0%	38,6%		4,6%	4,6%	42,7%	0,6%	700

Grupp D är, som väntat, en ganska heterogen grupp och flera av verben har dessutom så få belägg att det är svårt att säga något säkert om vilka former som egentligen är eller var vanliga. Flera former som saknas i de medeltida texterna finns belagda i de nutida, t.ex. infinitiv av *behöva*. Ett verb som är värt att kommentera särskilt är *vänta*, som i de medeltida texterna ser ut att finnas belagt i konjunktiv och inte i preteritum. Detta är dock bara en fråga om sammanfall mellan formerna, som här har placerats i kolumnen för konjunktiv (se 4.1.2). Några få belägg i konjunktiv finns även hos *behöva* och *begära*, men formen saknas hos övriga verb. Värt att notera är också den stora förändring av passiv-

former som sker mellan tidsperioderna. Här är det bara *orka* som inte alls förekommer i passiv. Om vi även jämför med PAROLE, se avsnitt 6.3.4, ser vi att verben där har alla temaformerna belagda och att det också där bara är *orka* som saknar belägg i passiv. Jämfört med de andra tre verbgrupperna är det här en större variation i vilken form som är vanligast. I de medeltida texterna är det preteritumformen, i de moderna lag- och presstexterna är det passiv och i PAROLE är det presens.

7.1.4.4. Sammanfattning

Grupp D omfattar verb som är relativt lågfrekventa och som inte blir så mycket vanligare mellan tidsperioderna. Enda undantaget är *behöva* som ökar betydligt i frekvens. Störst minskning i frekvens har *begära* och *orka*. Verben används främst med objekt i båda tidsperioderna, utom *orka* som är det enda av dessa verb som är relativt vanligt med verbkomplement. Även *begära*, *behöva* och *mena* förekommer med verbkomplement i de äldre texterna, men i de nyare finns den användningen bara kvar hos *behöva* där den också ökar. Infinitivmärke förekommer främst i de äldre texterna, men finns även belagt för *glömma* och *vänta* i de nyare. För det förstnämnda verbet, *glömma*, är detta dock en ganska ny användning. Även i denna grupp förekommer användning med verbkomplement i particip/supinum, dock bara i form av enstaka belägg hos *behöva* och *mena* i de äldre texterna. Andelen objekt ökar för *begära* och *mena* och minskar för övriga verb medan andelen bisats minskar för *begära* och ökar för *mena*. Överhuvudtaget är det ganska små förändringar i denna grupp. Vi ser dock tydligt att *behöva* blir vanligare som hjälpverb och att *mena* slutar att användas som ett sådant samt att *orka* är det verb som förändras minst. Böjningen är svag hos alla verben, och det saknas fler former i de äldre texterna än i de moderna. Eftersom flera av verben är ganska ovanliga går det inte att säga att formerna inte används utan frånvaron kan bero på att de saknas i just de undersökta texterna.

7.1.5. Alla verb

Efter att vi nu jämfört det medeltida och det moderna materialet med avseende på verbens frekvens, användning och former, följer här också en kort sammanfattning för alla verben. Här tar jag inte upp skillnaderna mellan texter och textgrupper utan återkommer i stället till dessa i 7.3. I tabellerna nedan hittar vi därför i stället samma nyckeltal som vi redan sett i avsnitt 5.4 och 6.4, fast nu uppdelade efter egenskap och först därefter sammanfattade. För att göra fram-

ställningarna tydligare är värdena från det nutida materialet gråtonade.

7.1.5.1. Verbens frekvens

I tabell 7:13 redovisas antalet belägg för verben och deras frekvens i promille för respektive tidsperiod. Belägg från PAROLE har bara tagits med i de fall där verben saknas i de övriga nutida texterna och är inte medräknade i summorna. Dessa värden är markerade med kursiv stil och gäller verben *mån**de*, *tarva*, *unna*, *gitta* och *pläga*. I tabellen har jag också noterat ökning/minskning i frekvens från medeltid till nutid i en egen kolumn och även den sammantagda frekvensen. Verben är här ordnade efter verbgrupp. Se vidare om frekvensen i 7.2.1.

TABELL 7:13. Frekvens i promille för samtliga verb, ordnade efter verbgrupp.

		MEDELTID		NUTID		Differens	MT+NT Frekv. i ‰
		Antal	Frekv. i ‰	Antal	Frekv. i ‰		
kunna	A	1608	2,88	1559	3,62	+0,74	6,5
må	A	1062	1,90	6	0,01	-1,89	1,91
månade	A	479	0,86	34	0,002	-0,86	0,86
skola	A	4476	8,02	4269	9,91	+1,89	17,93
vilja	A	2930	5,25	390	0,91	-4,34	6,16
duga	B	19	0,03	5	0,01	-0,02	0,04
*muna	B	7	0,01	–	–	-0,01	0,01
tarva	B	53	0,10	12	0,001	-0,10	0,10
unna	B	143	0,26	139	0,01	-0,26	0,26
veta	B	482	0,86	170	0,39	-0,47	1,25
äga	B	1130	2,03	102	0,24	-1,79	2,27
bruka	C	62	0,11	39	0,09	-0,02	0,20
böra	C	88	0,16	155	0,36	+0,2	0,52
börja	C	46	0,08	154	0,36	+0,28	0,44
försöka	C	15	0,03	95	0,22	+0,19	0,25
gitta	C	206	0,37	25	0,001	-0,37	0,37
lär	C	1	0,002	15	0,03	+0,03	0,03
lära	C	19	0,03	46	0,11	+0,08	0,14
måste	C	119	0,21	204	0,47	+0,26	0,68
pläga	C	160	0,29	14	0,001	-0,29	0,29
råka	C	17	0,03	17	0,04	+0,01	0,07
torde	C	88	0,16	10	0,02	-0,14	0,18
våga	C	19	0,03	32	0,07	+0,04	0,10
begära	D	132	0,24	111	0,26	+0,02	0,50
behöva	D	45	0,08	419	0,97	+0,89	1,05
glömma	D	10	0,02	15	0,03	+0,01	0,05
mena	D	83	0,15	62	0,14	-0,01	0,29
orka	D	65	0,12	8	0,02	-0,10	0,14
vänta	D	32	0,06	85	0,20	+0,14	0,26
Totalt		13 595	24,4	7968	18,50	-5,9	42,9

Kursiv stil = värdena är hämtade från PAROLE, – = värden saknas.

Om vi börjar med att jämföra de enskilda verbens frekvens, kan vi notera att ungefär lika många av verben har ökat respektive minskat i användning. Flest verb som ökat finns i grupperna C och D, medan grupp B bara innehåller verb som har minskat i frekvens. Störst skillnader för de enskilda verben har

vilja med en minskning på över fyra promilleenheter och *må* och *äga* som båda minskar med över en promilleenhet. Störst ökning har *skola*, som är vanligast för båda tidsperioderna. Totalt sett har användningen med de här verben minskat med nästan sex promilleenheter. Vanligast totalt sett är *skola* med god marginal, följt av *kunna*, *vilja* och *äga*.

För att ytterligare tydliggöra förändringarna mellan verben följer nedan de tio mest frekventa verben för respektive tidsperiod med antal belägg och frekvens i promille:

TABELL 7:14. *Verbens frekvens, vanligaste verben, antal och andel i promille.*

MEDELTID		Antal	Frekvens	NUTID		Antal	Frekvens
skola	A	4476	8,02	skola	A	4269	9,91
vilja	A	2930	5,25	kunna	A	1559	3,62
kunna	A	1608	2,88	behöva	D	419	0,97
äga	B	1130	2,03	vilja	A	390	0,91
må	A	1062	1,90	måste	C	204	0,47
veta	B	482	0,86	veta	B	170	0,39
månade	A	479	0,86	böra	C	155	0,36
gitta	C	206	0,37	börja	C	154	0,36
pläga	C	160	0,29	begära	D	111	0,26
unna	B	143	0,26	äga	B	102	0,24

De tre vanligaste verben i de medeltida texterna finns också i toppen bland de nutida, men i övrigt är det stora skillnader. Det enda ytterligare verb som är med på båda listorna är *äga*, som dock har halkat ner till tionde plats bland verben i de nutida texterna. I listan för de nutida texterna har *behöva* ökat så pass mycket att det har blivit det tredje vanligaste verbet.

Ytterligare en intressant sak att notera här är förhållandet mellan det vanligaste verbet och de lite mindre vanliga. Medan *skola* faktiskt ökar i frekvens mellan tidsperioderna minskar de övriga verben i frekvens, vilket gör att skillnaden mellan *skola* och övriga verb har blivit mycket större. Särskilt har skillnaden mellan verben efter de två vanligaste i respektive tidsperiod jämnats ut. Det verb som förändrats minst bland de tio vanligaste ovan är *veta*, som bara blir lite ovanligare.

7.1.5.2. Verbens användning

Vi fortsätter med att se närmare på verbens användning under de båda tidsperioderna. I följande tabell, 7:15, redovisas de användningar som tagits med som nyckeltal i avsnitt 5.4 och 6.4 ovan, och verben är ordnade efter verbgrupp liksom tidigare. Endast värden för lag- och presstexter/kronikor har tagits med (se avsnitt 7.1). De verb som saknas i de nutida lag- och presstexterna, dvs. *månde*, *tarva*, *unna*, *gitta* och *pläga* har inte undersökts i PAROLE, och de raderna har därför lämnats tomma i tabellen (se dock respektive verb i kapitel 8):

TABELL 7:15. *De aktiva verbens användning, samtliga verb med andelar i procent.*

TEXT		MEDELTID					NUTID				
		+ inf.	att+ inf.	part./ sup.	obj.	bisats	+ inf.	att+ inf.	sup.	obj.	bisats
kunna	A	91,5%	0,6%	0,6%	0,5%		94,8%		0,4%	2,3%	
må	A	93,7%	1,0%	0,8%			97,1%		2,9%		
månde	A	98,7%	0,4%				100%				
skola	A	98,2%	0,4%	0,4%			98,9%		0,5%	0,1%	
vilja	A	87,2%	0,5%	0,8%	0,4%	2,5%	77,6%		0,2%	3,0%	7,5%
*muna	B	15,8%			21,1%		–	–	–	–	–
duga	B				100%						
tarva	B	32,1%	1,9%		24,5%	1,9%	–	–	–	–	–
unna	B	11,6%	2,9%		68,1%	0,7%	–	–	–	–	–
veta	B	8,3%	1,9%		44,4%	35,5%		1,2%		30,6%	44,1%
äga	B	39,6%	1,7%	0,1%	54,2%		4,2%			94,8%	
bruka	C				83,1%		94,9%				
böra	C	53,7%	7,4%		3,7%		96,7%		2,2%		
börja	C	42,9%	7,1%		35,7%		63,9%			8,3%	
försöka	C				66,7%	13,3%	86,3%	5,3%			
gitta	C	2,9%	1,4%	37,1%	5,7%		–	–	–	–	–
lär	C	100%					100%				
lära	C	36,8%			42,1%	5,3%	23,9%	13,0%		23,9%	15,2%
måste	C	98,3%					96,9%		1,0%		
pläga	C	88,5%	7,0%		1,3%		–	–	–	–	–
råka	C				35,3%	5,9%	62,5%				
torde	C	79,5%	1,1%		2,3%		100%				
våga	C				84,2%		81,3%				
begära	D	4,7%	0,8%		62,8%	29,5%				75,0%	25,0%
behöva	D	23,1%	3,8%	3,7%	61,5%		58,5%			38,5%	
glömma	D				100%			11,1%		77,8%	
mena	D	45,8%	2,4%	1,2%	12,0%	34,9%				14,8%	83,6%
orka	D	66,7%					62,5%				
vänta	D		9,7%		35,5%	51,6%		1,5%		48,5%	17,6%
Totalt		81,5%	0,9%	0,7%	9,0%	2,5%	89,8%	0,2%	0,5%	3,4%	2,4%

– = Värden saknas i nutida lag- och presstexter.

Det mest slående resultat som tabell 7:15 visar är att det finns färre användningar belagda i det nutida materialet än i det äldre. Särskilt användning med infinitivmärke, men även med objekt, finns nu belagda för betydligt färre verb.

Om vi ser till den vanligaste användningen hos många verb, dvs. användning med verbkomplement i infinitiv, ser vi att den har ökat för de flesta av verben. Störst är ökningen för *bruka*, *försöka*, *våga* och *behöva*. För några verb, *vilja*, *äga*, *lära*, *måste* och *orka*, har den dock minskat och för ytterligare några, *duga*, *veta*, *begära* och *mena* har den försvunnit helt. Användning med infinitivmärke har minskat kraftigt, och finns nu bara för *veta*, *försöka*, *lära*, *glömma* och *vänta*. För *försöka* och *glömma* är detta en ny användning i det här materialet. Det enda verbet som används med ren infinitiv i båda tidsperioderna, men med infinitivmärke bara i de moderna texterna, är *lära*. Användning med supinum har ändrat sig mindre, men utanför grupp A finns den, i det här materialet, i dag bara för *böra* och *måste*. Därmed har den försvunnit för *äga*, *behöva* och *mena*.

Användningen med objekt finns belagd hos betydligt färre verb i dag än i de äldre texterna, men i gengäld har den blivit vanligare hos några av verben. Av verben i grupp A och B ökar andelen objekt hos både *kunna*, *skola*, *vilja* och *äga*, även om de första tre dock har mycket låga andelar. Dessutom ökar andelen hos grupp D-verbena *begära*, *mena* och *vänta*. Av verben i grupp C är det bara *börja* och *lära* som alls används med objekt i de nutida texterna och båda minskar i användningen mellan tidsperioderna. Något färre förändringar i andelarna hittar vi i kolumnerna för bisats, men annars ser det ut ungefär som för användningen med objekt, dvs. det har blivit färre verb som används med bisats men hos dessa verb har i många fall användningen i stället ökat. Det senare gäller *vilja*, *veta* och *mena* som visar en högre andel i den nutida tidsperioden jämfört med den äldre. Endast *börja* har börjat användas med bisats mellan de medeltida och de nutida texterna.

Liksom i tabell 7:14 ovan visas nedan de tio verb som har högst andel vad gäller användning med verbkomplement i infinitiv under de båda tidsperioderna, och med andelarna för användning med objekt som jämförelse:

TABELL 7:16. De aktiva verbens användning, de vanligaste användningarna, andelar i procent.

Användning med verbkomplement				Användning med objekt			
Medeltid	inf.	Nutid	inf.	Medeltid	obj.	Nutid	obj.
lär	100%	lär	100%	*muna	100%	äga	94,8%
månade	98,7%	månade	100%	glömma	100%	glömma	77,8%
måste	98,3%	torde	100%	våga	84,2%	begära	75,0%
skola	98,2%	skola	98,9%	bruka	83,1%	vänta	48,5%
må	93,7%	må	97,1%	unna	68,1%	behöva	38,5%
kunna	91,5%	måste	96,9%	försöka	66,7%	veta	30,6%
pläga	88,0%	böra	96,7%	begära	62,8%	lära	23,9%
vilja	87,2%	bruka	94,9%	behöva	61,5%	mena	14,8%
torde	79,5%	kunna	94,8%	äga	54,2%	börja	8,3%
orka	66,7%	försöka	86,3%	veta	44,4%	vilja	3,0%

Vad gäller användning med verbkomplement återfinns alla verb från listan med de medeltida resultaten även i den nutida med undantag för *pläga*, *vilja* och *orka*. I den nutida listan har i stället *böra*, *bruka* och *försöka* kommit in. De verb som finns i båda listorna har alla blivit vanligare i den här användningen. Det har blivit fler verb som enbart förekommer med verbkomplement. Andelen är också betydligt högre hos de sista verben i den nutida listan än i de medeltida.

Vad gäller användningen med objekt är procentandelarna i de moderna texterna i stället lägre och det är färre verb som är riktigt vanliga i denna konstruktion. Verben *glömma*, *begära*, *behöva*, *äga* och *veta* används såhär i båda tidsperioderna och av dessa blir *äga* och *begära* vanligare med objekt och de övriga ovanligare.

7.1.5.3. Verbens former

Slutligen ska vi även se närmare på vad som hänt med verbens former mellan de medeltida och de nutida texterna. I följande tabell, 7:17, visas nyckeltalen för de verben (se 5.4 och 6.4). Notera att avsaknad av konjunktivformer inte noterats för det nutida materialet, eftersom inget av verben har några sådana former belagda där. För de verb som saknas i de nutida lag- och presstexterna har i stället noterats vilka former som de har belagda i PAROLE.

TABELL 7:17. Verbens böjningsformer, samtlige verb.

TEXT		MEDELTID			NUTID		
		Passiv	Saknade former	Böjning	Passiv	Saknade former	Böjning
kunna	A			pp			pp
må	A			pp		in, pt, su	pp
månde	A		in, pa	pp		<i>in, ps, su</i>	–
skola	A		pa	pp		in, su	pp
vilja	A			pp			pp
*muna	B		in, pa	pp		–	
duga	B		k, pa	st		pt, su	st
tarva	B		pa	pp		<i>in, ps, su</i>	–
unna	B	3,5%		pp+sv			sv
veta	B			pp			pp
äga	B		pa	pp+sv	5,9%		sv
bruka	C			sv		in, su	sv
böra	C		k, pa	st			st
börja	C	58,7%	k, pa	sv			sv
försöka	C		k	sv			sv
gitta	C			sv		<i>inf, su</i>	sv
lär	C		in, k, pt, pa			in, pt, su	–
lära	C		ps, k	sv			sv
måste	C		in, ps, pa	(pp)		in, ps, su	–
pläga	C	0,6%	k	sv		<i>pt, su</i>	sv
råka	C		k, pa	sv			sv
torde	C		pa	st		in, ps, su	–
våga	C		k	sv			sv
begära	D	1,5%		sv	12,6%		sv
behöva	D	42,2%	in	sv	63,2%		sv
glömma	D		pr, k	sv	13,3%	pt	sv
mena	D		k	sv	1,6%		sv
orka	D		k, pa	sv		in	sv
vänta	D		in, pt, pa	sv	20,0%		sv
Totalt		5,7%			3,8%		

Kursiv stil = värdena är hämtade från PAROLE.

Förkortningar över former: in = infinitiv, ps = presens, pt = preteritum, pa = particip, su = supinum.

Förkortningar över böjning: pp = preteterito-presentiska former, (pp) = inlånat preterito-presentiskt verb, sv = svag böjning, st = stark böjning.

Om vi börjar med passivformerna, ser det påfallande olika ut för de två tidsperioderna och bara *begära* och *behöva* förekommer i passivformer i båda. Det är i stort sett lika många verb i båda kolumnerna, men andelarna för passivformer är högre i det nutida materialet och här finns en tydlig övervikt för grupp D. Det enda verbet utanför grupp D som används i passiv idag är här *äga*, men det finns fler verb belagda i passiv i PAROLE (se tabell 6:27 i avsnitt 6.3.5). Högst andel har *behöva* i båda tidsperioderna och detta är det enda verb som har mer än 50 % av de förekommande formerna i passiv, dock bara i de nutida texterna.

Vad gäller formerna är det svårt att dra tydliga slutsatser utifrån tabell 7:17 ovan. Att former försvinner verkar inte så konstigt, men flera verb som saknar en eller t.o.m. flera former i det medeltida materialet har alla formerna belagda i det nutida. Detta gäller t.ex. *äga*, *böra* och *börja*, som alla saknar participform i de äldre texterna och där *lära* dessutom saknar presensform. De saknade formerna är ganska jämnt utspridda över verbgrupperna och verkar därför inte vara något utmärkande för typiska hjälpverb. Den form som oftast saknas är particip/supinum och därefter infinitiv, men dessa två är också de två former som har lägst frekvens och därför kan väntas förekomma betydligt färre gånger. Former som saknas under båda tidsperioderna är bl.a. infinitiv och particip/supinum av *månde* och particip/supinum av *skola*, *duga*, *tarva*, *måste* och *torde*. Dessutom har *lär* som hjälpverb aldrig haft mer än den enda formen.

Vad gäller böjningen ser vi dels att flera verb har förlorat preterito-presentiska böjningsformer och övergått till svag böjning, t.ex. *äga*, dels att ytterligare några verb helt har förlorat böjningen och nu bara används i en form, t.ex. *månde* och *torde* (jämför avsnitt 5.3). Rester av preterito-presentisk böjning finns i dag kvar bara hos *kunna*, *skola*, *må* och *veta*. Stark böjning finns hos *duga* och *böra* under båda tidsperioderna, medan alla övriga verb i dag har svag böjning.

7.1.5.4. Sammanfattning

Slutligen vill jag också sammanfatta skillnaderna i avsnitt 7.1 över tid så att vi lättare kan se vilka förändringar som sker för de respektive verben. Därför följer ytterligare en tabell, 7:18, där jag bara redovisar differensen mellan tidsperioderna för de faktorer som varit viktigast genom hela detta kapitel. För verbens frekvens och andelar i användning med infinitiv och objekt, samt för andelar i passivformer, visas ökning respektive minskning från medeltid till nutid. I de fall då det saknas belägg i kolumnen för ena tidsperioden har skillnaden ändå noterats. Det viktiga här är alltså inte hur typiska verben är utan vilka förändringar som kan noteras för dem mellan tidsperioderna. Formerna har varit svårare att sammanfatta kort, men jag löst det så att jag har räknat an-

talet former av de jag undersökt (se t.ex. avsnitt 7.1.4.3) och noterat hur många former som saknas i tabellen. Här har jag inte räknat med konjunktiv för det medeltida materialet eftersom det helt saknas i det nutida. I kolumnen med böjning har jag markerat med ett tankstreck i de fall verbet bara förekommer i en form, och angett en förändring i böjning med ">", där exempelvis "pp > sv" betyder att verbet har övergått från preterito-presentisk till svag böjning. Frekvensandelar i kursiv stil kommer från PAROLE, alla övriga från huvudmaterialet. Liksom ovan är verben ordnade efter verbgrupp.

TABELL 7:18. Nyckeltal i båda materialen, förändringar över tid.

		Frekvens	+inf	+obj	Passiv	Sakn. former		Böjning
						MT	NT	
kunna	A	+0,74	+3,3%	+1,8%				pp
må	A	-1,89	+3,4%				3	pp
månde	A	-0,858	+1,3%			2	3	pp > -
skola	A	+1,89	+0,7%	+0,1%		1	2	pp
vilja	A	-4,34	-9,6%	+2,6%				pp
*muna	B	-0,01		-100,0%		2	alla	pp > -
duga	B	-0,02	-15,8%	-21,1%		1	2	st
tarva	B	-0,099	-32,1%	-24,5%		1	3	pp > -
unna	B	-0,25	-11,6%	-68,1%	-3,5%			pp > sv
veta	B	-0,47	-8,3%	-13,8%				pp
äga	B	-1,84	-35,4%	+40,6%	+5,9%	1		pp > sv
bruka	C	-0,02	+94,9%	-83,1%			2	sv
böra	C	+0,2	+43,0%	-3,7%		1		st
börja	C	+0,28	+28,6%	-27,4%	-58,7%	1		sv
försöka	C	+0,19	+86,3%	-66,7%				sv
gitta	C	-0,37	-2,9%	-5,7%		2	2	sv
lär	C	+0,028				3	3	-
lära	C	+0,08	-12,9%	-18,2%		1		sv
måste	C	+0,26	-1,4%			3	3	pp > -
plåga	C	-0,29	-88,5%	-1,3%	-0,6%		2	sv
råka	C	+0,01	+62,5%	-35,3%		1		sv
torde	C	-0,14	+20,5%	-2,3%		1	3	st > -
våga	C	+0,04	+81,3%	-84,2%				sv
begära	D	+0,03		+12,2%	+11,1%			sv
behöva	D	+0,89	+35,4%	-23,0%	+21,0%			sv
glömma	D	+0,01		-22,2%	+13,3%	1	1	sv
mena	D	-0,01	-45,8%	+2,8%	+1,6%			sv
orka	D	-0,1	-4,2%			1	1	sv
vänta	D	+0,14		+13,0%	+20,0%	3		sv
Totalt		-5,9	+8,3%	-5,6%	-1,9%			

Kursiv stil = värdena är hämtade från PAROLE, - = böjning saknas.

Förkortningar: MT = medeltid, NT = nutid.

Med hjälp av nyckeltalen i tabell 7:18 ovan ser vi här alla typer av förändringar, från verb som nästan inte har förändrats alls till verb som helt bytt användning, försvunnit eller bytt böjning och däremellan verb som bara ändrats i fråga om någon aspekt mellan de båda tidsperioderna. Om vi börjar med verb som uppvisar mycket små förändringar hittar vi här *orka*, *måste* och *lär*. Dessa används på samma sätt och i samma former och har heller inte ändrat sig särskilt mycket i fråga om frekvensen. Två av dem, *måste* och *lär*, finns dessutom bara belagda i en form i dessa texter. I andra änden av skalan hittar vi i första hand *äga* och *behöva* som har genomgått stora förändringar i fråga om både frekvens, användning och här även bruk av passiv. Det första verbet, *äga*, har dessutom bytt böjning.

Det finns dock verb som har förändrats mycket när det gäller en aspekt men inte i fråga om alla. Detta gäller t.ex. *bruka*, *försöka*, *våga* och *råka*, som ändrats mycket i fråga om användningen men endast lite i fråga om frekvens och inget alls i formerna. Sedan har vi verb som förändrats mycket i frekvens men mycket lite i användning och former, såsom *skola*, *kunna*, *må* och *vilja*, i viss mån även *mån*. Verb som ändrats vad gäller formerna har ofta, men inte alltid, också ändrats relativt mycket i användningen, t.ex. *äga* och *unna*, jämfört med *mån* och *torde* som båda har förändrats mindre. Det är svårt att se något tydligt samband mellan stora förändringar i egenskaperna, t.ex. mellan frekvens och stora förändringar i användningen eller i formerna. Däremot kan vi se att de största förändringarna i fråga om frekvens äger rum i grupp A, medan de stora förändringarna i användning är ganska jämnt utspridda över de andra grupperna och förändringar i formerna främst finns i B och C. Vi ska fortsätta med att se närmare på verben ur ett par andra aspekter och i nästa kapitel (8) även på varje verb för sig.

7.2 Verbens egenskaper

Efter genomgången i avsnitt 7.1 om hur verben används i olika texter, tidsperioder och grupper vänder jag på perspektivet och ser i det följande närmare på verbens egenskaper, med fokus på hur de används och hur viktiga de är för att identifiera de typiska modala hjälpverben.

I kapitlet om metod och material (se avsnitt 4.1) listas de egenskaper som jag har bedömt vara viktiga för att definiera och avgränsa verben och som ligger till grund för mitt urval av verb till undersökningen. Även verbens frekvens har tagits med (se 4.1) De undersökta egenskaperna blir då:

- Verbens frekvens
 - Verbens användning
 - Verbet tar enbart bestämning i form av en infinitiv. Verbfrasen kan endast överordna en annan verbfras, varpå verbkedjor med flera infinitivformer kan uppstå.
 - Verbet tar normalt inte, eller endast i liten grad, infinitivmärke.
 - Verbens morfologi
 - Verbet kan normalt inte stå i passiv eller i imperativ
 - Verbet har defekt och/eller oregelbunden böjning. Ofta saknas infinitiv, ibland även andra former.
-

7.2.1. Verbens frekvens

När det gäller verbens frekvens är den mest intressanta frågan om, och i så fall på vilket sätt, egenskapen kan kopplas till verbens typiskhet som hjälpverb i övrigt. Som vi tidigare sett (se avsnitt 3.2.1.1) hävdar Ronneberger-Sibold (1980, se Birkmann 1987:33ff, 50), att en hög frekvens bidrar till att konservera gamla böjningsmönster och oregelbundenheter. En hög frekvens skulle då göra att egenskaper som gamla böjningsformer, begränsad användning och saknade former skulle bevaras i högre utsträckning än för verb med lägre frekvens. Vi ska därför se närmare på i vilken utsträckning detta antagande verkar stämma med mitt material. Det är också intressant att se om frekvensen samspelar med övriga egenskaper, och om det går att säga att den har någon betydelse för vilka verb man ska räkna som typiska modala hjälpverb, samt vilka förändringar som går att belägga vad gäller frekvensen mellan de undersökta texterna.

Vi börjar med att se på förändringarna i frekvens mellan tidsperioderna. I tabell 7:19 nedan ser vi de tio vanligaste och ovanligaste verben under båda tidsperioderna, samt de tio verb som har störst respektive minst förändringar i frekvensen räknat i promilleandelar. De verb som har störst förändringar i frekvensen är också uppdelade efter vilka som ökar respektive minskar i frekvens.

TABELL 7:19. Verbens frekvens, förändringar mellan tidsperioderna.

Vanligaste		Ovanligaste		Förändring över tid		
Medeltid	Nutid	Medeltid	Nutid	Störst ökning	Störst minskning	Minst förändring
skola	skola	lär	pläga	skola	vilja	mena
vilja	kunna	*muna	gitta	behöva	må	glömma
kunna	behöva	glömma	tarva	kunna	äga	råka
äga	vilja	duga	månde	börja	månde	duga
må	måste	råka	unna	måste	veta	bruka
veta	veta	våga	duga	böra	gitta	begära
månde	böra	lära	må	försöka	pläga	lär
gitta	börja	försöka	orka	vänta	unna	våga
pläga	begära	vänta	torde	lära	torde	lära
unna	äga	börja	glömma	våga	tarva	orka

Som vi kan se i tabellen (se även tabell 7:13 i avsnitt 7.1.5.1) är *skola* det vanligaste verbet i båda tidsperioderna och är dessutom det verb som har ökat mest. Även *kunna* uppvisar samma mönster, men med lägre andelar. De verb som minskar mest i andel är *gitta*, *pläga*, *unna* och *månde*. Den allra största minskningen finner vi dock hos *vilja* som trots det fortfarande är vanligt förekommande.

Vi har också verb som är inte förändras så mycket utan som förblir ungefär lika vanliga, såsom t.ex. de relativt ovanliga *duga* och *glömma* och det lite mer vanliga *veta*, som visserligen minskar i frekvens men inte lika mycket. Flest stora förändringar har verbgrupp A där två verb, *kunna* och *skola*, blir mycket vanligare, medan de andra blir avsevärt ovanligare mellan tidsperioderna. Även bland de övriga preterito-presentiska verben hittar vi stora nedgångar, särskilt för *äga*. Flest stora uppgångar har verben i grupp C, där *böra*, *börja*, *försöka* och *måste* ökar i frekvensandel.

Det kan också vara intressant att kombinera frekvensen och förändringar i densamma med de andra undersökta egenskaperna. I nästa tabell (7:20) ser vi verbens frekvens i båda tidsperioderna med differensen mellan äldre och nutida texter, andelen förekomst av verbkomplement i infinitiv och differensen mellan tidsperioderna, andel belägg med objekt och antalet saknade former. De verb som saknas i de nutida lag- och presstexterna, dvs. *månde*, *tarva*, *unna*, *gitta* och *pläga*, har som tidigare sagts (se avsnitt 6.2) inte undersökts i PAROLE vad gäller användningen.

TABELL 7:20. Verbens frekvens i förhållande till andra egenskaper.

		Frekv.	Frekv.	Diff.	+ inf.		Diff.	obj.		Sakn.	
		i %	i %		frekv.	+ inf.		+ inf.	+inf.	obj.	obj.
		MT	NT		MT	NT		MT	NT	MT	NT
kunna	A	2,88	3,62	+0,74	91,5%	94,8%	+3,3%	0,5%	2,3%		
må	A	1,90	0,01	-1,89	93,7%	97,1%	+3,4%				3
månade	A	0,86	0,002	-0,86	98,7%	100%	+1,3%			2	3
skola	A	8,02	9,91	+1,89	98,2%	98,9%	+0,7%		0,1%	1	2
vilja	A	5,25	0,91	-4,34	87,2%	77,6%	-9,6%	0,4%	3,0%		
duga	B	0,03	0,01	-0,02	15,8%		-15,8%	21,1%		1	2
*muna	B	0,01	–	-0,01		–		100%	–	2	alla
tarva	B	0,10	0,001	-0,10	32,1%		-32,1%	24,5%		1	3
unna	B	0,26	0,01	-0,25	11,6%		-11,6%	68,1%			
veta	B	0,86	0,39	-0,47	8,3%		-8,3%	44,4%	30,6%		
äga	B	2,03	0,24	-1,79	39,6%	4,2%	-35,4%	54,2%	94,8%	1	
bruka	C	0,11	0,09	-0,02		94,9%	+94,9%	83,1%			2
böra	C	0,16	0,36	+0,20	53,7%	96,7%	+43,0%	3,7%		1	
börja	C	0,08	0,36	+0,28	42,9%	63,9%	+21,0%	35,7%	8,3%	1	
försöka	C	0,03	0,22	+0,19		86,3%	+86,3%	66,7%			
gitta	C	0,37	0,001	-0,37	2,9%		-2,9%	5,7%		2	2
lär	C	0,002	0,03	+0,028	100%	100%				3	3
lära	C	0,03	0,11	+0,08	36,8%	23,9%	-12,9%	42,1%	23,9%	1	
måste	C	0,21	0,47	+0,26	98,3%	96,9%	-1,4%			3	3
pläga	C	0,29	0,001	-0,29	88,5%		-88,5%	1,3%			2
råka	C	0,03	0,04	+0,01		62,5%	+62,5%	35,3%		1	
torde	C	0,16	0,02	-0,14	79,5%	100,0%	+20,5%	2,3%		1	3
våga	C	0,03	0,07	+0,04		81,3%	+81,3%	84,2%			
begära	D	0,24	0,26	+0,02	4,7%		-4,7%	62,8%	75,0%		
behöva	D	0,08	0,97	+0,89	23,1%	58,5%	+35,4%	61,5%	38,5%		
glömma	D	0,02	0,03	+0,01				100%	77,8%	1	1
mena	D	0,15	0,14	-0,01	45,8%		-45,8%	12,0%	14,8%		
orka	D	0,12	0,02	-0,10	66,7%	62,5%	-4,2%			1	1
vänta	D	0,06	0,20	+0,14				35,5%	48,5%	3	
Totalt		24,4	18,50	-5,9	81,5%	89,8%	+8,3%	9,0%	3,4%		

Kursiv stil = värdena är hämtade från PAROLE.

Om vi börjar med att se på frekvensen (se även tabell 7:13 i 7.1.5.1), så har vi några väldigt vanliga verb som också har höga värden med verbkomplement, framför allt *skola* och *kunna*. Det finns också ett par verb som både har ökat i frekvens och med verbkomplement i infinitiv, särskilt *böra* och *försöka*. Det finns dock också vanliga verb som inte är lika typiska, t.ex. *äga*, och verb som ökar i frekvens men inte med verbkomplement, t.ex. *lära*.

Ser vi till användningen så visar de verb som ökat mer i andel verbkomplement i infinitiv, framför allt *bruka*, *försöka*, *våga* och *råka*, inga tydliga gemensamma drag i frekvensen. De verb som omvänt minskar mest i andel verbkomplement minskar dock alla i frekvensen. Detta gäller *pläga*, *mena*, *äga*, *tarva* och *duga*. Av de verb som saknar flest former i moderna texter har flera också en hög andel infinitivkomplement, särskilt *må*, *månde*, *måste* och *torde*, men av dessa minskar alla utom *måste* i frekvens.

Någon koppling mellan ökande frekvens och ökande typiskhet som hjälpverb är alltså svår att belägga. En hög frekvens kan därmed inte sägas vara en utmärkande egenskap för typiska modala hjälpverb, även om kategorin rymmer några högfrekventa verb som också fungerar som typiska modala hjälpverb. Däremot finns ett tydligare samband åt andra hållet, mellan minskande frekvens, minskande andel verbkomplement och saknade former. Verb som övergår från hjälpverb till självständigt verb blir ofta ovanligare och ju ovanligare de blir desto fler former förlorar de. Det är dock svårt att säga om det är minskad frekvens eller förändrad användning som utlöser förändringarna. Ett verb som har låg frekvens behöver heller inte nödvändigtvis vara på väg ur språket utan kan fortsätta att vara ganska ovanligt länge, t.ex. *duga*. Verb som däremot faller kraftigt i frekvens mellan tidsperioderna kan vara på väg att falla ur bruk, t.ex. *månde* och *gitta*.

För att återvända till Ronneberger-Sibolds teori (1980, se Birkmann 1987:33ff, 50) ska en hög frekvens bevara gamla böjningsformer, begränsad användning och saknade former. När det gäller den preterito-presentiska böjningen finns den kvar hos tre mycket vanliga verb, *kunna*, *skola* och *vilja*, men också hos *må* och *veta* som har betydligt lägre frekvens. Det enda fallet detta tydligt stämmer in på är *skola* som utmärker sig genom att ha förlorat former samtidigt som det har blivit mer frekvent och mer använt med verbkomplement. Av de andra verben har både *kunna* och *vilja* blivit något mindre typiska sett till andel infinitivkomplement och *må* har både blivit mer typiskt och sjunkit kraftigt i frekvens. För dessa tre är det förmodligen snarare användningen som modalt hjälpverb som bidrar till att bevara böjningen (se 3.2.2). Teorin förklarar inte heller hur *veta* kan ha kvar sin preterito-presentiska böjning trots en sjunkande frekvens och en minskande andel förekomster med infinitivkomplement. Verbet är visat i och för sig en betydligt högre frekvens jämfört med t.ex. *äga* i PAROLE än i lag- och presstexter (se 6.1.1), och det

har en liten förekomst som modalliknande verb, vilket kan bidra (se vidare i 9.3.1), men det är ändå svårt att säga att det är just frekvensen som har bevarat den gamla böjningen för *veta*.

7.2.2. Verbens användning

När det gäller verbens användning går jag nedan närmare in på de egenskaper som jag bedömt vara de mest typiska för hjälpverb respektive självständiga verb utifrån mina resultat, dvs. användning med verbkomplement i infinitiv eller i supinum, infinitivmärket och användning med objekt och bisats. Under varje egenskap ska vi särskilt se vad som har hänt över tid och om det går att se någon förändring i hur verben används med respektive egenskap.

7.2.2.1. Typiska egenskaper för hjälpverb

De tre mest utmärkande egenskaperna för hjälpverb vad gäller användningen är att de har en hög andel belägg med verbkomplement i infinitiv, att de inte förekommer alls med infinitivmärke eller har en låg andel, och att några av dem kan förekomma med ett verbkomplement i supinum utan *har/hade* (se 2.1.4). Vissa typer av ellipser och adverbiala konstruktioner kan i viss mån också ses som utmärkande för hjälpverb, men inte lika hög grad som de ovan nämnda, och jag behandlar dem därför inte här (se avsnitt 5.2 och 6.2). Verbens förmåga att ta objekt och bisats tar jag upp i nästa avsnitt (se 7.2.2.2). Däremot ser jag här närmare också på de fall där verbkomplementet bestående av flera verb i infinitiv, dvs. verbkedjor.

I tabell 7:21 nedan ser vi de olika verbens procentuella andelar för de tre egenskaperna och under varje egenskap ser vi de båda tidsperioderna och skillnaden mellan dem. Av de verb som saknas i de nutida lag- och presstexterna har beläggen för *månde* kontrollerats i PAROLE och anges nedan i kursiv stil, medan *tarva*, *unna*, *gitta* och *pläga*, inte har undersökts och därför saknas värden för dem i det nutida materialet. Ytterligare värden från materialet och andra källor tas med vid behov.

TABELL 7:2 I. Typiska hjälpverbsegenskaper.

TEXT		+inf			att+inf			+part/sup.		
		M.tid	Nutid	Diff.	M.tid	Nutid	Diff.	M.tid	Nutid	Diff.
kunna	A	91,5%	94,8%	+3,3%	0,6%		-0,6%	0,6%	0,4%	-0,2%
må	A	93,7%	97,1%	+3,4%	1,0%		-1,0%	0,8%	2,9%	+2,1%
månade	A	98,7%	100%	+1,3%	0,4%		-0,4%			
skola	A	98,2%	98,9%	+0,7%	0,4%		-0,4%	0,4%	0,5%	+0,1%
vilja	A	87,2%	77,6%	-9,6%	0,5%		-0,5%	0,8%	0,2%	-0,6%
duga	B									
*muna	B	15,8%	–	-15,8%		–			–	
tarva	B	32,1%	–	-32,1%	1,9%	–	-1,9%		–	
unna	B	11,6%	–	-11,6%	2,9%		-2,9%			
veta	B	8,3%		-8,3%	1,9%	1,2%	-0,7%			
äga	B	39,6%	4,2%	-35,4%	1,7%			0,1%		-0,1%
bruka	C		94,9%	+94,9%						
böra	C	53,7%	96,7%	+43,0%	7,4%		-7,4%		2,2%	+2,2%
börja	C	42,9%	63,9%	+21,0%	7,1%		-7,2%			
försöka	C		86,3%	+86,3%		5,3%				
gitta	C	2,9%	–	-2,9%	1,4%	–	-1,4%	37,1%	–	-37,1
lär	C	100%	100%							
lära	C	36,8%	23,9%	-12,9%		13,0%	+13%			
måste	C	98,3%	96,9%	-1,4%					1,0%	+1,0%
pläga	C	88,5%	–	-88,5%	7,0%	–	-7,0%		–	
råka	C		62,5%	+62,5%						
torde	C	79,5%	100%	+20,5%	1,1%		-1,1%			
våga	C		81,3%	+81,3%						
begära	D	4,7%		-4,7%	0,8%		-0,8%			
behöva	D	23,1%	58,5%	+35,4%	3,8%		-3,8%	3,7%		-3,8%
glömma	D					11,1%	11,1%			
mena	D	45,8%		-45,8%	2,4%		-2,4%	1,2%		-1,2%
orka	D	66,7%	62,5%	-4,2%						
vänta	D				9,7%	1,5%	-8,2%			
Totalt		81,5%	89,8%	+8,3%	0,9%	0,2%	-0,7%	0,7%	0,5%	-0,2%

Kursiv stil = värdena är hämtade från PAROLE, – = verbet saknas i det nutida materialet och användningen är inte undersökt i PAROLE.

Infinitivkomplement

Om vi börjar med verbens förekomst med infinitivkomplement så ser vi (liksom i avsnitt 7.1.5.2) att det totalt sett är något fler verb som används med infinitivkomplement i de äldre texterna. De verb som används på detta sätt i de yngre texterna är visserligen färre, men är i stället vanligare i denna användning och den totala andelen belägg med verbkomplement är därför högre än i de äldre texterna. Utifrån denna egenskap finns det därmed ändå fler verb som kan anses typiska i de yngre texterna.

Det är också fler verb som minskar i sin procentuella andel än som ökar, men de verb som ökar visar totalt sett på en större ökning. Störst ökning har framför allt verb i grupp C som *bruka*, *försöka* och *våga*, medan samtliga verb i grupp B minskar i andel. Av de verb som hade en hög andel i de medeltida texterna har de flesta ytterligare ökat sin andel, med undantag för små nedgångar för *vilja* och *måste*. Av de verb som hade en låg andel i de äldre texterna har några blivit mycket vanligare med infinitivkomplement, t.ex. *böra* och *börja*, medan andra helt har upphört att förekomma i den användningen, t.ex. *mena* och *begära*. Vi ser också att de verb som har en hög andel infinitivkomplement också har en låg andel med infinitivmärke och att många av dem också kan ta ett verbkomplement i particip/supinum (se vidare nedan).

Verbkedjor

Bland de verb som tar infinitivkomplement i tabell 7:21 ovan finns några som kan förekomma med mer än ett verbkomplement i infinitiv, dvs. i verbkedjor (se avsnitt 2.1.1.2 ovan). Sundman (1983:322) menar att egenskapen att kunna följas av flera verb i infinitiv är en utmärkande egenskap för typiska modalverb (se avsnitt 2.1.2.1) och att hjälpverbsaktigheten är störst för det första verbet i verbkedjan och sedan minskar ju längre åt höger man kommer. Därför är det intressant att fördjupa sig i hur det förhåller sig med verbkedjorna i det här materialet, och då särskilt vad gäller verbkedjor med fler än två verb.

I mitt material förekommer verbkedjor med två verb i infinitiv efter verben *kunna*, *måste*, *skola* och *vilja* i båda tidsperioderna. Dessutom finns enstaka belägg efter *måste*, *unna*, *veta* och *äga* i de medeltida texterna och efter *böra*, *lär* och *torde* i de moderna texterna. I tabell 7:22 nedan visas de fem verb som har flest belägg som första verb i verbkedjor i de äldre respektive de yngre texterna.

TABELL 7:2.2. *Verbkedjor.*

Medeltida texter		Nutida texter	
Verb	Antal	Verb	Antal
skola	64	skola	230
vilja	24	kunna	81
må	9	vilja	6
kunna	8	måste	5
måste	5	böra	3
Totalt	111	Totalt	338

I de medeltida texterna rör det sig om 111 fall av de vanligaste verben, varav 105 är något av verben i grupp A och då framför allt *skola*, se (1), och *vilja* (2). Av övriga verb har *måste* flest belägg, se (3), medan de övriga bara förekommer en gång vardera, se *äga* i (4). Av det första av de två verben i infinitiv, här kallat *mellanverbet*, finns här flest belägg för *låta*, ibland stavat *läta*, som vi ser i både (2) (3) och (4). Notera att *fanga lata* i (4) skulle ha omvänd ordföljd i dagens svenska. Av de undersökta verben förekommer *kunna*, *skola*, *vilja*, *lära* och *begära* även som mellanverb och av dessa är *kunna* något vanligare än *vilja* och övriga belagda bara några få gånger. Verbkedjorna innehåller som mest två verb i infinitiv:

- (1) Om fienden **skal lära** oss **strijdha** (OPK)⁶¹
- (2) jak ey längher ath scriffua / thy **wiil** jak theta **laatha staa** (SK)
- (3) Ther fore **moste** the **läta** henne **haffua** sin wilia (OPK)
- (4) the **ægha** han **fanga lata** meth maalsegdenom (KrL)

I de nutida texterna finns inte längre några belägg för *må* med två infinitiv, men i stället har *böra*, *lär* och *torde* tillkommit och antalet belägg på verbkedjor har tredubblats. Vanligast är *skola*, se (5), som står för största delen av den stora ökningen, och därefter *kunna*, se (6). Som mellanverb av de verb som ingår i undersökningen förekommer *behöva*, *börja*, *försöka*, *kunna* och *vilja*, och här är särskilt de två sistnämnda vanliga. Bland andra verb som är vanliga som mellanverb är *låta*, såsom i de äldre texterna, och *få*. I lagtexterna är mellanverbet ofta ett verb i passivform, som i (5). I tredje positionen, alltså som andra in-

⁶¹ Angående återgivning av exempel, se avsnitt 4.4.3. Alla markeringar i fetstil är mina.

finitiv och huvudverb, förekommer av de undersökta verben *börja*, *försöka*, *råka*, *veta* och *vänta*. I de nutida press- och lagtexterna finns också några belägg med längre verbkedjor, men det rör sig bara om fyra stycken och alla har *skola* som hjälpverb, se (7). Verbkedjor med upp till fyra verb finns också belagda i PAROLE, se (8b). På det andra mellanverbets plats finns här en större spridning mellan vilka verb som förekommer. Vanligast är *få*, *låta* och *kunna* vanliga, men även verb som *börja*, *sluta* och *fortsätta* är ganska vanliga, se (8):

- (5) Bolag, förening eller stiftelse **skall anses ha** hemvist här i riket (LT 74–89)
- (6) **Kan** man inte **få ha** vad man vill? (GP 03)
- (7) Men de som gör sig av med sina papper för att de tror att de lättare **ska kunna få stanna** här, ska vara ute i ogjort ärende. (Pr. 95)
- (8) a. Syftet är att hjärtpatienten så tidigt som möjligt **skall våga börja röra** på sig. (PAROLE)
- b. Jag var helt övertygad om att vi **skulle kunna fortsätta leva** på det här sättet hur många år som helst (PAROLE)

Det förekommer också verbkedjor med infinitivmärke, men dessa är ganska få och i de äldre texterna alltid i form av hjälpverb med ren infinitiv följt av infinitivmärke och infinitiv, se (9). I de moderna texterna finns något fler belägg, se (10), och här finns även några exempel på verbkedjor med ytterligare en infinitiv, se (11). Här förekommer också verbkedjor som inleds med ett verb följt av infinitivmärke, se (12). I två av fallen rör det sig om *kommer*, som tidigare enbart kunde följas av infinitivmärke, men som nu även förekommer med ren infinitiv (se fotnot 6 i 2.1.1.2). I de nutida texterna är det också vanligt med mellanverb i passiv form, t.ex. *anses* och *antas* (se 11).

- (9) thær **skulum** wi os **lata aat nøghia** (DT)
- (10) Den som anordnar arbetspraktik **kan åta sig att betala** ett finansieringsbidrag till staten. (LT 90–04)
- (11) tillsyn och övrig kontroll som är nödvändiga för att byggnaden eller anläggningen **skall kunna antas komma att uppfylla** de krav som avses i 3 kap (LT 75–89)
- (12) Och vi visar nu att vi **kommer att kunna fortsätta spela** denna internationella roll, menade Ingvar Carlsson (PAROLE)

Sammanfattningsvis finns det alltså en liten grupp verb som kan ta flera verbkomplement i infinitiv i båda tidsperioderna och dessa är *kunna*, *måste*, *skola* och *vilja*. Verbkedjor med fler än två verb i infinitiv, dvs. mellanverb och huvudverb, finns endast belagda i de nutida texterna och har alla *skola* som hjälpverb. Som första mellanverb förekommer *kunna* och *vilja*, samt även mindre typiska hjälpverb som *behöva* och *börja* samt *få* och *låta* som inte är medtagna i undersökningen (se 4.2.4.3). I de nutida texterna förekommer mellan verbet även i passiv form. För att återknytta till Sundmans hypotes om att placeringen i verbkedjan korrelerar med verbens hjälpverbsaktighet, så ser vi att den stämmer bra överens med att de fem verb som förekommer på första positionen under båda tidsperioderna visar en hög grad av typiskhet i fråga om verbens andel verbkomplement i infinitiv. Vi ser också att många verb som står som det första verbet i infinitiv är lite mindre typiska, t.ex. *vilja*, *försöka* och *våga*.

Infinitivmärket

Som vi har sett tidigare (se avsnitt 3.3.2.) har infinitivmärket ursprungligen utvecklats från en preposition som styrde ett verbalsubstantiv i dativ med betydelse av 'riktning, syfte'. Denna preposition kom att börja fungera som ett rent infinitivmärke när verbalsubstantivet övergick till att användas som infinitiv. Bland de verb som användes utan denna preposition fanns de modala hjälpverben och verb som tog infinitiv som objekt, t.ex. *börja*, *bruka*, *få*, *be* och *lova* (Wessén 1965:145f, se 3.3.1.1). Enligt Wessén (1965:147, se avsnitt 3.3.2.3) har konstruktionen med infinitivmärke brett ut sig under den fornsvenska perioden, även om det hela tiden rådde en viss valfrihet i bruket.

I mitt material är infinitivmärket relativt vanligt och det finns ingen påtaglig skillnad mellan texttyperna (se 5.2). Flest belägg finns i KK och SK, särskilt i den senare, och minst antal i de två yngsta texterna, PBK och OPK och i runtexterna. Infinitivmärket hade här till viss del spridit sig till andra verb än där det användes från början, även till de modala hjälpverben, men andelarna var där i allmänhet låga. För de medeltida verben har troligen versmått i texterna spelat en viss roll, eftersom infinitivmärket här har kunnat användas som en extra stavelse (se avsnitt 3.4.3).

I tabell 7:21 ovan finns de flesta verben belagda med infinitivmärke i de äldre texterna. Verb som helt saknar infinitivmärke här är i första hand nya hjälpverb som *lär* och *måste*. Ännu i texter från 1700-talet (se 4.3.2.3) finns det några belägg på infinitivmärke hos *kunna* och *vilja*, men inte hos de övriga verben i grupp A. I de nutida texterna har infinitivmärket gått kraftigt tillbaka och inte bara försvunnit från verben i grupp A utan också i hög grad hos många av de andra verben, särskilt de i grupp C. Många verb har närmast sig de typiska modalverben i grupp

A i användningen och samtidigt slutat att användas med infinitivmärke. Det är bara *vänta* och *veta* som tar infinitivmärke i både äldre och yngre texter. Det finns också några nutida verb som har börjat ta infinitivmärke samtidigt som de har börjat användas med verbkomplement. Förutom de nyss nämnda även t.ex. *försöka* och *glömma*. Det enda verb som överhuvudtaget inte förekommer med ren infinitiv i de moderna texterna är *glömma*. I PAROLE förekommer det dock både med och utan infinitivmärke (se 4.2.4.4). Av de fem verb som enbart finns belagda i PAROLE (se strax över tabell 7:21) är det bara *unna* som utifrån mina belägg kan användas med en följande infinitiv med infinitivmärke (se exempel (82) i avsnitt 8.2.4).

Dessa resultat stämmer väl överens med annan forskning som visat att det sedan en längre tid är konstruktionen med ren infinitiv som breder ut sig (se 3.3.2). Denna förändring ska ta tagit fart redan på 1890-talet (Lundin 1919:179) och runt 1950 (Mjöberg 1950:71f) var bruket spritt till många verb som liknade de modala hjälpverben och även verb som liknade dessa i sin tur, t.ex. *kommer* (*att*). En bidragande anledning kan ha varit det kortfattade telegram- och tidnings-språket (se 3.3.2). En liknande situation med verb som varierar i bruket finner vi i norska och danska (se 2.2.1 och 2.2.2). I de andra språken finns dock inte samma variation. Isländska och färöiska har t.ex. infinitivmärke vid *kunna* och engelska vid *ought*, medan gruppen modala hjälpverb i övrigt används enbart utan infinitivmärke och alla andra verb med (se 2.3.5, 3.3.2.4).

Sammanfattningsvis verkar bruket av infinitivmärke i dag vara på stark tillbakagång, och det saknas helt hos många verb som användes med det tidigare. Främst är det de verb som har en hög andel verbkomplement i infinitiv som också har högst andel med ren infinitiv, medan verb som har en lägre andel också förekommer oftare med infinitivmärke. Om den utveckling vi kan se i materialet fortsätter kan det hända att infinitivmärket på sikt försvinner hos fler verb och blir ännu ovanligare. Vi kan se denna tendens i den allmänna nedgången i användningen och i att tendensen att utelämma *att* har spridit sig även till verb där *att* relativt nyligen var obligatoriskt, såsom *kommer* i futural användning. Egenskapen att inte ta infinitivmärke har en historisk koppling till de modala hjälpverben och har spridit sig från de gamla modalverben i främst grupp A till verb med liknande betydelser. Variationen finns dock främst hos verb som i första hand används självständigt. Eftersom egenskapen så tydligt hänger samman med verbens förekomst med verbkomplement är detta en högst relevant egenskap även idag. Det är dock fler verb som i dag inte kan ta infinitivmärke än som kan räknas som typiska modala hjälpverb ur andra aspekter, så just avsaknad av infinitivmärke räcker inte ensamt för att bedöma hur typiskt ett verb är som modalt hjälpverb.

Verbkomplement i particip/supinum

Som framkom i avsnitt 3.3.3 kan modalverb utelämnas *ha* och ta ett verbkomplement i particip/supinum. I mitt material är andelarna (se tabell 7:21 ovan) överallt låga, men verbkomplement i particip/supinum förekommer hos något fler verb i de äldre texterna än i de yngre. Endast fyra verb finns belagda i denna användning i både de äldre och de yngre texterna, och dessa är grupp A-verbena *må*, *kunna*, *skola* och *vilja*. Främst förekommer detta i krönikor, presstexter och PAROLE och mer sällan i lagtexter.

I de medeltida texterna förekommer även *gitta*, *behöva*, *mena* och *äga* med particip som komplement (se avsnitt 5.2.5). Högst andel har *gitta*, som i de äldsta texterna som regel står med particip i stället för infinitiv när det används med betydelsen 'kunna, förmå' (se avsnitt 3.3.3.4 och 8.3.5) och senare allt mer övergår till samma användning som andra hjälpverb. I dag förekommer verbet inte alls med verbkomplement i supinum. De andra tre verben finns bara belagda med ett exempel vardera, se t.ex. *mena* i (13), och det är därför svårt att säga om det rör sig om enstaka utelämningsfall av *ha*, felskrivningar eller om det var vanligare än det ser ut att döma av mitt material.

- (13) Tā rychte öffuarsten wp med hela lägredt wtaff Wadstena någett efter midnatt och **mente** så wthj dagningen **wacht** them wp (PBK)

I de moderna texterna har det tillkommit två verb som används på detta sätt, *böra* och *måste*, och båda dessa ligger i dag mycket nära verben i grupp A vad gäller användning med infinitivkomplement och infinitivmärke (se avsnitt 6.2.5). Det första, *böra*, har genomgått en ganska stor förändring sedan medeltiden och det andra, *måste*, lånades in först under 1500-talet (se avsnitt 3.4.2), något som kan förklara varför båda finns belagda med komplement i particip/supinum först senare. Att det bara är verben *må*, *kunna*, *skola*, *vilja*, *böra* och *måste* som kan förekomma i denna konstruktion i de moderna texterna överensstämmer med SAG (1999 III:273), där dessa verb räknas upp samt dessutom *behöva*, *torde* och *verka* (se även avsnitt 3.3.3.1). Dessa senare verkar dock vara ovanliga i denna konstruktion, och jag hittar endast ett av dem, *torde*, belagt med ett efterföljande supinumkomplement utan *ha*, se (14), och det bara i PAROLE. Värt att nämna är också att alla beläggen kommer från presstexterna och att det helt saknas belägg på konstruktionen i de moderna lagtexterna.

- (14) Ingen annan process än en jordbävning **torde kunnat** ge upphov till detta.
(PAROLE)

Konstruktionen finns även i norska och färöiska som vi tidigare har sett (se 3.3.3.1).

Alla mina belägg på detta, både medeltida och nutida, är med verb i pret-eritumformen vilket också stämmer bra överens med SAG (III:273). Enligt både SAG och Malmgren (1985:355) finns det enstaka exempel på att det kanske inte är grammatiskt omöjligt med supinum också efter andra verbformer och det finns några belägg i PAROLE, se (15) och (16), som inte genast kan avfärdas som felskrivningar. Framför allt verkar särskilt *kunna* i infinitiv och presens förekomma med verbkomplement i supinum. En kontroll i bokmålsdelen av Oslokorpusen visar att det finns några belägg även där, se (17).⁶² Detsamma gäller färöiska där jag har hittat enstaka belägg på modalverb i infinitiv eller presens följt av supinum (jämför avsnitt 2.2.4), t.ex. (18). Alla dessa belägg är för få för att dra några direkta slutsatser av, men detta kan vara intressant att följa upp för att se eventuella förändringar:

(15) Möjligtvis skulle jag **kunna saktat** ner lite, men jag hade aldrig givit upp matchen, hur ont det än gjort. (PAROLE)

(16) Där har åtta personer Ica:s kreditkort som även **kan nyttjats** privat. (PAROLE)

(17) Få **kunne representert** sin arbeidsplass bedre. (Oslokorpusen)

(18) Lívið verður ov keðiligt, um hon bara **skal sitið** har heima hjá sær sjálvari⁶³ (Webbtext 2001)
'Livet blir för tråkigt, om hon bara **ska suttit** här hemma hos sig själv'
[min översättning]

Det är inte bara infinitivformerna som kan förekomma i verbkedjor utan detta gäller även för particip/supinum, se (14) ovan, även om det jämförelsevis är ganska ovanligt. Det finns inte många belägg i materialet, men däremot finns det åtskilliga exempel i PAROLE, som i exemplen nedan. Framför allt förekommer s.k. dubbelsupinum eller parasitiskt supinum då det första verbet i verbkedjan är ett av de typiska modalverben i grupp A, se (19). I PAROLE finns bara exempel där det första supinumet är *kunnat* eller *velat*, jämför (19) och (20), medan *skola*, *mätte* och *månde* saknar belagda supinumformer. Även enstaka andra verb förekommer dock, se (21):

⁶² Norsk korpus med taggade texter på både bokmål och nynorsk [www]. Omfattar nästan fyra miljoner ord.

⁶³ Exemplet är hämtat ur en undersökning av färöiska internettexter, i det här fallet en samling noveller från en skrivarkurs. Texterna är publicerade år 2000 och undersökta i Lagervall (2002).

- (19) a. När hon bar upp allting till våningen så tänkte hon att Henrik som var så generös minsann **kunnat hjälpt** till att bära någon gång. (PAROLE)
 b. Jag hade **kunnat sökt** mig till de svaga. Jag hade **kunnat gått** in i ensamheten. (PAROLE)
- (20) Han hade länge **velat pratat** med Ann-Charlotte om Britt (PAROLE)
- (21) a. Och nog har han börjat få smak på framgångarna och **hunnit börjat** finna sig till rätta i de fina salongerna. (PAROLE)
 b. Först en upplaga på 500 exemplar, och efter att hon **fått sålt** den, ytterligare en upplaga. (PAROLE)

En slutsats man kan dra i fråga om verbkomplement i particip/supinum är att den är tydligt knuten till de fyra vanligaste verben i grupp A, dvs. alla utom *månde*. Att även *gitta* användes med verbkomplement i particip i de äldre texterna har av allt att döma andra orsaker (se avsnitt 3.3.3.3). I de moderna texterna har även *böra* och *måste* börjat användas med verbkomplement i supinum, detta troligen p.g.a. likhet i betydelse och övrig användning med de fyra typiska verben. Som vi såg i (14) ovan finns ett belägg i samma konstruktion för *torde* i PAROLE. Att inte *lär* har börjat användas på detta sätt beror troligen på att verbet saknar preteritumform och att på den form som finns, *lär*, inte kan fungera som en sådan.

Verben kan också förekomma i verbkedjor med dubbla supinumformer. I mitt material är det dock bara *kunna* och *vilja* som används på detta sätt. Av de verb som används med verbkomplement i particip/supinum är det också bara dessa två som överhuvudtaget är belagda i supinum. Egenskapen att verbet utelämnar *har/hade* före particip/supinum är främst knuten till verben i grupp A, men i och med att fler verb börjat användas på detta sätt kan man dock på goda grunder förmoda att konstruktionen numera förknippas med typiska modala hjälpverb och till viss grad kan användas som ett kriterium för att beskriva kategorin.

7.2.2.2. Typiska egenskaper för självständiga verb

I detta avsnitt vill jag också vända på perspektivet och se på de egenskaper som främst utmärker självständiga verb och hur också de kan användas för att urskilja grupper av olika typiska verb. Som vi tidigare har sett utmärks självständiga verb framför allt av att de inte används med verbkomplement, men också av att de tar substantiviska och satsformade objekt (se avsnitt 2.1.2 och uppställning 4:9 i 4.4.3). Även en del av beläggen inom de undersökta kategorierna ellips, adverb och preposition kommer in här, men eftersom dessa inte gav lika tydliga resultat i min undersökning när det gäller att avgränsa

modala hjälpverb, har jag här valt att fokusera på det jag valt att kalla objekt och bisats.

I följande tabell (7:23) redovisas verbens andelar med objekt och bisats för både de medeltida och de nutida texterna, samt skillnaden mellan tidsperioderna. Alla verb är med i listan även om de saknar belägg i dessa användningar eller helt saknas i de nutida texterna. Av de verb som saknas i de nutida lag- och presstexterna har *mån*de kontrollerats i PAROLE, medan *tarva*, *unna*, *gitta* och *pläga*, inte har undersökts. Också här är verben sorterade efter verbgrupp

TABELL 7:23. *Typiska egenskaper för självständiga verb.*

		obj.			bisats		
		M.tid	Nutid	Diff.	M.tid	Nutid	Diff.
kunna	A	0,5%	2,3%	+1,8%			
må	A						
månde	A						
skola	A		0,1%	+0,1%			
vilja	A	0,4%	3,0%	+2,6%	2,5%	7,5%	+5,0%
duga	B	21,1%		-21,1%			
*muna	B	100%	–	-100%		–	
tarva	B	24,5%	–	-24,5%	1,9%	–	-1,9%
unna	B	68,1%	–	-68,1%	0,7%	–	-0,7%
veta	B	44,4%	30,6%	-13,8%	35,5%	44,1%	+8,6%
äga	B	54,2%	94,8%	+40,6%			
bruka	C	83,1%		-83,1%			
böra	C	3,7%		-3,7%			
börja	C	35,7%	8,3%	-27,4%			
försöka	C	66,7%		-66,7%	13,3%		-13,3%
gitta	C	5,7%	–	-5,7%		–	
lär	C						
lära	C	42,1%	23,9%	-18,2%	5,3%	15,2%	+9,9%
måste	C						
pläga	C	1,3%	–	-1,3%		–	
råka	C	35,3%		-35,3%	5,9%		-5,9%
torde	C	2,3%		-2,3%			
våga	C	84,2%		-84,2%			
begära	D	62,8%	75,0%	+12,2%	29,5%	25,0%	-4,5%
behöva	D	61,5%	38,5%	-24,5%			
glömma	D	100%	77,8%	-22,2%			
mena	D	12,0%	14,8%	+2,8%	34,9%	83,6%	+48,7%
orka	D						
vänta	D	35,5%	48,5%	+13,0%	51,6%	17,6%	-34,0%
Totalt		9,0%	3,4%	-5,6%	2,5%	2,4%	-0,1%

– = Verbet saknas i nutida materialet och användningen är inte undersökt i PAROLE.

Tom ruta = verbet finns belagt, men har inga belägg i de här användningarna.

Användning med objekt

Användning med ett substantiviskt objekt är, som vi såg i kapitel 2 (jfr avsnitt 2.1.2.1 och 2.1.2.2) en egenskap som är typisk för självständiga verb och som normalt aldrig förekommer vid typiska modalverb. I denna kategori har dock även räknats in vissa fall med bundet adverbial och objekt som utgörs av ett pronomen, vanligen *det* (se tabell 4:9 i 4.4.3) och sådana kan förekomma även hos mer typiska hjälpverb. Jag har inte skiljt på dessa i min tabellerna, men tar upp särskilt intressanta fall i texten och ytterligare exempel för respektive verb i kapitel 8.

Till att börja med kan vi utläsa av tabell 7:23 att det är betydligt färre verb som förekommer med objekt i nutida texter än i de äldre, och att många av de verb som fortfarande används med objekt har minskat i andel (jämför avsnitt 7.1.5.2). Trots det finns det även i nutida texter ett mindre antal belägg med objekt för de typiska modalverben i grupp A. Dessutom har *kunna* och *vilja* blivit lite vanligare i denna användning. I (22) och (23) ser vi ett par typiska exempel där *kunna* förekommer med substantiviskt objekt (se också 8.1.1) och där *vilja* används med pronomenet *något*. Även *skola* förekommer med objekt i form av pronomenet *det*, men bara med ett belägg se (24):

(22) De kom i tid och **kunde sina repliker**. (Pr95)

(23) Det här handlar om människor som **vill något** med sitt artisteri (GP03)

(24) **Det ska** vi utifrån de förutsättningar vi har och i den mån vi har lämpliga resurser. (GP03)

Andra verb som har blivit vanligare i användning med objekt är *äga*, *begära*, *mena* och *vänta* och här har *äga* den största ökningen. Störst minskning har *våga* och *bruka* som i dag inte används med objekt överhuvudtaget i de undersökta texterna. Även en rad andra verb finns bara belagda med objekt i de äldre texterna, t.ex. *böra* och *försöka*.

Därmed har vi dels en grupp verb bestående av *månde*, *lär*, *måste* och *orka*, som inte förekommer alls med objekt, dels en lite större grupp som tar objekt under båda tidsperioderna och där framför allt *äga*, *begära*, *mena* och *vänta* har höga andelar. Av dessa senare ser vi tydligt att *äga* och *mena* förändras i sin användning från att vara ganska hjälpverbsaktiga till att bli mer och mer självständiga (tabell 7:23). De andra två, *begära* och *vänta*, hör till de mest typiskt självständiga verben under båda tidsperioderna. Ytterligare några verb är fortfarande vanliga med objekt, även om andelen har sjunkit jämfört med de äldre texterna. Hit hör främst *glömma*, *behöva*, *veta* och *lära*. Mest typiska som självständiga verb av dem är *glömma* och *behöva*.

De typiska modalverben har alltså en mycket låg andel förekomster med objekt, i hög grad en naturlig följd av att de enbart eller nästan enbart förekommer med verbkomplement och av att en del verb också används i ganska begränsade kontexter, t.ex. *må*. Egenskapen att ta objekt är däremot inte lika utmärkande för självständiga verb som den att ta verbkomplement är för hjälpverb. Verb med hög andel objekt är visserligen typiskt självständiga verb (jämför 2.1.2), men ett verb måste inte ha en hög andel objekt för att anses vara typiskt självständigt. I stället kan de stå i andra konstruktioner, t.ex. med adverb- eller prepositionsfraser (jämför 4.4.3). Det finns också verb som inte är typiska varken som hjälpverb eller som självständiga verb utan som ligger någonstans mittemellan, t.ex. *orka* som har drygt 60 % infinitivkomplement i båda tidsperioderna och inga belägg med objekt (se vidare i avsnitt 8.4.5). Värt att notera är också den nedåtgående trenden i tabell 7:23 ovan som visar att nästan alla verben i undersökningen blir mindre vanliga i användning med objekt. Sannolikt visar detta på att många av de här verben närmar sig de typiska modala hjälpverben allt mer i egenskaperna och att gruppen ”modalliknande” verb har ökat.

Användning med bisats

En annan användning som är utmärkande för självständiga verb är med olika typer av bisatser, såväl narrativa som kvesitiva (se tabell 4:9 i 4.4.3). I tabell 7:23 ovan ser vi att bara ungefär hälften av verben förekommer med bisats. Högst andel hittar vi hos *vänta*, *mena*, *veta* och *begära* i båda tidsperioderna medan övriga verb uppvisar ganska låga andelar, särskilt *äga*, *unna* och *vilja*. Det senare verbet, *vilja*, är det enda i grupp A som förekommer med bisats, se (25), och även om andelen är låg stiger den mellan tidsperioderna:

- (25) a. Nogh är merkiandes **at han wille slotten skulle hallas** honom til handa. (OPK)
b. Årets jury **wille** gärna **att en diktsamling skulle nomineras**. (Pr95)

Totalt sett är det inte någon större skillnad mellan tidsperioderna och det är samma verb som har högst andel i båda. Däremot är det större skillnad för några enskilda verb. Förutom *vilja* har *veta*, *lära* och *mena* blivit vanligare med bisats, i synnerhet *mena* som visar en avsevärd ökning, se (26), medan särskilt *vänta* har minskat i andel. Några verb verkar ha upphört att kunna användas på detta sätt, särskilt *äga*, *försöka* och *råka*, se (27), åtminstone i det här materialet. Antalet belägg i de äldre texterna är dock mycket få, så det är svårt att dra några säkra slutsatser.

(26) Flera militära bedömare **menar att det går att isolera Bagdad utan förstärkningar** (GP03)

(27) marsken swarade henne ther til / om gud mik til konung haffua wil /
i there wilia thz wel **raka / at the mik ther til taka** (KK)

Alla verb som tar bisats tar också objekt och vi kan därför sluta oss till att de verb som tar bisats hör till de mest typiska självständiga verben i undersökningen, här i första hand alltså *vänta*, *mena*, *begära* och *veta*. Att ett verb förekommer med objekt och bisats behöver dock inte innebära att det inte också kan förekomma med infinitivkomplement såsom exempel (25) med *vilja* visar. I detta fall är dock andelen bisats låg och användningen med verbkomplement med infinitiv är den dominerande.

7.2.3. Verbens morfologi

Den tredje egenskapen, efter frekvens och användning, är verbens morfologi. Här handlar det i huvudsak om två faktorer, nämligen avsaknad av passivformer och imperativ, och defekt och/eller oregelbunden böjning.

Om vi börjar med den sistnämnda, liksom i avsnitt 5.3 och 6.3, så handlar det här om rester av preterito-presentisk böjning och om verbet i fråga saknar former, dvs. har defekt böjning. Som vi tidigare har sett (se t.ex. 3.4.1) finns rester av den gamla böjningen idag kvar hos *kunna*, *må*, *skola*, *vilja* och *veta*. Dessa verb saknar alla presensändelse och flera av dem har vokalväxling mellan presens och preteritum. I fornsvenskan gäller detta också *månde*, *thorva*, *unna* och *äga* som idag antingen har förlorat böjningsformer eller övergått till svag böjning (se 3.4.1, 4.2.1 och exempel under respektive verb i avsnitt 8.2). Ytterligare två verb, *bör* och *lär*, saknar presensändelse, men här beror det på att båda verben har stamslut på *-r*.

Många av de typiska verben saknar en eller flera former, och nedan ges en översikt av vilka böjningsformer som förekommer och hur vanliga verben är i respektive form. I tabell 7:24 är verbens andelar i respektive tidsperiod summerade var för sig, se även avsnitt 5.3.5.1 och 6.3.5.1. Konjunktiv, imperativ och passiv är inte medtagna här vilket innebär att summorna för varje verb inte blir 100 %. Verben är ordnade efter verbgrupp. För de verb som saknas i moderna lag- och presstexterna, dvs. *månde*, *gitta*, *pläga*, *tarva* och *unna* anges här formerna i PAROLE i stället (markerat med kursiv stil). Dessa är inte inräknade i totalsumman.

TABELL 7:24. *Samtliga verb, tempusformernas frekvens.*

		MEDELID				NUTID			
		Infin.	Pres.	Pret.	Part.	Infin.	Pres.	Pret.	Sup.
kunna	A	2,4%	51,1%	36,0%	0,9%	12,2%	78,4%	7,2%	2,2%
må	A	0,2%	61,3%	36,3%	0,3%		100%		
månade	A		9,4%	89,8%				100%	
skola	A	0,2%	56,2%	7,9%			91,6%	8,4%	
vilja	A	1,8%	42,0%	6,3%	0,2%	4,1%	80,5%	14,1%	1,3%
duga	B	47,4%	42,1%	10,5%		60,0%	40,0%		
*muna	B		71,4%			–	–	–	–
tarva	B	3,8%	54,7%	37,7%			91,7%		
unna	B	15,4%	25,2%	23,1%	23,1%	50,4%	23,0%	17,3%	9,4%
veta	B	38,6%	32,6%	27,2%	1,0%	29,4%	55,9%	10,0%	4,7%
äga	B	2,0%	80,5%	14,2%		18,6%	59,8%	2,9%	6,9%
bruka	C	29,0%	9,7%	35,5%	24,2%		79,5%	20,5%	
böra	C	22,7%	31,8%	45,5%		0,6%	67,7%	31,0%	0,6%
börja	C	13,0%	6,5%	21,7%		17,5%	40,3%	32,5%	9,7%
försöka	C	26,7%	6,7%	13,3%	53,3%	25,3%	44,2%	15,8%	14,7%
gitta	C	1,9%	71,8%	22,8%	0,5%		64,0%	36,0%	
lär	C		100%				100%		
lära	C	63,2%		5,3%	31,6%	32,6%	52,2%	4,3%	10,9%
måste	C			98,3%	1,7%			100%	
plåga	C	2,5%	63,1%	33,1%	0,6%	7,1%	92,9%		
råka	C	70,6%	23,5%	5,9%		17,6%	29,4%	35,3%	17,6%
torde	C	1,1%	13,6%	81,8%				100%	
våga	C	63,2%	10,5%	5,3%	21,1%	15,6%	56,3%	15,6%	12,5%
begära	D	15,9%	1,5%	72,0%	6,1%	28,8%	46,8%	1,8%	9,9%
behöva	D		24,4%	26,7%	4,4%	2,9%	30,3%	2,4%	1,2%
glömma	D	30,0%		50,0%	20,0%	26,7%	26,7%		6,7%
mena	D	2,4%	33,7%	62,7%	1,2%	1,6%	79,0%	16,1%	1,6%
orka	D	1,5%	93,8%	4,6%			75,0%	12,5%	12,5%
vänta	D		59,4%			16,5%	37,6%	10,6%	15,3%
Totalt		3,4%	50,3%	20,7%	0,8%	5,2%	77,7%	11,6%	1,6%

Kursiv stil = värdena är hämtade från PAROLE, – = verbet saknas i det nutida materialet.

Vi ser till att börja med att andelarna för presens har ökat kraftigt, av allt att döma på bekostnad av preteritum och konjunktiv. Det är vidare många former som saknas, särskilt participformer och infinitivformer. Dessa två är också betydligt ovanligare totalt sett än formerna för presens och preteritum. Att formerna saknar belägg här betyder dock inte nödvändigtvis att de inte fanns eller finns eftersom många verb har ett ganska litet antal belägg (se även 5.3.5 och 6.3.5). I första hand verkar det dock vara verb som har minskat

mycket i frekvens som har förlorat former (jämför 7.2.1). De verb som har alla former belagda under båda tidsperioderna är *kunna*, *veta*, *mena*, *våga*, *försöka* och *begära*.

Några verb har fler former belagda i de äldre texterna än i de yngre, i första hand *må*, *månde* och *bruka*. Omvänt har vi också några verb som har fler former belagda i de moderna texterna, nämligen *råka*, *vänta*, *äga*, *börja*, *lära* och *behöva*. Oftast gäller det då particip-/supinumformer. De mer frekventa formerna för presens- och preteritum saknas mer sällan. Om bara en enda form finns belagd, är det oftast preteritum, som hos *måste*, *torde* och *månde*, men ibland presens, som hos *lär*.

Om man bara kastar en hastig blick på tabell 7:24 verkar det inte finnas något samband mellan verbens typiskhet som modala hjälpverb och avsaknad av former. En jämförelse med PAROLE (se avsnitt 6.3.5) visar dock att det i denna textsamling bara är modala eller modalliknande verb som saknar former, alla från grupperna A och C, t.ex. *skola*, *böra*, *månde* och *gitta*. Mindre typiska modalverb som saknar former i tabell 7:24 har alla de undersökta formerna belagda i PAROLE. Det finns dock också typiska modalverb som har alla formerna belagda, nämligen *kunna* och *vilja* i de moderna texterna. Man kan därför inte säga att ett typiskt modalverb i normalfallet alltid saknar en eller flera former. Däremot verkar det troligt att modalverb som från början saknar former, t.ex. *måste*, och verb som senare förlorar dem, t.ex. *skola*, inte så lätt får nya (se avsnitt 3.2.1.1). Vi kan också anta att en nedgång i användningen av infinitivformen och eventuell förlust av densamma faller sig naturlig för typiska modalverb, eftersom de mest typiska verben bara kan förekomma först i verbkedjor och därmed används mer sällan i infinitiv. Detta är åtminstone typiska drag för grammatikaliserade verb som vi såg i avsnitt 3.2.2.2 (se även 9.3.3).

Andra former som förekommer för verben är konjunktiv, imperativ och passiv. Konjunktivformerna börjar försvinna under den medeltida perioden och är helt borta i de moderna texterna, precis som för de flesta andra verb. En del av den här processen kan vi se redan under den medeltida period som jag har material från, främst genom att former för först andra person och sedan tredje person blir allt ovanligare (jämför 5.3). Konjunktivformerna är särskilt värda att uppmärksamma, eftersom de många gånger har sammanfallit med preteritum i de äldre texterna. Detta gör det svårt att skilja formerna åt, jämför t.ex. preteritumformerna *skulle* och *skulde* som användes likadant (se 4.1.2). Imperativ finns bara belagt hos två verb, *unna* i de äldre texterna och *glömma* i de moderna, båda mer eller mindre helt självständiga verb. Passivformer finns belagda för fler verb såsom visas i tabell (7:25) med både totalt antal belägg för varje verb och deras andel i procent av verbets totala antal belägg i respektive material:

TABELL 7:25. *Verbens passiva former.*

Verb/Form		Medeltid		Nutid	
		Antal	Andel	Antal	Andel
unna*	B	5	3,5%		
äga	B			6	5,9%
börja	C	27	58,7%		
pläga*	C	1	0,6%		
begära	D	2	1,5%	14	12,6%
behöva	D	19	42,2%	265	63,2%
glömma	D			2	13,3%
mena	D			1	1,6%
vänta	D			17	20,0%
Totalt		54	0,4%	305	3,8%

* = Saknar belägg på passivformer även i PAROLE.

Utöver verben ovan finns också *tarva, veta, bruka, försöka, lära, råka* och *töras* belagda i *s*-former i PAROLE.

Som tabellen ovan visar är det inte så många av verben som finns belagda med passiva former i mitt huvudmaterial. Många av dessa verb är dessutom ganska ovanliga och det enda verbet som kan sägas vara särskilt vanligt i passiv är *behöva* med 265 belägg (se avsnitt 8.4.2), medan t.ex. *äga* bara har sex belägg totalt och alla i de moderna texterna. Främst är det verb i grupp D som används i passiv, men enstaka belägg förekommer i alla andra verbgrupper utom grupp A. Av verben i grupperna B och C är det här dock bara *äga* som kan användas i *s*-form i dag (se vidare i avsnitt 8.2.6). Av tabell 7:25 att döma stämmer det bra att modala hjälpverb inte förekommer i passiv (se t.ex. avsnitt 2.1.4). Vissa verb används som mindre typiska hjälpverb och av dessa förekommer några med passivformer till en viss del, t.ex. *börja*.

7.2.4. Sammanfattning, verbens egenskaper

Genomgången av verbens egenskaper inleddes med en närmare granskning av verbens frekvens och det visade sig inte finnas några tydliga kopplingar mellan verben frekvens och förändringar i deras användning och former. Den enda tydliga tendensen var att verb som faller kraftigt i frekvens i regel också faller i andel verbkomplement och förlorar former när de blir mer ovanliga. Om det är den minskade hjälpverbsanvändningen som utlöser den fallande frekvensen, eller möjligen tvärtom, är dock svårt att säga. Det är svårt att säga säkert att en hög frekvens bevarar

en avvikande böjning eftersom *skola* är det enda tydliga exemplet. Det stora undantaget är *veta* som har bevarat sin oregelbundna böjning trots en mer självständig användning och en fallande frekvens.

Vad gäller användningen så har antalet verb som är med infinitivkomplement minskat. Däremot har verbens andel i de flesta fall ökat, vilket gör att det ändå finns fler typiska verb idag än i de medeltida texterna. I de fall verbkedjor förekommer är det med som mest två verb i infinitivform i de medeltida och fyra verb i de nutida texterna (och det endast i PAROLE). Endast *kunna*, *må*, *skola*, *vilja* och *måste* kan inleda en verbkedja i båda tidsperioderna och särskilt vanligt är *skola* i de nutida texterna. Som mellanverb, eller första infinitiv, förekommer *kunna*, *vilja* och *lära* under båda tidsperioderna. Infinitivmärket visar på en tydlig nedgång och förekommer i dag hos färre verb och oftast i lägre andelar än i de äldre texterna. I dag används inte bara verben i grupp A helt utan infinitivmärke utan även många av verben i grupp C. En liten grupp verb kan följas av huvudverb i particip/supinum när de själva står i preteritum (jfr 3.3.3.1). Detta gäller *kunna*, *må*, *skola* och *vilja* i båda perioderna och dessutom *böra* och *måste* i de nutida texterna, samt enstaka belägg hos några ytterligare verb. Det är dock en ovanlig konstruktion för alla verben. Dessutom används *gitta* i de äldsta texterna regelmässigt med particip i stället för infinitiv, vilket är unikt för detta verb (se 8.3.5). Även dubbelsupinum förekommer i några fall, främst där hjälpverbet är *kunnat* eller *velat* (jfr 3.3.3.2).

När det gäller självständiga användningar har komplement med objekt minskat tydligt mellan tidsperioderna både totalt och i antal verb. Det är tydligt att många verb har närmat sig de mest typiska modalverben sett till användning med verbkomplement. Några verb har dock omvänt blivit mer självständiga, t.ex. *äga* och *mena*. Endast verb som tar objekt förekommer också med bisats, men här är skillnaden mellan tidsperioderna mycket liten.

Verbens former visar här ingen självklar koppling mellan användning som modalverb och belagda eller saknade former. En slutsats som dock går att dra är att typiska modalverb som från början saknar former, t.ex. *måste*, eller verb som förlorar dem, t.ex. *skola*, inte så lätt får nya. Det är vidare bara verb från grupperna A och C som saknar former i PAROLE. Om verbet bara har en form belagd är denna oftast preteritum, t.ex. hos *månde*, men även verb med bara presensform förekommer, t.ex. *lära*. Passiva former förekommer främst hos verben i grupp D och saknas helt i grupp A. De grupp C-verb som har passiva former i de äldre texterna har inte kvar dem i de yngre.

Verbens egenskaper används på olika sätt för att avgränsa gruppen modala hjälpverb och här kan vi se att dessa egenskaper kan ge mycket olika resultat. Det är t.ex. betydligt fler verb som aldrig tar infinitivmärke än som kan ta verbkomplement i supinum eller som böjs avvikande och bland verb som kan ta objekt finns ett par verb som i övrigt är typiska hjälpverb. Dessa frågor återkommer jag till i kapitel 9 där jag återigen uppmärksammar avgränsningen och definitionen av modala hjälpverb.

7.3. Texterna

I både kapitel 5 och 6 och även i avsnitt 7.1.1–7.1.4 har vi sett att det finns tydliga genreskillnader (se även avsnitt 5.4.2 och 6.4.2). Framst yttrar de sig i att lagtexterna, både i det äldre och det yngre materialet, uppvisar betydligt mindre variation än krönikor och presstexter. Lagtexterna har färre verb belagda, och de verb som förekommer används i färre kontexter och i färre former. Det är vanligare att verben används som hjälpverb och även om färre verb finns belagda är de vanligaste verben i gengäld mer frekventa än i de andra texterna. Vi ser också att verben här är vanligast i presensformen, både de äldre och de yngre lagtexterna, medan verben i krönikorna är vanligast i preteritum och de i presstexterna har en mer blandad användning med en liten övervikt för presensformerna. Diplom och runtexter är svåra att ta med i jämförelsen, eftersom de innehåller så få belägg av de undersökta verben. Det vi ändå kan säga är att verben i dessa två har en lägre frekvens och används mer självständigt. Vad gäller PAROLE visar resultaten stora likheter med presstexterna.

Inom varje textgrupp finns stora skillnader mellan enskilda texter och enskilda verb, särskilt vad gäller krönikorna (se t.ex. avsnitt 5.2.5). Som exempel kan nämnas att det varierar från krönika till krönika vilket verb som är vanligast och att vissa verb, t.ex. *kunna* och *månde*, varierar ganska stort i frekvens mellan texterna (se avsnitt 5.1.1). Vissa verb skiljer sig också påtagligt mellan genrerna, framför allt *äga*, som används på delvis olika sätt i lagtexter och andra texter, och det både i det medeltida och i det moderna materialet (se även avsnitt 8.2.6).

Det som återstår att ta reda på är vilka skillnader det finns mellan de två tidsperioderna, eller mer exakt hur de medeltida och de nutida lagtexterna, liksom krönikorna och presstexterna, förhåller sig till varandra. Man kan förstås inte göra en lika tydlig koppling mellan krönikor och presstexter som mellan äldre och yngre lagtexter, men det är ändå intressant att göra en sådan jämförelse. Därför redovisar jag de procentuella andelarna för verbgrupperna sammanfattade för verbens frekvens, användning och former.

7.3.1. Frekvens

Vad gäller frekvensen redovisas den nedan sammanfattat för de respektive verbgrupperna och uttryckt i promille av antalet ord i respektive textgrupp. Liksom i avsnitt 7.1 har jag här koncentrerat mig på huvudmaterialet med lagtexter, krönikor och presstexter eftersom dessa är lättast jämförbara mellan tidsperioderna. Uppgifter om de enskilda verbens frekvens finns i avsnitt 7.1.5.1 ovan, och i avsnitt 5.1.5 och 6.1.5 för de respektive tidsperioderna.

TABELL 7:26. Alla verb- och textgrupper, frekvens i promille.

TEXT	LT MT	LT NT	Lagtexter	KT	PT	Krön/press
Ord/text	116 808	226 302	343110	265 797	204 417	204417
Grupp A	24,42	17,41	19,79	24,93	11,18	18,95
Grupp B	8,06	0,34	2,97	1,87	0,98	1,48
Grupp C	1,54	0,42	0,80	2,39	3,29	2,78
Grupp D	0,51	1,90	1,43	1,15	1,32	1,22
Summa	34,54	20,07	24,99	30,34	16,76	24,44

Allra först kan vi konstatera att skillnaderna mellan lagtexterna sammanlagda å ena sidan och krönikor och presstexter å den andra är påfallande små. Däremot ser vi tydligare skillnader om vi även tar hänsyn till de båda tidsperioderna. Båda de medeltida texterna har en betydligt högre frekvens än de nutida (se avsnitt 5.4.2 och 6.4.2). Av texttyperna är det lagtexterna som har högst frekvens i både de äldre och de nutida texterna. Däremot verkar inte skillnaden mellan texttyperna öka utan är ungefär lika stor för båda tidsperioderna.

De största tidsberoende skillnaderna finns i stället i enskilda verbgrupper. Verben i grupp A och B har en något högre frekvens i lagtexter, medan särskilt grupp C har en högre frekvens i krönikor och presstexter sammanlagda. Skillnaden mellan texttyperna totalt sett är alltså liten, men det finns en tydlig skillnad mellan tidsperioderna där de äldre texterna, och då särskilt lagtexterna, har en högre frekvens för verben än de nutida.

7.3.2. Användning

När det gäller verbens användning har jag bara undersökt samtliga verbgrupper i krönikor och presstexter, medan bara grupperna A och B är undersökta i lagtexterna (se avsnitt 4.4.1). Nedan presenteras resultaten för alla verbgrupper och de användningar jag tittar närmare på ovan (avsnitt 7.2). I tabell 7:27 redovisas procentandelarna för varje användning som tidigare (se avsnitt 7:21 och 7:22) samt totalsumman för varje textmaterial i absoluta tal.

TABELL 7:27. Verbens användning i textgrupperna.

	inf.	at+ inf.	part.	obj.	bi-sats	Totalt
Grupp A	95,0%	0,6%	0,3%	0,2%	0,3%	2852
Grupp B	49,5%	1,7%		40,4%	3,8%	937
Lagtxt. MT	83,7%	0,8%	0,2%	10,1%	1,2%	3789
Grupp A	99,9%					3939
Grupp B	5,5%			93,2%		73
Lagtxt. NT	98,2%			1,7%		4012
Grupp A	93,7%	0,5%	0,7%	0,2%	0,5%	6626
Grupp B	9,9%	2,6%	0,2%	41,4%	26,4%	497
Grupp C	58,7%	2,8%	4,1%	16,5%	0,6%	632
Grupp D	18,9%	2,5%	0,7%	44,9%	29,1%	285
Krönikor	83,1%	0,9%	1,0%	5,6%	3,1%	8040
Grupp A	94,6%		0,3%	1,4%	1,1%	2285
Grupp B		1,0%		37,9%	37,9%	198
Grupp C	82,3%	1,6%	0,6%	3,3%	1,0%	672
Grupp D	19,6%	0,9%		36,5%	29,7%	219
Presstexter	81,7%	0,4%	0,3%	6,2%	5,1%	3374
Lagtexter	91,2%	0,4%	0,1%	5,8%	0,6%	7801
Krön/press	82,7%	0,8%	0,8%	5,8%	3,7%	11 414

Av tabell 7:27 framgår inledningsvis att de största skillnaderna totalt sett mellan de olika texttyperna är att lagtexterna har en betydligt högre andel användning med infinitivkomplement och en lägre andel användning med bisats än krönikor och presstexter sammantagna. I övrigt är skillnaderna små.

Även om man också väger in tidsperioderna är skillnaderna relativt små i de flesta av användningarna. De äldre texterna är mer lika i användning än vad texterna är inom varje texttyp, men mellan äldre lagtexter, krönikor och presstexter är skillnaderna ändå små. Däremot skiljer de nutida lagtexterna ut sig genom att ha en betydligt högre andel infinitivkomplement och betydligt färre användningar belagda. Visserligen är verben i grupperna C och D inte undersökta i lagtexterna, men skillnaden syns ganska väl även om vi bara jämför andelarna för grupperna A och B, som är undersökta i alla texter. Särskilt stor är skillnaden mellan lagtexterna för grupp B där andelen verbkomplement sjunker drastiskt och andelen objekt går upp nästa lika mycket. Detta kan i stort sett helt förklaras av det vanliga verbet *äga* som byter användning i lagtext mellan tidsperioderna (se avsnitt 8.2.6). Verbgrupp C blir betydligt vanligare med verbkomplement och mindre vanligt med objekt mellan tidsperioderna,

medan grupp D visar väldigt små förändringar.

Egentligen är det alltså bara de nutida lagtexterna som sticker ut och då framför allt på grund av *äga*. Här finns också betydligt färre användningar be-lagda än i de andra texterna.

7.3.3. Morfologi

Verbens former, det vill säga böjningsformerna för verbens aktiva former och passiv, redovisas i nästa tabell, 7:28. Imperativ finns bara belagt för *unna* i de äldre texterna och *glömma* i de moderna och har inte tagits med nedan.

TABELL 7:28. *Verbens böjningsformer, uppdelade efter texter.*

Verb/Form	Infinitiv	Presens	Konjunktiv	Preteritum	Particip	Passiv	Totalt
Grupp A	0,04%	96,7%	1,3%	1,9%	0,1%		2852
Grupp B	9,7%	80,0%	3,8%	5,8%	0,1%	0,5%	942
Grupp C	15,6%	66,7%	2,2%	2,2%		13,3%	180
Grupp D	1,7%	98,3%					60
Lagtxt MT	3,0%	91,5%	1,9%	2,8%	0,1%	0,7%	4034
Grupp A	1,5%	96,8%		1,2%	0,4%		3939
Grupp B	19,7%	65,8%		1,3%	9,2%	3,9%	76
Grupp C	6,3%	70,5%		15,8%	7,4%		95
Grupp D	7,0%	32,0%			2,3%	58,7%	431
Lagtxt NT	2,4%	89,6%		1,4%	0,9%	5,6%	4541
Grupp A	1,4%	24,3%	47,4%	26,6%	0,3%		6626
Grupp B	27,6%	28,8%	2,0%	40,6%	1,0%		497
Grupp C	10,1%	26,3%	0,9%	56,3%	5,8%	0,6%	636
Grupp D	8,5%	19,9%	5,9%	54,6%	4,2%	6,9%	306
Krönikor	4,0%	24,5%	39,4%	30,9%	0,9%	0,3%	8065
Grupp A	6,4%	71,7%		20,8%	1,1%		2285
Grupp B	28,4%	56,7%		9,5%	4,0%	1,5%	201
Grupp C	10,3%	35,0%		49,6%	5,2%		672
Grupp D	12,3%	49,1%		11,9%	8,2%	17,1%	269
Presstexter	8,9%	61,9%		25,1%	2,6%	1,4%	3427
Lagtexter	2,7%	90,5%	0,9%	2,1%	0,5%	3,3%	8575
Krön/press	5,5%	35,7%	27,6%	29,2%	1,4%	0,6%	11 488

Vid en jämförelse mellan texttyperna totalt sett, längst ned i tabellen, ser vi att även om presens är den vanligaste formen i båda så är skillnaderna stora. Medan lagtexterna har över 90 % av sina belägg i presens har krönikor och presstexter sammantagna en mer jämn fördelning där presensformer bara är något vanligare än preteritumformer.

Lagtexterna uppvisar en mycket hög andel presens för båda tidsperioderna, även om det sker en liten nedgång. Mellan krönikor och presstexter är skillnaderna större, och presstexterna ligger här närmare de nutida lagtexterna. Krönikorna skiljer ut sig genom att vara den enda textgrupp där konjunktiv och preteritum är vanligare än presens. Troligen har detta att göra med genren som sådan där historiska skeenden framför allt återges i tempus för förfluten tid, medan lagtexter oftare skrivs i presens och presstexter har en mer blandad användning av tempus. Passiva former förekommer främst i lagtexterna och i grupp D och andelen ökar mellan tidsperioderna. Inom varje textgrupp varierar det vilken verbgrupp som har högst andel presens, men skillnaderna är i de flesta fall relativt små. Den största skillnaden hittar vi här inom de nutida lagtexterna, där grupp D har en påtagligt lägre andel i presens än de andra verbgrupperna. Grupp D visar också den högsta andelen passiv totalt. Skillnaden mellan verbgrupperna är i många fall större än mellan textgrupperna, men det går ändå att se några tydliga tendenser. En sådan är att presensformen dominerar genom merparten av materialet. I fråga om skillnader mellan texterna skiljer sig lagtexterna från övriga texter genom att ha en betydligt högre andel belägg i presens och krönikorna från de övriga genom att ha en betydligt lägre andel. Vi ser också att de två lagtextsamlingarna visar färre skillnader över tid än mellan vi ser mellan krönikor och presstexter.

7.3.3. Sammanfattning, textberoende skillnader

De påtagliga skillnader vi kan belägga mellan de olika texttyperna i materialet är framför allt att lagtexterna har färre verb belagda i färre användningar och färre former. I lagtexterna är användningen mer koncentrerat till användningar som hjälpverb i form av en hög andel verbkomplement i infinitiv, och de verb som är vanliga är i regel mycket vanligare än både andra verb i samma texter och samma verb i andra texter.

Vad gäller den totala frekvensen är skillnaden anmärkningsvärt liten mellan äldre och yngre lagtexter å ena sidan och krönikor och presstexter å den andra. Delar vi värdena efter tidsperioderna ser vi att den stora skillnaden här inte är mellan texttyper utan mellan tidsperioder. Inom varje tidsperiod är det lagtexterna som har högst frekvens och allra högst har de äldre.

Ser vi i stället till användningen ligger den stora skillnaden varken mellan

texttyperna eller tidsperioderna utan mellan de yngre lagtexterna och övriga texter. De yngre lagtexterna har avsevärt mycket färre användningstyper be- lagda och en betydligt högre andel verbkomplement i infinitiv, medan de andra tre samlingarna är ganska lika. En starkt bidragande förklaring till detta är de stora förändringar som sker i verbgrupp B, och då i synnerhet förändringarna för det vanliga verbet *äga*.

I fråga om morfologin är det presensformen som är vanligast totalt sett. Texttyperna skiljer sig här åt genom att lagtexterna har en betydligt högre andel presensformer, medan krönikor och presstexter har en mer jämn fördelning över de olika formerna. Delat efter tidsperiod blir det tydligt att krönikorna skiljer sig från de andra tre genom en lägre andel presensformer och en betydligt högre andel konjunktiv och preteritum. Presstexterna hamnar mellan krönikorna och lagtexterna och allra högst andel presenformer har de äldre lagtexterna.

Kortfattat kan man alltså säga att är mönstren skiljer sig åt beroende på vilken faktor man tittar på. Den största skillnaden när det gäller frekvensen ligger i tidsperioderna och när det gäller användningen i de yngre lagtex- terna gentemot de andra textsamlingarna. När det gäller formerna är det i stället krönikorna som sticker ut. Mellan de äldre och de yngre lagtexterna ligger den största skillnaden i användningen, medan krönikor och presstexter skiljer sig mest i fråga om vilka former som förekommer. Lagtexterna samman- tagna skiljer sig å andra sidan från krönikorna och presstexterna främst genom verbens former.

7.4 Sammanfattning

Denna redovisning av verb och verbgrupper, verbens egenskaper och de olika text- typerna över de båda tidsperioderna som gjorts i detta kapitel visar en lång rad in- tressanta resultat för enskilda verb och verbgrupper.

Jämförelsen mellan verbgrupperna visar att verben i grupp A förändras ganska lite i användningen, men att några verb ökar kraftigt i frekvens, medan andra minskar lika mycket och flera verb förlorar former. I grupp B finns verb som endast används som modalverb i låg utsträckning i de äldre texterna och som ytterligare har blivit mer självständiga, samtidigt som två av verben har bytt böjning och flera har blivit be- tydligt ovanligare. Grupp C går igenom en stor förändring mellan tidsperioderna där flera av verben går från mer eller mindre självständiga verb till rena hjälpverb och på vägen förlorar former. I grupp D visar några verb tecken på att närma sig de typiska hjälpverben, medan andra har gått motsatt väg och blivit mer självständiga.

Av de jämförda egenskaperna har frekvensen inte visat sig spela någon avgörande betydelse för verbens typiskhet som hjälpverb eller bevarande av oregelbundna böj-

ningsformer. Den enda tendens som är tydlig är att verb som blir mer självständiga i regel också faller kraftigt i frekvens, men det går inte att säga utifrån mina resultat vilken som är den utlösande faktorn. Vad gäller verbens användning har jag bedömt att en hög andel med infinitivkomplement och låg andel med objekt är de egenskaper som ger tydligast resultat. Verbens förekomst med t.ex. infinitivmärke, verbkomplement i particip/supinum och deras böjning och former ger olika verb som är typiska och vissa egenskaper verkar mer knutna till vissa verb än till själva verbkategorin (se vidare i avsnitt 9.2). Verbens former visar ingen tydlig koppling till frekvens eller användning, men vi kan se att typiska hjälpverb som redan saknar former sällan bildar nya som slår igenom. Passiva former förekommer främst hos verb som sällan används med verbkomplement i infinitiv.

Sammantagna visar texterna inga stora skillnader mellan de båda tidsperioderna. Vid jämförelser av enskilda textgrupper ser vi däremot att lagtexterna har färre verb belagda, högre frekvens, färre användningar och högre andel verbkomplement än de andra texterna. De yngre lagtexterna utmärker sig ytterligare med färre användningar belagda, och krönikorna sticker ut genom att ha konjunktiv och preteritum som vanligaste former.

8. De enskilda verbens utveckling

I detta kapitel fokuseras resultaten på de enskilda verben och deras utveckling, med utvecklingar för resultat som visat sig vara särskilt intressanta. För varje verb återges först en sammanfattning av verbets historia och belägg i andra språk och därefter ett stycke vardera för de äldre respektive de yngre texterna. I varje stycke tas verbens frekvens, användning och former upp med efterföljande exempel. Utvecklingar för särskilt intressanta sidor av verbet tas upp i ett därefter följande stycke och sedan sammanfattas verbet. För verbens böjningsformer i detalj, se bilaga 2.

8.1. Grupp A

Alla verb i grupp A har mer eller mindre bevarad preterito-presentisk böjning och används idag som modalverb.

8.1.1. Kunna

Verbet *kunna* är ett av de vanligaste och mest typiska modala hjälpverben i alla de germanska språken (se avsnitt 2.3) och det används påfallande likartat i alla de undersökta textsamlingarna.

De äldsta beläggen på detta verb är från gotiska där det är mycket vanligt förekommande och både används som modalt hjälpverb och som självständigt verb (se 3.1.4.4). Den självständiga användningen har helt försvunnit i dagens

engelska och tyska och ersatts av andra verb, t.ex. engelskans *know*, som står i avljudsförhållande till *kunna*. I de nordiska språken finns däremot den självständiga användningen kvar i högre eller lägre grad. Verbet kan förekomma med objekt och dessutom kan det passiveras i danska (se 2.2.2) och tar vanligen infinitivmärke i isländska. Även i färöiska kan *kunna* ta infinitivmärke, men där är användningen ovanlig, och det har i hög grad trängts undan av *duga* i betydelsen 'veta hur', 'kunna' (se 8.2.1). I norska, danska och svenska tar dock *kunna* normalt aldrig infinitivmärke. Verbet är vidare ett av de mest frekventa modalverben i alla språken. Böjningen har i alla de nordiska språken i viss mån närmat sig regelbunden böjning, t.ex. genom att den ljudlagsenliga preteritumformen *kunne* i fornsvenska assimilerats till *kunde* i analogi med den regelbundna böjningen (se 3.1.4.4).

I den medeltida delen av mitt material är verbet det tredje vanligaste efter *skola* och *vilja* och det förekommer i alla texter utom ÄVgl. Högst frekvens har det i PBK och lägst i RT och EK. Bortsett från att *kunna* saknas i ÄVgl finns ingen påtaglig skillnad mellan lagtexterna och krönikorna. Endast i DT är verbet vanligare än *vilja* medan det i EK t.o.m. är ovanligare än *må*. Verbet används i första hand med ren infinitiv, se (1), men det finns även några belägg med infinitivmärke, se (2). Dessa senare fall återfinns främst i de äldsta krönikorna. Det är också ganska vanligt med ellips, se (3), och adverb, se (4). Endast några få belägg med objekt förekommer, se (5). Här är dock skillnaden mellan texterna ganska stor och användningen med objekt saknas helt i lagtexter och diplom. Särskilt i lagtexterna är användningen mer begränsad och andelen belägg med ren infinitiv hög. Vad gäller böjningen finns verbet belagt i alla former och den särskilda preterito-presentiska formen i andra person singular presens, *kant*, uppträder i några få belägg. Ibland kan det dock vara svårt att avgöra om det verkligen rör sig om den personböjda formen och inte en sammanskrivning av *kan* med pronomenet *tu* när det följer direkt efter, jämför (6a) och (6b). I preteritum finns både den gamla, assimilerade formen *kunne* och den nyare *kunde* belagda. Då den förra sammanfaller med konjunktiv och formerna ofta blandades samman, är det svårt att veta hur vanlig användningen var i respektive tempus, jfr (7). Även om preteritum är vanligt förekommande är det presensformen som är mest frekvent, medan infinitiv och particip är ovanligare.

- (1) Ty thet **kan henda**, at the haffua warit flere (OPK)⁶⁴
- (2) huru thz framdeles wiil gaa / **kan** jak ey ythermeere **ath spaa** (SK)
- (3) the lyggia aa konungxgaardin i satagunna / och drikka och ätha som the **kunna** (SK)
- (4) han siik tiil reedher som han **kan bästh** (SK)
- (5) a. Then bezst **kunne weghin** aff allom them (EK)
 b. Men med them som vtan alla beskedeligheet wilia allt rappa til sich, **kan** gudh **then konst**, at såsom hijne som gåffuo, icke bliffuo ther aff fatighe, så skola icke heller the som oredeliga i gen tagha, bliffua ther aff rijke (OPK)
- (6) a. Tha **kant** tw ey myn dotter fanga (EK)
 b. jach bröth än aldrigh wid tik swa storth / thz tu **kanth** bewisa til eth ordh (KK)
- (7) a. the suensca sampnas thz mest the **kunne** / J iunefruhafn the sich funno (KK)
 b. han wille storma til thz fäst / sich redde hwar som han **kunne** best (KK)

Även i de nutida texterna är *kunna* mycket vanligt, och här är det t.o.m. ännu vanligare än i de äldre texterna. Det är näst vanligast, efter *skola*, i alla texter utom i Press 95, där det är allra vanligast. I de moderna texterna går andelen också upp mellan Press 95 och GP 03, men däremot ner mellan de två delarna lagtextkorpusen. Andelen i lagtexterna är dock fortfarande högre än i de medeltida motsvarigheterna. Användningen är till över 90 % med ren infinitiv och det finns inga belägg med infinitivmärke. En särskilt vanlig konstruktion är med infinitivkomplement i passiv form, se (8). Verbet förekommer här även med objekt, på ett sätt som är otypiskt för de modala hjälpverben, men som vi känner igen från de medeltida texterna, se (9) och jämför med (5) ovan. Extra intressant är att de moderna materialet faktiskt har en något högre andel än det medeltida. Här förekommer *kunna* också med en rad andra substantiv än just *vägen* och *konsten* som i (5) ovan, se (10). Även böjningen förändras mycket lite mellan de äldre och de yngre texterna och verbet har kvar alla sina former. Konjunktiv har försvunnit och även formen *kunne*. Liksom i de äldre texterna är det presensformen som är vanligast och dess dominans har dessutom blivit ännu större, på bekostnad av särskilt preteritumformen som dock fortfarande är näst vanligast. Texterna skiljer sig här särskilt åt genom att lagtexterna har betydligt färre belägg på andra användningar än med ren infinitiv och inga belägg

⁶⁴ Angående återgivning av exempel, se avsnitt 4.4.3. Alla markeringar i fetstil är mina.

med objekt. Dessutom är presensformen mer dominerande i lagtext. Värt att notera är också att *kunna* finns som en orddel i adverbena *kanske* och *kanhända* (se t.ex. Andréasson 2002:20f).

- (8) Förslag om ackord får antas om det **kan anses** ekonomiskt fördelaktigt. (LT 90–04)
- (9) a En rackare är han i alla fall på att **kunna vägar** och begripa sej på motorer (PAROLE)
b Han överlät henne på smidiga Lill som **kunde konsten** att manövrera till allas belåtenhet (PAROLE)
- (10) a eller någon annan som **kan språket**, företagskulturen och som har kon takt nät. (GP 03)
b Deras kläder är lika, de **kan samma låtar**, de äter samma hamburgare och ser på samma TV-program. (Pr. 95)

Sammanfattningsvis förändras *kunna* mycket lite under de undersökta tidsperioderna. Det finns vissa mindre skillnader i fråga om användning, frekvens och former, men verbet är hela tiden mycket vanligt, har en stabil användning med över 90 % infinitivkomplement och alla tempusformer belagda. Andelen med ren infinitiv blir högre, men det gör också andelen med objekt, medan alla övriga användningar blir mindre vanliga. Bruket med infinitivmärke försvinner helt. Av formerna blir presensformen betydligt vanligare på bekostnad av särskilt preteritumformen. Verbet blir också vanligare totalt sett, med undantag för de nutida lagtexterna där *kunna* är något ovanligare. Några tydliga genreskillnader är svåra att belägga, men vi kan se tydligt att verbet används i färre konstruktioner och oftare i presens i lagtexter än i presstexter.

8.1.2. Må

Ett annat verb som tillhör de typiska modala hjälpverben i både medeltida och nutida texter är *må*. Detta verb är i gotiskan det mest frekventa av de preteritopresentiska verben och fungerar där enbart som modalverb (se 3.1.4.6). Verbet är också mycket vanligt i flera av fornspråken, t.ex. fornhögtyska och fornsaxiska. I medelhögtyska sjunker dock frekvensen, troligen genom semantisk konkurrens från *kunnen*. Detsamma händer till viss del även i fornsaxiska, där verbet dock haft en utökad användning som futuralt hjälpverb i en betydelse som närmar sig den hos *skulan*. I fornisländska finns en speciell användning av *mega* där det kan förekomma även som självständigt verb, men denna finns inte kvar idag. De moderna germanska språken räknar alla detta verb som ett av de typiska modalverben och det används överallt enbart som modalverb

(se 3.1.4.6). Trots det förekommer det i mer eller mindre självständiga konstruktioner i modern tyska (se (42) i 2.2.6). Böjningen är oregelbunden redan i gotiska, och även om verbet senare närmar sig de andra modalverben finns många oregelbundenheter också i dagens språk. I svenska, norska och danska har verbet t.ex. förkortats genom att konsonanten *-g-* utelämnats och *magan* har blivit till svenska *må*. Den kom då att sammanfalla med presens och i svenska har infinitivformen idag helt försvunnit, medan norska och danska har bildat en ny infinitivform *mätte* från preteritum (SAOB M:1762).

I de äldre texter jag har undersökt är *må* ganska vanligt. Det finns belagt i alla texter och är oftast vanligare än *månde*, i MEL även vanligare än *skola*, och totalt sett är det bara *skola*, *vilja*, *kunna* och *äga* som har fler belägg. Högst frekvens har verbet i SK och lägst i RT. Särskilt vanligt är det i lagtexterna och de tidiga krönikorna, medan det är betydligt mer sällan förekommande i de sena krönikorna. En möjlig förklaring till denna nedgång är att verbet *måste* lånades in ungefär samtidigt och att detta verb då har trängt ut *må* i vissa betydelser (se även 8.3.7). Användningen domineras av infinitivkomplement, se (11), men det förekommer även enstaka belägg med infinitivmärke, se (12), verbkomplement i particip, se (13), och ellips (se 14). Dessa belägg förekommer främst i krönikorna, medan *må* i lagtexterna nästan enbart tar ren infinitiv, se (15). I RT och DT är de belagda konstruktionerna färre än i krönikorna, och de flesta beläggen är med infinitivkomplement (16). Totalt sett är andelen infinitivkomplement den tredje högsta, efter *månde* och *skola*. I de äldre texterna finns verbet belagt i alla tempusformer och en mängd personböjda former. Det finns också två belägg på den särskilda preterito-presentiska formen i andra person singular, *matt*. I båda fallen kan det också röra sig om en sammanskrivning av verbet och pronomenet *tu*, se (17) där detsamma även gäller för *viltu* i början av meningen. Det finns flera belägg på participformen, som senare har försvunnit, se (18), men bara ett belägg på infinitiv (se 22 nedan). Totalt sett är *må* vanligast i presens, men det gäller inte krönikorna där preteritum är vanligare. I de andra texterna är preteritum ganska sparsamt belagt.

- (11) konungh karl skal mista sina makth / och sculin i swerige aather faa / om jak **liffua maa** (SK)
- (12) thy **maa** han siith namn mz ära **ath bära** (SK)
- (13) han **matte giort** thom mera sorg / oc **matte giort** thom thz meen / at engen thera hade komet til konungen igen (KK)
- (14) thz vil iak göra **huat** jak **ma** / nw hopar jak orloff aff ider faa (EK)
- (15) Siþan **ma** han læn **giua**, rike sino styra ok allo þy för ær sakt (MEL)
- (16) **Sea ma** thu a mik, æi **ma** thu **fa** mik (RT)
- (17) Wiltu konungen offuer giffwa / och stadelica mz thro vidh riket bliffwa / thina hauor **mattu** behalla tha / och lath mik genstan slotet fa (KK)
- (18) lade och så mycken skuldh uppå rådet, att ther fadren hade **mått** lefwa någre åhr ther effter, hade the kommit ther öfwer i thet störste förtaal, laster och ogunst; (PBK)

Den nedgång i frekvensen vi kan se i de senare krönikorna återspeglas i att *må* är mycket ovanligt i de moderna texterna. Det finns bara belagt sex gånger i presstexterna och inte alls i lagtexterna. I PAROLE finns fler belägg och här är verbet avsevärt mycket vanligare än *mände* (se 8.1.3), men det hör med 902 förekomster ändå till de åtta av mina utvalda verb som har färre än 1000 belägg. Av de belägg som finns kan vi se att *må* enbart används med ren infinitiv i presstexterna, se (9). I PAROLE finns också några belägg med verbkomplement i supinum efter preteritumformen, se (20). Denna konstruktion förekommer, som vi såg i (13), även i de äldre texterna. Andelen infinitivkomplement i PAROLE för *må* är den femte högsta för alla de undersökta verben. Av formerna finns bara presens och preteritum kvar, och presens dominerar i alla undersökta texter. I presstexterna finns bara presensformer belagda medan det i PAROLE även finns några belägg på preteritum (jämför 6.3.1), se (20 och 21):⁶⁵

- (19) Nå, näringsministern **må vara** stor i Stockholm. Men som privatperson förslog han inte fullt ut den kulna marsdagen. (GP 03)
- (20) De **mätte ställt** upp allt de ägde och hade i malmvagnar just i dag. (PAROLE)
- (21) Blåklint, det **mätte** väl jag veta! sa mormor förargat. (PAROLE)

⁶⁵ Enligt SAG 4:771 används *mätte* i desiderativ huvudsats som i *Mätte han inte få någon fisk bara*. Inga belägg på denna användning finns dock i PAROLE.

Intressant är också att verbet har splittrats och delats i två lexem. Ett är det gamla modal verbet *må* och det andra är det numera svagt böjda *må* (*må–mår–mådde–mått*) med betydelsen 'känna sig'. Båda betydelseorna fanns redan i fornsvenskan, och splittringen av verbet kan ha ett samband med att *må* blir mer typiskt som hjälpverb (se Andersson 2007). En parallell kan man åtminstone delvis hitta hos verbet *torde* där det också skett en splittring utifrån två betydelser hos verbet (se 8.3.10). I exemplet nedan (22) finns ett tidigt belägg på betydelsen 'känna sig'. Detta är också det enda belägget på en infinitivform hos *må* i mitt material:

- (22) hon sagde welkomen broder myn / huro mwn myn annar broder **magha** /
han komber aldrigh aff myn hogha. (EK)

Värt att notera är också att modal verbet *må* har förändrats i betydelse under den tid undersökningen spänner över. Den betydelse man kan anse som mest ursprunglig finns kvar i *förmå* 'kunna, ha kraft att' (Hellquist 1922:173) och den gick tidigt förlorad hos modal verbet (jämför *förmåga* och *förmögen*). En annan betydelse som gick förlorad är den som uttrycker nödvändighet. Denna fanns kvar ännu på 1600-talet (Hellquist 1902:187) men ersattes av *måste*. Betydelsen är idag dominerande hos verbet i dagens norska och danska (Beijering 2011:105f).

Sammanfattningsvis har *må* minskat kraftigt i användning och är troligen på väg att falla ur bruk även om det fortfarande används i fler kontexter än bara i vissa fasta konstruktioner (jämför t.ex. *månde* 8.1.3). I fornsvenskan finns verbet belagt i alla former och har belägg på nästan alla typer av användningar. Vanligast är presensformen, medan infinitiv och supinum har mycket låga andelar. I nutid är verbet mycket ovanligt och finns bara belagt i presens och preteritum. I mitt material med lag- och presstexter förekommer det dessutom enbart i presens, men preteritumformen har inte försvunnit helt utan finns belagd i PAROLE. Användningen är nästan enbart med ren infinitiv, men i PAROLE förekommer också verbkomplement i supinum i stället för i infinitiv. Verbet förekommer i alla medeltida texttyper, även om det är betydligt mer frekvent i krönikorna, men det finns inte belagt i de nutida lagtexterna utan bara i presstexterna och PAROLE. Verbets stora nedgång kan troligen förklaras genom att verbet trängts undan av andra verb med närliggande betydelser. Sannolikt har verbet påverkats av det inlånade *måste*, som i betydelsen motsvaras av *må* i norska och danska. Så vitt det går att bedöma från min undersökning verkar också nedgången för *må* sammanfalla med uppgången för *måste*.

8.1.3. Månde

Verbet *månde* är visserligen ett mycket ovanligt verb i modern svenska, men i de fall där det förekommer uppträder det som ett typiskt modalt hjälpverb och det har en intressant historia.

Som vi såg i kapitel 3 (avsnitt 3.1.4.8) har det preterito-presentiska **munan* splittrats till två verb i de nordiska språken, samt även smält samman med ett svagt verb, motsvarande det gotiska *munan*. Det verb som finns kvar i formen *månde* är det ena och detta verb har den modala betydelsen från det preterito-presentiska **munan* och en del av sina former från det svaga verbet. Det andra verbet är *muna* 'minnas' som endast finns belagt i medeltida texter (se 8.2.2). Modalverbet finns belagt i alla de nordiska språken, men är i dag mycket ovanligt i särskilt svenska och danska. I isländska och färöiska används det mer och räknas som ett typiskt modalt hjälpverb (se avsnitt 2.2.2 och 2.2.3). I dessa språk finns också infinitivformen kvar, t.ex. isl. *munu*, medan denna har försvunnit i de övriga språken. I svenskan finns någon infinitiv överhuvudtaget inte belagd (SAOB M:1832).

Verbet är ganska vanligt förekommande i de medeltida texterna i materialet och finns belagt i alla texter utom DT, ÄVgl och KrL, dock oftast med ganska få belägg. De texter som gör att *månde* totalt sett ändå har ganska många belägg är KK och SK som skiljer sig anmärkningsvärt mycket från de andra krönikorna. I dessa två texter är verbet mycket vanligt och har t.o.m. fler belägg än *må*. Flest belägg totalt har SK där *månde* är vanligare än både *kunna* och *må*. Totalt sett är verbet det sjätte vanligaste, efter de övriga verben i grupp A och *äga*. Det används överallt främst med infinitivkomplement och har den högsta andelen ren infinitiv bland verben i grupp A. Några få belägg med infinitivmärke uppträder också, se i (23) med både ren infinitiv och infinitivmärke. Åtminstone i det här fallet har troligen versmåttet spelat en viss roll (se 3.4.3). Verbet förekommer inte alls med objekt i de undersökta texterna. Böjningen är i de äldre texterna betydligt rikare än idag även om infinitiv saknas helt och det också saknas belägg på participformen. Personböjda former förekommer och i preteritum uppträder *månde* och *månne* parallellt. Precis som för de övriga verben i grupp A är det här svårt att avgöra vilka former som är preteritum och vilka som är konjunktiv, se (24). Både presens, se (25), och preteritum är ganska vanliga, men preteritumformen är vanligast. Här skiljer sig dock texttyperna åt. Medan *månde* är vanligast i preteritumformen i kröniketexterna förekommer verbet bara i presens i de få belägg som finns i lagtexterna, se (25b):

- (23) Mina högfärd **mände** migh allena försmå / ty **mände** migh såå ille att gåå.
(SK)
- (24) a. Päder wlfsson **munde** täddan fara (KK)
b. konungen **munne** til danmark fara (KK)
- (25) a. niclis swarade honom j stadh / **mon** thz nw tiidh wara / at thu scalt swa
fra mich fara (KK)
b. föpis þæt senare, þa **man** þæt ei arf taka (MEL)

I de nutida texterna är verbet sällsynt och finns bara belagt i PAROLE. Även där tillhör det de ovanligaste verben med bara drygt 30 belägg. Verbet förekommer endast med ren infinitiv och dessutom i vad man kan se som mer eller mindre fasta uttryck, i första hand *vem det vara mände*, *bäva/klaga/huka mände...* och *vad mände bliva*, se exemplen i (26). Endast preteritumformen finns kvar och verbet är av allt att döma på väg ut ur språket. Den gamla presensformen finns bevarad i partikeln *männtro*, se (27), men även denna är sällsynt och endast belagd fem gånger i PAROLE. Som tidigare nämnt kom formen *månne* att utvecklas till en partikel och denna finns kvar och är lite vanligare än verbet med 54 belägg i PAROLE, se (28). Partikeln finns inte belagd i de äldre texterna.

- (26) a. Hon är i fullt stånd att skicka iväg vem det **vara mände**. (PAROLE)
b. **Huka mände** en och annan för den kraft som väljer fram när dagens kvinnor tar myterna till hjälp för att identifiera sig själva. (PAROLE)
c. Jag insåg snabbt att det var en riktigt liten lirare. Vad **mände bliva**? (PAROLE)
- (27) Vad skulle jag **männtro** önska mig annat än snälla barn? (PAROLE)
- (28) a. Köttbullarna var mumsiga, ost i såsen **månne**? (PAROLE)
b. Hans framtid avgörs **månne** i sommar. (PAROLE)

För att sammanfatta det vi vet om *mände* så förändras det mycket lite i användning under tidsperioden. I medeltida text var verbet betydligt ovanligare än de andra av grupp A-verben, men det har ovanligt många belägg i två av krönikorna. Detta bidrar till att verbet är betydligt vanligare i kröniketext än i lagtext och att preteritumformen dominerar totalt sett. Verbet finns också i fler konstruktioner än med ren infinitiv, framför allt med infinitivmärke. Idag är *mände* ett mycket sällsynt verb som främst eller enbart används i fasta uttryck och som med största sannolikhet är på väg att falla ur bruk. Den partikel som uppstått ur verbet, *månne*, finns kvar idag, men också den är ovanlig.

8.1.4. Skola

Efter det ovanliga *månde* kommer vi till *skola* som är det allra vanligaste av de undersökta verben, i både äldre och nyare texter, och därtill ett av de mest typiska modalverben.

Detta verb finns i belagt alla de germanska språken och är överallt mycket vanligt som modalt hjälpverb (se avsnitt 3.1.4.9). Betydelsen uttrycker i regel någon form av förpliktelse och ofta fungerar det också som ett futurumbildande hjälpverb, då med mycket hög frekvens. Som en följd av den höga frekvensen tenderar det att reduceras i enskilda former, t.ex. *skall* > *ska* i svenskan och förlusten av *-k-* i tyska *sollen*. Regionalt i svenskan förekommer även *sku* för *skulle* (SAOB S:4546). Verbet har också kvar gamla former i isländska där *skola*, tillsammans med *munu*, har behållit den gamla pluraländelsen *-u*. Dessa två verb, *munu* och *skulu*, är där också de enda som saknar preteritum och particip och som inte kan följa efter något av de andra modalverben i en verbkedja (se avsnitt 2.2.3) trots att de faktiskt har infinitivformer. Samma särskilda pluraländelse finns även i färöiska, men där ersätts den alltmer av de andra verbens *a*-ändelse. Verbet används i alla språken enbart som hjälpverb och tar inte infinitivmärke.

I den äldre delen av materialet som helhet dominerar *skola*, men det gäller inte alla de enskilda texterna. I alla krönikorna utom OPK är *vilja* vanligare och i MEL har *kunna* flest belägg. Liksom hos de andra verben i grupp A är det användningen med infinitivkomplement som är vanligast och andelen är den näst högsta, efter *månde*, av alla undersökta verb. Enstaka belägg finns också på *skola* med t.ex. infinitivmärke (se 29), verbkomplement i particip (se 30), ellipsis och adverb. Infinitivmärket används främst i de rimmade krönikorna, särskilt i KK, och man kan anta att versmåttet troligen har spelat en ganska stor roll, se (29b) och jämför med *månde* i (29c) (se även 3.3.2.3). Belägg på användning med objekt saknas helt. I lagtexterna har *skola* en lite högre andel med infinitivkomplement och inga belägg med verbkomplement i particip, men skillnaderna är små. Runtexterna avviker mest, dock främst beroende på en rad exempel som varit mer svårtolkade och inte lätta att placera in i någon av mina användningskategorier, se (31). I diplomerna är andelen elliptisk användning något högre än i inom de andra texttyperna och då gärna vid två samordnade hjälpverb som i (32). Bland formerna är det presens, och då särskilt presens singular, som dominerar. Även konjunktiv, här alltså formen *skulle*, har många belägg och är den vanligaste formen i krönikorna. Infinitiv, se (33), finns belagt, men med få belägg, och participformen saknas helt. För detta verb, liksom för *vilja* (se 8.1.5), är uppdelningen av preteritum och konjunktiv särskilt problematisk eftersom ändelsen i preteritumformen *skulde* har assimilerats till *skulle* och därigenom kommit att sammanfalla även formmässigt med konjunktivformen (se ovan), jämför (34 a och b). För att skilja på formerna

har *skulde* redovisats som preteritum och *skulle* som konjunktiv (se t.ex. 5.3.1). Formen *skulle* dominerar i alla krönikorna och är den enda belagda i PBK och OPK. Om formerna för konjunktiv och preteritum läggs ihop utgör de sammanlagt något fler belägg totalt än presensformerna.

- (29) a. iak wenter thz gudz wylie wara / at honom **sculle** sa at fara (KK)
b. Thå iack **skulle** y nydala **att gästa** (SK)
c. Än tha iak **monde** j nydal **gesta** (SK)
- (30) Then mening haffua the som seya them här vthgongna wara, at the **skola** först **taghit** Rygen in som ligger widh Strålesund, (OPK)
- (31) Thæt **skal** at minnum manna, medhan männn lifa (RT)
- (32) Ku/n/ne th/et/ ok swa warra at han ku/n/ne frafalla warande i warro æmbite tha **skulum** wi ok **wiliom** hans arwingiom th/et/ sama **göra** (DT)
- (33) Så drogho the tijt, menandes sigh **skola** kunna få samma skip, (OPK)
- (34) a. tha screffs breff öffuer riike try / ath the **skulde** mötäss i halmstadha by (SK)
b. Men en swensker man ett råd wtgaff, / ath wndherstockana **skulle** sågasz wtåff (SK)

Även i de moderna texterna är *skola* totalt sett det vanligaste verbet och särskilt dominerar det i lagtexterna där verbet har drygt 72 % av det totala antalet belägg (jfr tabell 6:6 i 6.1.5). I presstexterna är skillnaderna mindre och i Press 95 är t.o.m. *kunna* lite vanligare. Även i PAROLE är skillnaden mellan *skola* och *kunna* ganska liten, även om *skola* är något mer frekvent. Verbet är vanligast med infinitivkomplement och det är, liksom i de medeltida texterna, bara *månde* av verben i grupp A som har en högre andel. Totalt sett har dock ytterligare två verb, *lär* och *torde* i grupp C, en högre andel. Verbet *skola* har också ganska många belägg med efterföljande supinum, se (35), och ellips, samt några få med objekt. Detta senare är anmärkningsvärt då sådana konstruktioner inte finns alls i de medeltida texterna, och man inte skulle vänta sig att de uppträder senare hos verb som är så typiska som hjälpverb. De fall som finns är dock alla med *det* och inte med vare sig substantiv eller bisats, se (36). Skillnaden mellan texttyperna är ganska stor och består framför allt i att verbet används på ett mer begränsat sätt i lagtexterna och där enbart förekommer med infinitivkomplement. I presstexterna är användningen mer varierad och det finns enstaka belägg i de flesta konstruktioner, t.ex. med ellips, se (37) och med *det* som objekt. I utdraget från PAROLE är andelen infinitivkomplement något lägre än i presstexterna och i gengäld något högre i andra konstruktioner, särskilt med supinum, och med preposition, se (38). Den form

som dominerar är presensformen och då särskilt i lagtexterna där den svarar för hela 98 % av beläggen på *skola*. Endast verben *må* och *lära*, som här bara finns belagda i presens, har en högre andel presensformer. Allra lägst är den andelen i PAROLE med ca 57 %. Däremot saknas både infinitiv och supinum nästan helt. De enda beläggen med infinitivformen finns i PAROLE, se (39), jämför 4.2.2.2, och supinumformen finns inte belagd någonstans i materialet. Däremot finns enstaka belägg i andra texter i Språkbanken, se (40). Detta är märkligt då *skola* är det vanligaste verbet och man inte skulle förvänta sig förlust av former hos så högfrekventa verb (jfr 3.2.1). Det är också intressant att supinumformen *skolat* fortfarande upptas i tolfte upplagan av SAOL från 1998 när det, att döma av mitt material, haft en ytterst marginell användning sedan den fornsvenska perioden. Däremot har på senare tid dialektala former som *skulla*, se (41) och *skullat* (42) från Språkbanken, båda regelbundet bildade från preteritumformen, fått en större spridning. Formerna är ännu ovanliga, så tiden får utvisa om de slår igenom mer.

- (35) I dag, gissar vi, **skulle** alla djurvänner, och troligen andra också **gett** upp ett ramaskri (Pr. 95)
- (36) Först och främst är hon en duktig violinist och kan ta för sig solistiskt när hon ska **det** (GP 03)
- (37) Kontroll av att signalhornet verkligen fungerar som det **skall**. (GP 03)
- (38) **Ska** du **med**? Nej. Jag går mot strömmen av nattvandrare och beger mig hemåt. (GP 03)
- (39) Seminariet sades **skola** vara en ”diskussion” om genusperspektiv i forskningen. (PAROLE)
- (40) Jag har i den olycklige Ambroses ställe gjort vad han **skolat**, om han själv kunnat. (C.J.L. Almqvist, Gabrièle Mimanso, 1841–1842 Äldre svenska romaner)
- (41) Jag är inte van vid att **skulla** springa så långt, att ta tidspress. (Bloggmix)
- (42) Han har **skullat** ha mat hela tiden, och enbart den fina maten. (Bloggmix)

Värt att notera är även konstruktionen *lära ska* där *ska* förekommer ihop med ett annat verb i presens (se vidare i 8.3.6).

Intressant nog finns det hos *skola* två presensformer, *ska* och *skall*, som existerar sida vid sida. Den förra, *ska*, är en förkortning av *skall* (se stycket om språkekonomi i 3.2.1.3), vilken först nyligen slagit igenom i språket. I mitt medeltida material finns det bara i två belägg, båda från MEL, se (43). I de 1700-talstexter jag har kontrollerat finns något fler belägg, även om det inte är

vanligt. I Stålhammars brev finns ett belägg på *ska* och cirka 200 på *skall* och i Gyllenborg, se (44), finns 16 *ska* och över 70 *skall*:

(43) þet **ska** hæræznæmd vita huat þer ær sant vm. (MEL)

(44) Jag **ska** lära dej din tyfunge at giöra narr. (Gyllenborg, Sprätthöken, 1737)

I det nutida lagtextmaterialet från 1975–2004 finns formen *ska* överhuvudtaget inte belagd, men däremot finns den i senare lagtexter. Detta hör samman med att det i maj 2007 kom en promemoria utgiven av Justitiedepartementet (Malmberg 2007), om att alla anställda vid Regeringskansliet från och med riksmötets öppnande den 18 september 2007 bör skriva *ska* i stället för *skall*. Undantag skulle dock kunna göras vid ändring i äldre lagtexter där det kan vara svårt att modernisera hela texten. En snabb kontroll i enskilda lagtexter visar att en lag från juli 2008 enbart har *skall* och en annan från november 2008 enbart har *ska*. I presstexterna och PAROLE, samt även i skönlitterär text, har förändringen skett snabbare, som vi kan se i nästa tabell. Här har jag valt att ta med fler presskonkordanser för att få ett större jämförelsematerial, och då även tagit med hela konkordanserna för respektive Press 95 och GP 03.⁶⁶ Jag har även lagt till några skönlitterära korpuser för att få ett större jämförelsematerial.

⁶⁶ Texterna finns bland Språkbankens konkordanser [www].

TABELL 8:1. *Presensformerna ska och skall i andra texter.*

Text	<i>ska</i>	<i>skall</i>	Andel <i>ska</i>	Ggr vanligare
<i>Presstext</i>				
Press 65	336	2006	14,3%	0,17
Press 76	2421	1305	65,0%	1,86
Press 95	14 126	8840	61,5%	1,60
Press 98	18 141	7495	70,8%	2,42
GP 03	38 525	15 079	71,9%	2,55
GP 04	43 920	15 229	74,3%	2,88
<i>Skönlitterär text</i>				
Äldre svenska romaner	4890	4969	49,6%	0,98
1800-talsromaner*	28	1985	1,4%	0,01
Bonniers romaner 76–77	9431	2620	78,3%	3,60
Bonniers romaner 80–81	6581	2072	76,1%	3,18
PAROLE	38 366	20 903	64,7%	1,84

* Utdrag ur textsamlingen Äldre svenska romaner.

Utifrån vad vi vet om lagtexterna skulle man kunna förvänta sig att fördelningen mellan *ska* och *skall* i annan text väger över till fördel för *ska* tidigare än i lagtexterna, men kanske inte med någon större tidsmässig skillnad. Ungefär så ser det också ut i presstexterna där genombrottet för *ska* kom mellan 1965 och 1976, och *ska* har sedan stadigt ökat i andel från 1,8 gånger vanligare än *skall* 1976, till 2,4 gånger 1998 och 2,8 gånger 2004. Trots att formen *ska* alltså åtminstone har använts ända sedan medeltiden har det alltså dröjt ända till de senaste 30–40 åren innan den har blivit vanligare än *skall*. I PAROLE, som består av en blandning av presstexter och skönlitterära texter under en längre tidsperiod, är andelen *ska* cirka 1,8 gånger större än *skall*. Detsamma gäller Press 76.

I tabell 8:1 ovan ser vi också att *ska* slår igenom betydligt tidigare i skönlitteratur än i presstext. Redan i Bonniers romaner från 1976/77 är *ska* 3,6 gånger vanligare, alltså en högre andel än i GP 04. Det är också den högsta andelen och här kan man inte se en lika tydlig förändring över tid som i presstexterna. Framför allt utmärker sig korpuser Äldre svenska romaner genom att ha nästan lika många *ska* som *skall* trots att merparten av texterna är från slutet av 1800-talet. Ännu mer märkligt blir det om man tittar på korpuser 1800-talsromaner, som består av ett utdrag ur Äldre svenska romaner. Här är andelen *ska* förhållandevis mycket låg. En snabb genomgång av beläggen på *ska* i Äldre svenska romaner visar också mycket riktigt att de allra flesta beläggen finns i vissa särskilda texter, framför allt de av Martin Koch, Selma Lagerlöf och Hjalmar

Bergman, texter som inte finns med i korpusen 1800-talsromaner. Särskilt förekommer *ska* i repliker, och man kan tänka sig att författarna här medvetet har valt en mer talspråklig stil. Omvänt finns det i korpusen 1800-talsromaner främst verk av författare som mest använder *skall*, bl.a. Carl Jonas Love Almqvist, Fredrika Bremer och Viktor Rydberg.

Sammanfattningsvis kan vi endast belägga små förändringar för *skola* mellan de medeltida och de nutida texterna. Under båda tidsperioderna är verbet det allra vanligaste, med särskilt hög frekvens i lagtexterna. Ett skäl till den höga frekvensen är troligen att *skola* används både som modalt och futurumbildande hjälpverb. Verbet används likartat överallt såsom ett typiskt hjälpverb med hög andel ren infinitiv och få belägg på mer självständiga användningar. De få belägg med objekt som finns är alla med pronomenet *det*. Sådana belägg har jag dock inte funnit i de äldre texterna. Sedan de medeltida texterna har presensformen blivit alltmer dominerande, särskilt i lagtexterna, på bekostnad av övriga former. Endast enstaka belägg på infinitiv och supinum finns i nutida text. De båda presensformerna, *ska* och *skall*, har funnits parallellt länge och *ska* har inte blivit den dominerande förrän under de senaste 30–40 åren och i lagtext inte förrän helt nyligen. Verbet uppvisar endast små skillnader mellan texterna. Som de flesta andra verb är användningen vad gäller *skola* mer begränsad i lagtext, färre konstruktioner förekommer och presens är mer dominerande.

8.1.5. Vilja

Detta verb är minst typiskt som hjälpverb av verben i grupp A och skiljer sig på det sättet från de andra. Vi ska se närmare på vad det innebär.

Trots att även *vilja* räknas till de preterito-presentiska verben, är detta egentligen inte helt etymologiskt riktigt. Verbets former går tillbaka på gamla optativformer, och det hade i gotiskan närmast en oregelbunden böjning. Det användes dock som modalverb och var mycket vanligt, och har efterhand närmat sig de preterito-presentiska verbens böjning genom analogi (se 3.1.4.13). Denna anpassning fortsätter i de respektive germanska språken, för tyskans del ända in i nyhögtyska. I de nordgermanska språken finns oregelbundna former kvar, men de försvinner tidigt. Däremot får verbet aldrig någon vokälväxling mellan presens och preteritum, som det får i tyskan. I svenskan har *vilja* idag kvar sin assimilerade preteritumform, *ville*, med *-ll-* i stället för *-ld-* (jämför *skola* i 8.1.4). Användningen är i alla språken, både i fornspråken och de nutida, som modalverb och i engelska, norska och danska dessutom som futurumbildande hjälpverb. Denna senare användning finns bara belagd i äldre svenska. Verbet är överallt mycket vanligt och uppträder som ett typiskt modalverb i de allra flesta fall.

I den äldre delen av mitt material är *vilja* det totalt sett näst vanligaste verbet efter *skola* och det har nästan dubbelt så många belägg som det tredje vanligaste, *kunna*. Verbet finns belagt i alla texter och är särskilt vanligt i krönikorna där det är det allra vanligaste, dock med undantag för OPK. I PBK är skillnaden mellan *skola* och *vilja* dock mycket liten. Mindre vanligt är verbet i lagtexterna där förutom *skola* även *äga* är vanligare. Detsamma gäller i RT och i DT, där *skola* och *kunna* är vanligare. Högst frekvens har verbet i KK, men den är hög även i EK och SK. Verbet används som modalt hjälpverb överallt, men har den lägsta andelen infinitivkomplement av verben i grupp A. Det finns även enstaka belägg där *vilja* används som futurumbildande hjälpverb, se (45). Verbet är det enda som finns belagt i alla användningar, inklusive den med bisats där de andra verben i grupp A saknar belägg, se (46). Det är också förhållandevis vanligt med bisats och ellips. Användningen skiljer sig här mer åt mellan texterna än den gör för t.ex. *skola*. Andelen infinitivkomplement är högst i krönikorna och DT och betydligt lägre i lagtexterna och den varierar mellan 76 % och 92 %. I stället är verbet i lagtexterna särskilt vanligt med ellips, se (47). Texterna skiljer sig också åt genom att alla användningar finns belagda i krönikorna, medan lagtexterna saknar belägg med infinitivmärke och preposition, jämför (48) med (49) i krönikotext, och RT och DT har ännu färre användningar belagda. Se också belägg på användning med adverb i (50). Vidare finns verbet belagt i alla former och allra vanligast är *ville*, där formerna för preteritum och konjunktiv sammanfaller och som här räknats som konjunktiv. Även preteritumformen *vilde*, som senare föll ur bruk, finns belagd, se (51) för både *ville* och *vilde*. Näst vanligast totalt sett är presens, som också har flest belägg i alla texter utom krönikorna. En liknande tendens har vi också sett hos *skola* (se 8.1.4).

(45) Om fienden skal lära oss strijdhæ, så **will** wårdt kindbeen swijdhæ. (OPK)

(46) Nogh är merkiandes at han **wille slotten skulle hallas** honom til handa. (OPK)

(47) a. þa skal han frændum bötæ **sum** þer **uiliæ** (ÄVgl)
 b. skulu the som epter lifwa fulla maght hafua medh thesso brefue at taka andra godha män j sama stadhin hwem the **vilia** (DT)

(48) gudh laathi mik saa i hymerike bliffua / som jak akther och **wiil ath scriffua** (SK)

(49) Läät och Engelbrect sådana bodh vthgå, at huilken som befunnen worde then ther icke **wille med**, hans gårdh skulle giffuas til sköffuel, och han sielff skulle ingen fridh haffua. (OPK)

(50) Til Gudhs **vil** ek (RT)

- (51) a. norges hoffmän gaato tha ey staa / the **wille** gerna borgena aather
faa (SK)
 b. ther mz tiil däktingan gaa / och **wilde** gerna stokholm **faa** (SK)

Någon stor skillnad kan inte beläggas mellan de äldre och de nyare texterna vad gäller frekvensen. Verbet är totalt sett det tredje vanligaste, efter *skola* och *kunna*, och som allra vanligast i GP 03. Minst vanligt är det i lagtexterna, där både *behöva* och *begära* faktiskt är vanligare. I den äldre delen av de nutida lagtextsamlingarna är även *äga* vanligare. Precis som i de äldre texterna har *vilja* den lägsta andelen användning med infinitivkomplement av verben i grupp A och är det enda som tar bisats. Den senare användningen är också den näst vanligaste i presstexterna, se (52), medan verbet i lagtexterna nästan enbart förekommer med infinitivkomplement, se (53). Inga belägg med infinitivmärke förekommer. I presstexterna finns alla övriga användningar belagda, och här har *vilja* en förhållandevis hög andel användning med objekt, se (54). De flesta exempel är dock inte med substantiviska utan med pronominala objekt i första hand *det*, liksom hos *skola*. Verbet är här också vanligt med ellips, se (55). Ännu högre andelar med objekt, bisats och ellips har *vilja* i PAROLE-utdraget, som här skiljer sig ganska mycket från presstexterna och ännu mer från lagtexterna. Även när det gäller formerna finns det tydliga skillnader mellan texterna. Alla formerna finns belagda i materialet, men i lagtexterna finns bara presens och preteritum. I PAROLE sammanfaller *vilja* med substantivet *vilja* och supinumformen *velat* med supinum av verbet *vela*, och eftersom det rör sig om många belägg har jag inte räknat på hur vanliga de formerna är. Överallt, och då särskilt i lagtexterna, är det presens som dominerar och *vilja* är ett av de verb som har högst andel presensformer, efter *må*, *lär* och *skola*. Även *skola* och *kunna* är särskilt vanliga i presens just i lagtexterna.

(52) Årets jury **vile** gärna att en diktsamling skulle nomineras (Pr. 95)

(53) Den eller de som **vill adoptera** ett barn från utlandet skall anlita en sammanlutning som avses i 3 §. (LT 90–04)

(54) a. Man sa inte nej till Jan när han **vile någonting** (GP 03)
 b. Även om vi inte **vill det** blir vi självklart påverkade av allt som vi ser.
 (GP 03)

(55) Hon sveper en Jack Daniels i baren medan hon läser Wittgenstein, erövrar ett svart bälte i någon japansk kampsport, klär sig utmanande och gör för övrigt precis som hon **vill**. (Pr. 95)

Verbet *vilja* har inte förändrats så mycket under den tid materialet spänner över. Verbet är överallt mycket vanligt, oftast bland de tre vanligaste, och det är t.o.m. vanligare än *skola* i några av de medeltida krönikorna. Användningen är främst med ren infinitiv, men denna andel är den lägsta bland verben i grupp A. Högst är den i nutida lagtexter och här har den höga andelen ellips i de äldre lagtexterna minskat kraftigt. I krönikor och presstexter finns fler användningar belagda och här skiljer sig andelen infinitivkomplement mindre mellan tidsperioderna. Som det enda av verben i grupp A tar *vilja* bisats, och den andelen ändrar sig inte påtagligt från medeltid till idag. Däremot ändrar sig fördelningen mellan formerna så att presens blir mer dominerande i de moderna texterna. Med sin lägre andel infinitivkomplement och sin användning med bisats är *vilja* det minst typiska av verben i grupp A. Det förändras vidare förhållandevis lite mellan tidsperioderna och är överallt mycket vanligt.

8.2. Grupp B

De fem verben i grupp B har alla ett ursprung i den preterito-presentiska böjningskategorin, men räknas inte som modalverb idag. Av de här verben är några ganska ovanliga, särskilt *muna* som bara finns belagt i två äldre texter, men även *duga*, *unna* och *tarva-thorva*, medan *veta* och *äga* är vanligare.

8.2.1. Duga

Liksom *muna* (8.2.2) finns *duga* ända från gotiska bara belagt som ett självständigt verb och är dessutom inte särskilt vanligt. I de västgermanska språken övergick verbet successivt till regelbunden böjning och finns idag bara kvar i det tyska *taugen* med betydelsen 'duga, passa'. I de nordgermanska språken finns verbet bara belagt med regelbunden böjning och i självständig användning och det saknar idag helt anknytning till de preterito-presentiska verben med ett undantag. I färöiska har verbet nämligen utvecklat en funktion som perifert modalverb där det kan ta infinitivmärke och ersätta *kunna* i betydelsen 'förvärvat färdighet' (se (30) i 2.2.4 och 3.1.4.2).

I mitt material finns inga liknande exempel utan i alla belägg på *duga* används det som självständigt verb med stark böjning. Verbet har alltså inte övergått till svag böjning, som är det vanliga bland de preterito-presentiska verben, utan till stark, möjligen i analogi med liknande verb (t.ex. *ljuga* och *suga*). Verbet är ovanligt och finns i de äldre texterna bara belagt i EK, KK och SK med totalt 19 belägg. Främst används det intransitivt, ofta med adverb, se

(56), men även några få belägg med infinitivkomplement förekommer, se (57). Flera av beläggen kombineras här med huvud verbet *bidha* 'vänta', men utifrån så få belägg är det svårt att säga om det rör sig om ett fast uttryck. Till skillnad från verben i grupp A är *duga* något vanligare i infinitivformen än i presens. Participformen finns inte belagd.

- (56) a. han sagde her **duger** nw **engen bidhan** (EK)
 b. Taken een af these tre jak wil idher raadha, her cristiern niclisson her beynct stenson **doga wel** (KK)
- (57) a. Ther **dugde** ey tha **bidha** lenge (EK)
 b. oss **dugher** her ey lenger **bidha** (KK)

I de moderna press- och lagtexterna finns *duga* bara med fem belägg i Press 95 och alla är av typen i (58). Det finns betydligt fler belägg i PAROLE, men *duga* hör ändå till de tio ovanligaste verben. Här används det oftast som i (59). Den starka formen i preteritum, se (60a), dominerar, men det finns även ett belägg på en svag form som kan antyda en övergång till svag böjning, se (60b). I det senare exemplet kan vi också notera kombinationen *duga till*, som enligt SAOB (D:2340) finns belagd sedan 1864:

- (58) a. Den svenske chefen **duger** inte längre. (Pr. 95)
 b. Turisternas saltvattenspooler får **duga** och hit kommer regionens crème de la crème. (Pr. 95)
- (59) a. Hon ställde kaffepannan tillbaka och sa, att det fick **duga**. (PAROLE)
 b. Den förekommer bara i nio fall och verkar nu för tiden bara **duga** åt att marknadsföra T-sprit och en viss ursvensk målarfärg. (PAROLE)
- (60) a. Hon tvivlade på att hon **dög** som hon var (PAROLE)
 b. Som Makedoniens nye kung fick Alexander strax visa vad han **dugde** till. (PAROLE)

Av detta kan vi sluta oss till att verbet inte i någon av de undersökta texterna uppvisar några spår av preterito-presentisk böjning eller modal betydelse i svenskan, och att det idag är ett relativt ovanligt verb.

8.2.2. Muna

Verbet *muna* har etymologiskt sett samma ursprung som *månde* (jämför 8.1.3 ovan), och har troligen sin böjning från det preterito-presentiska *munan* i gotiska, medan betydelsen 'komma ihåg, minnas' i stället kommer från verbet *gamunan* (se 3.1.4.8). Det försvann tidigt ur både forntyska och fornengelska,

men fanns kvar längre i de nordgermanska språken. Idag finns det bara kvar i modern isländska där det används helt självständigt och har den preterito-presentiska böjningen. Det är dock relativt sällan använt. I färöiska har verbet troligen fallit samman med *munnu*, som dock har förlorat betydelsen 'minnas', och i de andra nordiska språken finns verbet inte kvar alls (se 3.1.4.8).

I mitt material finns verbet bara belagt i RT och EK och totalt med endast sju belägg, alla med betydelsen 'minnas', se (61) och (62). Verbet finns endast belagt i presens, men både i singular och plural, se (62):

(61) **Mun** thú mik, **man** ek thik (RT)

(62) a. liwer noghor man thz **mon** / thz barn war konungsins förste son (EK)
b. Liffwa nw nokre men thz **mwna** / Tha swär jak ey fore at the ere graa.
(EK)

Verbet har troligen fallit ur bruk eftersom det enbart användes självständigt och betydelsemässigt ersattes av andra verb.

8.2.3. Thorva–tarva

Verben *thorva* och *tarva* finns belagda under varsin tidsperiod, men trots att de båda har betydelsen 'behöva' är *tarva* troligen ändå inte en direkt efterföljare till *thorva*.

Som vi såg i avsnitt 3.1.4.3 anses *thorva* vara en sammanblandning av de två urgermanska preterito-presentiska verben som **durzan* och **þurþan*. Det första av verben finns inte kvar i de nordiska språken, men har möjligen en direkt efterföljare i det svaga fornsvenska verbet *thora* 'väga' (se 3.1.4.3) som verbet *torde* härstammar från (se vidare i 8.2.10). Detta finns också kvar i engelska *dare*. Det andra verbet finns bl.a. kvar i det fornsvenska *thorva* 'behöva'. Det finns också kvar i tyska *dürfen*, isländska *þurfa* 'behöva' och färöiska *torva*. Både i tyska och i isländska har verbet fortfarande kvar den preterito-presentiska böjningen och kan användas som hjälpverb, även om det i isländska främst används självständigt och alltid tar infinitivmärke. I svenskan har det moderna *tarva* samma betydelse och kan vara en regelbunden efterföljare till *thorva*. Verbet *tarva* kan också vara sekundärt bildat till substantivet *tarv*, i sin tur bildat av **þurþan* (se 3.1.5) eller också komma av en sidoform till **þurþan* och då stå i avljudsförhållande till *thorva* (SAOB T:515). I modern tid är *tarva* ovanligt och har troligen i hög grad trängts undan av det inlånade *behöva* med samma betydelse.

I mitt medeltida material förekommer *thorva* i alla texter utom de två 1500-talstexterna PBK och OPK. Det är ingenstans särskilt vanligt, men har

sin högsta frekvens i EK och är relativt frekvent i lagtexterna. I första hand används verbet med infinitivkomplement, se (63), men det är även vanligt med objekt och preposition och skillnaderna är inte stora. Även belägg med infinitivmärke förekommer, se (64). De enda användningar som saknas är med particip och ellipsis. Det är ganska stora skillnader mellan texterna, men eftersom det rör sig om ganska få belägg i en del fall är det svårt att dra några säkra slutsatser. Verbet har i alla fall högst andel belägg med infinitivkomplement i run- och lagtexter och en lägre andel i diplom och krönikor. I krönikorna är verbet vanligast med preposition, se (65), medan den användningen är relativt sällsynt i lagtexterna till förmån för användning med objekt, se (66). Formmässigt är *thorva* vanligast i presens, men också ganska vanligt i preteritum. Däremot är infinitiv sparsamt belagt med ett enda belägg, se (66), och participformen saknas helt. Även för detta verb är det ganska stor skillnad mellan texterna. I krönikorna är verbet vanligast i preteritum, se (65 och 67), medan lagtexterna helt saknar preteritumbelägg och bara har belägg på presens, se (63b), och infinitiv. I mina texter saknar verbet helt den vokalväxling som finns i bl.a. isländska (jämför 2.2.3) och har svag preteritumböjning, men presensformen saknar ändelse och visar att verbet ändå har kvar lite av de preterito-presentiska formerna, se (63b):

(63) a. Then hugh **torffwen** i ey **haffwa** / at ider skal vm konungin jäwa (EK)

b. Nw **torff** man sina harffwo öffwer åker **köra** (KrL)

(64) then the i danmarc haffua wilia / tha **torffue** riken ey **at skilia** (KK)

(65) Ther war godh kost ok ädla siid / ok all the glæde man **torffte wid** (EK)

(66) Nu kan man þorua korn sit in aka, þa skal han korn vndan skæra af (MEL)

(67) jak **torffte** wel vider **nade ok roo** (EK)

Även om verbet inte är särskilt vanligt i de medeltida texterna så är det relativt sett ändå betydligt vanligare än den nutida motsvarigheten *tarva*. Här är *tarva* mycket ovanligt med bara 12 belägg i PAROLE. Verbet används helt och hållet som ett självständigt verb och tar alltid objekt, se (68), eller bisats (69). Det finns ett belägg med *tarva* i infinitivformen, se (69), medan övriga är i presensformen *tarvar*. Det finns också några belägg i passiv, se (70):

- (68) En flodhäst i Sverige **tarvar** specialbehandling. (PAROLE)
- (69) Den skulle **tarva** att man fullföljde den reformlinje som 1990-talets skatte omläggning och budget- och pensionsreformer förebådade. (PAROLE)
- (70) Ska de lyckas med sina ambitioner, **tarvas** en ny skattestrategi. (PAROLE)

Utifrån mina belägg är det svårt att bedöma om *thorva* övergår till *tarva* eller om det förstnämnda dör ut och senare ersätts av *tarva*. Inte heller de 1700-talstexter jag har använt ger några klara belägg. Där finns ett belägg på *tarva* med prefixet *be-*, se (71), och i Strindbergs romaner finns ett belägg på presensformen, se (72). Några belägg på *thorva* har jag inte hittat i dessa texter.

- (71) och sedhan har vij fått något till månadh

päningar her uthj dese godhe
vinterquarteren, att iagh kan vehl behielpa migh, fast mahn her altidh **be
tarvahr** päningar (Stålhammar, brev, 1700–1708)

(72) Detta har alls ej nedslagit mig tvärtom ty jag har så pass mycket omdöme
att jag vet att det **tarvar** arbete (Strindberg, Han och hon, 1886,
Strindbergs romaner)

Av detta kan vi sluta oss till att både *thorva* och *tarva*, under olika tidsperioder, är relativt ovanliga. De skiljer sig åt genom att *thorva* har kvar den preterito-presentiska presensformen och används med infinitivkomplement, medan *tarva* har helt regelbunden böjning och enbart används som självständigt verb.

8.2.4. Unna

Ett lite mindre komplicerat verb än *thorva–tarva* är *unna*. Det finns inte belagt i gotiskan och det förekommer ganska sparsamt i de fornvästgermanska språken. I engelska har det helt försvunnit och i tyska har det ersatts av avledningen *giunnen* som idag finns kvar i *gönnen* (se avsnitt 3.1.4.10). Detta verb har låg frekvens och har i dag helt övergått till regelbunden böjning. Något vanligare är det i de nordiska språken. I modern isländska böjs verbet fortfarande preterito-presentiskt, men används helt självständigt. De andra nordiska språken har tidiga belägg på preterito-presentiska former hos *unna*, men idag har verbet helt övergått till svag böjning i svenska, norska och danska och används här enbart som självständigt verb. I danskan medförde övergången till svag böjning att preteritum och infinitiv inte sammanföll, såsom de gjorde för modalverben (se 3.1.4.10).

I den medeltida delen av mitt material är *unna* det tredje vanligaste verbet i grupp B och finns belagt i alla texter utom PBK. Högst frekvens har det i KK. Verbet används i princip i två konstruktioner med olika betydelse. I en

del äldre belägg, främst i RT, har verbet betydelsen 'älska' och används då med objekt, dvs. 'älska någon', se (73). Den betydelsen finns kvar i isländskan, men inte i svenskan. Vanligast är dock att verbet har samma betydelse som idag och att det då används med två objekt, dvs. *unna någon något*, se (74). I krönikorna konstrueras *unna* också med indirekt objekt och infinitivkomplement som i (75). Vidare finns verbet belagt i alla tempusformer och endast ett par personböjda former saknas. Verbet skiljer sig från dem vi redan tittat på genom att ha en ovanligt jämn fördelning av belägg mellan de olika tempusformerna, även om presensformerna är flest. Verbet har också både konjunktiv, se (76), och imperativ, se (77, även i 6.3.2.1), belagda. I (78) finns både konjunktiv och presens. Preteritumformen finns endast belagd med dentalsuffix, dvs. här finns inte samma sammanblandning av konjunktiv och preteritum som i grupp A, se (76). Verbet finns också belagt i passiv, men bara i lagtexterna, se (79). En närmare granskning visar att det finns många belägg på den gamla preteritopresentiska presensformen, se (72) och (73). Även den nyare, svaga, presensformen finns belagd, men är relativt ovanligt, se (80). Den äldre preteritumformen finns belagd i (75):

(73) **Ann** ek **thér** af ástum ok af óllum huga. (RT)

(74) efter mit fordärf han sidan ganger / han **aan mik** tha huarken **gotz eller lifua** (KK)

(75) ty han **wnthe mig** tha ey lengher **liffua** (SK)

(76) han miste sit lyff i godhe throo / gudh **vne** hans siel i hymerike roo (KK)

(77) Byrli minn! **Unn** mér! (RT)

(78) Mun thú mik, man ek thik. **Unn** thú mér, **ann** ek thér. (RT)

(79) Them änkiom som hwsbönder aatto som frälst tiento j thera dagha, oc thera barn som ey ära til lagha aara kommen, ægher frelse **wnnas** oskaddom allom almogans ræt (Krl)

(80) ä medan gudh **vnnar** liff at wolla (KK)

I de moderna texterna finns *unna* endast belagt i PAROLE och där hör det till de fem ovanligaste verben med bara 139 belägg. En snabb genomgång visar att alla beläggen är av typen *unna någon något*, där *unna* kombineras med antingen två objekt som i (81) eller med indirekt objekt och infinitivfras som i (82). Verbet är vanligast i infinitivformen, med ungefär hälften av beläggen, och sedan i presens, medan supinum har minst antal belägg. Några oregelbundna former finns inte kvar, och bara några få belägg på *unna* i passiv form, se (83):

- (81) Peter är en go' gubbe, så jag **unnar** honom stålarna, förklarar Hasse. (PAROLE)
- (82) Han är en reko kille, ödmjuk och omtyckt. En som alla **unnar** att vinna. (PAROLE)
- (83) Han kom som jordbrukslärling, dvs. bonddräng – det var vad som **unnades** judiska intellektuella män. (PAROLE)

Verbet *unna* användes självständigt tidigt och har övergått till svag böjning i alla språk där det finns kvar utom i isländska. I svenska finns de preterito-presentiska formerna för presens och preteritum kvar i de äldre texterna i mitt material, men idag böjs verbet helt regelbundet. Det används enbart självständigt, i första hand i konstruktionen 'unna någon något' och med objekt med infinitiv. I runtexterna finns en äldre betydelse, 'älska', belagd. Denna finns ännu kvar i modern isländska.

8.2.5. Veta

Verbet *veta* har redan flera gånger utpekats som ett undantag med sin preterito-presentiska böjning och självständiga användning (se t.ex. avsnitt 2.2). Det kommer från en gammal indoeuropeisk rot med spridning i många språk, jämför t.ex. *veda* i sanskrit och *videre* 'se' i latin (se 3.1.2, 3.1.4.11). Verbet finns belagt i alla de germanska fornspråken med samma betydelse som det har idag och används huvudsakligen som ett självständigt verb. I gotiskan är det också ett av de vanligaste verben. I fornengelska finns tendenser till att *witen* började övergå till regelbunden böjning, men det ersattes i stället av *to know* i tidig nyengelska. I de andra språken skedde sedan olika formförändringar. En sådan är att den svaga preteritumändelsen återinfördes i analogi med de andra preterito-presentiska verben efter att ha försvunnit genom tidigare assimilationer. I de nordiska språken används verbet idag i som självständigt verb, utom i vissa kontexter där det närmar sig *kunna* i betydelse. Trots det har *veta* i stort sett kvar sin preterito-presentiska böjning och denna förändras inte så mycket fram till idag. Isländskan skiljer ut sig genom att inte ha återinsatt den svaga preteritumändelsen och har här formen *vissi* (se 3.1.4.11).

Verbet *veta* är relativt vanligt i den äldre delen av mitt material. Det är visserligen inte lika vanligt som *äga*, men ungefär tre gånger vanligare än *unna*, och det sjunde vanligaste verbet totalt sett. Det förekommer i alla texter utom PBK, men har ändå högst frekvens i krönikorna, särskilt i de tidiga EK och KK men också i OPK. Totalt sett används *veta* huvudsakligen med objekt och bisats. Andelen belägg med objekt är högst i lagtexterna, se (84), och i RT där det dock

bara finns tre belägg allt som allt, se (85). Användningen med bisats är överallt lägre än med objekt, men har sin högsta andel i krönikorna, se (86). Verbet förekommer också med infinitivkomplement i betydelsen 'veta hur, kunna' och finns i krönikorna även med infinitivmärke, se (87a) och (87b). Den enda användning som inte alls finns belagd är med verbkomplement i particip. Bland formerna finns de flesta belagda, även om det finns ganska få belägg på participformen, se (88). Till skillnad från nästan alla de andra verben i både grupp A och B är verbet vanligast i infinitivformen. Det finns också många belägg i presens, medan preteritumformen är lite ovanligare. I runtexterna finns ett belägg på preteritumformen *vissi*, se (85), men i alla övriga texter finns bara den senare formen med dentalsuffix. För att skilja på formerna och vara konsekvent jämfört med de andra verben har jag här räknat *vissi* som en konjunktivform. Någon direkt skillnad mellan texterna är svår att se och både i krönikor och i lagtexter är det samma former som är vanligast. I DT saknas presensformen, men verbet har där totalt bara tio belägg så det är svårt att dra några slutsatser av det.

- (84) Nu komber bonde til þings ok beþis af häræzhöfþongä laghä domä, suara han sik ei **vita lagh** vm þet maal, þa ma han þet vp sætiæ, ok huxa sik vm til næsta þings dagh (MEL)
- (85) Fulginn liggR hinns fylgdhu, flæstr **vissi that**, mæstaR dædhiR dolga (RT)
- (86) Ok **wisto** ey **nar the komo** ather, vridhna hender ok starker grater (EK)
- (87) a. Men thet är konst **weta skicka** sich epter leghligheetenne (OPK)
b. Här till **wiste** min moder wäl **att sware** (SK)
- (88) han **wiste** ey for hwem **at** wakta sig / the han bästh trodde pa / beuiste honom tolka falshet tha (KK)

I de nyare texterna är *veta* det näst vanligaste av verben i grupp B och finns belagt i alla texterna, med de flesta beläggen i presstexterna. Ännu vanligare är det i PAROLE där bara *skola*, *vilja* och *kunna* har fler belägg. I lagtexterna finns dock bara enstaka belägg, alla av samma typ som i (89). Användningen i presstexterna är främst med objekt eller bisats, se (90), men några belägg med infinitivmärke och infinitiv förekommer också, se (91). Några ännu mer hjälpverblika användningar finns i PAROLE där *veta* finns i några belägg med infinitivkomplement utan infinitivmärke, se (92a). I alla fallen står det med huvudverbet *berätta* och det tyder på att *vet berätta* mer eller mindre används som ett fast uttryck. Stickprov i Språkbankens konkordanser visar på belägg från andra halvan av 1800-talet och att det har blivit vanligare på senare tid. Den finns belagd i nästan alla presstextmaterial från och framåt, se (92b). Den

är dock omnämnd av Lundin (1920:12), med anmärkningen att *vet* i det här fallet närmast har betydelsen 'kan'. Belägg på *veta* med andra huvudverb har jag inte hittat. Verbet finns vidare belagt i alla former och är särskilt vanligt i presens och därefter i infinitiv. Även i PAROLE är presens vanligast, men här är preteritum något vanligare än infinitiv. Ett belägg med *veta* i passiv form förekommer också, se (93). Böjningen har inte förändrats nämnvärt sedan de medeltida texterna och verbet har kvar sin preterito-presentiska presensform *vet*. Verbet har visserligen en relativt hög frekvens, men minskar i både frekvens och andel förekomster med verbkomplement mellan tidsperioderna så går inte att säkert säga att verbets frekvens bidragit till att bevara böjningen (se 3.2.1.3, 7.2.1). Möjligen är det verbets användning med infinitivkomplement och infinitivmärke, snarare än verbets frekvens, som hjälpt till att bevara den gamla böjningen.

- (89) Den som deltar i eller har deltagit i verksamheten hos den regionala stiftelsen får inte obehörigen röja vad han därvid har fått **veta** om en anvisad arbetstagares personliga förhållanden. (LT 75–89)
- (90) a. Skulle gärna vilja **veta signatormelodin** till Bokbussen på SVT (GP 03)
 b. Var och en som brukar tryckfriheten skall **veta att rådet ser honom**. Han skall **veta att rådet är redo att ingripa**. (Pr. 95)
- (91) Visst förstår jag – och vet **att utnyttja** – tv:n som tillfällig barnpassning. (GP 03)
- (92) a. Däremot finns det flera beskrivningar från tidigare århundraden som **vet berätta** som regelrätta bastubad och organiserade badinrättningar. (PAROLE)
 b. Historien **vet berätta** att det alltid händer en massa saker sista dygnet (DN 1987, Språkbankens konkordanser)
- (93) Vi har att härska över nuet och inte oroa oss för det, varom inget bestämt kan **vetas**. (PAROLE)

Verbet *veta* skiljer ut sig genom att ha bevarat den preterito-presentiska böjningen i alla de nordiska språken och i tyska, trots att det inte används som ett modalt hjälpverb. Det används i första hand självständigt, men i mitt material förekommer verbet också i konstruktioner med ett infinitivkomplement, då i regel med infinitivmärke. I dessa fall närmar sig betydelsen närmast den hos *kunna*. I nutida texter finns också konstruktionen *vet berätta* där *veta* används som hjälpverb utan infinitivmärke. Någon påtaglig skillnad mellan de äldre och yngre texterna går inte belägga. Verbet är ganska sparsamt belagt i båda lagtexterna och vanligare i krönikor/presstexter. Användningen är likartad och böjningen förändras inte nämnvärt.

8.2.6. Äga

I gotiska används motsvarigheten till *äga* helt självständigt och visade tendenser på övergång till regelbunden böjning (se avsnitt 3.1.4.1). Samma utveckling finns i de västgermanska språken. I tyska blir detta verb senare helt utkonkurrerat av *haben* och finns inte kvar annat än i avledningar. I tidig engelska användes *owe(n)* både som självständigt verb och som modalverb, men tog i den senare användningen alltid infinitivmärke. Senare genomgick verbet en lexemsplitrning där den gamla presensformen *owe* fick en ny böjning enligt svagt mönster och användes helt självständigt. Detta kom dock att delvis trängas undan av *own*, i sin tur bildat till adjektivet *own* eller substantivet *owner*, som övertog betydelsen 'inneha, besitta'. Den gamla preteritumformen, *ought*, fortsatte dock att användas som modalt hjälpverb och att alltid ta infinitivmärke (se 3.1.4.1). Detta kan dock utelämnas i t.ex. elliptiska konstruktioner (se 2.2.5). Verbet har inte utvecklat några nya former utan *ought* används i både presens och preteritum. Även i de nordiska språken kunde verbet tidigt användas både självständigt och modalt och så används det fortfarande i dagens isländska och färöiska. Särskilt i isländskan finns också den gamla böjningen bevarad, med en sekundär vokalväxling, *eiga*-á, som bara finns i de nordiska språken. Här används verbet både självständigt och som hjälpverb, dock alltid med infinitivmärke liksom i engelskan. På samma sätt används verbet i färöiska, men där räknas det inte längre som preterito-presentiskt böjningsmässigt (se 2.2.4). Både i danska och svenska böjs verbet idag helt regelbundet och används enbart eller nästan enbart självständigt. Enligt Birkmann (se avsnitt 3.1.4.1) har verbet delvis trängts undan av verb med liknande betydelser, t.ex. *måste* som lånades in runt 1500. I norska har verbet delvis övergått till regelbunden böjning, men det har kvar den preterito-presentiska presensformen, *eig* (se 2.2.1).

I den äldre delen av mitt material hör *äga* till de allra vanligaste verben, mer än dubbelt så vanligt som *veta* och vanligare än både *må* och *mån* i grupp A. Det finns belagt i alla texterna och är särskilt vanligt i RT och i lagtexterna, med en frekvenstopp i ME. Denna topp är också den högsta för alla verb och i alla dessa texter. I RT svarar *äga* för mer än hälften av alla belägg och i lagtexterna är bara *skola* vanligare. Verbet används i första hand med objekt, men infinitivkomplement är också ganska vanligt. Andra användningar finns dock bara i ett fåtal belägg. Skillnaden mellan texterna är dock påtaglig. I runtexter, diplom och krönikor är andelen användning med objekt mycket hög, mellan 79 % och 99 %, se (94), och användning med infinitivkomplement finns endast belagt några få gånger i diplomerna, se (95). I runtexterna finns också ett belägg på infinitiv med infinitivmärke, se (96). Däremot ser användningen i lagtexterna helt annorlunda ut. Här är andelen belägg med objekt under 40 % och verbet är i stället betydligt vanligare med infinitivkomplement, då i be-

tydelsen 'ska, måste', se (97). Några få belägg på andra användningar finns, bl.a. med infinitivmärke, se (98). Av formerna är det presens som dominerar stort. Preteritum har också ganska många belägg, medan infinitiv och particip är ganska ovanliga. I runtexter och lagtexter dominerar presensformen stort, medan diplomerna har en jämn fördelning mellan presens och preteritum och krönikorna har de allra flesta beläggen i preteritum.

- (94) birger jerl **atte syner fyrra** (EK)
- (95) abbattissan æghir mik **giua** huarth aar i min liif tima fyra thyni korn (DT)
- (96) Eindridhi, taka that korn sem Bergthórr á mér **at lúka**. (RT)
- (97) a. Nu **agher** han rætsylis vm land sit **riþa** (MEL)
 b. Dräper lösker madher man, tha **agher** han **faangas** aff malsegen
 denom, konungs länsmanne oc heredzhöfdingia, ä hwar han är, wtan
 j kirkio eller kirkio gaardh; tha **agher** han til tingh **fóras**, oc ther liiff aff
 honom döma lata, oc hwarte fastes eller bötis for han. (KrL)
- (98) fordæruas þet barn af vanrykt, þet **agher** biskoper **at skopa**, huar þet
 barnit skal ater fasta (MEL)

Vi ser här en tydlig skillnad i hur verbet används i lagtexter respektive krönikor. I lagtexter står *äga* främst i presensformen och används ofta med verbkomplement, medan verbet i krönikorna står i preteritum och mest används med objekt, jämför typiska exempel i (98) ovan och (99) nedan. Båda de äldre preterito-presentiska formerna, *á* i presens och *atte* i preteritum, finns belagda och de nyare *äger* och *ägde* kommer in successivt. Presensformen *á* finns bara belagd i de äldre texterna RT och ÄVgl, se (100), där verbet används med objekt, medan preteritumformen *atte/lätte* finns kvar ända in på 1500-talet, jämför (99). Den nyare preteritumformen *ägde* finns inte belagd alls i det medeltida materialet. I 1700-talstexten Argus finns däremot bara *ägde* belagt, se (101). Den särskilda formen för andra person singular i presens som flera av de andra preterito-presentiska verben har (se 3.2.1.3) finns inte belagd i det här materialet.

- (99) Och med samma drottning Blanka **ätte** konungen **två söner** Erich och Håkon (OPK)
- (100) Dör stafkarl. þa a prester **pik ok screppu ok læghærstad** (ÄVgl)
- (101) Det hände sig en gång, at Fru Ädelmodighet wille hålla en liten eftersyn, huru många älskare hon **ägde** i Sverige (Olof v Dalin, Then Swänska Argus, 1732–1734)

I de nutida texterna har *äga* blivit ett relativt ovanligt verb. Av verben i grupp B är det ändå näst vanligast, efter *veta*. Det finns belagt i alla texter och har högst frekvens i den äldre delen av de nutida lagtexterna och lägst i den yngre delen av samma material. Bara under de 30 år som det nutida lagtextmaterialet spänner över verkar det alltså ha blivit betydligt ovanligare, åtminstone i lagtext. Samma nedgång finns i presstexterna, även om den inte är lika tydlig. Användningen är till övervägande delen med objekt men även här är det stora skillnader mellan texterna. Liksom tidigare finns alla belägg med infinitivkomplement i lagtexterna, även om andelen är betydligt lägre än i det medeltida materialet, se (102). Andelen belägg med objekt i lagtexterna uppgår här till över 90 %, se (103). I presstexterna finns *äga* uteslutande med objekt, se (104), och då både med konkreta objekt och i mer eller mindre fasta uttryck som *ägarum*. I lagtexterna förekommer *äga* också med abstrakta objekt, som t.ex. *ägagtighet*, *äga samband* och *äga tillämpning* och där är de också dominerande. I viss mån kan man se dessa som en övergångsform mellan den modala betydelsen och betydelsen 'inneha, besitta', som förekommer med konkreta objekt. Verbet *äga* kan i t.ex. *ägarum* snarast översättas med 'ha' eller 'få'. Bland formerna är presensformen vanligast, precis som i de äldre texterna. Även infinitiv är ganska vanligt, medan preteritum bara har ett fåtal belägg. Alla former finns belagda och här är det ingen större skillnad mellan texterna. Ett nytt inslag är att verbet förekommer i passiv med några belägg, varav ungefär lika många i lagtexter och presstexter, se (105):

- (102) Kompensation för erlagd försäljningsskatt enligt 13 § lagen (1978:69) om försäljningsskatt på motorfordon sker efter skriftlig ansökan av be skicknings- eller konsulatschef eller av den som i Sverige **äger företräda** sådan organisation som avses i bestämmelsen. (LT 75–89)
- (103) Dokumentens officiella pappersutgåvor **äger** alltid **företräde** eftersom Rättsnätet baseras på material från offentliga databaser som kan innehålla felaktigheter. (LT 90–04)

- (104) a. Jugo Skandia har lämnat en beställning på fartyg och våra förskott betyder inte att vi **äger fartygen**, säger konkursförvaltare Erik Strömkvist (Pr. 95)
- b. Det skulle i så fall **äga rum** efter Bushs Europabesök i början av juni (GP 03)
- (105) Även Scania, som **ägs** av Investor, presenterade en halvårsrapport (Pr. 95)

Som vi har sett tidigare (se avsnitt 7.1.2.2) används *äga* på ett lite annorlunda sätt i lagtexter jämfört med i andra texter. I de medeltida lagtexterna uppträder verbet ofta med infinitivkomplement, och då oftast utan infinitivmärke till skillnad från i t.ex. isländska (2.2.3), medan den användningen knappt finns belagd alls i de andra texterna. Ett liknande bruk i finns kvar även i de nutida lagtexterna i materialet, fast här är beläggen med infinitivkomplement i lagtexterna ganska få och verkar dessutom minska i frekvens. Att bruket har gått ner kraftigt har troligen att göra med den kritik som, enligt Benson (1974), framfördes mot *äga* i lagtexter under 1960-talet och som ledde till att *äga* följt av infinitiv helt rensades ut i den nya regeringsformen 1973. Bruket ansågs då föråldrat. Den tydliga nedgången i mitt nutida material kan vidare förklaras av *Myndigheternas föreskrifter* (1998):

I äldre författningar används en rad modala hjälpverb för att nyansera innebörden av själva föreskriften. En del av dessa hjälpverb (*må, äger, har att*) är i dag föråldrade och bör inte finnas i föreskrifterna. (Ds 1998:43).⁶⁷

Denna föreskrift har troligen påverkat användningen avsevärt och bidragit till att den kraftigt sjunkande frekvensen. För *må*, som också nämns här, har nedgången skett tidigare eftersom detta verb (se avsnitt 8.1.2) inte finns belagt alls i de nutida lagtexter jag har undersökt. Intressant är att användningen av *äga* som modalt hjälpverb under hela den tid som undersökningen spänner över (utifrån de undersökta texterna) endast undantagsvis finns belagd någon annanstans än i lagtexterna. Det är omöjligt att säga om den här användningen har funnits i vardaglig svenska ännu tidigare eller om den har uppstått särskilt i lagtextgenren. Med tanke på att verbet har en liknande användning i närbesläktade språk ligger det dock nära till hands att anta att den modala användningen har funnits med från början, men att den har konserverats i lagtexterna ända fram till våra dagar.

⁶⁷ Hjälp verbet *ha*, som konstrueras med *att*, är inte medtaget i min undersökning, eftersom jag i första hand valde ut verb som hade låg andel infinitivmärke och detta verb inte före kommer med en infinitiv som huvudverb utan infinitivmärket (se 4.2.4).

Intressant är också att *äga* mycket sällan förekommer med infinitivmärke i de svenska texterna, trots att detta är den vanliga konstruktionen i engelska, isländska och färöiska. De få användningar med infinitivmärke som är belagda i materialet återfinns dessutom inte i lagtexterna. Exempel i annan text förekommer, om än mycket sparsamt, ända in i modern tid. Ett stickprov i Språkbankens konkordanser visar att det finns enstaka belägg på *äga* med infinitivmärke i flera skönlitterära texter från 1800- och 1900-talen, se (106). I presstexterna från 1965–2004 finns bara två belägg, se (107), varav det tidigaste är ett citat från en äldre lagtext. Detta citat kommer från Regeringsformen som gällde 1809–1974 och utgör ett undantag i förhållande till lagtexterna i mitt material.⁶⁸ I denna text används *äger*, när det tar infinitivkomplement, konsekvent med infinitivmärke, se (108). Belägget i (107b) med infinitivmärke i presstext är dock unikt i det här sammanhanget och användningen av *äga* här ger texten en formell och lite ålderdomlig prägel. Möjligen kan vi uppfatta det som en förkortning av *äger rätten att*. Vi ser här en uppdelning av *äga*, där verbet redan tidigt används annorlunda i lagtexter än i mer skönlitterär text som krönikor. I de fall verbet förekommer som hjälpverb tar det ren infinitiv i lagtexterna och infinitivmärke i andra texter. Användningen som självständigt verb tar dock över mer och mer.

- (106) a. ”Var råkas vi?” Ambrose! Du **äger att bestämma**. (C.J.L. Almquist, Gabriële Mimanso, 1841-1842, Äldre svenska romaner)
 b. Hur kan I tro att jag **äger att benåda**, jag som själv lever på nåd! (Strindberg; Folkungasagan, 1899)
 c. Den är större, än att den borde åkomma någon, som **äger att** vårdas som människa. (Per Anders Fogelström, Vävarnas barn, 1981, Bonniers romaner II)
- (107) a. ”Konungen **äger att** allena **styra** riket”, stod det i Regeringsformen fram till 1975 (Pr. 98)
 b. Av svaret framgår att det är skolledningen som **äger att** fatta beslut i dessa frågor. (GP 04)
- (108) Konungen **äger** att i brottmål **göra** nåd, mildra lifsstraff samt återgifva ära och till kronan förverkadt gods, (Regeringsformen 1809)

⁶⁸ Regeringsformen i text [www].

Ganska nyligen har *äga* också fått en ny användning i betydelsen 'vara bäst' eller 'dominera', där det förekommer helt utan komplement i meningar som t.ex. *Det nya rockbandet äger* (se t.ex. Adelswärd 2008). Det finns inga belägg på denna användning i mitt material, men i GP 04 (språkspalt av Lars-Gunnar Andersson) finns följande text:

"Äga" och "suga" är exempel på ord som fått nya betydelser på svenska de senaste åren – betydelser som först dykt upp i ungdomars språk och sedan spridit sig. Några killar i 12-årsåldern spelade innebandy på en parkeringsplats, det som något oegentligt kallas landhockey. Hur som helst. En boll fastnade i det nät som satt i målet och en av dem pekade på bollen och sa "Den **äger**", en annan svarade "Nä, fan, den suger". Så talar dagens ungdom, framtidens beslutsfattare och nationens hopp. [min fetstil]

Vid sökningar på internet kan man numera också hitta belägg där *äga* har börjat användas med en bestämning i den nya betydelsen, såsom t.ex. *Jag kan inte skjutsa på cykel, men jag äger att skjutsa* på häst från en bloggtext skriven 2010⁶⁹ [min fetstil]. Denna användning vore mycket intressant att följa upp i framtiden.

Sammanfattningsvis kan man se att *äga* under den tid som de undersökta texterna spänner över successivt övergår från att vara ett preterito-presentiskt verb med blandad användning till att bli ett självständigt verb med regelbunden böjning. Användningen som modalt hjälpverb är redan tidigt koncentrerad till lagtexter och även om andelen minskar finns denna skillnad i användningen kvar ända till slutet av 1990-talet. Enstaka belägg på hjälpverbsanvändning finns även i andra typer av text, men de är i jämförelse mycket sällsynta. De belägg som finns skiljer sig också från lagtexternas belägg genom att alltid ha infinitivmärke, i likhet med t.ex. isländska som har samma typ av användning. Hur stor påverkan inlåningen av *måste* har haft är svårt att bedöma utifrån mitt material. Frekvensen faller stadigt från EK till OPK, med undantag för PBK, men verbet blir inte plötsligt mycket ovanligare och användningen förändras mycket långsamt. Troligen ser vi här *äga* i slutskedet av en långsamt pågående förändring från ett verb med blandad användning till ett helt självständigt verb. Intressant är dock den nya betydelsen och att följa upp vilka användningar den förekommer i.

⁶⁹ Exemplet hämtat från vicpic.blogg [www].

8.3. Grupp C

Verben i grupp C saknar preterito-presentiskt ursprung och är inte lika noggrant undersökta som verben i grupp A och B (se avsnitt 4.2.4), vad gäller användningen bara i krönikor och presstexter. För verbens ursprung har jag hämtat information främst från SAOB.

8.3.1 Bruka

I likhet med flera andra av de undersökta verben har *bruka* flera sinsemellan ganska olika betydelser (jämför t.ex. *må* och *unna* i äldre tid). Verbet används vanligen antingen i kombinationen *bruka något* med betydelsen 'använda, nyttja' eller i *bruka göra något* med betydelsen 'ha för vana att...'. Bara den senare av betydelserna används som hjälpverb med infinitivkomplement. Trots olikheterna rör det sig ursprungligen om ett enda verb som har sitt ursprung i det medellågtyska *brüken*, motsvarande *(ge)brauchen* i modern tyska och det härstammar från samma rot som det latinska *frui* 'njuta' (SAOB B:4320). Verbet fanns i fornsvenskan och båda betydelserna, och även andra delbetydelser, är enligt SAOB belagda från åtminstone mitten av 1600-talet (se även Bylin 2013:92). Verbet räknas inte som hjälpverb i något annat nordiskt språk än svenskan, men i tyskan används *brauchen*, 'behöva', på ett liknande sätt och kan där t.o.m. anpassas i böjningen till de modala hjälpverben (som i huvudsak har preterito-presentisk böjning) när det används som hjälpverb (se 2.2.6).

I mitt äldre material finns *bruka* belagt i alla krönikor utom EK och dessutom i KrL. Det finns alltså inga belägg i materialet före 1400-talet. Frekvensen är högst i OPK och även ganska hög i SK, men verbet är inte särskilt vanligt (se tabell 5:6 i avsnitt 5.1.5 ovan). Det används främst med objekt, se (109) och har endast enstaka belägg i andra konstruktioner, dock inga med verbkomplement. Av formerna är preteritumformen vanligast, men även infinitiv och particip har ganska många belägg. Inga passivformer finns belagda.

- (109) a. men sedan iak var komen mz them in / tha **brukade** iak **mit falska sin** /
oc gjorde them et ynkeligt bad / mit pa torgit j stocholms stad (SK)
b. Doch skole wij och mäghe **bruka wår titel** så lenge wij leffue (OPK)

I de nyare texterna finns *bruka* endast belagt i presstexterna och det har där en relativt låg frekvens, högst i GP 03. Antalet belägg hamnar i mitten av listan över alla verb även här, både vad gäller presstexterna och PAROLE (se 6.1.5). Användningen har dock förändrat sig betydligt mer, och verbet har gått från att främst användas med objekt till att nästan enbart användas med infinitivkom-

plement, se (110). I PAROLE finns också bara enstaka belägg på användningen med objekt, se (111). Verbet finns bara belagt i presens och preteritum i de utvalda texterna, och det är vanligast i presens. Samma fördelning gäller i PAROLE, men här finns även belägg på infinitiv och supinum. I PAROLE finns även några belägg på *bruka* i passiv form, se (112), och då med betydelsen 'använda, nyttja'. Den här förändringen hos *bruka* är även beskriven av Bylin (2013:81ff).

- (110) a. En förhandlingsklausul brukar **ingå** i de standardkontrakt som värdarna använder. (Pr. 95)
 b. Jag **brukar betala** räkningarna och frugan maten (GP 03)
- (111) Ni **brukar** ju **våld** mot dem. (PAROLE)
- (112) Nu **brukas** bara **en gård**, de andra är utarrenderade. (PAROLE)

Det verkar alltså som om *bruka* under medeltiden, åtminstone fram till mitten av 1500-talet, i första hand användes i betydelsen 'använda, nyttja' med objekt. Den andra, modala, betydelsen har blivit allt vanligare och är numera helt dominerande. En jämförelse med 1700-talstexterna visar att betydelsen 'använda, nyttja' var den vanligaste även där, men att den modala betydelsen förekom sporadiskt, jämför (113 a och b), båda hämtade ur Argus:

- (113) a. Gudi lof, jag har Lossows Pulver: Det **brukar** jag i alla Siukdomar (Olof v Dahlin, Then Swänska Argus, 1732–1734)
 b. Jag will intet tala om de Gamla, som nog äro bekante; men hör på huru Boileau **brukade lee** åt qwacksalware och Wurmar (Olof v Dahlin, Then Swänska Argus, 1732–1734)

Troligen har *bruka* i den första betydelsen i viss mån trängts ut av ord som *använda*. Verbet har i sin tur troligen trängt ut *pläga* i hjälpverbsbetydelsen (se 8.3.8). Om den utveckling vi kan se här fortsätter, så kommer *bruka* troligen helt att övergå till att användas som hjälpverb och förlora den, av allt att döma, äldre betydelsen. Eventuellt kan vi här se en lexemsplittring där passivformen tar över betydelsen 'använda', och där aktivformen får en specialiserad funktion som hjälpverb. En liknande utveckling har redan skett i fråga om *torde*, se detta verb (se 8.3.10).

8.3.2 Böra

Verbet *böra* är nära besläktat med danska och norska *burde*, svenska *bära* och *börja* och fornengelska *gebyrjan* 'hända, passa'. Enligt SAOB (B:4889) har verbet i äldsta tid kunnat användas som självständigt verb med betydelsen 'tillkomma, tillhöra' och först senare övergått till en mer modal betydelse.

Övergången har troligen skett i uttryck som *Ära (ske) den som ära bör* med betydelsen 'Ära ske den som äran tillkommer'. Detta har sedan omvandlats till *Ära den som äras bör* där *bör* har omtolkats till hjälpverb (se 3.4.2). Sannolikt har verbet också påverkats i både form och betydelse av framför allt medellågtyska *boren*, men också andra mer sentida verb (B:4889). Verbet finns även i norska och danska och används i båda som modalt hjälpverb (2.2.1 och 2.2.2.).

I mitt äldre material finns *böra* belagt i alla texter utom ÄVgl och MEL och det har sin högsta frekvens i KrL. Det är ganska vanligt även i OPK. Användningen som hjälpverb är vanlig och andelen belägg med infinitivkomplement uppgår till drygt 50 %, se (114). Det förekommer också med infinitivmärke, se (115), och i elliptiska konstruktioner, se (116). I krönikorna finns endast två belägg med objekt, se (117), och här finns den ursprungliga betydelsen kvar. I (117b) återfinns också den i sammanhanget så viktiga konstruktionen med *ära*, där *ära* fortfarande är ett substantiv. Notera att exemplet från OPK, dvs. 1500-tal, är av senare datum än det i SK från 1400-talet, se (114a), där *ära* förekommer som verb. Den gamla betydelsen hos *böra* finns alltså kvar ända in på 1500-talet, men bara sporadiskt belagd. Av formerna är preteritum vanligare än presens, även om det inte är någon stor skillnad i antalet belägg. Trots att åtminstone infinitivformen finns i modern svenska, är varken den eller participformen belagd i de äldre texterna.

- (114) a. minne Moder **böör** migh **äre** och ey försmå (SK)
 b. Och **böör** historier eller Cröneker så scriffna **wara** at the föregiffua, så mykit som mögeliget kan wara (OPK)
- (115) the sökte the danska i alla ty / jac wänter thom **borde** tha **at fly** (KK)
- (116) badh them at the skulle komma vth til honom, och anama honom för theres konung, som them **borde** (OPK)
- (117) a. Haa gud försmår j alla stund / oc hata hans kirkia aff hiertans grund / honom **bör** ey **licka eller rolukt liff** / men ewig feyd oc dageligt kiff (SK)
 b. på thet wij måge lära geffua gudhi then äro honom **bör**, och bidhia honom om hiepl emoot dieffulen (OPK)

Relativt sett har verbet blivit vanligare i de nutida texterna och flyttat från mitten av verblistan till att vara det sjunde vanligaste verbet (se avsnitt 5.1.5 och 6.1.5). Det förekommer i alla texterna och är något mer frekvent i presstexter än i lagtexter. Högst frekvens har *böra* dock i PAROLE. Användningen är betydligt mindre varierad än i de äldre texterna, och verbet används nästan enbart med ren infinitiv, se (118). Dock finns två belägg med komplementet i supinum, se (119). Verbet används alltså numera endast som modalt hjälpverb.

Av formerna finns alla utom supinum belagda i presstexterna. I PAROLE sammanfaller denna form med adverbet *bort* och är därför svårt att söka på, men det finns ett belägg på *hade bort*, se (120a) Jag har också hittat ett belägg på supinumformen i en lärobok vars första upplaga kom 1996, se (120b) som även finns med i avsnitt 6.3.3. Både presens och preteritum är vanliga former, men presens något lite vanligare. Infinitivformen är ovanlig och har ofta en lite ålderdomlig prägel, se (121):

- (118) Regeringen **bör förmå** parterna att samla sig inbördes (Pr. 95)
- (119) Det finns dock många idéer och tankar som redan **borde varit** illustrerade och presenterade. (GP 03)
- (120) a. Vi hade **bort** slippa rättspsykiatern Lars Lidbergs grova analyser. (PAROLE)
b. JO fann visserligen i detta fall att övervägande skäl talade för att brevet hade **bort** behandlas som allmän handling hos kommunen (Bohlin 2001:69)
- (121) Vi i Elevorganisationen Stockholms län har alltid krävt att man ska **böra** satsa på skolorna, i stället för att spara (PAROLE)

Vi kan därmed konstatera att *böra* används som hjälpverb i det medeltida materialet på ungefär samma sätt som det gör nu och att denna användning tagit över helt. Den ursprungliga betydelsen hos *böra*, som finns i mitt material, är bara belagt i några få fall och numera helt försvunnen. Idag används verbet helt och hållet som modalt hjälpverb och håller förmodligen på att reduceras i formerna så att det förlorar formerna för både infinitiv och supinum.

8.3.3 Börja

Enligt SAOB (B:4907) är *börja* en inhemska form av det från tyskan starkt influerade *böra* och båda hör nära samman med *bära*. Verbet används i mitt material inte någonstans som ett typiskt modalt hjälpverb, men inte heller som ett typiskt självständigt verb. Det har i alla fall kunnat användas med infinitiv sedan åtminstone mitten av 1300-talet (Bylin 2013:136).

Verbet är ganska ovanligt i de medeltida texterna, och belägg saknas i RT, DT och de två yngsta krönikorna PBK och OPK. Högst frekvens har *börja* i de tidiga lagtexterna ÄVgl och ME, särskilt den senare. I krönikorna finns bara 14 belägg, och användningen visar en ganska jämn fördelning mellan komplement i objekt, se (122), och verbkomplement i infinitiv, se (123). Ett belägg med infinitivmärke förekommer också, se (124). Av formerna är preteritum

vanligast och det finns ganska få belägg på presens och infinitiv. Participformen saknas här helt. Däremot finns det några belägg på passiva former, och dessa står också i preteritum, se (125). Verbet har en svag, regelbunden böjning.

- (122) Tha kom ther hertogh Erik ok **böryade** tha **en annen leek** (EK)
- (123) Först monde lyckan fast mz mig stå / sedhen **börgiade** hon fast moth mig **gå** (SK)
- (124) j helgandz hws the samman gingo / ther **byriade** the **at dechtinga** (KK)
- (125) ther **byriadis en storm** swa stoor / Mangt got skip ther misfoor. (KK)

I moderna texter finns *börja* belagt i alla de undersökta textsamlingarna och har högst frekvens i PAROLE och därefter i GP 03. I lagtexterna är verbet betydligt ovanligare och allra mest så i den senare delen av lagtextsamlingen. Verbet används i första hand med infinitivkomplement, se (126). Det finns även ett antal belägg med objekt, se (127), och preposition, se (128). Den vanligaste formen är preteritum men presens är också vanligt. Alla formerna finns belagda, och i PAROLE finns verbet också belagt i passiv form, se (129). Se även Bylin (2013:131ff) om verbets förändring mot hjälpverb.

- (126) Nu besöker jag Åbo för första gången och **börjar** genast **leta** efter mina gamla brevvänner. (GP 03)
- (127) Paneldeltagarna **började provsmakningen** med olika semlor (GP 03)
- (128) På de flesta kaféer **börjar** man **med** att beställa och betala (GP 03)
- (129) Under veckan **börjas** det med att avveckla Vattenfestivalens trafikomläggningar. (PAROLE)

Detta verb förändras ganska lite mellan medeltid och nutid och har överallt en ganska varierad användning där det både kan uppträda som hjälpverb och som självständigt verb. Andelen användning med infinitivkomplement ökar lite över tid, men det är ingen stor skillnad. Verbet används dock mycket lite med infinitivmärke och närmar sig på så sätt de mer typiska hjälpverben. Detta stämmer bra överens med andra undersökningar, t.ex. Mjöberg (1950:72), som visar att *börja* nästan inte förekommer med i infinitivmärke alls under 1900-talet (se även 3.3.2.3).

8.3.4 Försöka

Liksom *bruka* är *försöka* tidigt inlånat till svenskan från medellågtyska och motsvarar i många betydelser *versuchen* i dagens tyska (SAOB F:3366). Som vi kan se i exempel (129) och (130) nedan har betydelsen delvis förändrats jämfört med i de äldre texterna. I de tidiga beläggen har verbet snarast betydelsen 'prövat, upplevt' och används på ett sätt som inte förekommer idag. I de medeltida texterna finns bara 15 belägg, och verbet finns enbart belagt i krönikorna, dock inte i SK. Högst frekvens har det i PBK. Verbet används här uteslutande som självständigt verb och förutom med objekt, se (130), finns det några få belägg där *försöka* står med bisats, se (131), och med preposition. Den vanligaste formen är particip, till skillnad från många andra verb där denna form ofta är den ovanligaste. Även infinitivformen är ganska vanlig bland de få belägg som finns.

(130) Woro förfädher haffua **försökt werldennes onda wesende** så wel som wij, werlden är altijdh sich sielffuolijck, hon är altijdh bullersam och mödhosam at wara vthi, (OPK)

(131) The Suenske hade nw tilförenne meer än nogh **försökt**, huru lithet them wardt aff fremande konungar hallet, thet them loffuades (OPK)

I de moderna texterna har *försöka* blivit betydligt vanligare och passerat mitten på listan över antalet belägg för alla verben (se 6.1.5). Ändå förekommer det bara i presstexterna och i PAROLE. Den äldre betydelsen finns inte längre belagd. Högst frekvens har det i GP 03. Användningen har förändrats en hel del sedan 1500-talet och nu är verbet absolut vanligast med infinitivkomplement, se (132). Verbet förekommer både med och utan infinitivmärke, se (133), men är betydligt vanligare utan. Några få belägg på *försöka* i andra konstruktioner finns också, se (134). Den vanligaste formen är presens och därefter infinitiv, medan preteritum och supinum är något ovanligare.

(132) De kommer till analytikern för att **försöka hitta** en mänsklig plats (Pr. 95)

(133) Jag dansar ju det finaste jag kan, men jag har velat få fram mer av dansglädjen, och jag har **försökt att** inte **vara** så smart. (GP 03)

(134) Under tre år som arbetslös **försökte** han på egen hand. (GP 03)

Verbet *försöka* har förändrats en del i betydelse mellan de äldre och de nutida texterna i mitt material och även en hel del i användningen. Från att huvudsakligen ha använts som självständigt verb har verbet övergått till att numera främst användas som hjälpverb. Belägg med infinitivmärke förekommer i de

nyare texterna, men användningen med ren infinitiv dominerar. Verbet har också gått från att främst uppträda i supinum till att nu vara vanligast i presens och därmed användas mer som de flesta andra av de undersökta verben.

8.3.5. Gitta

Ett annat spännande verb är *gitta*. Detta är ett inhemskt verb som motsvarar isländska *geta* 'skapa, skaffa, få' och engelska *get* 'få', och kommer av en germansk rot med grundbetydelsen 'få tag i' (SAOB G:439). Liksom i svenskan räknas det som perifert modalverb i norska, danska och isländska (se 2.3.3). I isländskan används verbet både som självständigt verb, med infinitivmärke och med verbkomplement, då som regel med huvudverbet i supinum.

I mitt medeltida material är *gitta* det vanligaste verbet i grupp C och det årtonde verbet totalt så verbet är ganska frekvent. Det finns belagt i alla texter utom runtexterna och de två sista krönikorna PBK och OPK, och har en frekvenstopp i EK. Nästan lika hög frekvens har det också i MEL. Någon skillnad mellan lagtexter och krönikor går inte att se, men däremot är frekvensen betydligt lägre i diplomerna. Enligt Birkmann konkurrerar *gitta* i fornsvensk tid med *kunna* och trängs sedan undan av detta (se 3.1.4.4), men det ser vi inga tecken på i de utvalda texterna. Enligt Wessén (1965 III:166) tar verbet när det används i betydelsen 'kunna, förmå' particip i stället för infinitiv (jämför isländskan, 2.2.3). Verbet finns belagt i ganska många olika användningar, och den absolut vanligaste är just med verbkomplement i particip, se (135). Denna användning finns dock bara i de tidiga krönikorna, EK och KK. Även elliptiska konstruktioner är ganska vanliga, se (136), och det finns några få belägg med verbkomplement i infinitiv, se (137). Dessa senare används intressant nog inte i samma texter som användning med komplement i supinum utan bara i de senare krönikorna. Verbet används även självständigt och har några belägg med objekt, dock främst i form av pronomenet *det*, se (138). Bland formerna dominerar preteritum, och då särskilt i singular, men även presens är ganska vanligt. Verbet har stark böjning, liksom i isländskan, men denna övergår senare till den svaga böjning som används idag. I de medeltida beläggen förekommer bara den starka böjningen, se t.ex. den starka preteritumformen i (135a) och (136) nedan:

- (135) a. tha wart konung waldemar ater fangen / a nyköpungs hws lotho the
gangen / Osmiddan ok vtan häfft / ok fingo honom huat han **gaat**
kräfft (EK)
- b. mykin thienist ok fager ord / war tha yffrit fore them lakt / thz **giter**
engin twnga **sakt** / therä ödmiwkt mz falske liist (EK)

(136) Hwar äth oc drak **som** han **gath** / god drygd war bade i öll oc math (SK)

(137) hoffmän **gaato** tha ey **staa** / the wille gern borgena aather faa (SK)

(138) Tha warin wel kompne ey tess sider / jak wil förämpna mellom ider / swa
framt at jak **thz giter** / är ok konungen swa owiter (EK)

I de moderna texterna finns *gitta* belagt endast i PAROLE och är det tredje ovanligaste verbet med bara 25 belägg. Användningen är uteslutande som hjälpverb med ren infinitiv, se (139), och verbet är mer eller mindre synonymt med *orka*, som det kan ha trängts undan av. Framför allt förekommer det i presens, se (139), men även preteritum har ganska många belägg, se (140). Infinitiv finns inte belagt och supinum har bara ett belägg, se (141). Endast regelbundna former finns belagda.

(139) Nu **gitter** hon inte **vänta** längre (PAROLE)

(140) Det var obehagligt hett i rummet men ingen av oss **gitte** gå upp för att öppna ett fönster. (PAROLE)

(141) Att äkta makar kunde vara självständiga individer och att det var Andros sak att klara sitt käk, det skulle hon aldrig förstått ens om jag **gittat** påpeka det. (PAROLE)

De starka formerna försvann troligen under 1600-talet. Sådana finns i de 1500-talstexter jag har undersökt, men varken i 1800-talstexterna i Språkbankens konkordanser och eller i 1700-talstexterna Stålhammar och Argus (se avsnitt 4.3.2.3).

Verbet *gitta* är speciellt, eftersom det i de äldsta texterna främst förekommer med verbkomplement i supinum och inte bara då verbet står i preteritum. Jämfört med de verb i grupp A som används med verbkomplement i supinum då verben står i preteritum har *gitta* en mycket högre andel. Detta verb övergår dock under medeltiden till att användas med infinitivkomplement, vilket det gör än idag. Verbet har sedan mina äldre texter blivit betydligt ovanligare, troligen undanträngt av *kunna* och *orka*, och har dessutom helt övergått till regelbunden böjning. Sannolikt är det på väg att falla ur bruk.

8.3.6. Lär/lära

Eftersom hjälp verbet *lär* troligen har utvecklats från *lära*, som det sammanfaller med i presens, har jag valt att behandla dem tillsammans (se även 4.2.4.3).

Det självständiga verbet *lära* kommer från ett gammal germanskt ord, *laizian*, med ungefärlig betydelse 'komma någon att veta'. Detta är bildat till det pre-

terito-presentiska verb som finns belagt i gotiska *lais* 'jag vet' (jfr 3.1.4.5) och nära besläktat med bl.a. eng. *learn*, tyska *lehren* och isländska *læra* (SAOB L:1688).

Hjälperbet *lär* finns bara i denna form och har ett mer ovisst ursprung. Troligen har det utvecklats ur en specialanvändning av *lära* i konstruktioner som *lär känna*, där verbet står med en efterföljande infinitiv, eller från *låta* med betydelsen 'se ut, synas' inlånad från medellågtyska (se vidare 3.4.2). Enligt Hellquist (1957) förekommer verbet från 1600-talet och då främst som temporalt hjälpverb. Idag används det enbart som modalt hjälpverb, men den äldre futurala betydelsen finns kvar i uttryck som *Han lär få sanna mina ord* (se 3.4.2). Verbet finns inte i de andra nordiska språken (se Teleman 2007a).

I mitt äldre material är *lära* ganska ovanligt med 19 belägg, och det förekommer enbart i de två 1500-talskrönikorna PBK och OPK, med flest belägg i den senare. Vanligast är det med infinitivkomplement, se (142), och med objekt, se (143), och endast några få andra belägg förekommer. Alla beläggen med infinitivkomplement är av typen *lära någon (att)* göra något. Till skillnad från de flesta andra verb är *lära* vanligast i infinitivformen och finns inte belagt i presens alls i de här texterna. Det enda belägg på presensformen *lär* som finns belagt, se (144), är i stället med all sannolikhet ett tidigt belägg på hjälpverbet *lär* (se även 5.2.3.). Några former i particip finns belagda, men bara ett i preteritum. Om belägget på *lär* från SK i (144) är en tidig användning är det intressant nog också äldre än det äldsta belägg som Teleman anger från 1495 (se Teleman 2007a:32). Både Hellquist (1957) och SAOB (L:1688) anger dock att *lär* finns belagt först på 1600-talet. Verbet har i detta exempel kvar en presensändelse som senare assimilerats bort och det används som hjälpverb med ren infinitiv, se (144):

(142) the willia **lära** them **sittia** en gång hema, och efter the finge aldrig inted fulkomeligit straff therföre, som the kunde något bliffua redde wtaf (PBK)

(143) Ja gudh må förbarma sich öffuer then strijdzman, som thå skal först **lära thenna konstena** när han kommer för fienderne (OPK)

(144) han flunkar millan skogh och diike / thy han saagh ey än sin liike / han **lärer** wäl myndre **springa** / tha wy honom mz riis wyliom twinga (SK)

I de moderna texterna förekommer både *lär* och *lära* bara i presstexterna och i PAROLE. De har blivit lite vanligare jämfört med de andra verben i undersökningen, men ändå inte särskilt frekventa. I PAROLE har det inte varit praktiskt möjligt att separera *lär* och presens av *lära* (se även 4.2.2.2.). Att båda troligen är ganska vanliga kan vi se av de andra texterna. I presstexterna har presens av *lära* något fler belägg än *lär*, men det är ingen påfallande stor skillnad. Hjälperbet *lär* används här enbart med ren infinitiv, se (145), medan

lära är lika vanligt med infinitiv, se (146), och objekt, se (147). Beläggen med infinitiv är alla antingen med reflexivt pronomen, *lära sig*, eller med *känna*, se (146a) och (146b). Även konstruktioner med bl.a. andra objekt och konstruktionen *lära någon att göra* något med infinitivmärke förekommer, se (148). För *lära* är alla former belagda och här är, till skillnad från i de tidigare texterna, presensformen den vanligaste. Dock är infinitivformen också ganska vanlig. Hjälperbetet förekommer som tidigare bara i presensformen, *lär*.

- (145) a. Själv har han inga svårigheter att bära upp sin kultstatus, hans stil är omisskännlig och salongsfärdig **lär** han aldrig bli. (Pr. 95)
 b. Tja, Bosse Ringholm **lär** väl inte **älska** dig. (GP 03)
- (146) a. De verkade ha så roligt, hon ville också **lära sig spela**, helst fiol. (GP 03)
 b. Så för att **lära känna** bettet i kylan slog fyra sydsvenska äventyrare läger bland fryst fläsk natten till denna dag. (Pr. 95)
- (147) Visst **lär** man **sig saker** i motgång, men jag föredrar att lära i medgång. (GP 03)
- (148) Då kommer ni att mötas av kritiken att ni **lär ungdomar att dricka**. (Pr. 95)

Det kan vara värt att tillägga att i modernt talspråk förekommer även en variant av *lär* där hjälperbetet är betonat och har en betydelse av underdrift, t.ex. *Det lär du få* 'Det kommer du garanterat att få'. Denna har jag inte undersökt närmare.

Däremot har jag sett närmare på den märkliga konstruktionen där hjälperbetet *lär* förekommer tillsammans med *ska(//)*, som i (149):

- (149) a. Han **lär skall** studera ryska (Nilsson 1969:324)
 b. Han **lär ska** få den nästa vecka (PAROLE)

En möjlig förklaring är att presensformen *ska* här har omtolkats till infinitiv (Nilsson 1969:324). En annan är att det i stället är *lär* som håller på att övergå till partikel och därför används på det sättet i de här fallen (Sundman 1983:328). En tredje möjlighet föreslås av SAG, som menar att *ska* här används tautologiskt efter *lär* i talspråk eller pastischerande i skriftspråk (SAG III:281, not 3). Denna möjlighet nämns även i SAOB (S:4546), där det framhålls att *ska* kan användas tautologiskt i talspråkliga uttryck som *ngn/ngt lär l. sägs skola* (vara l. göra ngt). På samma sätt ska alltså *sägs* kunna användas, jämför *Han säjs ska ha smitit från värnplikten* (Östergren 1939, ur SAOB). Man kan här tänka sig ett underförstått *Det sägs att han ska ha smitit*. Av detta verkar det osannolikt att *lär* omvandlats till partikel och mot att *ska* här ska ha omtolkats till infinitiv talar att formen inte förekommer som infinitiv med något annat verb. Utifrån dessa

korta exempel tycker jag det verkar mest troligt att uttrycket har uppkommit genom en förkortning av *Det sägs att han ska...* till *Han sägs ska...* Därefter har *sägs* bytts ut mot det närliggande *lär* till *Han lär ska...* varpå ett fast uttryck har bildats. En parallell där två modala hjälpverb i finita former kan stå tillsammans finns i skotsk engelska, t.ex. *might would come* (se uppställning 2:12 i 2.2.5).

I materialet och i andra texter som jag har använt finns en rad belägg på *lär ska* i olika texter och även några på *sägs ska*. Vanligast är förbindelsen *lär ska* som finns belagd ända från Äldre svenska romaner från 1800-talet fram till GP04, med enstaka förekomster under hela tidsperioden, se (150). Konstruktionen *sägs ska* är ovanligare, men den har två nyare belägg i Press 95 och i GP 04, se (151). Konstruktionen finns inte belagd i de kontrollerade 1700-talstexterna (se avsnitt 4.3.2.3) eller i de tidigare texterna i mitt material.

- (150) a. Han är connoisseur på kvinnor, det **lär ska** ha sina agremanger
(Martin Koch, Guds vackra värld 1, 1916, Äldre svenska romaner)
b. Just skolsystemkampanjerna **lär ska** vara särskilt uppsplitande (GP 04,
Språkbankens konkordanser)

- (151) Golfparken **sägs ska** få trevliga gångstigar, grillplatser med mera. (GP 04,
Språkbankens konkordanser)

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att verben *lär* och *lära* inte nödvändigtvis har samma ursprung, men att de går in i varandra eftersom presensformerna av *lära* sammanfaller med modal verbet *lär*. Det första verbet finns belagt i de två 1500-talskrönikorna PBK och OPK, medan *lär* bara finns belagt en gång i de äldre texterna, då i SK. I de moderna texterna har båda verben blivit vanligare men de används fortfarande inte i lagtexterna. Huvud verbet *lära* används framför allt med infinitivkomplement i uttryck som *lär känna* och *lär sig att*, medan hjälp verbet *lär* enbart används med ren infinitiv.

8.3.7. Måste

Liksom *bruka* och *försöka* är *måste* inlånat från tyska (SAOB M:1880). Till skillnad från de båda andra verben är *måste* dock lånat från ett preterito-presentiskt verb, det lågtyska modala hjälp verbet *moste*, motsvarande det högtyska *müssen* och besläktat med engelska *must* (se 3.1.4.7.). Verbet har på detta sätt faktiskt preterito-presentiskt ursprung, men eftersom det är inlånat i svenskan, dessutom enbart i en form, har jag valt att inte betrakta det som ett sådant. Alla andra former som förekommer i svenskan är senare bildningar till preteritumformen. Det rör sig om supinumformen *måst* och regionalt även infinitivformen *måsta*. På vissa håll förekommer också full böjning enligt samma

mönster som t.ex. *kunna* och *vilja* med formerna *måsta*–*måst*–*måste*–*måsta(t)* med former bildade på *måste* (SAG II:573, not 3). Sådana former förekommer även i finlandssvenska.⁷⁰ Den nyare, parallella, supinumformen *måstat* förekommer också enstaka gånger i rikssvensk text, enligt sökningar i Korp.

Verbet förekommer inte i de andra nordiska språken, och i engelskan används det bara i preteritumformen *must*. I tyskan har verbet dock kvar en full böjning med preterito-presentiska ändelser (se 2.2.6). Trots att verbet lånades in i preteritumformen används det i svenskan enbart i presensbetydelse (se 2.1.4), medan preteritum i stället vanligen uttrycks med uttrycket *vara tvungen att*. Detsamma gäller i engelska där preteritumbetydelsen uttrycks med *had to* (Birkmann 1987:347).

Enligt Birkmann (se under *äga* i 8.2.6) lånades *måste* in på 1500-talet och verbet finns heller inte belagt i de äldsta texterna i mitt material. Första gången det förekommer är dock redan i SK, dvs. på 1400-talet, och dessutom finns det i PBK och OPK. Från några få belägg i SK och PBK går verbet snabbt upp i frekvens och i OPK är *måste* det vanligaste verbet i grupp C. Användningen består nästan uteslutande av ren infinitiv, se (152), och endast två belägg på andra konstruktioner förekommer, ett med riktningsadverb, se (153), och ett med ellips, se (154). Nästan alla belägg är med preteritumformen, men det finns faktiskt också ett belägg på supinum, se (154):

(152) Vtan **måste** så för mine fötter **krype** / efter min pijpe danse och sigh
ödmiuike (SK)

(153) Thy **moste** the **thilbackar** igen och fordra så legrett wp både ifrå
Vadstena och Skenninge. (PBK)

(154) then hade Niels Larson icke williat giffua honom quitt och frij
företherföre hade han **måst** och warridt nödd och thuungen at företaga
sig sådant wärck (PBK)

I de nutida texterna har *måste* blivit ett av de vanligaste verben totalt sett och det allra vanligaste i grupp C. Det förekommer i alla texterna och har högst frekvens i PAROLE och därefter i Press 95. Även här är nästan alla beläggen med ren infinitiv, se (155), men några få belägg finns med bl.a. verbkomplement i supinum, se (156), och med adverb, se (157). Alla beläggen i presstexterna är i preteritumformen, men i PAROLE finns några belägg på supinumformen, se (158). De utgör dock en mycket liten del av det totala antal belägg på verbet. Några belägg på den regionala infinitivformen *måsta*, som omnämns i SAG (se

⁷⁰ Mikael Reuter, Reuters ruta [www].

ovan) och SAOB (M:1880), finns inte i de här texterna. Formen finns visserligen i PAROLE, men samtliga förekomster är felskrivningar för *måste*.

- (155) Det betyder inte att vi **måste ge** upp moralen och bli åsiktskrämare i TV (Pr. 95)
- (156) Trevligt utseende. Bra vetedeg. **Måste varit** marsipan i stället för mandel massa. (GP 03)
- (157) Hon bara **måste in** och kön har bara rört sig ett par meter. (GP 03)
- (158) Men Andreas hade, kanske för alltid, **måst** skiljas från Anna, den enda människa som stod honom nära. (PAROLE)

Verbet *måste* lånas alltså in från ett modalt hjälpverb och användes som sådant redan från början. Det förekommer överhuvudtaget inte med typiska huvudverbskomplement som objekt och bisats. Sedan det lånades in i svenskan har det blivit ett av de vanligaste modala hjälpverben i svenskan, och det har inte utvecklat några andra användningar. Användningen är förmodligen förklaringen till att de nya former som uppstått inte fått någon större spridning. Ett typiskt hjälpverb används ju i regel aldrig som huvudverb och då behövs det t.ex. ingen infinitivform. Möjligen kan också den höga frekvensen för *måste* ha bidragit (jämför principen om språkekonomi i 3.2.1.1), men troligare handlar det om att verbet är starkt grammatikaliserat (se 3.2.2, 9.3.3).

8.3.8. Pläga

Verbet *pläga* är inlånat i svenskan från medellågtyskans *plegen*, motsvarande *pflügen* 'vårda, sköta' i modern tyska. Det finns också i de andra nordiska språken och är enligt SAOB av omstritt ursprung (P:1299). Enligt Westberg (1987) lånades det in som hjälpverb.

Detta är ett ganska vanligt verb i de medeltida texterna i mitt material och näst vanligast av verben i grupp C, efter *gitta*. Det finns framför allt belagt i krönikorna och då med högst frekvens i OPK. Det finns också några få belägg i DT, se (159). Användningen domineras av hjälpverbsanvändning med ren infinitiv, se (160), och det finns endast ett par belägg med objekt, se (161). Det finns också relativt många belägg med infinitivmärke, se (159) och (162), och några med ellips. Betydelsen är närmast 'vara benägen att, ha för vana att'. Alla former utom konjunktiv finns belagda, även om infinitiv och particip bara finns med några få gånger. Vanligast är presensformen, som är ungefär dubbelt så vanlig som preteritumformen.

- (159) Uæsgøzkom laghum man **plæghær** iorth **at sæliæ** (DT)
- (160) Them hon will **plægher** hon **ophielpa** / sombliga **plægher** hon nedher **stielpa** (SK)
- (161) ingen wille mz annan striidha / the sätte i stundh och dagh / hwar sculde androm **pläga ræth** och **lagh** / hwar thera pröffuer siith bästa (SK)
- (162) swa **plägha** oädla men **at göra** (EK)

Verbet är betydligt ovanligare i de moderna texterna. Det förekommer bara i PAROLE med 14 belägg och är då det näst ovanligaste verbet där efter *tarva*. Det används enbart med ren infinitiv, se (163), och finns bara belagt i presensformen och med två belägg i infinitiv. Verbet kan i alla de här exemplen ersättas av *bruka* och har sannolikt trängts undan av detta verb.

- (163) Som handelsministrar **plägar göra** reste han också flitigt och försökte främja svensk export. (PAROLE)

Som vi sett går *pläga* från att vara ett relativt vanligt verb som kan förekomma både som hjälpverb och självständigt verb, till att renodlas i sin användning som hjälpverb och sedan minska kraftigt i frekvens, troligen åtminstone delvis utträngt av det likabetydande *bruka*.

8.3.9. Råka

Liksom *pläga* är *råka* inlånat från medellågtyska. Det finns också i norska och danska, och det är besläktat med orden *rak* och *räcka* (SAOB R:3622).

I de äldre texterna finns detta verb bara belagt i KK och SK med totalt bara 17 belägg, vilket gör det till ett av de totalt sett ovanligaste verben. Verbet används här uteslutande som självständigt verb och tar i första hand objekt, se (164) och (165). Den vanligaste formen är infinitiv, men även presens och preteritum finns belagda. I de här äldre beläggen är betydelsen i första hand samma som vi idag i stället uttrycker med *råka på*, eller *träffa*.

- (164) aff mit besta samwit siger jac sa / **bättre radh** kunno wy ey **raka** en wy hertug cristoffer taka (KK)
- (165) han elskade hwadzke rät eller lagh / thera gotz loth han j syön taka / **ä hwar hans swena them raka** / the skulle rikit forestaa / til tess at alle kunne bud faa (KK)

I de nutida texterna är *råka* också ganska ovanligt. I lagtexterna finns bara ett belägg, medan det är vanligare i presstexterna och i PAROLE. I presstexterna används *råka* främst med ren infinitiv, se (166), men också med partikel, se (167). Särskilt vanligt är *råka ut för*. Inga andra användningar förekommer här. Alla former finns belagda och preteritum är vanligast både i presstexterna och i PAROLE. Även presensformen är dock vanlig. Verbet förekommer också i *s*-form i reciprok användning med 9 belägg, alla i PAROLE, se (168), liksom några gånger med partikeln *på* (169):

(166) Du skulle ha skrivit sant, men det **råkade bli** något annat. (Pr. 95)

(167) Men då får han inte **råka ut för** fler stora missar. (GP 03)

(168) Det var trevligt att **råkas** och pratas vid lite så här. (PAROLE)

(169) om det bara var hon var det möjligt att jag skulle kunna **råka på** henne igen någonstans (PAROLE)

Trots att verbet *råka* inte är särskilt vanligt under någon av tidsperioderna, kan vi ändå konstatera att verbet byter användning från att vara ett helt självständigt verb i de medeltida texterna till att enbart användas som hjälpverb eller med partikel (*ut för* eller *på*) i de moderna texterna. Samtidigt blir verbet vanligare. Det förekommer dock också med *s*-form, även om detta inte är särskilt vanligt.

8.3.10. Torde

Som framgår i avsnitt 8.2.3 om *thorva–tarva* har *torde* troligen också ett ursprung som knyter det till de preterito-presentiska verben, men på grund av osäkerheten i detta har jag placerat verbet i grupp C (se avsnitt 3.1.5, 3.1.4.3 och kommentar till lista 4.2 i 4.2.1).

Preteritumformen *torde*, som idag är den enda belagda som återstår av verbet *töra*, kommer från det fornsvenska *thora* 'våga'. Detta verb är enligt Birkmann en direkt utveckling från det urgermanska **durzan* (se avsnitt 3.1.4.3). I gotiska användes detta som modalverb, men det var inte särskilt vanligt. Den tyska motsvarigheten, *turren*, har fallit ur bruk efter att ha blandats ihop med *dürfen* och trängts undan av *wâgen*. I engelska trängde verbet i stället självt undan andra verb och finns kvar i formen *dare* 'våga'. Här används det både självständigt och som modalt hjälpverb (se 8.2.3). I de nordiska språken finns inga preterito-presentiska former belagda utan efterföljarna till *thora* används enbart svagt. Förutom i svenskan finns verbet kvar i åtminstone isländska *þora* och norska *tore* 'våga', och räknas i båda som ett perifert hjälpverb (se 2.2.3 respektive 2.2.1). I svenska har dock verbet genomgått

en lexemsplittring där de aktiva formerna av verbet har behållit den modala betydelsen, medan de passiva, i formerna *törs* och *tordes*, har tagit över betydelsen 'våga' (se 3.1.5).

I den äldre delen av mitt material är *torde* relativt frekvent, och det är det fjärde vanligaste av verben i grupp C, efter *gitta*, *måste* och *pläga*. Verbet förekommer bara i krönikorna, men är i gengäld det vanligaste verbet i grupp C i både KK och SK. Användningen domineras av infinitivkomplement, se (170), men andelen är lägre än för verben i grupp A och det är också ganska vanligt med adverb, se (171). Av verbets former dominerar preteritum, som redan här är betydligt vanligare än övriga böjningsformer. Particip saknas helt, och infinitiv har bara ett belägg, se (172), även i 5.3.3. Verbet bildar svagt preteritum, men har vokalväxling mellan infinitiv och preteritum, dvs. *töra-torde* (jämför *böra* i 8.3.2). Presensformen förekommer dock både med *o* och *ö*, se (173). Passivformen *töras* finns inte belagd i de undersökta texterna och, som man kan se av exemplen nedan, används *torde* både som modalt hjälpverb (170) och med betydelsen 'våga' (171). Av detta kan vi dra slutsatsen att splittringen av verbet ännu inte har skett under den aktuella tidsperioden.

(170) engen **thorde** androm **göra** orät (EK)

(171) ty the manga edhe giorde / at konung karl ey **til calmarna torde** (KK)

(172) tå skulle rysserna få stor förskräckilsse och ingen **thöra låtta finna** sig thil någon motvärn. (PBK)

(173) a. jac **tor** ey fullielige thro ther aa (KK)

b. inghen är nw i swerige oss **thör** mötha / alla wyliom wy om kul ath stöta (SK)

I de texter som utgör mitt nutida material är *torde* den enda aktiva form som finns kvar. Både infinitivformen *töra* och presensformen *tör/tor* har försvunnit. Presensformen finns dock ännu kvar som förled i det ganska sällsynta adverbet *törhända*. Verbet i form av preteritumformen *torde* finns belagt i båda delarna av presstextmaterialet, dock med ganska få belägg, och i PAROLE där det hör till de åtta ovanligaste av verben. Alla beläggen är med infinitivkomplement, se (174). En sökning i Språkbankens konkordanser visar att åtminstone presensformen fortfarande användes under 1800-talet och att enstaka exempel fortfarande förekommer, se (175). Den tidigare passivformen *töras* finns inte belagd i mitt material, men däremot i PAROLE där den är ganska ovanlig med 186 belägg, en knapp tredjedel av beläggen för *torde* i samma textkorpus. Särskilt förekommer verbet i presensformen *törs*, men några belägg på preteritumformen *tordes* finns också. Den vanligaste användningen är med infinitivkomplement, se (176), men verbet förekommer också i elliptiska konstruktioner, med negation och med adverb, se (177) och (178). Intressant att notera

är också att supinumformen har blivit så bortglömd att man kan hitta enstaka belägg på en nybildad form, *tordats*. Det finns inga belägg i PAROLE, men väl ett i GP, se (179). Den äldre supinumformen saknas i hela mitt material, men jag har via sökningar på internet hittat flera belägg från 1800-talet, bl.a. (180):

- (174) a. Men snarare än verklig sorg **torde** han närmast **ha** känt lättnad.
(PAROLE)
b. Pytsen tillverkas i Staffans-torp och **torde vara** den enda i världen som är patenterad. (Pr. 95)
- (175) a. Saken **tör** ha sina sidor; förhållandet kan relateras som en egendomlighet i tidens fysionomi (Strindberg, Ungdomsjournalistik, 1872, Strindbergs romaner)
b. Jag **tör** akta mig för att resa till Lidköping. (Almqvist, Det går an, 1899, Äldre svenska romaner)
c. Vilket man kan förstå – det **tör** finnas enklare nattmat för en grävling. (GP 1994, Korp)
- (176) a. Han förstår varför du gör det; han **törs** inte **avskeda** dig. (PAROLE)
b. Hos en del **tordes** man helt enkelt inte säga nej. (PAROLE)
- (177) Det finns ju företag som är betydligt större än mitt och som inte **törs**. (PAROLE)
- (178) Ser man skidåkare, cyklister och fotgängare på isen **törs** man ut. (PAROLE)
- (179) Jag önskar att bröderna Karim hade **tordats** släppa det traditionella familjedramats sarg och ljugit lite frejdigare. (Göteborgs-Postens TV-krönika 090405)
- (180) dessa makter hade **tort** att lita på Sverige (Nils von Rosenstein, Samlade Skrifter, 1838)⁷¹

Det går alltså att belägga att det gamla verbet, som hade infinitivformen *töra* har splittrats i två verb där den tidigare passivformen har tagit över betydelsen 'våga'. Detta har troligen skett efter 1500-talet, som mitt äldre material sträcker sig till, eftersom jag helt saknar belägg på passiva former och *töra* har båda betydelseerna. Hos modal verbet *torde* finns idag bara preteritumformen kvar och den används enbart med infinitivkomplement. Den tidigare passivformen *törs* finns inte alls belagd i passiv betydelse och den används idag som ett typiskt hjälpverb med betydelsen 'våga', särskilt i presensformen *törs*.

⁷¹ Google Books [www].

8.3.11. Våga

Liksom flera andra av verben i grupp C är *våga* inlånat och kommer från det tyska *wagen* i betydelsen 'sätta på spel' (NEO).

I det medeltida materialet hör *våga* till de ovanligaste verben i grupp C med bara 19 belägg. Det finns bara belagt i de tre äldsta krönikorna, EK, KK och SK, och har högst frekvens i SK. Användningen är nästan enbart med objekt, se (181), och inga belägg med infinitivkomplement förekommer. Ett belägg med ellips förekommer också, se (182). Vanligast är verbet i konstruktionen *våga sitt liv/våga livet*. Av formerna är infinitiv vanligast men alla finns belagda, om än med få exempel.

(181) Thå wille han för them **wåga sitt liiff** (SK)

(182) mädhan her tordh han war i dagha / torde ingen förrädare moth
konungen **waagha** (SK)

Inte heller i det moderna materialet är *våga* ett särskilt vanligt verb, men det har ändå blivit lite vanligare och har över 2000 belägg i PAROLE. Det har högst frekvens i GP 03, men saknas helt i de undersökta lagtexterna. Ännu större skillnad mot tidigare är det vad gäller verbets användning. Från att i princip bara ha använts med objekt är *våga* här i stället vanligast med ren infinitiv, se (183), och det finns inga belägg alls med objekt i presstexterna. Ett par belägg i andra konstruktioner finns, t.ex. *våga sig ut* i (184). Den äldre konstruktionen *våga livet* finns dock kvar i PAROLE, se (185). Alla formerna finns belagda, men presens är vanligast.

(183) Det fina är att de anställda nu **vågar säga** vad de tycker (Pr. 95)

(184) En fotgängare har **vågat sig ut i gatan**. (GP 03)

(185) Vagt hoppas hon på de bättre tider hon **vågar livet** för (PAROLE)

Verbet *våga* genomgår en tydlig förändring från självständigt verb till ett verb som i stort sett enbart används som hjälpverb i de nutida texterna. De gånger verbet förekommer med objekt är det både i de äldre och yngre texterna oftast med *livet* som komplement. Betydelsen hos *våga* ligger nära den hos *töras*, och detta ha troligen påverkat båda verben. Inget av verben har fallit ur bruk, även om *töras* är ganska ovanligt i dag.

8.4. Grupp D

Verben i grupp D har valts ut för att de har vissa egenskaper gemensamma med de mer typiska hjälpverben men ändå i första hand är självständiga verb. Dessa verb utgör på det sättet en jämförelsegrupp i förhållande till de typiska hjälpverben. Verbens användning är endast undersökt i krönikorna respektive presstexterna och inte i de övriga texttyperna (se avsnitt 4.2.4).

8.4.1. Begära

Liksom ett flertal av de andra verben är *begära* inlånat från lågtyska. Det motsvaras i fornsaxiska av *gerôn* 'åstunda', med samma stam som finns i *gärna* (SAOB B:810).

Inget av verben i grupp D är särskilt vanligt i de äldre texterna, men *begära* svarar för det högsta antalet belägg i gruppen. Första gången verbet uppträder är i KrL, med några få belägg, se (186), och sedan förekommer det i alla krönikor från KK och framåt. Andelen ökar över tid och högst frekvens har *begära* i OPK. Verbet används i första hand som självständigt verb med objekt, se (186), och i andra hand med bisats. Endast några få belägg förekommer med infinitivkomplement, se (187), och endast ett med infinitivmärke, se (188). Alla böjningsformerna finns belagda, men presens endast mycket sparsamt. Vanligast är verbet i preteritumformen och därefter i infinitiv. Det förekommer också två belägg med verbet i passivform.

(186) skall han tå **begera** wenskap igen, och wthi huars mans åsyn och åhöra bekenna thett att han icke rätth sagth haffuer (KrL)

(187) Sommaren ther effter som war Anno domini Mdxvij begynte Erchebispen **begära komma** til orda med her Steen (OPK)

(188) Therföre begynte tå Erchebiscop Jacob, och någre andre aff rikesens råd haffua theres bodh til her Steen, och **begäradhe at wara** i wenligh handel med honom, (OPK)

Av de moderna texterna finns *begära* belagt i alla, men det är inte heller här särskilt vanligt. Dock är det ändå det näst vanligaste verbet i grupp D, efter *behöva*. Högst är frekvensen i lagtexterna. I presstexterna finns bara åtta belägg och de används alla självständigt med objekt, se (189), eller bisats. Belägg med infinitivkomplement finns dock i PAROLE, se (190). Alla tempusformer finns belagda, och infinitiv har flest belägg, men skillnaderna är mycket små.

- (189) Sekretariatet skall **begära yttrande** av Naturvårdsverket över miljökonsekvens-beskrivningar som upprättas enligt 18 § lagen (1993:1614) om Antarktis. (LT 90–04)
- (190) De åtalade **begär att få veta** efter vilka lagar de kommer att dömas. (PAROLE)

Det mest intressanta vi kan notera med detta verb är att det förändras från att vara ganska ovanligt i de medeltida lagtexterna i materialet till att vara betydligt vanligare i de nutida lagtexterna. Vad gäller användning och former är skillnaderna är små mellan tidsperioderna.

8.4.2. Behöva

Liksom *begära* är *behöva* lånat från medellågtyska, och finns också i bl.a. danska (SAOB B:907). Verbet är ganska ovanligt i de äldre texterna med 45 belägg och kommer ungefär i mitten av verben i grupp D om man jämför deras frekvens. Det är belagt första gången i KK i mitt material, och finns bara i den och i de följande krönikorna. Högst frekvens har verbet i OPK och lägst i PBK. Av dessa belägg är nästan hälften i passiv form, se (191). Det används i första hand som självständigt verb med objekt, se (192), och är även ganska vanligt med bisats. Det förekommer också några belägg med infinitivkomplement, men de är relativt få, se (193). Alla former finns belagda utom infinitiv och både presens och preteritum är vanliga. I passiv är preteritumformen vanligare.

- (191) Plägha och woro Swenska Cröneker föregiffua hurudana land Swerige är, huilkit mich ey syntes **behöffuas** skola, epter thet at thetta scriffuas för theras skul som här inrijkes boo (OPK)
- (192) Och thå biscopen haffuer **behöfft theras råd** så haffuer han kallat them til hopa (OPK)
- (193) konungen foor öffuer iiss och mossa / inthe **behöffuer** danske thz **prisa** äller roosa (SK)

Vad gäller frekvensen är verbet betydligt vanligare i de nutida texterna än i de äldre och det är nu det sjätte mest belagda verbet. Det är också betydligt vanligare än de övriga verben i grupp D. Verbet förekommer i alla texter och är, liksom *begära* ovan, betydligt vanligare i lagtexterna än i presstexterna. Även vad gäller användningen har verbet förändrats och blivit mycket vanligare med infinitivkomplement, se (194). Det förekommer fortfarande som självständigt verb med objekt, se (195), men är idag vanligare med ren infinitiv. Nästan inga

andra användningar finns belagda här. Eftersom användningen endast är undersökt i presstexterna, går det inte att säga om det finns någon genreskillnad här. Av formerna finns alla belagda, men presens är betydligt mer dominerande än på medeltiden.

(194) I princip skall ingen **behöva vänta** mer än en halvtimme, anser han
(Pr. 95)

(195) Sverige **behöver starka statliga finanser** (GP 03)

Mest intressant i fråga om *behöva* är att användningen med infinitivkomplement ökar avsevärt mellan de medeltida och de nutida texterna och att även frekvensen går upp. Verbet har alltså blivit vanligare som hjälpverb, även om det fortfarande används som självständigt verb och är vanligt i passiv. Verbet används i dag även i lagtexter och är mycket vanligt där. Betydelsen ligger nära *thorva-tarva* (8.2.3) och det kan inte uteslutas att *behöva* har bidragit till det andra verbets minskande frekvens.

8.4.3. Glömma

Till skillnad från *begära* och *behöva* ovan är *glömma* ett inhemskt ord och kommer av urgermanska *glauma* 'stojande glädje', besläktat med svenska *gyckel*, *gäckeri* m.fl. Ytterst kommer verbet av en rot med betydelsen 'lysa, skina'. Den egentliga betydelsen är då att 'hängiva sig åt uppsluppen eller stojande glädje, så att man förlorar minnet av något eller försummar något' (SAOB G:632).

I de äldre texterna är verbet det ovanligaste i grupp D med bara tio belägg. Det finns här bara belagt i krönikorna, alla utom SK, och har högst frekvens i KK. Totalt sett är verbet det tredje ovanligaste efter *lär* och *muna*. Det används endast med objekt, se (196), och förekommer inte alls som hjälpverb. Verbet saknar belägg i presens och är vanligast i preteritum, som i (196):

(196) och bönder tha at skoghen löpa / the **glömde quar bade piik och skräppa** (KK)

I de nutida texterna är verbet fortfarande inte belagt så många gånger, men det har blivit lite mer frekvent än i de äldre texterna och är nu vanligare än *orka*. Det finns bara belagt i de två presstexterna, med ungefär lika många belägg i vardera, samt i PAROLE. Verbet används i första hand med objekt, se (197), men det förekommer också några belägg med infinitivmärke, se (198). I PAROLE finns det också belagt med ren infinitiv, se (199). Av mina belägg står de flesta i infinitiv eller presens, medan preteritum saknas och supinum

bara finns belagt en gång. Antalet belägg är dock litet och preteritumformen finns belagd i PAROLE. Verbet har också två belägg i passiv, se (200), och det är dessutom det enda verbet i de nutida texterna som finns belagt i imperativ, se (201):

- (197) Om man bara vågar **glömma alla fördomar** om den besvärliga matematiken. (GP 03)
- (198) Till slut **glömm**er man **att söka** jobb. Farligt. (Pr. 95)
- (199) Han blev på dåligt humör och **glömde se** sig för. (PAROLE)
- (200) Alkoholen **glöms** bort (GP 03)
- (201) Var inte rädda, men **glöm** inte att ta hjälp av Exportrådet eller någon annan som kan språket, företagskulturen och som har kontaktnät. (GP 03)

Sammanfattningsvis ser vi att *glömma* ökar något i frekvens från den äldre till den yngre tidsperioden och verbet börjar dessutom användas i fler konstruktioner än med objekt, både med infinitivmärke och med ren infinitiv. Verbet är fortfarande vanligast med infinitivmärke före infinitiven (se 4.2.3.4, om verburvalet), men detta kan utelämnas och är i många fall valfritt. Detta antyder att *glömma* börjar närma sig de mer typiska hjälpverben, även om det i högsta grad fortfarande är ett självständigt verb.

8.4.4. Mena

Verbet *mena* är, liksom bl.a. danska *mene*, lånat från medellågtyskan och motsvarar bl.a. engelskans *mean* med ungefär samma betydelse. Ytterst är verbet av omstritt ursprung (SAOB:M773).

I de äldre texterna finns verbet belagt redan i EK, men bara i krönikorna. Högst frekvens har det i SK och lägst i OPK. Om man bara ska döma av beläggen i krönikorna ser verbet ut att ha en frekvenstopp i SK och sedan bli ovanligare igen i de yngre krönikorna. I grupp D är *mena* näst vanligast efter *begära*. Användningen är ganska jämnt fördelad mellan självständiga konstruktioner med i första hand bisats, se (202), och mer hjälpverbsaktiga konstruktioner med infinitivkomplement, se (203) och (204). Ett belägg med infinitivmärke förekommer också, se (205). Verbet är vanligast i preteritum och därefter i presens, medan övriga former är sparsamt belagda.

- (202) the scutho steeghar nidher i wyborghx by / och **meenthe ath borghare**
sculde wndan fly (SK)

- (203) the haffde gode män mz sik jnne / som the **meente** slotet **winne** (KK)
- (204) then som siik **meenar standa** fulth fasth / han faller opta mz stoor lasth (SK)
- (205) forre loth han engen wara sin lika / fore thre **meente** han ekki **at wyka** / genstan han sa ther the finna / han reddis the wille honom slotet aff winna (KK)

Något ovanligare är verbet i de nutida texterna, åtminstone i förhållande till de andra verben i grupp D, där både *begära* och *vänta* har ökat i frekvens så mycket att de blivit vanligare än *mena*. Inte heller här förekommer verbet i lagtexterna utan bara i presstexterna där frekvensen är ungefär densamma i båda textsamlingarna. Användningen är framför allt med bisats, se (206), men ganska många belägg med objekt förekommer också, se (207). Intressant nog finns inga belägg med infinitivkomplement och infinitivmärke kvar, åtminstone inte i de undersökta texterna. Verbet är vanligast i presens, medan preteritum är betydligt ovanligare och övriga former sparsamt förekommande. Det finns också ett belägg i passiv, se (208):

- (206) Jag måste ta reda på om kyrkan **menar att det åligger dem att göra detta** (GP 03)
- (207) Eftersom vi skrivit manuset tillsammans **menade** vi **samma sak**. (Pr. 95)
- (208) Men det beror på vad som **menas** med auktoritärt. (Pr. 95)

Verbet *mena* har alltså hela tiden kunnat användas självständigt och varit ett förhållandevis lågfrekvent verb. Emellertid kunde det i de medeltida krönikorna också användas med infinitivkomplement, liksom med infinitivmärke, och denna användning är idag helt borta.

8.4.5. Orka

Liksom *glömma* är *orka* ett inhemskt ord och kommer av germ. *wurkon*, i betydelsen 'gärning, arbete'. Det är nära besläktat med *yrka* och *värk*, och det har en motsvarighet i engelskans *work* 'arbete' (SAOB O:1285).

Verbet är ganska vanligt förekommande i de medeltida texterna totalt sett och finns belagt i de två senare lagtexterna MEL och KrL och i alla krönikorna utom KK och OPK. Frekvensen är högst i lagtexterna med 59 belägg, flest i KrL. I krönikorna finns verbet bara belagt sex gånger. Av dessa används det fyra gånger med ren infinitiv, se (209), och två med adverb, se (210). Eftersom de flesta beläggen finns i lagtexterna har jag gjort stickprov i KrL och verbet an-

vänds här i första hand med ren infinitiv och med objekt, se (211 a och b), ungefär lika många gånger vardera. Av formerna finns alla belagda utom supinum, men eftersom beläggen är så få säger fördelningen inte särskilt mycket. Flest belägg finns i alla fall i preteritum.

(209) thz slagh motte saa hardeligha aa gaa / the swänske **orkadhe** ekki **staa** (SK)

(210) Men thenne Jörgin w. Ellingin **orckadde wp** till torpett (PBK)

(211) a. **orkar** han ey **böta** oc skadan ather gelda jnnan nästa VI maanada sidhan han sakfeldir är (KrL)

b. Nu kan löscker man affhugh eller fulsäre göra, oc **orkar** ey fullom **botom**, tha scal han faangas som sagth är. (KrL)

Till skillnad från i de medeltida texterna används *orka* inte alls i lagtexterna i mitt nutida material, där det är ett av de ovanligaste verben med bara åtta belägg. Det finns belagt i båda delarna av presstexterna och i PAROLE och har högst frekvens i Press 95. Vanligast är verbet med ren infinitiv, se (212). Också ett par belägg med adverb förekommer, se (213). I PAROLE finns också exempel på att verbet även används som ett självständigt verb med bl.a. objekt, se (214). Av formerna är det presens som dominerar men även preteritum och supinum finns belagda. På senare tid har det även dykt upp en användning av orka där det används i imperativ och helt saknar komplement, se (215). Betydelsen här är snarast 'sluta!' eller 'jag orkar inte'.

(212) Resultatet blir många gånger att kunden inte **orkar driva** ärendet, utan ger upp och låter saken bero. (GP 03)

(213) Snart är det dags, för jag blir bättre och bättre, orkar **mer och mer** för varje match jag får chansen i. (GP 03)

(214) a. Jag **orkar** inte **med** honom (PAROLE)

b. Det är han som har bestämt, att du inte **orkar nåt annat** än att vara hemma (PAROLE)

(215) Ja, jag undrade om du gjort något kul i skolan i dag? – Öhhh... **orka!** (GP 2006)

För *orka* sker det inte så stora förändringar mellan de medeltida och de nutida texterna. Det blir ovanligare jämfört med de andra verben i grupp D, men *orka* har många belägg i PAROLE och hör inte till de allra ovanligaste totalt sett. Det används redan i de äldre texterna främst som hjälpverb med ren infinitiv och det används på i stort sett samma sätt idag. Andra konstruktioner förekommer, men de är inte lika vanliga.

8.4.6. Vänta

Det sista verbet i grupp D, *vänta*, är belagt sedan äldre fornsvensk tid och bildat till det nu försvunna substantivet *vån* med betydelsen 'möjlighet man hoppas på' (NEO). Substantivet finns kvar i isländskan, där det har betydelsen 'hopp'.

Detta verb är det enda i grupp D som finns belagt i andra av de medeltida texterna än lag- och kröniketexterna, men det rör sig bara om ett enda belägg i diplomtexterna, se (216). I övrigt är det endast belagt i krönikorna, men saknas i PBK. Frekvensen är som högst i EK och sjunker i följande krönikor. Antalet belägg uppgår bara till 32 stycken, vilket gör verbet till det ovanligaste i grupp D. Det finns dock ett flertal verb i grupp B och C som har färre belägg. Verbet är vanligast med bisats, se (217), och även vanligt med objekt i kombinationen *vänta sig*, se (218). Det förekommer inte alls med infinitivkomplement, men i några få belägg med infinitivmärke, se (219). Av formerna finns varken infinitiv eller particip belagda. I preteritum har verbet formen *vänte*, och jag har inte hittat några belägg på *väntade* (se 5.3.4). Presensformen är den vanligaste formen.

(216) radha styra oc skipa æpte thy som the **vænta** ælla vita them kloster oc stadh nyttelikt vara (DT)

(217) The willo thera swerd gerna fresta / vpa the hedna taffwesta / Som iak **wenter at the giordo** / gul ok sölff ok starka hiorde (EK)

(218) Ok lagde sith folk i köpstada nid / ok **wente sik** tha **godhan fridh** (EK)

(219) han töffradhe marsken alt ther pa / han **wenthe sigh** mera hielp **at ffa** (KK)

I de nutida texterna förekommer *vänta* i både lag- och presstexterna, men det är med god marginal vanligast i presstexterna där det också ökar i frekvens mellan Press 95 och GP 03. I lagtexterna finns bara några få belägg i den tidigare delen av textsamlingen. Jämfört med frekvensen för de andra verben i grupp D kommer detta ungefär i mitten och det har högst frekvens i GP 03. Av beläggen i presstexterna används flertalet med objekt, se (220), men det förekommer även belägg med bisats, se (221). I båda dessa användningar är det antingen fråga om *vänta sig* eller *vänta på*. Det finns inga belägg med infinitivkomplement, utom när de föregås av *på*, som i (222), jämför (219) ovan. Även här är presensformen vanligast och dessutom ganska dominerande. Alla de andra formerna finns dock belagda, liksom passiv, se (223):

(220) Klart att jag är besviken, vi hade **väntat** oss betydligt **bättre resultat** (GP 03)

(221) Man kan inte **vänta sig att kärlek håller hela livet**. (GP 03)

(222) Och Göteborgsföretagen Transtema och Cedervall & Söner **väntar på att få leverera** kommunikationsutrustning respektive propellertätningar. (Pr. 95)

(223) När **väntas** general Erkerlis tillbaka, har du hört det? (PAROLE)

Verbet *vänta*, förekommer i texter från båda tidsperioderna och är ganska ovanligt i båda, även om det i de nutida texterna har blivit vanligare jämfört med andra verben i gruppen. Verbet används främst i krönikor och presstexter. I lagtexterna förekommer det bara sparsamt och då i det nyare materialet. Det används främst med objekt och bisats och förekommer inte i några typiska hjälpverbskonstruktioner alls. Presensformen är vanligast under båda tidsperioderna men i nutid finns alla former belagda och här finns verbet även i passiv. Detta innebär att *vänta* alltså är ett typiskt självständigt verb som inte alls används som hjälpverb och inte verkar ha gjort det tidigare heller.

8.5. Sammanfattning

I detta kapitel har jag redovisat resultaten för de enskilda verben var för sig och i hela materialet.

Grupp A består av en grupp verb som inte har förändrats särskilt mycket i användningen, särskilt inte *skola*, *kunna* och *vilja*, som även idag är högfrekventa typiska hjälpverb. De mer ovanliga *må* och *mände* har dock blivit ännu mer ovanliga och förlorat flera former. Även *skola* som är högfrekvent har dock förlorat åtminstone supinumformen. Här har presensformen också förkortats från *skall* till *ska*. Det finns ingen direkt skillnad i användningen, men det är värt att notera att det ovanligaste verbet *mände* idag bara används i mer eller mindre fasta uttryck.

I grupp B finner vi verb med större spridning. Värt att notera här är det oklara förhållandet mellan *thorva* och *tarva*, och även sammanblandningen i äldre tid med *torde*. Detsamma gäller användningen av *veta* med huvud verbet *berätta*, som enbart förekommer i de nyare texterna. Ett annat intressant verb är *äga*, som i lagspråk används som hjälpverb med ren infinitiv ända tills det togs bort genom en rekommendation 1998. Denna användning saknar i stort sett motsvarighet i andra undersökta texter. I andra genrer tar *äga* alltid infinitivmärke vid användning som hjälpverb, men denna användning är sällsynt även i äldre texter. Därtill kommer också den nya betydelsen 'är bäst, dominerar' där *äga* först användes helt utan komplement, men nu även har börjat förekomma med infinitivkomplement.

Också grupp C är också en ganska heterogen grupp. Särskilt värt att upp-

märksamma är de i äldre texter ganska frekventa *gitta* och *pläga* som nu är på väg att falla ur bruk, kanske ersatta av verb som *orka* och *bruka*. Dessutom finns här två verb som har splittrats eller håller på att göra det, *torde* och *bruka*. Vad gäller *torde* används *törs* idag som ett helt självständigt lexem och *bruka* verkar vara på väg att genomgå en liknande utveckling, eftersom endast den aktiva formen idag används som modalverb. Nya modalverb har även uppkommit, som *lär*, där formen är bildad ur presens av antingen *lära* eller *låta*, och *måste*, som är inlånat från ett tyskt modalverb. Båda dessa kommer in i slutet av den medeltida perioden och är idag ganska vanliga. Särskilt intressant är här användningen av *lär ska* som troligen är en vidareutveckling och förkortning av uttryck som *det sägs att han ska*, vilket har blivit ett fast uttryck. Vi noterar också att *måste*, som lånades in enbart i denna form, numera har en supinumform och lokalt även en ny infinitivform.

Verben i grupp D används mestadels som typiskt självständiga verb i både äldre och yngre texter, såsom t.ex. *glömma* och *vänta*. Vi kan dock notera att ett verb, *behöva*, tydligt går mot en ökad användning som hjälpverb, och att ett annat, *mena*, också tydligt har utvecklats i motsatt riktning och nu enbart används som självständigt verb.

9. Slutdiskussion och sammanfattning

Alldeles i början av den här avhandlingen beskrev jag mitt undersökningsområde och angav syftena med undersökningen, samt en hypotes till vardera (se avsnitt 1.1, 1.4). Efter en genomgång av forskning kring ämnet (kapitel 2 och 3) valdes verb till undersökningen ut genom en mindre korpusundersökning och med ledning av verbens bakgrund. Verben delades sedan in i fyra grupper (se avsnitt 4.2), en med traditionellt typiska modalverb med preterito-presentisk bakgrund (A) såsom *skola* och *kunna*, en med övriga verb med preterito-presentisk bakgrund (B) som *äga* och *veta*, en med andra verb som används som typiska modalverb i dag (C) som *böra* och *torde*, samt en jämförelsegrupp med verb som bara delvis används likartat som modalverben (D), t.ex. *behöva* och *mena*. Både medeltida och nutida texter valdes ut (se avsnitt 4.3) för att göra en kvantitativ undersökning av de aktuella verben. Resultaten presenterades sedan i kapitlen 5–8. Nedan kommer jag att återvända till syftena och utifrån dem sammanfatta och diskutera mina resultat.

9.1. De modala hjälpverbens historia

Det första syftet med denna avhandling är att förklara den betydelse som böjningskategorin preterito-presentiska verb har haft för framväxten av de modala hjälpverben i svenskan, med hjälp av tidigare forskning och den utveckling jag kan belägga i mitt material. I anslutning till detta syfte har jag formulerat hypotesen att det finns ett samband mellan preterito-presentiska verb och modala hjälpverb som kan förklara många av de nutida hjälpverbens speciella egenskaper.

I dagens svenska återfinns de ursprungligen preterito-presentiska verben både som mer eller mindre typiska modalverb med stelnade böjningsformer och som självständiga verb med regelbunden böjning. Även i fornsvenskan fanns en blandad användning inom gruppen, men där hade fler verb kvar de gamla böjningsformerna (se t.ex. 5.2.2). För att kunna förklara hur användning och morfologi hör ihop har jag gått längre tillbaka i tiden och även jämfört med andra germanska språk. Jag har valt att i det följande koncentrera mig på verbens böjning och former och ta upp användningen i nästa avsnitt (se 9.2).

9.1.1. Utvecklingen av preterito-presentiska verb och modalverb

Utvecklingen av gruppen preterito-presentiska verb skedde av allt att döma i urgermanskan, något som framgår av belägg i tidiga texter på olika germanska språk, framför allt gotiska, och jämförelser med andra indoeuropeiska språkgrupper (se 3.1). Som vi såg i avsnitt 3.1.2 ovan skiljde den här gruppen ut sig redan innan övergången till det germanska tempussystemet genom en särskild betydelse i perfekt som mer betonade det uppnådda resultatet än handlingen som föregick den. Vid övergången till det germanska böjningssystemet kom därför perfektformerna att omtolkas till presens och verben fick sedan nya preteritumformer med svag böjning. Verben skilde sig alltså redan vid övergången till urgermanska från andra verb, både genom sin böjning och för de betydelser som möjliggjorde övergången till denna böjningstyp. Dessa gemensamma semantiska drag gjorde, genom böjningsklasstabilitet (se 3.2.1.1), dels att böjningen bevarades, dels att de första modala hjälpverben utvecklades ur gruppen.

Efter hand uppstod en koppling mellan den säregna preterito-presentiska böjningen och modala betydelser, något som öppnade för nya förändringar. De preterito-presentiska verb som inte började användas som modala hjälpverb kom successivt att övergå till regelbunden böjning, medan verb med närliggande betydelser kom att få preterito-presentiska former genom analogi, se t.ex. *vilja* (avsnitt 3.1.4.13). Detta har också skett med enskilda böjningsformer som blivit oregelbundna genom olika ljudförändringar, t.ex. för den gamla plural-

formen *-u* i nordiska språk (se t.ex. *skola* i 3.1.4.9). Associationen mellan preterito-presentiska former och modala hjälpverb skedde under en lång tidsrymd och har fortsatt att påverka verben i alla de enskilda språken (se 3.2).

9.1.2. Utvecklingen i de olika språken

De äldsta beläggen för gruppen preterito-presentiska verb finns i gotiska och här bestod gruppen av 14 verb (se avsnitt 3.1) samt *vilja* som i princip hade samma böjning, men ett annat ursprung (se avsnitt 3.1.4.13). Flera av verben hade också varianter såsom *kunnan* och *ufkunnan* 'erkänna' (3.1.4). Dock saknas belägg på *unna*, som bara finns kvar i de nordiska språken. Gruppen var splittrad och medan några verb användes som hjälpverb, bl.a. *magan* och *skulan* (svenska *må* och *skola*), var det några som hade en varierad användning, t.ex. *kunnan*, och andra som primärt användes självständigt, t.ex. **aigan* och *daug* (motsvarande svenska *äga* och *duga*, 3.1.3). De mest frekventa verben var *magan*, *witan*, *kunnan* och *skulan* (se avsnitt 3.1.3).

Mest forskning om de här verben har gjorts om de engelska modalverben och deras utveckling. Även här var användningen varierad i de tidiga fallen, men kategorin genomgick sedan stora förändringar. Alla preterito-presentiska verb som inte användes som modala hjälpverb övergick till regelbunden böjning och ytterligare några verb trängdes undan av inlånade verb. Ytterligare förändringar hängde samman med att det skedde andra språkförändringar som påverkade de här verben indirekt, men som gjorde dem mer avvikande från andra verb (se 3.2.3). Som exempel kan nämnas att ordföljden ändrades i bl.a. frågesatser för andra verb, men inte för hjälpverben (se 2.2.5). Resultatet blev att det i dagens engelska finns en ganska liten grupp modala hjälpverb, som alla är starkt begränsade i fråga om både användning och former. Verben har förlorat alla former utom presens och preteritum, och dessa används dessutom vanligen med liknande betydelser (se avsnitt 2.2.5), så det är svårt att tala om någon böjning överhuvudtaget. Däremot har de kvar den ändelselösa presensformen från tredje person singular (se avsnitt 3.2.3.4). Idag finns fyra verb kvar med rester av böjningen, samt två mer perifera verb (se avsnitt 2.2.5).

I tyska är förändringarna lite mindre påtagliga än i engelskan. Här finns en tydligt urskiljbar grupp på sju verb som har kvar böjningen. Verben skiljer sig tydligt från de engelska genom sin personböjning (se avsnitt 2.2.6), och genom att ett verb, *wissen*, böjs preterito-presentiskt utan att användas som modalverb. Även här har dock alla övriga preterito-presentiska verb som inte användes modalt antingen fallit ur bruk eller helt övergått till svag böjning och självständig användning. Det finns också en grupp verb som saknar preterito-presentisk böjning men som, mer eller mindre, används som modala hjälpverb, t.ex. *brauchen*.

Den bevarade morfologin finns i ännu högre grad kvar i isländskan där hela tio verb har preterito-presentisk böjning. Här finns både verb som används som typiska modalverb, t.ex. *skula*, *kunna* och *mega*, och verb som inte alls gör det, såsom *unna* och *vita*. Liksom i tyskan finns det idag också några andra modala hjälpverb som inte har samma ursprung, t.ex. *geta* och *þora* (se avsnitt 2.2.3).

Jämfört med isländska har färöiska bevarat både färre verb med preterito-presentisk böjning och färre av de ursprungliga formerna. Idag är det sex verb som har preterito-presentisk böjning, varav ett, *vita*, används helt självständigt. Det har också här tillkommit flera verb som används modalt, t.ex. *verða*, men dessa har inte närmat sig den preterito-presentiska böjningen. Ytterligare några verb med preterito-presentiskt ursprung finns kvar, men med svag böjning och självständig användning (se avsnitt 2.2.4).

I norska, danska och svenska har böjningssystemet förändrats betydligt mer och hela personböjningen och konjunktivkategorin har i stort sett helt försvunnit. Fler verb har också fått regelbundna former och några har också förlorat flera tempusformer. De verb som har kvar spår av den preterito-presentiska böjningen är de svenska *kunna*, *må*, *skola*, *vilja* och *veta* samt det ovanliga *månde*, med norska och danska motsvarigheter (se avsnitt 3.1.5). Det nämnda *veta* används normalt inte som modalverb men har bevarat böjningen i alla språken. Det finns också böjningsformer kvar hos ytterligare några verb, bl.a. *eige* och *turve* i nynorska (se 2.2.1, 3.1.5). Dessa används dock inte som modala hjälpverb. Flest verb med preterito-presentiskt ursprung finns här i svenska och norska. Hos några av verben har tempusbetydelserna mer eller mindre övergått i rent modala betydelser på ett liknande sätt som i engelskan, t.ex. svenska *må* och *måtte* (se 2.1.1.3).

Eftersom jag har undersökt både medeltida och nutida texter går det tydligt att spåra en del av de förändringar vi ser resultaten av i olika grammatikböcker för de nutida språken. Som exempel kan nämnas att *äga* och *unna* i svenska övergår till helt regelbunden böjning, *mona* försvinner tidigt och finns bara kvar i isländska *muna*, *månde* förlorar alla former utom preteritum och är idag sällsynt, *þorva* försvinner och ersätts av *tarva* som dyker upp senare med svag böjning, och *skola* förlorar i senare tid både infinitiv- och participformer (se respektive verb i kapitel 8). Det går också att se hur andra verb kommer in i språket och/eller börjar användas mer och mer som modala hjälpverb, t.ex. *böra*, *måste* och *lär* (jämför avsnitt 2.1.1.3, 3.4.2).

9.1.3. Gemensamma drag i förändringarna

Av denna korta översikt kan vi dra slutsatsen att det inte finns och aldrig har funnits en grupp verb där samtliga har varit både preterito-presentiska och modala, utom möjligen i dagens engelska. Innan de germanska språken skiljdes åt hade några av de preterito-presentiska verben börjat användas med modala betydelser, och den kopplingen blev sedan starkare i de enskilda språken och ledde, som nämnt ovan (se 9.1.1), till en rad förändringar som varit gemensamma för hela språkområdet, även om de inte slagit igenom i lika hög grad överallt.

Ett sådant gemensamt drag är att verb som inte används som hjälpverb tenderar att övergå till svag böjning. Detta gäller särskilt i engelskan men i varierande grad också i alla de andra språken, med undantag för isländskan där alla de bevarade verben också har bevarat böjningen. I svenskan har det relativt nyligen skett för *unna* och *äga* (se 8.2.4, 8.2.6), men det senare verbet böjs fortfarande med de gamla formerna i flera av de andra språken. Ett intressant undantag här är verbet *veta*, som nästan enbart används självständigt, men som ändå har kvar sin preterito-presentiska böjning i alla språk utom i engelskan, där det har fallit ur bruk. Det används dock hjälpverbsliknande i vissa fall (se 4.2.4.2, 9.3.1).

Ett annat gemensamt drag mellan språken är att verb med låg frekvens tenderar att falla bort, och det oavsett om de används som modala hjälpverb eller inte. I många fall beror det då på att de blivit utkonkurrerade av ett annat ord med liknande betydelse. Hit hör t.ex. engelska *witan* som konkurrerats ut av *know* (se avsnitt 3.1.4.11), och de fornsvenska *muna* och *thorva* som ersatts av *minnas* respektive *behöva* (se avsnitt 3.1.4.8, 3.1.4.3).⁷²

Verb som närmat sig de modala preterito-presentiska verben i fråga om betydelsen har i vissa fall fått ändrad böjning genom analogi. Detta gäller t.ex. engelska *need* och tyska *brauchen* som kan användas utan presensändelse när de används modalt. De flesta verb som närmat sig gruppen betydelsemässigt har dock inte förändrats alls i fråga om böjningen, t.ex. svenska *bruka*.

Ett annat gemensamt drag är förlust av böjningsformer, vilka sedan inte ersätts igen. I många fall rör det ovanliga verb som mer och mer har övergått till att bara användas i fasta uttryck, t.ex. *mände*, men det förekommer också hos högfrekventa verb, såsom *skola* och hos alla de engelska modalverben. Detta är dock mindre vanligt i isländska och tyska, som båda har kvar mest av det gamla böjningssystemet med personböjning och konjunktivformer. Troligen hänger det här samman med att verben har grammatikaliserats i så hög grad

⁷² Det regelbundna *tarva* har också tagit över efter *thorva*, men är idag ovanligt (se 8.2.3).

att vissa former helt enkelt inte längre behövs (se vidare i avsnitt 9.3), och formerna inte hålls kvar av ett mer komplext böjningssystem. I vissa fall har nya former bildats, t.ex. supinumformen *skullat* till *skola* (se avsnitt 8.1.4), men de har inte fått någon större spridning.

Ytterligare en intressant konsekvens av den här kopplingen mellan former och betydelse är flera fall av verb som splittrats. Verb som blir mer och mer typiska modalverb tenderar att få en vagare betydelse och förlora mer konkreta sådana (se avsnitt 3.2.2.1). I en del fall används verb med båda betydelseerna och i olika användningar, men i andra har verbet splittrats i två. Det ena verbet behåller då den gamla böjningen och den modala betydelsen, medan det andra verbet får regelbunden böjning och har kvar den mer konkreta betydelsen. Detta kan ske genom att olika tempusformer börjat användas olika, eller genom att de passiva formerna skiljs från de aktiva. Efter splittringen ersätts vanligen inte de former som modalverbet har förlorat. Ett exempel på detta är engelska *ought* där den tidigare presensformen *owe* nu är ett regelbundet verb, medan *ought* bara finns kvar i den gamla preteritumformen (se avsnitt 3.1.4.1). Ett annat är *må*, *torde* och *bruka* i svenskan. Det förstnämnda har en ”tvilling” med regelbunden böjning och betydelsen ’må bra’ (se 8.1.2), medan *torde* används som modalverb i de kvarvarande aktiva formerna och med betydelsen ’våga’ i de passiva (8.3.10). Det tredje verbet, *bruka*, verkar vara på väg att genomgå en liknande splittring där passivformerna behållit den mer konkreta betydelsen ’använda’ (se 8.3.1) och aktivformerna används modalt.

9.1.4. Slutsatser

Det är alltså tydligt att de modala hjälpverben har uppstått ur böjningskategorin preterito-presentiska verb, eller rättare sagt, hos vissa av de preterito-presentiska verben. Utvecklingen var påbörjad redan innan de germanska språken skiljdes åt och har sedan fortsatt att påverka verben ända fram till idag. Det finns en rad gemensamma drag i utvecklingen i de olika språken, även om förändringarna har skett i olika omfattning. Om vi jämför de nutida språken med gotiskan, där de äldsta beläggen finns, framgår det att verben har förändrats minst i isländska och mest i engelskan och att de övriga språken placerar sig ungefär som visas i figur 9:1:

isländska – tyska – färöiska – norska – svenska – danska – engelska

FIGUR 9:1. Förändringar i fråga om böjning och former: minst → störst.

Värt att lägga till är också att det i hög grad är samma verb som är bevarade i alla språken. Ser vi till hela språkområdet, finns det en kärngrupp verb som både är preterito-presentiska och modala i alla språken och som består av *kunna*, *må*, *skola* och *vilja* med motsvarigheter.⁷³ Det verkar rimligt att anta att det under senare tid främst är dessa fyra verb, och inte hela gruppen preterito-presentiska verb, som utgör den huvudsakliga kopplingen mellan böjning och användning. Denna koppling har bidragit till att böjningen bevarats inom gruppen ända till idag, även för de mer perifera och ovanliga verb som finns kvar. Dessa fyra verb kan då ses som någon slags prototypiska modala hjälpverb (se 2.1.4).

Min slutsats är dock att detta inte är tillräckligt som förklaring. I nästan alla de undersökta språken finns den preterito-presentiska böjningen bara kvar som stelnade rester hos några få verb, och i flera språk finns det åtskilliga andra verb som också används som typiska modalverb. En teori som kan förklara detta är regeln om böjningsklasstabilitet (se avsnitt 3.2.1.1). Enligt denna kan böjningsformer bevaras om en grupp hålls samman av andra skäl än de rent morfologiska, t.ex. användningen. Enligt denna regel bör då verb som inte används som typiska modalverb övergå till regelbunden böjning och verb som har fått samma användning närma sig böjningen genom analogi. Detta har, som vi sett, ägt rum i viss omfattning, men inte mer än att det även idag finns gott om undantag, t.ex. *veta*. I stället verkar verben ha både bevarat och utvecklat en del speciella drag som skiljer dem från andra verb, t.ex. användning utan infinitivmärke, och som kan ha fungerat som sammanhållande faktor när böjningen upphört att spela en avgörande roll. Genom att det fanns fler faktorer som identifierade gruppen kunde även den gamla böjningen lättare bevaras. Dessa särdrag vad gäller användningen behandlas vidare i det följande.

9.2. Verbens egenskaper

Mitt andra syfte (se avsnitt 1.4) är att kartlägga de modala hjälpverben i svenskan genom att välja ut verbens typiska egenskaper och undersöka dessa (jämför avsnitt 2.1.1.4–2.12.2), samt även jämföra med andra germanska språk (se avsnitt 2.2.). Egenskaperna kan vara såväl morfologiska som syntaktiska och även verbens frekvens beaktas. Den hypotes jag har formulerat i anslutning till detta syfte är att man inte kan definiera och avgränsa de modala hjälpverben utifrån en enda egenskap utan det är nödvändigt att flera olika egenskaper är invol-

⁷³ Märk dock att *vilja* har ett annat ursprung, men tidigt övergick till preterito-presentisk böjning (se 3.1.4.13).

verade. Av hänsyn till materialets omfång har jag valt att inte gå in närmare på verbens betydelse utan att i stället undersöka närmare om det går att identifiera de typiska verben enbart utifrån övriga egenskaper (se inledningen till kapitel 4 och 2.14).

Som vi såg i undersökningen av de svenska hjälpverben och i jämförelsen med de andra språken är detta en ganska svårdefinierad grupp. Den viktigaste egenskapen är verbens användning som hjälpverb, dvs. med ett verbkomplement i infinitiv. Ett typiskt hjälpverb används i hög grad tillsammans med ett annat verb och i låg grad med andra användningar, särskilt självständiga. I avsnitt 7.4 konstaterade jag också att de egenskaper som ger tydligast resultat när man ser på verbens användning är hög andel med infinitivkomplement och låg andel med objekt. Dessutom tar jag upp några egenskaper som mer indirekt hör ihop med kategorin, såsom att de mest typiska verben inte tar infinitivmärke, att några verb kan ta verbkomplement i supinum och att de har avvikande morfologi (se avsnitt 2.1.2, 4.1 och 7.2). Verbens böjning och former behandlades i avsnitt 9.1 ovan, så därför koncentrerar jag mig här främst på de syntaktiska egenskaperna. Verbens frekvens gav inte så tydliga resultat (se avsnitt 7.2.1) när det gäller verbens definition och avgränsning, men jag återkommer till frågan i avsnitt 9.3 nedan.

9.2.1. Verbkomplement i infinitiv

Det faktum att de modala hjälpverben inte förekommer självständigt utan fungerar som hjälpverb till ett huvudverb i infinitiv är den mest grundläggande egenskapen och den som definierar hela gruppen hjälpverb både idag och ända tillbaka till urgermansk tid (se avsnitt 3.3.1.1). Till de verb som aldrig eller sällan förekommer självständigt hör även andra typer av hjälpverb (se avsnitt 2.1.1.4, 4.2).

I mitt material är det relativt få verb som uteslutande används med verbkomplement i infinitiv. I det medeltida materialet gäller det bara det enda belegget på *lär* och i det nutida bara *lär*, *månde* och *torde*. Det finns också en större grupp verb som även uppträder i t.ex. elliptiska och adverbiala användningar samt med pronominella objekt, men inte med substantiviska eller satsformade objekt (se 7.1.5.2, 9.3). Här återfinns i det äldre materialet *månde*, *måste*, *orka* och *skola*, varav alla utom *orka* nästan enbart tar verbkomplement. I det yngre materialet tillkommer *bruka*, *böra*, *må*, *måste* och *skola* med en hög andel verbkomplement, och *försöka*, *råka*, *orka* och *våga* en lite lägre (se t.ex. avsnitt 7.1.5.2). Verben *bruka*, *böra*, *försöka*, *må*, *råka* och *våga* har alltså, i högre eller lägre grad, blivit mer renodlade hjälpverb sedan de äldre texterna. Hur typiska de är återkommer vi till (se 9.2.5). Förutom dessa grupper av hjälpverb finns yt-

terligare en grupp med verb som förekommer både med verbkomplement och som självständiga verb. Till dessa hör *börja*, *behöva*, *kunna*, *lära*, *vilja*, och *äga* under båda tidsperioderna. I de äldre texterna fanns här dessutom *begära*, *gitta*, *mena*, *pläga*, *thorva*, *torde*, *unna* och *veta*, vilka idag antingen bara används som hjälpverb eller bara självständigt, dock i vissa fall med infinitivmärke.

Vissa verb har förändrats mycket lite och andra betydligt mer. Exempelvis har *försöka*, *råka* och *våga* helt bytt användning i materialet, från att endast användas självständigt till att bara användas som hjälpverb. Några verb har också gått motsatt väg och blivit mer och mer självständiga, särskilt *mena* och *äga*. Ytterligare några, *glömma*, *veta* och *vänta*, förekommer idag både som självständiga verb och med infinitivmärke. Dessutom har de ovanliga *gitta* och *pläga* gått från blandad användning till att bara användas som hjälpverb. De likaledes ovanliga *unna* och *thorva–tarva* har gått motsatt väg från en blandad användning till att bara förekomma självständigt (se vidare angående dessa fyra verb i kap. 8).

Intressant nog är de verb som enbart förekommer som hjälpverb inte exakt samma som de verb som brukar räknas som typiska (modala) hjälpverb. Två särskilt intressanta undantag är *kunna* och *vilja*. Det första, *kunna*, användes i gotiska både som modalverb och som självständigt verb och har bevarat denna användning i flera av språken, t.ex. svenska, danska, tyska och isländska (se avsnitt 2.2.2, 2.2.3 respektive 2.2.6, se även 3.1.4.4). I mitt svenska material är den självständiga användningen av *kunna* relativt ovanlig, men intressant nog har den inte bara bevarats utan också ökat sin andel. En jämförelse mellan mitt äldre och yngre material visar att *kunna* har blivit allt vanligare med verbkomplement, men även ökat i andel belägg med objekt på bekostnad av t.ex. elliptiska konstruktioner. Trots att användningen inte alls passar in på ett verb som i övrigt används och betraktas som ett typiskt modalt hjälpverb, har den ändå inte fallit ur bruk. En möjlig anledning till detta kan vara att man kan betrakta *kunna* som ett verb som har splittrats mellan två betydelser utan att samtidigt ändra formerna. Detta har skett i engelska där betydelsen 'ha lärt sig, behärskar' har ersatts av *know*, och delvis i färöiskan där det ersatts av *duga* i de flesta fall. En liknande förändring vore rimligt om *kunna* håller på att grammatikaliseras, men mitt material tyder inte på någon grammatikalisering av *kunna* alls (se avsnitt 8.1.1). Snarare verkar detta verb ha haft en blandad användning från början och bara långsamt anpassat sig till de modala hjälpverben (se t.ex. 3.3.2.4). Man kan tänka sig att särdragen hos de preterito-presentiska verben med modal betydelse har varit tillräckligt sammanhållande för att bevara även sådana här oregelbundenheter hos verben.

Även *vilja* förekommer i självständiga användningar i svenskan och har en klart lägre andel verbkomplement än många andra typiska modalverb. Detta verb förekommer med pronominala objekt såsom *jag vill något/det* och med

bisats i meningar som *jag vill att du kommer*. I gotiska användes verbet som modalverb (se avsnitt 3.1.4.13) och i de övriga germanska språken används verbet ofta som temporalt hjälpverb, särskilt i engelska, norska och danska, t.ex. *Det vil aldrig ske* (se avsnitt 2.2.2.). Även i svenskan har *vilja* tidigare kunnat användas temporalt (se avsnitt 3.1.4.13).

Trots att även detta verb vanligtvis räknas till de typiska modalverben har de självständiga användningarna ökat sin andel i mitt material medan andelen verbkomplement har minskat. Även här kan en möjlig förklaring vara att verbets preterito-presentiska böjning och huvudsakliga användning som modalverb har bidragit till att bevara även dessa avvikelser. Man kan tänka sig att verbet kanske inte alls ska räknas som ett typiskt modalverb utan som ett mer perifert, om man går strikt efter kriterierna, men att verbet ändå räknas som typiskt pga. kopplingen till de andra verben med samma böjning och för att det aldrig förekommer med infinitivmärke. Det är värt att notera också att även tyska *mögen* (som motsvarar svenska *må*) kan användas självständigt i vissa fall (se avsnitt 2.2.6).

9.2.2. Avsaknad av infinitivmärke

En annan utmärkande egenskap är att de typiska modalverben inte tar infinitivmärke. I modern svenska är det inte lätt att dela upp verben efter vilka som gör det och vilka som inte gör det eftersom verben kan ta infinitivmärke i olika hög grad (se avsnitt 4.2.3, bilaga 1).

Ursprunget till den här användningen finns i utvecklingen av infinitivmärket i urgermanska. Detta utvecklades från en preposition som betecknade kasus hos verbalsubstantivet (se avsnitt 3.3.2). Det senare utvecklades till infinitivformen, och prepositionen blev då ett infinitivmärke. Några verb kunde inte följas av denna preposition och fick därför inte heller infinitivmärke när detta bruk uppstod. Hit hör de modala hjälpverben, vilka då alla var preterito-presentiska, och några ytterligare verb som tog infinitiv som objekt, motsvarande bl.a. *börja*, *bruka*, *få*, *be* och *lova* (se avsnitt 7.2.2.1). I början förekom flera prepositioner på denna plats, men efterhand blev det bara en kvar. Denna process var inte avslutad förrän de nord- och västgermanska språkgrupperna hade skiljts åt, något vi kan se av att de nordiska språken använder en annan preposition än engelska och tyska (se avsnitt 3.3.2).

Med tiden kom bruket att luckras upp och infinitivmärket spred sig även i viss mån till verb som inte tidigare hade kunnat ta det. I mitt äldre material förekommer nästan alla verb med infinitivmärke, även om andelarna i många fall är mycket låga. Spridningen upphörde dock, och bruket började i stället bli ovanligare. Det går inte att se någon direkt tidsmässig förändring i materialet,

men *måste*, som lånas in på 1400-talet, finns t.ex. inte belagt med infinitivmärke alls. I mitt moderna material har infinitivmärket helt försvunnit från alla verb som enbart eller nästan enbart förekommer som hjälpverb och även från några verb som har relativt låga andelar med verbkomplement, såsom *börja* och *behöva* (se 7.1.5.2). Detta stämmer väl överens med trenden att infinitivmärket alltmer försvinner (3.3.2.3). Även verb som inte brukar räknas som typiska modalverb har "smittats" av detta och börjat användas mer och mer utan infinitivmärke, t.ex. *bruka* och *försöka*. Detta har också spridit sig till hjälpverb av andra typer än de modala, såsom *kommer* i *Han kommer resa hit* (se 2.1.1.2, fotnot 4, se även 9.3.2).

I dagens svenska är det många verb som inte förekommer med infinitivmärke alls, men också många som gör det till viss del (se 6.2.5, 7.2.2.1). Att döma av hur bruket ser ut verkar det finnas en tydlig koppling mellan ren infinitiv och de modala hjälpverben. Man kan tänka sig att egenskapen har knutits särskilt till de här verben eftersom de inte kunde ta infinitivmärke från början, och för att de skiljde ut sig som grupp även på flera andra sätt. Kopplingen verkar inte ha gällt verbens preterito-presentiska böjning utan snarare de modala betydelser dessa verb hade. Härigenom har egenskapen att ta ren infinitiv utan problem också kommit att omfatta nya modalverb som närmat sig de gamla i betydelse utan att de också måste närma sig i böjningen. Det finns på så sätt en historisk koppling som identifierat de modala hjälpverben som de verb som är mest prototypiska till att inte ta infinitivmärke. Situationen ser ungefär likadan ut i alla de germanska språken. Det finns i regel en kärngrupp bestående av modala hjälpverb med preterito-presentiskt ursprung som alltid tar ren infinitiv och dessutom några verb som kan variera i bruket. Det finns dessutom vissa verb som räknas som modala hjälpverb, men som ändå alltid tar infinitivmärke, t.ex. *þurfa* och *eiga* i isländska (se avsnitt 2.2.3).

Det finns också ett par intressanta undantag. Ett är *kunna* som i isländska alltid tar infinitivmärke och i färöiskan kan variera (se avsnitt 2.2.3 respektive 2.2.4). Ett annat är *äga* som används som modalt hjälpverb i engelska, isländska och färöiska och som ändå tar infinitivmärke i alla tre språken. I fornsvenska hade *äga* många preterito-presentiska former kvar (se 5.3.2), och verbet förekom som hjälpverb både med och utan infinitivmärke, men var lite vanligare i självständiga användningar. Senare kom *äga* i skönlitterär text i princip helt att övergå till att ta infinitivmärke och därefter till helt självständig användning med objekt/bisats, medan verbet användes med infinitivkomplement i svenska lagtexter ända fram till nyligen (se vidare i 8.2.6). Förklaringen i båda fallen är troligen att verben sedan gammalt haft en blandad användning som funnits kvar i vissa av språken och att de självständiga användningarna hos verben har bidragit att infinitivmärket bevarats jämte de modala användningarna. Den konservativa genren lagtexter har också bidragit till att bevara *äga* som hjälpverb långt efter att det fallit ur bruk i språket i övrigt.

Om man bara ser till bruket av infinitivmärke skulle man kunna dela in verben i mitt material i några grupper efter andelen ren infinitiv. I den första har vi verb som förekommer med verbkomplement, enbart eller delvis, och som aldrig tar infinitivmärke. I de medeltida texterna gäller det bara *måste*, ett belägg på *lär* samt de mer självständiga *lära* och *orka* och i de nutida texterna *behöva*, *bruka*, *böra*, *börja*, *kunna*, *lär*, *må*, *mände*, *måste*, *skola*, *orka*, *torde*, *vilja* och *våga*. Andra gruppen omfattar verb som förekommer både med ren infinitiv och med infinitivmärke. Hit hör nästan alla verb som överhuvudtaget används som hjälpverb i de äldre texterna (jämför t.ex. tabell 7:15 i 7.1.5.2), men bara *försöka* och *lära* i de yngre. En tredje och sista grupp omfattar de verb som används med infinitivmärke men inte med ren infinitiv, och här hittar vi bara *vänta* i de äldre texterna och *glömma*, *veta* och *vänta* i det yngre materialet. Det är relativt många verb som har övergått från blandad användning till att aldrig ta infinitivmärke, t.ex. *börja*. Av de fem ovanliga verben som i det nutida materialet endast finns belagda i PAROLE, kommer *mände* in i den första gruppen i båda tidsperioderna, *gitta* och *pläga* in i den andra gruppen i det äldre materialet och den första i det yngre, *unna* går från andra till tredje gruppen mellan medeltid och nutid, och *thorva*–*tarva* från andra gruppen till att bara uppträda med objekt och bisats (se vidare i 9.2.5).

9.2.3. Självständiga användningar

Också de användningar som utmärker typiskt självständiga verb och de verb det gäller är intressanta att se närmare på (se 7.2.2.2). Dessa verb skiljer sig från de typiska modala hjälpverben både i fråga om betydelse och användning (se avsnitt 2.1.2, 2.1.3). I min undersökning har jag begränsat mig till användningen och då särskilt de typiskt självständiga egenskaperna att verben tar objekt eller bisats. I kategorin *objekt* ingår här både pronominella och substantiviska objekt (se 4.4.3), varav de förstnämnda egentligen inte är självständiga användningar. Som tidigare tas dock denna skillnad bara upp i de fall där det är särskilt intressant.

De verb som är mest självständiga i materialet är verb som har en hög andel objekt eller höga andelar med både objekt och bisats och som inte också kan förekomma med infinitivkomplement eller infinitivmärke. I det äldre materialet gäller det *bruka*, *duga*, *glömma*, *råka* och *våga* och i det yngre *begära*, *duga* och *mena*. Till nästa grupp hör de verb som även förekommer som hjälpverb, men som är vanligast med objekt och/eller bisats och här hittar vi *begära*, *behöva*, *lära*, *mena*, *veta*, *vänta* och *äga* i de äldre texterna och *glömma*, *lära*, *vänta* och *äga* i de yngre. Därefter kommer de verb som är vanligast som hjälpverb, men som också förekommer med objekt eller bisats. I det medeltida materialet gäller

det *kunna*, *må*, *vilja*, *pläga* och *torde* och i det nutida *börja*, *kunna*, *skola* och *vilja*. De verb som enbart tar pronominala objekt återfinns främst i den sista gruppen, t.ex. *skola* och *vilja*. Av de verb som bara finns i PAROLE hör *unna* till den andra gruppen och *tarva* till den första, medan *månde*, *gitta* och *pläga* inte alls uppträder självständigt. De verb som idag aldrig används med vare sig objekt eller bisats är då *må*, *skola*, *månde*, *bruka*, *böra*, *försöka*, *gitta*, *lär*, *måste*, *pläga*, *råka*, *torde*, *våga* och *orka* (jämför tabell 7:15 i avsnitt 7.1.5.2).

Både det antal verb som används med objekt, och procentandelen för denna användning jämfört med andra användningar minskar klart från de äldre till de yngre texterna, och flera verb byter användning från självständiga verb till hjälpverb, i synnerhet *bruka* och *våga*. Dock finns ändå några verb som förändras åt andra hållet och blir mer självständiga, såsom *begära*, *mena* och *äga*. Konstruktionen med bisats förekommer i materialet endast hos de verb som också finns belagda med objekt och därmed hos betydligt färre verb. I de äldre texterna finns de högsta andelarna hos *mena*, *veta* och *vänta* och i de yngre hos *begära*, *mena* och *veta*. Det är i hög grad samma verb som används med bisats under båda tidsperioderna och bara *råka* och *försöka* har helt slutat att användas på detta sätt.

Särskilt intressanta är de verb jag redan har tagit upp i 9.2.1 och 9.2.2 ovan som undantag, nämligen *kunna*, *vilja* och *äga*. De första två räknas som typiska hjälpverb men förekommer trots det också i självständiga konstruktioner som dessutom ökar i andel från de äldre till de yngre texterna. Det sista verbet, *äga*, har en blandad användning i de äldre texterna, men går mot en mer och mer renodlat självständig användning. Ytterligare ett verb som är värt att särskilt notera är *mena* som påminner om *äga* genom att verbet har gått från en blandad användning med en relativt hög andel belägg med verbkomplement, till en idag helt självständig användning (se avsnitt 8.4.4).

9.2.4. Övriga egenskaper

Förutom de egenskaper som tagits upp i 9.2.1–9.2.3 ovan finns det en rad andra egenskaper som kan utmärka verben i högre eller lägre grad. I SAG och många andra grammatiska verk nämns t.ex. att typiska modalverb saknar passivformer, inte kan vara korrelerat till *göra*, är subjektsautonoma och att de står först i verbkedjor (se avsnitt 2.1.2). Flertalet egenskaper visade sig vara svåra att undersöka i mitt material, och jag har därför fått begränsa vilka jag har tagit upp. Jag har heller inte tagit någon hänsyn till verbens betydelser. De resultat jag ändå fått fram vill jag kort sammanfatta här.

En egenskap som nämns är att verben kan ta verbkomplement i supinum utan temporalt *ha*. Som redan framkommit (se avsnitt 3.3.3) har konstruk-

tionen förmodligen uppkommit som en ersättning till konjunktiv i alla nordiska språk, utom i isländska, i samband med att konjunktiven blev mindre vanlig. Idag finns konstruktionen i svenska, norska och färöiska och den uppträder framför allt efter vissa modala hjälpverb i preteritum. Den förekommer även efter verb i supinum, s.k. dubbelsupinum, men här kan det också handla om attraktion av form och gäller också en del andra verb (se avsnitt 3.3.3, 7.2.2.1).

I mitt material förekommer verbkomplement i supinum efter vissa modala hjälpverb i preteritum. Vanligast är det efter *må*, *kunna*, *skola* och *vilja* under båda tidsperioderna. Dessutom finns ett belägg vardera efter *behöva*, *mena* och *äga* i de äldre texterna och några belägg hos *böra* och *måste* i de yngre. Denna egenskap verkar tydligt knuten till de gamla modalverben *må*, *kunna*, *skola* och *vilja* och har bara spridit sig till några få verb med näraliggande betydelse. Egenskapen är dock ovanlig, och det gör det svårt att säga om den skulle uppträda hos fler verb i ett större material. Troligen har den uppstått hos de modala preterito-presentiska verben och senare spridit sig till verb som ligger nära dessa i användningen. Eftersom beläggen är så pass få är det dock svårt att säkert bedöma saken.

En annan egenskap som jag bara berört helt kort, men som både SAG (1999) och Sundman (1983) tar upp är verbens förmåga att kombineras i verbkedjor. Här har jag därför sett närmare på verbkedjor med två eller fler verb i infinitiv (se 7.2.2.1). Sådana förekommer framför allt med *kunna*, *måste*, *skola* och *vilja* som första verb under båda tidsperioderna. Det finns också enstaka belägg med verben *unna*, *veta* och *äga* i de äldre texterna och *böra*, *lär* och *torde* i de yngre. Mer intressanta är då de verb som står på andra position i verbkedjan, dvs. mellan verbet, och som Sundman menar är mindre hjälpverbsaktiga än de verb som bara kan stå i första position (se 2.1.2.1). Det vanligaste mellan verbet är *kunna* under båda tidsperioderna, men belägg finns även med *begära*, *lära*, *skola* och *vilja* i de äldre och med *behöva*, *börja*, *försöka* och *vilja* i de yngre texterna. Vi kan här notera t.ex. att *skola* förekommer som mellanverb i de äldre texterna, men inte i de yngre. I de yngre texterna förekommer verbet inte heller i infinitivformen utöver två belägg i PAROLE. Det är dock svårt att säga om de verb som saknar infinitivformer gör det för att de aldrig förekommer i andra position i en verbkedja eller om de inte står i andra position eftersom de saknar infinitivform (se också 2.1.3.2, 9.3). I PAROLE finns några fall av verbkedjor med tre verb i infinitiv, och dessa har alla *skola* som första hjälpverb (se 7.2.2.1). I det äldre materialet är det nästan bara de preterito-presentiska verben som uppträder med mer än ett verbkomplement i infinitiv, medan det i de yngre texterna snarare är typiska modalverb som gör detta. Det är dock, utifrån så få belägg, svårt att bedöma om egenskapen först bara har funnits hos de preterito-presentiska verben och först senare har knutits till modala hjälpverb, eller om det bara råkar se ut så i de belägg jag har hittat.

Jag vill också kort nämna något mer om verbens morfologi utifrån mitt material. I avsnitt 9.1 ovan uppmärksammas verbens preterito-presentiska böjning och det faktum att många av dessa verb saknar former idag. Rester av böjningen finns idag kvar hos *må*, *kunna*, *skola*, *veta* och *vilja*, och min undersökning visar att tempusformer idag saknas hos *bruka*, *lära*, *må*, *månde*, *måste*, *skola* och *torde* samt även hos en del ovanliga verb som *duga*, *gitta*, *glömma*, *orka*, *tarva* och *unna* (se 5.3.5, 6.3.5). Åtskilliga av de senare verben skulle med största sannolikhet ha fler former belagda om mitt material hade omfattat fler belägg och man bör därför ta hänsyn till detta och vara försiktig med slutsatserna (jämför 5.4, 6.4).

Ytterligare två formrelaterade egenskaper är förekomsten av passivformer och imperativ. För alla de germanska språken uppmärksammas att de typiska modalverben inte kan förekomma varken i passiv eller i imperativ, vilket stämmer bra överens med mitt material (se t.ex. 5.3, 6.3). I de moderna texterna förekommer passivformer hos, i fallande ordning, *behöva*, *vänta*, *glömma*, *begära*, *äga* och *mena*, vilka alla främst används som självständiga verb. Enstaka belägg finns också med *kunna*, men det är svårt att dra några slutsatser av så få exempel (se 8.1.1 och jämför 2.2.1, 2.2.2). Dessutom har *unna*, *börja* och *pläga* upphört att användas i passiv från de äldre till de yngre texterna medan *äga* har börjat göra det. Imperativ finns bara belagt hos *unna* i de äldre texterna och hos *glömma* i de moderna och båda används främst som självständiga verb under båda tidsperioderna (se avsnitt 5.3.2, 6.3.4).

9.2.5. Avgränsning av verben

Den intressanta frågan är då vilka verb som är de mest typiska modalverben, enligt mina resultat, när man kombinerar egenskaperna i 9.2.1–9.2.4 ovan. För att underlätta redovisningen ger jag här först en översikt över vilka verb som har dessa egenskaper genom en kort repetition av de resultat från materialet som berörs ovan. I tabell 9:1 ser vi egenskaperna i den ordning de tas upp ovan med andelar i procent (hämtade från avsnitt 7.1). Verben är vad gäller båda tidsperioderna ordnade efter den första egenskapen, andel verbkomplement i infinitiv, och andelarna från de moderna texterna är markerade med grått (liksom i 7.1). Uppdelningen av verben i vardera två grupper med en tomrad mellan återkommer jag till nedan.

TABELL 9:1. Verbens användning, de viktigaste egenskaperna. Andelar i procent.

Medeltida texter	+ inf.	att+ inf.	obj.	bisats	Nutida texter	+ inf.	att+ inf.	obj.	bisats
lär *	100				lär	100			
månde	98,7	0,4			månde	100			
måste	98,3				torde	100			
skola	98,2	0,4			plåga	(100)			
må	93,7	1,0	0,2		gitta	(100)			
kunna	91,5	0,6	0,5		skola	98,9		0,1	
plåga	88,5	7,0	1,3		må	97,1			
vilja	87,2	0,5	0,4	2,5	måste	96,9			
torde	79,5	1,1	2,3		böra	96,7			
					bruka	94,9			
orka	66,7				kunna	94,8		2,3	
böra	53,7	7,4	3,7		försöka	86,3	5,3		
mena	45,8	2,4	12,0	34,9	våga	81,3			
börja	42,9	7,1	35,7		vilja	77,6		3,0	7,5
äga	39,6	1,7	54,2						
lära	36,8		42,1	5,3	börja	63,9		8,3	
thorva	32,1	1,9	24,5	1,9	orka	62,5			
behöva	23,1	3,8	61,5		råka	62,5			
*muna	15,8		21,1		behöva	58,5		38,5	
unna	11,6	2,9	68,1	0,7	lära	23,9	13,0	23,9	15,2
veta	8,3	1,9	44,4	35,5	äga	4,2		94,8	
begära	4,7	0,8	62,8	29,5	tarva	(sj.st.)			
gitta	2,9	1,4	5,7		unna	(sj.st.)			
råka			35,3	5,9	duga	sj.st.			
vänta		9,7	35,5	51,6	mena			14,8	83,6
försöka			66,7	13,3	veta		1,2	30,6	44,1
bruka			83,1		vänta		1,5	48,5	17,6
våga			84,2		glömma		23,1	69,2	
duga			100		begära			75,0	25,0
glömma			100						
Totalt	81,5	0,9	9,0	2,5	Totalt	89,8	0,2	3,4	2,4

() = endast belagt i PAROLE i det yngre materialet. Sj.st = används främst självständigt.

* = Notera att *lär* bara är belagt en gång i det äldre materialet.

En jämförelse mellan tidsperioderna utifrån tabell 9:1 visar tydligt att andelen verbkomplement har ökat samtidigt som infinitivmärket mer eller mindre har försvunnit och färre verb används självständigt. Det är alltså fler verb som kan anses vara typiska modalverb i de moderna texterna. Däremot är det något färre verb som används med verbkomplement, vilket betyder att de som finns kvar har fått en ökad andel.

Detta får också som konsekvens att vi får delvis ganska olika resultat för tidsperioderna om vi utgår från att verben ska ha egenskaperna i lika hög grad. Verbet *månde* t.ex. *är* ett av de absolut mest typiska modalverben i de nutida texterna, men förekommer med infinitivmärke i de äldre texterna och kan därför inte räknas som lika typiskt där utifrån samma gränsvärden. De verb som har egenskaperna till 100 %, dvs. som enbart förekommer med verbkomplement i infinitiv och aldrig med infinitivmärke, objekt eller bisats, är utan tvekan mycket typiska. De har dock inte så många belägg i materialet. I de äldre texterna gäller det bara ett enda belägg på *lär* och i de yngre bara *lär*, *månde* och *torde*, samt troligen även de mer ovanliga *gitta* och *pläga* (se 8.3.5, 8.3.8). Det är alltså inte tillräckligt att avgränsa verben genom att säga att de ska ha eller inte ha alla de viktigaste egenskaperna.

En annan metod är att vikta egenskaperna olika. Vi kan t.ex. hävda att den viktigaste egenskapen är att verben inte förekommer självständigt men att det går bra att de är vanliga med t.ex. ellips och i adverbiala konstruktioner. Då inkluderas verb som *bruka*, *försöka* och *råka* i det moderna materialet, men inte *kunna* och *vilja*. Om vi i stället tycker att det enda som är viktigt är att verben aldrig förekommer med infinitivmärke inkluderas *lär*, *måste*, *lära* och *orka* i de äldre texterna och mer än hälften av alla verb i de moderna inklusive t.ex. *behöva* och *äga*. Också denna metod har alltså brister.

Den metod jag har valt att använda mig av är i stället att se på verbens användning genom att jämföra andelarna med verbkomplement i infinitiv, infinitivmärke, objekt och bisats (se tabell 9:1 ovan). En sådan jämförelse visar att det inte är jämna avstånd mellan verben utan att det snarare handlar om grupper med lite avstånd emellan. Om vi t.ex. ser på andelen verbkomplement i infinitiv i tabell 9:1, så kommer det första större, mellanrummet efter *torde* i de äldre texterna och efter *vilja* i de moderna (markerat med en tomrad). Utifrån dessa verb kan vi då sätta en gräns för andelen verbkomplement i infinitiv till minst 70 % för att omfatta båda tidsperioderna, samt gränsen för objekt och bisats till maximalt 3 % vardera på samma sätt. Vad gäller andel infinitivmärke är det nödvändigt att separera tidsperioderna och ange gränsen till maximalt 2 % för de äldre texterna och 0 % för de yngre. Med dessa gränser är det verben överst i uppställning 9:1 som är de mest typiska, och i ungefär denna ordning:

Medeltida texter: *lär, måste, mände, skola, må, kunna, vilja och torde.*

Nutida texter: *lär, mände, torde, skola, må, måste, böra, bruka, kunna, våga samt gitta och pläga.*

Överensstämmelsen är stor mellan tidsperioderna, bortsett från att flera verb har tillkommit i de moderna texterna. Uppräkningen i uppställning 9:1 stämmer relativt bra överens med vilka verb som brukar räknas som modala i svenskan, särskilt om vi också räknar med *vilja* som här föll utanför listan i de moderna texterna p.g.a. en för hög andel bisats.

Vi ska dock också se närmare på de övriga egenskaper jag tog upp tidigare (se 9.2.4) och om de kan bidra till att avgränsa verben ytterligare. I nästa tabell följer egenskaperna från avsnitt 9.2.4, i den ordning de tas upp där. För verbkomplement i particip/supinum och passivformer har jag angett förekommande belägg i procentandel, medan jag för verbens förekomst som andra hjälpverb i en verbkedja och för saknade former bara har angett med plusstecken om belägg på detta förekommer. Ett verb som kan förekomma som andra verb (mellanverb) i en verbkedja och som saknar minst en form har alltså plusstecken i båda kolumnerna. De mest typiska verben har då alltså en hög procentandel med komplement i particip/supinum, inga belägg på passiv, förekommer inte som mellanverb och saknar minst en form, dvs. de har tomma celler för passiv och mellanverb och en siffra i första och ett plus i fjärde kolumnen. Verben är här sorterade efter antal egenskaper, så att de verb som har flest övriga egenskaper står överst. Verbens böjning är inte medtagen här, eftersom den egenskapen bara delvis är knuten till verbens status som modala hjälpverb (se avsnitt 9.1).

TABELL 9:2. *Verbens användning, övriga egenskaper.*

Medeltida	part.	passiv	mellan- verb	saknar former	Nutida	sup.	passiv	mellan- verb	saknar former
äga	0,1%			+	må	2,9%			+
gitta	37,1%				måste	1,0%			+
mena	1,2%				skola	0,5%			+
må	0,8%				böra	2,2%			
skola	0,4%		+	+	duga				+
*muna				+	tarva				+
duga				+	lär				+
glömma				+	bruka				+
lär				+	månde				+
månde				+	torde				+
måste				+	pläga				+
orka				+	orka				+
råka				+	gitta				+
thorva				+	kunna	0,4%		+	
torde				+	vilja	0,2%		+	
vänta				+	veta				
behöva	3,8%	42,2%		+	lära				
kunna	0,6%		+		råka				
vilja	0,8%		+		unna				
bruka					våga				
böra				+	glömma		13,3%		+
försöka					försöka			+	
veta					börja			+	
våga					mena		1,6%		
lära			+	+	begära		12,6%		
börja		58,7%		+	vänta		20,0%		
pläga		0,6%			äga		5,9%		
unna		3,5%			behöva		63,2%	+	
begära		1,5%	+						
Totalt	0,7%	5,7%			Totalt	0,5%	3,8%		

+ = Verbet saknar belägg som mellanverb, eller saknar minst en temaform.

Kommentar: I *saknade former* har inte konjunktiv tagits med utan bara verbens temaformer. Resultatet skiljer sig därför något från det i avsnitt 7.1.

Det enda verb som uppfyller alla kriterierna är *äga* i de äldre texterna och *må*, *måste* och *skola* i de yngre. Det finns dock ytterligare en hel rad verb i båda tidsperioderna som har alla egenskaper utom en, t.ex. *mena* och *må* i de äldre och *böra*, *duga* och *torde* i de yngre.

Det är också intressant att jämföra med uppställning 9:1 där jag räknade upp de mest typiska verben utifrån de först utvalda egenskaperna. I de medeltida texterna uppfyller de tre första verben, *lär*, *måste*, *månde*, alla de s.k. övriga kriterierna förutom att de inte förekommer med verbkomplement i supinum. Alla de nästföljande fyra verben, *skola*, *må*, *kunna* och *vilja*, tar verbkomplement i supinum och saknar passiv. Däremot är det endast *skola* som saknar former och endast *må* som inte förekommer som mellanverb. I de moderna texterna har de tre första, *lär*, *månde* och *torde*, alla egenskaper utom att de saknar belägg med verbkomplement i supinum. Nästföljande tre verb från uppställning 9:1, *skola*, *må* och *måste*, har däremot alla egenskaperna, medan det är större skillnader och variation bland de nästföljande verben. Inget av dem förekommer med passiva former och bara *kunna* och *vilja* kan stå som mellanverb.

Utifrån antagandet att egenskaperna i 9.2.1–9.2.3 är de viktigaste för att avgränsa modala hjälpverb som kategori, och att de övriga egenskaperna (se tabell 9:2) kan ge kompletterande information, kan man dela upp verben i olika grupper efter olika hög grad av typiskhet. Exakt hur resultatet av den uppdelningen blir beror på vilka egenskaper man tar med, hur man värderar dem och var man drar gränsen för hur hög grad av en egenskap som ett typiskt verb har, så detta är bara ett exempel på hur grupperingen kan bli. Det bör dock inte råda någon tvekan om att de verb som har flest egenskaper och högst andelar faktiskt är de mest typiska modalverben. I stället är det mellan typiska och perifera verb som gränsen är svår att dra. Utifrån verblistan i uppställning 9.1 och verbens övriga egenskaper är den i uppställning 9:2 en möjlig indelning. De verb som inte tas med i här räknas då som huvudsakligen självständiga. De fyra första grupperna i listan motsvarar de verb som återfinns i uppställning 9:1. Här har jag valt att ta med ytterligare några grupper för att visa vilka verb som ligger på gränsen mellan modala hjälpverb och självständiga verb.

UPPSTÄLLNING 9:2. *Verben: Gruppering efter typiskhet.*

		Medeltida	Nutida
1	Minst 98% verbkomplement, 1/0% infinitivmärke, 0% objekt/bisats, uppfyller alla övriga egenskaper utom verbkomplement i supinum	<i>lär, månde, måste</i>	<i>lär, månde, torde, samt gitta och pläga</i> (de båda sista är inte lika väl undersökta)
2	Minst 90% verbkomplement, 1/0% infinitivmärke, 0,5% objekt/bisats, uppfyller minst två övriga egenskaper.	<i>må, skola</i>	<i>må, måste, skola</i>
3	Minst 90% verbkomplement, 1/0% infinitivmärke, 0/1% objekt/bisats, uppfyller minst två övriga egenskaper.	<i>kunna</i>	<i>böra, bruka</i>
4	Minst 70% verbkomplement, 2/0% infinitivmärke, max 3% objekt/bisats, uppfyller två övriga egenskaper.	<i>vilja, torde</i>	<i>kunna, våga</i>
5	Minst 50% verbkomplement, max 10% infinitivmärke, max 10% objekt/bisats, minst en övrig egenskap (saknar passiv).	<i>orka, böra</i>	<i>försöka, vilja, börja, orka, råka</i>
6	Minst 20% verbkomplement, max 10% infinitivmärke, max 30% objekt/bisats, minst en övrig egenskap (saknar passiv).	<i>mena, thorva</i>	<i>lära</i>
7	Minst 4% verbkomplement, max 10% infinitivmärke, max 50% objekt/bisats, minst en övrig egenskap.	<i>*muna, veta</i>	<i>äga</i>

/ = olika gränser för medeltid respektive nutid.

När fler egenskaper tas med blir ordningen mellan verben i uppställning 9:2 lite annorlunda än den i uppställning 9:1, men det är fråga om samma verb och det rör sig om ganska små skillnader. Skillnaderna är större mellan tidsperioderna, men vi kan sluta oss till att verben *lär, må, månde, måste* och *skola* kan räknas som typiska modalverb under båda tidsperioderna. Bland dessa hittar vi tre preterito-presentiska verb, *må, månde* och *skola*, medan *kunna* och *vilja* med samma böjning kommer lite längre ned i listan. Som framgår i avsnitt 9.2.1–9.2.3 finns det också en del intressanta användningar hos dessa båda senare verb som gör att de egentligen inte är lika typiska som de andra utom i vissa användningar. Det är därför logiskt att de inte räknas med bland

de mest typiska verben. Detta gäller även *äga* i de äldre texterna eftersom detta verb är vanligt med både infinitivkomplement och med objekt och har för hög andel objekt för att komma med i uppställning 9:2 ovan. Därför verkar detta verb märkligt nog vara mer hjälpverbsaktigt i de yngre texterna, när det i själva verket är tvärtom.

När det gäller att dra en gräns för modala och modalliknande verb verkar det finnas en gräns både efter grupp 3 och efter grupp 4, men gränserna är inte så tydliga som det ser ut här (jämför tabell 9:1 ovan). Rimligen är dock verben i grupp 4 mindre typiska än de i de tre första grupperna. Det finns även ganska stora skillnader mellan verben i grupp 4. I de moderna texterna hittar vi här t.ex. *kunna*, som har en hög andel infinitivkomplement men också en lite för hög andel objekt, och *våga* som visserligen inte används med objekt eller bisats men som har en betydlig lägre andel infinitivkomplement.

Efter denna sammanställning är det intressant att kort jämföra med tidigare studier av svenska modalverb. Vad gäller modalverb i äldre svenska räknar Wessén (1965) de preterito-presentiska *kunna*, *må*, *månde*, *skola*, *vilja*, *thorva* och *äga* som sådana, varav de tre sistnämnda verben även förekom självständigt. Han räknar även *böra*, *lär* och *töra* hit (se avsnitt 3.4.2). Denna uppräknings skiljer sig en del från min ovan, framför allt genom att *thorva* och *äga* inte alls kan räknas som särskilt typiska i det medeltida materialet. Två andra skillnader är att Wessén anser *böra* vara mer typiskt än vad det är i mitt material och att han inte har med *måste*. Här måste man dock också ta hänsyn till att mitt äldre material löper över en lång tidsperiod då det skedde en del förändringar, bl.a. att *måste* lånades in först på 1400-talet (se avsnitt 5.1.3)

För modalverben i modern svenska gör jag nedan också en jämförelse med de verb som räknas som tas upp av Sundman (1983) och SAG (1999) (se avsnitt 2.1.2). Nedan följer de verb som räknas upp som mest typiska (se avsnitt 2.1.2.1, 2.1.2.2) och verben från de första fyra grupperna i uppställningen ovan. Verben är ordnade på samma sätt som i materialet från de nutida texterna i uppställning 9.2 ovan.

UPPSTÄLLNING 9:3. Jämförelse med Sundman och SAG.

Grupp 1–4 från uppställning 9.2	Sundman	SAG
<i>lär</i>	<i>lär</i>	<i>lär</i>
<i>mån</i>	–	–
<i>torde</i>	<i>torde</i>	<i>torde</i>
<i>må</i>	<i>må</i>	<i>må</i>
<i>måste</i>	<i>måste</i>	<i>måste</i>
<i>skola</i>	<i>skola</i>	<i>skola</i>
<i>böra</i>	–	<i>böra</i>
<i>bruka</i>		
<i>kunna*</i>		<i>kunna</i>
<i>våga*</i>		
(<i>gitta</i>)	–	–
(<i>plåga</i>)	–	–

* = Tillhör den lite mindre typiska fjärde gruppen, () = ovanligt och inte ordentligt undersökt, – = omnämns inte alls i uppräkningsarna, tomrum = verbet nämns, men räknas inte som lika typiskt som de andra ovan.

Det finns påfallande stora överensstämmelser mellan listorna i uppställning 9:3. Varken Sundman eller SAG tar upp *mån*, *gitta* och *plåga*, troligen beroende på verbens låga frekvens. Sundman har den snävaste indelningen och tar här inte heller med *böra*. Även *bruka* och *kunna* har utelämnats, eftersom dessa båda kan förekomma med objekt. Vad gäller *kunna* tar SAG med verbet endast i vissa betydelser (se avsnitt 2.1.2.2). Detta verb är även i min undersökning mindre typiskt än de andra (se uppställning 9:2). Varken SAG eller Sundman tar med *våga*, som i min undersökning faller strax utanför de mest typiska verben.

Det verkar alltså som att min avgränsning av verben fungerar bra trots att jag använt färre egenskaper och valt en något mer generös avgränsning av de mest typiska verben än Sundman och SAG. De mest typiska verben är samma i alla kolumnerna i uppställning 9:2 och det talar för att de egenskaper jag har valt ut som de viktigaste också är de som ska prioriteras vid urvalet av modala hjälpverb i svenskan. Det finns också en stor överensstämmelse mellan tidsperioderna, vilket gör att det finns en grupp verb som kan betraktas som prototypiska (se avsnitt 2.1.4) i den bemärkelsen att de har tillhört kategorin länge och inte förändrats så mycket i användningen under den tiden, t.ex. *kunna* och *skola*. Dessa verb har också troligen påverkat vilka egenskaper som blivit typiska genom att de haft vissa drag gemensamt, framför allt rester av den preterito-presentiska böjningen.

9.2.6. Slutsatser

En av mina hypoteser (se avsnitt 1:3) är att man inte kan definiera och avgränsa de modala hjälpverben utifrån enbart en egenskap utan att flera olika egenskaper är involverade. Genomgången av egenskaperna ovan visar tydligt att det stämmer. Den egenskap som tydligast visar verbens grad av typiskhet är, inte oväntat, andelen belägg med verbkomplement i infinitiv. Eftersom de flesta av verben också förekommer i andra användningar, behöver vi dock också ta hänsyn till andra egenskaper för att inte inkludera verb som även förekommer självständigt eller i passiv. Vi kan se att det inte finns någon tydlig grupp verb där alla används på samma sätt. Vid en gränsdragning, såsom den i uppställning 9:2, hamnar några verb i varje ruta. Ju fler egenskaper man tar med, desto mer information får man om verben och kan göra mer detaljerade indelningar, men egentligen räcker det med de egenskaper jag valde ut som de viktigaste. Alla egenskaper är därmed relevanta, men inte i lika hög grad.

Egenskaperna är också av varierande karaktär, då vissa har att göra med verbens status som hjälpverb och vissa andra först associerades med de preterito-presentiska verben som användes som modala hjälpverb. Till de senare hör t.ex. verbens användning utan infinitivmärke, verbkomplement i particip/supinum och kanske också möjligheten att förekomma i verbkedjor (se 7.2.2.1). Dessa spred sig först senare till andra verb. De preterito-presentiska verb som finns kvar utgör fortfarande en viktig grupp av de modala hjälpverben, men inte främst för att de är typiska som hjälpverb, utan för att flera av verben visar en del undantag i användningen som troligen hänger samman med verbgruppens historia (se avsnitt 9.2.1–9.2.3), t.ex. *kunna* och *vilja*. Idag spelar inte den preterito-presentiska böjningen längre någon avgörande roll, men den har ändå bevarats genom verbens användning som modalverb. Dessa förändringar behandlas närmare i nästa avsnitt (se 9.3). Det är i alla fall klart att de egenskaper som har med verbens hjälpverbsstatus att göra är viktigare än de egenskaper som berör verbens historia, såsom preterito-presentisk böjning och möjlighet att ta verbkomplement i supinum. De senare har troligen snarare att göra med att de verb som har, och har haft, dessa egenskaper har betraktats som prototypiska för kategorin.

En annan slutsats man kan dra är att definitionen av de modala hjälpverben inte blir riktigt likadan för de medeltida och de nutida verben. Framför allt är det bruket av infinitivmärket som har förändrats kraftigt, och därför ger skillnader i verbens användning, men det finns också skillnader i fråga om andelen verbkomplement i infinitiv och andelen självständiga användningar. Det är idag betydligt fler verb som används som typiska modalverb, och de har också blivit mer typiska i användningen, men också färre verb som används med verbkomplement i infinitiv. Utifrån verbens historia och användning i mitt

material har jag gjort bedömningen att kategorin modala hjälpverb utifrån de prototypiska verben har förändrats mycket lite sedan fornsvenska, eller rentav urnordiska, och att det därför inte är några problem att göra samma typ av urval och avgränsningar i fråga om såväl fornsvenska som modern svenska.

Som tabellerna 9:1–9:2 och uppställningarna 9:2–9:3 ovan visar fördelar sig verben i hög grad längs en skala från de mest typiska hjälpverben till de mest självständiga verben. Det blir i viss mån godtyckligt var man väljer att dra gränsen för vilka verb som ska räknas som modala hjälpverb och vilka som i stället kan betraktas som modalliknande. De avstånd som finns mellan verbens andelar med verbkomplement (se tabell 9:1) kan användas för att avgränsa verben i grupper, och då kombinerat med andra egenskaper. Den avgränsning jag gör av mina verb stämmer också väl överens med de typiska verb som förtecknas av Sundman (1983) och SAG (1999). Det finns också tydliga skiktningar inom gruppen modalverb med en grupp bestående av *lär*, *månde* och *torde*, som är de mest typiska, medan verb som *kunna* och *vilja* egentligen kan sägas ligga lite på gränsen och inte hör till de riktigt typiska verben. Bland de mest typiska verben är skillnaden mellan tidsperioderna liten, medan den är större för de lite mindre typiska verben. Det är värt att påpeka också att vissa resultat skulle kunna bli anorlunda med ett större material eller genom en mer noggrann undersökning eftersom vissa verb är ganska ovanliga i mitt material. Totalt sett för alla modalverben i undersökningen är slutsatserna betydligt säkrare.

9.3. De modala hjälpverbens utveckling

Det tredje av mina delsyften (se avsnitt 1:3) är att undersöka kategorin modala hjälpverb i både medeltida och nutida svenska, belägga de skillnader som kan relateras till verbens utveckling och försöka förklara dessa skillnader. I anslutning till det delsyftet formulerade jag hypotesen att en stor del av utvecklingen kan förklaras, och i viss mån förutsägas, genom språkförändringar som t.ex. grammatikalisering. Vidare antar jag att de typiska verben inte har förändrats särskilt mycket, medan mindre typiska verb har förändrats mer. Därmed bör det finnas en stabil kärngrupp av modala hjälpverb redan i fornsvenskan.

Många frågor kring verbens utveckling har redan behandlats i avsnitt 9.1 och 9.2. Vi har sett hur verbkategorin har växt fram från de preterito-presensiska verben genom att böjningen associerats med modala betydelse och hur verbens användning ser ut i både äldre och modernare texter. Det går vidare att belägga en kärngrupp med typiska modalverb i mina äldre texter och det är i stort sett samma verb som är typiska idag, framför allt *lär*, *må*, *månde*, *måste* och *skola*, varav *må*, *månde* och *skola* fanns belagda redan i runtexterna. Dessutom

måste *kunna* och *vilja* också räknas med som typiska verb i fornsvenskan, även de inte var lika typiska som hjälpverb som de redan nämnda. Verbgruppen karakteriseras av en rad egenskaper varav en del hör till deras status som hjälpverb och andra snarare har med utvecklingen från preterito-presentiska verb att göra. Verben kan därför avgränsas genom att man ser till hur vanliga de är med respektive egenskap och genom att kombinera egenskaperna.

I detta avsnitt står själva utvecklingen i fokus och hur man kan förklara skillnaderna mellan resultaten i de äldre och för de nyare texterna. Jag vill här dra ihop alla trådar kring verbens förändringar, vilka andra språkförändringar som har påverkat dem och i vilken mån det går att förutsäga kommande förändringar utifrån det här materialet.

9.3.1. Hur har verben förändrats?

Undersökningen av mitt material visade att vissa verb hade förändrats mycket, medan andra knappt hade förändrats alls trots den långa tidsperioden (se t.ex. avsnitt 7.1.5). Sett till alla förändringar sammantaget är det svårt att se ett entydigt samband mellan verbens ursprung eller typiskhet som hjälpverb. Av de verb som har förändrats minst finns både typiska modalverb som *måste* och mindre typiska verb som *orka*. Bland de som förändrats mest finns både *äga*, som övergått från att användas som modalverb ibland till att i stort sett enbart användas självständigt, och *våga*, som gått från att användas helt självständigt till att främst kunna användas som hjälpverb (se avsnitt 7.1.5.2, 7.1.5.4). Förändringarna sker alltså inte bara för verb som blir mer typiska som hjälpverb utan i lika hög grad för verb som blir mer självständiga i användningen. Det vi ändå kan se är att de gamla modalverben, som finns redan i de äldsta texterna, har förändrats mycket lite, medan nyare modalverb som tillkommit har förändrats betydligt mer (se avsnitt 7.1.5.4).

När det gäller verbens frekvens är det svårt att se några direkta samband mellan förändringarna och verbens användning som modala hjälpverb (se avsnitt 7.2.1). Bland de mest typiska modalverben i materialet finns både lågfrekventa verb som *må* och *mände* och högfrekventa som *skola*, och detsamma gäller även många av de mindre typiska modalverben. En del av de ovanliga verben faller i frekvens över tid, t.ex. *mände*, medan det finns andra verb, t.ex. *duga* och *glömma* som är lågfrekventa under båda tidsperioderna och inte verkar falla ur bruk. Det som ändå går att se vad gäller just frekvensen är ett samband mellan kraftigt fallande frekvens och en mer självständig användning. Det går dock inte att avgöra vilket som är den utlösande faktorn. Mot att frekvensen skulle bidra till att den gamla preterito-presentiska böjningen bevaras talar att det både finns högfrekventa och lågfrekventa modalverb med preterito-presentisk

böjning, och att böjningen dessutom har bevarats hos *veta* som främst används självständigt och dessutom faller i frekvens mellan tidsperioderna. Visserligen har frekvensen senare gått upp igen, men frågan är om det räcker som förklaring till att inga regelbundna former har bildats.

Verbens användning är det tydligaste kriteriet på förändring. Vi har här verb som förändras mycket och som går från självständiga verb till mer eller mindre typiska hjälpverb, t.ex. *bruka* och *våga*, och verb som går motsatt väg och blir mer självständiga, t.ex. *äga* och *mena*. Det finns också verb som kan räknas som modalverb under båda tidsperioderna men som ändå förändras ganska mycket i fråga om användningen, särskilt *vilja*, och verb som egentligen inte kan räknas till modalverben men som ändå används på samma sätt i båda perioderna, särskilt *orka*. Generellt är den allmänna trenden dock att de undersökta verben mer och mer används som hjälpverb. De mest dramatiska förändringarna uppvisar *bruka*, *råka* och *våga*, som helt byter användning och går från självständiga verb till hjälpverb. De verb som går motsatt väg har i regel en blandad användning i de äldre texterna och kan därför inte räknas som typiska modalverb där.

När det gäller verbens morfologi handlar det framför allt om två typer av förändringar. Den första gäller verbens böjning, och här handlar det om att rester av den preterito-presentiska böjningen bevaras hos flera av verben. Av de tre verb, *veta*, *unna* och *äga*, som har kvar böjningen i de äldre texterna och som inte kan räknas som typiska modalverb är det bara *veta* som har kvar böjningen idag (se avsnitt 9.1). Alla tre verben minskar i frekvens och blir mer självständiga, så det är svårt att se någon tydlig förklaring till det i förändringarna. Inget av dem är heller högfrekvent i materialet. Däremot har *veta* vissa användningar som hjälpverb där det ligger väldigt nära *kunna* i betydelsen (se avsnitt 4.2.4.2, 8.2.5). Sådana betydelser har också funnits hos *äga*, men av allt att döma trängts undan av andra verb (se 8.2.6). En jämförelse med de andra germanska språken visar att det ser ungefär likadant ut där. Isländska har som enda språk kvar den preterito-presentiska böjningen för alla tre verben. Övriga språk har kvar de gamla formerna för *veta* och vissa gamla former för *äga*, medan *unna* böjs regelbundet där det finns kvar. Anledningen har då sannolikt ganska lite med inhemska betydelseförändringar att göra.

Det är tänkbart att vissa verb har kunnat behålla sin böjning längre för att de inte ändrats så mycket i betydelse eller konkurrerats ut av något annat verb, men det är också möjligt att den långsamma process då de icke-modala preterito-presentiska verben övergår till regelbunden böjning fortfarande pågår och att även *veta* så småningom också kommer att få regelbundna former. Det kan också vara så att *veta*, i och med att det har en viss hjälpverbsanvändning har tillräckligt närliggande betydelser till de modala verben, i alla språken, för att det ska räcka för att hålla kvar böjningen, ev. i kombination med en relativt

hög frekvens (se 4.2.4.2, 7.2.1, 8.2.5). Det kan hända att *veta* så småningom kommer att övergå till regelbunden böjning, men troligen kommer det i så fall att utlösas av en större förändring i användning, såvida verbet inte fortfarande befinner sig i en långsam process från halvmodalt till självständigt verb och så småningom kommer att utveckla regelbundna former ändå. Kvarliggande påverkan från den preterito-presentiska verbkategorin kan också mycket väl ligga bakom de undantag i användningen hos *kunna* och *vilja* som jag uppmärksammade i avsnitt 9.2.1–9.2.3, särskilt eftersom *kunna* visar samma typ av undantag även i flera av de andra språken (se vidare i 9.3.3).

Den andra morfologiska förändringen gäller verbens former, och då särskilt att flera verb har förlorat former som de sedan inte återskapat. Detta gäller verb som *skola*, *må*, *månde*, *böra* och *torde*, som alla räknas som typiska modalverb. Det gäller också verb som *lär* och *måste* som inte har haft fler former än de har idag. Trots att flera av dessa verb har fått nybildade former som används i skrift, så har ingen av dessa fått en vidare spridning, t.ex. *skulla* och *skullat* i stället för de gamla formerna *skola* och *skolat* och *måsta* som infinitiv av *måste* (se avsnitt 8.1.4 respektive 8.3.7).⁷⁴ Att *lär*, *må* och *månde* skulle kunna få nya former verkar dock otroligt; *lär* för att formerna skulle krocka med verbet *lära* och de andra två för att verben är så pass ovanliga.

9.3.2. Vilka andra faktorer påverkar?

Under den långa tidsperiod min undersökning spänner över har de aktuella verben inte bara förändrats till att bli mer renodlade modala hjälpverb genom att bli mer typiska i sin användning, utan de har också påverkats av andra språkförändringar.

En viktig sådan förändring är böjningssystemets förenkling med förlusten av personböjningen i svenskan. Genom denna process kom inte bara många böjningsformer helt att försvinna, utan det gjorde förmodligen också den gamla preterito-presentiska böjningen mer och mer isolerad. I isländska, där personböjningen finns kvar, är de preterito-presentiska verben sammanhållna i en egen böjningskategori med full personböjning, något som inte är fallet i de andra nordiska språken. Förlusten av former bidrog förmodligen till att de preterito-presentiska verb som inte hölls samman av modala betydelser lättare övergick till regelbunden böjning. Möjligen kan man också tänka sig att de verb som på detta sätt genom förändrad böjning förlorade kopplingen till den gamla preterito-presentiska kategorin lättare kom att trängas undan av andra

⁷⁴ Verbet *måste* har dock fått fler former i finlandssvenska (se avsnitt 8.3.7, fotnot 7).

verb och antingen falla ur bruk eller ändra betydelse.

En annan viktig faktor är förlusten av konjunktivböjning. När denna föll bort kom den att ersättas av olika typer av modala uttryck, däribland modala hjälpverb (se 3.4.3). Detta är en trolig förklaring till att antalet typiska modalverb har ökat så pass mycket från slutet av medeltiden fram till idag. Däremot har inte frekvensen för de här verben totalt ökat. Många verb har visserligen blivit vanligare, som t.ex. *kunna*, *skola*, *böra* och *måste*, men andra har blivit ovanligare såsom *må*, *månde* och *vilja*. Särskilt är det de gamla preterito-presentiska verben som blivit ovanligare medan nya modalverb och självständiga verb, t.ex. *våga*, *råka*, *behöva* och *vänta*, blivit mer frekventa (jämför 7.1.5.1). Användningen av modala hjälpverb har alltså inte ökat efter konjunktivens försvinnande. Däremot har det tillkommit fler typiska verb och man kan därmed uttrycka fler betydelsenyanser genom att använda hjälpverb än förut.

Ytterligare en viktig förändring är påverkan från andra verb och inlåning av ord och betydelser från andra språk. Exempelvis lånades *måste* in i svenskan på 1400-talet och började användas i en betydelse som låg nära den hos *mā* och *äga* (se t.ex. exempel 97b i 8.2.6), något som troligen har påverkat båda dessa verb. Betydelsen 'måste' hos *mā* fanns kvar i svenskan ännu på 1600-talet och är även den idag vanligaste betydelsen hos verbet i norska och danska (se 8.1.2). Ett annat exempel är *behöva* som också lånades in från tyskan och som troligen till stor del trängts undan *thorva-tarva* med samma betydelse. Betydelsen kan också ändras genom påverkan från inhemska verb, t.ex. *vilja* som tidigare användes som futuralt hjälpverb, och som fortfarande gör det i flera andra germanska språk, men som i svenskan sannolikt har trängts bort av *kommer* (*att*). Många av de undersökta verben ligger nära varandra i betydelsen, och därför ligger det nära till hands att anta att även t.ex. *pläga* och *bruka*, *gitta* och *orka* samt *törs* och *våga* har påverkat varandra. Varken *pläga*, *gitta* eller *törs* används dock som typiskt hjälpverb i de äldre texterna i mitt material, och därför är det svårt att bedöma hur stor roll verb med närliggande betydelser kan ha spelat för verbens användning som hjälpverb idag.

Ytterligare en faktor är infinitivmärket (se avsnitt 9.2.2 ovan). Detta kunde ju från början inte användas vid t.ex. de preterito-presentiska verben och några till (se 3.3.2.1). Detta gällde ännu i den tidiga fornsvenskan, något vi kan se av att runtexterna i materialet saknar belägg på infinitivmärke vid de tidiga modalverben (se 3.4). Därefter spred sig bruket och användningen blev mer valfri. Faktorer som avståndet mellan hjälpverb och huvudverb samt behovet av en extra stavelse i versbundna texter har antagligen spelat en viss roll (se 3.3.2.3). De texter i materialet som har högst andel belägg i materialet är också Karlskrönikan och Sturekrönikorna från 1300–1400-talen (se 7.2.2.1). Därefter avtog spridningen och användningen av infinitivmärket gick tillbaka igen. Per Brahes och Olaus Petris krönikor från 1500-talet har inga belägg på

infinitivmärke hos de tidiga modalverben och i 1700-talstexterna finns bara enstaka belägg (se avsnitt 7.2.2.1). Vid 1900-talets början hade bruket av infinitivmärke gått tillbaka även hos en rad nya modalverb och modalliknande verb. En anledning kan vara en stark påverkan från den kortfattade rubrik- och telegramstilen (3.3.2.3). Ett sekel senare har bruket spridit sig även till verb som ligger betydligt längre ifrån de modala hjälpverben, såsom det futurala hjälp verbet *kommer (att)* (se avsnitt 2.1.1.2, fotnot 4, 2.1.3.3). Bruket av infinitivmärket hänger alltså inte bara samman med hur typiska verben är som modala hjälpverb utan påverkas också av andra faktorer.

I de andra germanska språken har infinitivmärket inte minskat på samma sätt, men på de flesta håll finns en viss valfrihet där några verb kan förekomma på båda sätten, ofta beroende på betydelse. Hit hör t.ex. *dare* på engelska (se avsnitt 2.2.5), *tore* på norska (se 2.2.1) och *kunna* i färöiska (se 2.2.4). I äldre engelska fanns en viss valfrihet, särskilt när det var ett visst avstånd mellan hjälpverb och huvudverb (se 3.2.3.4), men det gick sedan tillbaka och idag är det bara de halvmodala verben som kan variera (se 2.2.5). Norskan påminner en del om svenskan i att ganska många verb kan variera i bruket, t.ex. *behøve*, *trenge* och *orke* (se avsnitt 3.3.2.4). Troligen kommer minskningen av infinitivmärket i svenskan att fortsätta. Verb som idag förekommer både med och utan infinitivmärke kommer med största sannolikhet att bli mer och mer vanliga utan och kanske till sist också bara kunna användas med ren infinitiv, även om de inte hör till de typiska modalverben betydelsemässigt, såsom t.ex. *behöva*, *försöka* och *glömma*.

Även genreskillnaderna är viktiga att omnämna om man vill förstå verbens utveckling. I mitt material kan jag belägga en del intressanta skillnader och då särskilt mellan lagtexter och krönikor/presstexter. Totalt sett är skillnaderna mellan texttyperna i och för sig små, men de kan vara stora för enskilda verb eller för verbgrupper i ett mindre antal texter. Frekvensen minskar från de äldre till de yngre texterna för både lagtexter och krönikor/presstexter, men den är högst i lagtexterna inom båda tidsperioderna. Användningen är ganska lika i alla typer av texter, men de yngre lagtexterna skiljer ut sig genom att verben här har en mer begränsad användning än i övriga texter. Andelen verbkomplement i infinitiv är högre och många andra användningar är inte alls belagda. Även de äldre lagtexterna har en något mer begränsad användning än krönikorna. Vad gäller formerna har krönikorna högst andel preteritum och konjunktiv, medan de övriga, och då i synnerhet de äldre lagtexterna, har högst andel presensformer. Några intressanta skillnader mellan lagtexter och övriga texter är att lagtexterna har färre verb belagda och att dessa verb i högre grad används som typiska modalverb och också har en högre frekvens. Det märks också att lagtext är en mer konservativ genre eftersom det här förekommer användningar som inte finns kvar i de andra texterna. Det mest belysande exemplet är *äga* som i

mitt material förekommer som modalverb med ren infinitiv uteslutande i lagtexterna och det ända till nyligen (avsnitt 8.2.6). Beroende på vilka texter man undersöker kan man alltså till viss del få fram olika resultat i fråga om vilka verb som är typiska och hur de används.

9.3.3. Hur kan förändringarna förklaras?

Det finns olika teorier om hur man kan förklara verbens förändringar. En som kan användas för att förklara hur den preterito-presentiska böjningen har kunnat bevaras är principen om böjningsklassstabilitet som Birkmann (1987:33ff respektive 21ff) refererar (se avsnitt 3.2.1.1). Den innebär att en böjningsklass förblir stabil så länge den hålls samman av andra skäl än de rent morfologiska, t.ex. verbens betydelser eller en mycket hög frekvens (jämför avsnitt 7.2.1, 9.1). Principen innebär också att verben inom en sådan grupp tenderar att närma sig varandra och bli mer lika i böjningen (se avsnitt 3.2.1.1). Verb som förändras i betydelse bort från kategorin tenderar då också att förändras i böjningen. Detta sammanfattar ganska väl de preterito-presentiska verbens utveckling. Det finns åtskilliga exempel på att verben ändrat former i analogi med gruppen, t.ex. när *vilja* anslöt sig, och när verbens preteritumformer fick återinsätta dentalsuffix efter att en ljudförändring hade gett assimilerade former, såsom *visste* i stället för det ljudlagsenliga *visse* (se 3.1.4.13, 3.2.1.3). Förändringar åt motsatt håll, mot mer regelbundna former, kan vi se i övergången av de icke-modala *unna* och *äga* till svag böjning (se t.ex. avsnitt 5.3.2).

Ända sedan urgermanskan har de preterito-presentiska verben skiljt sig från andra verb genom både betydelse och böjning (se avsnitt 9.1.1). Den här kopplingen mellan böjning och den modala betydelsen, som utgjorde böjningsklassstabiliteten, har också påverkat verben ända till idag. Det har också skett en rad andra förändringar som påverkat verben och lett till de olikheter som finns mellan de germanska språken (se 9.3.2). Här har vi å ena sidan isländska (se 2.2.3), där kategorin har bevarats i ganska hög grad såsom den troligen såg ut i urgermanska med både modala och självständiga verb, och å andra sidan engelska där den gamla böjningen bara finns kvar i mer eller mindre stelnade former (se 2.2.5, figur 9:1 i 9.1.4). I de språk där många former, främst personböjningen, har försvunnit har också preterito-presentiska verb med självständig användning i högre grad övergått till regelbunden böjning. Gruppen har dock aldrig varit så stabil som principen kan antyda utan har troligen redan i urgermanskan uppvisat en rad oregelbundenheter. I gotiska texter fanns en splittring inom böjningskategorin mellan modala och självständiga verb och denna finns också i viss mån kvar även i dagens moderna språk. Ett belysande

exempel utgör *veta*, som fortfarande har kvar böjningen trots att det huvudsakligen används självständigt (se 8.2.5). Denna koppling mellan böjning och betydelse har påverkat verben starkt, och gör det troligen i viss mån även idag, men verben har också varit utsatta för stark påverkan från många andra faktorer (se 9.3.2).

När det gäller verbens utveckling från mer eller mindre självständiga verb till typiska modala hjälpverb kan man tala om verbens grammatikalisering (se avsnitt 3.2.2.1). Ett verb som grammatikaliseras blir mer och mer grammatiskt och går då igenom en rad förändringar i både användning, former och betydelse. Gemensamma drag är att verbet får en mer begränsad användning, förlorar former som inte ersätts och får en mer allmän och grammatisk betydelse. Andra typiska drag är polysemi, splittring, specialisering och kvardröjande äldre användningar och former (se 3.2.2.1). De engelska modalverben framhålls ofta som bra exempel på hela den här processen. Flera av dagens modalverb hade självständiga användningar i fornengelskan och de har sedan förändrats till mycket begränsade hjälpverb. Andra förändringar i språket, bl.a. en förändring i ordföljden, isolerade verbgruppen och bidrog till att skynda på grammatikaliseringen (se 3.2.3). Alla verb förändrades inte i samma takt och det kan man fortfarande se på de halvmodala *need* och *dare* som både används självständigt och som modalverb, och som ändrar böjning beroende på användningen (se 3.2.3.3).

Mina resultat visar tydligt att även de svenska modalverben är starkt grammatikaliserade och vi kan se tydliga spår av den processen under hela den tid de undersökta texterna representerar. Exempelvis har verben blivit mer generella i fråga om betydelsen, t.ex. *må* som har presensbetydelse i både presens- och preteritumformerna, men också i fråga om att vissa verb också har kvardröjande gamla betydelser och användningar kvar, såsom *kunna* och *vilja*. Det finns också flera belägg på verb som har splittrats, såsom *må*, *månde*, *torde* och *bruka* (jämför 9.1.3). Många av verben blir mer typiska som hjälpverb och mindre använda med infinitivmärke och med objekt/bisats. Detta gäller särskilt verb som inte hör till de mest äldre modala hjälpverben, t.ex. *böra*, *bruka* och *råka*. Vissa verb uppvisar även en reduktion av former, framför allt typiska verb som *må*, *månde*, *skola*, *torde* och *böra* (jämför 9.3.1). Inget verb har övergått helt till ett rent formord, men en sidoförändring av *månde* finns kvar i adverbet *månne*. Flera av verben ingår också som ordelement i adverb som bildats från en verbfras, t.ex. *kanske* (se 8.1.1), *männstro* (se 8.1.3) och *törhända* (se 8.3.10). I de båda senare ingår presensformerna av *månde* och *torde*, som i övrigt inte finns kvar. Inget av de verb som kan räknas som typiska i de äldre texterna i undersökningen har dock fallit ur bruk helt.

Som vi sett tidigare (se t.ex. 2.1.4, 3.2.2.2) antas att de preterito-presentiska verben har utgått från lexikala verb och sedan grammatikaliseras till hjälpverb,

men detta verkar vara en sanning med modifikation. Flera av de äldre hjälpverben, t.ex. *må* (se 8.1.2), användes redan i gotiska enbart som hjälpverb (se 3.1.3) och en lexikal användning måste därför rekonstrueras. I undersökningen finns belägg på verb som börjar som lexikala verb och sedan grammatikaliseras, t.ex. *bruka*, försöka och *våga* (se tabell 9:1 i 9.2.5 ovan), men också på verb som förekommer både som hjälpverb och som självständiga verb och inte verkar ha grammatikerats under den tidsperiod mitt material spänner över, t.ex. *lära* och *orka*. Om dessa börjar grammatikaliseras så är det inte som rent lexikala verb. Vi har också *lär* som har bildats från ett annat verb som används delvis som hjälpverb.

Grammatikaliseringsprocessen kan därmed förklara en del av de speciella egenskaper dessa verb har, t.ex. att många av verben saknar former som inte ersätts igen, splittring av verb och begränsad användning (jämför 9.3.1). En typisk utvecklingskedja för svenska modalverb illustreras i figur 9:2. Grammatikaliseringsprocessen går här från vänster till höger och är beskriven med hänsyn till verbens betydelse, användning och former i tur och ordning.

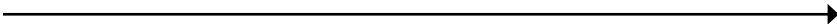
FIGUR 9:2. Grammatikalisering av verb.

Alla undersökta verb har dock inte påverkats av grammatikaliseringen i lika hög grad. En jämförelse mellan de medeltida och de nutida texterna visar att vissa verb har förändrats mycket och andra lite. Till de verb som har blivit mest grammatikerade hör framför allt de verb som inte brukar räknas till de mest typiska modalverben, såsom *bruka*, *försöka*, *råka* och *våga*. Dessa går från att vara helt självständiga verb till att i stort sett endast kunna användas som hjälpverb och illustrerar därmed väl den första halvan av utvecklingskedjan i figur 9:2. Av de verb som kan räknas som typiska modalverb redan i de äldre texterna har dock flertalet förändrats mycket lite eller inte alls. Detta gäller framför allt *lära*, *må*, *månde*, *måste* och *skola*. Hit kan egentligen också *kunna* och *vilja* räknas, även om de båda har förändrats lite mer och dessutom blivit mindre typiska som hjälpverb, dvs. de har gått åt motsatt håll på skalan jämfört med de andra nyss nämnda verben. Det finns också några verb som i ännu

högre grad har gått åt andra hållet och blivit mer lexikala, t.ex. äga och *mena*. Inget av dem hörde dock till de mest typiska hjälpverben i fornsvenskan utan hade där en blandad användning.

Verbens olika grad av grammatikalisering stämmer väl överens med deras grad av typiskhet som modala hjälpverb. Om vi graderar verben efter hur grammatikaliserade de är i modern svenska enligt skalan i figur 9:2, så blir ordningen ungefär densamma som i tabell 9:3, som vi ser i figur 9:3 nedan. Ju längre åt höger ett verb är placerat, desto mer grammatikaliserat är det.

<i>unna</i>		<i>vilja</i>		<i>kunna</i>		<i>må</i>		<i>torde</i>
<i>behöva</i>		<i>lära</i>	<i>orka</i>		<i>bruka</i>		<i>gitta</i>	<i>lär</i>
<i>veta</i>		<i>försöka</i>	<i>råka</i>		<i>böra</i>		<i>måste</i>	<i>mände</i>
<i>äga</i>		<i>börja</i>	<i>våga</i>		<i>skola</i>		<i>pläga</i>	

FIGUR 9:3. Ungefärlig grad av grammatikalisering utifrån undersökningen.

Om ett verb är typiskt som hjälpverb innebär det alltså att verbet är starkt grammatikaliserat. Många av de typiska egenskaper modalverben har kan alltså i hög grad förklaras av att de är resultat av en grammatikaliseringsprocess. De flesta av de egenskaper som har ett annat ursprung har också med tiden kommit att knytas till graden av grammatikalisering.

De här verbens utveckling och särdrag kan alltså till största delen förklaras av två principer. Böjningsklassstabilitet beskriver kopplingen mellan modal betydelse och preterito-presentisk böjning och spelade främst roll för uppkomsten av de tidiga modalverben och för bevarandet av den preterito-presentiska böjningen. Jag finner det dock troligt att denna koppling fortfarande påverkar verben i en förändringsprocess som går mycket långsamt. Många av de förändringar vi har sett (t.ex. i 3.1) har skett parallellt i språken under en väldigt lång tidsrymd och det är rimligt att anta att de här förändringarna fortfarande pågår, om än väldigt långsamt. Den andra principen handlar om kopplingen mellan modal betydelse och hög grad av grammatikalisering. Denna har främst betydelse för hur vi ser på verbens utveckling i de enskilda germanska språken och de pågående förändringar vi ser även idag. Verb med modal betydelse tenderar att bli mer och mer grammatikaliserade varefter betydelsen blir mer allmän och begränsningarna i användningen fler. Tillsammans kan dessa båda principer alltså förklara hur de modala hjälpverben har uppstått och utvecklats och vad deras särskilda egenskaper beror på. Oftast samverkar principerna, men vi ser också enstaka fall där man kan ana en konflikt. Detta gäller framför allt att *veta* har kvar den gamla böjningen trots sin självständiga användning, men också

att t.ex. *äga* bevarade vissa hjälpverbsdrag så länge och att *kunna* har blivit vanligare med självständig användning.

Processen har sett ungefär likadan ut i alla de germanska språken, och den har utan tvekan påbörjats innan språken skiljdes åt. Däremot har den inte gått lika fort eller lika långt i alla språken, troligen i hög grad beroende på påverkan från andra språkförändringar såsom förlust av personböjning, förändringar i ordföljden och påverkan från andra verb. Som framgår i avsnitt 9.1.4 (figur 9:1) ovan har isländskan förändrats minst och engelskan mest, medan svenskan ligger ungefär mittemellan. Samma skillnader mellan språken gäller också för hur grammatikaliserade de här verben är (se 3.2.3).

9.3.4. Vilka pågående förändringar kan vi se?

Utifrån de förändringar som går att identifiera fram till idag är det intressant att stanna upp ett ögonblick och se på de förändringar som pågår, sett i ljuset av grammatikalisering, kopplingen till preterito-presentiska verb och övriga aktuella språkförändringar (se 9.3.1–9.3.3 ovan).

Undersökningen visar att de gamla modalverben *kunna*, *må*, *skola* och *vilja* har förändrats mycket lite genom hela den undersökta perioden, och det troliga är att dessa verb inte heller kommer att förändras särskilt mycket framöver. Troligen kommer *må* och *skola* att fortsätta att grammatikaliseras genom att förlora former och bli mer begränsade i användningen, men det finns inget som tyder på att utvecklingen skulle accelerera. De ovanliga verben, förutom *må* även *månde* och *torde*, blir troligen mer sällsynta och mer begränsade i fråga om användningen, men det kommer sannolikt att dröja länge innan något av dem helt faller ur bruk. Vi har redan sett att *må* har presensbetydelse i både presens och preteritum, och vi kan anta att detta kommer att ske även hos *böra* i högre utsträckning än det har gjort idag. Det finns också en risk att dessa verb förlorar presensformen som *månde* och *torde* redan har gjort. Visserligen är både *må* och *böra* idag vanligare i presensformen, men inget annat verb har bevarat presens som enda form tidigare, utom *lär*. Även *skola* har förlorat former, men dess höga frekvens och den futurala användningen av presensformen gör att det inte riskerar att förlora varken presens- eller preteritumformen.

För *kunna* och *vilja*, som båda har blivit vanligare i sina självständiga användningar, är det inte sannolikt att något av dem kommer att förändras i någon särskild omfattning framöver, såvida inte de får konkurrens av ett annat verb eller påverkas av inlån. Detsamma gäller även mer självständiga verb som förändrats ganska lite, t.ex. *begära*, *börja*, *orka* och *vänta*. De verb som förändrats mer mot självständiga verb, i första hand *mena* och *äga*, kommer med all sannolikhet att förbli helt självständiga och fortsätta att användas som

sådana, om inte nya betydelser ger upphov till nya användningar. Vad gäller *veta* verkar det långsamt bli mer självständigt, men den idag vanligaste användningen som hjälpverb verbet har, *vet berätta*, finns bara belagd i PAROLE och är därför inte medräknad i värdena. Om verbet utifrån de hjälpverbsanvändningar som finns och den böjning verbet har kommer att närma sig de typiska modalverben, eller om det så småningom utvecklar regelbundna sidformer som bara används självständigt och förlorar hjälpverbsanvändningen, är svårt att säga. Det kan också hända att verbet splittras och att bara betydelsen 'kan' behåller den preterito-presentiska böjningen. Eftersom verbet har bevarat böjningen så länge kommer det dock troligen inte att ske förrän verbet utsätts för stark påverkan från andra verb eller någon annan språkförändring. Vi har dock inte sett tecken på en sådan utveckling i något annat av de jämförda språken.

De verb som förändras mest i undersökningen, och som går från att vara självständiga verb till att bli modala hjälpverb håller troligen fortfarande på att grammatikaliseras och att bli ännu mer typiska. Det är dock svårt att säga hur långt de kommer att gå. Exempelvis är *böra* redan starkt grammatikaliserat, *bruka* håller på att splittras och därmed förlora sina passivformer, precis som tidigare har skett med *torde*, och *försöka*, *råka* och *våga* har alltmer närmat sig de typiska verben. Dessa verb befinner sig fortfarande mitt i förändringsprocessen. Det vore därför mycket intressant att följa dem i framtiden för att se hur mycket mer de förändras. Detsamma gäller de verb som inte kom med i urvalet till min undersökning, eftersom de hade för låga andelar, t.ex. *anse*, *förefalla*, *mäkta*, *slippa*, *sluta*, *söka*, *tänka*, *verka*, *ämna* och *önska* (se 4.2.3.1 och Bilaga 1).

De verb som sannolikt är på väg att försvinna helt är verb som idag är ovanliga och som inte hör till de typiska modalverben, särskilt sådana som har konkurrens av något annat verb med samma betydelse. Här tänker jag främst på *gitta* och *pläga*, men även mer självständiga verb som *tarva*. Troligen kommer även denna process att ta lång tid. Även *må*, *månde* och *torde* är visserligen ovanliga, men jag tror att de kommer att finnas kvar längre, just för att de fungerar som typiska hjälpverb. De kommer också att bevaras som adverb och delar av andra formord i högre grad än andra ovanliga verb i undersökningen.

9.3.5. Slutsatser

De undersökta verben har alltså utsatts för olika typer av påverkan, både genom andra typer av språkförändringar, inlånade ord och betydelser och i synnerhet i form av grammatikalisering. För de preterito-presentiska verben är även böjningsklassabilitet en viktig faktor för att förklara deras utveckling, medan de nyare modalverben bara har påverkats av de förändringar som har med själva grammatikaliseringen att göra eller som har knutits till den med tiden. Alla för-

ändringarna har lett fram till en situation där det inte går att urskilja en tydlig grupp typiska modalverb i svenskan, utan verben förändras ständigt och de kan enklast beskrivas genom att placera dem på en skala, såsom i figur 9:3. De äldsta modalverben är relativt stabila, medan det har skett, och sker, en stor förändring hos verb som inte tillhör de typiska modalverben. Fler och fler verb blir grammatikaliserade, men det går inte att säga hur långt de aktuella verben kommer att gå i processen och hur många av de idag perifera verben som också kommer att grammatikaliserats mer än idag.

Med hänsyn till ovanstående skulle vi kunna göra en ny verbindelning, liksom i avsnitt 9.2.5, men här också väga in de nyss nämnda förändringarna. I så fall kan resultatet illustreras på följande sätt:

UPPSTÄLLNING 9:4. *Verbindelning efter historiska förändringar.*

	Historiska förändringar	Verb
1	Typiska modalverb i fornsvenskan, preterito-presentiska verb med modal betydelse	<i>må, månde, kunna, skola, vilja</i>
2	Verb som tidigt anslöt sig i betydelse och användning (från 1300-talet och framåt)	<i>böra, måste, lär, torde, i viss mån även plåga och gitta</i>
3	Verb som har förändrats kraftigt, men som ännu inte hör till de mest typiska	<i>bruka, börja, försöka, råka, våga</i>
4	Verb med idag mer blandad användning	<i>lära, orka</i>
5	Verb som blivit mer självständiga	<i>mena, veta, äga</i>

De verb som har avvikande böjning återfinns i den första gruppen, plus *veta*, och verb som är i hög grad grammatikaliserade och saknar former främst i den andra men också i den första. Vi får med samma verb som i uppställning 9:2, om än inte i exakt samma ordning, men med en tydligare bild av verbkategorins historia och de förändringar den genomgått från medeltid till nutid.

Det är uppenbart att man inte kan definiera och närmare beskriva de modala hjälpverben i svenskan utan att också ta hänsyn till deras historia och den påverkan de utsätts för från deras ursprung, grammatikalisering och andra språkförändringar, både vad gäller användning och former. Min hypotes att det fanns en stabil kärngrupp redan i fornsvenskan och att många förändringar hos verben kan förklaras med andra typer av språkförändringar stämmer därmed bra.

9.3.6. Framtida forskning

Om de svenska verben fortsätter att grammatikaliseras på samma sätt som hittills, kan det hända att vi så småningom har en grupp modalverb som liknar de i dagens engelska, men det är långtifrån säkert att så kommer att ske. Som också framgår ovan (9.3.3) har de mest typiska modalverben förändrats mycket lite i fråga om användning och morfologi sedan fornsvenskan (se 7.1.5.4). Det som däremot händer med verbgruppen är att fler verb närmar sig de typiska modala hjälpverben och blir mer grammatikaliserade. Gruppen modala hjälpverb utökas alltså, och det kan på sikt påverka även de mest typiska verben genom att verb med liknande betydelser kan tränga undan varandra, men det behöver inte nödvändigtvis innebära att t.ex. *skola*, *må* och *kunna* blir mer grammatikaliserade än idag. Att döma av hur utvecklingen har sett ut hittills i de germanska språken hänger stora förändringar när det gäller grammatikalisering i hög grad ihop med andra språkförändringar. Om det framöver sker stora förändringar i fråga om de typiska modalverben, kommer det troligen att hänga samman med andra språkförändringar som indirekt påverkar de här verben.

De fenomen jag tycker verkar mest intressanta att följa upp i framtiden är dels vissa enskilda verb, dels bruket av infinitivmärket. I det förra fallet gäller det om *bruka* förlorar fler former, *må* förlorar presensformen, *böra* förlorar infinitiv- och presensformerna, *råka* och *våga* blir ännu mer typiska och *veta* får regelbundna böjningsformer. I det andra fallet handlar det om huruvida infinitivmärket fortsätter att gå tillbaka och blir mer ovanligt även hos verb som annars inte räknas som typiska modalverb, och hur det då påverkar avgränsningen av kategorin. Särskilt intressant här är att följa användningen hos det futurala *kommer (att)* (se 2.1.1.2). Det finns också fenomen som skulle förtjäna en grundligare studie även bakåt i tiden. Här tänker jag främst på *äga*, som visar på många speciella drag i sin användning och som utmärker sig på många sätt, men också på *veta* som utgör något av ett mysterium med sin preterito-presentiska böjning och självständiga användning. Även den annorlunda konstruktionen *lär ska* (se 8.3.6) vore spännande att följa upp även framöver. Det skulle också vara intressant att undersöka enskilda verb i fler texttyper och i ett större material för att få fler belägg.

9.4. Avslutning

Som avslutning är det några resultat jag särskilt vill lyfta fram som viktiga.

De modala hjälpverben uppstod ur böjningskategorin preterito-presentiska verb under tidig urgermansk tid. Den koppling som då gjordes mellan böjningen och modal betydelse har bidragit till att preterito-presentiska böjningsformer har bevarats hos dessa verb i alla de germanska språken och att kärnan i gruppen modala hjälpverb fortfarande till största delen består av verb med preterito-presentiskt ursprung. Förändringarna har ägt rum under en lång tidsrymd och påverkar verben ännu idag. Vissa av de modala hjälpverbens typiska egenskaper beror också på detta ursprung, särskilt vad gäller oregelbunden böjning hos vissa verb och benägenheten att inte ta infinitivmärke. Trots den långa tidsrymden finns det kvar en del oregelbundna drag kvar som ännu idag utgör mellansteg mellan de modala preterito-presentiska verben och andra modalverb eller andra självständiga verb. Hit hör särskilt *veta*, som har bevarat sin böjning utan att användas som modalverb i någon större utsträckning i något av de språk där det finns kvar. Hit hör också *kunna* som har många typiska drag, men också förekommer i självständigt, i vissa användningar även i passiv och med infinitivmärke i flera av de olika språken. Ytterligare verb som faller in här är t.ex. *vilja* och *äga* i vissa av de aktuella språken samt *purfa* i isländska och engelska *dare*.

Under historiens gång har det också skett en koppling mellan modala hjälpverb och grad av grammatikalisering. De verb som har utvecklat modala betydelser och börjat användas som hjälpverb har påbörjat en förändringsprocess med många gemensamma drag. Framför allt har denna gjort verben mer och mer typiska som hjälpverb. Därtill har grammatikaliseringen också bidragit till att bevara oregelbundna former såsom avvikande böjningsformer hos de gamla preterito-presentiska verben och defekta böjningsmönster. Genom denna process har vissa äldre egenskaper kommit att associeras med modalverben och blivit utmärkande drag för dem, särskilt avsaknaden av infinitivmärke. Det har också tillkommit en rad egenskaper som hör samman med grammatikaliseringen i sig, såsom att verben förlorar former och får mer allmän betydelse. Eftersom de aktuella verben i regel går igenom ungefär samma förändringar och dessa sker i samma ordning när de grammatikaliseras, kan verbens egenskaper idag användas för att bedöma ungefär hur grammatikaliserade de enskilda verben är.

En jämförelse av verben utifrån de förändringar de har gått igenom visar också på en hög grad av samstämmighet. Ju mer grammatikaliserat ett verb är, desto mer typiskt är det alltså som modalt hjälpverb, och därför kan egenskaperna användas för att definiera och avgränsa de typiska modalverben. Egenskaperna är så utmärkande för verben att det går att urskilja de typiska verben även utan att ta hänsyn till verbens betydelser (se 2.1.4). Vi ser också stora likheter mellan svenska och de andra germanska språken både vad gäller verbens egenskaper

och deras grammatikalisering. Förändringarna är i många fall mycket likartade, även om utvecklingen har gått olika långt i olika språk. Dessa förändringar verkar i hög grad hänga ihop med hur mycket språket i fråga har förändrats i övrigt vad gäller t.ex. böjningssystem och ordföljd.

Utifrån detta går det också att göra antaganden om verbens fortsatta förändringar. Man kan t.ex. förutsäga att gamla modalverb som *skola*, *kunna* och *vilja* troligen kommer att fortsätta att förändras mycket lite och att de verb som idag inte räknas till de typiska modalverben, såsom *bruka*, *försöka* och *våga*, troligen kommer att bli mer typiska och därmed mer grammatikaliserade. Troligen kommer det också att tillkomma fler verb som närmar sig gruppen allt eftersom verb som idag föll utanför undersökningen blir mer grammatikaliserade. Några verb kommer att falla ur bruk, och de som sannolikt kommer att försvinna är de som har fallit kraftigt i frekvens och som idag inte räknas som typiska hjälpverb, såsom *pläga* och *tarva*.

Genom min undersökning visar jag att det finns ett tydligt samband mellan preterito-presentiska verb och grammatikalisering och att detta samband kan förklara de nutida modala hjälpverbens typiska egenskaper och de förändringar som verben har genomgått. Verben kan avgränsas med hjälp av egenskaperna, men det finns ingen klart avgränsad grupp modalverb. Den stabila kärngrupp av modala hjälpverb som fanns redan i fornsvenskan har förändrats mycket lite, både vad gäller verb och egenskaper, medan nytillkomna verb har förändrats betydligt mer och många verb befinner sig mitt en pågående grammatikaliseringsprocess. Hur detta månne fortsätta återstår att se.

Summary

The category modal auxiliaries

Modal verbs have attracted quite some interest because of the characteristic properties of the verbs and their history and development. In Swedish, and a number of other Germanic languages, the modal verbs are characterized by a range of different properties. However, which verbs to include among the modal auxiliaries and what the central properties of the verbs are, varies considerably between different grammatical descriptions.

This variation becomes apparent if we compare existing grammars and grammatical descriptions of Swedish. Some of the properties are mentioned by all authors, e.g. that the verbs are mainly used as auxiliary verbs and not as main verbs, and that the verbs normally are not used with the infinitive marker or in the passive. Apart from this, there are large differences when it comes to defining the verb category and which verbs should be included. To the most central verbs belong *böra* 'should, ought', *kunna* 'can/could' och *skola* 'shall/should', but also *få* 'get', *låta* 'let', *lära* 'is supposed to, is rumored to', *må* 'may-might', *måste* 'must' and *torde* 'should' are mentioned in most grammatical descriptions. More peripheral verbs are e.g. *behöva* 'need', *börja* 'begin', *bruka* 'use to', *fortsätta* 'continue', *orka* 'be able to, have the energy to' and *råka* 'happen'. (The English translations of the Swedish verbs are approximate.)

Among the additional characteristic properties mentioned, we find irregular and/or defective inflection, certain common semantic properties and the fact

that they are used as raising verbs. Some of these properties are clearly associated with the category, while others are more loosely connected to it. There are very few verbs that exhibit all the properties mentioned, and the extent to which a verb has certain core properties varies from verb to verb. For example, a verb that is never used with the infinitive marker may have regular inflection, such as *bruka* ‘use to’, whereas a verb like *kunna* ‘can/could’, which lacks passive forms and has irregular inflection, can still be used as a main verb. Depending on what characteristics one considers to be important for the category modal verb, the number of typical verbs differs significantly. It also matters where you draw the cut-off line for typical modal verbs.

There is a clear correlation between these properties and semantic aspects of the verbs. The verbs exhibiting most of the auxiliary verb properties are generally epistemic and/or deontic and can only be used as the first in a series of verbs. Several of them also lack the infinitive form, such as *lär* ‘is supposed to, is rumored to’, *måste* ‘must’ and *torde* ‘should’. A comparison between different grammatical descriptions shows that the meaning of the verbs is not essential for defining and identifying the group of verbs, as the syntactic and morphological properties provide the same results. Therefore, and also due to the nature of the corpus investigation, semantic aspects have not been included.

In other Germanic languages, the group of modal verbs display essentially the same characteristic properties. In addition to the fact that typical modal verbs are not used as main verbs, the absence of the infinitive marker and the irregular inflection are important properties everywhere. Furthermore, many of the central verbs have the same etymological origin, e.g. Swedish *kunna*, Norwegian *kunne*, English *can* and German *können*. The Swedish verbs *kunna*, *må*, *skola* and *vilja* have close correspondences in all languages, whereas other verbs differ.

The history of the modal auxiliaries

In order to gain a better understanding of the category of modal verbs and why it has these characteristics, a closer examination of the verbs and the history of the verb category was necessary. It turned out that a large part of the verbs that are considered to be typical modal verbs in the contemporary Germanic languages stem from the old inflectional category preterite-present verbs. This category, which can be traced back to the early Proto-Germanic language, is characterized by using strong preterite forms in the present tense and weak preterite forms in the past tense. Originally, these verbs had a more aspectual than temporal meaning and, in the transition to the Germanic verb system,

developed this special inflection, where the ancient past tenses acquired present tense meaning and a new past tense was formed after the regular pattern. Fragments of the old inflection have been retained to different extents in all the present Germanic languages. In Icelandic, preterite-present verbs still form a clearly defined inflection category with a full paradigm for most of the verbs. German and Faroese have partial paradigms for most verbs whereas Swedish, Norwegian, Danish and English have only conserved parts of the inflection as frozen forms. In Swedish, such forms are still found for the verbs *kunna* 'can/could', *må* 'may/might', *skola* 'shall/should', *veta* 'know' and *vilja* 'will/would', all of which except *veta* are usually regarded as typical modal auxiliaries.

It was within this group that the first modal verbs appeared, probably because their semantics was close to modal semantics. Among the preterite-present verbs in Gothic there were verbs exclusively used as auxiliary verbs, such as *skulan* 'shall/should', verbs which were used both as auxiliary verbs and as main verbs, such as *kunnan* 'can/could', and verbs only used as main verbs, such as *witan* 'know'. In the individual Germanic languages, the preterite-present verbs which were not used as auxiliary verbs to a high extent switched to regular inflection, e.g. Swedish *äga* 'own' and *unna* 'grant', while verbs used as auxiliaries preserved more of the irregular inflection.

From the early modal verbs in Proto-Germanic to the modern auxiliary verb categories, these verbs have also been affected by other developments. For instance, when the infinitive marker came into use with most other verbs, the modal verbs became more distinct. There have also been semantic changes, where verbs that had changed in meaning may have displaced other verbs, thus causing a chain of changes. This may be due both to new uses and to borrowing of both words and meanings. In addition, new verbs entered the language, such as *måste* 'must' which was borrowed into Swedish from German. This in turn led to semantic changes particularly in the verb *må* 'may/might'. Moreover the disappearance of the subjunctive as well as the inflection for person in several languages influenced the modal verbs in various ways.

The preservation of the preterite-present inflection can be seen as an instance of the principle of inflection class stability (Flexionsklassenstabilität, Wurzel 1984, discussed by Birkmann 1987). Other developments of the category modal verbs can be explained in terms of grammaticalization (Hopper & Traugott 1993). The historical survey shows that there are many common traits in the changes and that the process of language change which began when the first modal verbs were formed is still ongoing.

Investigation and results

The aim of this study is to examine the development of the Swedish modal verbs from the earliest written sources to modern Swedish. The starting point is the assumption that there is a link between modal verbs and preterite-present verbs, which can explain some of the verbs characteristics. This link may also be the reason that verbs that exhibit these properties to the highest extent are most typical as auxiliary verbs. Some of the characteristics can be explained by principles of language change, such as grammaticalization.

In order to examine this, I made a collection of computer readable texts, aiming to cover as long a period as possible without using translated texts. The selected material comprises a collection of older texts, from the runic texts until the sixteenth century, mainly consisting of chronicles and legal texts, and a collection of modern texts, especially newspaper and legal texts. In addition, I sampled other texts when relevant. Subsequently, the verbs for the investigation were thus chosen as to include both preterite-present verbs, typical modal verbs and more peripheral modal verbs. The 29 selected verbs were divided into the following four groups. Group A: typical auxiliary verbs of preterite-present origin, Group B: less typical auxiliary verbs of preterite-present origin, Group C: typical auxiliary verbs of other origin, Group D: other verbs of other origin. The selected verbs were excerpted from the texts, and the usage and forms of the verbs were examined. The number of excerpted examples amounts to over 21 000. The verbs, the verb groups, the properties, the texts and the time periods were systematically compared in order to reveal the properties and the development of the different verbs.

The verbs' syntactic and morphological characteristics turn out to be very important, in particular how they are used syntactically. The most distinctive property turns out to be that the verb is not used independently, i.e. as a main verb. The more restricted a verb is in its usage, the more typical it generally is as a modal auxiliary verb. However, in order to identify the most typical verbs, we also need to include other properties. Above all, these include to what extent the verbs are used with the infinitive marker and whether the verbs have defective inflection. Other properties that are found to be important are whether the verb still shows traces of the preterite-present inflection, whether it can take a verb complement in the supine with the omission of *ha* 'have', whether it is used in the passive and the imperative, and how it is used in verbal series.

Given these characteristics and the results of the investigation, the verbs have been classified according to how typical they are as modal auxiliary verbs. The most typical verbs are the ones that are never used as main verbs and almost never in any other construction than with a bare infinitival complement. They can only appear as the first verb in verb series and they never

occur in the passive or the imperative. The same criteria can be used for both the medieval and the modern texts.

Based on this classification, the most typical verbs are *lär* 'is supposed to, is rumored to' and *månde* 'may', in both the medieval and the modern periods, *måste* 'must' in the older texts and *torde* 'should' in the modern ones. Next come the verbs *må* 'may-might', *skola* 'shall/should', *kunna* 'can/could', *vilja* 'will/would, want' and *torde* 'should'. Also *gitta* 'can, want' and *pläga* 'use to' should be included among the typical verbs in modern texts, but these verbs are uncommon and not as well studied. Other uncommon verbs are *lär* in the older texts and *månde* in the modern ones. Among the changes that have occurred between the time periods, it is particularly noticeable that the number of typical modal verbs has increased and that some verbs have undergone major changes from independent verbs to typical modal verbs from the medieval texts until today. Among the verbs that have changed the most, we find the typical modal verbs *böra* 'should, ought', and *bruka* 'use to', and the less typical ones *försöka* 'try', *råka* 'happen' and *våga* 'dare'. There are also verbs that have become more independent, especially *äga* 'own' and *mena* 'think, mean', but none of these were used as a pure modal auxiliary verb in the medieval texts. The verbs that display the fewest changes in their use are the ancient preterite-present verbs *kunna* 'can/could', *må* 'may-might', *månde* 'may', *skola* 'shall/should' and *vilja* 'will/would, want'.

Discussion

How do these results relate to the principles for language change mentioned above? The principle of inflection class stability can explain the connection between the inflection and the modal semantics. Since the verb group is held together by more factors than the inflection, in this case the semantics, the remains of the old inflection could be preserved better, even in languages in which the preterite-present verbs no longer represent an inflectional category. To a large extent, the preterite-present verbs without modal semantics switched to regular conjugation, which contributed towards keeping the modal group stable. However, this seems to have been a long process during which some verbs had acquired regular inflection already in the oldest Swedish texts while others switched gradually during the medieval time. The principle can then be used to explain why the preterite-present verbs used as typical modal verbs still show remains of the old inflection. It may also explain why *veta* 'know, can' still has retained its old inflection in all Germanic languages in which it occurs, even though the verb is predominantly used as a main verb. The reason

may be that *veta* is semantically close to *kunna*. Some of the verbs, including *skola* 'shall/should' and *kunna* 'can/could', have changed very little and have probably served as a kind of prototypical modal verbs.

In the material, we also see many examples of grammaticalization in the verbs. A typical feature is that the verbs are used in a more restricted fashion, such as only being used as auxiliary verbs. Other typical features are more related to the semantics and in these we can see a change towards more general and formal meaning, e.g. in *må* 'may-might' and *månde* 'may', and a split of meanings, as in e.g. *torde* 'should' and *bruka* 'use to'. The grammaticalization also affects the forms of the verbs in that the verbs tend to preserve archaic forms, something we can see in the verbs that have retained the preterite-present inflection in the Swedish language, e.g. *kunna* 'can/could'. They also tend to lose forms, as has happened to several of the most typical verbs, such as *månde* 'may', *skola* 'shall/should' and *torde* 'should'. While grammaticalizing, the verbs go through similar stages of development, and it is therefore also possible to see that some of the changes are still ongoing. Many verbs that currently are on the verge of qualifying as modal verbs are probably going to become more typical, such as *försöka* 'try' and *råka* 'happen'. Among the typical verbs, we can also anticipate that *bruka* 'use to' is likely to split or completely lose its autonomous meaning, and that *må* 'may-might', *månde* 'may' and *torde* 'should' probably will become more and more rare.

The grammaticalization has followed the same steps of language change in these verbs in the other Germanic languages, albeit at different rates. This probably depends on how many other language changes have occurred, such as loss of person marking and loss of the subjunctive, changes in word order and the influence of other verbs. Icelandic has changed the least and still has a relatively large group of verbs with preterite-present inflection, while English has changed the most.

Grammaticalization affects many of the verbs properties. The more typical an auxiliary verb is, the more grammaticalized it is. A typical auxiliary verb is used only in the first position in verb series and is therefore in no need of an infinitive form nor of passive or imperative forms. There are also properties that are tied to individual verbs, such as retention of the preterite-present inflection. Properties like this are affected by grammaticalization, but they are actually not related to it.

Today's category of modal verbs consists of a small group of preterite-present verbs with more or less preserved inflection, and a group of verbs of different origin. These groups have been connected throughout history by various types of language changes and similarities. The original preterite-present verbs have changed very little in the Swedish texts; while there have been major changes in the other verbs. These changes are still in progress and the trend seems to be

that more and more verbs join in and become more typical. The use of modal verbs has not increased in Swedish, but the number of typical verbs has, and thus the amount of shades of meaning that can be expressed. The properties have come to characterize the group in different ways. Nowadays, the properties concerning the verbs' historical development are associated with grammaticalization. There are many similarities between the Germanic languages, but the changes have taken place at different rates.

There are some exceptions to the general patterns and these would be interesting to follow up in future surveys. One such exception is the verb *äga* 'own'. It has lost its use as an auxiliary verb and is now used with a new meaning 'to be best', which in turn may become a new auxiliary. Another exception is the future auxiliary *kommer att* 'will/shall', which increasingly approaches the modal verbs due to the fact that it is increasingly used without the infinitive marker.

Material- och litteraturförteckning

Material

Se även avsnitt 4.3.2.

Äldre material

Akademiska tal och afhandlingar, Nils von Rosenstein

Bonniers romaner II

Brevsamling, Jon Stålhammar

Diplomtexter

Erikskrönikan

Karlskrönikan

Kristoffers landslag

Magnus Erikssons landslag

Olaus Petris krönika

Per Brahes krönika

Runtexter

Strindbergs romaner

Sturekrönikorna

Swenska sprätthöken, Carl Gyllenberg

Then Swänska Argus, Olof von Dalin

Källor

Google Books <books.google.se/>

Språkbankens konkordanser. <spraakbanken.gu.se/konk/>.

Fornsvenska textbanken. <project2.sol.lu.se/fornsvenska/>.

Urval ur Svenskt diplomatarium åren 1330–1374, se Johnson 2003. Har senare digitaliserats i Korp <spraakbanken.gu.se/korp/>.

Källtext. <spraakbanken.se/ktxt/>.

Källtext.

Fornsvenska textbanken.

Fornsvenska textbanken.

Fornsvenska textbanken.

Fornsvenska textbanken.

Samnordiska runtextdatabas (Nationellt fornspråk, 2004). <www.nordiska.uu.se/forsk/samnord.htm>

Språkbankens konkordanser.

Källtext.

Fornsvenska textbanken.

Fornsvenska textbanken.

Äldre svenska romaner
Äldre Västgötalagen

Språkbankens konkordanser.
Fornsvenska textbanken.

Modernt material

Arkiv för dansk litteratur

Bloggmix

GP 2003

KORP

Lagtexter 1975–2004

Leitel tiðindi 2001

Nationalencyklopedin

Oslokorpuset av taggede
norske tekster

PAROLE

Press 95

Regeringsform 1809

SAOB

Vicpic.blogg

Webbtext 2001

Källor

<www.adl.dk/adl_pub/forside/cv/forside.xhtml?nnoc=adl_pub>.

Korp. <spraakbanken.gu.se/korp/>.

Språkbankens konkordanser

Språkbanken. <spraakbanken.gu.se/korp/>.

Notisum. <www.notisum.se/>.

Elektroniska nyhetsbrev på färöiska
(Lagervall 2002).

<www.ne.se/>.

<www.hf.uio.no/iln/tjenester/kunnskap/sprak/korpus/skriftsprakskorpus/oslo/index.html>.

Språkbanken. <spraakbanken.gu.se/parole/>.

Språkbankens konkordanser

<sv.wikisource.org/wiki/Regeringsform_1809>.

<g3.spraakdata.gu.se/saob/>.

Blogg. <vicpic.blogg.se/2010/june/utkast-juni-27-2010.html>.

Webbtexter på färöiska (Lagervall 2002).

Ordböcker och ordlistor

- Bokmålsordboka. Definisjons- og rettskrivningsordbok* 1986. Marit Ingebjørg Landrø & Boye Wangesteen (red.), 2 oppl. Bergen: Universitetsforlaget AS.
- Falk, Hjalmar & Alf Torp 1903, 1906. *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog*. Band 1–2. Kristiania: H. Aschehoug & Co.
- Færøysk-norsk ordbok, Føroysk-norsk orðabók* 1987. Eigi Lehman. Bjørgin: Sunnmøre VestmannaLag.
- Føroysk-dansk orðabók, Føroisk-dansk ordbog* 1961. Mads Andreas Jacobsen & Christian Matras. 2 útgáva, nógv brott og økt. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- Hellquist, Elof 1922. *Svensk etymologisk ordbok*. Malmö: Gleerup.
- Hellquist, Elof 1980 [1922]. *Svensk etymologisk ordbok*. 4 tryckn. Malmö: Gleerup.
- Íslensk Orðabók handa skólum og almenningi*. 1983 [1972]. Ritstjóri Árni Böðvarsson. 2 útgáfa, aukin og bætt. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs
- NEO = Nationalencyklopedins ordbok* 1995-1996. Utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet, Göteborg. Höganäs: Bra böcker.
- Norsk Riksmålsordbok* 1983. Utgitt af det Norske akademi for sprog og litteratur, utarbeidet av Trygve Knudsen og Alf Sommerfelt, under medvirkning av K. Emil Bødtker. 2 oppl. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Nynorskordboka. Definisjons- og rettskrivningsordbok* 1986. Utarbeidd av Avdeling for nynorsk ved Norsk leksikografisk institutt, Universitetet i Oslo, i samarbeid med Norsk språkråd. Marit Hovdenak m.fl. (red), 2 oppl. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Politikens Nudansk Ordbog* 1992 [1953]. Christian Becker-Christensen & Peter Widell (red.), 15 udg. København: Politikens Forlag A/S.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien* 1898–. Lund: Gleerup.
- SAOL = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. 1998 [1874]. 12 oppl. Stockholm: Norstedts ordbok.

Litteratur

- Adelswärd, Viveka 2008. Ungdomligt språk äger. Ägandets riktighet. *Svenska Dagbladet* 7 juni 2008. *Språkspalten*.
<www.svd.se/kultur/sprakspalt/ungdomligt-sprak-ager_1337001.svd>.
- Allan, Robin, Philip Holmes & Tom Lundskær-Nielsen 2000. *Danish: An essential grammar*. London/New York: Routledge.
- Andersson, Peter 2007. *Modalitet och förändring. En studie av må och kunna i fornsvenska*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 10.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Andréasson, Maia, Susanna Karlsson, Erik Magnusson & Sofia Tingsell 2002. *Har/hade-bortfall i svenskan. Hur finit är ett naket supinum? I: Svenskans beskrivning 26*, s. 67–74. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Andréasson, Maia 2002: Kanske – *en vilde i satsanalys-schemat*. (Meddelanden från Institutionen för svenska språket (MISS) 41.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Beijering, Karin 2011. Semantic change and grammaticalization: The development of modal and postmodal meanings in Mainland Scandinavian *må*, *mätte* and *måste*. *Nordic Journal of Linguistics* 34(2): 105–132.
- Benson, Sven 1974. En studie i grundlagspropositionens språk. *Arkiv för nordisk filologi* 89, s. 214–232. Lund: Gleerup.
- Birkmann, Thomas 1987. *Präteritopräsentia. Morphologische Entwicklungen einer Sonderklasse in den altgermanischen Sprachen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Björkstam, Harald 1919. *De modala hjälpverben i svenskan*. Tör, lär, mon, må, mätte och vill. Lund: Lindströms bokhandel.
- Bohlin, Alf 2001 [1996]. *Offentlighetsprincipen*. 5 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Brandt, Søren 1999. *Modal verbs in Danish*. (Travaux du cercle linguistique de Copenhague vol. XXX.) Copenhagen: C. A. Reitzel.
- Bylin, Maria 2013. *Aspektuella hjälpverb i svenskan*. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 58.) Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Cabrera, Juan C. Moreno 1998. On the relationships between grammaticalization and lexicalization. In: Ramat & Hopper (eds.), p. 211–227.
- Collinder, Björn 1974. *Svensk språklära*. Lund: Gleerup.

- Dahl, Östen 1982. *Grammatik*. Lund: Studentlitteratur.
- Denison, David 1993. *English Historical Syntax: Verbal Constructions*. London/ New York: Longman.
- Diderichsen, Paul 1957 [1946]. *Elementær Dansk Grammatik*. 2 udg. København: Gyldendal.
- Drosdowski, Günther 1984. *Duden Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. Duden Band 4. (Duden in 10 Bänden 1958–.) Mannheim: Bibliographisches Institut.
- Durrell, Martin 1996 [1971]. *Hammers German Grammar and Usage*. 3 ed. Lincolnwood, Ill.: NTC Publ. Group.
- Einarsson, Stefán 1945. *Icelandic Grammar*. Baltimore: The John Hopkins Press.
- Engel, Ulrich 2004. *Deutsche Grammatik*. München: Iudicium.
- Ewerth, Sten 1993. Har vi konjunktiv i svenskan? *Språkvård* 1993:4:9–14.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo 1997. *Norsk Referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Falk, Cecilia 2002. Hjälpverbet *komma*. *Folkmålsstudier. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi* 41: 89–98.
- Fisiak, Jacek & Marcin Krygier (eds.) 1998. *Advances in English Historical Linguistics*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Friðjónsson, Jón 1978. *A Course in Modern Icelandic*. Reykjavík: Tímaritið Skák.
- Friesen, Otto von 1925. *Om det svaga preteritum i germanska språk*. (Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala 22:5.) Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Gossens, Louis 1987. The Auxiliarization of the English Modals: A Functional Grammar View. In: Harris, Martin & Paolo Ramat (eds.), *Historical Developments of Auxiliaries*. (Trends in Linguistics: Studies and Monographs 35.), p. 111–143. Berlin: Mouton.
- Hagren, Kristina 2008. *Hur märks infinitiven? Infinitivkonstruktioner i svenska dialekter med fokus på infinitivmärket*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk 75.) Uppsala: Uppsala universitet.
- Helbig, Gerhard & Joachim Buscha 2001. *Deutsche Grammatik: ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Berlin: Langenscheidt.
- Hellquist, Elof 1902. *Studier i 1600-talets svenska*. (Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala.) Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Holm, Britta & Elizabeth Nylund 1976. *Deskriptiv svensk grammatik*. Stockholm: Skriptor.
- Holm, Lars & Kent Larsson 1976. *Svenska meningar. Elementär språklära*. (Ord och stil, vol 7.) Lund: Studentlitteratur.

- Hopper, Paul J. 1991. On Some Principles of Grammaticalization. In: Traugott, Elizabeth Closs & Bernd Heine (eds.), p. 17–36.
- Hopper, Paul J. & Elizabeth Closs Traugott 1993. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hultman, Tor G. 2003. *Svenska Akademiens språklära*. Utgiven av Svenska Akademien. Stockholm: Norstedts ordbok.
- Johnson, Raket 2003. *Skrivaren och språket: skriftspråksbruk, kasus och vokaler i medeltidsbrev på svenska*. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Jones, W. Glyn. & Kirsten Gade 1990 [1981]. *Danish. A Grammar*. 4 oplag. Copenhagen: Gyldendal.
- Joosten, Laura 1995. Variation in the Syntactic Status of Infinitive Markers. I: Inger Moen, Hanne Gram Simonsen & Helgen Lødrup (red.), *Papers from The XVth Scandinavian Conference of Linguistics*, (Scandinavian Conference of Linguistics), p. 231–242. Oslo: Department of Linguistics, University of Oslo.
- Julien, Marit 2002. Optional *ha* in Swedish and Norwegian. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 5: 67–95.
- Jørgensen, Nils & Jan Svensson 1992 [1987]. *Nusvensk grammatik*. Malmö: Gleerup.
- Krahe, Hans 1965. *Germanische Sprachwissenschaft, II Formenlehre*. (Sammlung Götschen Band 780.) Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- König, Ekkehard & Johan van der Auwera 1994. *The Germanic Languages*. London/New York: Routledge.
- Lagervall, Marika 1999. Jakten på det försvunna infinitivmärket. Om definitionen av modala hjälpverb och infinitiv utan *att*. I: Sture Berg, Yvonne Cederholm, Sven-Göran Malmgren & Karl G. Johansson (red.), *Från data-skärm till forskarpärm. Språkliga studier tillägnade Birgitta Ernby i juni 1999*. (Meddelanden från Institutionen för svenska språket (MISS) 25.), s. 126–134. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Lagervall, Marika 2000. Infinitivmärkets användning i Den äldre Eddan. Kursuppsats. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Lagervall, Marika 2001. Kan man lita på grammatikböcker? Exemplet modala hjälpverb. I: Jenny Högström (red), *Språk: populärvetenskapliga föreläsningar hållna under Humanistdagarna den 13–14 oktober 2001*. (Humanistdagboken 14.), Göteborg 2002, s. 153–162. Göteborgs universitet.
- Lagervall, Marika 2002a. En språkhistorisk belysning av de modala hjälpverben. I: Svante Lagman, Stig Örjan Olsson & Viivika Voodla (red.), *Svenska språkets historia i Östersjöområdet*. (Nordistica Tartuensia 7.), s. 217–225. Tartu: Tartu Univ.

- Lagervall, Marika 2002b. Modala hjälpverb i modern färöiska. Kursuppsats. Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Larsson, Ida 2009. *Participles in Time. The Development of the Perfect Tense in Swedish.* (Nordistica Gothoburgensia.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Lehmann, Christian 1995. *Thoughts on Grammaticalization.* (LINCOM Studies in Theoretical Linguistics 01.) München: LINCOM Europa.
- Leirbukt, Oddleif 1999. Modus og modalitet. Om kapittel 7.3.2 i NRG. *Nordica Bergensia* 21: 69–84.
- Lightfoot, David 1979. *Principles of Diachronic Syntax.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Lindberg, Ebba 1980 [1976]. *Beskrivande svensk grammatik.* 2 uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Lindholm, Hans 1974. *Svensk grammatik. Lärobok i svenska som främmande språk.* Lund: Kursverksamhetens förlag.
- Ljung, Magnus & Sölve Ohlander 1971. *Allmän grammatik.* Lund: Liber Läromedel.
- Lockwood, William Burley 1955. *An Introduction to Modern Faroese.* (Færoensia.) København: Munksgaard.
- Loman, Bengt 1958. Om relationen mellan ordföljd och betydelse hos hjälpverb. *Arkiv för nordisk filologi* 73: 33–50.
- Los, Bettelou 1998. Bare and *to*-infinitives in Old English: Callaway revisited. In: Fisiak, Jacek & Marcin Krygier (eds.), p. 173–188.
- Lundin, Erik 1919. Behandlingen av infinitivmärket 'att' i nusvenskan, del 1. *Språk och stil* 19: 150–183.
- Lundin, Erik 1920. Behandlingen av infinitivmärket 'att' i nusvenskan, del 2. *Språk och stil* 20: 11–54.
- Lyons, John 1977. *Semantics.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Magnusson, Erik Rudolf 1939. *Syntax des Prädikatsverbums im Mittelniederdeutschen: von der ältesten Zeit bis zum Anfang des fünfzehnten Jahrhunderts.* (Lunder germanistische Forschungen.) Lund: Gleerup.
- Malmberg, Stina 2007. *Skall blir ska. Klarspråk* 2007/3:18. <www.regeringen.se/content/1/c6/03/00/68/6bc21b3d.pdf>.
- Malmgren, Sven-Göran 1985. Om utelämnning av hjälpverbet *ha* i förbindelse med supinum. I: Sture Allén (utg.) *Svenskans beskrivning* 15, s. 347–358. Göteborg: Institutionen för nordiska språk, Göteborgs universitet.
- Mattsson, Gösta 1933. *Konjunktiven i fornsvenskan.* Lund: Gleerup.
- Meid, Wolfgang 1971. *Das germanische Präteritum. Indogermanische Grundlagen und Ausbreitung im Germanischen.* (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 3.) Innsbruck: Kowatsch.

- Mjöberg, Joshua 1950. Infinitivmärke på glid. *Modersmåslärarnas förenings årsskrift*, s. 71–80.
- Mustanoja, Tauno F. 1960. *A Middle English Syntax. Part 1: Parts of Speech.* (Mémoires de la Société néophilologique de Helsinki.) Helsinki: Société Néophilologique.
- Nagle, Stephen J. & Sara L. Sanders 1998. Downsizing the preterite-presents in Middle English. In: Fisiak & Krygier (eds.), p. 253–261.
- NE = *Nationalencyklopedin* 2000. Utarbetad på initiativ av Statens kulturråd. Malmö. <www.ne.se/>
- Nilsson, Kim 1969. A note on the so-called 'modal' *lär* in Swedish. *Scandinavian Studies* 41(4): 320–329.
- NRG = Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo 1997. *Norsk Referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Olofsson, Arne 2008. Framtid i förändring. Hur länge kommer att dröja sig kvar? *Språk och stil* 18: 143–255.
- Palmer, Frank Robert 1974. *The English verb*. London: Longman.
- Palmer, Frank Robert 1990 [1979]. *Modality and the English modals*. 2 ed. London/New York: Longman.
- Plank, Frans 1984. The Modals Story Retold. *Studies in Language* 8: 305–364.
- Prokosch, Eduard 1939. *A Comparative Germanic Grammar*. (William Dwight Whitney Linguistic Series. Linguistics Society of America.) Philadelphia: University of Pennsylvania
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech & Jan Svartvik 1972. *A Grammar of Contemporary English*. New York/London: Longman.
- Quirk, Randolph Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech & Jan Svartvik 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Usage*. London/New York: Longman.
- Ramat, Anna Giacalone 1998. Testing the boundaries of grammaticalization. In: Ramat & Hopper (eds.), p. 107–127.
- Ramat, Anna Giacalone & Paul J. Hopper (eds.) 1998. *The Limits of Grammaticalization*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Ramat, Paolo 1981. *Einführung in das Germanische*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Rawoens, Gudrun 2008. *Kausativa verbkonstruktioner i svenskan och nederländskan. En korpusbaserad syntaktisk-semantisk undersökning.* (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 11.) Göteborg: Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Reuter, Mikael 2006. Han har "måstat". *Reuters ruta*. Institutet för de inhemska språken. <www.kotus.fi/index.phtml?l=sv&s=1760>.
- Ronneberger-Sibold, Elke 1980. *Sprachverwendung – Sprachsystem: Ökonomie und Wandel*. (Lingustische Arbeiten 87.) Tübingen: Niemeyer.
- Rønhovd, Jarle 1993. *Norsk morfologi. Fjernord*. Oslo: Gyldendal AS.

- Sandøy, Helge 2001. Færøysk i vestnordisk språkhistorie. I: Braunmüller, Kurt & Jógvan í Lon Jacobsen (red.), *Moderne lingvistiske teorier og færøsk*. (Nordisk sprogårds skrifter.), s. 125–154. Oslo: Novus.
- Sandøy, Helge 2003. Språkendringar med eller utan kontakt i Vest-Norden? I: Árnason, Kristján (red.), *Útnorður. West Nordic standardisation and variation. Papers from a Symposium in Stockholm October 7th 2001*, s. 81–110. Reykjavík: Institute of Linguistics.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson under medverkan av Lisa Christensen 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Shepherd, Susan C. 1982. From deontic to epistemic: An analysis of modals in the history of English, creoles, and languages acquisition. In: Ahlqvist, Anders (ed.), *Papers from the Fifth International Conference on Historical Linguistics*, p. 316–323. Amsterdam: Benjamins.
- Ståhle, Carl-Ivar 1958. *Syntaktiska och stilistiska studier i fornnordiskt lagspråk*. (Stockholm studies in Scandinavian philology, New Series 2.) Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Sundman, Marketta 1983. Svenska modalverb – ett kontinuum från hjälpverb till huvudverb? I: Andersson, Erik, Mirja Saari & Peter Slotte (red.), *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7.8. 1983*, s. 321–334. (Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi Forskningsinstitut nr. 85.) Åbo: Åbo Akademi.
- Szemerényi, Oswald 1990 [1970]. *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*. 4 durchges. Aufl. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Teleman, Ulf 1994. Var går gränsen mellan huvudverb och hjälpverb? I: Holmberg, Anders & Kent Larsson (utg.), *Svenskans beskrivning 20*, s. 360–369. Lund: Lund University Press.
- Teleman, Ulf 2007a. Det svenska hjälpverbet *lär*: ursprung och utveckling. *Språk och stil* 17: 30–48.
- Teleman, Ulf 2007b. Det *verkar verka* – om ett rätt nytt svenskt hjälpverb. I: Milles, Karin & Anna Vogel (red.), *Språkets roll och räckvidd. Festskrift till Staffan Hellberg den 18 februari 2007*, s. 254–263. Stockholm: Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Thorell, Olof 1982 [1973]. *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte Studium AB.
- Thráinsson, Höskuldur 1986. On Auxiliaries, AUX and VPs in Icelandic. In: Hellan, Lars & Kirsti Koch Christensen (eds.), *Topics in Scandinavian Syntax*, p. 235–266. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.

- Thráinsson, Höskuldur 2007. *The Syntax of Icelandic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thráinsson, Höskuldur & Sten Vikner 1995. Modals and Double Modals in the Scandinavian Languages. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 55: 51–88.
- Thráinsson, Höskuldur, Hjalmar P. Petersen, Jógvan í Lon Jacobsen & Zacharis Svabo Hansen 2004. *Faroese. An Overview and Reference Grammar*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- Trask, Robert Lawrence 1996. *Historical Linguistics*. London: Arnold.
- Traugott, Elizabeth Closs 1989. On the rise of epistemic meanings in English: An example of subjectification in semantic change. *Language* 65: 31–55.
- Traugott, Elizabeth Closs 1992. Syntax. In: Hogg, Richard M. (ed.), *The Cambridge History of the English Language. Volume I: The beginnings to 1066*, p. 186–200. Cambridge: Cambridge University Press.
- Traugott, Elizabeth Closs & Bernd Heine 1991. *Introduction*. In: Traugott, Elizabeth Closs & Bernd Heine (eds.), p. 1–35.
- Traugott, Elizabeth Closs & Bernd Heine (eds.) 1991. *Approaches to Grammaticalization. Volume 1: Focus on Theoretical and Methodological Issues*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Visser, Frederik Theodor 1969. *An Historical Syntax of the English Language. 3:1, Syntactic Units with two verbs*. Leiden: E.J. Brill.
- Warner, Anthony 1993. *English Auxiliaries. Structure and History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weinrich, Harald 1993. *Textgrammatik der deutschen Sprache*. Mannheim: Dudenverlag.
- Wendt, Bo-A. 1997. *Landslagsspråk och stadslagsspråk: stilhistoriska undersökningar i Kristoffers landslag*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A53.) Lund: Lund University Press.
- Werner, Otmar 1970. Die Präteritopräsentien im Färöischen. I: Joensen, Hans Debes, Jóannes Rasmussen & Jóhannes av Skarði (red.), *Fróðskaparrit*. 18. Bók, s. 333–346. Tórshavn: Mentunargrunnur Føroya Løgtings.
- Wessén, Elias 1941. *Svensk språkhistoria. Del I: Ljudlära och formlära*. Stockholm: Filologiska föreningen vid Stockholms högskola.
- Wessén, Elias 1965 [1956]. *Svensk språkhistoria. Del III: Grundlinjer till en historisk syntax*. 2 uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Westberg, Bertil 1987. *Verben pläga och bruka. Två medellågtyska lånord i svenskan*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 20.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.

- Widmark, Gun 1986. Verbens pluralformers försvinnande i språkvårdsperspektiv. In: Nauman, Hans-Peter (Hrsg.), Magnus von Platen & Stefan Sonderegger (Mitw.), *Festschrift für Oskar Bandle: zum 60. Geburtstag am 11. Januar 1986*. (Beiträge zur nordischen Philologie 15.), s. 107–114. Basel: Helbing & Lichtenhahn.
- Widoff, Andreas 2013. Vad är knittel? Fyrtaktig poesi kontra rimmad prosa. *Språk och stil* 23:205–231.
- Wiklund, Anna-Lena 2001. Dubbelsupinums eventuella föregångare. I: Jönsson, Linda, Viveka Adelswärd, Ann Cederberg, Per A. Pettersson & Caroline Kelly (red.), *Svenskans beskrivning 24*, s. 305–317. (Linköpings Electronic Conference Proceedings 6.) Linköping: Linköping University Electronic Press. <www.ep.liu.se/ecp/006/026/>
- Wiklund, Anna-Lena 2005. *The Syntax of Tenselessness. On Copying Constructions in Swedish*. (Umeå studies in linguistics.) Umeå: Filosofi och lingvistik, Umeå universitet.
- Wurzel, Wolfgang Ulrich 1984. *Flexionsmorphologie und Natürlichkeit*. (Studia Grammatica 21.) Berlin: Akademie-Verlag.
- Östergren, Olof 1901. Sammanfallet af *och* och *att*. *Språk och stil* 1: 82–108.

BILAGA 1

Verblistor från PAROLE

Den första urvalslistan

Material till verburvalet i avsnitt 4.2.3.1. Verben sorterade i alfabetisk ordning med antal och andelar från sökningar i PAROLE.

Verb	Totalt antal	Varav passiv-former i %	Sökräffar aktiva former	Varav aktiva verb+inf.	Varav aktiva verb+att+inf.	Ren infinitiv i %
acceptera	2050	12,1%	58		58	0%
anhålla	150	73,3%	3		3	0%
anse	9266	21,1%	105	100	5	95,2%
anta	1364	36,0%	105	100	5	33,3%
använda	9182	39,8%	3	2	1	66,7%
avböja	93	1,1%	12		12	0%
avse	702	14,3%	157	15	142	9,6%
avsky	321	0,6%	29		29	0%
avstå	902	0%	5		5	0%
be	2812	0%	177	9	168	5,1%
begära	1574	4,5%	102	1	101	0,1%
behaga	76	3,9%	22	21	1	95,5%
behöva	12483	25,5%	3000	3000	0	100%
beräkna	1491	65,9%	10	1	9	10%
besluta	2866	7,3%	612	193	419	31,5%
bestämma	4370	5,1%	53	28	25	52,8%
bli	80690	0%	599	4	595	0,1%
bruka	4472	1,1%	2518	2518	0	100%
böra	11744	0%	6697	6697	0	100%

Verb	Totalt antal	Varav passiv-former i %	Sökräffrar aktiva former	Varav aktiva verb+inf.	Varav aktiva verb+att+inf.	Ren infinitiv i %
börja	16844	0,003%	7983	7895	88	98,9%
diskutera	3239	29,8%	35		35	0%
drista	35	0%	1		1	0%
duga	517	0%	5	0	5	0%
eftersträva	230	7,4%	18		18	0%
fortfara	31	0%	18		18	0%
fortsätta	9073	0,004%	2178	550	1628	25,3%
frukta	603	0,7%	17	1	16	5,9%
få	95621	0,009%	20495	20457	38	99,8%
förakta	126	15,1%	1		1	0%
förbjuda	745	29,4%	528	0	2	0%
föredra	681	0,9%	160		160	0%
förefalla	950	0%	182	153	29	84,1%
föreslå	3058	22,9%	7	1	6	14,3%
förmå	908	5,0%	337	280	57	83,1%
förstå	6643	0,03%	47	1	46	2,1%
försumma	185	13,5%	21		21	0%
försöka	10157	0%	7531	7264	267	96,5%
förtjäna	338	0,6%	46	3	43	6,5%
förtjäna	338	0,6%	46	3	43	6,5%
gilla	1642	1,3%	175		175	0%
gitta	25	0%	18	18	0	100%
glömma	2258	6,6%	157	60	97	38,2%
gå	56554	0,004%	2192	58	2134	2,7%
gälla	12916	0%	1184		1184	0%
ha	260907	0%	1103	269	834	24,4%
hata	416	1,0%	21		21	0%
hinna	3775	0,1%	1577	1566	11	0,1%
hjälpa	4354	4,7%	16	1	15	6,3%
hota	2159	21,7%	341	90	251	26,4%
höra	10968	12,8%	423	417	6	98,6%
ingå	3121	1,1%	103		103	0%
innebära	7195	0%	225		225	0%
kalla	9098	29,2%	22	13	9	59,1%
klara	6827	2,5%	221	0	221	0%
klara	6834	2,5%	3		3	0%
komma	67193	0%	12349	170	12179	1,4%
kosta	4061	0,05%	92		92	0%
kräva	6914	33,9%	94	2	92	33,9%
kunna	103471	0%	61948	61945	3	100%

Verb	Totalt antal	Varav passiv-former i %	Sökräffar aktiva former	Varav aktiva verb+inf.	Varav aktiva verb+att+inf.	Ren infinitiv i %
lova	2141	1,4%	516	147	369	28,5%
låta	9267	0%	1193	1193	0	100%
längta	783	0%	23		23	0%
lär	2439	0%	731	731	0	100%
lära	6612	0,1%	1023	1023	0	100%
mena	7790	1,3%	9	1	8	11,1%
missa	1242	1,2%	103		103	0%
motstå	106	0,9%	6		6	0%
må	902	0%	458	458	0	100%
månade	33	0%	10	10	0	100%
måste	24790	0%	14704	14701	3	100%
mäkta	86	0%	4	3	1	75,0%
neka	289	20,8%	14	2	12	14,3%
ogilla	223	9,9%	8		8	0%
orka	1440	0%	425	417	8	29,0%
passa	2304	1,1%	7	1	6	14,3%
planera	2406	17,6%	252	13	249	5,2%
pläga	14	0%	10	10	0	100%
prova	486	6,8%	16		16	0%
pröva	1646	25,3%	35	1	35	2,9%
riskera	1528	0,104%	701	51	650	7,3%
råka	1298	0,1%	502	502	0	100%
räcka	3499	0,1%	40	2	38	5,0%
skola	104145	0%	69691	69691	0	100%
slippa	1919	0%	709	648	61	91,4%
sluta	4234	0%	867	738	129	85,1%
sträva	445	0%	6		6	0%
stå	21037	0%	103		103	0%
söka	4852	2,0%	330	328	2	99,4%
ta	46248	7,6%	66	32	34	48,5%
tarva	12	8,3%	0	0	0	0%
tendera	174	0%	113		113	0%
testa	776	29,1%	7		7	0%
tigga	143	0%	1		1	0%
tveka	610	0%	57		57	0%
tvinga	4409	70,2%	58	5	53	8,6%
tåla	589	1,9%	73	0	73	0%
tänka	13536	2,8%	1978	1758	220	88,9%
töra	621	0%	294	294	0	100%

Verb	Totalt antal	Varav passiv-former i %	Sökträffar aktiva former	Varav aktiva verb+inf.	Varav aktiva verb+att+inf.	Ren infinitiv i %
underlåta	68	0%	45		45	0%
undgå	361	0%	150		150	0%
undvika	1476	9,8%	261		261	0%
unna	139	0%	0	0	0	0%
upphöra	880	0%	117	1	116	0,9%
uppskatta	905	21,2%	8		8	0%
vara	452230	0%	5234	0	5234	0%
verka	5627	0%	1060	1004	56	94,7%
veta	18948	0%	66	11	55	16,7%
vilja	33727	0%	19205	19205	0	100%
våga	2920	0%	1515	1510	5	99,7%
vägra	1569	2,4%	1056	550	506	52,1%
välja	6384	9,4%	1191	3	1188	0,3%
vänta	8437	16,9%	11	2	9	18,2%
återstå	1327	0%	227		227	0%
äga	2320	0,004%	0	0	0	0%
älska	2225	2,2%	160	3	157	1,9%
ämna	220	0%	121	112	9	92,6%
önska	1664	1,8%	124	114	10	91,9%
överväga	542	10,9%	142		142	0%

118 st. verb

Den första urvalslistan, sorterad i grupper

Material till verburvalet i avsnitt 4.2.3.1. Den första listan ovan är här omsorterad efter andel passivformer och förekomster med ren infinitiv. De verb som står ovanför den grå avdelaren utgjorde urval till grupperna A och C med typiska hjälpverb.

Verb	Totalt antal	Varav passivformer i %	Sökträffar aktiva former	Varav aktiva verb+inf.	Varav aktiva verb+att+inf.	Ren infinitiv i %
böra	11744	0%	6697	6697	0	100%
gitta	25	0%	18	18	0	100%
kunna	103471	0%	61948	61945	3	100%
låta	9267	0%	1193	1193	0	100%
lär	2439	0%	731	731	0	100%
må	902	0%	458	458	0	100%
månade	33	0%	10	10	0	100%
måste	24790	0%	14704	14701	3	100%
plåga	14	0%	10	10	0	100%
skola	104145	0%	69691	69691	0	100%
torde	621	0%	294	294	0	100%
vilja	33727	0%	19205	19205	0	100%
våga	2920	0%	1515	1510	5	99,7%
försöka	10157	0%	7531	7264	267	96,5%
börja	16844	0,003%	7983	7895	88	98,9%
få	95621	0,009%	20495	20457	38	99,8%
lära	6612	0,1%	1023	1023	0	100%
råka	1298	0,1%	502	502	0	100%
bruka	4472	1,1%	2518	2518	0	100%
söka	4852	2,0%	330	328	2	99,4%
behaga	76	3,9%	22	21	1	95,5%
höra	10968	12,8%	423	417	6	98,6%
anse	9266	21,1%	105	100	5	95,2%
behöva	12483	25,5%	3000	3000	0	100%
verka	5627	0%	1060	1004	56	94,7%
ämna	220	0%	121	112	9	92,6%
önska	1664	1,8%	124	114	10	91,9%
slippa	1919	0%	709	648	61	91,4%
tänka	13536	2,8%	1978	1758	220	88,9%
sluta	4234	0%	867	738	129	85,1%
förefalla	950	0%	182	153	29	84,1%

Verb	Totalt antal	Varav passiv-former i %	Sökträffar aktiva former	Varav aktiva verb+inf.	Varav aktiva verb+att+inf.	Ren infinitiv i %
förmå	908	5,0%	337	280	57	83,1%
mähta	86	0%	4	3	1	75,0%
använda	9182	39,8%	3	2	1	66,7%
kalla	9098	29,2%	22	13	9	59,1%
bestämma	4370	5,1%	53	28	25	52,8%
vägra	1569	2,4%	1056	550	506	52,1%
ta	46248	7,6%	66	32	34	48,5%
glömma	2258	6,6%	157	60	97	38,2%
kräva	6914	33,9%	94	2	92	33,9%
anta	1364	36,0%	105	100	5	33,3%
besluta	2866	7,3%	612	193	419	31,5%
orka	1440	0%	425	417	8	29,0%
lova	2141	1,4%	516	147	369	28,5%
hota	2159	21,7%	341	90	251	26,4%
fortsätta	9073	0,004%	2178	550	1628	25,3%
ha	260907	0%	1103	269	834	24,4%
vänta	8437	16,9%	11	2	9	18,2%
veta	18948	0%	66	11	55	16,7%
passa	2304	1,1%	7	1	6	14,3%
neka	289	20,8%	14	2	12	14,3%
föreslå	3058	22,9%	7	1	6	14,3%
mena	7790	1,3%	9	1	8	11,1%
beräkna	1491	65,9%	10	1	9	10%
avse	702	14,3%	157	15	142	9,6%
tvinga	4409	70,2%	58	5	53	8,6%
riskera	1528	0,104%	701	51	650	7,3%
förtjäna	338	0,6%	46	3	43	6,5%
förtjäna	338	0,6%	46	3	43	6,5%
hjälpa	4354	4,7%	16	1	15	6,3%
frukta	603	0,7%	17	1	16	5,9%
planera	2406	17,6%	252	13	249	5,2%
be	2812	0%	177	9	168	5,1%
räcka	3499	0,1%	40	2	38	5,0%
pröva	1646	25,3%	35	1	35	2,9%
gå	56554	0,004%	2192	58	2134	2,7%
förstå	6643	0,03%	47	1	46	2,1%
älska	2225	2,2%	160	3	157	1,9%
komma	67193	0%	12349	170	12179	1,4%
upphöra	880	0%	117	1	116	0,9%
välja	6384	9,4%	1191	3	1188	0,3%

Verb	Totalt antal	Varav passiv-former i %	Sökträffar aktiva former	Varav aktiva verb+inf.	Varav aktiva verb+att+inf.	Ren infinitiv i %
bli	80690	0%	599	4	595	0,1%
hinna	3775	0,1%	1577	1566	11	0,1%
begära	1574	4,5%	102	1	101	0,1%
avstå	902	0%	5		5	0%
drista	35	0%	1		1	0%
duga	517	0%	5	0	5	0%
fortfara	31	0%	18		18	0%
gälla	12916	0%	1184		1184	0%
innebära	7195	0%	225		225	0%
längta	783	0%	23		23	0%
sträva	445	0%	6		6	0%
stå	21037	0%	103		103	0%
tendera	174	0%	113		113	0%
tigga	143	0%	1		1	0%
tveka	610	0%	57		57	0%
underlåta	68	0%	45		45	0%
undgå	361	0%	150		150	0%
unna	139	0%	0	0	0	0%
vara	452230	0%	5234	0	5234	0%
återstå	1327	0%	227		227	0%
äga	2320	0,004%	0	0	0	0%
kosta	4061	0,05%	92		92	0%
avsky	321	0,6%	29		29	0%
föredra	681	0,9%	160		160	0%
motstå	106	0,9%	6		6	0%
hata	416	1,0%	21		21	0%
avböja	93	1,1%	12		12	0%
ingå	3121	1,1%	103		103	0%
missa	1242	1,2%	103		103	0%
gilla	1642	1,3%	175		175	0%
tåla	589	1,9%	73	0	73	0%
klara	6827	2,5%	221	0	221	0%
klara	6834	2,5%	3		3	0%
prova	486	6,8%	16		16	0%
eftersträva	230	7,4%	18		18	0%
tarva	12	8,3%	0	0	0	0%
undvika	1476	9,8%	261		261	0%
ogilla	223	9,9%	8		8	0%
överväga	542	10,9%	142		142	0%
acceptera	2050	12,1%	58		58	0%

Verb	Totalt antal	Varav passiv-former i %	Sökträffar aktiva former	Varav aktiva verb+inf.	Varav aktiva verb+att+inf.	Ren infinitiv i %
försumma	185	13,5%	21		21	0%
förakta	126	15,1%	1		1	0%
uppskatta	905	21,2%	8		8	0%
testa	776	29,1%	7		7	0%
förbjuda	745	29,4%	528	0	2	0%
diskutera	3239	29,8%	35		35	0%
anhålla	150	73,3%	3		3	0%

BILAGA 2

Verbformer och stavningsvarianter

Här förtecknas samtliga former och stavningsvarianter som förekommer för de utvalda verben i de medeltida texterna i materialet (se avsnitt 5.3).

Kommentarer:

- Formernas ordning: I de tabellceller där det finns flera former har dessa ordnats i bokstavsordning. Rader för konjunktiv, passivformer och imperativ har endast medtagits för verb som har sådana belagda, medan rader för verbens temaformer är medtagna för alla verb, utom för *lär* som bara finns i ett belägg.
- Infinitiv: Den eller de infinitivformer anges som finns belagda i materialet. Om belagd infinitivform saknas anges den nutida inom parentes, t.ex. ”(böra)” eller annan form om infinitiv saknas, t.ex. ”(lär)”.
- Konjunktiv: Jag har inte skilt på olika former för tempus och person utan sammanfattat samtliga former i samma ruta. Här är det även värt att nämna att möjligheterna att skilja mellan preteritum- och konjunktivformer är begränsade för många verb. Främst gäller detta *skola* och *vilja*.
- I de tabellceller där det finns flera verbformer är dessa alfabetiskt ordnade.
- Texterna: I uppställningen nedan redovisas alla belägg från krönikor, lagtexter, diplom och runtexter tillsammans och jag har inte tagit någon hänsyn till eventuella skillnader mellan de olika texterna.
- Se även Söderwall och SAOB angående verbens olika former.

Grupp A

Verb (infinitiv)	Tempus/numerus	1:a person	2:a person	3:e person
kunna	pres. sing.	kan, kann	kant, kanth	
	pres. plur.	kunnom	kunnen	kunna, kunno, kunnu
	pret. sing.	kunde		kunda, kundo
	pret. plur.			
	particip	kunnat, kunnet, kunnit		
	konjunktiv	kunne, kunni		
magha	pres. sing.	ma, maa, mǎ	mattu	
	pres. plur.	maghom, maghum, magom, mǎgom	magen, maghen, maghin	maga, magha, magho, mogha, mogho, mughu
	pret. sing.	matte, maatte, motte, mǎtte		
	pret. plur.	mattom, mottom	maattin, matten	matto
	particip	mǎtt		
	konjunktiv	mage, maghe, maghi, magi, moghe, mǎge		
(mǎnde)	pres. sing.	man, mon, mun, mwn		
	pres. plur.			mona, munu
	pret. sing.	monde		mondo
	pret. plur.			
	particip			
	konjunktiv	munne, mǎnne		
scula, skola	pres. sing.	scal, skal	skalt, skaltu, skaltt	

Verb (infinitiv)	Tempus/numerus	1:a person	2:a person	3:e person
	pres. plur.	sculom, skolom, skulom, skulum	skolen, skulin	sculu, skola, skolo, skula, skulo, skulu, skulæ
	pret. sing.	sculde, schulde, skuldi		
	pret. plur.	sculdom, skuldum	skulden	sculdo, skuldo
	particip			
	konjunktiv	skole, skule, skuli, skulle	skullen	skullo
vilia, wilia	pres. sing.	vil, vill, wil, will	vilt, wilt, wiltu	
	pres. plur.	uilium, viliom, wiliom, wyliom	vilen, vilin, wilien, wilin, willen, wylin	uiliæ, vilia, viliæ, wilia, wilja, wilya
	pret. sing.	uildi, vilda, vilde, vildi, wilde		
	pret. plur.	vildum	wilden, wildin	vildo, wildo, vildu
	particip	welet, wilet, willat, willeth		
	konjunktiv	uili, vili, ville, wele, wile, wili wylie, wille		villo

Grupp B

Verb (infinitiv)	Tempus/ numerus	1:a person	2:a person	3:e person
dogha, duga, dwga, dwge	pres. sing.	duger		
	pres. plur.			doga
	pret. sing.	dugde		
	pret. plur.			
	particip			
	konjunktiv			
(muna)	pres. sing.	man, mon, mun		
	pres. plur.			mwna
	pret. sing.			
	pret. plur.			
	konjunktiv			
torfua, þorua	pres. sing.	tharf, torff, þorf		
	pres. plur.	torffwom	torffuen, torffwen	tharfa, thorfwa, thurfa, torffue, torffwa, torfua, þoruo
	pret. sing.	torffte, torfte		
	pret. plur.	torfftom	torffton	
	particip			
	konjunktiv			
unna, vnna, vnnæ, wnna	pres. sing.	aan, an, ann, vnnar		
	pres. plur.	wnnom	vnnen	unnu, vnna, vnne
	pret. sing.	vnte, wnte, wnthe		
	pret. plur.		vnthen	vntho
	particip	vnit, vnt		
	passivformer	wnnas		
	konjunktiv	unni, vni, vnna, vnne, wne		
	imperativ	unn		

Verb (infinitiv)	Tempus/ numerus	1:a person	2:a person	3:e person
vita, weta, wetha, wetta, wetæ, wita,	pres. sing.	veit, veet, vet, weet, weth, weyt	weyst	
	pres. plur.	vithom, wethom, withom	weten	vita, vitha, weta, wetha, wita
	pret. sing.	viste, wiiste, wijste, wiste		
	pret. plur.		withen	wisto
	particip	wist		
	konjunktiv	vete, vissi, wete		
egha, æghæ, ægha	pres. sing.	a, á, ägher, ægher		
	pres. plur.	æghum	æghen	agha, ægha, ægho, æghu, æghæ
	pret. sing.	atte, atti, átte		attha, atto, attu
	pret. plur.	attom		
	particip			
	konjunktiv	äge, æghe, ægæ		

Grupp C

Verb (infinitiv)	Tempus/numerus	1:a person	2:a person	3:e person
bruka	pres. sing.	brukar		bruka
	pres. plur.			
	pret. sing.	brukade		
	pret. plur.			
	particip	brukadth, brukat		
	konjunktiv	bruke		
(böra)	pres. sing.	bör		
	pres. plur.			
	pret. sing.	borde		
	pret. plur.			
	particip			
böria	pres. sing.	böriar		
	pres. plur.			
	pret. sing.	böriade, börjadhe, böryade, byriade		
	pret. plur.			
	particip	byrgiadit		
	passiva former	böryadis, byriadis		
försöckia, försökia	pres. sing.			
	pres. plur.	försökom		
	pret. sing.	försökte		
	pret. plur.			
	particip	forsokt, forsokter, försöcht, försökt, försökter		
gita	pres. sing.	giter, gither		
	pres. plur.	gitom		gita
	pret. sing.	gaat, gat, gathe		gaato

Verb (infinitiv)	Tempus/numerus	1:a person	2:a person	3:e person
	pret. plur.		gathin	gatho
	particip	gitit		
	konjunktiv			
(lär)	pres. sing.	lärer		
lära, läre	pres. sing.			
	pres. plur.			
	pret. sing.	lerde		
	pret. plur.			
	particip	lärdt		
	konjunktiv			
(måste)	pres. sing.			
	pres. plur.			
	pret. sing.	moste, måste		
	pret. plur.			
	particip	most, måst		
	konjunktiv			
pläga	pres. sing.	plegar, plägar, pläger, pläggar		
	pres. plur.		pläghen, pläghin	plegha, plägga
	pret. sing.	plegade, plägade, plägde, pläghade		plägado
	pret. plur.			
	particip	plägghat		
	passivformer	pläges		
raka, råka	pres. sing.			
	pres. plur.			raaka
	pret. sing.			
	pret. plur.	rakade		
	particip			
töra	pres. sing.	tor, tör		

Verb (infinitiv)	Tempus/numerus	1:a person	2:a person	3:e person
	pres. plur.	thorom	thorren, tören	thoro
	pret. sing.	torde, thorde		thordo, tordo
	pret. plur.			
	particip			
	konjunktiv	töre		
waaga, wagma, wâga,	pres. sing.	waagher		
	pres. plur.			
	pret. sing.	waghade, wâgade		
	pret. plur.			
	particip	waagith, wogat		

Grupp D

Verb (infinitiv)	Tempus/numerus	1:a person	2:a person	3:e person
begära	pres. sing.	begierar		
	pres. plur.	beegärom		
	pret. sing.	begierade, begärade		
	pret. plur.			
	particip	begäradt, begärat		
	passivformer	begierades, begiäras		
	konjunktiv	begiere, begäre		
(behöva)	pres. sing.	behöffuer		
	pres. plur.	beehöffuom		behöffua, behöfua
	pret. sing.	behöffde		
	pret. plur.			
	particip	behöfft		
	passivformer	behöffuas, behöffdes, behöffdz		
	konjunktiv	behöffue		
glöma	pres. sing.			
	pres. plur.			
	pret. sing.	glömde		
	pret. plur.			
	particip	glömt, glömp		
meena	pres. sing.	meenar, meener, menar		
	pres. plur.			meena, mena
	pret. sing.	meente, menthe		
	pret. plur.			
	particip	meent		

Verb (infinitiv)	Tempus/numerus	1:a person	2:a person	3:e person
orrka	pres. sing.	orkar		
	pres. plur.			
	pret. sing.	orckadde, orkadhe		
	pret. plur.			
	particip			
(vänta)	pres. sing.	venther, wenter, vänter		
	pres. plur.			wenta, wenthä, wänta,
	pret. sing.			wento, vänto
	pret. plur.			
	particip			
	konjunktiv	wente, wänte, wänthe		

Förkortningar: pres. = presens, pret. = preteritum, sing. = singular, pl. = plural.

BILAGA 3

Verbens frekvens

Material till frekvenslistor i avsnitt 7.1 i absoluta tal. Sorterad efter verbgrupp.

TEXT:		RT+DT	LT	KT	MEDELTID	LT	PT	NUTID	PAROLE
kunna	A	240	358	1010	1608	609	950	1559	103507
må	A	75	383	604	1062		6	6	902
månade	A	23	3	453	479				33
skola	A	562	1564	2350	4476	3301	968	4269	104145
vilja	A	177	544	2209	2930	29	361	390	33727
duga	B			19	19		5	5	517
muna	B	5		2	7				
tarva	B								12
unna	B	73	11	59	143				139
veta	B	13	124	314	451	2	168	170	18948
äga	B	298	789	74	1161	74	28	102	2320
bruka	C		4	59	63		39	39	4472
böra	C	11	23	54	88	63	90	153	11744
börja	C		28	17	45	21	134	155	16844
försöka	C			15	15		95	95	10157
gitta	C	10	125	70	205				25
lär	C			1	1		15	15	*
lära	C			19	19		46	46	*6612
måste	C			119	119	8	196	204	24778
pläga	C	2		158	160				14
råka	C			17	17	1	16	17	1298

TEXT:		RT+DT	LT	KT	MEDELTID	LT	PT	NUTID	PAROLE
torde	C			88	88		10	10	807
våga	C			19	19		32	32	2920
begära	D		1	131	132	107	8	115	1574
behöva	D			45	45	324	94	418	12483
glömma	D			10	10		15	15	2258
mena	D			83	83		62	62	7790
orka	D		59	6	65		8	8	1440
thorva	D	6	18	29	53				
vänta	D	1		31	32	3	82	85	8437
Totalt		1496	4034	8065	13595	4542	3428	7970	377 903

* = Frekvenssiffran för *lära* i PAROLE omfattar även *lär*, då dessa verb inte gått att skilja åt.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

GÖTEBORGSSTUDIER I NORDISK SPRÅKVETENSKAP 23

REDAKTÖRER FÖR SERIEN: Elisabet Engdahl, Hans Landqvist, Benjamin Lyngfelt,
Andreas Nord, Lena Rogström, Barbro Wallgren Hemlin

De modala hjälpverben är en spännande grupp verb i svenskan. De utmärker sig genom att inte ta infinitivmärke, genom att många av verben böjs oregelbundet och genom en rad andra egenskaper som inbegriper såväl användning och former som betydelse. Vissa av egenskaperna beror på verbens användning som starkt grammatikaliserade hjälpverb, medan andra beror på verbkategorins ursprung i den gamla böjningskategorin preterito-presentiska verb. En association mellan den gamla böjningen och användning som modala hjälpverb har gjort att många gamla drag lättare har bevarats. Detsamma har skett i alla de germanska språken om än inte i samma utsträckning.

I denna avhandling undersöker Marika Lagervall de svenska modala hjälpverben i både äldre och moderna texter med avseende på användning och former. Undersökningen är gjord med kvantitativa metoder i datorläsbara texter. Syftet är att beskriva verbens utveckling i svenskan, associationen med de preterito-presentiska verben och hur verbkategorin kan definieras och avgränsas. Författaren jämför också med andra germanska språk. Resultaten visar bl.a. att verben framför allt har påverkats av ursprunget i den preterito-presentiska kategorin och av grammatikalisering och att associationen däremellan påverkar verben ännu idag. Det finns ingen klart avgränsad grupp modala hjälpverb idag utan man behöver använda en kombination av egenskaper för att beskriva och avgränsa dem.

MARIKA LAGERVALL

ISBN 978-91-87850-54-7 ISSN 1652-3105